Dagboek 1878-1923. Deel 2: 1901-1910

Frederik van Eeden

editie H.W. van Tricht

bron
Frederik van Eeden, *Dagboek 1878-1923. Deel 2: 1901-1910* (ed. H.W. van Tricht). Tjeenk Willink/Noorduijn, Culemborg 1971

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eede003hwva04_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

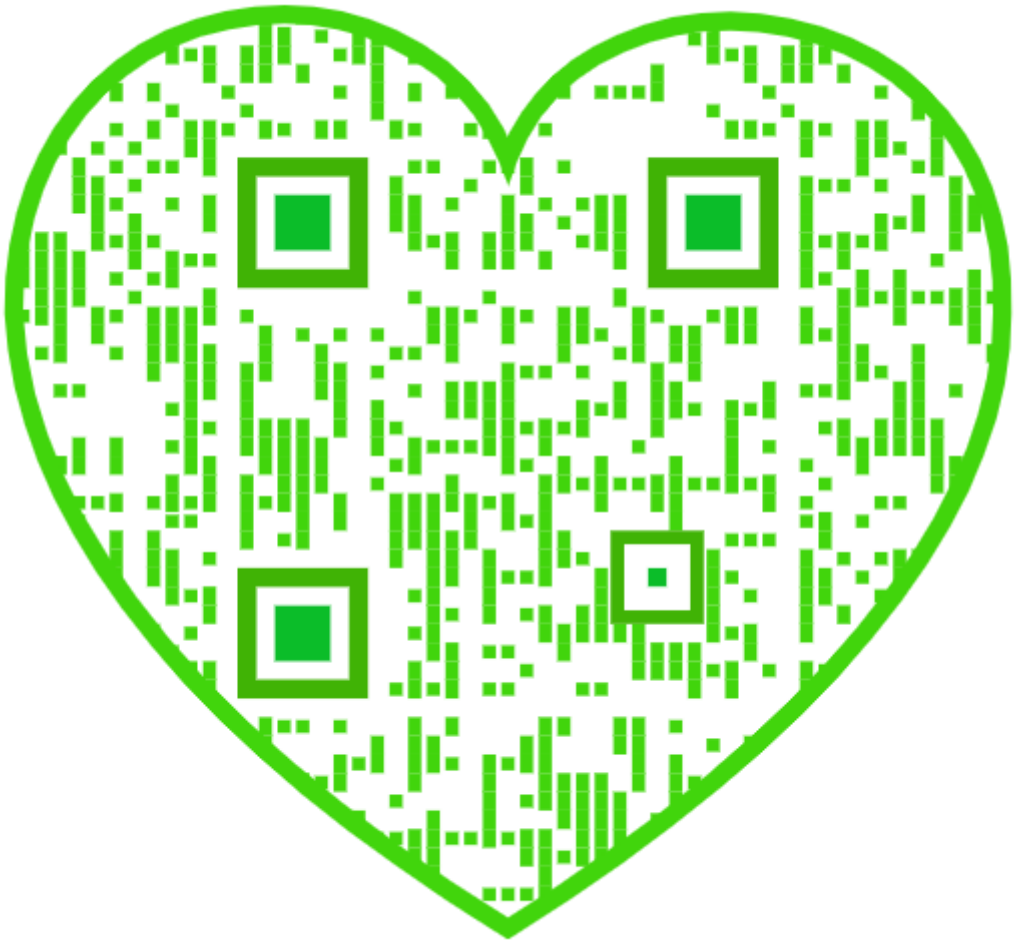

[1901]

5 januari

Sinds een paar dagen harde vorst, helder weer. Mooie zons-op- en ondergangen. ▫ Gister een lieve dag. Tusschen half vijf en half zes wandelde ik op de meent met mevr. Janssen. Paul en de kinderen reden schaatsen. De maan kwam op over de bevroren plassen. Het was mooi. Van Nierop at bij ons. Ik kreeg een telegram van Dillon en corrigeerde de proef van Walden's statuten.

Het boek zal vertaald worden. Er zit voorspoed in de lucht, ondanks mijn zwakheden, en ondanks kleine moeielijkheden. ▫ Ik ben te opgewekt en zal dat zeker bezuren. Maar ik ben zeer dankbaar.

8 januari

Zeer koud tusschen 12° en 18° Fahr. Veel drukte met kachels en bevroren water. Buiten wordt hout gehakt. Gister Jeanne Hijmans hier met Vogelsang.

14 januari

Het is een paar dagen zachter geweest zonder slecht weer te worden. 9 Jan. was een voorjaarsdag zoel en zonnig, nu is 't weer streng koud, prachtig witberijpt en helder. ▫ Gister met Martha, de jongens en Carry op schaatsen naar Uithoorn, een mooie tocht.

Verleden week met Dillon naar Brussel. Leyds en Fischer gesproken. Dat wekte me alles nog al op. Ik voelde gister zeer rustig en wel. Bevreemdend. ▫ Van daag door vele redenen weer ingestort. En dit lijkt mij meer zooals 't hoort.

zaterdag 19 januari

Dooi-weer. Deze week afwisselend dooi en vorst. ▫ Woensdag met Martha en de jongens over de Loodijk en de Vecht naar Nederhorstenberg en Vreeland gereden, over de plassen terug. Gister met Martha over Weesp en Diemen naar Amsterdam. Brief van Jan Kooy die mij verdriet deed en vervulde. Ik heb nu wel zekerheid dat Schippereyn op bovenzinnelijke wijze kennis krijgt van mijn doen en laten. Zij reageert onmiddellijk en droomt van het witte paard of het zwarte paard.

24 januari

Gisteren prachtig weer. Van nacht wat vorst, heden grijs. ▫ Eergister

bij oom Henri in Woudenberg. Ik voel vrij goed, maar veel slaperig. Victoria dood. Nu en dan nog wat bezorgd. Over geldzaken en Walden. Maar toch weinig. Myers dood. Ik moet veel, veel over den dood denken. Ik lees Kropotkine en Quack.

zondag 27 januari

Zeer onstuimig weer. ▫ Mijn vader een gevaarlijke benauwdheid gehad. Ik was gister bij hem. Een arm, oud man. Ik ben niet zeer actief en heb veel te doen. Ik kan nog niet door de bezigheden heen-komen. Brieven, statuten, artikelen, verzen.

vrijdag 1 februari

Dikke sneeuw. Mooie effecten van zon en blauwe en grauwe luchten. ▫ Dinsdag ging ik naar Delft. At met Sammy en zijn vriendjes en las ‘de Broeders’ op een wijze die mij beter leek dan alle vorige. Ik logeerde bij Frans Waller. Den volgenden dag in Haarlem de oudelui opgezocht, papa weer op 't pavilloen. 's Middags lange reis naar Nieuwediep. Bij de Koe ontvangen. 's Avonds lezing. Ik was weer in conditie. Geen debat. Toen den volgenden dag naar Texel. Prachtige tafereelen van 't sneeuwbedekte stadje, gulden zonlicht, purper-donkere boomrijen langs lange kaden, oorlogsschepen, zeilende visschers en de grauw groene zee. Texel een vreemd land in prachtig kleed door sneeuw en zon. 't Doodstille hoofddorp, de heuvel met 't boschje en de walletjes door 't land, het kustdorp met den dijk, en de groene halfhouten huisjes er achter. Om 9 uur thuis.

zaterdag 2 februari

Sneeuw, koud, geen vorst. ▫ Een merkwaardige ongeluksdag. Het was of alles welberekend samenliep.

Martha bedierf haar badkachel door hem droog te stoken
moeielijkheden op de krans met de vrouwen en van Riet
finantieel overzicht van verleden jaar dat niet meeviel
anonyme brief met vuile taal
hatelijk bericht over een verongelukte kolonie
domme kritiek van Priem in de Telegraaf over mijn boek
Mieb Gerhard bij Jansen longontsteking

voor één dag dunkt het mij genoeg. Ik zelf vreesde eindelijk influenza

aant.

te krijgen. Ik sliep slecht met verstopte neus en pijn in de borst, akelig droomen. Maar ik stond Zondag toch weer op en schudde het af. Het is terechtgekomen, en nu (Maandag) ben ik het redelijk te boven.

maandag 4 februari

Mooi, helder weer, ruig gevroren, een weinig nevelig. ▫ Martha naar Noordwijk. Ik ben gezond gebleven en daar zeer dankbaar voor. Gister vergadering van Gem. Grondbezit in Amsterdam. Deze maal scheen het mij geslaagd.

vrijdag 8 februari

Mooi weer, niet koud, de sneeuw ligt er nog. ▫ Eigenaardige spanning op Walden. Wij zijn allen nog zoo kleingeestig en slaaf van onze instincten. De nieuwelingen worden even wreed behandeld als bij kippen of bijen.

woensdag 13 februari

Koud, sneeuw, vorst, helder weer. ▫ Gister naar Amsterdam. Vandaag B. en Mary van Walden vertrokken. Mary komt waarschijnlijk niet terug. Ik voorzie een droevig leven voor haar, met den vagen, gedegenereerden man. Ikzelf kom niet voort met mijn werk. Ik maak 't nog niet best, maar ben goedsmoeds. Ik lees Quo Vadis, niet bizonder.

vrijdag 22 februari

Nog steeds zeer koud. Het sneeuwt nu weer. ▫ Ik ben nu weer vrij goed, maar met gevaarlijke neigingen. Betsy en Mary zijn naar Italië. Ik vind het rustig en kan nu met Carry beter voor Walden werken. Ik heb mijn stuk voor 't twee-maandelijksch af, het lijkt mij goed in elkaar te zitten. Ik heb Quo Vadis uit, een grof effect-boek. En dat maakt nu zulk een opgang. Slecht vooruitzicht.

maandag 4 maart

Sinds een week dooi. Nu vrij goed weer, van morgen zelfs zonnig. ▫ Een vietstocht met Sammy naar de Bilt. Drie vorige dagen het vers aan Beethoven en Bach geschreven, ontstaan door de Bohemers (op. 127) en zingen van Truida Everts. Ik ben zeer ernstig, maar niet sterk.

aant.

woensdag 6 maart

2 dagen regen. ▫ Koninginne feesten in Amsterdam. Een slechte dag. Weifelend, besluiteloos, een weinig gedeprimeerd, sensueel. Ik wou dat het voorbij was. Ik voel aan handen en voeten gebonden en ik weet dat ik voort moet.

9 maart

Koel, bedekt, gisteren zon.
Heden Zaterdag.
Hier begint een nieuwe periode in mijn leven.
Gister was ik in Amsterdam bij de koninginne feesten. Ik zag de tableau's van Marius. At bij Hijmans. Ik was wonderbaar gelukkig. Ik wil God met meer *vreugde* dienen.

10 maart

Van morgen vroeg om 6 uur liep ik bij stil, kil weer door 't bosch. Ik was onuitsprekelijk licht en gelukkig. Alles lachte in mij, de roodborstjes zongen. ▫ Ik vrees nu niet meer en zal den strijd vreugdevoller ten einde strijden. Ik moet geheel durven zijn wat ik ben. Dat heeft mij vroeger meer geholpen.

IK BEN IN BEHOUDEN HAVEN

11 maart

Avond in de hut. Het is koel weer met N. wind. ▫ Dit is nu 't feit dat als Truida Everts morgen Walden verlaat voor Amerika ik met haar meega, en als Walden verkocht zou worden bleef ik met haar in haar huisje. Hoe weinig kent de mensch zichzelve. ▫ Mijn leven is een volkomen verschiet van geluk. Ik ga, zoolang ik leef, niet meer van haar weg, en het leven kan mij niets lievers geven dan haar bijzijn. Ik denk niet meer over reizen, omdat zij te zwak is voor reizen. ▫ Ik doe al het geforceerde, kunstmatige, onoprechte weg uit mijn wezen. Dit is mijn zedelijkheid, wat men ook onzedelijk moge noemen. Mijn ongeschreven wet. Ik maakte twee verzen: ‘School der Minne’ en ‘7 Maart’.
Toen ik van nacht insliep, was het als een samenstroomen van optochten en geweldige stoeten met triomf en klaroenen. Toen ik wakker werd zag

ik de waarheid der anarchie voor oogen. Alles was gunstig en vol vreugde. Ik schreef een brief aan Betsy, en voel den last van onoprechtheid afgewenteld. Het is droef, maar beter zoo.

En Dood en Demon zijn verwonnen.

Zij is de Rust, zij is de Vrede.

15 maart

Nog stil en kil. ▫ Na 6 nachten slechte slaap dezen nacht diep en rustig en verkwikkend. De mooie verzen zijn nu tijdelijk stil, maar ik zie helder en rustig en ben krachtig en sereen. Ik zorg nauwlettend op den vasteren bodem van dieper oprechtheid te blijven. Geen voorwendsel, geen ontduiken van het lastige of pijnlijke, alles recht in de oogen zien en rechtuit durven uitspreken. ▫ Er heerscht gisting op Walden, natuurlijk. Hedenavond komt Betsy thuis. Ik houd vast aan mijn oprechtheid. Ik zie Truida's karakter nu in ander licht. Er is een rustige zekerheid in, die mij helpt, dezelfde die ik voelde te behoeven en vaag verwachtte in Hans. Ik zie het als niet onmogelijk in dat, als de jongens groot zijn, ik bij Truida ga inwonen.

18 maart

Stil, zoel, wat motregen. ▫ Het evenwicht nog beter hersteld. Ik ben frisch, helder, sereen en krachtig. Nooit in mijn leven voelde ik deze blijde kalmte, deze vredige kracht, deze getemperde, welbewuste, welbeheerschte verrukking. Ik heb mijzelven volkomen in bedwang. Ik kan doen wat ik wil. En door zoo zware leerjaren geschoold, zal ik wel volhouden. Truida's karakter heeft datzelfde, een rustige zelfstandigheid, die door sommigen voor zelfzucht wordt gehouden, maar die 't tegendeel is van eigenliefde. Ik heb dat nooit zoo in haar bemerkt. Nu komt het verbazend duidelijk uit. Zij is sterk, ondanks haar zwak lichaam, veel sterker dan Betsy, of Martha of Carry. ▫ Ik heb verdriet om de arme Betsy, maar ik kan niet voelen slecht gedaan te hebben. Wel vroeger maar nu niet. Ik sidder soms als ik terugdenk aan die zwoele, sombere jaren vol weekheid, bitterheid, onbewuste en bewuste onoprechtheid, sensualiteit en zwaarmoedigheid. Als ik nu denk aan dit sobere en heldere, dit kalme geluk in eenvoud, zonder sensueele verfijningen, zonder weelde, maar vreugdevol, licht en blij, vol moed en liefde en vroom vertrouwen. Ons niet beter willen voordoen dan

wij zijn, ons best doend en rekenend op Gods erbarmen. ▫ Verwonderlijk verreind is mijn leven, met onverdiende genade. En ik ben nog in de volle kracht van mijn leven, vol ideeën en werklust, - mijn levensloop is, in al zijn uiterlijke gewoonheid, zeer merkwaardig en schijnt nu nog tot groote dingen te kunnen leiden. ▫ Ik ben nog niet gewend aan dat gevoel van allen tijd te hebben, ik hoef niet angstig het heldere moment te gebruiken, de verrukking is constant geworden.

Liederen vullen mijn dag.
Nun muss sich alles, alles wenden,

en

gieb dich zufrieden.
Het is zoo heerlijk haar gezang.

22 maart

Helder weer, harde N.O. wind, sterke nachtvorst. ▫ Het is geen wonder dat ik nu en dan angstig oplet of de inzinking niet komt, of ik werkelijk blijvend getriomfeerd heb. Gister morgen, toen ik begreep dat de Hoogstratens niet meer op Walden zouden komen, was het een zware proef. Maar ik ben bestand gebleken. Ik ben een natuurlijker mensch geworden, en een oprechter mensch. Ik *vind* dit mooi en lief en goed, dit huwelijk met Truida. God help me, ik kan niet anders. Het is aandoenlijk en verrukkelijk lief. Het verkwikt me en houdt me gestadig veerkrachtig en vreugdevol. Ik wensch er niets mooiers van te maken dan 't is. Evenmin kan ik er mij voor schamen. Ik voel niet anders. Ik ben nu eenmaal zoo. Is het slecht of ongevoelig van me, wel, dan ben ik maar niet beter. Ik zie niet dat ik iemand kwaad doe. Betsy en ik hebben elkander jaren lang gemarteld, ik heb me ingespannen en geforceerd tot het uiterste. Nu word ik weer natuurlijk en oprecht. En ik doe angstvallig mijn plicht tegenover Martha en mijn kinderen, met liefde en lust doe ik die.

Eergister was ik in Amsterdam met Truida. De vorige dag Cecilia (concert van Bach, symfonie van Schumann). Geslapen in Haarlem. Treurig bij die twee stervenden.

24 maart

Stil weer, koel, stille, groote wolken en klare zon. ▫ Van morgen voelde ik wat neerslachtig. Om het vertrek van de Hoogstratens, om een krans

van gisteravond, waarbij ik op mijn fouten gewezen werd, terecht. Maar ik stond toch met zingen op en mijn ontbijt met Truida was even heerlijk en blijmoedig.

25 maart

Slecht weer, sneeuw. ▫ De dag was goed. Een wandeltje door Spanderswoud. Lezen in Darmesteter, les Prophètes d'Israel. Een mooi boek. 's Avonds in de hal de Engelsche vertaling van mijn boek corrigeeren. Toen muziek en zang en gesprek bij Truida. Het werd half twaalf. Dat is te laat. ‘Vroeger beginnen’ zei Truida. Keesje en zijn aapje, - een sprookje. Van morgen ben ik opgewekt, ondanks het slechte weer.

> Hebe selbst die Hindernisse
> Neige dich herab Cypresse
> dass ich deinen Wipfel küsse
> und das Leben dran vergesse.

Ik voel dat ik nu ook beter voor mijn Waldenaars kan zijn.

27 maart

Hard gevroren twee nachten en dikke sneeuw, even als 't vorig jaar op deze datums. ▫ Maar o wat een verschil als ik deze dagen van 't vorig jaar herlees. Ik ben nu waar ik toen nooit gedacht had te zullen komen.

30 maart

Gister steeds sneeuw. Van daag harde, koude wind. ▫ Het weer is bizonder ongunstig en ik heb buien dat ik niet laten kan om hinderlijke menschen en dingen te denken, zooals Ada, van Oordt enz. Maar ik heb geduld.

2 april

De eerste, heerlijke, zonnige voorjaarsdag. ▫ Het is alles duidelijk en goed. Met groote klaarheid word ik gewezen op wat er nog leelijks en zwaks in mij is. Alle depressie is onmiddellijk daartoe terug te brengen. Het droeve gevolg der zonde: verzwakking van het wilsvermogen, blijft natuurlijk bestaan, en ik moet in mijn leven daarop blijven rekenen. Ik doe nog herhaaldelijk wat ik niet wil. Maar het gaat goed en ik voel mij gezegend.

aant.

▫ Merkwaardig juist nu een stukje in de Kroniek, waarin over mij gezegd wordt, wat ik zelf al zoo lang heb gevoeld, waarin ik mij zoolang miskend voelde. Nu is er een die 't zeggen durft.

Vandaag ga ik naar Amsterdam en Haarlem. Nu zie ik alles onder de oogen, als een herborene.

donderdag 4 april

Gister storm en regen, zoel, heden tegen de middag wind naar 't Noorden en kouder. ▫ Gister jarig. Een droeve correspondentie met Carry die mij veel verdriet gaf. Maar ik sliep toch gelukkig goed. Ik ben er nog zeer van vervuld. Janssen kwam 's avonds in mijn hut, terwijl ik naar Truida was gegaan over 't weiland, mijn lamp brandde nog. Ik praat steeds prettiger met de Janssens. Zij vertrouwt mij, dat doet goed. Het roert mij soms dat de kinderen zoo lief tegen mij zijn, nu ik weet dat zoovelen zich tegen mij keeren.

dinsdag 9 april

Stormachtig, W. wind, eergister veel regen, nu droger en wind noordelijker. ▫ Ik kreeg een paar brieven van Betsy, die mij goed deden en schreef een zacht briefje terug. Zondag was ik in Noordwijk. Onplezierig gezelschap die zwagers en schoonzusters. Ik voelde er mij heel niet thuis. Ik wandelde met Martje langs 't strand. 's Nachts sliep ik in Haarlem. Ik had wijn gedronken en bevond dat ik dat nu niet meer doen moet, hoe weinig ook.

Papa was nu geheel demens, moeder was overspannen en zenuwachtig. Ik zorgde voor verpleging en liet Hans er achter.

Ik ben wat bezwaard door het idee dat wij het eenmaal te ver zullen laten komen, en hoe dat ons leven verzwaren zou. Ik zie er geen kwaad in maar het zou groote moeite geven.

Mein Freund ist mein, ich bin sein, Mein Haupt darf auf seiner Linke ruh'n.

donderdag 11 april

Regenachtig. Vandaag het eerste onweer. ▫ Het is wonderbaar. Betsy had mij om een gesprek gevraagd en ik had 's morgens viooltjes voor haar geplukt met Truida. Het gesprek was zeer roerend, op haar kamer om 7 uur. Ik had diep gevoel voor haar, tranen kreeg ik niet, maar ik voelde diepe

aant.

genegenheid en bewondering. Zij was de oude, maar mooi en zacht en deemoedig en edelmoedig. Een heerlijke figuur. Dat deed mij wonderbaar goed en ik vond het aangenaam daar. De Janssens waren bij ons en ik ging Truida halen om te spelen. Martha had het niet gedaan. Truida wilde niet, wat ik niet goed van haar vond. Toen ging ik direct weer naar huis. Had nog een gesprek met Anna Janssen. ▫ Het merkwaardige is dat ik mij zoo bizonder opgewekt en helder voelde. Ook dat Betsy steeds van het witte paard gedroomd had en zei dat dit was de voorbode van onheil volgens Ibsen. Ik weet dat ik haar nooit de droomen over het witte paard van Schippereyn vertelde.

zondag 14 april

Koel, wat regenachtig. ▫ Een dag vol diepe aandoening, ik ben moe er van. Betsy vertelde alles aan de Janssens en ik moest tegenover hen uitspreken. Het zijn goede menschen en het maakte hen zeer bedroefd. Ik zelf ben er door aangegrepen. Ik voel niet somber, wèl weemoedig, niet onzeker, wèl op 't ergste bereid. Men ziet alles als dreigend onheil voor Walden en mij. Ik blijf overtuigd dat er goeds uit komen moet. Maar mijn lieve kinderen doen mij erg aan als ik ze zie. Zouden ze mij van 't een of 't ander weg willen hebben? Ik zal rustig mijn best blijven doen, en mijn zaak in Gods handen stellen. Ik schrijf aan de Engelsche rede.

17 april

Bij nog koud weer ben ik naar Engeland vertrokken. Het merkbare bestuur van mijn lotgevallen dat steeds duidelijker wordt, kwam altijd bizonder uit in mijn Engelsche reizen. Zoo was 't al op dien tocht naar Lincoln en Peterborough, toen ik Myers en Lady Welby ontmoette. En nu deze maal was het opvallender dan ooit. Vooreerst de wijze waarop Borel meeging. Ik schreef hem tweemalen af. In Haarlem kreeg ik telefoonbericht omtrent de boot waardoor mijn reisplan veranderde. Martha had nog in twijfel gestaan of ze 't sturen zou. Door die verandering telegrafeerde ik naar Borel, en hij kwam de bode tegen toen hij juist uitgegaan was. Ik dacht: hij haalt het toch niet, maar een stem van binnen zei: hij komt. En later eerst begreep ik wat de bedoeling was: de invloed van mijn rede op zijn weifelend geloof. 's Middags at ik bij Elink Schuurman wat mij ook op 't laatst inviel als voor Walden wellicht goed.

Het aankomen in Londen was somber, Borel ziek en ontevreden over zijn hotel. Nog koud. 's Morgens brieven geschreven in de Sesame Club. Borel verhuist naar Coburg Hotel. 's Middags met Borel wat van Londen gezien, thee in Bondstreet. 's Avonds naar Cobden Sanderson een prettig<e>, interessante avond.

Vrijdag morgen naar de National Galery. Het mooie oud-duitsche schilderij. Lunch met Borel in de Club met Tuckey. 's Middags lezing in West-minster Town Hall, zeer aangenaam. Hoewel ik wat gauw blijk gesproken te hebben. 's Avonds diner in Ermine Hotel met twaalf psychologen. O. Lodge, Colonel Neilson, Colonel Taylor, Piddington, Podmore, Schiller e.a.

zaterdag 20 april

Dr. Bonus (Anna Kingford's broer) aan 't ontbijt. Zaterdag morgen met Borel naar S. Kensington. Porcelein enz. gezien. Toen lunch in Kew bij de Marslands. Wandeling in Kew-Gardens met Beatrice en Reggie. Thee bij Beatrice. Daarna diner met Borel in Holborn restaurant. Een lang, goed gesprek met hem. Vroeg naar bed. Het weer was prachtig geworden.

Elken morgen drukte Londen me hevig en ik dacht: hoe houd ik het uit. Vooral met het warme lente-weer. Ik verlangde zeer naar Walden, en we besloten Zondag avond maar te vertrekken. Maar ik weifelde, denkend aan Ada's zuster die telegrafeerde niet voor Dinsdag te kunnen gaan. Borel zei: is dat nu een reden om twee dagen te wachten. En ze zei ook: don't wait. Maar Zondag morgen, in bed liggend en me zeer vervelend, dacht ik/ *als* mijn leven bestuurd wordt dan moeten de leiders mij nú een raad geven, want het is mij absoluut gelijk. Ik verlang naar huis, maar is het goed te blijven dan blijf ik. Toen kwam het inwendig bericht: *blijf!!* En ik bleef zonder te weten waarom, totdat ik het allerduidelijkst begreep. Ik had de sterkste reden om te blijven, want het belangrijkste van mijn reis kwam nog, en juist precies opéén volgend, op Maandag en Dinsdag. Zondag middag werd het duidelijk.

Zondag ging ik naar Sayons, in Toynbee Hall, White chapel. Ik zag met hem de buurt, minder interessant dan de vorige maal. Borel kwam lunchen, en wij amuseerden ons nog al met Sayons. Toynbee Hall interesseerde Borel zeer, maar het is een gewoon kapitalistisch hotel, midden in een arme buurt. We hoorden hoe de joden Whitechapel hebben ingenomen en geheel veranderd. We gingen in de electrische trein, vijf verdiepingen onder den

aant.

grond, de 2p. tube. ▫ Toen sprak ik af met Sayons om morgen naar Kettering te gaan, alles was daarvoor al klaar. Hij liet me een boek zien van Lloyd waarin het beschreven stond. Dat was het ééne gewichtige waarom ik blijven moest. ▫ 's Middags dronk ik thee bij mrs Stannard en sprak drie uren met haar over Spiritisme. Ze gaf me het krankzinnige boek: les Dieux des Anarchistes. 's Avonds brieven schrijven in de club. Borel vertrekt.

maandag 22 april

Om 9 uur met Sayons naar Kettering. Tot 4 uur daar rondgekeken met Ballard. Alles uiterst interessant. De ontwikkeling der toekomst maatschappij. ▫ 's Middags de brief van Stead, die twee dagen te laat kwam, en toch juist bij tijds. 's Middags diner in de club van Tuckey met Bailey/ Saunders en Grooch. 's Avonds lezing over Schopenhauer van B.S. waar ik ook nog een woord sprak.

dinsdag morgen 23 april

Eerst naar Vivian die een zeer gunstigen indruk maakte, en die een man van beteekenis schijnt. Daarna naar Stead. Hij sprak met me over een medium dat hij gevonden had, en dat misschien zou komen als hij *wilde* dat ze kwam. Er werd geklopt, en ‘there's the very person’. ▫ Toen sprak ik met mrs Maturin een mij zeer sympathiek persoon. En dit is het tweede gewichtige dat mij wachtte. Wij gingen naar haar huis, en wij hadden een korte séance/ zeer merkwaardig. Ik las onderweg al wat Gordon/ haar zoontje geschreven had. Het deed mij diep aan.

Om 7 uur at ik, vond om half negen Cara en had een lang gesprek met haar op de boot over Ada. Ook daarom was het uitstekend dat ik bleef.

Heerlijk was het thuiskomen en het weerzien van Truida. Van Martha had ik één lieve brief, van Truida twee brieven gehad. Martha was heel vriendelijk, en Walden zag bloeiend, mooi en voorspoedig. Berichten over de Hoogstratens en Ada waren onplezierig. Tegen het zien van de Janssens zag ik op. Ik had ze een langen brief geschreven. Maar toen ik ze opzocht viel het me niet mee. Nu heb ik er weinig zin in. Ik ben nu (Donderdag 25 April) rustig en tevreden, dankbaar voor 't belangrijke, vertrouwend op de toekomst, actief en opgewekt. ▫ Ik vond een brief van Betsy die mij onaangenaam aandeed, en een van Labberton die ik ook niet mooi vond. Verder zal ik veel geld noodig hebben dit jaar. Ik corrigeer de vertaling

van mijn boek. Het is heel iets anders geworden, maar het zal toch wel gelezen worden.

Ik heb deze maal in Engeland noch wijn noch vleesch geproefd, hetgeen mij veel beter bekwam.

dinsdag 30 april

Heerlijke lente-dagen. Ik wandelde van avond met Trui op de 's Gravelandsche weg en luisterde naar de vogels, toen nog op Bantam. Het was echt lente. De bijen zijn druk bezig, de kuikentjes zijn uitgekomen. Walden is mooi en arbeidsaam. Ik ben rustig en tevreden, als ik maar vroeger slapen ga. Ik moet eerst uitslapen, om te kunnen werken en helder te droomen.

zaterdag 4 mei

Gister een prachtige lentedag. Alles bloeit en geurt. 's Avonds lichte maan, ik wandelde door 't laantje en over 't weiland, plukte dotter-bloemen en pinksterbloemen. Truida's magnolia bloeit zoo mooi.

Bezoek van Marcellus Emants, over spiritisme gesproken.

Ik ben goed en dankbaar. Maar het is toch niet alles zooals 't hoort, en ik heb ook de laatste dagen veel sombere gedachten gehad.

dinsdag 7 mei

Gister wat koud, van daag W. wind en regen, maar ik heb geen hinder van de kou. ▫ Zaterdag werd ik getelefoneerd dat papa stervende was. In de tram vroeg ik me af: zal ik hem nog levend zien. En ik verstond: neen. Doch ik zag de gordijnen nog open en dacht me vergist te hebben. Maar hij was al een half uur voor mijn komst gestorven.

Ik bleef in Haarlem en wandelde in den Hout en dacht aan mijn vader, zijn Haarlemsch leven, het oude Haarlem, onze wandelingen, het pavilloen. Het was diep, diep weemoedig. Bij zijn lijk knielde ik en schreide, maar niet zoo hevig als bij van Heel. Ik bad om voorlichting en ik verstond niet anders dan dat ik zóó op den goeden weg was. Bij van Heel was het berouw geweest en inkeer. Hier was het belofte van standvastigheid.

Zondag kwam ik in Bussum terug. Nu ben ik weemoedig. Ik voel het leven nietig, te nietig zelfs. Ik voel niet genoeg het geluk en de schoonheid. Als ik de vorige dagen overlees moet ik wel glimlachen en vind mezelf

aant.

een weinig kinderlijk, maar niettemin blijft alles toch hetzelfde in me. Ik heb geen andere weg, dan dien ik ga. Ik zou tot alle zelfverloochening bereid zijn. Maar ik erken dat het om mijn zwakheid en kleinheid is - die nu eenmaal niet anders is en die ik niet loochenen kan of ontkennen wil - dat ik dezen weg gegaan ben. Ik zal moedig op mij nemen te dragen wat mijn aard meebrengt, en ik zal niet ophouden naar verbetering te streven.

11 mei

Mooi lenteweer. Koel, maar zonnig. ▫ Woensdag hebben wij mijn vader begraven. Het was aandoenlijk en mooi, mooier dan ik dacht. De mei was groen, de lijsters zongen op 't kerkhof. Ik moest veel schreien, vooral als ik de krans zag met de hem zoo dierbare wilde bloemen. De toespraken waren kort en eenvoudig. Ik was zeer geroerd.

's Middags wandelde ik met Martha en de kinderen door de duinen. Ik hoorde de nachtegalen met hen. Het was mooi en aangenaam. Elswoud, Kraantjelek, de Kolk.

Hier op Walden voel ik mij nu droevig en beklemd. Voor 't eerst bekroop mij gister avond de moedeloosheid. Zonder boos opzet werken de Hoogstratens met alle macht tegen. De van Steenis-familie, die zooveel voor ons deed, wil weg. En dat raakt het wezen van de zaak, als ik de goeden niet houden kan.

Hans had koorts en keelpijn. Dat witte paard, dat mij zoo griezelig van twee kanten wordt voorgehouden als onheilsbode, door personen die niets van elkaar afweten. En mijn gerustheid over Truida die geschokt is. God help me.

Een droom met lugubere symboliek. Een man wiens genitaliën veranderden in een kat, die dol werd en hem woedend beet en krabde. ▫ Een kolossale diamant, maar week als was, die ik schond door mijn nagels.

15 mei

Zonnig, droog, N. wind. ▫ Gister was ik veel beter. Een rit te paard met Vogelsang gaf me weer veerkracht. De oude zware somberheden werken nog na. De heele Oosthoek van Walden zit nog als een nachtmerrie om me heen. Ik ging gisteren Swaenenburg zien met de Janssens. Mevr. Bos Vernet bracht ik met mevr. Janssen in kennis. Ik reed naar Valkeveen, Huizen, door het Kamp waar ze schijfschoten, in galop.

zaterdag 18 mei

Koud en droog. N. wind. ▫ Gister een dag met onaangenaamheden. Ada en van Oordt zijn nachtmerries voor me. Wat heb ik ze gedaan? Dat ik altijd die vijandschappen te weeg moet brengen.

Ik ben stijf van den rit van Dinsdag. Ik zing ‘Rosen brach ich nachts am dunklen Hage’. Ik lees Kraus Dante en de Upanishads die ik van Borel kreeg, in een andere vertaling.

woensdag 29 mei

Prachtig, warm, zomerweer. ▫ Voor 8 dagen maakte ik nog een groote rit te paard met Vogelsang over Baarn en Soest en de Vuursche en zag Karel Thijm.

De drie Pinksterdagen (Zaterdag, Zondag, Maandag) wandelde ik met Martha en de jongetjes door de Veluwe. Van Putten over Uddel en Apeldoorn naar Deventer, van Deventer naar Diepenveen en Voorst, Brummen gelogeerd, van Brummen over Woeste Hoeve en Hoenderlo naar Barneveld. Het was prachtig weer. De jongens waren lief en flink, Martha had ook veel plezier. En ik zelf dronk in de nostalgie van het wilde en zorgelooze leven. Een diep innerlijk conflict ontstond in me. Het land bij Voorst was zoo mooi en rustig, de mei was rijk en groen. Wij waren zoo tevreden met ons vieren. Ik verlangde niet terug, ik schrok van Walden. Alles was prettig, ook het verblijf in Deventer. Het was als op de begrafenis-dag van mijn vader, maar sterker en mooier. Het logies in de hotels was zoo heerlijk. Ik kan niet anders dan herhalen: wij waren zoo tevreden met ons vieren. En dat is juist de onbeschrijfelijke droefheid.

Ik ben nu terug, en Martha vond het hier weer goed. Maar ik ben onuitsprekelijk weemoedig. Walden drukt, want het zit vol zorgen over geld, laster, en vijandschappen. Maar het weemoedigste is het onbereikbare wat ik verlang, het innerlijk conflict. Ik wil het zuivere huisselijk leven zooals op onzen tocht. En toch vind ik Truida zoo innig goed en voel ik alles wat ik voor haar gevoeld heb even sterk. Wat zal het einde zijn? ▫ Heb ik mij goed uitgedrukt? Ik spreek eerlijk, ik weet het. Ik lees dit dagboek over en ik voel dat het oprecht is. Dat doet goed. Maar wie zou mij begrijpen?

donderdag 30 mei

Het is warm en regent. ▫ Ik ben nog onuitsprekelijk weemoedig. De samenhang en bedoeling begrijp ik niet. Ik lees mijn dagboek over en tracht licht te zien in die vreemde opvolging van vreugden en weemoed. Ik voel dat ze niet toevallig is, maar den samenhang begrijp ik niet. Ik zag mijn moeder zitten in onze serre. De tranen kwamen in mijn oogen. Truida is zoo goed en lief, het arme kind. Ik zal op mijn post blijven maar het voelt zwaar. God, hoe zal er een oplossing komen?

3 juni

Heerlijk zomerweer. Nu en dan regen.

Alles bloeit en groeit. Maneschijn en vogels. Gisternacht de hei-leeuwerik gehoord, op de wandeling in 't overbosch van Bantam. Het was er prachtig. ▫ Ik ben rustiger en opgewekter. Ik heb veel met Truida gepraat. Zij is als ik begeerig naar de ‘Choses divines’. Ik wil oprecht met haar blijven door alles heen.

Vandaag en gister Labberton. Naar Blaricum geweest met hem en Biene en Bertha Huber. Het was nu nog al rustig en vreedsaam alles. 's Avonds bij de Janssens gezeten, bij de prachtige zonsondergang. Ik voer echter niets uit.

7 juni

N. wind, wat koeler, maar zonnig. ▫ Ik zwem elken dag. Eergister begon de hooi-catarrh, erg, gister en vandaag wat beter. Ik las zooeven oude dagboeken over. Het is zoo ongeveer hetzelfde als nu. Alleen voel ik dat mijn maatschappelijk werk meer vastheid aan mijn leven geeft en meer waarde. Als ik zeg: ik voer niets uit, dan is dat minder juist dan vroeger, toen ik veel meer lanterfantte en romans las. Ik heb nu altijd veel meer belangrijk werk te doen. Maar de kunst-productie is wat stilstaand de laatste maanden.

12 juni

Koel, droog weer, niet aangenaam. Grijze Noordelijke wolken, wind en stof. ▫ Zondag was ik in Haarlem, 's avonds muziek. Toen dacht ik goed over mijn werk. Ik moet 't volgende gereedmaken:

1. Een bundel verzen (Passie-looze Lelie)
2. Vierde bundel studies
3. Blijde Wereld
4. Schijn en wezen II
5. de Kooplui. Groote comedie.

als zesde plan, meister Eckhart. Als zevende Trots verbrijzeld, drama of roman.

Mijn gedachten gingen Zondag vooral over de Kooplui. Het begin is Triltral, de wilde natuur, zijn leven met bosch en rotsen en vogels, feeën en faunen, Pan. Daarin komen de kooplui, gummi en rubber, de orchideeenjagers, de goudzoekers. Die brengen Triltral in de maatschappij. ▫ Het eind is de nieuwe maatschappij, uitgedrukt in *het Feest*, het groote geluksfeest aller menschen, de nieuwe schoonheid, schooner dan de wilde natuur. ▫ (Ik begreep Zondag dat wat ik op de Parijsche tentoonstelling gevoeld heb, de bleeke vóórschemer was dáárvan). ▫ Tusschen beide phasen allerlei overgangen, vreesselijk en luguber, de fabriek, de beurs, het gekkenhuis, de armenbuurt, de klein burgerlijke stadskringen, het kapitalistenleven. Dit alles als hellekringen en Purgatorium. ▫ Triltral heeft zijn Engel, die hem leidt. En zijn hooge beschermers. ▫ Triltral is licht en fijn, lenig en veerkrachtig, alles gevoelend door niets verslagen. ▫ Het geheel volkomen vrij, as you please. Verzen, proza, jamben, knuttelverzen, hoog en plat, komisch en serieus, alles dooreen. Maar één vaste dramatische gang en spanning.

Ik reken tien jaren te behoeven voor deze plannen.

Deo Volente.

14 juni

Gister koud en regen. Van daag harde regen en wat milder. ▫ Vandaag voel ik weer veel neerslachtiger. Gister brieven van Betsy en Carry. 's Avonds zingen met Janssens en Truida en Anna Fles. Onder 't zingen genoot ik. En ik sliep heerlijk. Borel was hier een paar dagen. Mijn oom Henri ernstig ziek.

19 juni

Steeds koud geweest, en regenachtig. Heden iets warmer. ▫ Het gaat mij recht goed. Ik ben dankbaar en rustig, als ik nu maar goed aan 't werk was.

De tijd is gekenmerkt door de verzen van Giza, waarvan ik zeer vervuld ben. Een brief van Jo Labberton die mij plezier deed. Ik kan nu alles weer goed aan. Ik ben nu op hetzelfde evenwicht gekomen van Maart, dat zooals te verwachten was door beproevingen geschokt moest worden. Het heeft zich hersteld, en ik ben wijzer en sterker - of liever wat minder dom en zwak. Van morgen las ik Giza's verzen aan Betsy voor. Gister was ik met Martha op de kermis. Truida is zoo goed, zij verheugt mijn ziel elken dag meer.

24 juni

Mooi, warm weer. ▫ Weer een schaduw, altijd met duidelijke oorzaak. Treurige wrevel 's morgens om de trage kinderen, dan doet Martha ook zoo naar. Gister bezoek van een menigte menschen.

26 juni

Mooi weer, gister veel regen, niet warm. ▫ Gister in Woudenberg bij oom Henri, hem gezegd dat hij sterven ging. Door Truida van den trein gehaald. In den trein werd mij gezegd, dat ik iets zou vinden waar ik niet op verdacht was. Ik vond een rekening van f 780. - van den timmerman van vier jaren geleden. Ook een brief van Borel over Giza. 's Nachts tobde ik wat over geld.

7 juli

Er zijn nu en dan mooie warme dagen, gister was het een prachtige dag. Maar het wordt niet heet en het mooie weer blijft niet. Telkens komen weer de kouë N. winden met betrokken lucht, zooals van daag. ▫ Gister bezocht ik oom Henri voor 't laatst, wij namen afscheid, om 7 uur stierf hij. Ik vietste heen en terug. Het scheen mij onbevredigend dat wij zoo gauw moeten sterven, omdat ik 't leven zoo mooi vind. Ik voel niet het goede het physiologische van den dood. ▫ Ik sprak laatst met Henriette, die vond 't leven maar zoo-zoo, en dus den dood altijd welkom. Dat is ook niet goed en gezond.

Voor acht dagen nog een lange rit te paard met Vogelsang. Naar Loosdrecht, de Vuursche, enz.

Borel is mij nu ook afgevallen. Ach ja, wie kan hartstochtelijke en weeke menschen betrouwen?

aant.

vrijdag 12 juli

Nu is 't eerst recht heet. Ik voel mij behagelijk in de hitte en tevreden. ▫ Woensdag begrafenis van oom Henri. Dat stemde droevig. Daarna troost in mijn werk gevonden. Op Walden gaat het goed. Bezoek van Dr Hammer. Volgende week gaan we naar den Rijn.

donderdag 25 juli

Het is prettig warm weer, van daag tweemalen onweer, nu weer regen.
Ik zit in mijn hut. Truida zit te naaien over mij. Ik kwam gister van de reis thuis.

Maandag 15 's morgens 11 uur reisden we naar Nijmegen, bezochten 't Valkhof, dronken er koffie, gingen om 3 uur op de boot. 's Avonds om 6 uur kwamen we in Emmerik, wandelden naar 's Heerenberg, aten daar brood kwamen om 11 uur weer op de boot. Warm mooi weer. ▫ 's Nachts lagen we 5 uren stil, door de mist.

Dinsdag 16, een heete dag op de boot. Ik schreef verzen en brieven (Hei-leeuwerik en Rijnvaart). We kwamen voorbij Dusseldorp, aten aan boord, de jongens vroolijk. Ik was tevreden en gelukkig, had maar kleine hinderdingen. Daarna in 't geheel geen. ▫ Om 9 uur in Keulen, gesoupeerd in restaurant Fischer, gelogeerd in hotel Ernst, ieder met een jongen, ik met Hans.

Woensdag 17, 's morgens om 7.15 naar Königswinter. Paultje humeurig, wou de bergen niet zien. Afgestapt in Dusseldorfer Hof, daar leefde hij op. Gewandeld naar Heisterbach, daar gegeten. Terug over den Petersberg, die vol en druk was, de jongens hadden plezier in de kruissen langs den weg. ▫ 's Avonds met de tandradbaan naar de Drachenfels. Dit maakte diepen indruk op de jongens. Hollandsche plattelandsfamilie vroeg of we met ons schip in den Rijn lagen. 's Avonds met de kellners van het café teruggewandeld. Nog limonade gedronken aan den Rijn. Hevig gejoel en rumoer. Heet weer.

Donderdag 18. Langs den Drachenfels door Nachtigallenthal en 't Rhöndorferdal naar den Löwenburg geloopen. Daar onder de Laube Himbeersaft gedronken. Toen op den Oelberg, daar gegeten. Hollandsch paar vroeg

aan Martha: ‘Was haben Sie zu trinken?’ Martha zei: ‘Ich habe nichts zu trinken, ich trinke selbst’. Terug gewandeld. 's Avonds met de boot naar Unkel. In 't Erholungshaus bij Schultz gelogeerd. Warm weer.

Vrijdag 19. 's Morgens in den Rijn gebaad, met de jongens. Toen overgezet in een bootje/ over den Apollinaris berg, langs Remagen, naar Neuenahr gewandeld, hoogvlakte met boschjes. Onderweg de Landskrone gezien. In Neuenahr even limonade gedronken en geld gewisseld. Toen naar Ahrweiler, daar in de Stern gegeten. Toen doorgewandeld naar Altenahr, onderweg in de Lochmühle koffie met Kirschkuchen gegeten. Afgestapt in hotel Winkler, nog steeds even heet. Onderweg de Saffenburg gezien.

Zaterdag 20 juli. 's Morgens met ons allen naar de ruïne Are, en naar de Lochmühle waar we een Wellenbad namen. Voetpad langs de Ahr terug, onderweg begon de lucht te betrekken, 's middags hevig onweer en regen. 's Avonds Martha, Paul en ik naar de Kreuzberg gewandeld. Hans in bed om een natte broek.

Zondag 21 juli. Lucht opgeklaard, heerlijk vochtig frisch weer. Na lang aarzelen besloten naar Laach te wandelen. ▫ Om 7 uur uitgewandeld over Kesseling, Staffeln, Heckenbach, de Hohnerberg, Hannebach, Engeln naar Maria Laach. Onderweg koek gegeten en water gedronken. 2 vietsers liepen op 't laatst mee. Weinig schaduw. Om 5 uur in Laach, 's avonds op 't meer gevaren. Bereleiders en veel volk. Heerlijk weer. In 't hotel Maria Laach gelogeerd. Vies en rommelig.

Maandag 22 juli. 's Morgens regenachtig, maar de regen zette niet door. Gewandeld over Wassenach naar Tönnistein, toen nog naar Burgbrohl, toen weer terug in Tönnistein gegeten. Daarna door 't Brohlthal over Schweppenburg naar den Rijn. Daar in Brohl weer op de boot naar Unkel. 's Avonds nog alleen met Martha in het lieve dal bij de Stux. ▫ Zacht, bewolkt weer.

Dinsdag 23 juli. 's Morgens met de jongens naar het watervalletje. Toen om 11 uur op de boot naar Keulen. Daar gezeten, de Dom en de Maria in Capitol gezien, om 7 uur op de boot. Mijn eenigste depressie omdat ik geen brieven vond. Later toch nog een. Goed weer, bewolkt maar stil en warm.

Woensdag 24 juli om 10 uur in Nijmegen. Om 1 uur thuis. Alles goed en prettig. Geen reactie. Op Walden was wel eenige verslapping en spanning. Maar onmiddellijk met stelligheid en goed vertrouwen te verhelpen.

Maandag 29 juli

Warm en zomersch. Vorige dagen veel regen, zoodat alles frisch staat. ▫ De reactie is gekomen in den vorm van ongesteldheid van Martha en Hans. Hans ging Donderdag middag al naar bed en ligt er van daag nog in. Martha hield zich op tot Zaterdag morgen, maar Klaasje was ziek en ze moest alles alleen doen. Toen viel ze flauw aan 't ontbijt en ligt nu nog te bed. Paul alleen bleef ferm en wandelde Donderdag heen en weer naar Blaricum. Vrijdag sliep hij uit tot 3 uur. Gister ging ik met hem naar Haarlem, hij was niet neerslachtig of kribbig, maar erg kalm en bedaard, in tegenstelling met zijn opgewondenheid op reis. Hij had ook wat hoofdpijn en at heel weinig. ▫ De buitengewone hitte, de vermoeienis en het ongewone eten is blijkbaar de oorzaak. Ikzelf ben gezond en opgewekt.

dinsdag 30 juli

Ik zit op een zeer warmen zomeravond met de lamp voor de veranda-Martha heeft nog 39.5 van avond. Hans had gister 39.3, van avond 38.6. Uit Haarlem gelukkig bericht dat Paul gezond is gebleven. Sinds gister avond, toen ik de hooge temperaturen opnam, leef ik in groote zorg. Gelukkig is hun algemeene toestand vrij goed, de pols niet zeer snel, beiden voelden zich vandaag beter, hoewel alleen Hans minder koorts had. Toch is het een bange tijd en ben ik ongeschikt tot iets. Ik ga niet weg van huis, en zit liefst bij de zieken platen te kijken. Jannetje helpt me, Betsy en Carry waren hier, en ik vond hun hulp heerlijk. Aapjelief kwam voor mij thee zetten en ik begreep dat het alles droevig voor haar was. Zij schreide. Want natuurlijk komen nu al de oude banden zoo sterk te voor. ▫ Ik kreeg veel bezoek. Van Lebeau en mevr. Baars, van de Cobden-Sandersons en anderen.

1 augustus

Weer wat koeler. N. wind.

Vandaag verademing. Een heerlijke heldere droom. Beide patienten wat beter. Truida lag gister ook te bed, van spanning en zenuwachtigheid.

Het is zulk een conflict van affecties, en toch in mijzelven is geen conflict. Ik heb ze allen lief, niet op gelijke wijze, maar allen zeer veel, en niet minder dan te voren.

zondag 4 augustus

Goed, warm weer. Wat winderig. Gister avond koel. ▫ Gister en eergister zeer gedeprimeerd. De zieken herstellen zoo langsaam. ▫ Vandaag gaat het beter. Hans is lief en geduldig, altijd opgeruimd en vriendelijk. Martha is nerveus en klagend.

vrijdag 9 augustus

Een paar dagen regen, guur Noordelijk weer, koeler. Van daag is 't weer mooi en warm, na morgen-mist. ▫ Langsaam worden de twee zieken wat beter, Hans is 't meest vooruitgegaan. Ik moet nu toch wel gelooven dat het typhoïd geweest is, zij het in lichten graad. De temperatuur van Hans is nu 's morgens normaal/ 's avonds nog 38. Van Martha 's morgens 37.5, 's avonds 38.5. Waar hebben ze de besmetting opgedaan? Thuis of op reis? Wie zal 't zeggen.

Gister was ik in Haarlem bij Paultje. Het was een prettige dag en hij was zoo lief. We waren in Teyler en op de Kermis. Hij sprak van zijn droomen. ▫ Ik verlangde weer tusschen mijn zieken te zijn. Soms heb ik wel bitter verlangen naar Noordwijk, en spijt dat de zomer omgaat zonder die heerlijke twee weken. Maar Hans is tevreden en geduldig, en ik zal 't ook zijn. Martha is nog erg ziek en tobberig, ik heb erg meelij met haar en doe mijn best. Vandaag heb ik niemand in huis, Klaasje ziek, Jannetje op reis, alleen Truida komt mij helpen. Betsy geeft het weer op. Carry is geëngageerd.

woensdag 14 augustus

Het is heerlijk weer. 'S nachts koel, zoodat men goed slapen kan. Overdag ongeveer 70. ▫ Het is een vreemde tijd voor me. De zieken zijn beterend. Ik schrijf verzen en heb veel heldere droomen. Geestelijk leef ik dus goed. Maar er zijn toch moeielijke conflicten. Ik ben zoo goed voor Martha, maar zij is niet vriendelijk voor mij. Het bezwaart me, die menschen die 't zoo alleen van mij hebben moeten. Zooals Betsy en Truida.

zondag 25 augustus

Prachtig warm weer. Droog. Martha en de kinderen van huis. Ik schrijf dit in Haarlem. De vorige week met Dillon opgetrokken. Met hem bij Krüger geweest. De oude man maakte een aandoenlijken indruk. ▫ Het was anders een goede week. Het sterk geestelijk leven was minder, geen heldere droomen maar sterk zomerleven. Een gansche dag geroeid in de vijvers en vaarten van 's Graveland. Met Truida en Dillon bij Buwalda gegeten. Toen een wandeling met goed gesprek bij sterrenlicht. De Transvalers stelden ons geduld op de proef. Van daag afscheid voor een week, ik ga naar Noordwijk. Truida hielp mijn koffers pakken. Zij was zeer lief en dat gevoel van 14 Aug. is weer geheel weg. Ik was van morgen onmachtig en indolent, en zij nam dat kunstig van mij weg.

donderdag 29 augustus

Noordwijk. Guur en regenachtig geworden. Maandag sloeg het weer om. Ik was Zondag in Haarlem en ging Maandag naar Noordwijk. Ik vind het hier steeds prettig. Gister met Paul naar Leiden. Ik weet niet wie mij liever is, Paul of Hans, ze zijn mij beiden zóó dierbaar. Ik lees Byzance en ‘die Anfänge unserer Religion’. Gister op de boot het N. Testament.

31 augustus

De storm bedaard. Zoeler. Motregen, dampig. ▫ Van morgen een prettige wandeling met Martha/ Dobbe om (Puikenduin). Ik las in de verzen van Verwey en zit 's avonds met hem te praten. ▫ In de verzen vond ik veel moois. Had hij van den aanvang een vaste godsdienstige (supra-natureele) overtuiging gehad dan was zijn werk zeer groot geworden. Nu is het nog vol onzekerheden, smakeloosheden, ethische zwakten. Maar wat hij meester is, is voortreffelijk.

5 september

In mijn hut. Er waait een vrij straffe O. wind en 't is 's morgens koud. Gelukkig zonnig, droog. ▫ Ik ben innerlijk niet goed. Ik zie vóór me wat ik zou kunnen zijn en doen en de zwakheden belemmeren me. De heldere

aant.

droom van 14 Aug. bleek echt te zijn, dus dat is een groot ding. Maar nu ben ik daar weer van af. Ik heb Betsy een paar malen teruggezien en dat doet mij geen goed, hoe lief ik haar ook vind. Ik wil ook nog een veel strenger orde in mijn leven. En ook op Walden.

zaterdag 14 september

Een paar dagen zeer mooi weer. Nu wind en wolken uit N.O. ▫ Ik ben over 't algemeen goed. Actief en opgewekt. Gister, even, een korte depressie. Maar ik behoud mijn activiteit. De depressie kwam door den kwaden naam dien ik schijn te hebben, hoewel ik nooit iemand kwaad heb willen doen. Ik ben veel belasterd onverdiend, en voor de zwakten die ik heb behoeven de menschen mij op die wijze niet te straffen. Maar ik ben toch zeer tevreden. Verleden Zondag met de jongens en Martha naar Vreeland gevietst en Loenersloot.

23 september

Verleden Zondag geweldige en aanhoudende regens, twee dagen. Men dacht den herfst gekomen. Maar nu weer zomer, warm, prachtig. ▫ Gister met Martha en de jongens naar Valkeveen, gevietst er heen, gewandeld in de limietbosschen, gewaad in zee. ▫ 's Avonds naar de boom gewandeld. Ik ga vooruit, maar steeds nog uitglijdend. Maar ik ben in 't geheel niet moe. Duitsch vers op Oldach gemaakt. Verleden Zondag bond voor gemeenschappelijk grondbezit. Dat begint een beter aanzien te krijgen.

woensdag 2 oktober

Tot nu toe steeds prachtig weer geweest. Warm, zonnig, stil. Heerlijke maannachten. ▫ Ik ben tevreden en goed. Maar ik had me nog te druk gemaakt, daardoor geen serene nachten en geen heldere droomen. Dan slaap ik wel physiek goed, maar de droomen zijn niet mooi, gevecht tegen demonen, soms wakker worden met onbehagelijk gevoel enz. Op Walden ben ik bizonder tevreden er komt voortgang in. Meyer gaat weg, dat was een angstige dag Zondag, maar nu voel ik dat het goed is. Alle hanghoofderigheid en zwaargeestigheid gaat er nu uit. Alleen mevrouw Janssen begon gister-avond op haar beurt. Maar dáár zal ik mij wel 't minst aan storen. De verzen zijn nu bijna gereed, telkens komt er nog eentje bij. Ik corrigeer Dietlof's boek.

aant.

9 oktober

Het mooie weer was Zaterdag uit. De Zon befloerste, er kwam N. wind, Zondag hevige storm en regen. Maandag koud en guur, veel regen. Gister den heelen dag motregen en stil, van daag nog heftiger storm en buien. ▫ Ik maakte een vers ‘de Planeet’ en een op Martha. En op ‘de Onterfden’. Van nacht sliep ik weer diep en verkwikkend, en had een heldere droom. Niet zeer verheven, maar echt helder. Betsy nam eergister afscheid.

Ik lees Wernle en Dante en ben over 't algemeen zeer tevreden.

12 oktober

Het weer heeft zich hersteld, stil en zonnig. ▫ Ik ben wat minder actief en opgewekt, tob weer over geld, en draag bezwaren moeielijker. Ik heb nog niet opgeschreven dat Davis weigert de ‘Koele meren’ uit te geven. Hoewel ik er vooraf veel aan had moeten denken beteekende de teleurstelling niet veel voor me. Het spijt me om 't geld voor Walden.

14 oktober

Mooi, stil weer. ▫ Ik sliep minder goed van nacht en was nu van morgen belemmerd en wat gedeprimeerd. Nu door 't overlezen van 1900 wordt het beter. Ik ben toch enorm vooruitgegaan, meer dan ik dorst hopen.

Gister vergadering bij de Clercq met de Koe, de Boer en Cohen. Nu begint het naar iets te lijken. In Haarlem had ik twee lieve heldere droomen.

19 oktober

was het de prachtigste Octoberdag. Ik reed door Spanderswoud en zag de herfstzon op de gulden boomen ‘de gouden October’. Het was doodstil. ▫ Gister, Zondag, even schoon weer. 's Nachts regent het wat. Er was vergadering in de open lucht op Cruysbergen. Een weinig vervelend, maar geslaagd. Een mooi wandeltje in Spanderswoud na. Doodstil, dampig. ▫ Heden, 21 october, motregen, maar nog niet koud. Geluncht bij Giza. Steeds het gebabbel over mij. Maar het raakt mij niet meer. Amsterdam vond ik ellendig. ▫ Ik word gezond, en voel nu duidelijk de kleine vlagen van weder-instorting. Ik kan dan voorzichtig zijn.

aant.

30 oktober

Zondag een tocht naar de Lage Vuursche met Martha en de jongens, per viets. Het was prachtig weer, en heerlijk in 't roodbruine bosch. Nu is 't wat koeler. Het gaat mij o zoo goed! Met Walden, met mijzelven. Vandaag ga ik naar Haarlem. Ik hoop gauw weer aan 't schrijven te gaan.

zondag 3 november

Een paar dagen harde, koude O. wind met heldere zon. Nu heldere zon en stil. Het heeft gevroren van nacht, de dahlia's zwart. In huis brandende vuurtjes. ▫ Ik ben nog niet aan 't schrijven. Anders geen klagen. Ik was in den Aerdenhout en ach! het deed mij zoo sterk aan. Mijn oude, lieve land. Veel bedorven door wegen, huizen en puntdraad. Maar mij toch dierbaar. Betsy was lief.

Op Walden wordt nu eindelijk geregeld en goed gewerkt. De nieuwen (de Veye en Beyen) zijn goed. Alleen van Walen moet nog weg.

8 november

Het weder zachter, maar geen regen. Stil en luw. Schapenwolkjes. ▫ Zondag begonnen aan Schijn en Wezen II. VI. Maandag bij heerlijk weer gevietst naar Baarn. Karel niet thuis, toen naar Barneveld, daar gelogeerd bij v.d. Bogert-Nairac. Den volgenden morgen door naar Lunteren, de 3^{e} kolonie gevonden en het sympathieke gezin Hessink. Veel gepraat, de Kat bezocht, 's middags naar van Ginkel in Veenendaal, van daar direct over Woudenberg en Amersfoort naar Baarn terug. Met Karel gepraat. Ik kwam in 't donker en zeer hongerig aan. Den volgenden morgen, in den mist naar huis. Tevreden dat Lunteren een gezonde kiem was met een practisch man aan 't hoofd.

Van avond lezing in Amsterdam. Plan een cursus te houden. Ik lees Erdsegen van Rosegger en Fields, Factories and Workshops van Kropotkin.

10 november

Luw weer, wat regen, N.W. wind. ▫ De lezing was geslaagd. Ik at met mijn moeder bij Giza. Ik las De Broeders, voor 't eerst goed. Er waren misschien 600 menschen.

aant.

14 november

Regen en storm, al sinds eenige dagen. ▫ Gister bracht ik Bauer naar Aerdenhout. Ik wandelde met Betsy op 't Naaldeveld en zag ook Carry's huisje. Het was een prettige dag, maar heden voel ik wat verward en onzeker. Ik kan ook niet gelooven dat ik er al zou zijn. Daar waar ik in dit leven komen kan. Er zal wel nog meer innerlijk lijden moeten komen. Maar ik ben heel niet moe.

Ik schrijf aan S. en W. II. Het 3e wou ik noemen: De 12 schoonheden.

16 november

Helder weer, van nacht vorst. ▫ De verwarring schijnt weer tot oplossing te komen. Een droeve dag gister, maar er licht verheldering. Nog niet het diepe, rechte.

donderdag 21 november

Storm, regen, zoel. ▫ Eergister op Cecilia. Bij Henriëtte koffiegedronken. Bij Marie de Gijselaar gegeten. Alles met mijn moeder. In Haarlem geslapen en gister met Betsy gewandeld op Boekenrode.

Van morgen voel ik nog belemmerd door verwarring. Het is overal lief en mooi, maar er is een verlamming door onzuiverheid. Ik zie geen doortocht, evenmin als Eudoxia. Maar ik wil durven, en zal geen leed ontwijken als het dwaasheid uit mij stampen kan.

zaterdag 23 november

Mooi, stil, zonnig weer, nachtvorst. ▫ Dinsdag morgen was ik geschrikt door het zien van de kleur van mijn urine. Onmiddellijk de indruk: dat is iets ernstigs. En toch vier dagen gewoon voortgeleefd denkende dat het onschuldig zou zijn. Ik voelde me wel en opgewekt. Gister avond, hoewel het verschijnsel al veel minder was, begon ik opeens te begrijpen wat het was en las er over. Daardoor een onrustige nacht. Ik vond het zoo jammer, juist nu ik 't leven zoo waardeer, en mijn sterkte en gezondheid zoo geniet en zoo noodig heb. Gister bracht ik Truida in Amsterdam. Ik voelde de plannen mooi in mijn hoofd. Het 3^{e} boek van S. en W. een sprookjesachtig verhaal vol reëel leven.

En nu dit memento mori. ▫ Ik heb de troost wel van een schemerend

aant.

begrip van 't toekomstig leven, hoe het schoon is en pijnloos. Maar ik dorst nog zoo naar het heldere, heerlijke leven, waarvan ik nu eerst recht het geluk besef. Ik ben nog in 't geheel niet moe. Ik zal mijn lieve lijf en zinnen zoo missen.

dinsdag 26 november

Zacht weer, stil, nu en dan regen. ▫ Zaterdag sprak ik met Beyerman, naar mij schijnt een bizonder bekwaam jong medicus. Zondag bracht hij me bericht dat er wel bloed in de urine was maar overigens niets abnormaals, zoodat het een betrekkelijk ongevaarlijke nier-bloeding is geweest. Hij onderzocht mijn hart en vond dat gezond. Ik was blij, want ik ben wel in 't geheel niet bang te sterven maar ik zou graag lang leven. En ik had altijd gedacht vroeg te zullen sterven om mijn hart. Ik moet me nu alleen wat rustig houden. Dat valt me moeielijk, maar het blijft noodig, want toen ik van morgen houtgehakt had, kreeg ik pijn die niet bedaarde eer ik warm op bed ging liggen. Zondag maakte ik een prachtige wandel met Martha, de meent, toen met de jongens in de boot langs de Karnemelk sloot tot aan 't fortje, toen over Naarden terug. Gister was ik in Amsterdam en zocht Truida op. Ik werk aan mijn Manifest, aan mijn cursus en aan Schijn en Wezen. Ik lees Nordhoff: American Communism, Kraus Dante, en Noorweegsche brieven van Valborg.

zaterdag 30 november

Zacht weer, licht bewolkt. ▫ Ik ben sinds Dinsdag twee dagen in mijn hut gebleven Woensdag en Donderdag. Warm gestookt en niet bewogen. Daarmee hield pijn en bloeden weer op. Nu ben ik wel en opgewekt. Ik heb aan mijn eerste cursusrede gewerkt. Gister kwam Truida weer thuis uit Amst. Madge logeert bij haar. Vandaag ben ik weer buiten, maar ik voel dat ik erg voorzichtig moet zijn. Ik ben anders zoo tevreden en gelukkig mogelijk. Dankbaar voor deze ernstige waarschuwing, dankbaar voor de kans mij geboden om oud te worden. Lees Guido Gezelle. Dat is mijn vriend.

14 december

In den laatsten tijd veel slecht ruw weer. Vandaag wat stiller. ▫ Ik heb drie dagen op de Merel gelogeerd. Het was er prettig en vredig. Ik werkte

aan mijn lezing. De lezing was een succes. Het gaat mij nu vrij goed. Het is echter wel een tamelijk sombere wintertijd. Het mooie gevoel en de mooie droomen zijn nog weg. In de Kolonisatie komt meer en meer beweging en Walden gaat goed. Mijn laatste boek zal bij Fisher Unwin uitkomen. Ik ben gezond en tamelijk tevreden. Tamelijk. Ik weet dat het beter kan.

20 december

Sneeuw, maar niet veel. Een paar dagen vorst, nu dooi, stil. ▫ Ik geloof dat influenza-gif mij nu en dan momenten van depressie bezorgt. Het verschil is zeer merkbaar. Deze week lees ik 4 malen, in Hilversum, Haarlem, Amsterdam en Rotterdam. Dezen nacht droomde ik voor 't eerst weer een weinig mooier.

dinsdag 24 december

Nog steeds sneeuwig. Temp. ± 32. Gister avond mooi helder. Van nacht wind. ▫ Ik was verleden week in Haarlem en Rotterdam. De tweede cursus avond maakte nog meer indruk dan de eerste. Ook in Rotterdam las ik beter dan ooit. Logeerde bij Elink Schuurman. Alles om mij heen gaat goed - maar met mijn eigen gemoedsleven ben ik niet in 't reine. Er staat mij blijkbaar iets te doen, wat ik nog niet weet. Als ik 't wist, waarachtig ik deed het onmiddellijk, hoe moeielijk ook. Maar ik denk, ik zal het door verdriet moeten leeren.

zondag 29 december

Zoel winderig weer. ▫ De vorige week verkoudheid. Op Kerstdag dronk ik met Toosje en Truida in haar huis koffie en at met de jongens en Martha bij Giza. 's Avonds logeerde ik met Martha bij mijn moeder, en wandelde den volgenden dag met haar naar Aerdenhout. Daar gewandeld. 's Avonds weer in Haarlem, een beroerde nacht door verkoudheid. Den volgenden dag bij Hijmans, met Truida thuis gegeten, Martha kwam om half twaalf. Ik las een Duitsch romannetje. Ik heb ook Empirische Teleologie gelezen van Paul Nicolaus Cossman.

De lezing van Dr. Fr. v. Eeden in het Nuts-departement te Rotterdam.
Joh. Braakensiek
»O, Dokter, heeft u u niet vergist? Dat nieuwe middeltje geeft me zulke krampings!"
De Dokter: »Dat zal wel overgaan, juffrouw, als u maar blijft innemen."

35 Spotprent 1898.

36 Walden.

[1902]

woensdag 1 januari

Mooi, zacht, zonnig weer. ▫ Ik sliep van nacht heerlijk, en de droomen waren beter. Van morgen voel ik me veel beter. Ik heb weer vollen moed. Gister conferentie met de Koe en Hettinga Tromp.

6 januari

Stormachtig, nog geen vorst. ▫ Het is nog niet goed. Gister kwam Truus Kapteyn met Olly. Er was iets dors en saais over alles. Van morgen een brief van Johan. Ik ben nog te laat op. Bezwaard over geld en over de jongens, de gewone slechte verschijnselen.

8 januari

Nog stil, zoel weer, voorjaarsachtig. ▫ Eergister avond naar Wormerveer. Dat beviel me. Een flink gezelschap degelijke werklui, ik voelde me er tusschen op mijn gemak en sprak anderhalf uur achtereen voor de vuist. In 't koffiehuis bij Rond.
Gister vergeefsche tocht naar Hilversum.

zondag 12 januari

Stil, zoel, regenachtig. Er waren een paar mooie voorjaarsdagen, maar geen zon. ▫ Mijn toestand wisselt zonder duidelijke oorzaak. Soms ben ik zeer goed met mooie slaap en droomen. Van nacht dacht ik dat het goed zou zijn en zie, midden in den nacht word ik wakker met sombere stemmingen en vervolg den nacht met drukke bedriegelijke droomen. Over eten en drinken, wijn en wildbraad, festijnen met edelvrouwen, alles zeventiende eeuw. Maar ook wel iets moois, de weg van Zandvoort naar Haarlem in de zeventiende eeuw, dwars door Elswout, dat pas was aangelegd.

zaterdag 18 januari

Steeds buitengewoon zacht weer. Van daag doodstil en mistig. ▫ Het gaat vrij goed. Een weinig te goed, zou ik zeggen. Gister de vierde cursusavond. De Koe wil hier komen en Hettinga Tromp. Ik ben de influenza depressies te boven. Het is toch wel een veel lichter leven dan vroeger.

aant.

zondag 19 januari

Prachtig, stil, zonnig weer. Een weinig nachtvorst. ▫ Ik ben zeer tevreden. Het gaat alles goed. Ik vertrouw dat er uitkomst zal komen in *alle* benauwing, als ik getrouw volhard.

Moeder is hier. Hans heeft zijn voet gebrand aan loog bij een brand van een zeepfabriek. Gister avond gymnastie uitvoering.

zondag 26 januari

Het is deze week zoel geweest. Nu wild en guur, met sneeuwstormen uit N.O. ▫ Ik was in Nijmegen om te lezen. Gister avond Krans op Walden met de Koe en zijn vrouw. Dat gaat goed. Ik zelf ben nog altijd niet zoo als verleden jaar maar toch zeer tevreden. Tusschenbeide impressies van dorheid, en de slaap niet sereen en mooi.

Sinds 12 Juni zijn mijn plannen nog vermeerderd. Ik voelde een drama, van den man die Keizer worden wou, een drama in verzen maar toch modern. Eerste tooneel: het zeestrand. Het is Trots verbrijzeld. De hoofdpersoon zoekt het hoogste, maar zonder liefde. Hij zoekt de sensatie en de macht, om zonde of onrecht bekommert hij zich niet. Een deemoedige vrouw die hem volgt. ▫ Dan dacht ik 't derde boek van Schijn en Wezen als een episch gedicht - als Mei - maar in terzinen. Het verhaal van een engelenpaar dat de menschen komt redden.

'Zij stond op eenen heuvel en ...'

dinsdag 28 januari

Dooi, regen. ▫ Ik sliep van nacht goed en droomde helder. De 2 jongens thuis om verkoudheid. Ik werk aan de lezingen en vind dat nog al vervelend, omdat ik verlang naar artistieker werk.

zaterdag 1 februari

Koude N.O. wind, helder, vorst. ▫ Het gaat mij goed. Hans nog thuis om zijn voet. Gister sprak ik Carry in Aerdenhout. At met moeder. 's Avonds lezing.

zondag 2 februari

Koude storm uit N.O. Drie dagen/ drie nachten. Vorst, stof, grijs. ▫ Slecht. Slechte krans. Hans zijn voet nog niet beter. Ik voel slap en ontevreden.

zondag 9 februari

Dikke sneeuw, zon. ▫ Het gaat goed. Ik lees ‘Levensgang’.

zaterdag 15 februari

De laatste week vorst, soms vrij streng, en veel sneeuw. Meestal zonnig, behalve gister, en opwekkend weer. ▫ Donderdag naar Harlingen. Gister lezing in Amsterdam. De Koe is hier gekomen en Voet. ▫ Er zijn geen bezwaren van beteekenis. Correspondentie met Quérido. Hij is lastig, ik wou hem zoo graag goed hebben. Hij is al veel bedorven.

vrijdag 21 februari

Eenige dagen dooi en grijs weer. Nevel. Van nacht weer vorst, vandaag zonnig. ▫ Moeielijke dagen omdat ik vier menschen van Walden moest wegsturen, waaronder lieve goeie jongens, vrienden van Martha en mij. Ik heb het mij zeer aangetrokken, maar ik erkende de noodzaak. ▫ Ik ben het nog niet te boven.

zaterdag 22 februari

Mooi, helder weer, nachtvorst. ▫ Martha gister zeer gedeprimeerd door't vertrek van Greven en Beyen. Ze deed wanhopig. Het was zeer moeielijk voor me. Ik voel dan zoo schuldig, dat ik haar leven bedorven heb.

woensdag 26 februari

Strenge nachtvorst. Overdag zonnig. ▫ Martha is naar Noordwijk. Truida overdag op de Lelie. Maandag den ganschen dag pijn in 't lijf. 's Avonds naar Utrecht, stellingen verdedigd voor de studenten. Een geslaagde avond. Ik sprak weer 1½ uur voor de vuist.

aant.

vrijdag 7 maart

Deze geheele week prachtig weer.

Het begon met 1 Maart, toen sprak ik in den Haag en at met Borel in hotel Central. Ik logeerde bij mevr. van der Hucht. Sinds dien tijd elken dag mooi en zonnig. We aten met de ramen open en de bijen vlogen druk op onze bloemen. Gister vergadering van G.G. in Amsterdam, er begint nu waarlijk leven in te komen. Ik hoorde een quartet van Mozart bij Hijmans, het was een heerlijke middag, even als verleden jaar. Ik zag mijn drie groote plannen.

De Kooplui. De figuur van Triltral als de eeuwig blije, door 't vreesselijkste leed niet te buigene, de wijze, diepe, luchtige, lenige strijder. Toegerust met het sterke karma, dat door geen weerstand geschaad kan worden, maar alles aan zich onderwerpt. De kleinzielige vrouw.

Trots verbrijzeld. Andersom, de hoogmoed die van de grootste gaven niets terecht brengt. De man die keizer worden wou en door zichzelf in de diepste ellende zinkt. De liefdevolle vrouw.

Het hooge echtpaar. De twee gelieven, die de menschheid willen verlossen, sterk door hun liefde. Dit laatste zag ik 't mooiste. Het zijn engelen/ Liefde en Beleid. Zij komen uit een andere sfeer maar worden tijdelijk echte menschen. Hun voorafgaand voornemen, hun afscheid, hun lotgevallen op aard, hun strijd en leed, hun telkens elkaar wedervinden, half moedeloos, hun opbeuring. Hun overwinning.

Ik ben niet zeker, waarmee te beginnen. Het eerste is groote comedie, het tweede modern drama, het derde zuivere epische poëzie.

zaterdag 15 maart

Het is prachtig weer geweest, tot heden. 'S nachts harde vorst, overdag zonnig en stil. Van daag harde W. wind, en regen.

Het is mij goed gegaan. Een vinnig artikel tegen me in de Nieuwe Tijd, maar veel meer steun en sympathie rondom dan ooit. Ik zie nu veel duidelijker de zwakheid van zulk soort vijanden. Ik heb 't druk, maar ben toch heel rustig. Morgen met moeder naar Antwerpen.

woensdag 19 maart

Goed weer, zacht, bewolkt.

Zondag naar Antwerpen. Boterham gegeten bij van Witsen. Gesproken

aant.

in het oude kloosterkerkje. Gegeten bij Brender à Brandis met moeder. 's Avonds Beethoven gehoord en gesoupeerd bij Franck. Geslapen hotel St Jean. Maandag morgen door de stad gewandeld bij prachtig weer. Langs de Schelde, in de kathedraal. Het was heerlijk.

zondag 30 maart

Eenige dagen regen en storm, van daag noordelijke wind, guur.

Het gaat mij goed. Ik was gister en eergister in den Haag om de zaak met Vrede in orde te krijgen. Op Goede Vrijdag eerst de Johannes Passion, die mij buitengewoon diep roerde. Het was heerlijk. 's Avonds gesprek met Ortt en van Mierop. Toen voelde ik weer bij 't inslapen dat profetische geluksgevoel, even als voor een jaar, met symbolische droomen. Een groot paleis, boven op een berg, waaraan wij allen bouwden. De steenen schoren langs de berghelling. Ik voel op den goeden weg. Ik weet mijn zwakheden maar ik ga er niet onder gebukt. Op Walden gaat nu alles voorspoedig en voor mij zooveel gemakkelijker. Door de Koe en de Boer. Van Betsy droeve brieven, maar ik voel, al deed ik haar nog zooveel kwaad, ik doe nu goed. Dit brengt vrede. ▫ Bij mevr. van der Hucht geslapen. 's Morgens kreeg Ortt de vermaning door medianimiek schrift om het Vrede-plan te bevorderen.

zondag 6 april

Nog altijd guur, veel regen.

Een heerlijke week gehad. Van morgen om 5 uur op om sla te planten. Wij werken hard met de Koe, Roodenburch en de anderen. Ik voel mij recht gelukkig en dankbaar. Ik schreef mijn laatste lezing af, ontving de proeven van ‘Deeps of Deliverance’. Lees Guido Gezelle, Hesseling's Byzantium. O, als het nu lente-weer worden zal! Martha is in Dresden en Praag. Mijn verjaardag vierde ik met de jongens in Haarlem.

maandag 14 april

Gister en eergister twee warme lentedagen. De kroosjes bloeien, wij hoorden de kikvorschen. 'S morgens is het nog nevelig en koud. Gister middag kwam de zon door. Ik wandelde met Martha in haar tuintje. En ik zat met Truida aan het weiland achter Boekesteyn. Ik heb een dag weer pijn in 't lijf gehad, Vrijdag, dat deprimeerde me. Ik lees Nelson's Life.

donderdag 17 april

Het is lenteweer, wat regen. Alles komt uit. Gister en eergister den ganschen dag pijn. Van daag minder. Gister dotterbloemen geplukt voor Truida.

zondag 20 april

Prachtig zomerweer, 70°. ▫ Woensdag 16 April de eerste nachtegaal op Bantam. Ik hoorde er een toen ik Vrijdag nacht van de lezing thuiskwam. Ik ben nu beter. Blij dat de lezingen voorbij zijn. Nu druk met de proeven van ‘Deeps’. Lees ‘Julianus’ en ‘Maxim Gorky’.

21 april

Heerlijk lenteweer.

Ik droomde van nacht half helder. Gister wandelde ik in Spanderswoud. 's Avonds met de Koe op de Meent. De pijn was er nog, en van nacht voelde ik erg moe. Maar van morgen, met het zoele, mooie weer, voelde ik me recht gelukkig. Ik werk nu den heelen dag buiten. Veel vogels. Mooie wolken. Overal jong groen. The ‘Deeps’ heb ik gecorrigeerd.

maandag 28 april

Zonnig, met harde, koude, droge O. wind. 'S morgens 40°. ▫ Dit is nu de terugslag die elk voorjaar komt. Wel schijnt de zon, maar 't is zoo koud en schraal, dat het deprimeert. Het stuift, alles ziet zandig. Gister wandelden wij, Martha en de kinderen, naar Soestdijk, achter Hilversum om, over de Vuursche. Het was eerst erg mooi en prettig. Maar na 't eten bij Trier op Soestdijk werd Martha ziek en we moesten per rijtuig terug. Nu ben ik van morgen heelemaal mis. Ik werd gauw driftig omdat de jongens laat waren. Ik was niet geschikt tot arbeid. Gister vond ik de jongens zoo vroolijk en zoo lief.

woensdag 30 april

Nog koud. 't Gaat beter.

aant.

zaterdag 3 mei

Koel en buyig, met prachtige wolken. ▫ Het gaat goed, maar ik mis nog de heldere droomen.

woensdag 7 mei

Buitengewoon koud, van nacht hard gevroren, gister avond 38°. De lucht is vrij stil met weinig N.wind en groote prachtige wolken. ▫ Eergister na 't wieden was ik verkleumd, en thuis gekomen bemerkte ik 't zelfde verschijnsel als verleden jaar November. 's Avonds debatteerde ik in Amsterdam voor de studenten debating club. En logeerde in Haarlem. Sliep slecht, omdat ik door die herhaling verschrikt was. Gister ging ik in Haarlem en Amsterdam boodschappen doen en bleef me weer opgewekt voelen. Maar een beetje pijn. Ik maakte verzen ‘Aan de groote dichters’ en ‘Koele Meidag’. Ik liep van Hilversum naar Walden, dat was prettig. Ook zat ik een uur in de expositie zaal in Arti, te schrijven, heerlijk. Van nacht sliep ik heerlijk. Ben nu goed.

maandag 12 mei

Het is nu volle 14 dagen koud geweest. Vandaag eindelijk is de wind gedraaid en regent het gestadig. Maar nog koud. ▫ Gister een dag van beproeving. Ik kreeg koliek om 10 uur en lag te bed tot 6 uur. Het was erg en het deprimeerde. Ik kon niet eten en zelfs geen brief lezen. Ik dacht weer om den dood, als die zóó komen moest, drie dagen die pijn zonder uitkomst. Ik leer dulden, dacht ik. Precies om 3 uur voelde ik het ergste bedaren. Om 6 uur was ik weer op. Ik las ‘la Vie des abeilles’, maar ik vind iets sombers en neerdrukkends in dat boek. Ik weet niet of't aan mijn toestand lag of aan 't boek. 's Nachts was mijn hoofd een honigraat vol bijen. Heden voel ik veel beter.

Truida had gister zoo'n nare dag, en ik ben zoo blij en dankbaar voor haar liefde. Ja, dit is liefde zooals ik ze nooit ondervonden heb. Dit is wat mijn ideaal van liefde altijd was, nu eerst krijg ik wat ik altijd heb willen geven. ▫ Twee liedjes: Antwort auf die Frage van Haydn en Abendstimmung van Mozart.

Ik had een stuk in de Amsterdammer en kreeg daarover veel te hooren van de Koe. Hij had zeker voor een deel gelijk - en toch, ik vond het voor

mij een natuurlijke daad. Ik had het kunnen onderdrukken, vroeger deed ik dat ook altijd. Nu dacht ik dat het niet hoefde onderdrukt.

dinsdag 13 mei

Dezelfde kou. N.wind. ▫ Ik sliep heerlijk en ben veel beter. ▫ Op 8 Mei, toen wij vergaderden in Amsterdam, werd Martinique verwoest en 40000 menschen gedood door den vulkaan.

vrijdag 16 mei

Gisteren dachten wij dat het weer verbeteren zou. Van nacht regende 't hard den heelen nacht. Maar nu is 't een Westerstorm geworden. Daar zijn we nog niet mee vooruitgegaan. ▫ Ik slaap veel. Ben wel flink, maar nog niet zoo recht blij.

zondag 25 mei

Sinds drie dagen is het weer wat verbeterd. Eergister was 't stil. Gister voor 't eerst wat zomersch. De bijen wonnen druk. ▫ Ik ben heelemaal in de bijen verdiept. Stemming afwisselend, nu en dan nog snel gedeprimeerd. Ik was Dinsdag bij Betsy in Aerdenhout, bezocht Carry, logeerde 's nachts in Haarlem/ ging den volgenden dag met Betsy naar Santpoort naar Kelting, lunchte met haar op Duinendaal. Het was prettig, ofschoon koud. Maar als ik bijgeloovig was, zou ik weer kunnen zeggen, het gaat op Walden minder goed, naarmate ik meer met Betsy ben. Dan komen er stemmingen, vreemde invloeden, enz. Maar ik laat mij niet van de wijs brengen en leef getrouw voort, zonder jacht, zonder ontmoediging. Ik ga nu een mooi, keurig bijen standje maken. Daar heb ik plezier in. Ik wil vreugdevol leven, zóó dat ik ook voor allen 't heilzaamst leef.

dinsdag 27 mei

Zachter weer, wat wind, licht bewolkt. 62°. ▫ Druk. Ik slaap te weinig. Gister conferentie met de Koe en de Boer.

zaterdag 31 mei

Zomer! Zomer! - eergister nacht onweer. Nu 's morgens 6 uur 63° in de schaduw, 's nachts regen. ▫ Ik ben nog zeer druk met mijn bijentuin. Slaap wat meer. Anders tevreden en goed. Lees Plato.

woensdag 4 juni

Zeer warm. Het is nu 74° in de hut, 's morgens half tien. In dezen tijd is de warmte het plezierigst, om de lange dagen en het frissche van den zomer nog. Alles is nog zoo jong. ▫ Gister was Henriëtte hier. Ik schilder de bijenkasten en zet kunstraat in de raampjes, in 't huisje bij Truida. Ik ben bedroefd om de vrede in Z.Afrika. Overigens gaat alles zijn gang. Op Walden komen nog veranderingen, en ik heb nog veel te veel achterstallig werk.

vrijdag 13 juni

Het is weer een paar dagen zeer koud geweest, beneden 50. ▫ Ik heb weer pijn in 't lijf gehad, en ben nog steeds niet zeer opgewekt. Het is nu warmer, winderig. Ik was in Aerdenhout een avond, en bij Barbas. De bijen bezwaren mij nog altijd een weinig. Ook schrijf ik niets. Het ziet nu toch echter alles naar beterschap.

zaterdag 14 juni

Koel, gister harde regen, nu wind en wolken. ▫ Gister dacht ik: het is alsof mijn geleiders mij op 't oogenblik begeven. Ik voel niet wat ik verleden jaar voelde. Er schort iets aan, ik weet niet wat. De bijen vermoeien me.

zondag 15 juni

Weer iets beter, maar nog niet goed. Van morgen een rede op Walden gehouden, maar het was een mislukking. Ik voel het, maar ben toch tevreden het gedaan te hebben. Een deemoedige somberheid is bezig mij te genezen.

zondag 22 juni

Zonnig en zomersch, maar toch nog niet heet. Morgen en avond koel. ▫ Eerste dag van hooi-katarrh, vooral nu tegen den avond. Het is wel 14 dagen later dan gewoonlijk, maar nu toch weer erg. ▫ Deze week vrij goed, maar toch onrustig en druk. Nog geen schrijf-arbeid. De Koe hield gister óók een rede. ▫ Vandaag den heelen dag bij de bijen. 2 zwermen geschept. Het vermoeit me nu niet meer.

aant.

maandag 30 juni

Zeer droog, deze week harde droge Oostewind met zon waardoor alles verschroeide en stoffig werd. Gister stil en zeer warm (90° in de schaduw), gister avond dreigend onweer, maar helaas geen regen. Van morgen (half zeven) weer helder, stil en zonnig. ▫ Ik ben er nog niet uit. Een weinig pijn in 't lijf. De bijen zwermden gister. Op Walden zijn we nog niet door de moeielijkheden. Ik voel nog niet rustig. Ik zwem elken dag. Lees Floris V hetgeen mij goed deed.

dinsdag 1 juli

Het onweerde van nacht en regende heerlijk. ▫ Gister was ik veel beter en krachtig en opgewekt. Floris V las ik met vreugde. Van daag is 't zoel en regenachtig. Nu en dan onweer. Met de bijen gaat 't goed. Ik ga aanstonds naar Amsterdam en Haarlem.

maandag 7 juli

Mooi zomerweer. Gister nog weer twee zwermen geschept.

Gister was ik weer gelukkig zooals 't vorige jaar. Ik zat voor den bijenstal en las Walt Whitman. Er waren wedrennen. Ik slaap weer mooier en beter en voel mijn geleiders weer. De Boer wordt door onrust geplaagd en wil weg. Ik ben daarin getroost. Het schijnt alsof vaak demonische invloeden in 't spel zijn. Doch juist omdat ik zoo kalm en onvervaard er onder ben, maken deze tegenwerkingen mij vreugdrijker. Laat hem maar weg gaan, hij is geniaal maar zwaarmoedig, een ongelukkig man. Ik zal ook zonder hem wel verder komen.

zondag 13 juli

In Noordwijk met heerlijk zonnig zomerweer. Gister met Hans van Haarlem gevietst, Betsy ziek gevonden in Aerdenhout. Prachtige tocht. Erg last van hooi-katarrh gister. Dobbe om met de Verwey's. Aan een stuk over Woordkunst begonnen.

maandag 14 juli

Gebaad, aan mijn artikel geschreven. Lees Leone Leoni en Op Hoop van Zegen.

dinsdag 15 juli

's morgens om half negen uit Noordwijk gevietst, over Rijnsburg, de Haagsche Schouw, de mooie weg van Leiden naar den Haag over den Deijl/ schaduw en buitens. De bezuidenhoutsche weg, langs Helena-villa, toen naar Voorburg, Rijswijk, de Hoornbrug, Delft. Delft oostelijk langs/ toen langs de Schie naar Rotterdam, door Overschie. Om 12 uur in Rotterdam, de vietsen op de boot, koffiegedronken in een café aan de Maaskade (Elink Schuurman niet thuis gevonden). Gevaren over Nieuwe en Oude Maas, door 't Kanaal van Voorne en Putten, Haringvliet (zeehonden op de Scheele Hoek) naar Stellendam. Vogel aan de boot. Boterhammen gegeten in Goeree. De moestuintjes gezien, 's avonds op de bank gezeten voor 't huis.

Woensdag, eerst gaan zwemmen aan den Oostdijk in heerlijk, helder water. Na 't eten de Broekstee bezocht achter Ouddorp, kweekerij van van den Broek. Aan strand geweest. Heen en terug gereden. 's Avonds wandeling om de stad.

Donderdag. Met de wagen een groote rit gemaakt door 't eiland, om de gewassen te zien, tot ver voorbij Stellendam. 's Middags op 't raadhuis geweest en de Romeinsche ruiterhoorn gezien. Bij de burgemeester geweest en oude plaatjes van Goeree gezien. Daarna de toren geteekend en nog een teekening gemaakt. Na 't avondeten gewandeld naar 't Huis te Ouddorp, Jonkerstee, bij de Taxis boomen. Half tien thuis.

Vrijdag morgen om 5¾ uit Goeree gevietst. Overgestoken naar Hellevoet, gevietst naar de Maas, 't veer over naar Rozenburg, weer 't stoomveer naar Maassluis. Van daar over Naaldwijk naar Kwintsheul. Kremmers bezocht en Janknegt. Toen over Wateringen naar Voorburg, de andere weg van Leiden-den Haag over Leidschendam, aan 't huis den Deyl gezeten en over Wassenaar en Katwijk Binnen terug.

Nu Zaterdag 19 ben ik weer recht in mijn Noordwijk-leven. Het is heerlijk. Ik begin mij weer recht normaal te voelen. Ik schrijf brieven, en ben tevreden over alles, over mijn werk. Hedennacht regende het wat. De eerste dag in Goeree was warm. De volgende koel en lekker. Gister frisch, Z.W. wind in den rug.

dinsdag 22 juli

Noordelijk<e> wind, tamelijk koud met koele noorderwolken. ▫ Zondag wandeling met Verwey naar Noordwijkerhout. Boven zee helder en koele

aant.

wind, over 't land bewolkt en regenachtig. Eergisteravond vietste ik naar Aerdenhout en Haarlem, de wind was koud en ik was lichtgekleed. Om 12 uur kwam ik in de hut. Den volgenden dag in de bijen. Die waren mak en staken niet. Ook met de Koe en de Boer gepraat. Kinderachtig, die geschillen. Om 4 uur weer naar Haarlem, met Paul bij mijn moeder gegeten, toen weer naar Noordwijk gevietst door de schemer/ ik kwam om kwart over negen aan en sliep goed.

donderdag 24 juli

Nog altijd koel, bewolkt, nu en dan zonnig en wat zoeler, meestal prachtige wolken. ▫ Ik begin nu goed te slapen. In 't eerst was ik wat hypochonder, bang voor kwaaltjes en in den nacht onrustig wakker. Maar nu ben ik recht gelukkig. Ik maakte een vers ‘des Levens Kern’ en schrijf aan mijn artikel over Woordkunst. Ik las Leone Leoni en le Secrétaire intime, de Bhagavad Gítá des morgens, 's avonds te Vuur en te Zwaard van Sienkiewicz. Morgen gaan we naar Leiden wandelen.

zaterdag 26 juli

Gister een mooie, warme dag. Van daag O.wind, stil bewolkte lucht en regen. ▫ Gister wandelden Hans en ik over Rijnsburg en de Haagsche Schouw naar Leiden. Roeiden op den Rijn aan de Vink, dronken koffie in de vergulde Turk en zagen toen de Hortus. Het was daar heerlijk tusschen de bloemen, we zagen ook de Victoria Regia en de boomvarens en orchideeën. Daarop de Lakenhal en toen met het bootje terug. Een lekkere zonnige dag. 's Avonds wandelde ik nog aan 't strand, waar 't luw en stil was. En dacht over een nieuw vers. De dag van gister heeft die bizondere glans die ik zoozeer begeer, in mijn herinnering.

zondag 3 augustus

Regen en onweer. Koel. Eergister-avond uit Noordwijk teruggekomen. Maandag ging ik op een dag heen en weer naar Haarlem en Walden, 's morgens voor 't ontbijt met de viets. Niet in Aerdenhout. Bij mama ontbeten en met Johanna uit Pretoria naar Amsterdam gereisd. Op Walden de bijen nagekeken, naar Hilversum gevietst. Over Piet Gijs naar Noordwijk, van 't station moeten wandelen.

aant.

Zondag 27 Juli maakte ik het vers: de Schat mijns harten. Ik praatte veel met Albert en hij las mijn artikel en de verzen en was er mee ingenomen. Ik las Hugo von Hoffmannsthal Theater in Versen. Woensdag gingen we naar Katwijk zagen de tentoonstelling, vietsten heen en weer, lunchten bij Toorop. Zeilen kon niet. Vrij dag vietsten Hans en ik naar Haarlem, vonden Paul, later kwam Martha, 's middags wandelden we naar Aerdenhout, aten bij mama. 'S avonds ging Martha en Paul naar Noordwijk en ik naar Walden. Dien nacht sliep ik zeer eigenaardig, verkwikkend, maar veel demonen.

Gister Zaterdag den heelen dag honig geslingerd, 's avonds krans.

Ik ben tevreden, ja recht tevreden. Noordwijk was zeer heerlijk en ik ben aan den zomer nog niet recht verzadigd. Op Walden blijft het goed gaan. Van Riet, de Haan, de Graaf en Rijpma gaan weg. Tromp is gekomen. De Boer blijft. Ik schrijf dit in Truida's huis, in het waskamertje.

dinsdag 5 augustus

Mooi, zoel weer, met wolken. Vannacht hevige regens. Herhaaldelijk onweer. ▫ Gister de terugslag, als een sauskom gestort over een schoon tafellaken. 's Morgens Truida zich verslapen zoodat ik geen ontbijt kreeg. Toen aldoor bezoeken, een gevoel dat mijn bijentaak me te zwaar is, drukte, heen en weer geloop om mijn goed, enz. enz.

donderdag 7 augustus

Regenachtig, zoel, wolken. ▫ De terugslag is nu voorbij. Hij was hoogst eigenaardig, voornamelijk door besluiteloosheid gekenmerkt. Bizonder onaangenaam. Ik kan nu nog weinig velen, maar ben ook spoedig weer in een zeer lichte blijdschap. Ik slaap zeer goed en begin me lichamelijk geheel normaal te voelen, er haperde tot nu toe altijd iets aan.

dinsdag 12 augustus

Steeds guur, slecht weer en regen. ▫ Nu begint alles weder eerst recht goed te gaan. Ik had Vrijdag nog een dag van pijn in't lijf. 's Avonds ging ik naar Haarlem, met Henriëtte op de kermis, sliep in't Frederikspark. Den volgenden dag was ik bij Betsy in Aerdenhout en lunchte te Zandvoort bij Driehuizen. Na een paar vergaderingen op Walden is daar nu een veel

beter toestand begonnen. Ik schrijf nu in 't waskamertje aan de Blijde Wereld.

woensdag 27 augustus

Het is een zeer slechte zomer. Het regent en stormt nog maar altijd door. ▫ Ik schrijf dit weer in Truida's huisje. Eergisteren kwamen we van Düsseldorf en Kleef. Het was een heerlijk tochtje.

Dinsdag 19 op de boot naar Emmerik, aan boord geslapen. Ik was goed, maar had behoefte aan rooken en bierdrinken. Het weer redelijk. Woensdag om 10 uur in Düsseldorf. Geloopen naar Pionierstrasse 5, bei Frau Wiener. 's Middags al naar de tentoonstelling, eerst in Baseler hof gegeten. Op de tentoonstelling eerst in 't panorama (Blücher over den Rijn) naar de Vergnügungsgarten, Wasser-rutschbahn, de vaart door de grotten, om te eindigen met de marine-tafereelen. 's Avonds door de regen en de drukte geen tram te krijgen, geloopen naar huis.

Donderdag morgen Düsseldorf bekeken. Heine's geboortehuis, het beeld van de keurvorst waar de zilveren lepels in zitten en het stadhuis waar ‘der Kurfürst sich lies bedanken’. Toen door de mooie stadsparken. Het was zonnig en warm. Gegeten in 't vegetarisch restaurant Aderstrasse 25.

's Middags ging Martha wat rusten, wij zagen weer een panorama (Waterloo, slecht) en zochten op de tentoonstelling naar de bijen. Die vonden we, en zagen de heerlijke machinerieën. Martha kwam om 4 uur in ‘die schöne Aussicht’. Toen gingen we door de bergen in 't Zillerthal en 't Tyroolsche dorp. Daarna in Kaïro.

Vrijdagmorgen gingen we naar Grafenberg en deden een mooie wandeling in 't bosch. 's Middags weer in 't veget. rest. Vonden Martha weer in de schöne Aussicht en zagen locomotieven, sporen, mijnen enz. 'S avonds mooi vuurwerk bij zeer goed stil weer. Vroolijke en kalme menigte. Door de verlichte straten naar huis. Het is een zoo vroolijke stad.

Zaterdag morgen de schilderijen op de tentoonstelling gezien. Een nachtmerrie. In Sanitas gegeten. Om 4 uur naar Kleef. Ik had toen al wat pijn in 't lijf. In 't hotel Maywald kregen we avond-eten en roeiden wat. Dien nacht sliep ik niet van de pijn en voelde me zeer lam. Maar niemand heeft er iets van gemerkt.

Zondag morgen wandeling door Kleef, en buiten om over de Bresserberg naar de Thiergarten. Ik was beter. 's Middags gewandeld in het prachtige Sternenbusch.

aant.

Maandag. 's Morgens gereden naar 't Reichswald. Uitgestapt en door 't groote bosch geloopen. Brood, boter melk en eieren gehad aan de försterei. Toen begon 't te regenen en we liepen verder door 't natte woud. Het was zeer nat maar toch heerlijk. Later kwam de zon weer en droogde ons. Om half vijf vertrokken we en waren om 8 uur thuis.

Nu ben ik zonder depressie of oponthoud aan 't werk gegaan. De bijen nagezien, brieven beantwoord, voor de krant geschreven, bezoekers ontvangen. Ik ben dank zij een eenvoudige maatregel mijn pijn kwijt en voel mij rustig en gelukkig.

donderdag 28 augustus

Een mooie, zonnige dag. ▫ Ik was bij 't trouwen van Johanna van Warmelo in Velp. Het was prettig, ik zat in het kerkje te wachten en las 't Marcus evangelie. Toen het dejeuner en ik hield een rede over ‘ware vroomheid’. 's Avonds krans op Walden. ▫ Vrijdag keek ik de bijen na, het was warm en zomersch weer. Ik zwom. 's Avonds een onweer.

zaterdag 30 augustus

Minder goed, bewolkt weer. Hedennacht weer veel regen. ▫ Van morgen ging ik naar de Horstermeer om het land te zien. Ik zal 't koopen. ▫ Ik ben zeer tevreden. De Boer is nu in een zeer goede stemming. Nu is de Koe weer lastiger. Maar Tromp is een uitstekend mensch.

vrijdag 5 september

Het weer is tamelijk goed, nog al warm, hedennacht regen. Nu weer wolken en af en toe zon. Eergister een onweer. ▫ Van Maandag tot gister heb ik met Tromp de groentenkar gereden. Ik dacht dat het vervelend zou zijn, maar het was zeer aangenaam. Zoo zelfs dat ik mij van daag gedesoeuvreerd voel. Het land in de Horstermeer is gekocht. Dat is goed. De Koe is terug en gekalmeerd.

Ik kreeg brieven van sympathie over mijn artikel over Woordkunst. Ik voel dat alles zeer goed gaat.

zondag 7 september

Heerlijk warm weer. Voor 't eerst zomerweer. ▫ Van morgen was ik op 't land in de Horstermeer, met Tromp, de Boer en twee Friezen. Ik

aant.

wilde het Nieuw-Harmonie heeten, ter eere van Owen. Het kan er een heel dorpje worden over eenjaar of vijf.

woensdag 10 september

Redelijk weer, van morgen O. wind met wolken. ▫ Maandag was ik in Haarlem met mooi weer. Ook in de Winkel G.G.B. te Amsterdam. 's Avonds bij Barbas.

Gisteravond krans die mij verdrietig maakte. Nu begint de Koe onaangenaam tegen mij te worden. Van daag ben ik gedeprimeerd en heb een slechten dag. Ik schrijf wat aan de Blijde Wereld en een voorrede voor Thoreau's Walden. Aapje is gelukkig monter.

zondag 14 september

Koud, guur en regenachtig. ▫ Ik ben weer in mijn hut. Vrijdag een dag van depressie door kou en regen. Gisteren weer met de kar mee. Een dom stuk over mijn verzen in de Groene. Het deed betrekkelijk weinig kwaad. Nu ga ik flink orde op mijn leven stellen. Ik ga niet meer uit en rust niet voordat de volgende dingen gedaan zijn

1. bijen inwinteren
2. brieven ordenen
3. boek afschrijven
4. bibliotheek ordenen
5. erf voor 't huis opruimen en bij mijn hut.

Dan zal ik zien of ik niet wat netjes leven kan. Op Walden is 't weer goed.

woensdag 17 september

Steeds buien, onweer, regen en kou. ▫ Van morgen niet op dreef. Gister is de pijn weer wat teruggekomen en het deprimeert me. Ik vind dan mijn leven klein en duf. In vergelijk met dat van sommige Amerikanen b.v. En ik denk: ‘nu heb ik voor mijn doen genoeg gedaan, tot groote dingen kan ik het, door landaard, niet brengen, laat ik nu maar rusten gaan’. Ik zou mij in invaliditeit ook wel kunnen schikken, als ik 't dan maar eens voor goed wist.

Vandaag heb ik Schepp bij mij gehad, den zee-officier dichter.

aant.

vrijdag 26 september

Vrij zoel, stil, bedekt weer. ▫ Het gaat goed. Ik word hoe langer hoe minder aantastbaar door onaangenaamheden. Zondag heb ik de Alg. Verg. van G.G.B. in Amsterdam gepresideerd. En ik deed het goed, al kostte het inspanning. Toen werd ik deze week zeer vervuld van de groeiende plannen daaromtrent. Ik zag op eens den weg veel helderder. Ik kom nu ook iedere week ééns bij Tindal op seance en gister vernam ik dat mijn vader mijn roepen in den slaap gehoord had. Ik zag zeer veel menschen. Ger is nu hier, een bizonder mensch, met een weinig meer kracht was hij groot geworden. Ik telegrafeerde aan Bertha, die nog maar niet antwoordde. Ik ben dus nog in spanning over Walden, ook omdat Betsy weer pijnlijk schrijft. Maar ik ben er veel rustiger onder. Ook onder spotternijen van Sociaal-democraten en ernstige ergernissen over mijn Woordkunst-stuk. Dat heeft veel effect gedaan, bij mij vooral merkbaar aan de verzen die jonge dichters mij toezenden, lastig genoeg.

donderdag 2 oktober

Guur en koud - harde O. wind. ▫ Ik deed Zondag met Martha en Hans een prettige tocht naar Valkeveen en Huizen, bij goed zonnig weer. Ik was echter zeer vervuld van een brief van van Schendel, waarin hij namens Bertha optreedt en de schrapping weigert. Ik was onzeker wat ik in deze schurkerijen doen moest. Ik besloot eerst er heen te gaan. Na een gesprek met Betsy besloot ik nog eenigen tijd te wachten. Maandag sprak ik in Rotterdam voor G.G.B. Drukke vergadering met levendig debat. Ik logeerde bij Elink Schuurman. Dinsdag was ik in den Haag bij Willem Bauer, Cohen en Knottenbelt, waar ik de stukken van Mead las over Jezus in de Theosophical Review. Ik at bij Waller en sprak toen in Delft. Het debat was daar beter en het kwam me voor dat ik het ook beter beantwoordde en scherper redeneerde. Woensdag was ik bij mijn moeder en op Aerdenhout. Om 9 uur kwam ik thuis. Ik was moe van 't vele praten, en van korte nachten en ik was wel goed maar niet zeer vroolijk toen ik thuiskwam. Het weer was ook somber. Aan mijn aapje had ik met zoo groote teederheid gedacht. Deze heldere, zuivere en machtige liefde is zoo ver boven al wat ik gekend heb. Nu heb ik weer goed geslapen en ga kalm aan 't werk.

zondag 5 oktober

Nog dezelfde koude. Het vriest 's nachts. Boonen en dahlia's bevroren.
De koude bevalt mij nu nog al. Ik kan er tegen en heb mijn zomergoed nog aan. Ik sliep goed van nacht. De drukte over mijn stuk gaat nog door Ik schrijf aan de Blijde Wereld en lees Plato.

zondag 12 oktober

Het was gister en eergister zeer zoel. 'S morgens 62°. Wij hadden mooie dagen. ▫ Ik schrijf aan mijn tweede stuk over Woordkunst. Het is wat woest en ik ben er moe van. Van daag vooral voel ik me wat gedeprimeerd, omdat ik slecht sliep.

maandag 20 oktober

Veel regen, alleen gister een vrij mooie maar koele dag. Van daag aldoor regenachtig. ▫ Ik ben zeer opgewekt. Vervuld van de Engelsche editie van de Koele Meren, Deeps of Deliverance, die pas verschenen is. Ik heb geen flauwe notie wat 't succes zal zijn, evenmin als de uitgever zelf. Voor mezelf zou ik tevreden zijn met een zeer matig succes, dat mij een paar honderd gulden bezorgde. Ook een compleet echec zou mij koud laten, evenals van de kleine Johannes. ▫ Maar ik zie nu in dat ik de Blijde Wereld er in moet brengen. Dat wordt een belangrijk boek, voel ik. En daartoe moet de ‘Deeps’ den weg banen. Ik ben nu met ijver aan de Blijde Wereld bezig. Ik zal moeite doen het in zooveel mogelijk talen vertaald te krijgen.

donderdag 23 oktober

Gister en eergister steeds regen. Vandaag ziet het eindelijk zonnig, en mooi, zeer stil en wat mistig. ▫ Ik was gister en eergister in Haarlem. Sliep in 't Frederikspark, wandelde toen met Betsy in de duinen. Maar het was niet mooi, telkens weer regen. Ik was blij weer bij aapje te zijn. Ik las in don Quichote. Ook las ik Monna Vanna. Ik was een weinig verkouden en had een vreemde droom, eenigszins profetisch, de nieuwe wereld die zich losmaakte van de oude, en mijn beschroomdheid om de luchters aan te steken op den rand van den afgrond. Ik corrigeer mijn tweede artikel, het schijnt me goed.

aant.

dinsdag 28 oktober

Vrij goed herfstweer. Soms prachtig met het gouden loof. Het koolveld is zoo mooi in den namiddag. ▫ De bijen zijn ingewinterd. Nu mijn boek afschrijven, dat moet nu achter elkaar. Het wordt goed, geloof ik.

zondag 2 november

Mooi, stil, luw weer. ▫ Ik ben goed, maar heb veel last van mijn neus. 's Nachts vooral niezen en snuiten dat mijn slaap stoort. Nu al 3 weken. Overigens geheel gezond, de ingewanden in orde.

Eergister conferentie met Reens en de Afdeeling van G.G.B. in Amsterdam. Als ik mijn dagboeken doorlees zie ik mezelven steeds schrijven: ‘het gaat goed met Walden’ - en welk een verschil toch met thans, wat zijn we vooruitgegaan. Toen stond ik heelemaal alleen, in een wanordelijke boel, zonder financieel evenwicht, zonder aansluiting van buiten, zonder degelijke medewerkers.

Nu is er: orde op Walden, nog niet volkomen, maar toch steeds beter. Behoorlijke verdiensten die de uitgaven dekken, - maar nog altijd een dreigende groote schuld, en een eigendomsrecht dat van 't leven van mij en Betsy afhangt. Een beginnende organisatie op deugdelijke grondslag, een bond van 400 leden, een courant, een plan van economische actie. In vier of vijf steden afdeelingen, in Amsterdam een winkelvereeniging die al rondkomt.

Dit is toch veel in één jaar, sints de oprichting. Er zijn ook degelijke medewerkers, maar niet genoeg. En de courant is nog niet wat ze zijn moet. ▫ Maar als 't zoo dóórgaat, dan zijn we over vijfjaar een macht van beteekenis.

3 november

Stil, zacht weer. 55°.

Martha naar den Haag en Bloemendaal. Gistermorgen las ik Eckhart, en 's middags, wandelend met Martha, was ik zeer rustig en gelukkig, en voelde het vers ‘Alles voor U!’ Dit is de tweede maal in de laatste weken dat ik Gods troost heel duidelijk gewaarword. Maar ik was toch en ben nog min of meer bezwaard, doordat ik hier in Bussum ga optreden voor de Vereeniging en de Sociaal-democraten vóór moet zijn in 't oprich-

aant.

ten van een winkel, daarin is iets jagerigs dat mij hindert. Maar toch geloof ik dat het goed is en dat ik dóór moet zetten. Van nacht had ik een mooie heldere droom en bad. Maar van morgen was ik weer wat bezwaard. - Nu ik echter even mezelven peil, voel ik innerlijk rustig, geheel rustig.

woensdag 12 november

Zacht weer. ▫ De vergadering op Vrijdag was inderdaad een beroerde avond. Ik had Woensdag wat koorts gehad, van verkoudheid of influenza en voelde slap. In die koorts was ik heel opgewekt en getroost, dankbaar dat ik toch het drukke werk dat vóór stond zou kunnen doen. De Vrijdagavond was, doordat ik slecht werd bijgestaan (door de Boer's kleingeestigheid) zeer moeielijk. Niet goed georganiseerd, heftig verzet der sociaal-democraten. ▫ Ik had dit duidelijk voorgevoeld, maar toch moest ik doorzetten. Dat voorgevoel was dus een liefderijke maning, een waarschuwing: pas op! geen bangmaken van demonen, ook geen terughouden. In 't vervolg zal ik beter oppassen.

Daarna reis naar Groningen, Leeuwarden en Assen - met stijgend succes en bevrediging. Zoo goed als in Assen sprak ik nooit. Ik kan nu, wat ik nooit verwachtte, mij met volle kracht laten gaan, improviseerend. Daardoor komt eerst de echte welsprekendheid.

Ik logeerde in Niezijl bij Brandt en las over 't Irene-kamp. Mijn nichtje Johanna is lief, hij is een brave, wat stijve kerel, dien ik graag mag. Ik vietste met hen naar Groningen. Vrijdag was ik naar Rhenen en Nijmegen geweest. In Rhenen bij mevr. Mess die mij de zorg voor haar dochtertje wou nalaten als ze stierf. Ik vond het er sympathiek.

woensdag 19 november

Geweldig guur weer, 12 graden vorst, harde ooste-wind, strakke blauwe lucht. ▫ 't Was juist een jaar geleden van het abnormale verschijnsel, en gister ging ik weer naar Cecilia. En waarlijk van morgen bemerk ik weer iets soortgelijks. Moet dat nu bij elke gure tijd terugkomen? Het is niet erg, maar het brengt weer depressie, en ik sliep ook weer minder goed.

zaterdag 22 november

Stil, helder, koud weer. Prachtig overdag. 'S nachts harde vorst. ▫ Ik nam mij een paar dagen in acht en schreef mijn brochure G.G.B. Ik sliep

aant.

eerst slecht, en gister was ik ellendig door mijn neus. Maar van nacht sliep ik heerlijk en van daag voel ik veel beter.

zondag 23 november

Nog koud, heden bewolkt. ▫ Van morgen weer iets erger. Gister dacht ik al dat het over was, en ging uit.

vrijdag 28 november

In 't begin van de week dooi, en een paar mooie zachte dagen. Toen begon het weer op te vriezen. Gister een prachtige dag, men reed schaatsen op de vaarten. Ik werkte buiten, in 't hout. ▫ Ik ben nu gelukkig veel beter, en geloof dat ik nu pas recht begrijp wat de zaak was. Ik heb er met Delprat over gesproken en ben tot een bevredigende conclusie gekomen. Ik voelde al lang dat mijn dieet niet goed was. Ik at te veel zoete spijzen en dronk te veel thee en zoete dranken. Het blijkt nu dat bijna alles daaruit verklaard kan worden. Zure fermentatie en oxalurie. Nu mijd ik dat alles, gebruik wat meer melk en eieren, en wat minder meelspijs en het effect is terstond zeer merkbaar. Vreemd dat ik altijd een vaag gevoel had dat mijn soberheid niet afdoende was, omdat ik te veel lekkers kreeg, te veel suiker en thee.

Gister conferentie met de werklui in Amsterdam. Ik ben zeer tevreden. Ik bemerk dat de publieke opinie ‘om’ gaat, tegenover mijn sociaal werk. Heel langsaam. En dan zijn ze alles vergeten, wat ze eerst gezegd hebben. De menschen zijn verbazend onnoozel. Maar ik was het net zoo, en ben het waarschijnlijk nog.

woensdag 3 december

Sombere dagen. Heden harde vorst en O. wind. Er ligt sneeuw. ▫ Ik ben somber. Gister kwam het stuk van Karel in de XX^{ste} eeuw. Ik had het verwacht. Wist ik niet bijna nauwkeurig dat het komen zou? Het is goed dat alles zoo gegaan is. Maar ik ben niet opgewekt en voel Gods nabijheid niet. 't Is nog vooral door mijn gezondheid. Ik ben de laatste jaren verwend en voelde mij zoo vrij en gelukkig.

zondag 7 december

Nog zeer koud en guur. ▫ Ik beantwoord het stuk van Karel. Ik voel mij lichamelijk nu vrij goed en ook geestelijk in evenwicht. Ik herlas een oud

aant.

dagboek van '91 met siddering. Wat heb ik overmatig geleden en wat heb ik in mijn leven bedorven wat ik nu 't mooiste vind.

Ik lees het boek van de Wet, Cornelisse Op weg naar een Nieuwe Maatschappij en don Quichotte.

woensdag 10 december

Zeer koud, strenge vorst en harde O.wind. ▫ Het gaat mij physiek nu goed - en moreel ook redelijk. Het is in de kou altijd een eenigszins moeielijk en gedrukt leven. Hard stoken, geen buitenwerk mogelijk, traag met opstaan enz. We zullen Paultje in Utrecht op de ambachtsschool doen. Hij wil hier niet werken. Het is zoo'n goed kereltje, maar met een moeielijk gestel. En niet goed gesteund. Ik sprak eergister in Haarlem. Koud en vervelend, maar 't was toch goed.

maandag 15 december

Dooi, Z.wind, regen. ▫ Donderdag reed ik met de Koe en Vogel over Amsterdam, Haarlem en Leiden naar den Haag. Sprak 's avonds in Naaldwijk, logeerde bij Welling en reed den volgenden dag, bij heerlijk weer met strenge vorst, over Delft, Leiderdorp, de Braassemer meer, Uithoorn, Ouderkerk en Abcou naar Weesp terug. Het was prachtig, dien dag, zeer stil en zonneschijn en mooi ijs. De meer was vol ijsschuitjes. 't Laatste eind, het Gein, reden we in maneschijn. Ik was niet erg moe en lekker. Zaterdag ging ik met Hans naar Alkmaar, sprak daar, logeerde en vergaderde Zondag morgen in de Koog. De dooi was ingevallen. Ik sliep hedennacht heerlijk en voel me zeer gezond, neus ook beter.

17 december

Zoel weer, 52°, storm. ▫ Eergister sprak ik in den Haag en logeerde bij Kann. Ik was zeer goed gedisponeerd en monter. Gister middag zakte dat, zonder merkbare redenen, weer in, waarbij enkele onaangename brieven of lectuur 's avonds veel meer indruk maakten dan ze anders zouden gedaan hebben. Des nachts sliep ik lang en diep, eerst met lugubere droomen, later verkwikkend en mooi. Nu hangen er nog enkele flarden van de somberheid van gister middag. Ik houd het voor physiek.

21 december

Zoel, grauw weer, zonder veel afwisseling. ▫ Ik ben somber. Ik was eergister in Amsterdam en Haarlem, logeerde in 't Frederikspark. Gister morgen ging ik even naar den Haag. In den trein las ik Trug-gold van Baumbach, een gezellige vertelling. Karel weigert het stuk voor de XX^{ste}. Nu moet ik weer nieuwe moeite doen. Hoe klein en vijandig zijn de menschen toch. Ik voelde mij van morgen droevig. Het blijft aldoor maar vechten, vechten - en mijn leven neigt zachtjens over 't hoogtepunt heen. En het geloof wordt altijd weer op de proef gesteld. Ja, als dat niet ware, was ook de verdienste niet. Zeker heb ik veel oud kwaad moeten boeten. Wat ik eigenlijk vrees, weet ik niet. Het is de vrees alleen, die droevig maakt. Maar zeker is er een reusachtige droefheid en ellende rondom. En Martha somber en zwak van karakter, en toch voel ik *mijn* onrecht en *mijn* zwakte weer daarin. En de kinderen slecht opgevoed, goedig, maar toch zoo anders als ik een jongen zou wenschen. Ik wou ze zoo graag beter hebben dan ik, maar ze zijn minder. Ze zijn nog zoo kinderachtig, zonder fierheid, zonder vurige toewijding - er zit geen groote ziel in. Zacht zijn ze, en vroolijk, en ook wel geestig, mooi van gezicht en lichaam. Maar geen helden, van geest noch lichaam.

29 december

Grauw weer, veel storm en ook regen. ▫ Martha is een paar dagen uit en ik ben in de kost bij Aapje.

Gister avond las ik een heerlijke rede van Ruskin ‘the Pleasures of England II, the pleasures of faith’. Dat sterkte me, toen las ik in Viator. Daarop kwamen opdoemingen van mijn nieuwe boek. Maar anders dan ik gedacht had. ▫ Ik schrok toen ik dat oude geluid hoorde/ alsof ik sints dien tijd te zeer aan mezelven getwijfeld had, en daardoor zwakker werk gemaakt. Wat booswichten en domkoppen waren het die dat boek toen aanvielen, en nog heb ik mij te veel door hen laten beïnvloeden. ▫ En nu sta ik alsof ik mijn geweldige taak opnieuw beginnen moet.

Vader, laat mij nog meer op u vertrouwen. Is geloof een wilsdaad, weet dat ik wil. Ik ben bang geweest en klein-moedig geweest, maar ik heb om u gedacht in alles. Uw wegen zijn niet altijd duidelijk en de kleine dwalingen worden zwaar gestraft. Maar ik wil in uw groote genade gelooven. Ik weet, dat Gij het geluk zijt en dat ik veilig bij u ben. ▫ Vader, ik voel mij beklemd, want de leugen rondom, en de boosheid, en het wantrouwen,

en de verblinding is zóó groot. Het doet mij twijfelen aan mezelven. Waarom zou ik beter zijn dan die allen? Maar ik twijfel niet aan U.

[1903]

1 januari

Vrij goed weer, W.wind. Van nacht veel regen. ▫ Ik heb drie goede dagen gehad. 's Morgens las ik een stukje uit 't N.T. Het ontbijtje was sereen en sober. Ook gister avond las ik vóór, de Emmaus-gangers. Het waren goede dagen met innerlijke wijding.

Gister in Haarlem en bij Betsy. Ik had veel meelij, maar ik kon toch niet anders spreken. Ik weet dat alles nu beter is dan vroeger en dat ik voor mezelven niet meer vraag dan ik graag aan een ander geven zou. Zeker zou ik haar 't liefst gelukkig zien, hoe dan ook.

Het gaat mij wel goed, maar de kleine hindernissen blijven nog haken. Van der Goes, van Deyssel, van Woensel Kooy - beurtelings komen ze nog en verlokken mijn gedachten tot strijd tegen het onrecht dat ze bedrijven. Maar dat is verkeerd.

Het jaar is om. Een zwaar jaar vol verschrikkingen. De vrede in Z.A., de verwoesting op Martinique, de koude in Mei, de gure zomer. De koude herfst met het gebrek in de wereld. ▫ Voor mij een jaar van veel strijd en moeite. Groote inspanning en felle tegenwerking. Maar ik ben vooruitgekomen en onvermoeid. ▫ Innerlijk ook veel te strijden gehad. Dreiging van ziekten en in 't laatst ook somberheid. Maar het is genadig afgewend. ▫ Hoe zal dit volgende zijn? Ik wil op alles bereid zijn. Moge de wijding mij bijblijven.

22 januari

Stil, koud, bedekte lucht. ▫ Gister kwam ik van de Friesche reis terug. Het was een goede reis en een gelukkige tijd. Ik weet zeker dat ik goed gedaan heb. ▫ Er was geen enkele aesthetische vreugde, het was zuiver ethisch. Het eten was er slecht, de woningen armoedig en leelijk, de menschen onzindelijk. Men eet er slecht brood en wascht zich nagenoeg niet. ▫ Maar ik bracht een goede tijding in een ongelukkig land. En men verwachtte een kwast te zien en vond een gewoon mensch en een goede vriend. Daardoor was men er hartelijk en dankbaar. Hoe heerlijk was dat vertrouwen en die dankbaarheid. ▫ Nu ben ik vol lust in het zware werk wat mij wacht.

aant.

25 januari

Dooiweer, regen, W.wind. ▫ Het gaat goed, alleen overstelpt met brieven. De G.G.B. beweging vereischt nu al mijn kracht, maar het bezwaart mij niet en overspant mij niet. Ik kan het aan, met alle bezwaren.

27 januari

Zoel, W. wind. ▫ Gister naar Amsterdam. Midden op den dag werd ik bezwaard en bleef het tot nu toe. Moeielijkheid op Walden, de Koe die Hoekstra het komen onmogelijk maakt, verkoudheid in den neus, stuk van Labberton. Ik voel dat dit alles mij nog beroert, hoewel het dat niet doen moest. Ik ben droef om de domheid en leelijkheid, maar ook omdat het mij geldt. Het is dus goed dat het kwam, want nu weet ik wat mij ontbreekt.

dinsdag 3 februari

Zacht weer. ▫ Gewichtige dagen. Vrijdagavond sprak ik in Amsterdam, juist toen de groote spoorstaking begon. Ik zat bij Reens en zag de soldaten langs komen. Logeerde bij Hijmans en vietste den volgenden morgen over Diemen en Weesp naar Bussum. Ik kwam al de loopende, fietsende, op wagens, omnibussen en auto's geladen reizigers tegen. Het was een groote emotie. Toen de overwinning. Dit is een historische dag.

Op Walden ook evenementen. De Koe wil vertrekken en ik geloof dat het goed is. Ik meen goed gedaan te hebben.

Een violent stuk weer in de N.G. Het leek mij een sympathiek en talentvol man. Maar 't leek veel op André Jolles. Ik droeg het vrij goed.

13 februari

Steeds goed weer, nu wat N. wind. ▫ Ik ben hard aan 't vechten voor G.G.B. Er valt nog met zooveel lammelingen te werken. Op Walden was ik goed gevorderd en het scheen alles al goed te gaan, door het debat met van der Goes en het feit dat Hoekstra goed bleek te zijn. Maar gister bedierf ik het weer wat door recht tegen de Koe in te willen gaan. De besten zijn hem nog zeer genegen en hij doet toch veel kwaad hier.

Maandag zag ik de conservenfabriek in Apeldoorn.

16 februari

Nog steeds goed weer. ▫ Ik ben zeer tevreden. Gezond en opgewekt. Gister een goede dag. Gesproken in Utrecht voor een mooie zaal vol. Wetzelaar opgezocht waar Paultje komen zal. Arm kereltje, dat zal hem niet meevallen. Maar het is goed, voor zijn best. 's Middags met Landry uit Hilversum gewandeld. Hij hartstochtelijk sprekend over harts-kwesties. ▫ Op Walden waren v.d. Bunt en het meisje dat komen wou. Goede medewerkers. Het laat zich daar nu goed aanzien.

25 februari

Steeds zacht voorjaarsweer. Enkele dagen prachtig. ▫ De bijen hebben druk gevlogen en ik heb ze toen nagezien. ▫ Heftige beroering op Walden geweest, ik hoop nu wel de laatste groote stoornis. Ik heb goed volgehouden en de zaak is tot een eind. De Koe en Tromp gaan beiden weg. Er zijn sterke sympathische en antipathische stroomingen aan 't werk geweest. Het is steeds of ik tegen demonische invloeden vecht. Dat schijnt hoe langer hoe duidelijker, al verwerp ik wat bijgeloof schijnen zou.

Ik was Zondag in Antwerpen. Maandag in Rotterdam, Dinsdag bij Betsy. Ze was lief en zacht, maar ik was toch bang, bang voor haar invloed. En in den nacht, hoewel ik goed sliep, beheerschte mij een geweldige somberheid. ▫ Nu is 't echter weer weg en ik ben rustig en tevreden.

Ik sprak goed, in Rotterdam. Wat ben ik toch verheugd zoo te kunnen spreken. De hooge illuzie van mijn kindertijd. En ik heb geen spanning er voor. Het uur vliegt om als een droom. En even te voren praat ik over andere dingen, en terstond daarna ga ik slapen en slaap dadelijk in.

3 maart

Zoel, vochtig weer. De laatste dagen steeds storm en regen. ▫ Vervuld van de gewichtige beroeringen in het land. Ik heb mij als spreker beschikbaar gesteld. Zondag sprak ik in Beverwijk voor 3 à 400 menschen. Ik voel mij overigens gezond en goed.

13 maart

Het is nu sints een week prachtig weer, 's nachts nog harde vorst, overdag zon en stilte. Het is nu 52° in de schaduw. Er zingen veel vogels, en veel

aant.

groen loopt uit. Ik heb de bijen nagezien en gevoerd, er zijn er 4 dood.
Ik sprak te Wormerveer, te Wageningen en te Amsterdam. Ik deed het met veel voldoening. Op Walden en in G.G.B. heb ik nog wel kleine moeielijkheden, maar alles gaat toch vooruit, al is 't nog langsaam. Ik werk nog aan de zesde avond van de B.W. Gister was ik bij Hessink in de Meer, en bij de Boer. Daar vind ik het heerlijk. De neus-catarrh verheft zich nog nu en dan zeer onaangenaam.

vrijdag 20 maart

Heden zoel en stormachtig. Gister regen. Tot Dinsdag was het zeer mooi weer. Dinsdag was ik met Paultje in Utrecht, waar hij examen voor de ambachtsschool moest doen. Een mooie morgen. 's Middags Cecilia. Zaterdag sprak ik te Krommenie en Zondag woonde ik de vergadering bij van 't Comité van Verweer. Dat vond ik interessant, maar ik hield me buiten de discussies. ▫ Het gaat mij goed behalve de ellendige neus-catarrh.

maandag 23 maart

Zomerweer, gister, eergister en vandaag helder zonnig. Van morgen half elf 63° in de schaduw. Alles is drie weken vooruit bij verleden jaar. De kroosjes en de prunus bij ons huis bloeien, de bijen winnen druk. Gister sprak ik in Deventer.
Gerlof heeft zich doodgeschoten en Martha was naar Noordwijk. Een donkere vlek op het blije Noordwijk.

zaterdag 4 april

Het voorjaar blijft vroeg en mooi. De vorige dagen was het stil en kil. Vandaag zoel en stormachtig. Ik was eenige dagen in Groningen, Drenthe en Twenthe. Het was niet zoo prettig als in Friesland, maar toch goed. 't Laatst in Enschedé.
Nu ben ik in eigenaardige spanning. De nacht vóór mijn verjaardag sliep ik nagenoeg niet, om 2 uur liep ik nog door de Kalverstraat. Ik was zeer opgewekt. Mijn verjaardag was ook goed, maar ik was zeer vervuld. Truida was bij ons, met een gezwollen oog door een bijensteek. ▫ Ik ben alleen onrustig door mijn zwakheden. Ik sliep van nacht goed, maar er

aant.

drukken mij toch tijdelijk bezwaarde gevoelens, door dingen die ik niet goed deed. Het is zeker dat ik waarschuwingen krijg, inwendig. Maar het is zoo moeielijk te onderscheiden de welgezinde vermaning en de vijandelijke vreesaanjaging. Beide komen voor.

woensdag 15 april

Geweldige storm, kou en regen, soms sneeuw en hagel. ▫ De strijd is achter den rug en ik voel als verlicht dat het voorbij is. Ik heb mij goed geweerd en ben nu rustig en tevreden, al bekommer ik mij zeer om de slachtoffers. Maar ik voel dat die menschen geestelijk gesterkt zijn, beter menschen geworden.

Zaterdagavond 4 April kwamen we bij elkaar in de A.N.D.B. en kregen onze opdracht. Daar was toenadering tusschen alle socialisten. ▫ Den volgenden dag reisde ik naar Amersfoort en trof de menschen in een vergadering in het kleine, vuile zaaltje. 's Avonds spoorvergadering tot 3 uur. ▫ Maandag morgen het ontwaken bij Jens, het hotelletje in de Langestraat. Ik was opgewekt en vol moed. Ik verhuisde dien dag naar Havenga, en at bij van 't Veer. Drie maal daags vergadering, om 11 uur appèl, om 3 uur en om 8 uur vergadering. Ik sprak maar toe, onvermoeid, zeer op mijn gemak, en behalve de eerste twee nachten, sliep ik goed. De mannen en vrouwen kregen mij lief. ‘Als u lacht lachen we allemaal’ zei er een. ▫ De dagen vlogen om, zonder een oogenblik van ontspanning, en toch was ik altijd kalm en nooit ter neergeslagen. Ik voorzag dat het mis zou gaan en toen de opheffing kwam was ik blij. ▫ Mijn droevigste dag was Zaterdag. Ik had een onheilspellende droom gehad. Er ontstond brand waar mijn voeten kwamen en iemand zei ‘dan ben je de duivel’. En ik voelde onheil.

's Middags ging ik naar de Directie te Amsterdam, en had een afschuwelijk gesprek met de twee schavuiten van Hasselt en v.d. Wijk. Daarop had ik niet gerekend en dat bedroefde mij zeer. Ik keerde weer naar mijn vrienden te Amersfoort en sliep 's nachts in Bussum. ▫ Van Zondag op Maandag de rumoerige vergadering van 't Comité. Van 6 's avonds tot 5 uur 's morgens. Ook daar gelukte het mij iets goeds te doen. ▫ 's Morgens, zonder uit de kleeren te zijn geweest, vietste ik met Rueter naar Bussum terug, met een viets die mij onderweg werd aangeboden. Het was een mooie maar koude morgen, wind achter. Om 7 uur thuis.

Maandag 13 April bleef ik thuis en sliep nu en dan een uur. Dien nacht sliep ik lang en goed. Dinsdag morgen naar Amsterdam om de Commissie

aant.

van bijstand te vormen. Ik at wat bij Kras en ging toen weer naar mijn donker zaaltje te Amersfoort. ▫ Ik hoorde van de verwoesting te Blaricum. 's Middags was ik nog even op 't bureau van 't Volk. ▫ 's Avonds thuis geschreven voor de Pionier. Uit al deze troebelen komt verheldering.

zaterdag 18 april

Ellendig koud weer, steeds hagel en sneeuw. ▫ Het was alles droevig gister. De nederlaag, de menigte aanvragen om steun, bedreiging tegen Walden. Ik sliep van nacht minder goed, voel wat verkouden en heb ook weer graveel-verschijnselen.

dinsdag 21 april

Het is nog koud, maar stil, bewolkt en regenachtig. ▫ Gister op het N.A.S. zijnde begon op eens mijn neuskatarrh weer hetgeen mij zeer terneersloeg. Gisteravond en van nacht was het erg. Was dat er niet dan zou ik tevreden zijn, maar het is zoo ontzettend lastig en onaangenaam. Als 't weer nu maar wat warmer wordt. Dan ben ik een paar weken vrij - tot Juni, dan begint de hooi-catarrh weer.

maandag 27 april

Het heeft vreeselijk geregend drie dagen aaneen, met N. wind en kou. ▫ Mijn neus is beter en ik heb geen klagen. Van alle kanten komt nu de idee productieve associatie en G.G.B. Ik ben echter de laatste dagen wat minder actief. Martha is in Lugano en Truida is op de Lelie. Paul komt Zaterdags uit Utrecht. Er waren veel bijen doodgegaan met de kou.

donderdag 30 april

Gister onweer en warmer temperatuur, avond heerlijk. 'S morgens nog wolken. ▫ Ik ben goed, inwendig zeer rustig, een weinig moe nog van de emotie, maar kalm en sterk. Ik sta op veel vaster basis dan ooit te voren in mijn leven. Ik moet morgen op de 1 mei vergadering spreken. Van avond komt Martha van haar reis terug. Ik ben blij dat het lente wordt en ik heb plezier in mijn bijen.

aant.

maandag 4 mei

Goed weer, 65°, bedekte lucht/ Z. wind. Bijen winnen druk. ▫ Mijn spreken in Amsterdam was half goed - ten deele geslaagd. Gister was ik weer in Amsterdam. Ik las Fechner Vom Leben nach dem Tode. Dat deed mij recht veel plezier. Ik ben nu toch zeer gelukkig. Van morgen keek ik de bijen na.

vrijdag 8 mei

Goed weer, zeer dun bedekte lucht, O. wind, stil en nog al warm. ▫ Prachtig bijenweer. Gister morgen harde regen en W. wind, 's middags klaarde 't op. ▫ Nog een weinig last van mijn neus. Dat alleen deprimeert. Voor 't overige ben ik tevreden. Het is zoo mooi Mei. Er zijn veel nachtegalen. Een vlak bij Truida's huis. De avonden zijn gezellig, met Hans. Martha is in Noordwijk. De appelen bloeien prachtig en met mijn bijen kan ik nu goed overweg. Heel wat anders als verleden jaar.

vrijdag 15 mei

't Weer redelijk, altijd nog koel. Bedekte lucht en wind. Nog geen echte mooie dagen. ▫ Ik verknoei nog zooveel tijd. Vooral als mijn neus mij deprimeert. Het blijft daarmee altijd nog zoowat 'tzelfde. Ik ga dikwijls naar Amsterdam.

donderdag 21 mei

Prachtig weer, warm en lichtbewolkt. ▫ Het is nu de mooiste lente-tijd. Maandag waren de voordrachten in Amsterdam, 's middags in H. Vriendenkring, 's avonds in 't Paleis. Ik zag er een weinig tegenop. Maar het liep heerlijk. Het was een zeer mooie avond. Ik had veel plezier in Royaards en Speenhof, en verheugde me dat er bij mezelf hoegenaamd geen ijdelheids-gevoelens in 't spel waren. Het was alles echt en mooi. 's Avonds ging ik mee naar Haarlem. Den volgenden morgen was ik uitermate gelukkig, in den Haarlemmer hout. Ik voelde het lente-mooi zoo intensief. Toen kwam ik bij Betsy en dronk daar koffie. De omgeving was er mooi en heerlijk, maar zij maakte het pijnlijk en droevig. Zij zat zichzelve en mij noodeloos te plagen. Ik nam een nevel van somberheid mee, die nu, na een rustigen nacht nog niet geheel weg is. Er komen dan in eens allerlei

aant.

slechte tijdingen en indrukken, overstelping van brieven en werk, een abnormale zwaarte van zorgen die ik voel als onvroom en onwaar, maar die mij tijdelijk verlamt. Dan zoek ik mijn geleider - alsof hij mij alleen liet. Mijn ‘controleur’ waarvan de gestorven Gerlof sprak.

vrijdag 22 mei

Warm, 70° in de schaduw. ▫ Mijn neus is ondanks forman niet veel beter. Gister wedrennen en een mooi wandelingetje 's avonds op Swaenenburg met Trui da en Truida'.

dinsdag 26 mei

Lekker, zonnig weer. ▫ Eergister meeting. Zoo, zoo. Het was geen plezier en de schillen en papieren zijn niet mooi, maar ik onderwierp me.

Gister den ganschen dag met de bijen bezig. 's Avonds bij 't slapengaan was ik beroerd, ik weet niet hoe of waardoor. Mijn neus ook erger. Er mankeert weer iets, ik weet niet wat.

dinsdag 2 juni

O wat een prachtige week achter den rug. Het was tot Donderdag vrij goed, maar droog, winderig en vrij koel. Toen kwam een groot onweer uit het Zuid Oosten en het regende hard. Daarna werd het niet kouder maar warmer. Ik was in Amsterdam, een heerlijke avond. De volgende dagen tot heden nacht toe onvergelijkelijk mooi weer, ideaal-weer. Vaste blauwe lucht met wat wolkjes 's avonds. O. wind, warm en heerlijk. Tot Zaterdag was ik met de bijen bezig en bezette 11 nieuwe kasten en drie korven. Zaterdag gingen wij met Martha en de jongens naar Uitgeest, wandelden naar Castricum en vandaar door 't Koningsduin naar 't strand. Er was een watertje met bloemrijke kanten, prachtig. Wij kwamen om 2 uur in Egmond, baadden daar en aten. 's Avonds gingen we naar Egmond a/d Hoef. Wat was dat mooi! De zon ging achter het stuk muur onder en de duinen. Ik teekende. ▫ Wij sliepen in Egmond en wandelden den volgenden morgen 2 uur langs 't strand. Daar baadden de jongens en ik. Niets als zonlicht, zee en zand, zoo groot en heerlijk. De jongens speelden: ‘barbaarsche plechtigheid’, naakt. Toen door de duinen, de woeste barre heete duinen, naar Bergen. Daar was bosch en menschen. Mama v. Vl.

aant.

bezocht. Wij konden er niet slapen en wandelden 's avonds naar Alkmaar. Ik was vol historische beelden en herinneringen, over de meren en kasteelen. We logeerden in ‘de Burch’ en ik zat nog laat voor 't stille hofplein in den mooien nacht. Den volgenden morgen eerst wat in de stad, het was zoo lekker warm. Toen naar Heilo gewandeld door de lieve Alkmaarderhout en de Heilosche bosschen. Daar weer koffie gedronken, met de stoomtram naar Limmen en toen geloopen weer naar Uitgeest. 's Avonds om 6 uur waren we thuis. ▫ Het was alles zoo mooi als 't maar kon. Alleen bij 't uitgaan een beetje moeielijkheid, anders alles vroolijk en prettig. Ik was mijn katarrh wel niet kwijt, maar het bedierf toch mijn genoegen niet. ▫ Van morgen was 't grijs en koel en de wind Noord. Mijn neus erger en ikzelf nog al mis. Ik moet aldoor aan die vorige heerlijke zomerdagen denken. Wat is dat toch! Wat is dat toch! die wondere gewaarwording.

3 juni

Veel kouder, grijs, Noordewind.

De voorzomer is weer voorbij. Ik ben nog vervuld van de drie zonnedagen en het mooie land. Het is zoo teer, ik kan er niet over schrijven en het is ook verlangen. Het is zoo vreemd dat al mijn vroegere verklaringen van dat gevoel niet opgaan. Is het de hoogere ontwikkeling van mijn ziel die onder zeer gunstige omstandigheden zich openbaart in geluksgewaarwording? ▫ Maar hoe bedroefd leven de menschen die deze soort dingen niet kennen.

zaterdag 6 juni

Koude N. wind, grijs en droog, beroerd weer. ▫ Mijn neuskatarrh weer veel erger. Gister was ik in Amsterdam bij Delprat en hoorde dat ik naar Karlsbad moest. Dat deprimeerde me. ▫ Ik sprak in Haarlem en kwam laat thuis. Van morgen ben ik weer wat opgewekter hoewel mijn neus slecht is en er weer hevig tegen me wordt te velde getrokken.

vrijdag 12 juni

Het is eenige dagen wat warmer geweest en zeer droog. Ik heb alle bijenkasten nagezien. Gister en eergister zeer gewenschte regen. Vandaag weer N. wind en koel. ▫ Zondag druk met vergadering en bezoek. Dinsdag

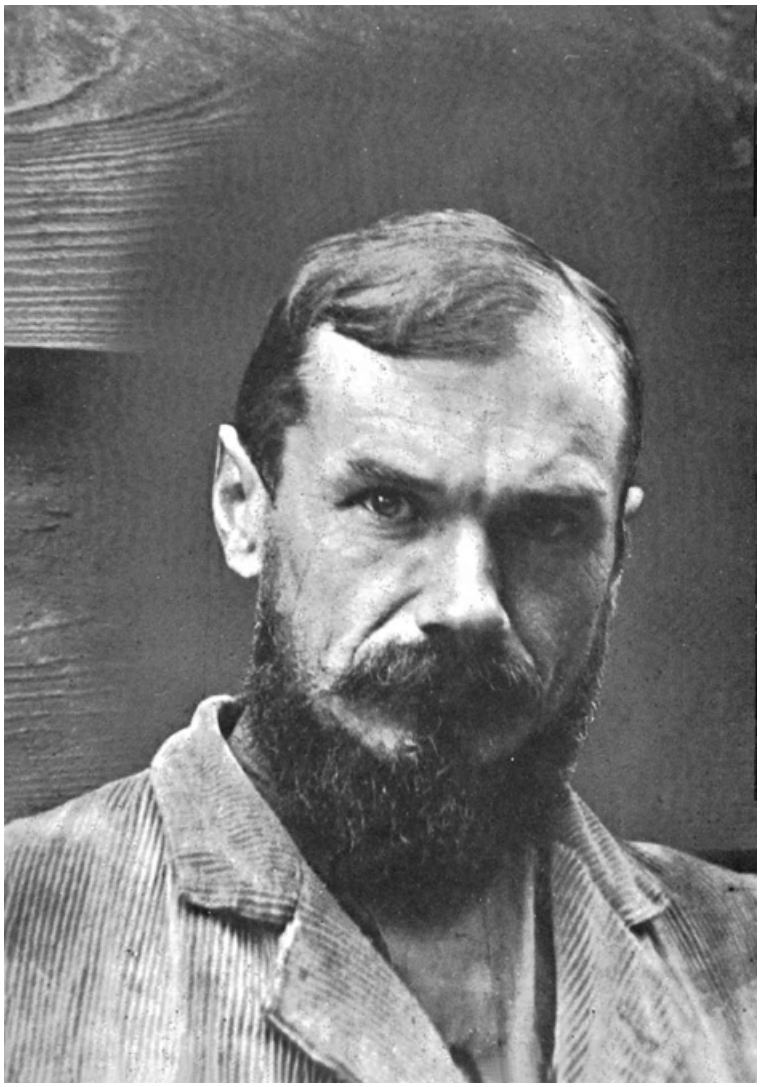

37 F. van Eeden c. 1900.

38 Voetreis 1901.

avond bij volle maan een mooi wandelingetje naar onzen boom, het was prachtig en doodstil.

zondag 14 juni

Vaag, winderig en kil weer. Niet prettig. ▫ Ik heb in lang niet geslapen zooals ik dat verlang en ik ben nog steeds niet zoo vast in 't spoor als wel eenigen tijd geleden. De heldere droomen zijn er niet. En het echte gevoel van vrede komt maar ongelijkmatig. Soms is het er - maar als ik 's morgens wakker word ben ik nog bezwaard. Men helpt mij nog zoo slecht met G.G.B. en Pionier, en ik voel dat ik 't van hulp moet hebben. Ik kan de ideeën voortbrengen maar ze niet alleen verwerkelijken.

woensdag 17 juni

Koud en regenachtig. Geen wind. ▫ Eergister ging ik naar den Bosch en sprak voor de sigarenmakers. Toen werd ik opgewekt en dan verdwijnen alle bezwaren. Dan zie ik op eens den bloei en de toekomst van G.G.B. en dan vorderen de plannen in mijn hoofd. Het is dus alles afhankelijk van min of meer uiterlijke dingen. Van daag ben ik weer veel slaperiger en minder opgewekt en actief. Als ik nu *weet* dat het zoo in mij toegaat dan kan ik kalm doorgaan ook in depressies. Van hoe weinig hangen toch groote dingen af. ▫ Gister was ik bij de bijen en schepte zwermen. Het ging niet recht naar mijn zin. ▫ Delprat heeft me gezegd dat ik naar Carlsbad moet.

zaterdag 20 juni

Voortdurend slecht weer, koud en nat. Eergister-middag wat beter, 's nachts geweldige regens. ▫ Bizonder beroerd. Alles gaat vrijwel miserabel op 't moment, in- en uitwendig. Door 't slechte weer komen de bijen niet vooruit, sommige lijden zelfs gebrek. Ik ben zelf in innerlijke moeielijkheden. Eergister Comité vergadering in Amsterdam, men wil mij naar Engeland hebben. Truida wil mee naar Carlsbad. Gister avond beroerde Krans op Walden. Over de geldzaken hoor ik niets. Mijn neus verbetert niet en ik weet niet hoe het dezen zomer met alles moet gaan. Engeland, Noordwijk, Carlsbad, de bijen, mijn boek....

Eergister had ik een lucied oogenblik over mijn nieuwe boek. Dat

maakte mij gelukkig. ▫ Maar ik weet wel, dat het er nu juist op aan komt vol te houden. ▫ God help me.

Gister bezoek van een Amerikaansche, miss Jenkins.

vrijdag 26 juni

Heerlijk, heerlijk weer.

Er is nu in alle opzichten verademing gekomen (behalve 't geld).

Vooreerst is het weer sints Maandag verbeterd. Eerst N. Wind en zon, nu volkomen stil en zoel en geurig en zonnig. De kamperfoelie bloeit prachtig bij mijn hut, en de rozen zijn mooi in bloei. De bijen hebben druk gezwermd en ik was de geheele week met hen bezig. 't Gaat nu goed er mee.

Dan heb ik een secretaris, Emons, hetgeen een verbazende verlichting voor me is. Als hij zoo blijft, dan zou ik een goede vondst gedaan hebben. Ik zie wel, men moet door teleurstellingen niet alle vertrouwen verliezen. Ik heb twee slechte gehad, absoluut onbruikbaar, maar daarom zijn er nog wel goede.

Eindelijk en voornamelijk - ik weet nu wat ik schrijven ga. Ik had al gedacht over het proza dat ik maken zou, ‘de Kooplui’ in proza - maar nu weet ik wat het worden moet. Het tweede deel van de Kleine Johannes. Ik weet dat ik het kan, en het lijkt mij heerlijk. Is het dat soms wat mij zoolang bezwaarde? ▫ Nu moet ‘de blijde Wereld’ spoedig af. En dan begin ik er mee in Karlsbad.

maandag 29 juni

Het was gister echt heet, nu is 't mooi zomer, stil en warm. ▫ Zaterdag hoorde ik een prachtig concert in de Naarderkerk, waar ik zeer gelukkig was. Gister was ik nog met de bijen bezig. 's Avonds zat ik nog laat voor mijn hut in den warmen nacht, over mijn boek te denken en te praten. Er zijn veel mooie rozen. Inval van mieren in mijn hut.

vrijdag 3 juli

Gister warm. Van daag N. wind en koeler.

Een zeer sterke en eigenaardige depressie. Ik ben bezwaard over alles en weet toch dat er geen bizondere reden voor is. Gister H.B. vergadering

aant.

in Amsterdam, persoonlijke finantieele moeielijkheden, ik zit er zeer in, hoewel niet van ernstigen aard omdat ik nog behoorlijk gedekt ben. Maar het oogenblik is bezwaarlijk, en de schurken Zimmerman-van Schendel doen wat ze kunnen om mij te hinderen. Ik werk gelukkig flink aan de Blijde Wereld en verheug me op Kl. Johanncs II. In Augustus hoop ik daaraan te beginnen.

woensdag 8 juli

Het bleef goed tot Zondag. Toen begon het 's middags te regenen, er was juist wedren. En Maandag kwam een hevige storm, regen en koude. Het was 's morgens 53°. Van daag is 't droog maar nog koud en stormachtig. Gister hevige regen en wind. ▫ Ik ben goed. In alle opzichten vooruit gegaan. Gister nog een dag van verzoeking. Vooral de orde in mijn zaken die begint te komen door de hulp van Emons verheugt me. Ik schrijf nu de negende avond.

zondag 12 juli

Gister warm, van nacht onweer.
Ik heb het nog wat druk, en zit nog in de geldmoeielijkheden. Overigens geen klagen. Gister was ik in Nijmegen. Martha was bij Betsy hetgeen geen goeden invloed op haar had. Nu is 't weer beter.

donderdag 16 juli

Warm weer. ▫ Ik beweeg me nog op de grenzen van vreugde en depressie. Even ben ik er onder uit, maar dan komt het weer. Gister avond spoorde ik even naar Deventer.

maandag 20 juli

Ik ben in Noordwijk. Het weer is stil, bewolkt, niet heet maar toch lekker. ▫ Paul is ongesteld, heeft uitslag, maar is niet erg ziek. Gister was hij zoo hangerig en stil dat ik bedroefd er om was, vreezende voor zenuwzickte. Maar nu het acuut is, is dat toch verlichting, en het ziet niet ernstig. Ikzelf voel mij van morgen zeer verkwikt.

aant.

dinsdag 21 juli

Goed weer.
Paul verdrietig, en vol pokken. Ikzelf ben goed, vol eeuwige gevoelens. Maar gisteravond kwam weer even de depressie.

woensdag 22 juli

Regenachtig, niet erg koud, Z. wind.
Gister sprak ik voor de jongelieden in Amsterdam. Ik vietste naar P. Gijs, het was prachtig weer. 's Avonds laat vietste ik van P.G. terug, sterrennacht. Ik vond het heerlijk. 's Morgens de zee met de lichte badende figuurtjes in de roode badpakjes in de heldere zon.
Het zijn wel hevige waterpokken van Paul. Ik heb ze nooit zoo erg gezien. Maar het kunnen toch geen echte pokken zijn.

vrijdag 24 juli

Gister mooi, vandaag 's morgens bewolkt en stil, stille zee, van avond wind en regen. ▫ Paul is beter. Ik ook. Vandaag ben ik aan Kl. Joh. II begonnen. Hoe heerlijk gaat dat werk mij af. En de Blijde wereld is bijna af, ik ben aan de laatste bladzijden, en het is beter geworden dan ik durfde hopen. Forsch en diep en egaal en compleet. Ik had er weinig verwachting van.
Ik lees de drama's van Fuchs. Werk uit een goede, degelijke school. Vooral Till Eulenspiegel beviel me. Alleen is het niet klaar en monumentaal genoeg. Niet simpel gebouwd. Maar veel beter dan Maeterlinck of Heyermans.

27 juli

Noordwijk. Prachtig weer. Gister den ganschen dag druilig, 's avonds hevige regen. ▫ Martha is hier gekomen. Gister vietste ik met haar en Hans naar Leiden over Oegstgeest. Toen sprak ik Brondgeest in Rotterdam en hoorde dat don Torribio zou opgevoerd worden. Dat verheugde me. Daarna ging ik naar Dordrecht en sprak een meeting toe. 's Avonds weer naar Leiden terug en van Leiden naar Noordwijk gevietst over Warmondehek. Het was droog maar modderig. Ik was blij om don Torribio. Sliep weinig.
Ik lees Goethe en Jean Paul, in de selecties van Georg.

28 juli

Noordwijk. Weer buyig en regenachtig. ▫ Mijn boek D.B.W. is af. Ik ben in een eigenaardig lichte, bijna lichtzinnige opgewekte stemming en slaap niet veel. Ik ben blij dat mijn boek af is, dat don Torribio opgevoerd wordt, dat Kl. Joh. begonnen is. Ik vind het hier heerlijk. Zou het de laatste maal geweest zijn. Er zijn teekenen van onrust die dat aanduiden.

donderdag 30 juli

Gister buyig, van nacht onweer, van morgen regen, nu weer opgeklaard. Hooge zee. ▫ Gister een dag in Bussum. 's Nachts in de hut stoornis door den werkelooze uit Amsterdam. ▫ Ik droomde hier als een waarschuwing, geen spotdroom, maar ernstig en liefderijk.

vrijdag 31 juli

Slecht weer. ▫ Laatste dag in Noordwijk. Zou het het laatste jaar geweest zijn?
Mijn geleiders zijn niet ver.

maandag 3 augustus

Steeds regen. Een echte natte zomer. ▫ In de hut. Zaterdagavond fietste ik weer van Haarlem naar Noordwijk, 's morgens was ik met de jongens naar Haarlem gefietst. Ik had Frans Waller nog gesproken. Zondag morgen fietste ik over den Haag en Delft naar Rotterdam. Ik sprak daar met Brondgeest over don Torribio, toen op de meeting. En at weer bij mijn moeder. Nu heeft Hans de waterpokken, maar hij draagt het veel geduldiger. Van nacht sliep ik zeer vast en diep. Gister morgen de heldere droom waarin ik om voorlichting vroeg.

zondag 9 augustus

Gister een warme zomerdag, van daag betrokken, maar nog warm. ▫ Paul was deze week in Haarlem. Ik ging er Donderdag morgen heen, en ging met hem naar Wijk aan Zee. Ik had weer een aanval van neuskatarrh die mij zeer deprimeerde.
In Wijk aan Zee bestelde ik kamers tegen de 20ste. Ik sliep in Haarlem en ging Vrijdag met Paul naar Bussum terug.

aant.

Ik lees Wilhelm Meister.

Emons is mij een groote hulp. Nu nog een paar maanden en dan is er een complete orde in mijn leven. Dan leef ik ‘netjes’ zooals ik wilde. ▫ Daartoe moeten eerst nog wat brieven, brochures, manuscripten worden geordend en wat tijdschriften ingebonden. ▫ Dan ga ik werken aan Kl. joh. en aan Schijn en Wezen. Ik heb dan enkel die twee behalve 't Pionierwerk.

woensdag 12 augustus

Hevige regens, warm weer. Het is gestadig regenachtig.

Hans is thuis en wij wandelden 's middags met hem, en ik behandel de bijen met hem. Gister avond een prachtige wandeling over de Meent en Laagjeskamp, de Karnemelksloot. Het was vochtig, weelderig, van een donkere rijke tint, de hei bloeide en de lucht was stil en warm. ▫ Veel moeielijkheden in G.G.B. Kleine ruzie's allerwege. Ook op Walden.

zaterdag 15 augustus

Steeds regen, elken dag. ▫ Hans is naar Haarlem. Ik ben met Martje alleen thuis. Drukke dagen. Eergister was ik in Amsterdam, bezocht Hijmans, Giza, 's avonds vergadering in de Geelvink. Op Walden de geschiedenis met Hoekstra, waardoor hij weg moet. De Utrechtsche smeden enz. Ik sliep heerlijk van nacht en ben vrij goed. Een weinig last van mijn neus.

woensdag 19 augustus

Vorige dagen woest weer met donderbuien, ontzettende regens en storm. Vandaag stiller, met wat zon. ▫ Ik was gister zeer droevig. Maandag was ik in Utrecht en Haarlem en wandelde met Hans. Ik zag Carry met haar zoontje. Het was een mooie wandeling door 't duin. Gister kreeg ik het stuk van van Suchtelen en had nog weer een scène met Hoekstra, hetgeen mij zeer droevig stemde. 's Avonds wilde ik bidden, maar het slaagde niet. Ik hoopte helder te droomen om dan te kunnen bidden. En zoo geschiedde het. Zoodat ik nu veel verkwikt ben.

aant.

vrijdag 21 augustus

Gister regen, van nacht hevige storm en regen. ▫ In het pension te Wijk aan Zee. Gister in Amsterdam bij Reens. Om 3 uur hier aangekomen. 's Avonds een duinwandelingetje. Van morgen gebaad. Het weer knapt nu wat op.

Woensdag avond was er een goede krans in Walden. Vooral door de administratieve hulp van Emons. Dat verheugde me en stelde me gerust. Hier kom ik nu door de rust en afzondering weer in mezelf terug. Mijn neuskatarrh is er nog maar deprimeert me niet zoo meer. Ik lees Tennyson en Dante. W. Meister begint me wat te vervelen.

zaterdag 22 augustus

Het is hier boven denken heerlijk.

Gister heb ik veel gewerkt. Aan Johannes, aan Schijn en Wezen, het vers ‘Alles voor U’ en ‘Vrees niet’ gemaakt. Het weer is heden mooi gebleven, zacht en stil. Dit zijn de mooiste duinen die ik ken en er is iets liefelijks aan dit dorpje, beschut achter zijn hooge duinen, en het strand zonder huizen waar het groepje badgasten huist als een kleine karavaan. Het weiland in den kring van huizen, de aardige boschjes en hooge doornstruiken in de duinen, de prachtige vergezichten, de zee vol schepen. ▫ Ik hoor de koeien grazen voor mijn venster. Het mooie weer doet de menschen vroolijk buiten zijn. Goedig Hollandsch, van niet ongunstig soort. ▫ Mijn leven is mooi en regelmatig. 's Morgens lees ik voor uit den bijbel. En ik lees Dante, en Tennyson en W. Meister. Ook teeken ik. ▫ Truida's zachte, gelukkige presentie is een gestadige lust. Het is alles klaar en eenvoudig, blij en sereen. Ik leef als een gewoon mensch, maar met dankbaarheid en vrede in 't hart. ▫ Het is als ik eens zeide, geen vulkaan, maar een wijde, goudblinkende zee.

zondag 23 augustus

Stil, zacht weer, 's morgens zonnig, verder den heelen dag bewolkt. ▫ Zondag, veel menschen op de been, maar ze hinderen me niet, want ik ben zoo gelukkig. Ik schreef het vers: ‘Alles voor U’ af, en teekende met pastel in de duinen. Aapje baadde en wij dronken koffie na 't eten omdat het Zondag was. 's Avonds zaten we nog lang aan het strand.

maandag 24 augustus

'S nachts wind. 'S morgens heldere zon, 's middags weer druilig. 'S avonds landwind. De wolken en het licht over zee zijn prachtig. De dag was als gister, maar Aapje niet in 't wit, maar in 't blaauw. Nacht onrustig door denken over de Kl. Joh. ▫ De conceptie is er nu. Het hoofd-motief is ‘tusschen de gouden eeuwen’. Maar de ervaringen zijn: het streven in valsche richting, verdoold door hoovaardij en al te snel willen. Hij verlaat de heiland uit hoovaardij, daar die zich zoozeer vernedert. Hij komt bij Marjon en Marjon's Zuster. De scharensliep die hem overal weer in den weg komt. Zijn droomleven, zijn jammer en vernedering, zijn terugvinden van den weg. Nadat hij het ‘feest der menschheid’ heeft gezien. ▫ Zijn gelukkig werken dan.

donderdag 27 augustus

Van daag is het weer mooi, wat winderig, maar strakke bovenlucht en lekkere zon. Woeste zee en sterke wind aan 't strand. ▫ Eergister was ik in Amsterdam voor don Torribio. Het was een regendag. Mijn neuscatarrh werd er slechter door en ik sliep slecht. Ik was vervuld met don Torribio, mijn boek D.B.W. en een gevoel van succes.

Gister kwam de lieve Hans en wij wandelden naar IJmuiden, het weer was redelijk. 's Avonds kwamen de stukken van van Suchtelen en bezorgden mij een beroerde avond. Doch ik sliep goed en nu voel ik het weer te boven. Ik was zeker al wat te hoog gespannen.

zaterdag 29 augustus

Hevige storm en regen van nacht. Nu opgeklaard. ▫ Gister fietste ik door de IJpolder naar Amsterdam, in 1½ uur van Wijk aan Zee, de wind achter. Ik zag de eerste repetitie van don Torribio. Op 't eten weer thuis. Ik had er plezier in. Vandaag bezoek van Ida Bäckmann.

woensdag 2 september

Gister is, na een storm uit Z.W. het weer eindelijk zonnig en warm geworden. Eerst O. nu Z. wind. ▫ Zondag sprak ik op een meeting in den Haag en dronk koffie bij mijn moeder en Hans. Maandag was 't harde wind

aant.

en guur. Gister kwam Hans weer en wandelde door de boschjes met me naat Beverwijk. Zijn bezoek maakte me wat droevig en deed me naar huis verlangen. 's Avonds werd ik weer opgewekter en zat laat te kijken in den zoelen, helderen nacht. Maakte het vers: Zelf-Schouw. Ik slaap nog altijd niet rustig. Ik leef te lichtbewogen. Ik las Truida het 1e hoofdstuk van de Kl. Joh. voor.

donderdag 3 september

Gister drukkend heet, ieder klaagde over de benauwde warmte. Van nacht lag ik met open raam te zweeten. Doch heden is 't bedekt, veel koeler, en stil. ▫ Van nacht verkwikkend geslapen. Ik ben weer tot rust. 's Morgens na 't ontwaken komt altijd de onrust. Daarna wordt 't beter. Morgen gaan we naar huis en dat vind ik prettig.

vrijdag 4 september

Heden het prachtigste Septemberweer. Ik ben blij dat we met zulk een indruk weggaan. ▫ Ik schreef het vers ‘Zelf-schouw’. Gemaakt 's avonds voor 't open raam, uitziend in den zoelen nacht.

zondag 6 september

Prachtig, warm weer. Met weinig wolken. ▫ Sints Vrijdag avond thuis, met heerlijke herinneringen. Eerst nog als gedrukt door de gewone moeielijkheden, maar nu weer veerkrachtig. Ik sliep twee nachten zeer goed. ▫ Vrijdag avond las ik in mijn dagboek van 1891. Ik gruwde van de ellende waarin ik toen zat. Wat een jammer! en welk een zonde van mijn jonge, blijde ziel. En als ik mij maar even verhief werd ik weer onmeedoogend neergehaald door de zelfzuchtige, ziekelijke melancholie van Betsy, waaraan ik mij met een hartverscheurende buigsaamheid onderwierp. Dit was zeer dom en slecht van mij, maar ik wist niet beter, en dacht ‘mooi’ te doen.

zaterdag 12 september

Sints eenige dagen weer gestadig storm, regen en donderbuien, van daag koud en nat. Alles is doorweekt. Ik ben goed en opgewekt, kom bijna elken

aant.

dag in Amsterdam voor don Torribio.

Ik voel als een veldheer die zijn plannen heeft uitgewerkt en zijn orders gegeven en nu niet meer in spanning is, al lijkt het gevaar nog zoo dreigend. Ik ben nu bevredigd door werkdadigheid. Het effect is mijn zorg niet meer. Dat kan grooter of kleiner zijn, - maar ik heb gedaan wat in mijn vermogen is, en ik weet dat de uitwerking niet achter kan blijven. Twee daden komen nu in werking/ de Blijde Wereld en don Torribio, die elkaar kunnen steunen. Voor sommigen schijnt G.G.B. zeer hachelijk, maar ik weet dat het wezen sterker is dan de schijn. ▫ Op Walden begint de administratie, dank zij Emons, geregeld te worden, en alle bedrijven zullen het kunnen houden.

dinsdag 15 september

Altijd regenachtig, nu en dan wat zonnig, maar koud. ▫ Vervuld van de repetities van don Torribio. Gister was ik den heelen dag in Amsterdam, at bij Reens, en kwam pas om half twee op bed. ▫ Toen ik vóór de repetitie in den schouwburg zat te wachten, was ik zeer rustig en gelukkig. Ik maakte verzen (Eudia). Later wond het stuk me weer op, en 's nachts kon ik er niet van slapen.

vrijdag 18 september

Stil, druilig, gister mooi. ▫ Dinsdag avond de première. Ik was niet in spanning, maar 't speet me voor de directie dat het leeg was. Het succes was zeer bevredigend. Maar de slechte recette ontmoedigde mij, al verzekerde men mij dat dit niets beteekende. Het speet mij voor de menschen die zooveel moeite en kosten hadden gedaan. Om hen plezier te doen ging ik ook op 't tooneel. De kranten waren nog al vriendelijk, - hoewel niemand toonde het stuk te begrijpen. ▫ Gister was ik den heelen dag met mijn bijen bezig en van morgen weer. Ik kom lekker tot ontspanning. Ik ben alleen nog bekommerd er over of ze hun kosten wel zullen goedmaken.

maandag 21 september

Helder zonnig weer, met vrij sterke O. wind. Koel maar niet koud. ▫ Gister wandeling van Weesp naar Muiden. Paultje kwam uit Amsterdam, was naar d.T. geweest. Met ons gingen Andries en zijn vrouw uit den Haag.

aant.

Het zonnige verschiet waaruit de trein aankwam, Paultje uit het raam wuivend. ▫ Het Muiderslot gezien, - naar Muiderberg gewandeld, zooals elk jaar. Mooi opwekkend weer. 's Avonds Paul naar den trein gebracht.

Ik slaap goed en ben gezond, maar niet vroolijk. De menschen zijn zoo dom. Ik voel zoo die logge massa, alleen door zware suggestieve invloeden te bewegen. D.T. wordt een nederlaag, en met fijn instinkt halen mijn vijanden er al het kwaad uit wat zij halen kunnen, uit mijn houding. Wat feitelijk eenvoud en nederigheid van me was, het op 't tooneel komen en het noemen van mijn groote voorbeelden, wordt triomfantelijk als bewijs van mijn ijdelheid aangehaald. ▫ Ik dacht echter toch al over een nieuwe comedie, waarvan ik de schets opschreef. De groote Spoor-staking.

vrijdag 25 september

Prachtig warm weer. Gister gezwommen. Van daag doodstil met zoele regen. ▫ Dinsdag was ik op de laatste opvoering van d.T. Volstrekt niet ontmoedigd. Gister morgen, vietsende naar Hilversum kreeg de nieuwe comedie al wat kleur en leven. Gister avond naar Amsterdam H.B. vergadering. Gozewijn is weer bij ons.

maandag 28 september

Prachtig, warm, zeer stil weer, 's morgens wat nevel. Groote wolken. Gister avond onweer. ▫ Gister vergadering in Amsterdam van G.G.B. Een inspanning, maar alles liep goed af.

dinsdag 29 september

Warm, prachtig weer. Ik zwem weer in 't weiland, en regel de bijenstal. Lees ‘What is meaning?’

maandag 5 oktober

Sints Vrijdag weer slecht weer, regen, heden storm en hevige regen. ▫ Veel naar Amsterdam geweest, voor steun-comité enz. Zaterdag met mijn moeder gewandeld, in de duinen achter Bloemendaal en op Duinendaal gegeten. Donderdag was ik in Laren en Blaricum, wandelde over de hei terug. ▫ Gister in Amsterdam vergaderd. Aapje is in Amsterdam, ik zag

aant.

haar niet sints Vrijdag. Van morgen schreef Thijm me een verzoenende brief.

zaterdag 10 oktober

Afschuwelijk weer, koud, storm en regen. ▫ Gister schreef ik mijn brochure ‘Vae Victis’ af. Scheen mij wel geslaagd. Ik wacht nog altijd met eenig ongeduld op de verschijning van de B.W. Ik ben zoo gewoon aan die eigenaardige ondervinding van een matig succes, niet bepaald een echec, maar toch niet dat wat het behoorde te zijn. Ik ben daar nu op voorbereid. Ook bericht uit Engeland, dat op 30 Sept. komen moest, laat zich wachten. Alles wacht ik zeer gelaten. En toch begrijp ik juist nu het goede van deze verlangens naar succes. Het is goed en natuurlijk dat wij onze daden zoo inrichten dat ze werkdadig zijn, uitwerking hebben. Ik wil dus iets uitwerken. De ijdelheidsstreeling is dus evenals honger een normaal gezond instinct - de voldoening van werkdadigheid - maar ze kan evenals alle instincten, ontaarden. Maar alles in onderwerping aan Gods wil. Dan zijn alle instincten goed en veilig.

Gister vietste ik naar Utrecht. Harde wind tegen. At bij Paultje, bezocht de smeden, vond mijn moeder. Vietste 's nachts voor de wind terug.

maandag 12 oktober

Hevige regen. Curieus zooals ik mij nog in dit jaar vergiste. Ik vond van der Bunt en Hoekstra goede medewerkers en meende dat Paul het in Utrecht naar zou vinden (13 Februari). Nu waren deze vergissingen niet zóó dat ze mij verkeerd deden handelen. Dat Hoekstra ondanks 't verzet van de Koe hier kwam is goed geweest. Omtrent hemzelf blijf ik dezelfde meening houden. Geen schurk, maar een grof, hartstochtelijk, onbeheerscht man. En dat het goed voor Paul zou zijn in Utrecht wist ik dadelijk. Maar het is er ook prettig voor hem. Gister had ik een vertrouwelijk gesprek met hem loopend naar 't spoor, en ik bemerkte dat hij goed wordt. Er zit die ethische kracht in hem, die bij goede leiding tot groote daden voeren kan, ondanks middelmatige begaafdheid. Hij wil goed en is bezig zichzelven te leeren besturen.

aant.

vrijdag 16 oktober

Aldoor regen, regen. Nu en dan buyig met wat zonneschijn. Dan weer hevige stortbuien, hagel en donder. ▫ Ik ben neerslachtig. Ik daal niet beneden een zeker peil, want ik kan altijd al mijn plichten doen, en men merkt alleen dat ik wat stiller ben dan gewoonlijk. Er zit echter een diep verdriet, waarvoor ik geen uitkomst weet. De aanleiding is een geschil over geld met Martha. Het is zoo pijnlijk en zij wordt zoo gauw zenuwachtig en zegt dan zulke onbillijke dingen.

zondag 18 oktober

Buyig, koel, N.W. wind. ▫ Ik geloof dat het weer in orde komt. Ik streef gestadig meer naar een ordelijk werkdadig leven. Evenals er in de door mij aangestichte beweging, aanvankelijk zoo wankel en onzeker, meer en meer stabiliteit en orde komt - zoo werkt dat ook op mijn persoonlijk leven terug. Ik heb nu nog Nieuw-Harmonie te regelen en dan het werk aan de Pionier - en verder het tooneelspel, de Kl. Joh., de 4^{e} bundel studies en Schijn en Wezen II. Ik onderneem niets eer deze dingen af zijn.

Evenzoo met mijn geldzaken. Wanneer ik uit deze oogenblikkelijke moeielijkheid kom, door de koop van Roodenburg, dan ga ik zeer zorgvuldig te werk, met steeds een ruime reserve. Dan ga ik sparen.

Eindelijk mijn gezondheid. Als dit middel mijn digestie goed in orde maakt, dan ga ik mij zorgvuldig in acht nemen. ▫ Jammer dat ik alles zoo laat ten uitvoer breng. Zoo is mijn heele leven. Ik heb erg veel tijd noodig om tot de juiste daad te komen.

Gister de herrie om Hoekstra weg te krijgen. Maar Walden komt zoodoende beter aan elkaar. Ook de verhouding met het dorp wordt beter.

woensdag 21 oktober

Vandaag goed weer. Wel koel, maar wat zonnig. ▫ Ik doe nu mijn kuur, en dat gaat goed. Overigens ben ik gemiddeld, zeer gemiddeld. Niet bepaald neerslachtig, maar ook niet glorieus. Altijd vervuld van mijn zwakheden. Vreezen dat ik nooit wijs genoeg zal zijn om mijn taak ten uitvoer te brengen.

aant.

donderdag 22 oktober

Gister avond en van nacht regen. Nu weer goed. ▫ Ik ben zeer ongelijk. Gister avond, in 't stadsleven, was ik geheel opgewekt met veerkrachtige scherpe gevoelens. Het stadsleven doet mij aan als iets waar ik vroeger op neerzag maar waaraan ik nu naar mijn krachten met voldoening deelneem, omdat ik er zie het opgroeien van mijn ras. Ja, ik zie nog al het inferieure en leelijke, maar ik zie ook het krachtige echte leven dat belooft voor de toekomst. En daaraan moet een wijs mensch meedoen. Ons volk is nog in zijn kinderjaren, maar het leeft en groeit, er is een nieuwe vitaliteit in gekomen.

Ik leer op dezen leeftijd aan den eenen kant hoe verbazend achterlijk, slaafs en onoplettend de menschen zijn, hoe laag hun peil van smaak en kennis. Maar aan den anderen kant waardeer ik meer wat ze zijn, mijn volk, mijn kamaraads, waarmede ik samenleven moet en waarin ik arbeiden moet, verfijnd, verwend en beter gecultiveerd als ik ben.

maandag 2 november

Stil, bewolkt, druilig. ▫ Het gaat mij slecht. De vorige week dieet met Djoeat. Spreekbeurten in Rotterdam en Amsterdam. Twee reizen naar Noordwijk, weinig geslapen. Van nacht en gister nacht goed geslapen, maar gister nog in Bussum gesproken. Met Martha en de kinderen een huisselijke dag. Doch nu ben ik recht neerslachtig en tegen weinig bestand. Men bemerkt het niet, behalve wie mij goed kennen. Kleine lichamelijke ongemakjes, neuskatarrh, verstuikte duim enz. Eten en slapen doe ik nu altijd graag. Mijn sociale strijd valt dan zwaar, en elke kleine tegenspoed voel ik sterk.

woensdag 4 november

Stil, wat zonnig weer. ▫ Het gaat beter. Goed geslapen. Lichamelijk beter. Ik lees nog veel in mijn boek, overdenkend welken indruk het maken moet. Kleine fouten die ik ontdek, hinderen mij dan zeer. Maar ik meen wel te bemerken, uit allerlei teekenen, dat de door mij aangestichte beweging niet meer verloopen zal.

donderdag 12 november

Regendag, niet koud (± 50°). ▫ Gisteravond kwam ik van 't Noorden terug. Ik ben over 't algemeen zeer goed en opgewekt, voel mij gezonder dan in langen tijd. ▫ Het oude fonds van droefheid is er natuurlijk nog. Ik ben nooit vrij van de gedachte aan Betsy en haar droefheid. Ik betreur steeds de onregelmatigheden en scheeve toestand in mijn zielsleven. Mijn huisselijke omstandigheden zijn nu zoo gelukkig en ik wenschte vurig dat het maar in alle opzichten gaaf en compleet kon zijn. Maar het moet zoo blijven en ik ben toch nu zeer tevreden en dankbaar, vooral omdat aapje nu ook niet meer zoo beangst en droevig is.

Ik ging Donderdag avond naar de comedie en zag Henri de Vries in zijn verbazende tooneelkunst. Ik was er lang door vervuld. 's Nachts op de boot, in de stille maannacht. Den volgenden dag gefietst van Heerenveen over Beets en Akkrum naar Leeuwarden. Van daar per trein naar Franeker. Daar gegeten in ‘de Valk’ en lang en heerlijk geslapen. Het oude, stille stadje was aardig. ▫ Den volgenden dag, Zaterdag, ging ik per tram naar Sneek, at bij Kamstra, en ging toen naar Leeuwarden. Ik sprak Vellenga en van der Heide. 's Avonds wandelde ik door de drukke stad en werd aangesproken door een jong paar. Bielenga of Bijlenga. Ik sliep goed, in de Phoenix. Spoorde den volgenden dag (Zondag) naar Sappemeer. Sprak daar, at bij Bouman, en fietste toen naar Winschoten. Sprak daar 's avonds en logeerde bij Boissevain.

Den volgenden dag (Maandag 9) fietste ik naar Finsterwolde en sprak een paar uren met Hommes, de oude hotelhouder-socialist van wiens invloed ik al veel gemerkt had. Een recht goed man, vrij van geest, maar met stokpaardjes. Van daar fietste ik over Beerta terug naar Winschoten, hield een bespreking over den winkel en fietste toen naar Scheemda en nam daar spoor tot Groningen. Daar at ik in een restaurant en kwam 's avonds bij Heymans, met wien ik lang zat te praten. Sliep bij Heymans en bezocht de winkel en vertrok per fiets over Glimmen en Vries naar Assen, at daar en nam spoor tot Zwolle. Avondeten bij Wesseling. Toespraak. Weer bij het vriendelijke gezin met het knappe vrouwtje. Gelogeerd bij Goné. Den volgenden morgen bezoek bij Polak. Spoor genomen naar Amersfoort, daar vergadering bij van 't Veer. Van daar naar huis gefietst.

aant.

zaterdag 14 november

Helder weer. ▫ Ik was gister in Noordwijk, bij mist en stilte. Ik zag de zee, groot en stil, zonder de strand-drukte. Alleen eenige schelpvisschers. Het vroolijke zomer-vertier uitgestorven. Ik praatte een paar uren met Verwey over mijn boek. At bij mijn moeder, vergaderde nog voor 't L.C. in Amsterdam. ▫ Hedenmorgen ben ik droevig.

maandag 16 november

Guur, buyig, regen en hagel, N. wind.

Gister sprak ik in Zaandijk. Het bezoek was slecht, misschien door 't weer. Ik had spijt van mijn Zondag, met de kinderen, Olly en Truida. Hoewel ik altijd graag in de Zaanstreek ben. Ik sliep weer goed. Maar van morgen ben ik tot niets in staat, neuskatarrh, rheumatiek in rechterschouder. ▫ Maar er is dan toch geen onrust of ontmoediging. Ik ben op elk oogenblik bereid de rekening van mijn leven af te sluiten. Heb ik niets meer te wachten, goed, dan zal ik dit broze corpus nog in stand zien te houden zoolang het duren wil. Ik ben tevreden met wat ik gehad heb.

woensdag 18 november

Mooi weer, van nacht gevroren. ▫ Gister naar Caecilia met mijn moeder. In de Port van Cleve met Henri de Vries gepraat. Toen in Amersfoort voor de stakers gesproken en Wink en Jeannette Nijhuis bezocht. Ik sprak goed, op het oude slagveld. De brochure V.V. is uit.

zondag 22 november

Stormachtig met hevige regenbuien. ▫ Donderdagavond was H.B. vergadering van G.G.B. waar de Boer mij in de steek liet. Ik was zeer gedrukt daardoor en daarna. Nu nog voel ik neerslachtig. Pijn in mijn schouder/ neus-katarrh. 's Nachts dikwijls wakker en 's morgens niet op kunnen. Gister ‘Causerie’ in Vlietlaan. Toespraken slagen steeds goed. Met literair werk is het nog niets. Ik ben nog niet aan het tooneelstuk begonnen, en ik doe schromelijk weinig.

vrijdag 27 november

Sneeuw en regen. De vorige dagen hevige storm. ▫ Gister den heelen dag thuis omdat mijn schouder zoo'n pijn deed. Lugubere dag, maar snel

aant.

voorbij. ▫ Ik las hoofdlijnen der Staathuishoudk. van Cohen. Nachten slecht door de rheumatiek. Het is volle wintermisère.

zaterdag 28 november

Guur, grijs, regenachtig. ▫ Eentonige, stille dagen. Maar ik voel dat er iets goeds in is. Ik kom tot een zeker recueil, een zekere inkeer. Het weer is zeer slecht en mijn schouder nog steeds pijnlijk, zoodat ik er 's nachts van wakker lig. Maar de eerste somberheid gaat over. Van nacht zelfs een heldere droom. Nog niet glorieus, maar toch troostrijk. Ik las in Verwey: ‘Luide Tournooien’ en ‘het Leven van Potgieter’ en verheugde mij vooral over het laatste boek. Ik ben nog steeds zeer ontevreden over mezelven in mijn eigen leven. Wat heb ik toch raar rondgesprongen, telkens het juiste midden voorbij, en het is nu al zoo laat.

maandag 30 november

Vorst, vrij sterke N.O. wind. ▫ Ik word aanmerkelijk beter. Ik schreef een artikel over Verwey's boek. Dat voldeed mij en ik had een vrij goede Zondag. Vroolijk, met de kinderen. Ik las in ‘Florence’ en kreeg een diepen indruk van de beschrijving van de eerste ontmoeting van Dante en Beatrice - niet door het vers maar door de noten. ‘Bice’ zooals ze genoemd werd, in het kleedje van ‘zedig rood’ (door Potgieter dom genoeg wit gemaakt.)

vrijdag 4 december

Sneeuwstorm. ▫ De dagen vliegen snel. Ik heb verzen gemaakt op Dante en Beatrice.

Eergister was ik in Utrecht, fietste heen en terug, de weg was hard, de wind stil en de maan scheen. In Utrecht winkelde ik met Paul, in de drukke straten, en de vroolijke winkels.

Ik slaap nu weer goed.

Dinsdag hoorde ik een concert in Haarlem met mijn moeder van D. Schaefer.

zondag 6 december

Dikke sneeuw, dooi. ▫ Gister thuis Sint Niklaas gevierd met de jongens en Truida. Ik ben in een zeer ernstige stemming, maar was toch vroolijk

aant.

met de kinderen, en schreef Sint Niklaasversjes. Mijn stemming is zeer eigenaardig. Somber maar rustig, veel aan sterven denken, doch zonder vrees. De dagen vliegen snel, maar ik betreur niets en vrees niets. Ik weet wel dat dit niet lijkt op het rechte blije leven, maar er is niets aan te doen. Soms licht het op. De verzen sijpelen, mijns ondanks, langsaam uit. Ik leef traag, veel trager dan in jaren. Laat op, en veel zitten peinzen. Ik voel daaraan echter behoefte.

zaterdag 12 december

Stil, zonnig weer, alle sneeuw weg, geen vorst. ▫ Ik schreef 13 sonnetten. Ik wou ze eergister voorlezen, maar ze grepen me te zeer aan. Dinsdag debatteerde ik met Herman. Hij was hard, dom en leelijk geworden. Ik streed zoo goed ik kon, maar had hem nog veel vaster kunnen zetten. Den volgenden dag schreef ik een stuk in 't Volksdagblad. Gister ging ik naar Deventer en logeerde in de Engel.

dinsdag 15 december

Stil, druilig, betrokken, donker. ▫ Ik sprak Zondag avond in Dordt, en schreef het 14^{e} sonnet, terwijl ik in de wachtkamer zat en te laat was gekomen, vóór de spreekbeurt, en anderhalf uur den tijd had. Ik sliep bij Elink Schuurman en fietste van Leiden naar Noordwijk. Ik praatte weer met Verwey en gaf hem mijn verzen, die hij scheen te bewonderen. Het bleek ook dat van Deyssel zich aan het tijdschrift onmogelijk maakt. Ik fietste naar Haarlem en at bij mijn moeder. Het was mooi weer. Ik sliep heerlijk van nacht.

donderdag 17 december

Normaal weer, stil, lichtbewolkt, een weinig nachtvorst. ▫ 's Avonds als allen naar bed zijn schrijf ik verzen. Maar gister hinderde mij zelf-observatie/ ook het besef van hun waarde, naar aanleiding van 't gesprek met Verwey. Toch gelukte het mij dat te vergeten. Ik schreef XV en XVI.

dinsdag 22 december

Gister mooi, helder, stil weer, met weinig vorst. Vandaag stil, betrokken, dooi. ▫ Ik schreef XVII, XVIII, XIX, XX en XXIV. Een tweede stuk tegen Gorter. Plan voor een artikel ‘Literair Anarchisme’.

aant.

Ik ging met Paul naar Haarlem, sonate van Haydn onder 't eten. Logeerde in Haarlem. Volgenden dag fietstocht naar Noordwijk aan Zee. 's Avonds gesproken in Leiden. Volgenden dag teruggefietst naar Haarlem.

zaterdag 26 december

Tweede Kerstdag. Vrij goed, helder, stil weer. ▫ Ik sliep twee nachten diep en lang. Overdag droefgeestig. In Haarlem maakte ik het Sonnet: ‘de Stem des Lichts’. Na dat niet meer. ▫ Ik heb geen klagen, maar ik ben droefgeestig, en ik voel dat dat beter is dan opgewektheid, omdat het in mijn omstandigheden natuurlijker is. De verzen waren mijn troost - maar ook die troost is zoo onvoldoende. Er is enkel God en het Weten. ▫ Ik ben echter zoo mat en slap. Van geest, niet van lichaam, ik voel gezond.

woensdag 30 december

Het is nog alles hetzelfde. Ik ben gezond. De zaken gaan geregeld en zonder grooten tegenspoed. Ik ben en blijf droefgeestig, zonder dat mij dit belemmert. Zondag wandelden wij naar Loenen, Martha, Paul en ik, het was koud en helder. Paul was eerst zeer neerslachtig, kwam later bij. De wandeling was prettig, zes uren in't geheel, over Kortenhoef heen en Loosdrecht terug.

Gister en eergister maakte ik een pad in 't bosch met Paul. Het vriest hard.

[1904]

vrijdag 1 januari

Grauwe lucht, nog O. wind en vorst.

Mijn gevoel was goed bij 't ingaan van 't jaar. Ik verwacht een wat minder zwaar jaar. Gister avond was het ook vrij aangenaam. Ik las in een boekje van Duimcken over de Trusts/ dat vond ik aardig. ▫ Van morgen begon het ook vrij goed, maar Martha toonde een zwart-sombere stemming en nu is 't moeielijk.

Verwey schreef wat onzin over mijn boek.

maandag 4 januari

Mistig. Gister en eergister prachtig weer. Wij deden twee tochten op schaatsen. Zaterdag over Nederhorstenberg naar Abcou, Baambrugge en

Weesp. Gister van Amsterdam over Monnikendam naar Marken.

Bij 't heengaan gister was Paultje weer traag en zwaarmoedig. Ik moest hem dreigen om hem vooruit te krijgen om den trein niet te verzuimen. In den trein zat hij zoo verdiept en droevig te staren met gebogen hoofd, dat Martha schreide. Arme, goeie jongen. Ik vroeg hem van daag wat er toen in zijn hoofd was omgegaan. Hij zeide: ‘hij dacht aan de geesten, dat die niet op aarde terug wilden komen en het dus dáár blijkbaar beter hadden dan hier.’ ▫ Hij is zoo goed en zacht.

O mijn God! o

Ik weet nu wat ik schrijven ga. Ik zal nog wel verzen maken. Maar ik schrijf eerst de kleine Johannes af. Voor mijn kinderen.

Ik las uit ‘het Leven van Frank Rozelaar’ in de XXS^{ste} eeuw en vond het prachtig.

6 januari

Helder weer, stil, vrij koud. ▫ Het blijft hetzelfde. Somber, maar gelijkmatig en mijn bezigheden loopen geregeld. Ik moet zoo zijn. Blijheid is bedrog voor mij. Wat ik ondervond veroorlooft geen blijheid.

Gister had ik het wat in mijn ingewanden, maar van nacht sliep ik heerlijk en voel mij nu zeer wel. Hans is in Amsterdam bij Hijmans.

maandag 11 januari

Dooi, er ligt nog sneeuw, zeer morsig. ▫ Ik voel mij wel, en redelijk opgewekt. Ik zit nog zeer in geldbezwaren, er wordt zooveel van me gevergd en mijn inkomsten minderen. ▫ Betsy vroeg mij te spreken.

zaterdag 16 januari

Stormachtig. N.W. wind. Guur en somber weer. Sints drie dagen is mijn neus weer erg, die was een tijd lang goed. Van nacht sliep ik goed.

Voor een week gymnastie-uitvoering. Ik sprak Vrijdag 8 in Delft en redeneerde lang met Frans Waller. Wij voelen dat onze tegenstrijdige wegen in meer gevaar van botsing komen. We naderen elkaars levenskringen.

Maandag sprak ik in Enkhuizen, en den volgenden dag bracht ik een bezoek bij Betsy. Ik was aangedaan en het bezoek deed mij goed. Wij spraken een uurtje rustig.

Maandag ga ik naar Engeland. Op Walden is het druk, veel bedrijvig-

aant.

heid. Het gaat er goed. Met mijn eigen kas staat het bedenkelijk. De verkoop in 1903 was slecht en ik moet Paul's kostgeld en Emons betalen, alles van 1000. Ik moet maar bij werken.

woensdag 20 januari

Harrow. Mooi weer. Hier zonnig. Beneden mist. Maandag verliet ik Bussum en werd bij Paul geroepen, op 't punt om naar Engeland te gaan. Ik troostte en hielp hem zoo goed ik kon, en ging met een zwaar hart naar hier, hoewel ik wel hoopte dat hij gauw wat beteren zou. Arme, lieve jongen. ‘Vader zal mij wel een wil geven’. ▫ Op mij werkte dat alles heilzaam. God geve dat mij dit alles afdoend verbetere. Ik ben onderworpen en moedig.

Engeland was zeer somber. Motregen en mist. Om 1 uur was ik in Harrow. En nu van daag begin ik mij hier rustig en op mijn gemak te voelen en ben tevreden dat ik gekomen ben. ▫ Ik voel nu eerst de groote beteekenis van Lady Welby's bedoelingen en inzichten. Dat alles hangt ook met mijn werk te samen. Het is het groote, collectieve, internationale werk van tot Wijsheid geraken. ▫ Ik dacht veel over ‘de kleine Johannes’ en het werk groeit in mijn hoofd.

vrijdag 22 januari

Prachtig helder weer. ▫ Gisteren in Londen. Sprak de lui van de S.P.R./ lunchte bij Tuckey, zag Piddington, mrs Stannard, mr Sturdy, mad Hammerle, Fealding. ▫ Ik ben hier nu recht rustig en tevreden. Nog nooit was ik in Engeland zoo gelukkig. Van Paul nog geen bericht. Mevr. Mess is dood. Ik werk aan de Kl. Johannes.

maandag 25 januari

Tamelijk koud. Nog geen wind en geen helder vergezicht. Vrijdag deed ik een prachtige wandeling van Ealing. Zaterdag was het dikke mist in Londen, en at ik bij Miss Hollins, een typisch Engelsch dineetje, ik alleen met drie dames. Des morgens had ik het prachtige gedicht van Margaret L. Woods vertaald, en 's avonds schreef ik 't over. ▫ Gister 24 Jan. ging ik naar Kropotkin en lunchte bij hem. ▫ Vandaag blijf ik den ganschen dag in Harrow, schrijvend. ▫ Ik had een paar prachtige gesprekken met Lady W. Een goede brief van Paul.

aant.

dinsdag 26 januari

Meer wind, zoeler. ▫ Van nacht onrustig om Paul. Ik wou naar huis, maar het is toch beter dat ik blijf omdat deze kans niet gauw terugkomt. Van daag wat beter bericht. Gister thuis gebleven, wandeling met miss Carter.

woensdag 27 januari

Regen en wind. ▫ Gister een gesprek met Cobden Sanderson. Vandaag een mislukte tocht naar Eton. ▫ Ik ben somber en verlang naar huis. Ik kan maar weinig verdragen tegenwoordig. Ik voel dadelijk gedeprimeerd, zonder dat het mij erg belemmert. Elk uur dat ik ver van mijn kinderen ben valt mij lang en drukt mij. Ik wou werkelijk dat er maar een telegram kwam om mij thuis te roepen, dat ik Zondag weer met ons vieren in de opkamer zat. ▫ Het is op Walden zeker niet somberder dan in dit weelderige huis. Engeland is een somber land.

zaterdag 30 januari

Hevige regen. ▫ Ik ben weer geheel opgeknapt, vroolijk en actief. Woensdag een mislukte tocht naar Eton, somber thuisgekomen.

Donderdag de Wallace-collectie gezien. Prachtige de Hooch, Jan Steen, Rembrandts. Gainsborough's Perdita. Het was donker, maar ik genoot zeer. Daarna lezing van Geddes.

Gister meeting en diner van de S.P.R. Zat tusschen Oliver Lodge, Crookes, mrs Sidgwick aan 't diner. Sprak prof. Barret later. Een zeer geslaagde avond. ▫ Ik zal lid blijven van de S.P.R. en mijn plannen over waarnemingen in den slaap en symplastie en ideoplastie uitwerken.

Van daag in Londen geweest bij Fisher Unwin. Ga meer en meer van Geddes houden. Hij was zeer beminnelijk en grappig.

zaterdag 6 februari

Regenachtig, niet koud. ▫ Zaterdag avond kwam ik bij Kropotkin aan, waar het vriendelijke gezin op mij zat te wachten, het was er gezellig. Den volgenden morgen veel gepraat en geleerd, 's middags druk bezoek, Darmapala en zijn twee vrienden, mevr. Stepniak, Willem en zijn vrouw,

aant.

een groote Belg uit Italië, miss Meier, een russisch beeldhouwer. 's Avonds gingen ze ‘grootmoeder’ uitgeleide doen.

's Avonds souper bij Fisher Unwin met Derkx en de twee dochters van Cobden. Om half twaalf thuis.

Maandag een rustige dag in Harrow. Het groote plan van Dunfermline bepraat met Geddes, het fermenteerde in mijn hoofd en vandaag (6 Febr.) heb ik het project verzonden.

Even hartelijk van Lady Welby als van Kropotkin afscheid genomen. K. kuste mij en ik kuste L.W. Ik word daar in Engeland verwend. Miss Carter deed nog een wandeling met me, door 't drassige weiland. De terugreis voorspoedig, om half tien was ik op Walden aan 't ontbijt. Geen groote bezwaren. Alleen vrees dat de was-fabriek mijn bijen zal schaden, en wat wanorde op 't groote huis. Daarin zal ook wel verbetering komen.

Dinsdag avond H.B. vergadering in Amsterdam. Die was goed. Woensdag en Donderdag aan mijn Dunfermline plan gewerkt. Gister naar Amsterdam en Haarlem, prettig bij mijn moeder geweest. Plan voor de stakers, om ze aan 't werk te krijgen. Vandaag bezoek van Wink.

maandag 8 februari

Regen.

l'Oiselet a quitté sa branche ... ▫ Sints gisteravond dit volksdeuntje in mijn hoofd. In verband met de Kl. Johannes waar ik nu druk in ben. Met Paul gaat het gelukkig goed, en hij is ook gezond. Ik had een goed gesprek met hem. Hans was ruw geweest en kreeg straf. Ik zelf was nog al opgewekt.

donderdag 11 februari

Regen. ▫ Martha sints Maandag in Noordwijk. Ik ontbijt 's morgens bij aapje, erg gezellig. Ik ben flink en goed en alles gaat vrij voorspoedig. Alleen is onze nieuwe boekhouder ongesteld. De Japansche oorlog is begonnen. Gister kwam hier Jacob de Haan en lokte mij uit, zoodat ik hem geducht de waarheid zei. Ik lees een boek van Gorky, maar vind het niet zeer treffend. Er ontbreekt iets *mooi*s aan.

zondag 14 februari

Onstuimig weer. ▫ Gister in Amsterdam. Ik schrijf aan 't IV^{de} hoofdstuk van Kl. Joh. Ik ga daar nu geregeld mee door tot het af is. Ik corrigeer ook de IV^{de} bundel studies en de 3de druk van Lioba, en de 2de van Koele Meren.

vrijdag 19 februari

Helder, zonnig. Vorige dagen zeer guur en ruw. ▫ Twee dagen met Dharmapala opgetrokken. Een goed beminnelijk man, maar niet zoo fijn als Yagadisha. Doch deze is edeler van karakter. ▫ Ik was in Haarlem met hem, Bloemendaal. Alleen jammer dat ik Paul niet zag. ▫ Nu ga ik naar Leiden om te spreken.

maandag 22 Jebruari

Regen en wind. ▫ Spreekbeurt was goed afgeloopen. Hoewel naderhand met teleurstelling over 't wanbegrip. Gevietst van Haarlem naar Noordwijk en Leiden. Nu wat overstelpt met werk, waardoor Kl. Joh. moet wachten wat mij terstond deprimeert. ▫ Gister de meubelmakers hier gehad.

woensdag 24 februari

vietste ik naar Utrecht en bezocht de school van Paul, hetgeen mij een zeer bemoedigende indruk gaf. 's Avonds sprak ik in Deventer, logeerde in de Engel. Donderdag 25 werkte ik in de Engel aan Kl. Joh. en ging 's avonds naar Hengelo. Sprak daar en sliep in Mercurius. Den volgenden morgen spoorde ik naar Leeuwarden, vietste naar Oude Leye en sprak 's avonds in Stiens. Logeerde bij Porte in de benauwde bedstee. Vietste den volgenden morgen naar Engelum, at bij van der Heyde en deed een wandeling met hem, zag de ruïne van Swarzenberg. Sprak 's avonds in Beetgum. Zondag ging ik in de kerk bij van der Heyde, preek over Esau en Jacob. 's Middags fietste ik naar Wijnaldum, sprak daar om 4 uur. Logeerde bij D^{s} Bakker. Praatte veel met hem. Maandag morgen gefietst naar Harlingen, met spoor naar Winschoten, gefietst naar Finsterwold, daar gesproken, bij Smid in Winschoten geslapen. Dinsdag thuis. 's Avonds H.B. vergadering. Woensdag thuis. Donderdag naar Amsterdam, 's avonds in Krommenie op de feestavond geweest met Emons. Vrijdag (gister 4 Mrt) met Reens dertig stakers-gezinnen bezocht. Ontmoeting met M. Marx-Koning en met Ietje Israëls.

Ik heb Russell's Principles.

aant.

woensdag 9 maart

Gisteren en heden prachtig weer, stil en warm, zooals niet heugt. ▫ Gister wandelde ik in Spanderswoud en zat in de zonneschijn bij Boekestein. 's Middags in de Horstermeer. Van avond naar Haarlem voor de reis.

vrijdag 11 maart

Luzern. Hotel du Lac. ▫ Gister gespoord van half zes tot half twaalf 's avonds. Eergister-avond vergadering van de besturen, waar we machtiging kregen voor het plan van Reens en mij. Het lijkt mij veelbelovend.

's Middags, tusschen Münster a/St. en Neustadt was het prachtig. Vochtig, zonnig zomerweer en heerlijke bergen. ▫ Heden is het veel kouder, met N. wind en sneeuw. Het gaat mij goed, en moeder ook. Van middag op 't Vierwaldstättermeer gevaren, de Rigi en de Pilatus gezien. Er waren mooie zonlicht-glanzen, de lucht was wolkig maar transparant.

Aan Kl. Joh. IV gewerkt. 't Gaat goed.

zaterdag 12 maart

Locarno. Hedenmorgen dikke sneeuw in Luzern. Het was mooi, de kleuren. Het wit, en het groen van 't meer, en het bruin en grijs van daken en muren. De lucht was stil en frisch. De tocht over den Gotthard bij prachtig weer. Wolken dreven om de sneeuwbergen, maar de toppen blonken prachtig in diep blauwe lucht. Hier is het ook stil, zonnig en frisch, maar men kan buiten zitten. De bergen zien bruin, en tot de helft besneeuwd. Alleen in de tuinen zijn zuidelijke planten. In den hotel-tuin staan groote camelia-boomen, een er van bloeit al. Bericht van huis. 's Middags voelde ik heimwee naar de kindertjes. Nu is 't weer goed.

zondag 13 maart

Locarno. Ik zit op de veranda van 't hotel, in de zonneschijn. Het is prachtig weer.
Ik sliep niet zeer goed, maar toch wel mooi. Schreef gister hoofdstuk IV af.

maandag 14 maart

Locarno. Doodstil, zonnig, volkomen helder. Koel en frisch. ▫ Gister een wandeling over Riva-Piana, Minusio, Brione en Orselina. Alleen. 't Was warm. In een Osteria werd gedanst en morra gespeeld. Ik zat er een tijd bij. Ik schiet goed op met Kl. Joh. Aardige pensiongasten zijn er niet. Ik ben op mezelven aangewezen. Meestal ben ik zeer tevreden. ‘Mijn hart is vol hoop’ zei ik gisteren. Maar 't kost mij moeite niet naar huis en kinderen, naar Aapje en Walden, naar de Amsterdamsche zaak te verlangen.

dinsdag 15 maart

Locarno. Hetzelfde weer. Ik zit in den zonneschijn te schrijven. Gister veel gewerkt. Joh. vordert goed. Hoofdst. V. Het schijnt of dat mij die gemoedsrust geeft. Daarvoor is het goed dat ik ben gegaan. Ik wandelde gister naar de Madonna del Sasso, en lag een oogenblik heerlijk in 't gras. Ik maakte ook teekeningetjes. De avond was ook prettiger. 's Nachts sliep ik onrustiger, den vorigen nacht heerlijk.

donderdag 17 maart

Gister morgen bewolkt, 's middags weer lekker zonnig. Van nacht wat regen/ nu weer bewolkt. ▫ Eergister met moeder een rijtoer gemaakt in heerlijk weer. Gister met Muriel Gailey naar Ascona gewandeld en daar de kolonie bezocht. Kennis gemaakt met de Graesers, de voorhistorische menschen. Maar goede, lieve Duitschers. Het was er heel aangenaam. Ik ga er heden weer heen. Werk voorspoedig.

vrijdag 18 maart

Lugano. Hotel Reichmann. Kamers gelijkvloers, vlak aan 't meer. ▫ Gister met moeder naar Ascona gereden, de Graesers bezocht. 's Middags een roeitocht naar de overkant met de Engelsche meisjes. Te Magadino uitgestapt, leukoyen en scilla geplukt. Het was een echt bloemenland. 2 uur geroeid.

Van morgen uit Locarno vertrokken. Ik heb er een goede herinnering aan, maar niet van de menschen. Hier in Lugano is 't met de menschen nog erger, geloof ik. Maar de kamers zijn prachtig gelegen. De tocht over Luino

en Ponte Tresa was ook heerlijk. We aten gezellig buiten in Ponte Tresa. Ik was onrustig door bericht van Reens, en nu ook weer wat door brieven.

maandag 21 maart

Lugano. Stil, heerlijke zonneschijn. ▫ Het was hier kouder, en ik kreeg weer wat last van mijn neus. Zaterdag alleen op den Salvatore gewandeld, 's middags militaire muziek op de markt. Gister met boot naar Porlezza, met spoor naar Menaggio, vandaar gestoomd naar Bellagio, daar gegeten, geroeid naar villa Carlotta, de prachtige tuin gezien en geroeid naar Menaggio terug. Op het Comomeer was het prachtig. 's Avonds wat door de stad gewandeld en nog laat zitten schrijven. ▫ Nu weer tot rust gekomen.

zaterdag 26 maart

Milaan. Sints drie dagen regen, regen. Een goede week achter den rug. Maandag met moeder op den Salvatore, prachtig stil weer. Dinsdag roeitocht naar Gandria en Caprino. Woensdag wandeling naar Montagnola, Gentilino enz. 's Avonds muziek in de thee-salon, dans van frl. Elisa. Donderdag het afscheid, met spijt. Ik heb zoo heerlijk aan Joh. gewerkt op het kamertje aan het zuiderraam, onder de sparreboom. Donderdag naar Milaan, Dom gezien. 's Avonds naar de familie Boschetti. Gezellig gesprek/ zang. Vrijdag het museum Poldo Pezzoli gezien, 's middags de schilderijen in Brera. 's Avonds naar signora Majno Bronzini/ een levendige conversatie, met Willem en signorina Elisa. Het Asyl gezien, keurig netjes. Vandaag weer regen. Van morgen bezoek in 't hotel van Majno en zijn vrouw.

vrijdag 1 april

In de hut op Walden. Vrij goed weer, wind, wolken en zon.

Zaterdag avond gingen wij naar de Scala en zagen Dinorah en een ballet. Om één uur thuis.

Zondag spoorden wij over Turijn naar Genève onder gestadige regen. In Genève was het droog weer, logeerden op Beau Rivage, zagen 's morgens de stad, aten in een restaurant en voeren 's middags over het meer naar Lausanne. Van daar spoorden we 's avonds in een volle coupé, naar Basel. Te Basel sliepen we in hotel St. Gothard en spoorden Dinsdag naar Keulen.

Genoegelijke reis, ik las in Vita Nuova. In Keulen onrustige avond, gelogeerd in Ewige Lampe. Woensdag reis naar Amsterdam, met frl. Roll. Amusant. 's Middags vergaderd met Reens, 's avonds gesproken in den Haag. Eindelijk 's nachts 12 uur thuis. Hans kwam mij tegemoet. Het was alles heerlijk. Gister kwam Paul ook thuis. Op Walden gaat alles goed. Veel brieven enz. Mevr. Hijink dood, dat is een droeve zaak.

zondag 3 april

Het is slecht weer, regen en wind. Ik ben zeer blij weer thuis te zijn en voelde mij gisteren zeer tevreden. De vergelijking met Italië hinderde niets aan het vooruitzicht van een Hollandsch voorjaar. Ik ben tevreden over ons Spaarkas-plan. Thuis vond ik het heerlijk. Ik las in het aardige Duitsch van Brentano. Ook Antonius en Cleopatra, dat ik prachtig vond. En ‘the Digit of the Moon’.

Mijn verjaardag was prettig. Olly Kapteyn, van den Broek en Aapje.

woensdag 6 april

Storm, maar zonnig.

Maandag met Paul naar Hilversum. 's Avonds thuis. Dinsdag avond naar Arnhem, 's nachts terug. Ik heb veel geslapen, eigenaardig weemoedig, nog niet aan 't werk gekomen.

dinsdag 12 april

De eerste voorjaarsdag. De bijen vliegen druk uit. Er zijn veel viooltjes. ▫ Ik ben zeer goed. Verleden week Donderdag waren we allen in Noordwijk. Ik sliep met Paul in Haarlem. Zaterdag was ik met Martha en de jongens en Willem, Frank, Kitty en een paar kleinkinderen in Artis en aten bij Kras. ▫ Zondag speelde Harriet Roll op Walden. Het Amsterdamsche plan slaagt en ik heb er veel plezier in. Ik lees Russell's Principles.

donderdag 14 april

Gisteren regens en zoel. 63°. Vandaag prachtig weer, stil en vochtig en zonnig. De nachtegaal gehoord en druk vliegen van bijen. Dit is toch teerder en mooier dan iets van Zuidelijke landen.

aant.

zondag 17 april

Ideaal weer, prachtig. Het is zonnig en stil en toch niet drukkend. Donderdag werd het 's middags zeer heet, wel 73°. Den volgenden dag wat koeler. Ik heb hoofdstuk VII af en alles voorgelezen. Ik was Vrijdag avond in Amsterdam bij van Hall. Sliep 's nachts bij Hijmans, slecht. Vol blije plannen. Johannes in mijn hoofd voltooiend. Gister morgen winkelhuizen gezien in Amsterdam.

dinsdag 26 april

Koel weer, maar niet guur. Wat regen, na lange droogte. ▫ Zondag ging ik de arme Willem Bauer opzoeken en vond hem opgehangen in het tuinschuurtje. Arme, fijne, gevoelige man met zijn groote gaven. ▫ Het was een lugubere vlek in dit blije, hoopvolle, levensrijke voorjaar. Maar het deprimeerde mij niet.

Ik ga bijna elken dag naar Amsterdam en vind het er vroolijk. Op Walden is 't ook prettig en de bijen maken het goed. Ik zie alleen nog op tegen de 1 Mei, omdat ik iets wou maken, wat nog niet klaar is. ▫ Ik heb de proeven van de Studies IV gecorrigeerd. Dit wordt een goede bundel.

2 mei

De één-Mei-dag is voorbij. Het was prachtig weer en ik had spijt van hier te moeten weggaan. Heden is 't guur en regen. Ik sprak in Rotterdam, 's avonds in Amsterdam. Ik reisde met D. Nieuwenhuis en voelde sympathieker voor hem en wou hem genoegen doen. Ik maakte Vrijdag avond een Mei-vers, en wil dat hem opdragen. 's Avonds in Stroucken was een mooie vergadering. Maar mijn stem was wat heesch en dat vermoeide me. ▫ Anders ben ik tevreden.

6 mei

Na een paar dagen koele N. wind, nu regen, zonder wind. ▫ Reis veel naar Amsterdam, om ‘de Eendracht’ gister en eergister. Het gaat er goed mee. Plan om een concert te organiseeren. Ik las de ‘brieven die hem nooit bereikten’. Ik kocht twee brandkasten. Tot nog toe gaat alles glad.

11 mei

Tot nog toe steeds regen en kou. Gister hevige regens. Vandaag N. wind bewolkt. ▫ Ik zag gister ochtend, in een paar zonnige uren, de bijen na. 's Middags ging ik per spoor naar Utrecht en bezocht Anna Fles en at bij Paul. Ik las het boekje ‘Jezus en de Ziel’ van Jan Luyken. Ik kreeg plotseling het besef dat ik met mijn innerlijke tucht en cultuur aan 't verslappen was. Ik schommel, eerst ging ik te hoog, nu gaf ik weer te veel toe, scheen mij. ▫ Ik ben getroffen door Jan Luykens vurige vroomheid, zijn hier en daar zeer mooie verzen en zijn fijne, gevoelige plaatjes. Hij doet aan W. Blake denken, maar is zachter en teerder.

Ik werk 's avonds vlot aan Kl. Joh.

Ik vóórvoelde een vers, een gebed, om kracht, daar nu het welzijn van zoo velen van mij gaat afhangen.

vrijdag 20 mei

Zondag prachtig weer. Ik wandelde 's morgens achter Boekesteyn. 's Avonds over Zwaenenburg. Maandag was het heel warm. Donderdag 12 Mei Hans' verjaardag, bij goed weer. Ik ging 's avonds met mijn moeder mee terug naar Haarlem, en bezocht den volgenden morgen Betsy. Het werd toen grijs en koeler, maar den volgenden dag was't weer goed. Bezoek van de Bögelund's.

Maandag avond en Dinsdag morgen waren vol droevig-zoete emotie. Ik was diep ontroerd en voelde tegelijk ontrust, deemoedig en toch vol zoete aandoening. Het was zoo mooi. Ook de fel-groene meiboomen, met de zonneschijn, de muurbloemen.

Ik was Dinsdag middag op de ingelanden-vergadering van de Horstermeer polder. Daarna werd het kouder en is tot nu toe koud gebleven.

Ik wacht met eenige spanning of het toegezegde geld van Hjalmar Wijk komt.

Er was weer eenige gisting op Walden die mij zeer ontstemde. Zeker omdat ik 't niet meer gewoon ben. ▫ Maar het heeft geen ernstige beteekenis.

Suze Bauer is bij ons. Morgen gaan we fietsen. Ik was den ganschen dag in den bijentuin.

24 mei

Hedenavond wonderzacht, stil, vochtig, bedekt. Zaterdag regende het den geheelen dag/ toen het 's avonds wat droog werd, reden wij met ons vieren uit, om zes uur. Aten brood te Blauwkapel, reden door Utrecht naar Jutfaas, en toen het nog niet geheel donker was dóór naar Vianen. Daar kwamen wij om 9 uur, en sliepen in 't hotel Hartmann.

Den volgenden morgen was 't koel, wat winderig, bedekt maar droog. Wij keken het stadje Vianen, en reden toen langs de prachtige, boomrijke dijken naar Gorinchem. Daar aten wij brood aan de Merwede, en gingen per stoomboot naar Woudrichem. Van daar in een roeiboot naar Loevestein, en zagen het slot. Het wijde, open grasveld vóór het slot, alles vol gele bloemen. Alles lucht en licht en groen.

Van Loevestein gingen we terug naar Woudrichem en werden overgezet naar Dalem. Vandaar reden we over Spijk de Linge langs, langs Heukelum en Asperen, Marienweerd, met de prachtige notenboom bosschen en de bloeiende appelboomen door het weelderige land naar Geldermalsen. Daar logies in 't Wapen van Gelderland. Nog laat het dorp en het buiten rondgewandeld. Dinsdag morgen eerst gewandeld, toen over Buurmalsen en Buren naar Wijk bij Duurstede. Het was prachtig weer, helderblauw met lichte, frissche wolken, niet te warm. Alles wemelend van licht en groen en gele bloemen. Wijk b.D. lag zoo heerlijk mooi over de heldere rivier, toen we met de pont overvoeren. Mijn hoofd is als vol schilderijen in één dag. Te veel op eens.

Toen langs de drukke straatwegen van Doorn, Driebergen en Zeist over Soesterberg en de Vuursche naar huis. Martha moe, de jongens flink. De band van Hans sprong, maar hij redde zich goed.

Het was even mooi en vervullend als verleden jaar, en een zekere weerzin tegen Walden-drukte volgde. Ook nog de spanning der onzekerheid.

Van nacht onlekker gevoel, misschien van mijn neus-katarrh.

Vandaag Amsterdam, dat gaat goed. Maar ik voel slaperig en moe.

29 mei

Stil koel weer, bedekt. Deze gansche week warm en lekker.

Alles bloeit prachtig en staat voordeelig. Het regent af en toe, maar 't weer wordt niet slecht. Een paar avonden konden wij laat buiten zitten, en Donderdag kwam een bijenzwerm. Ik schrijf 's avonds aan Johannes,

en ben 's middags veel op de Eendracht. Er zijn kleine moeielijkheden, maar over 't algemeen gaat alles goed.

vrijdag 3 juni

Heden N.O. wind, 's morgens koel en bedekt, 's middags zonnig. Het weer blijft steeds goed. Nu en dan heerlijke regens. ▫ Dinsdag had ik bezoek van Dr Schoenmakers/ de ex-priester en van juffr. Reens. Ik praatte veel met den kleinen schranderen man. Woensdag den ganschen dag in de bijen. Gister fietste ik naar Utrecht en werd doornat in een zware zomerbui. Bijna elken dag in Amsterdam, voor de Eendracht. Gister avond las ik hoofdstuk IX voor. Ik geloof dat het goed wordt. Op Walden alles goed. Ik ben tevreden. Ik kreeg van B. een ringetje dat ik op onbegrijpelijke wijze verloor en weer vond.

19 juni

Bijna steeds goed weer. Van daag alleen wat dor en guur, ik had hooikatarrh, en was wat down door reactie na een drukke week. ▫ De tijd gaat snel. Ik ben zeer in actie geweest. Reens liet mij vrijwel alleen voor de Eendracht en ik voelde plezier in de taak en was het meester. Nu kwam weer de voldoening van verleden jaar in Amersfoort, een groep menschen die van mij houden en op mij vertrouwen en die ik aanvoer. Ik had dat in Amersfoort gevoeld als mijn rechte taak en verwonderde mij of ik dat ooit weer zou te doen krijgen. Op Walden leek het er nooit na. Daar vermeed ik altijd alles wat op aanvoering of leiding leek, en brak daarmee steeds mijn invloed. Met Emons veranderde dit, toen ik hem op een zekeren afstand, met reserve bleef behandelen in plaats van amicaal zooals de Boer en de Koe. ▫ Nu voel ik met de Eendracht-lui evenals in Amersfoort. De oppositie van een domoor brak ik onmiddellijk en nu voel ik voor hen allen hartelijk, en doe vol lust mijn best voor hen. Dat is mijn liefste actie.

Gister opening van het magazijn. Hoe eigenaardig ben ik in deze groote beweging gekomen, door een onvervaard volgen van mijn intuïtieve neiging tot helpen met oplettend in 't oog houden van mijn bedoelingen. Men zou het voor berekening kunnen houden, maar het is een betoomen en loslaten van neigingen door overleg.

Zou deze zaak werkelijk zoo groot worden als ze belooft? Ik voel soms alsof ze ontzachlijk behoort te worden, wil ze overeenkomen met mijn

aant.

bedoeling. ▫ Walden en G.G.B. hebben waarde door hun idee, en behoeven niet stoffelijk groot te worden om hun beteekenis te krijgen. ▫ Maar de Eendracht kan alleen zijn beteekenis krijgen door een ontzachlijke uitbreiding. Anders zal ik voelen of ik mijn moeite verspild heb. Wel is het helpen geen verloren moeite maar dan zou 't zijn als mijn dokterswerk, doekjes voor 't bloeden. Maar ik doe dit met oneindig meer voldoening dan 't dokters werk.

zaterdag 25 juni

Gister drukkend, 's avonds een onweersbui, hevige regens, van daag de eerste dag van den zomer met slecht weer. ▫ Ik ga elken dag naar Amsterdam. Het gaat er goed en ik voel het werk te kunnen doen. Ook met de bijen gaat het goed. Er hebben er al 14 opzetten, en de meesten werken al boven.

Ik schrijf aan hoofdstuk XII en corrigeer Hedwig. Dat laatste vind ik een mooi boek. Ik las het afschuwelijke boek van Jacob de Haan en schreef hem er over. Gister hield ik een rede op Walden over Materialisme.

Martha is naar Zuidlaren. Ik ben eigenlijk zeer gelukkig - de hooikoorts niet meegerekend. Veel rozen, het achterlaantje, het nieuwe boek, het voorspoedige sociale werk, mijn dierbare jongens, aapje.

Maandag ga ik naar Duinweide. Ik had een helderen droom die mij versterkte.

dinsdag 28 juni

Sints Zaterdag vrij guur weer, grijs en N. wind. Heden wat stiller en zonniger, een mooie maar koele avond. Het weer had slecht op me gewerkt ook door verkoudheid. Nu is 't wat beter. Van morgen bezoek van Fransche socialisten. Ik ben niet naar Duinweide gegaan want B. schreef me af, op een wijze als van ouds.

zondag 3 juli

Goed zomerweer. Vandaag wat regen. Nog geen hitte gehad. ▫ De rozen bloeien prachtig. Ik las in Halb-Asien van Franzos en leerde Schiller daardoor waardeeren. De waarde van zijn ‘Begeisterung’ voor arme, hongerende zieltjes.

aant.

Elken dag naar Amsterdam. Schrijf aan hoofdstuk XII met veel rustig genoegen. Ik ben nu recht tevreden - en zou niets meer verlangen, wat mijn werksaamheid betreft, als ik nu nog tijd kon vinden voor wat philosophische studie.

donderdag 7 juli

Warm. De bijen werken hard. Ik las hoofdstuk XII voor. Gister tot laat in Amst. gebleven. H.B. verg. G.G.B. Ik voel vandaag wat lui en down.

zondag 10 juli

Steeds prachtig zomerweer. Niet drukkend heet, maar frisch en zonnig. N. wind.
Heden wedrennen. Ik bezocht de Boer. Paul is weer wat ongesteld. Duodenaal-katarrh. Het gaat mij anders goed. Ik lees 's morgens in de hut in ‘the revolt of Islam’. Dat deed mij goed. Johannes staat stil.

vrijdag 15 juli

Echt warm, in mijn hut 70°, buiten 86° in de schaduw. Gister avond een prachtige avond. Maar het is zeer droog, alles staat uit te drogen. ▫ Johannes nog niet verder. Een zekere wolk op mijn stemming. Toch werkkrachtig en tevreden. Ik droomde een nacht van Henriette. Aandoenlijk. Ik vergeet niet. ▫ Elken middag naar Amsterdam. Dat gaat goed en voldoet me.
Paul geelzucht. Ik weet niet hoe 't nu gaan zal met Noordwijk. Laat ik maar tevreden zijn met het oogenblik.

zondag 17 juli

Hoogzomer. Onveranderlijk strakke lucht. N. wind, 's avonds doodstil. Wind tamelijk frisch. ▫ Gymnastie feest. Gister honig geslingerd. 's Middags weer in de Warmoesstraat.

donderdag 21 juli

Steeds mooi weer. Gister voor 't eerst een weinig regen. Vorige dagen koele N. wind. Gister en van daag stil, lichtbewolkt. ▫ Ik ben in Noordwijk,

aant.

met Paul. ▫ Ik had er niet veel verwachting van, maar het valt mee. Langsaam dringt het weer door en geeft rust. Ik sliep heerlijk. Wijk aan Zee lijkt mij echter beter, omdat ik dan hooger leven kan. Ik was verontrust door ergernissen. Altijd over literaire kwesties. Die ergeren mij veel meer dan sociale. ▫ Maar ik overwin. Als ik nu Johannes maar weer op dreef krijg. Ik wilde dat ik verzen schreef. De Noordwijksche onrust hoop ik ook meester te worden. Ach, alles is zoo goed, God is zoo schoon, als ik 't maar niet vergat.

Het leven vol schoonen strijd - en dan de toekomst, de vrije toekomst!

vrijdag 22 juli

Steeds prachtig weer. Maar droog. ▫ Gister avond weer in Amsterdam. Geslapen bij van Nierop. Ach! wat verlangde ik hierheen. Ik las Epipsychidion, en maakte verzen op de fietstocht van Haarlem hierheen. ▫ Ik werd diep getroffen door de schoonheid van Shelley's werk. Alsof ik 't nooit gelezen had. Hoeveel maal las ik 't niet. Maar nu eerst dringt het dóór. En dat dit begrepen is door Kloos, toen hij twintig was en geschreven door één die nog geen dertig was.

zaterdag 23 juli

Prachtig, warm weer. ▫ Het gaat iets minder. Ik ben onrustiger. Maar alles is toch glorieus en heerlijk.

zondag 24 juli

Vannacht onweer. Vandaag weer even mooi en warm. ▫ Schreef een vers op Epipsychidion. Hoofdstuk XIII af.

27 juli

Prachtig zomerweer. Maandag ging ik naar Amsterdam en Bussum. Eerst met Hans in Haarlem koffiegedronken. 's Avonds op Walden. Ik was een weinig gedeprimeerd. Gister weer op de Eendracht geweest, in Haarlem gegeten, een heerlijke fietsrit naar Noordwijk. Het regende

aant.

's nachts heftig en 's middags ook. 's Avonds heerlijke maneschijn en warmte. Ik ben nu weer zeer opgewekt. Ik droomde van nacht weer van Henriette. Dat is nu de tweede maal. En op dezelfde wijze, een liefelijke herhaling van de mooiste gevoelens van mijn jeugd. Alsof ze niet weg waren. Ik lecs La guerre et la paix. Ik voel mij met de Eendracht rustig krachtig, zeker van op den goeden weg te zijn. In 't geheel niet angstig of zorgvol. Niet uit overdreven optimisme, maar uit besef dat ik geen berouw kan hebben/ wat er ook gebeure.

donderdag 28 juli

Goed weer, bijna geen wind (W.) wolken. Lekker warm. ▫ Ik ben goed. Wat is het leven raadselachtig. Als ik verwacht ongelukkig te zijn en onrustig/ voel ik mij juist rustig en opgewekt. Ik voel mij zeldsaamjong en veerkrachtig. Ik kan niet zeggen dat ik mij in iets verouderd voel, en ik ben toch bijna 45. Mijn lichaam is wel eens wat kaduuk, maar dat komt ook steeds weer bij. En mijn geest is frisch, zoo vol plannen en arbeidslust dat ik haast niet begrijp hoe ik genoeg van het leven krijgen zal. ▫ Ik voel nu vooral beter wat ik alzoo schrijven kan. Door mijn rijk en veelzijdig geestelijk en praktisch leven is er een onuitputtelijke poëtische stof in me, die ik nog nooit verwerkt heb. Ik merkte dit aan Johannes. Het boek beviel me zeer onder 't lezen. Het is een aardig, rijk boek. En ik heb er nog genoeg voor. Pan's dood en de demonen, en het feest.

zaterdag 30 juli

Warm, vast weer. Echt zomer. ▫ Ik sliep slechter, had moeite in slaap te komen door excitatie. Sliep toen een paar uur lekker. Schreef aan hoofdstuk XIV. Op de Eendracht een noodzaak om strenger op te treden. Gedacht over het tijdschrift plan van Verwey. Gister avond Grietje Middelhoven weer-gezien (mevr. Sasse). Het deed mij genoegen. Ik zag nu heel rustig op die oude tijd neer. Maar zonder terug verlangen. 't Is nu beter.

Donderdag een mooie fietsrit van Leiden in de maneschijn.

zondag 31 juli

Steeds warm en mooi. Gister de aangrijpende vergadering van ‘de Eendracht’. Paul gevonden te Leiden bij mevr. Dwars te Zomerzorg.

In een kraam poffertjes gegeten. Naar huis gefietst.

Heden laatste dag in Noordwijk - zeker wel de allerlaatste dag. Ik hoop het zelfs. Het wordt tijd. ▫ (terwijl ik het schrijf voel ik op eens dat het niet de laatste dag zal zijn. Maar dan toch wel *onder deze omstandigheden)*.

Aan Verwey uit Johannesje voorgelezen. Het boeide hem zeer. ▫ Ik lees La guerre et la Paix, en Shelley.

woensdag 3 augustus

Haarlem. Prachtig weer. ▫ Het is een wonderbaar mooie zomer. Ik ben nu in 't Frederikspark. Het is niet de zee, maar toch goed. 'S morgens ga ik zwemmen aan de houtvaart. 'S middags was ik in Amsterdam. 'S avonds was ik op de kermis. Ik zit nu hier voor 't open raam op papa's kamer.

vrijdag 5 augustus

Gister zeer heet, warmste dag. 'S middags naar Amsterdam, druk op de Eendracht, luster jasje, 's avonds naar Aerdenhout, Betsy gezien/ bij Bauer nog even gezeten. 'S morgens weer gezwommen. Van nacht heerlijk geslapen, alleen onder een laken.

zaterdag 13 augustus

Het heeft deze week nu en dan hard geregend. Gister harde ZW. wind, vandaag weer prachtig. Ik logeer in 't waskamertje sints Maandag. Martha en Hans in Noordwijk, Paul in Utrecht. Ik slaap heerlijk op 't harde bedje van ijzerdraad en voel mij gezond en vroolijk.

Woensdag fietste ik naar Utrecht en at met Paultje. Gisteren ging ik naar Wijk aan Zee huurde er kamers, fietste naar Haarlem/ at twaalfuur bij mijn moeder, en fietste toen naar Amsterdam, een harde W. wind achter/ in drie kwartier over den rechten, kalen, hobbeligen straatweg. Ik lees Beowulf.

zondag 14 augustus

Steeds mooi weer. ▫ Ik ben gedeprimeerd, waarschijnlijk door reactie. Dat blijkt ook uit nare droomen. Maar nu slaap ik ook weer lang. Ik moet aanstonds weer een rede houden en heb er hoegenaamd geen lust in. Boschfeest op Walden. Ik las over energie noodig tot zintuigprikkeling.

maandag 15 augustus

Buyig weer, warm. Wind en regen. ▫ Ik ben veel beter, hoewel ik nog niet recht lekker sliep. Ik heb weer lust in mijn werk. Mijn twee poeemen. In woord en daad.

vrijdag 19 augustus

Twee dagen hevige storm en buien. Ik ging Dinsdag naar Rotterdam, zag daar het filiaal, fietste van Leiden naar Noordwijk, at en logeerde daar, baadde den volgenden morgen en fietste toen naar Haarlem met Hans. Het was alles prettig. Ik las Fechner: ‘über das höchste Gut’. Gister wat moe en niet vlot met het winkeltje. Ik at Woensdag bij Harriet Roll. Van nacht sliep ik heerlijk.

dinsdag 23 augustus

Wijk aan zee. Guur weer met Noordewind. Grauwe wolken met nu en dan regen. ▫ Het is weer als verleden jaar. Het electrisch fabriekje roffelt, de kinderen praten in de dorpstraat/ ik zit alleen in de woonkamer van pension Weltevreden, Aapje is naar bed. ▫ Ik ben ook weltevreden, al is het wat koud. Het bad was opwekkend. Ik lees Dante en Fechner. Van middag nog even naar de Eendracht. We maakten een duinwandeling van avond. Ik sliep niet veel van nacht, maar voel gezond en behagelijk.

donderdag 25 augustus

Beter weer. Prachtige wolken. N.W. wind met veel zonneschijn. ▫ Vervuld van Fechner's Tagesansicht.

Ik zie geen couranten en lees alleen het Purgatorio, Jan Luyken, het N.T. en Fechner. Duinwandeling. Schrijf aan hoofdst. XVI.

zaterdag 27 augustus

Gister zeer slecht weer. Vandaag iets beter. W. wind en wolken. ▫ Gister weer naar de Eendracht. Beroerde scène met een woedende sollicitant. Ik was niet gevat genoeg het wilde dier bijtijds te temmen. Lang onder den indruk daarvan. Ook hier.

zondag 28 augustus

Een prachtige warme dag. ▫ Tot rust gekomen en ongestoord gewerkt. Zeer verheugd om Fechner's werk. Dit is wat onze tijd behoeft. Ik zal hem meer bekend trachten te maken. 's Morgens lees ik Jan Luyken voor en dat treft mij. Mijn geest is bier veel zuiverder en mijn levens vreugde wordt vaster. Het dorpje, lucht en duin is wonderbaar mooi. Steeds nieuwe schilderijen zie ik, tot ik er wel om huilen kon, dat ik ze niet mag maken. De menschen zijn erg lawaaiïg om me heen, maar dat gaat buiten ons om.

maandag 29 augustus

Bij prachtig weer heen en weer gefietst naar Amsterdam. Ik was een weinig onder depressie-invloeden. Maar ben er nu geloof ik gehcel onder uit geraakt.

donderdag 1 september

Mooi zoel weer, gister regen. Dinsdag goed gewerkt. Gister eveneens (hoofdst. XVII) met veel aandoening. Naar Haarlem gefietst. Orgelconcert bijgewoond met Hans. Mij verbaasd hoeveel beter ik nu orgelmuziek onderscheid. Hans krijgt smaak in muziek. Naar Amsterdam en Bussum geweest. Paul hoest erg. Hedenmorgen weer in Haarlem koffie gedronken en naar Wijk teruggefietst. Met de Eendracht alles goed. Verlang naar mijn werk.

zondag 4 september

Gister zeer slecht weer, van daag zonnig en beter. Gister op de Eendracht was het druk en niet naar mijn genoegen. Daardoor ben ik hier niet zoo rustig als te voren. Ik schreef hoofdstuk XVII en daarmee het 2^{e} boek van Johannes af en las het gister avond voor. Ik slaap zeer goed. Ik vind het hier heerlijk, we hebben een andere, veel gezelliger kamer. Maar toch een gevoel dat ik thuis en in Amsterdam moet zijn, terwijl vooral de G.G.B. vergaderingen mij bezwaren. Alles echter niet erg.

donderdag 15 september

Zoel, druilig weer. Sints een week ben ik weer thuis. Het was in Wijk mooi de laatste dagen. Ik schreef hoofdst. I van boek 3 af en begon II. Daar-

aant.

na door mijn terugkomst en drukte voor ‘de Eendracht’ nog niet meer. Ik ging bijna elken dag reeds vóór 12 naar Amsterdam. Reens heeft zijn zwakte getoond, maar ik ben flink opgeschoten. Mevr. van Vloten is hier, het is lekker weer, ik heb een paar heerlijke nachten gehad, tweemaal helder gedroomd. De G.G.B. vergaderingen bezwaren mij in 't geheel niet meer. Ik ben over 't algemeen zeer tevreden. Ik kreeg een lieve brief van Betsy.

zaterdag 24 september

Het is helder en vrij koud gewcest. Nu is 't bedekt en koel. Ik heb nu 16 dagen niet aan Johannes gewerkt maar druk bezig geweest voor de Eendracht. Het concert, de zaak Toepoel enz. Ik ben vrij goed. Gisteren nacht sliep ik slecht, van nacht weer beter. Ik ben liever wat neerslachtig, dan slaap ik beter. Wat bezwaard over een en ander. Lees Democratie en Nouv. Zélande.

maandag 26 september

Heerlijk weer, stil, wat dampig, zonnig. ▫ De bezwarende dingen zijn achter den rug en zeer meegevallen. Zoowel concert als G.G.B. vergadering zijn goed geslaagd. Het eerste was zelfs een recht succes. Ik sliep vannacht lang en goed en voelde mij van morgen geheel ‘frais et dispos’.

Toen ik met mijn gezin en moeder en Giza bij Kras at, had ik opeens hetzelfde gevoel van innerlijke vrede als toen ik verleden jaar wachtte op de generale repetitie van don Torribio.

zondag 2 oktober

Prachtig herfstweer. Stil, vochtig, warm. ▫ De afgeloopen week druk met de Eendracht. Van nacht sliep ik tien uur aan een stuk. Ik dacht van morgen, als 't ergste mocht gebeuren en dit plan faalt, en G.G.B. en Walden er bij, dan ga ik lekker in een rustig hoekje wonen, in een klein huisje, met wat ik overhoud uit de ruïne, en schrijven. Zelfverwijt zal ik niet hebben, want ik deed mijn best. -

Zeer eenvoudige, voor ieder bevattelijke en verstaanbare begrippen zullen nochtans in de overgroote meerderheid - ook van de zeer schran-

aant.

deren - niet doordringen, zoolang de massaalsuggestie niet medewerkt.
Mijn neus de laatste weken zeer behoorlijk, begint vandaag weer te spoken.
Er zijn levensfeiten die niemand kan verstaan zonder practische leerschool.
Er zijn zeer eenvoudige, begrijpelijke feiten, die niemand gelooft eer ze hem worden getoond, of door massaal-suggestie opgedrongen.
En omgekeerd wordt het ongeloofelijke grif aangenomen door massaal-suggestie.

zondag 9 oktober

Een tocht per fiets naar Haarlem, Noordwijk, Westland en Rotterdam. Eerst mooi weer, Woensdag hevige storm, terwijl ik in Noordwijk sliep. Veel visschersschepen vergaan. Ik heb slechte herinneringen aan den tocht, en droomde van nacht zeer droevig. ▫ Van daag koel helder weer. Fietstocht over Huizen met Martha en Paul. De jongens vroolijk. Dagboekje van Paul. God helpe me beter worden. Het komt er zoo op aan.

21 oktober

De laatste dagen prachtig weer, 's Morgens mistig, doodstil, overdag zonnig, ongeveer 60°. ▫ Martha is in Noordwijk. Zondag waren we weer in Valkeveen. Ik was wat gedeprimeerd de laatste dagen. Ik word nog steeds aangevallen, en natuurlijk brengt ‘de Eendracht’ zijn moeielijkheden.
Ik droomde van nacht van Dante's liefde.

zondag 23 oktober

Warm, stil weer. Bewolkt. Het loof is prachtig. ▫ Paul weer ongesteld. Moet hij maar weer vleesch gaan eten?
Gister opening 2e winkel. En gisteravond voorlezing van hoofdst. III uit 't 3e boek.

donderdag 27 oktober

Nog steeds goed weer, zacht, lichtbewolkt. Bijna 60°. De boomen worden kaal, en het loof scheen er pas aan. ▫ Ik was somber gisteren. Zag alles meer in ware verhoudingen. Ik mag die stemming wel. Dan is de

overmoed er uit en ben ik geheel ontspannen. Het belemmert mij niet. Ik doe evengoed wat ik te doen heb. ▫ Ik werd eergister nacht wakker met zeer zwaarmoedige gedachten. Toen sliep ik in, had een flinke demonenstrijd, waarbij ik krachtig optrad en ze te lijf ging, en daarna volgde een heerlijke verkwikkende slaap.

Gister was Giza hier en stortte haar hart uit.

zondag 30 oktober

Koud. O. wind, bewolkt, namiddags helder. ▫ Ik kreeg Dond. een aandoenlijk briefje van Paul, die naar huis verlangde. Gelukkig werd hij weer beter. Vandaag was hij vrij goed en den heelen dag met mij. Zijn dagboekje was roerend, over het verbreken van zijn vegetariaat. Het opgeven van zulk een mooi-volgehouden strijd is aandoenlijk. Ik heb mijn jongens zoo lief.

vrijdag 4 november

Nog zoel weer, W. wind, bewolkt. 't Is bijkans kaal. ▫ Er zijn beklemmende gedachten soms in mij, om de scheefheid van mijn leven. Ik voel het scherper, naarmate de zomersche overmoed er uit is, en naarmate mijn jongens meer mijn vrienden worden. Ik weet hoe hoog ze mij stellen en hoe ze van mij houden.

Mijn neus plaagt mij ook nog steeds.

Met de Eendracht blijft het goed gaan. Soms drukt mij de verantwoording en de mogelijke gevaren. Soms voel ik ook weer gerust omtrent de toekomst. In geen geval kan ik berouw hebben, want ik deed mijn best, naar beste weten.

zondag 6 november

Zoel weer. ▫ Ik ben zoo, zoo. Het wordt steeds drukker in Amsterdam. Natuurlijk. Dat is wel goed maar het bezwaart ook wel eens.

donderdag 17 november

Een rustige morgen op Walden. Mistig en doodstil. Ik lees mijn dagboeken na, ruimde wat op bij de bijen.

Ik heb hoofdstuk IV van 't 3e boek af en voorgelezen. Aapje is nu naar Amsterdam. Ik lees Pepys diary.

Voor 8 dagen gesproken in Hilversum en debat met van der Goes. Ik had meelij met hem maar heb daaraan niet toegegeven, daar het toch niet begrepen zou worden en hij het ook eigenlijk niet verdient.

Overigens ben ik tevreden, en omtrent de Eendracht niet bezorgd. Jammer toch dat ik mijn eigen idee niet terstond méér heb doorgedreven. Het had best 'de Meiklok' mogen heeten. Nu vormt zich het plan van onze industrieele afdeeling. Linnennaaisters, schoenmakers, kleermakers, borstelmakers.

zondag 20 november

Mooi, zacht weer. ▫ Vrijdag was ik in Rotterdam en den Haag. Ik at bij mijn moeder. Het kostte mij moeite Noordwijk voorbij te sporen. Gister opening filiaal Rotterdam en de 2e Eendrachtsbode verschenen. Met Aapje bij Kras gegeten en bij de Chrysanthen gezeten. Prettig.

zondag 27 november

Goed, stil weer. Het heeft deze week gesneeuwd en wat gevroren. ▫ Ik was een paar dagen wat dof en neerslachtig. Hoewel uiterlijk niet merkbaar. De slaap was niet aangenaam zooals anders, en de heldere droomen waren droef-symbolisch. Vandaag is 't weer beter. Ik sliep ook goed. Ik ben meestal laat op. Half negen. Omdat ik 's nachts soms lig te denken, en dan tegen den morgen pas inslaap. Ik ben echter gezond en rustig.

Plan over de combinatie met de Levensverzekering maatschappij. Ik corrigeer de proeven van de Kl. Joh. voor de Beweging. Ik kwam Verwey tegen in Amsterdam, vol leven. Ik lees 'de Zwerver verliefd' van van Schendel, een mooi boekje.

Ik schrijf aan hoofdst. V derde deel.

donderdag 8 december

Nog steeds zacht weer, de laatste dagen regen. ▫ Het gaat mij goed. Ik heb moeite gehad door de domheid van mijn Eendrachtsmannen. Maar ik heb nu mijn besluiten genomen en ben rustig en op alles voorbereid. De zaak gaat goed, de reörganisatie is noodig, ik kan die uitvoeren, word ik tegengewerkt dan trek ik mij terug.

Sint Niklaas was gezellig. Ik corrigeer de proeven van Johannes, met voldoening.

dinsdag 13 december

Heden mistig met heldere bovenlucht. Gister veel regen. ▫ Zondag den ganschen dag in Amsterdam vergaderd. Ik won het pleit, maar ben nog niet gansch over de moeite heen. Emons en Menger zijn nu aan 't reorganiseeren. Ook heb ik goede hulp van D^{r}. Carp. Maar het bezwaart me dat we nog in een gevaarlijke toestand van onvolledige organisatie zitten, zoodat ik op dit oogenblik vlak bij den wal langs zeil.

donderdag 15 december

Vandaag zacht weer.

Gister met de tram naar Haarlem, te laat bij 't terugkomen. Ik sliep een nacht slecht, met nare symbolische droomen, door overspanning. Nu ben ik weer rustig. Maar het ging mij toch slecht, vooral gisteren.

zondagmorgen 18 december

Mooi, zacht weer, net voorjaar. ▫ Ik was ziels-moe. Sliep goed, maar nog niet opgewekt. Ik vond een zekere rust in de gedachte dat ik te kampen heb met een ziekte. Er is iets in mijn psyche abnormaal en naar ik vrees ongeneesselijk. Ik weet dat de duizenden die hetzelfde hebben zich voor volkomen gezond houden. Maar juist *het inzicht* er van is al zoo belangrijk. Het is er mee als met de homo-sexualiteit. Het is minder erg, maar ook abnormaal. Het belemmert mijn werksaamheid niet direct, maar neemt toch een groot deel van mijn kracht. En het hangt samen met het allerfijnste en mooiste wat ik heb. Als jongen al tobde ik er over, in een dagboekje. En als ik het nu maar *weet*.

Ik wandelde door Spanderswoud vanmorgen. Ik las over de zeventienjaar cicade Cicade septendecim.

donderdag 22 december

Mooi, helder, stil, koud. Maandag kwam Verwey bij me in de Warmoesstraat en at met me in de lunchroom. Het was een heldere dag en we spraken over ‘de beweging’.

maandag

Tweede Kerstdag. Het is een stille nevelige dag. Gister wandelde ik met Martha en de jongens naar Valkeveen, dronken daar koffie, toen langs 't strand naar Huizen, over de hei terug. Het was genoegelijk. Ik sliep veel van nacht, maar voelde niet fleurig en droomde akelig.

donderdagavond 29 december

Weer zoel geworden, van avond veel wind. ▫ Martha is naar Noordwijk, Hans in Haarlem. Paul in Scheveningen. Ik ontbeet bij Truida en Cor.

Met de Eendracht begin ik nu op te schieten. Ik voel dat ik het nu weer meester ben. Ik zie nu kans het zoover te krijgen dat ik mij zonder gevaar voor 't geheel over eenigen tijd terugtrekken kan. Dat is de juiste weg. Ik moet niet onmisbaar zijn. Maar daarvoor moet ik nu eerst de teugels strak houden. ▫ Hoe bespottelijk lijkt nu het ijdele praten van anarchisten en parlementairen, vooral van de eersten.

Ik las gisteravond de Noorsche Brieven van Walborg. Er is veel moois en goeds in. Ik ging met weemoedig gevoel slapen.

'De Beweging' is verschenen. Een goede aflevering. Hans en mijn moeder kwamen mij bezoeken in Amsterdam. Ik had mijn rechte lust aan den lieven, mooien jongen, met zijn breede schouders en rechten gang.

[1905]

zondag 1 januari

Helder koud weer. ▫ Het is ongeveer evenals eenjaar geleden. Stemming zeer ernstig, droefgeestig, maar niet moedeloos en niet krachteloos. ▫ Het jaar is wel wat minder zwaar geweest dan de vorige, maar nu tegen 't eind toch moeielijk genoeg. ▫ Ik voel dat ik zoo spoedig mogelijk mij aan 'de Eendracht' moet onttrekken. Zoodra de zaak veilig is. Het bezwaart mij soms zeer. ▫ Wat is ons volk stuursch en dom en lomp. ▫ Ach, en mijn eigen leven is ook zoo vol droeve dingen.

Ik lees de Pressencé, l'ancien monde et le Christianisme.

maandag 2 januari

Flink koud, van avond weer dooi. ▫ Ik was gister een tijdlang zeer bezwaard en van morgen weer. Een echt zwaarmoedige bui die raak was. ▫

aant.

Nu heden avond tot rust gekomen door met aapje alles rechtuit te bespreken. Vooral het deemoedige inzicht, dat ik op den duur niet geschikt ben voor het werk aan de Eendracht gaf rust. En het besluit om de noodige maatregelen te nemen. Ik moet het verlangen om ‘er eer van te hebben’ geheel laten varen.

woensdag 11 januari

Winderig, frisch, nog geen vorst. Hevige N.W. stormen geweest. ▫ Zondag vergadering in Amsterdam met het personeel. Maandag stormachtige vergadering met de stemgerechtigde leden. Daarna ontspanning en nu gaat alles veel vlotter. Maters vroeg mij excuus. Koningsveld betuigde zijn spijt. De zaak gaat steeds vooruit. Toch blijf ik natuurlijk bij mijn voornemen mij zoodra mogelijk los te maken. Ik was in den Haag en Noordwijk. Ik lees Shelley.

vrijdag 13 januari

Helder weer. ▫ Gister vietste ik in harden tegenwind naar Utrecht. Dwaalde moe door de stad en zocht een warm hoekje in 't Haagsche koffiehuis en schreef een brief aan Betsy, vervuld van herinneringen aan Utrecht. Ik was weemoedig. Begon een vers aan Moeder, maar het vlotte niet. Lees Queen Mab.

zondag 15 januari

Koud, helder, vorst. ▫ Stemming hetzelfde. Weemoedig, ernstig. Maar flink in staat tot werk. Ik verlang naar de reis. Van nacht droomde ik van de bergen.

dinsdag 17 januari

Weer dooi. ▫ Zeer somber en bezwaard. Vooral des nachts en 's morgens. Overdag bij oogenblikken voel ik me bevrijd. Corrigeer proeven van Johannes, die troosten me.

woensdag 18 januari

Doodstil, mistig. ▫ Buitengewoon zwaarmoedig. Ik sliep van nacht weinig of niet. Ik kwam tegen 2 uur uit Amsterdam terug en sliep een uur

aant.

in Truida's huis. De geldzorgen van de Eendracht wegen me te zwaar. Ik moet er zoo spoedig mogelijk verandering in brengen. Ik moet mij losmaken van dit werk, waarvoor ik niet deug, en mij wijden aan mijn schrijfwerk. Ik ga tooneelstukken schrijven, zoodra Johannes af is.

zondag 22 januari

Stil, vriezend weer, bedekt. ▫ Een weinig tot ontspanning gekomen. Maar nog niet geheel. De ergste moeielijkheden zijn wij wel te boven, maar is de vraag of het vertrouwen van 't publiek blijft. Ik heb echter veel beter geslapen. De zaak blijft zeer goed staan en gaat steeds vooruit.

Soms schaam ik me over mijn zwakheid. Maar er is niets aan te doen. Het is nervositeit, waaraan het wijste inzicht niets veranderen kan. Ik kreeg troost door de gedachte dat ik op een zware post ben geplaatst die ik moet vervullen tot ik afgelost word. ▫ De ongelukkige tsaar van Rusland staat er nog wel beroerder vóór. Het is een bewogen tijd. Groote staking in Duitschland. En in Johannes beschreef ik juist die vergadering in datzelfde district, een paar maanden geleden.

Johannes schiet niet hard op. Hoofdst. VII.

zondag 5 februari

Zeer zoel weer, 54°. ▫ De bijen doen hun reinigingsvlucht. ▫ Ik was de laatste dagen minder lekker, hoewel niet zoo neerslachtig. ‘Deze tijd zal me heugen!’ zei ik onlangs tegen Janssen. Het is een zeer zware tijd, en ik staar verlangend naar de toekomst waarin ik afgelost zal worden. Ik verheug mij vooral op de reis met moeder. God geve dat ze gezond blijft.

zondag 12 februari

Sneeuwjachten, zonneschijn. ▫ Het gaat beter. Ik voel opgewekt en kan alles beter aan. Ik zie dat de Eendracht vooruit zal gaan en een groote vlucht nemen. Ik heb nu ook vaster idee van de organisatie. Ook geloof ik in Maart op reis te durven gaan. Johannes staat stil.

donderdag 16 februari

Zoel weer. ▫ Gister een heerlijke dag. Ik werkte weer in mijn bijentuin en het was stil en zacht. Er zongen vogels. Ik had mijn dierbare werkpak

aant.

weer aan en kwam prettig thuis aan de thee. Ik zie nu ook niet meer op tegen het werk in Amsterdam.

zondag 19 februari

Zoel, stormachtig. ▫ Gister weer een drukke dag in Amsterdam. Ik ben niet meer zoo bezorgd als voor eenige weken, maar zoo'n dag pakt toch weer aan en dan voel ik hetzelfde. Ik ga precies langs de grenzen van mijn kracht. ▫ Er zijn ook allerlei andere beslommeringen, door het vele wat ik op me nam. de Boer vraagt om geld, Walden idem, met Mei komt van Schendel. ▫ Ik weet nu dat ik voortaan andersom moet werken, mij van beslommeringen ontheffen, opdat ik des te beter mijn taak vervul van mededeeling. Ik maakte het vers uit Johannes VII.

zondag 26 februari

Helder winderig, vrij goed weer. ▫ Ik ben gezond en goed. Het gaat alles nogal voorspoedig. Debat in de Vrije met Nieuwenhuis. Ik had die botsing al lang voorzien. Het is ongeloofelijk zoo onnadenkend de menschen zijn. En zoo weinig leerzaam. Gister zat ik laat op om Paul die uitbleef. Beroerd.

Bezoek van mevr. Sanders van Loo, die ik mij herinnerde als een mooi meisje uit mijn jongenstijd. ▫ Ik ben erg gelukkig in het apehuisje. Ik wou dat ik zóó kon wonen.

2 maart

Mooi weer.

Gister een heerlijke wandeling op de zonnige meent, langs de Koedijk, waar de varentjes groeien en de rozetplantjes. Eergister naar Haarlem en 's avonds weer Eendrachtsverg. Laat uit Amsterdam wat ik altijd erg vervelend vind. Gister weer gesproken over G.G.B.

Ik verlang naar de reis. Het lange spoortraject, de hotels, het schrijfwerk, de lange kalme dag alleen, afgebroken door mooie schouwtooneelen en maaltijden, anders niet en de goede moeder. Als ze maar gezond blijft.

Ik las over den Timaeus van morgen. En ook het boekje van von Hofmansthal. Het verhief me en verkwikte me. Al vind ik Hofmansthal te overdreven, te ueberschwänglich, ook te onethisch. Ik ben nog niet zonder moeielijkheid, maar toch wonderlijk gesterkt. Ook door een heldere

aant.

droom. ▫ Ook door het vaste vooruitzicht om als ik 50 jaar word, mij uitsluitend aan 't schrijven te wijden. Wat een heerlijk verschiet.

5 maart

Koel weer met N.O. wind. ▫ Een tweede heldere aroom maakte mijn verheffing nog sterker. Ik was zeer gelukkig. Maar toen zakte het weer. Gister was ik niet goed, ook door de Eendracht. Ik zat er weer onder. Gelukkig is 't van daag Zondag en gaat het weer beter. Ik lees ‘illusions perdues’ en van Deventer's opstellen over Plato.

maandag 13 maart

Zoel weer. Er zijn reeds veel vogels, lijsters vooral. Gister onweer. ▫ Het gaat goed. Ik ben gezond en krachtig. Er zijn allerlei teekenen dat mijn werk vooruitgaat.

woensdag 15 maart

Hevige vlagen. Van middag een prachtige dubbele regenboog. ▫ Gister op Caecilia, met Henriette en moeder. Ik werd sterk getroffen door Une scène d'amour van Berlioz, uit Romeo en Juliette. Het was heerlijk. Het teedere, angstig-smachtende, vragend en toestemmend - het greep me aan en ik was dankbaar. Ik voelde niet bitter meer jegens Henriette, omdat ik nu zooveel heb. ▫ Des nachts minder goed geslapen. Ze plaagden me met droevige voorstellingen. Overigens ben ik rustig.

zondag 19 maart

Grijs weer, bedekt, druilig.

In den trein bij Bonn. Ik was gisteren beklemd om 't afscheid. Aapje schreide en 't gaat me altijd aan 't hart als ik de jongens zoo lang niet zie. Maar ik wou niet sentimenteel zijn. Ik zag een weinig tegen de reis op, ook omdat moeder al zoo oud is. Maar nu is dat weer voorbij. We vinden het nu beiden zeer genoegelijk. H. Roll was zooeven in den trein. De zon komt door.

maandag 9 uur 20 maart

Genua. De reis begon niet zoo blij als vorig jaar. Ik was meer beklemd en had meer kleine tegenspoeden. Het was zoo druk en warm en sjouwerig.

Maar moesje genoot zoo en voelt zich 25 jaar jonger, zegt ze. Nu ben ik rustiger. ▫ Ook vorderen mijn gedachten. Ik weet nu hoe het groote gedicht Dante en Beatrice worden zal. De beide troosters die komen voor 't wereldleed, en hun tegenstand en hun steun aan elkander, en hun harmonie en overwinning. ▫ En ik las Tasso en ik weet nu wat mij te doen staat. Hoe ik al mijn levenservaring in schouwspelen zal trachten te gieten, met zuiveren vasten vorm. ▫ Dit leerden mij de Alpen, en de Lombardijsche vlakte, en de Appenijnen.

Het is heerlijk, stil, frisch weer. De lucht strak blauw en warme zon.

21 maart

Haven van Genua, aan boord van de Bormida. Langsaam kom ik de beklemming te boven. Ik ben nog niet aan 't schrijven begonnen. Nu heb ik twee dagen op zee voor me. We zijn beiden gezond en wel. Van morgen Genua rondgereden. Het weer is stil, lichtbewolkt. Er zijn drie Russen aan boord, een moeder met twee kinderen. De kinderen lief en hupsch. De moeder wat bekrompen. Land-aristocratie.

woensdag 22 maart

Half twee. Bormida, haven van Livorno. ▫ Ik word aanmerkelijk beter. Van nacht goed geslapen. De ziel bevrijdt zich. Het is als een pijnlijk afdoen van boeien, men is dan nog stram en pijnlijk. Ik wandelde door Livorno en het was zeer uitheemsch. In het parkje bloeiden de anemonen, en er waren donkere steen-eiken, een verdorde Eucalyptus. De kastanjes werden groen. Het was er stil en liefelijk.

donderdag 23 maart half zes

Bormida. Slecht weer, steeds regen. Ik sliep goed maar voelde mij een weinig onlekker van morgen door de zee. Toch behoorlijk kunnen ontbijten. Den heelen dag geschreven, hoofdstuk VII af. Dit geeft mij veel voldoening. Al ik zoo doorga, is alles goed. Mama zeer gezond en opgewekt.

zaterdag 25 maart

Capri. Stille, zoele regen. Onweer. Gisternacht nog aan boord geslapen, met de familie Bernhard. 's Morgens zag ik de zon op Napels/ een prachtig

effect, het lichtgrijze fort en de blauwe lucht. Turner. Toen in een bootje op de andere stoomboot. De twee kerels die met steenkolen gooiden als de twee Ahasverussen uit de Broeders. De duikers om geld. Bij de vaart naar Capri de Amerikaansche meisjes die moeder uitlachten. Op Capri het heerlijke oogenblik onder de olijfboom, en nog veel mooie en interessante dingen op de wandeling gezien. Van nacht had ik vreemde ziekelijke droomen en ik was bevreesd. Ik dacht ziek te zullen worden. Maar om half acht sliep ik weer in en sliep om 9 uur nog zoo vast dat moeder me nauwelijks wakker kon krijgen. Toen was ik zeer verkwikt. Het kwam waarschijnlijk van de zeereis en 't bergklimmen. Nu voel ik mij uitstekend. Het stortregent.

zondag 26 maart

Prachtig, zonnig, stil weer.

Nu zie ik de Vesuvius, en zijn stille geweldige werksaamheid trekt al mijn aandacht. ▫ Gister zag ik de poppekast op de kleine piazza en amuseerde mij kostelijk. Prachtig waren de regen en wolk effecten om de rotsen. Ik reed met moeder naar Capri en wandelde met haar terug. Ik ontving goede berichten uit Amsterdam en voel nu veel geruster. Ik sliep goed. ▫ Schreef veel brieven en vorder langsaam aan hoofdstuk VIII.

maandag 27 maart

Heerlijk weer. Ging van morgen met moeder in de blauwe grot. Vooral de vaart er heen was heerlijk, langs de steile rotswanden waar de groote blauwe deining langs zwalpte, en de kleine roode koraaltjes zichtbaar werden. De grot zelf is niet zoo imposant als men er van vertelt. Maar het was een aardige morgen en ik praatte met den Livornese, onze roeier, en ik roeide mee. 's Middags klom ik naar de villa Tiberio, langs de huisjes waar de tarantella gedanst wordt - die allein-echte, jeder Concurrenz gewachsen -. Het was zonnig en vroolijk en warm. De cactussen en hagedissen en het wijde uitzicht. Ook de geweldige bouw van Tiberius' paleis, het interesseerde mij. Toen wandelde ik nog langs het weitje, en zag de overblijfselen van het zeebadhuis, even geweldig. Fondament-muren van zes meter dik.

woensdag morgen 29 maart

Gister wolkig en stil met soms heerlijke zon. Van daag tramontane met heldere zonneschijn. ▫ Gistermorgen geschreven, 's middags naar Anacapri, daar klom ik op de ruïne en had een strijd tegen mijn zwakte. Ik kon niet rustig zijn aan den rand van die diepe afgrond. Ik dacht: als ik hier rustig kan zijn dan ben ik genezen. ▫ De vergezichten waren ontzachlijk en heerlijk.

zaterdag morgen 1 april

Elken dag even mooi weer, soms 's morgens wat bewolkt, maar we kunnen steeds buiten zitten. ▫ Ik schrijf iederen morgen en begin op te schieten. Hoofdst. IX. Woensdag middag ging ik laat uit, met moeder naar de Piccola Marina en de Strada Krupp. Eergisteren was ik bij de Arco Nationale en de Mithras-grot, met het gebochelde gidsje, daardoor was ik kalmer bij den afgrond. Gister hoorde ik dat juist daar verleden jaar een duitsch docter is omlaaggestort. Gister wandelde ik met een Duitscher Rüppel naar de Monte Solare. Het was er heerlijk boven, stil en een verkwikkende afmosfeer. De tapuitjes vlogen voor ons uit op de grijze steenen. Moeder en frl. Dyhrenfurt kwamen ons tegemoet.

maandag 3 april

Bedekt, maar heerlijk weer. ▫ Laatste dag op Capri. Ik ben zeer tevreden, zeer tevreden. Gister een allerprachtigste boottocht om 't heele eiland, met de fel-blauwe zee en de heerlijke grotten en rotsen. 's Avonds het vuur uit de Vesuvius. Hoofdstuk IX is goed op weg. ▫ Mijn eerste verjaardag in 't buitenland. Brieven van iedereen, behalve helaas van Aapje.

dinsdag 4 april

Licht bewolkt, warm. Napels, hotel Hassler. Gister namiddag werd het geheel mis, vooral door 't uitblijven van den verwachten brief. Ik kreeg weer een zwaarmoedige bui. Ik herken het nu. Het begon van de winter in die dagen van spanning. De ziekelijke droomen van 25 Maart hooren er toe, want die herhaalden zich vannacht maar niet zoo erg. Ook was ik bevreesd voor alles, voor aardbevingen, voor geld te kort komen enz. ▫ Nu ben ik weer beter. Ik zag het aquarium, met de wonderbare wezens, door-

schijnend en prachtig. Wat beteekent die schoonheid? En hoe dwaas de gedachte dat iets *niet* zou leven.

zaterdag 8 april

Steeds goed weer. Dinsdag middag het museum te Napels. Eerst verbijsterend, doch gelukkig ten slot nog vol genot.

Woensdag Pompeï, dat een zeer sterken indruk maakte.

Donderdag reis naar Rome, door het mooie vruchtbare land. 's Middags het prettige gesprek met Björnson.

Vrijdag. Het dejeuner op de Aventino ter eere van moeder en mij. Het was licht, mooi, rustig, eenvoudig en leerzaam. 's Middags nog gepraat met sign. Lemaire. 's Avonds bezoek bij S^{a} Lerda.

maandagmorgen 10 april

Milaan. ▫ Zaterdag nog een gezellig middagmaal bij Koelman, 's middags het muzeum in de thermen.

Gister de lange rit van Rome naar Milaan. Ik was eerst erg blij en tevreden. Maar ik kreeg een ontstoken oog dat is minder prettig. Het weer was goed en van nacht sliep ik goed. Zaterdag morgen bezoek aan het quartier San Lorenzo.

zaterdag 15 april

Heerlijk voorjaars weer. Walden terug. Evenals vorig jaar zeer verheugd en blij thuis te zijn. Het lieve land en het heerlijke voorjaar. Ik heb in de twee dagen na Milaan, in den trein, veel overdacht en tot diepe inkeer gekomen. De dagen thuis waren gelukkig. Ik ontbeet in Aapje's huis, en las voor. Hier zingen zooveel vogels, en het groen is zoo fijn en de lucht zoo frisch. Ik heb de last in Amsterdam luchtig opgenomen, en tracht de gewonnen vrijheid te behouden.

zondag 16 april

Goed weer, frisch, zonnig. ▫ Het is thuis prettig, maar ik zoek wegen om meer van d.E. los te komen, omdat ik ander werk moet doen.

vrijdag 21 april

Afschuwelijk weer. Koude N. wind en nu regen. ▫ Het weer hindert mij niet. Ik ben over 't algemeen opgewekt. Ik voel soms een intensief geluk, alleen in 't bestaan. Soms ook, in den morgen, sombere momenten, die sterk contrasteeren, doordat mijn gewone stemming zooveel vreugdrijker is dan vroeger. ▫ Ik las ‘Schatten des Todes’ met bewondering en stichting. Ik schreef brieven aan mrs Cole, aan Walborg, aan Borel, aan Diepenbrock. ▫ Ik schrijf aan hoofdst.X. Sints mijn thuiskomst wat stagnatie, maar het voltooit zich toch in mijn hoofd. En reeds begint het tooneelstuk dat volgen zal, te rijpen. Toch ‘trots verbrijzeld’.

zondag 30 april

Vrij goed weer, winderig.

Alles is zeer laat. Nog maar zeer weinig nachtegalen. Gister de eerste in de Haarlemmerhout.

Zondag 23 gingen we naar Dortmund en hadden een aangename reis. Ik wandelde met de jongens door Oberhausen. Willem was met het rijtuig van de Wagners aan 't station. 's Avonds thuisgebleven. Boek van Schillings met de dieren foto's uit Afrika.

Maandag de hoogovens gezien voor twaalf/ 's middags diner met de Wagners. Kleine wandeling, guur en nat weer. 's Avonds naar de Jungfrau van Orleans. Men lachte en applaudisseerde.

Dinsdag morgen naar de ijzerfabriek, de walts-werken en hamerwerken. 's Middags eerst de arbeiderswoningen gezien. Toen naar de fabriek van Wagner (machines) te Dortmund. 's Avonds weer naar de hoogovens.

Woensdag morgen naar de kolenmijn, in het treintje. Paul schopte ik bij ongeluk. Het interesseerde mij buitengewoon. 's Middags bleef ik thuis schrijven. De anderen gingen naar 't bosch. 's Avonds in huis gebleven.

Donderdag morgen nog eens naar de ijzerfabriek. 's Middags nog even naar 't bosch met Else en de jongens. 's Avonds met de D-trein naar huis, thee in de spijs-wagen.

Vrijdag weer op de Eendracht. Geloopen om het geld te krijgen voor de hypotheek. Bitter verontwaardigd over de laffe, laaghartige menschen. Op 't oogenblik rustig. Ik heb nog aan hoofdst.X gewerkt.

aant.

zondag 7 mei

Eerste mooie meidag. Nu eerst zingen de nachtegalen. Er zijn er twee op Walden. ▫ Vandaag Eendrachtsvergadering in Amsterdam.

Ik ben goed, voornamelijk zeer opgewekt door het lezen van Burbank's belangrijke onderzoekingen. Ik las ook weer in Purgatorio. Die bloemrijke vlakte bij 't meer waar Virgilius het gezicht van Dante wascht met dauw, die is mij bizonder lief. Daar voel ik thuis.

Ik schreef over Schiller, en begon een stuk over Hollandsche denkers en 't socialisme. Ik las ook Illusions perdues.

zondag 14 mei

Koude noordewind. Van daag iets beter. ▫ Gister was ik er weer onder, met de Eendracht. Een lage brief van Nieuwenhuis, weer de roekelooze inkoopen tijdens mijn afwezigheid. Ik sliep slecht. Van morgen was ik iets beter. Een brief in antwoord aan Le Maire. De hare had mij goed gedaan. Hans was deze week jarig en mijn moeder was er en Ellen Key, die schor was en Walden wou zien. Erik Witsen logeert bij ons en Borel is in mijn hut. Ik logeer bij Aapje, dat doet goed.

zondag 21 mei

Het weer was een paar dagen wat beter. Heden weer recht koud en guur. ▫ Ik was Vrijdag in Wijk aan Zee en huurde kamers. Dinsdag was ik in den Haag, at en logeerde in Haarlem. Ik ben nog tamelijk in zorgen. Vandaag weer Eendrachts-vergadering. Deze week het vers gemaakt: ‘Stem van Generzijds’. Stuk over ‘Schiller’ in de Groene.

donderdag 25 mei

Heden voor 't eerst goed weer, nog niet warm, maar lichtbewolkt en stil. Het vroor een paar nachten hevig. Aardappelen en eikenloof bevroren. ▫ Ik ben vandaag thuis, omdat ik gister op de Eendracht weer beleedigd ben. Ik sliep onrustig en met symbolische droomen. De laatste was dat ik baadde in zee en te ver was gegaan, de volgende bank kwam niet en een sterke stroom belette me aan land te komen zoodat ik hulp riep. Zoo is het ook inderdaad. Ik ben al zoo ver gegaan als ik ten uiterste gaan kon. En

nu is dit mijn groote leering: *Als men zwakke menschen zelfstandig maakt, komen ze eenvoudig onder den eersten, besten invloed, slecht of goed, maar meestal slecht*. Omdat de slechten heerschzuchtiger zijn dan de goeden. ▫ Ook heb ik nu gezien tot welk een opwinding en razernij menschen te brengen zijn door slechten invloed, en hoe moeielijk het is, ook voor mezelf, slechten van goeden invloed te onderscheiden. ▫ Nu is het zaak met beleid en energie alles in 't goede spoor te houden, en onmiddellijk hulp te krijgen, die het technisch gedeelte van mijn arbeid - dat wat ik aan hen hoopte over te laten - van mij overneemt. Ik zal blijven de eigenaar van de zaak, ik zal een mededirecteur zoeken, die ik salarieer.

zondag 28 mei

Heerlijk en warm. Eindelijk zomer. ▫ Verademing. Door een paar bijeenkomsten met afgevaardigden uit het personeel ben ik tot rust en kalmte gekomen. Nu voel ik dat ik de crisis te boven ben. En daarmee het zwaarste deel van dit jaar. Het is alsof ik grond voel en mij bijna schaam over mijn gejaagdheid. Ik schrijf nu ook ijverig aan hoofdstuk XI.

donderdag 1 juni Hemelvaartsdag

Gister heerlijk regenachtig en zoel. Van daag eerst betrokken later lekker zonnig. ▫ Er zijn weer wedrennen en ik ben met de jongens gaan zeilen op de plassen. Heerlijk. Het gaat goed. Ik schreef XI af. En denk veel over het drama. Soms weet ik er niets meer van. Dan is 't er weer.

zaterdag 3 juni

Heerlijk warm weer.

Nu is mijn drama tot vorm gekomen. Allerlei vage en verscheiden plannen nu tot een duidelijk plan vereend, dat beantwoordt aan mijn bedoeling en dat ik ook zal kunnen. ▫ Het komt overeen met wat ik jaren geleden schreef, als plan: de lichte, veerkrachtige, altijd hoopvolle en blijde, die de smart niet vreest, en door 't uiterst ongeluk niet verslagen wordt. ▫ Dat is de figuur waaromheen ik de stakingsdramatiek bouwen zal.

Het drama heeft dezen bouw

1. Vroolijk, levendig, veelkleurig, nog niet duidelijk, maar interessant, de aandacht spannend en nog geheel onzeker latend.

aant.

2. De strooming wordt duidelijk, maar men begrijpt nog niet waarheen.
3. Men begrijpt waarheen, en ook, dat het mis loopt. Het ongeluk dreigt.
4. Het ongeluk komt, steeds erger, en vreeselijker dan men verwachtte. Men begrijpt niet hoe er oplossing komen kan.
5. De oplossing gansch ongedacht, en toch voorgevoeld als de eenige.

MINNESTRAL

zondag 4 juni

Warm. ▫ Van morgen weer vergadering in Amsterdam. Ik was niet opgewekt en werd even driftig. Dat vergaderen in Amsterdam in dezen zomertijd is zwaar. Maar het is mijn plicht, en ik voel dat ik er dóór moet.

vrijdag 9 juni

Het heeft een paar dagen gestormd en geregend uit het Oosten. Nu is 't weer beter. ▫ Het gaat vrij goed. Ik heb geen klagen. Ik ben 's morgens nog vaak neerslachtig, maar ik kan toch goed volhouden. Ik heb een tocht gemaakt van Haarlem over Noordwijk naar Leiden per fiets, toen naar Rotterdam gespoord en weer van Leiden naar Haarlem gefietst. Dat was prettig en deed goed. Ik maakte ‘een minnezang’ en vorderde met Johannes en met ‘de Kooplui’.

Ik lees Gibbon's Decline and fall. Mooi Engelsch.

maandag 12 juni

Pinxter II. Goed weer, wind uit het O, zon.

Eergister gingen wij bij regen uit Amsterdam. Eerst thee aan 't tolhuis, toen op de boot naar Zaandam. Wij wandelden Koog Zaandijk om, gingen nog naar de Eendracht en logeerden in 't Wapen van Amsterdam. Den volgenden dag bij mooi weer en wind achter fietsten we over Wormerveer, Krommenie, Uitgeest, naar 't slot Assemburg, zagen dat, vandaar naar Marquette, toen over Beverwijk naar Bloemendaal, dronken thee bij Giza en hadden een aardig diner met mijn moeder aan 't brongebouw, om half tien thuis. ▫ Maar van toen aan had ik een bui van droefgeestigheid, die voortging en mij in slaap deed schreien, en nu nog niet weg is. ▫ Vandaag schepte ik een zwerm en keek de bijen na. Ik ergerde me aan een dom artikel over me in de Telegraaf.

aant.

woensdag 14 juni

Zonnig, droge wind uit het Oosten. ▫ De droefgeestigheid is nog niet heelemaal weg. Wat mij vooral bedroeft is dat ik sints mijn reis nog geen heldere droomen gehad heb. Ik schreef aan Johannes, ook aan de Levende Natuur over de uilen die we 's avonds hooren.

zondag 18 juni

Hans zijn oog is weer erger. Martha is erg gedeprimeerd en huilde aan tafel. ▫ Ik heb soms zulk een bitter gevoel dat ik mij de jongetjes niet bij jonger leeftijd herinneren kan. Als of ik ze toen niet genoeg heb opgemerkt en gewaardeerd. Toch was ik wel goed voor hen, geloof ik. Maar ik was door zooveel afgeleid en nu betreur ik dat, nu ik zooveel aan hen hecht.

woensdag 21 juni

Nog geen regen. Ik heb een heldere droom gehad en ben wat beter. Maar heel goed is 't nog niet. Ik schrijf hoofdstuk XV.

donderdag 22 juni

De wind ging naar 't Noorden. zonder regen, koel, droog en winderig.
Ik ben beter, Een weinig hooikoorts, vooral als ik 's avonds buiten kom, en 's morgens. ▫ De bijen zwermen en Albert Bakker helpt me. Het gaat er zeer goed mee. Met de Eendracht schiet het langsaam op. Ik ben niet bezorgd. Oog van Hans beterend. Borel is er nog, soms zijn vrouw ook en zijn dochtertje. Hij is vroolijk en mal, van avond gaan we naar de kermis. Ik lees nu weer het Purgatorio. De Inferno uit. Dat deed mij denken aan mijn Dante gedicht. Dat wordt mooi. Ik heb nu 't volgende te doen

a. Johannes III af.
b. Schijn en Wezen II.
c. De Kooplui, het Triltral-stakings-drama.
d. Dante en Beatrice.
   dit alles kan vóór 1910 klaar zijn, dan
c. Het boek Waarnemingen in den slaap.
d. Meester Eckhart.
e. Trots verbrijzeld.

aant.

vrijdag 23 juni

Nog steeds dor en zonnig en N.O. wind. ▫ Gister op de kermis met Borel. Ik zag de familie Italiaansche muziekanten, vader moeder en twee dochters. En van morgen kwam het liedje uit Capri in mijn hoofd. Nu is mijn stemming teer en week geworden, en als een heerlijke ommekeer. Ik voel nu ook hoe 't met de Eendracht gaan zal, en hoe ik daar wellicht al dit jaar van af ga. Ik ben nu niet bang meer en niet neerslachtig en heb goed vertrouwen.

> Io mi ristrinsi alla fida compagna
> e come sare io senza lui corso.

zondag 2 juli

Warm weer. Er zijn een paar hevige regenbuien geweest, eergister zwaar onweer, gister avond zeer stil met motregen. Meestal heet weer. ▫ Ik ben middelmatig. Het is hoogzomer, maar er zijn beroerde dingen. Het is niet zulk een zomer als verleden jaar. Ik was eergister in Haarlem, 's avonds op concert in den tuin der Vereeniging. Ik had bezoek van Benoit-Lévy. Borel is naar Londen.

Ik heb drie stemmigen

1. Opgewekt, actief, levenslustig, alles prettig vinden, plannen. Maar ook frivoler. Slaap licht.
2. Neerslachtig, onrustig, bezorgd. Niet spraaksaam, maar in staat tot werk. Geneigd tot afleiding en gezelschap. Slaap meestal goed, tenzij 't heel erg is.
3. Ernstig, weemoedig, innerlijk rustig maar droevig. Geen behoefte aan afleiding. Niet spraaksaam. Dan komen de verzen. Slaap altijd goed.

Deze laatste is de beste stemming.

zondag 9 juli

Zeer heet, prachtig weer. ▫ Een mooie avond gisteren. Maar ik ben er nog niet uit. Zware geldzorgen. Ik las de Quellen zu Jesu Leben van Wernle. Ik schreef hfdst. XVI af.

woensdag 12 juli

Steeds prachtig weer. Zondag zwaar onweer.

Honing geslingerd. Sinds gister was ik wat flinker en opgewekter. Juist

door den strijd in Amsterdam tegen de knoeierijen van Reens c.s. Ik sliep kort, beide nachten en praatte tot 2 uur bij van Hall en sliep bij Hijmans. Vandaag zangersfeest achter Walden. Ik ben nu weer wat minder goed.

zondag 16 juli

Steeds mooi en warm. Vandaag bewolkt. ▫ Gister was ik in Haarlem. De bezwaardheid is voorbij, maar ik was gister niet tevreden over mezelven. Van morgen ging ik zwemmen in de zwemschool met Paul en Jolles. Vandaag is 't meeting. Ik slingerde 86 pond honig.

vrijdag 21 juli

Noordwijk. ▫ Heerlijk zomerweer. Gister avond hier aangekomen. Ik zit op de boven logeerkamer, met uitzicht op zee. Gisteravond was ik aan zee, maar kon geen rust vinden. Vandaag is 't beter. Dillon was op Walden eergisteren.

zondag 23 juli

Meer wind en grijze lucht.

Eergisteren was ik met moeder in Scheveningen, at in 't Kurhaus en hoorde er een mooi concert. Het was warm en stil weer. We zagen Borel even. Ik sliep in Haarlem. Noordwijk doet me eigenaardig aan. De oude vreugde proef ik telkens even, verrassend, intensief. Maar 't wisselt. En ik zal hier ook maar zeer afgebroken zijn, nu en dan.

donderdag 27 juli

Mooi weer. ▫ Ik was hier eenige dagen neerslachtig. Om den anderen dag ga ik naar Amsterdam, en daar is veel beslommering, door Reens als anderszins. Gister was ik echter opgewekter, en ik wandelde 's avonds genoegelijk met Verwey. Heden is 't Vrijdag, een vrije dag hier. Ik ben nog bedroefd en ontevreden op mezelven. Ik deed allerlei verkeerde dingen, alsof de booze mij telkens parten speelt. Ik loop er nog steeds in. En toch is alles zoo mooi en heerlijk. ▫ Dat is mijn toestand: alles is en zie ik mooi en heerlijk, en ik ben toch diep neerslachtig en ontevreden op mezelf. Ik heb Johannes bijna af.

aant.

zondag 30 juli

Gister stil en warm. Vannacht storm, van morgen flinke Z.W. wind met zon en wolken. ▫ Ach, het is een moeielijke en droevige zomer. En toch schijnt het mooie zoo dicht bij. Zal ik nooit wijzer worden? Ik ben bereid veel te dragen. Maar waarom dan die voorspiegelingen van dichtbije vreugde? ▫ Nog weer zorgen om de Eendracht, domme kritiek, en mijn eigen onwaardige zelf.

woensdag 2 augustus

Gister zomerregen, dicht bewolkt, zoel en dampig. Vandaag weer zon.

We reden van Noordwijk naar Haarlem, Paul en ik. Bij mijn moeder was het goed en nu ben ik ook wat beter. Het is acht uur en ik zit in mijn vaders schrijfkamer. Ik schreef het XX^{ste} hoofdstuk af.

vrijdag 11 augustus

Heden wat buyig en winderig, maar toch goed. ▫ Nu is ook Haarlem weer voorbij en ik zit bij Truida sints Maandag. Haarlem was weer heel prettig, met de zwemschool en den Hout, hoewel ik er maar enkele dagen was en veel naar Amsterdam ging. Paul was daar ook heel lief. Een avond muziek met de Rolletjes. Zondag was Martha er. Nu hier de onaangenaamheid door het stuk van Emons over de Eendracht. Ik had het ook wat in de ingewanden, maar heel licht. Overigens redelijk. Van daag voor 't laatst honig geslingerd. Over 8 dagen ga ik naar Wijk. Ik las de brieven van Bonstetten en Matthisson, en dat deed me goed. Zijn er nog zulke mannen?

Hans in de kazerne te Amersfoort, sints vier dagen hoor ik niets van hem en ik zag hem in een week niet. Dat is ook beroerd. ▫ Nog geen heldere droomen, nu al sints Capri niet. Maar de laatste nachten strijd tegen demonen. Zou dat helpen?

zondag 13 augustus

Goed weer. Gister avond krans op Walden, en ik werd wat beter. Maar ik sliep niet goed. Toen een kleine, heldere droom die goeds beloofde. 's Morgens zwemmen met Paul. Maar daarop weer droevigheid. Ik zit nu voor 't open raam, en weet met mijn leven geen raad.

woensdag 16 augustus

Gisteravond groote moeielijkheid. Als een crisis. Ik sliep twee nachten slecht. In de Eendracht ging het nu juist beter. Heden veel kalmer. Emons maakt het mij geducht lastig.

vrijdag 18 augustus

Warm, bedekt weer.

De hei bloeit en van middag werkte ik in de bijen, slingerde voor 't laatst. Ik ging zwemmen aan de zwemschool. Ik had een gesprek met Emons. Er kwamen brieven van M. en de toestand is droef. Dinsdag Wijk a.Z.

dinsdag 22 augustus

Wijk a. Zee. Ons zelfde pension van 1903, maar met andere menschen. Het is lekker warm weer. Ik begin mij meer en meer verruimd te gevoelen. Weer helder gedroomd. Zondag was ik met Hans in zijn soldatenpak in Haarlem.

woensdag 23 augustus

Van nacht onweer, heden storm, en regen. Even als voor twee jaar. Maar de avond gister was mooi. Ik baadde gister, vandaag niet. Ik droomde weer helder.

donderdag 24 augustus

Mooi weer, W. wind. Gebaad in woeste zee. Gister schreef ik hoofdstuk XXI af. En ik begin veel vrijer en ruimer te voelen. God helpe mij.

vrijdag 25 augustus

Mooi, stil weer. Het gaat mij steeds beter.

zaterdag 26 augustus

Een allerprachtigste dag. Ik ben zeer vervuld met mijn schrijfwerk, het voorlaatste hoofdstuk. Ik heb bijna nooit het werk zoo prettig gevonden.

aant.

's Middags aan de zee gezeten en ook de bijen gezien. 's Avonds het prachtige Wijkaanzeeër pad, met de zonsondergang.

De Eendrachtsspanning is wel nog niet geheel weg. Dat kan ook niet. Maar voel mij het toch langsaam aan geheel te boven komen. Wat kan mij gebeuren? En ik doe toch eenvoudig wat ik ken als mijn plicht?

dinsdag 29 augustus

Gister zeer stormachtig en regen. Van daag weer opklarend. ▫ Zondag een heerlijke fietstocht naar Noordwijk met Martha, Hans, Odo en de Verwey's Dobbe om gewandeld. Het was prettig. In Haarlem gegeten. Om 8 uur weer hier. Gister naar Amsterdam in den strijd. Vrij goed voldaan, maar blij weer hier te zijn. Het is een harde dobber, maar ik doe mijn plicht. Ik voel het. G.G.B. moet zichzelf maar redden tegenwoordig.

woensdag 30 augustus

Vannacht noodweer, regen en storm. ▫ Vannacht wel goed geslapen maar bezorgd en beklemd door de hachelijke finantieele toestand. Al schrijvend en lezend word ik wel weer iets rustiger.

donderdag 31 augustus

Bedekt, N. wind. ▫ Heerlijk geslapen. Lichte neuskatarrh. Gister avond hoofdst. XXIII voorgelezen. De koeien grazen weer.

vrijdag 1 september

Steeds druilig, koud weer. We hadden het hier in Wijk nog nooit zoo slecht. Maar we baadden toch en lagen in de duinen een zonnig kwartier, en ik werk hard.

3 september

Even slecht weer Z.W. storm voortdurend regen. Mijn boek is af, gister schreef ik het laatste. Ik geloof wel dat ik het geslaagd mag noemen. Het is, al schrijvende, meer geworden dan ik verwachtte. Ik gaf, meen ik, wat ik in staat ben te geven, en het onbewuste dat toeval schijnt, werkte steeds mee. Het ontwikkelde zich zonder mijn overleg en kwam als van zelf te samen. ▫ Het kan nu zijn uitwerking moeielijk missen, maar het zal ook

aant.

hevige tegenstand wekken, juist als bewijs dat het raak trof. ▫ Gister avond zat ik voor 't open raam, als voor twee jaar. En de rust kwam terug. Ik hoorde weer de koeien grazen voor 't raam, als toen ik ‘Zelfschouw’ maakte. ▫ Voor de Eendracht is mijn besluit klaar. Het is zaak nu mijn eigen wijsheid, van de geduldige wil, niet te vergeten.

dinsdagavond 5 september

Heerlijk Septemberweer. De omgeving hier in Wijk is nu prachtig. ▫ Ik zit nu hier rustig en in diepe dankbaarheid. Een zware strijd in Amsterdam gestreden met goeden uitslag. Hoe verheugde ik mij op het terugfietsen hierheen. Laat ik toch het hoog gezicht bewaren op mijn streven, dan word ik zoo niet meer benauwd en vervaard. ▫ Men zegt, dat ik er bizonder gezond uitzie. Dat is ook wel zoo en ik voel mij zeer gezond. Maar ik maak de opmerking dat mijn uiterlijk in de spiegel voor mij zelven iets antipathieks heeft. Wat vroeger toch niet zoo was.

donderdag 7 september

Regen. ▫ Het bleef een halve dag goed met me. Toen kwam het bericht van Hans' mislukking en nadien is alles triest en droef gebleven. Van morgen is mijn neus weer echt beroerd, na bijna twee maanden goed te zijn geweest. Aapje is stil en verdrietig en het weer is slecht. Ik schrijf maar vlijtig aan mijn artikel over de onredelijkheid.

donderdag 18 september

Het weer is deze week veel beter, soms zelfs prachtig. Heden wat bewolkt. ▫ Sints Zaterdag weer op Walden en nu is er veel verbetering, in 't weer en in mezelf. Ik deed Zondag een prettige wandeling met Martha en Hans en zocht paddestoelen die wij 's middags aten. Maandag vergadering en logeeren bij Hijmans, toen naar Haarlem en bij prachtig weer naar Noordwijk gevietst, mijn MS. gebracht. Aangenaam met Verwey gepraat. 's Avonds weer op Walden. En nu elken dag van hier naar Amsterdam.

De mededeeling van Johannes Greeve die een phantasma van mij zag op zee trof mij. Ik weet dat zooiets méér voorkomt omstreeks den tijd van iemands dood, 24 uur er na of er vóór. Doch niet altijd. De vraag is of het een onbewuste oorzaak heeft of een willekeurige. Ik voelde echter niet somber of beangst. Ik vraag mezelf alleen af of ik gereed ben. Ik heb echter nog veel te zeggen. En ben zelf nog lang niet klaar. ▫ De strijd in de Een-

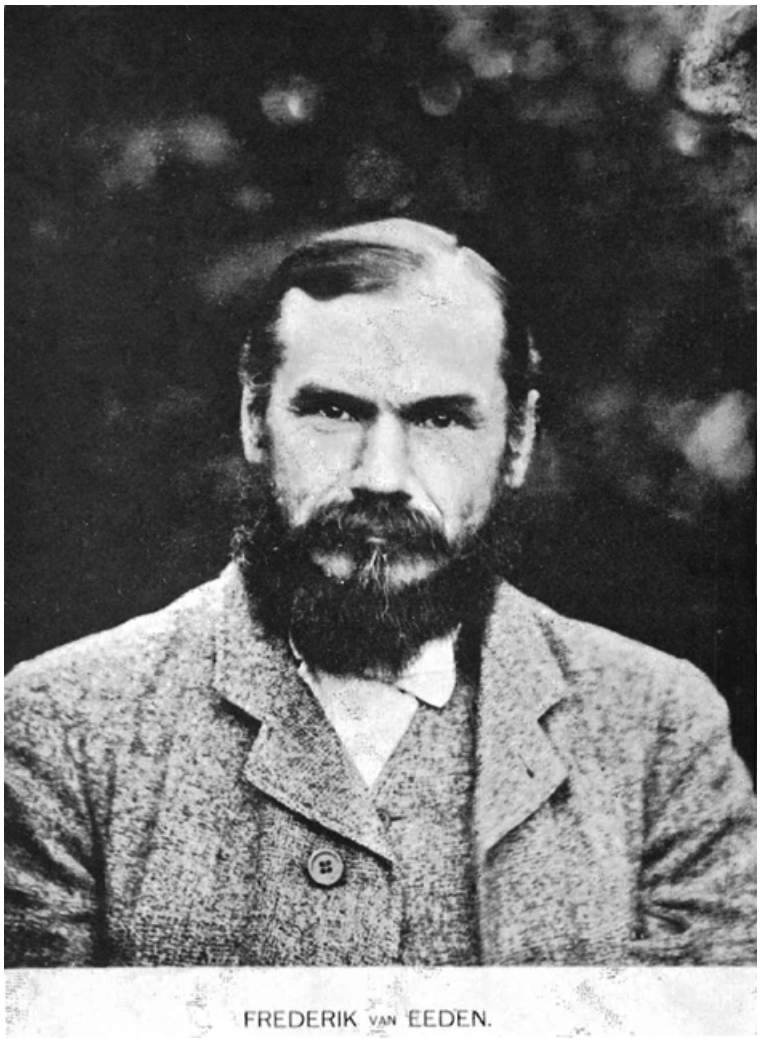

FREDERIK VAN EEDEN.

40 Koektrommel El. Bakkerij Walden.

aant.

dracht is vervelend maar minder spannend door het ruimer worden der geldmiddelen. ▫ Gister een rumoerige vergadering van ingelanden in de Horstermeer, die mij nog al amuseerde. Vandaag bij mama en Henr. Roll.

maandag 18 september

Goed, lekker, zonnig weer. ▫ Ik ben na dien goeden dag toch weer veel verminderd. Ik was somber, en zelfs zag ik rust in het phantasma van Greeven. Ik dacht: ik heb nu toch 't voornaamste gezegd, en 't zal nu ook wel zonder mij gaan.

Gister G.G.B. vergadering, waarbij ze allen op Walden onthaald werden. Dat gaat nu alles goed. Vrou Titsingh is bij Martha. Maar er is veel droefheid overal. Van nacht was ik recht somber, zelfs in een heldere droom. ▫ Van middag een weinig opgeknapt.

woensdag 20 september

Het is goed weer. ▫ Ik ben droevig en somber. Hoewel sommige dingen beginnen op te helderen. Gister zag ik de orangs in Artis, hetgeen mij zeer trof. Het zou mij vroeger een heerlijke herinnering hebben gelaten, om het mooie herfstgetij. Maar er is te veel wat mij beklemt.

zondag 24 september

Koud en regen. ▫ Een zeer sombere dag. Gister en eergisteren had ik Lemaire en Frau Mirauer. Ik heb heden neuskatarrh. De eerste nijdige aanval tegen Kl. Joh. in een courant. Een moeielijkheid met den drukker. ▫ Zou er nog weer verlichting komen?

maandag 25 september

Het weer is stiller en zacht.

Mijn neus is weer beter en mijn geheele toestand ook.

Ik bemerk wel dat de depressie iets heilzaams heeft. Ik dronk koffie bij Roll.

woensdag 27 september

Prachtig weer, stil en warm.

Veel beter. Ik dwaalde vanmiddag door Walden en verheugde me over den vooruitgang. Emons en Menger zijn nu goed aan den arbeid. Ik schreef een stukje over het boekje van Schoenmaekers.

aant.

zaterdag 30 september

Niet meer zoo gespannen, maar wat droef en neerslachtig. Van nacht lag ik over mijn tooneelspel te denken. Ik schreef een paar bladzijden in jamben. Maar ik denk toch weer anders te beginnen. Bij dit werk wil ik succes hebben, het moet er in gaan, dan kan ik later meer werken naar mijn eigen fantasie. Men moet eerst naar mij luisteren, van 't tooneel af. Dan zeg ik alles wat ik te zeggen heb. ▫ Ik heb stof voor vele tooneelspelen. De Russische tsaar. De man die keizer worden wil door intelligentie. De man die al te braaf wil zijn. Het vrije huwelijk. De vrouwelijke idealist.

dinsdag 3 oktober

Zondag maakte ik een prettige wandeling met Hans in Haarlem, naar de ruïne van Brederode, en was bij Giza. 's Avonds ook op een prettig concert in 't brongebouw. Mijn neerslachtigheid is nog niet weg. Wel van daag iets beter. Gisteren zeer droevig. Ook omdat Hans van ons weggaat, naar Zürich, voor langen tijd. Onze vroolijkheid in huis!

Vandaag was ik in Deventer, om te getuigen. Op reis er heen las ik ‘de Beweging’ een mooi nummer. De mooie verzen van Jan Prins. Het weer is koel en regenachtig. ▫ Ik krijg meer vorm in mijn tooneelspel. Ik schrijf toch maar proza. Want ik wil dat dit stuk er in gaan zal.

donderdag 5 oktober

't Weer buitengewoon slecht, woeste regenbuien. Net als in Wijk a/Zee. ▫ Ik ben rustiger en sterker. Ik las de kritiek van den opgeblazen Quérido. Ik wist wel dat het zou gaan als altijd. Maar ik weet ook dat ik nu alles veel stelliger weet en helderder zie, en de indruk van zulke miskenningen veel minder schadelijk en diep is, zoowel op anderen als op mezelf.

zaterdag 7 oktober

't Weer is tot bedaren gekomen. Van avond stilte en maneschijn. We stoken houtvuurtjes. ▫ Ik ben ontspannen, slaap goed. Maar ik voer weinig uit. Hans is thuis en ik wil nog van zijn bijzijn profiteeren.

In Amsterdam gaat het vrij goed, geen zorg. Ik lees het prachtige einde van het Purgatorio.

zondag 15 oktober

Een hevige regendag, veel slecht weer. ▫ Voor een week is Hans vertrokken, ik logeerde met hen in hotel de la Station en bracht hen 's morgens aan den trein. Ik bleef bedroefd achter. ▫ Ik kreeg echter goede berichten en ben innig blij voor hem dat hij gegaan is. Het is goed voor hem.▫ Vandaag is Martha terug en we waren gezellig thuis met Paul. Paul was vroolijk en lief. Stortregens, die ons weer terug joegen, toen we naar Mary Mauve wilden wandelen. ▫ Ik ben nog steeds neerslachtig, en voer weinig uit. Vrijdag was ik een dag thuis, rustig, en sliep 's middags van 2-4. Maar er moet verandering komen. Het is zoo te gespannen en droevig.

vrijdag 20 oktober

Nachtvorst, van morgen prachtig zonnig. Soms een regenbui. ▫ De boomen worden kaal. Hoe ijl en kort lijkt me deze zomer. En toch was er veel moois en heerlijks. Maar ik was niet ontfankelijk genoeg. En nu is het nog steeds droevig. Ik ben met Martje alleen, en zij is ook meestal somber. Eergister begon ze aan 't ontbijt te schreien. En Aapje is nu zoo ongelukkig. Onbewuste illuziën zijn teleurgesteld en ze voelt hopeloos. Daartusschen ben ik zelf beklemd en weet geen raad. Zoovelen hebben het altijd van mij willen hebben, ik moest maar troost en geluk en kracht en blijheid geven. ▫ Maar ondanks alles, ondanks mijn besef van mijn gebreken en zwakheden, voel ik het geloof niet verzwakken. Ik ben somber, maar niet dor, niet hopeloos. Ik besef aldoor het eindelooze Leven om mij, het groote Leven van 't Heelal, waarin ik veilig ben omdat ik goed wil, en geduldig willen blijf.

zondag 22 oktober

Regen.

Recht droevig! recht recht droevig! ▫ Maar zoo moet ik zijn. Het is mijn behoud. ▫ Als een engelenstem kwamen de woorden uit Amerika: ‘Well done, good and faithful servant!’ ▫ Een onbekende die dat zegt van mijn boek. Het klonk zoo wonderbaar, ‘good and faithful servant’. En de toevoeging dat hij ‘extremely happy’ zou zijn als hij 't mij zeggen mocht. ▫ Als het verdiend was - het zou mijn liefste lofspraak zijn, ... als het verdiend was.

zondag 29 oktober

Gisteren mooi, heden buiig. ▫ In de afgeloopen week bijna elken nacht tegen 5 uur wakker. Lichte slaap met een abnormaal soort droomen. Van nacht zeer griezelig. Cadavers die hevig stonken, enz. Maar mijn gevoel was wel opgewekter. Vrijdag sprak ik weer in Rotterdam, ik had het in lang niet gedaan, en ik was in 't eerst niet zoo recht op dreef. Bij de repliek beter.

We hebben een logeetje, Mien Roelfsema die ik in Rome ontmoette. Paul is erg lief en prettig thuis. We wandelden door Bredius en zaten bij de brug, en zagen de nieuwe wegen. De groepen op Walden werden gekiekt.

vrijdag 3 november

Deze week veel warmer en beter weer. Nu is het prachtig buiten. ▫ Groote ontspanning. Ik was Maandag in Haarlem en zag Isadora dansen. Dat trof mij en vervulde mij. Soms bracht het de tranen in mijn oogen. Ik schreef haar een brief. Ik sliep slecht, in Haarlem. Fietste naar Amsterdam, N. wind achter. Woensdag fietste ik naar Utrecht. Sliep dien nacht eindelijk lang en verkwikkend.

Twee Eendrachtsvergaderingen, waarin de organisatie zegevierde. De eerste Dinsdag tot 's nachts 1 uur waarin ik 't zeer lastig had maar flink en krachtig was. De tweede gister avond waarbij de zaak gewonnen werd. Ik kwam om half een thuis, maar sliep goed tot half negen, ondanks de drukke vergadering. Er is geen duidelijk verband tusschen de inspanning 's avonds en het slapen.

Revolutie in Rusland. Ik schreef aan Kropotkin. Ik schreef aan Hendel in Halle en ga misschien naar Berlijn. Ik kreeg ook vertalingen van miss Chilton.

woensdag 8 november

Het weer is stil en vol prachtige momenten. ▫ Maandag was ik weer bij Duncan en vond het even mooi. Het is *de* emotie die ik zoolang zocht en die mij nooit gegeven werd. Dat wat ik vroeger verlangde, als ik aan mijn twee meisjes dacht, dansende bij muziek. Het opheffen van haar hand, alleen de hand, aan de opgerichte arm, bij 't slotaccoord. Het balspel.

En de liefelijke muziek van Gluck. Ik sliep bij Scholten in den stillen neveligen hout.
Gister avond fietste ik naar Utrecht en hoorde van Oort zingen. Mondschein sonate. ▫ Ik heb het liedje ‘O sole mio’!

donderdag 9 november

Mooi, nevelig. ▫ Ik begin veel rustiger en opgewekter te voelen. Maar ik betreur alleen dat ik zoo weinig schrijven kan. Ik ben vol ongeduld om te beginnen.

maandag 13 november

Guur met O. wind. ▫ De tijd begint te beteren. Alleen Aapje is erg droevig en ongelukkig. Ik was Zaterdag avond bij Tristan en Isolde en had een zeer bewogen avond, nu mijn overtuiging zich vestigde. Ik ga weer naar Parsifal.
Gister was Aletrino hier met zijn vrouw en nichtje. Hij was als altijd amusant en goedig. Maar men moet hem met lange tusschenpoozen zien.
Ik sliep lang en goed. Maar nog geen heldere droomen.

zaterdag 18 november

Tamelijk koud, nevelig.
Ik werd deze week al beter en beter en begon ook al gelukkiger te slapen. Maar gisteren kreeg ik weer een knauw, doordat de cijfers van de Eendracht nog niet bevredigend zijn en de Boer kwam zeggen, dat hij vastraakte. ▫ Vandaag is het weer beter. Ik schreef een stuk over Duncan en Wagner, aan huis bij Aapje. Else Otten was hier met Cornelie van Oosterzee. Ik ga 11 Dec. naar Berlijn. Dillon vroeg mij naar Petersburg.

vrijdag 24 november

't Is koud geweest, maar heden goed en zacht weer. ▫ Zondag waren we bij Walborg Isaachsen. Ik was er stil en droevig, maar zij was heel lief. Er waren veel menschen. Den volgenden dag at ik bij de Smelt's en hoorde iets omtrent de van Heels. Woensdag fietste ik naar Noordwijk, praatte met Verwey. 's Nachts lag ik van 10 tot 5 uur wakker en maakte mijn tooneelspel ‘De zendeling’. Het eerste bedrijf in het rijke huis, het tweede in de

volksvergadering, het derde bij het stakersgezin, het vierde in 't directiekantoor, 't vijfde op 't zolderkamertje met de schuld-eischers, de hospita, de vingeroefeningen beneden, het bezoek van de brutale werkman, van de goede moeder, dan de Mondschein-sonate beneden, het hoesten, de rauwe kreet en hulproep, en de een zeggen: ‘Arme kerel, arme moeder’ en de andere: ‘dáár! dáár staat de allerarmste’. ▫ Nu is alles klaar in mijn hoofd en wacht om van stapel te worden gelaten. God! God! dat dit dóórgaat, deze opdracht, deze uitverkiezing, ondanks alles! alles!

30 november

Nevel.

Een allerschoonste heldere droom. Een vizioen van een menschen wereld, een landschap stad, zooals mijn fantasie ze nooit heeft kunnen beelden. Het geleek in niets op het bekende, en het was alles even duidelijk en even schoon en grootsch. Het geluksgevoel leek op dat wat ik in 1900 te Parijs voelde, maar was veel intensiever. Toen was ik er eerst onrustig door, maar toen kreeg ik Dillon's tweede verzoek om in Petersburg te komen, en toen verstond ik iets als een oproeping, dat het mijn taak zou zijn iets te doen tot het doen komen van zulk een schoone wereld. En ik besloot Dillon te vragen of hij meende dat ik iets goeds zou kunnen uitrichten. Zegt hij ja, dan ga ik.

11 december

Hotel Central, Berlijn. Ik zit in een luxe vertrek, bij ongeluk, door verkeerd advies. Maar ik moet er mij in schikken, of liever ... ik laat het gebeuren. Ik kom met goede voorteekenen. Ik was niet vroolijk den laatsten tijd, hoewel beter dan dezen zomer. Het gaat op en neer met de kansen van de Eendracht. Ik schaam mij soms wel, dat ik daar zoo onder zit, maar er is niets aan te doen. Ik heb veel onaangenaamheden gehad in den laatsten tijd, met de Pionier, de Eendracht enz. Maar ik heb mij voorgenomen fier en dapper stand te houden. Ik kan niet meer dan doodgaan, en dat moet toch eens. Ik zal blij zijn als dit jaar voorbij is, want het was een zwaar jaar, en ik hoop wel dat het volgende beter zal zijn. ▫ Ik sliep vannacht in Utrecht Paul bracht me. Mijn jongens bezorgen mij vreugde. Ze zijn zulke goede, rechtschapen jongens. ▫ Walborg en Thorvald aten bij ons. Het was prachtig weer. Van morgen mist. Van middag weer zonnig en mooi. Ik las Hebbel's dagboek. Wat een gansch andere man als ik gedacht had!

Ik schreef de brochure over Walden af, en wacht met ongeduld het kunnen beginnen aan mijn tooneelspel. ‘De Zendeling’.

dinsdag 12 december

Zacht weer, van middag wat regen. ▫ Ik ben tamelijk monter. Vooral door het slagen van mijn tocht en door de gezellige middag bij Julia Culp. De uitgave van Joh. doet mij genoegen. Ik ben aan het tooneelspel begonnen, maar het vlot nog niet. Het leven is er nog niet in. Maar ik zet dóór. ▫ Van nacht was 't nog slecht met me. Laag, en ten prooi aan allerlei. Het lijkt me soms een hopeloos bestaan, dat strijden zonder kans op uitkomst. Maar ik zal volhouden.

‘Kraft gegen Kraft, in Gott ist die Ausgleichung’

‘In dem Augenblick, wo wir uns ein Ideal bilden, entsteht in Gott der Gedanke es zu schaffen.’

Vooral dit laatste van Hebbel is grandioos.

woensdag 13 december

Druilig. ▫ Ik sliep tot half tien. Gister avond was alles dood in me. Ik geloofde niet in mijn werk en in mijn krachten. Het was een oppervlakkige sensatie, maar pijnlijk. ▫ Ik zag dat mijn begin van de Zendeling niet deugde. Van morgen ben ik nog niet veel beter. Beroerde dingen over ‘de Eendracht’ van huis. Mijn geest weinig elastisch. Een bezoek van Annie de Waal. Ik moet het begin weer overmaken.

donderdag 14 december

Druilig, grijze wolken. ▫ Gister morgen bij Kahane, den dramaturg. Hij wou Lioba opvoeren. Dat vervulde mij zeer. Verlokkelijk, maar ik ben bevreesd, dat het toch niet mooi wordt. 's Middags ging het schrijven beter. Ik at bij Kempinsky. Ik voel mij hier zeer op mijn gemak. 's Avonds naar het Kleine Theater. Een stuk van Wedekind. Wel interessant. Daarna met Else en de Oosterzee's bij Trarbach.

vrijdag 15 december

't Zelfde weer, zoel. ▫ Gister flink opgeschoten met ‘de Zendeling’. Toen museums gezien, mooie Botticelli's, Holbein's en de prachtige engel uit Daniël's vizioen, van Rembrandt. Die roerde mij ontzachlijk. Zooiets

heeft nooit iemand geschilderd. Dat zachte bleeke gezicht, die blonde lokken, dat eenvoudige, naieve, roerend simpele, die wonderbare blanke verlichting, dat schemerlicht onder de holle vleugelen, die teedere kleuren van den gordel, en dat onvergelijkelijke schilderwerk. De tranen liepen me langs 't gezicht. De rest van 't schilderij liet me koud. Ook zag ik bepaald zeer leelijke Rembrandt's. Mozes met de wet-steenen b.v.

Toen Pergamon. O dat andere leven! Wat is de wereld anders en schooner geweest.

Daarna at ik bij Trarbach, ging weer schrijven, en bracht den avond door bij Otten, met de Oosterzee's. Ik las uit de Broeders voor, en deed het goed.

Toen, daarna, van nacht, begon mij langsamerhand goed helder te worden wie en wat ik ben, en wat mijn taak en mijn plicht is. ▫ Van Berlijn begint het keerpunt. De vaste vernieuwde stijging. Het volle besef van mijn waarde en roeping. ▫ Ik sliep zeer weinig, de laatste dagen. Maar ben toch zeer wel en frisch en opgewekt. Ik zal nu ook niet meer inzakken, want ik *weet*. ▫ Tevens ontstond van nacht de juiste, scherpe conceptie van een nieuw drama, dat dan zal wezen wat zoo lang vaag in mij leefde: *Trots verbrijzeld*. (zoo wees dan volmaakt, zooals uw Vader in den Hemel volmaakt is). ▫ Ik zal dat mooi maken, mooi van taal, mooi van beeld, aangrijpend van dramatiek. ▫ In welken tijd het zal spelen, is onverschillig. Het beeldt eeuwige waarheden. ▫ De man die uit àl te hoog willen, ten val komt. Hij zoekt de volmaaktheid, hij maakt zich los van de wereld, van alle banden, hij streeft naar 't hoogste, het uiterste. Hij is in staag gesprek met God. Hij krijgt vizioenen, hij ontzegt zich alles, hij uit zich in diepe hartstochtelijke woorden. Hij ontziet niets. Hij wil volmaakt zijn. Niet hard, maar volmaakt. ▫ Een booze demon, die de gedaante aanneemt van een jong vriend, misleidt hem en voert hem al verder en verder. Dit is voorbereid in Hemelsfeer. ▫ Hij heeft een trouwe vrouw, die hem niet loslaat, en die geduldig strijden blijft tegen den demon. ▫ Zij heeft den schijn tegen zich. Zij is *natuurlijk*. ▫ Hij heeft ook kinderen, die hij niet meer kennen wil. De vrouw onderhoudt hen, en blijft hem tevens dienen. ▫ Eindelijk komt hij tot volslagen waanzin. ▫ Maar dan redt zij hem, door zich te geven aan den demon, den jongen vriend. Ze neemt die schuld op zich, welbewust/ om hem te redden. ▫ Dan breekt des demons macht, en de booze toover. En hij ontwaakt uit zijn dwaling, verbrijzeld door haar deemoed.

(Honderd voorbeelden van wereldverzaking, anachoretisme, houdt hij zich voor. Maar zij doet alleen wat haar natuurlijk en eigen is).

Ook Dante en Beatrice zal een drama worden.

Nu weet ik mijn weg. En ik zal mij niet meer laten afleiden. In 't praktische leven deed ik al meer dan genoeg. Ik moet mij aan die nuttelooze kwellingen onttrekken. ▫ Ik ga studeeren en schrijven. Van nu af aan. Niet meer dan 't hoogst noodige geef ik aan het sociale werk.

Ik begreep nu ook de kwestie tusschen muziek en drama. ▫ Muziek is godenstem. Het drama is wereldgebeuren. De muziek moet daaraan relief geven, door op enkele oogenblikken het hemellicht te laten vallen. ▫ Maar men moet geen drama kneden uit muziek. Zoo min als men tafels en stoelen uit muziek kan maken en daar menschen op laten zitten. ▫ Ik hoop dat Cornélie mij helpen wil, met muziek bij mijn drama's.

zondag 17 december

Helder, zonnig weer.

Berlijn. Eindelijk heerlijk geslapen. Kort, maar verkwikkend, ik voel me geheel frisch en wel. Nog elken dag naar 't theater geweest. Gister Lioba besproken bij Kahane. Het was pijnlijk en vervelend door stoornissen. Maar ik voel rustig en ga krachtig door, wat er ook al of niet gebeure. Het eigenaardige gevoel van doel-zekerheid, hier ontstaan, verlaat mij niet meer.

Heden ontstond de gedachte tot omwerking van de Broeders. En daarbij over de samenwerking van muziek en dramatisch spel. ▫ Muziek moet beginnen, dan ophouden als het spreken begint, als in afwachting, en zoodra de actie is afgeloopen, ten einde neigt of tot groote hoogte stijgt, dan valt muziek in, discreet of krachtig, reliëf-gevend, steunend, ondervangend. En het slot is enkel muziek, ineenvloeying van actie, zang en muziek. ▫ Dat is het echte muziekdrama.

maandag 18 december

Mooi, helder weer. ▫ Gister den heelen dag voorspoedig gewerkt. Het stuk wordt goed. Niemand gezien, bij Trarbach gegeten. Toen met de mooie Annie de Waal naar Sommernachtstraum. Diepe indruk, goed en slecht. Het duidelijk inzicht dat dit wonderbare werk toch vertoond moet worden, niet alleen gelezen. En hoe mooier vertooning, hoe beter. De vertooning en de muziek, het was voortreffelijk. Het stuk is een schitterend geheel, een onvolprezen kunstwerk, ▫ Maar de tooneelspeelkunst was erbarmelijk. De mooie verzen bedorven, het edele spel der Atheners een bierposse. Krijschen en schreeuwen. ▫ Ik sliep weinig, maar toch goed.

aant.

woensdag 20 december

Welk een zegenrijk gevoel, welk een dankbaarheid, welk een innerlijke rust en verheldering! ▫ Van nacht sliep ik in Dresden. Ik had den vorigen nacht zeer weinig geslapen, maar voelde toch frisch en krachtig. Toen sliep ik in Dresden spoedig in, een lichte, zalige/ verkwikkende slaap. Om 4 uur werd ik weer wakker, uit een korte bange droom. Ik droomde van een stuk in de Groene Amsterdammer waarin ik en mijn werk weer werd beschimpt en getrapt. En ik had precies het gevoel van vroeger, van pijnlijk verzet en geschokt zelfvertrouwen en afkeer van deze laaghartigheden. En toen het wakker worden, en het plotseling door mijn brein schieten van de heerlijke waarheid, dat het nu alles anders was. Dat de beproeving voorbij is, dat gauw de tijden zullen komen dat deze laaghartigen verstommen, en dat nu, nu al de heerlijke zekerheid onverwoestbaar in mijn hart is ontbloeid. Het is niet roemzucht of eerzucht, ik weet al de gevaren van den roem, maar het is het vaste weten, de zekerheid dat wat ik gemaakt heb ook werkelijk *is* wat het mij scheen. Toen sliep ik weer heerlijk tot 8 uur.

Het gesprek Maandag met Kahane was zeer bevredigend. Wij zijn vrienden geworden/ dat voel ik. ▫ ‘Das erste Stück das wir von Ihnen spielen soll Ihnen Europäischen Ruf geben,’ zei hij. ‘Ich werde *alles* lesen was Sie schreiben’. ▫ Else is mij ook zeer lief geworden en de dritte im Bunde Cornélie.

Dinsdag at ik bij het hartelijke gezin Mirauer, zag het weelderige huis van Frenkel, en sprak af om naar Dresden te gaan. ▫ 's Avonds bij ‘Kätchen von Heilbron’. ‘Nein! mein hoher Herr!’ Ik zag het graag.

Gister morgen naar Dresden. Het was frisch en helder. Schilderijen, mooi, maar niet mooier dan in Berlijn. Rijtoer, middagmaal, 's avonds naar de Weihnachtsmarkt. Toen de ‘Versunkene Glocke’. Ook met veel genoegen gezien.

Van morgen alleen terug. Bij Else gegeten. Van middag terstond de eerste acte van de Broeders vertaald.

zaterdag 23 december

Stil, zacht weer.

Weer op Walden. ▫ Ik had geen zin in huis. Maar tot nog toe heb ik 't goed doorstaan. Aapje zielsdroevig, nu is ze goddank wat beter. Bussum deed me aan als een ziekbed waarop ik jaren gelegen heb. Datzelfde weeë,

duffe, griezelige van geleden pijn in een somberen hoek. Maar Emons doet wakker zijn best en Menger ook. Op de Eendracht vuile aanvallen, maar de zaak ordelijk en rustig. Als Menger nu maar gezond blijft. Menger en Emons waren vol sympathie... Ik zal bij ‘de Zendeling’ nog een bedrijf moeten voegen. Tusschen twee en drie, aan huis bij v.G., om het effect van het stakingsbesluit tusschen de hoofdpersonen uit te werken.

24 december

Stil, zacht weer. ▫ Twee nachten heerlijk geslapen.
Gister las ik de eerste acte van de Zendeling voor. Het beviel mij goed.

woensdag 27 december

Mooi, zonnig weer.
Ik kwam zeer gedeprimeerd uit Amsterdam. Kon ik het maar van me afwerpen. Ik moet zeker nog deze dingen ondergaan, om me niet te verheffen.

vrijdag 29 december

Nevel, motregen.
Gister in Noordwijk. Gefietst door modder van Leiden. Ik ben nog weer gedeprimeerd thuis gekomen. Ik zat met Verwey te praten tot 10 uur. Ik dacht nog 's nachts aan drama's. Aan Lorenzo de Medicis, Onno Zwier van Haren, en aan de figuur van Leonard, de fiere, die het ridderlijke en fiere sentiment in deze slappe en weekelijke tijd vertegenwoordigt. Een mannelijke Jeanne d'Arc, onbegrepen, onbemind, die, aangevuurd en gesteund door geleiders (Dante) een groote taak in dezen tijd volbrengt.

zaterdag 30 december

Kouder, helder. ▫ Van morgen wat opgeknapt. Goede brief van Lady Welby. Ik dacht ook aan de mogelijkheid den Japanschen Samurai en zijn aanraking met het Westen te dramatiseeren. Het Boeddhisme, in zijn schoonsten vorm, op het tooneel. Dat kon prachtig worden. Ik las Kokoro van Lafcadio Hearn.

zondag 31 december

Licht geslapen. Gisteravond in Kim gelezen. Van nacht over een reis om de wereld gedacht. Egypte, Benares, Java, Japan, Amerika. Al jaren geleden dacht ik er over. Maar toen kon het niet. Want er hoort toe, een bekenden naam, en geld. En dat alles kon niet eerder komen.

Gister dacht ik ook over het dramatisch gegeven van den millionairbankroetier. Met den wijsgeerigen vriend, tegen wiens groote opvattingen de kleinheid van zijn plezier en zijn verdriet scherp uitkomt.

Ik heb het 2e tafreel van de Broeders vertaald en schrijf het 3e van de Zendeling.

[1906]

1 januari

Helder, koud, winderig. ▫ Hoe blij ben ik dit nieuwe jaartal te zetten. Het vorige was een zwaar en moeielijk jaar. Ik weet wel dat ik er nog niet ben. Dat vooral innerlijk nog zooveel ontbreekt. Maar toch schijnt het dat de nevelen lichten. ▫ Ik werk met lust in het kamertje bij Truida. 3e tafereel bijna af van ‘de Zendeling’.

3 januari

Vrij koud, men rijdt schaatsen, maar 't staat op omkeer. ▫ Gister avond in den Haag gesproken voor de Vrijmetselaars. Wat gebeurt mij toch tegenwoordig? - Nooit vond ik zooveel geestdrift, zooveel waardeering. Ik sprak 1½ uur, en naar mijn hart. En ik was verlegen onder de toejuichingen en eerbiedige woorden. En ik voelde zoo mijn onwaardigheid.

Toen sliep ik bij Roelfsema, in het groote mooie huis. En in den nacht werd ik weer gezegend, door slapelooze uren met heerlijke concepties. Minnestral ontstond in mijn hoofd en voltooide zich al ver. Ik zag het boerenhuisje aan den duinrand bij 't bosch. Minnestral's vader, de bloemkweeker, met den baard en het manchesterpak. Minnestral's moeder, de fijne bleeke Friezin, met de kap. En ik zag hem blootshoofds en barvoets de emmers spoelen als de dominee op visite is en Teus en Sijtje de melk binnenbrengen. ▫ Daarna zag ik hem na 't vallen van den avond uit het raampje ontsnappen, en gaan spelen in 't bosch, bij nacht met den ouden Woudman, met Vlinderziel en Duinelf. - En ik zag de glinsterende verschijning van Dante en Beatrice, en Minnestral neerknielen in eerbiedige, onwetende verrukking. En ik hoorde zijn opdracht, die heerlijke maar

aant.

vreeselijke opdracht. En ik zag hem afscheid nemen van zijn duin- en woud-vrienden, en met de hartelooze kooplieden meegaan, op zijn heilige tocht. En hoe hij voor koningen en dichters en rijkaards komt, maar steeds zegt: het is de koning der menschen niet. En als hij den koning der menschen vindt verwonderen zich allen en gelooven het niet en bespotten hem. Maar die koning gelooft hem en doet wat eens konings is. ▫ En dan beginnen ze te begrijpen en te vreezen en te haten. En de booze kooplieden zweren samen en zoeken zijn ondergang. En ze bedenken verlokkingen, maar hij weerstaat. En ze overvallen en binden hem, maar hij weerstaat. En ze beschuldigen hem valsch, en doen hem veroordeelen. En hij weet wat gebeuren zal, en vertrouwt op zijn beschermers, en blijft standvastig. En zijn koning is te voorzichtig - en redt hem niet eer het te laat is, en Minnestral bezweken. Maar dan begraaft hij hem aan den duinrand, en Vlinderziel en Woudman komen om over hem te treuren. ▫ En Gertrud Eysold zal Minnestral spelen. ▫ Hoe ik dit verdiend heb, weet God, ik niet.

zaterdag 6 januari

Afschuwelijk weer. En ik heb weer last van mijn neus. ▫ Ik corrigeer de laatste proeven van Johannes. Ik schrijf 't vierde tafreel van ‘de Zendeling’ en 't derde Bild van de bewerking van de Broeders. Ik heb ook een stuk over de Vrije arbeid op Walden liggen, dat was al vóór Berlijn voltooid.

dinsdag 9 januari

Mooi, zacht weer. Na een paar nachten goed slapen voel ik mij weer geheel hersteld en monter. Ik hoorde Carl Flesch Zaterdagavond. Mijn voornaamste zorg is nog de gezondheid van Menger.

Gisteravond dacht ik over een blijspel ‘de Idealisten’. Een aantal personen die een nieuwe maatschappij gaan stichten, een kolonie. Het onderwerp dus van Brook-farm, en van ‘la Clairière’ maar op eigen wijze. Ik wou laten beginnen in een weelderige salon, van de dame, die hoofdpersoon is. En dan bij elkaar brengen.

freule Smelt, Anna de Savornin Loman - Frans Mierix - type prof. van Rees - type Arie Rezelman - type vrije Socialist-anarchist - type Robert van Ascona, naturmens - type Jan de Graaf Spekkie-boven - type Rika

Palache (een stuk of drie zoo) - type de Veer, een luie schavuit die ze beetneemt.

donderdag 11 januari

Mooi, zacht weer. Eergister, Dinsdag, schreef ik ‘de Zendeling’ af. Eerder dan ik dacht. Ik was er zoo in, bij het laatste tafereel, dat ik den volgenden dag het geschrevene als iets nieuws las. Maar ik overhaastte, en maakte daardoor te kort, zoodat ik van daag nog allerlei tusschenvoegingen moest maken.

Dinsdag avond aten we bij Smelt. Iets wat we anders nooit doen, avondpartijtjes in Bussum. Maar 't was niet onaardig.

Van middag met moesje bij Kras. Ze fleurde me heelemaal op, zoo flink en monter was ze.

Daarna mooi gewandeld door Spanderswoud met Aapje. Ik ga dat heerlijke bosch nu meer waardeeren.

zondag 14 januari

Laatste dagen hevige regens. Vandaag mooi en helder. Bijen-reinigingsvlucht. ▫ Vandaag een slechte dag. Paul die weer laat thuis kwam, en Anna de Savornin Loman die weer aan 't zwetsen was. Ik voel dat die botheid en brutaliteit mij grieft, en toch voel ik meelij met het schepsel, en trek ik het mij niet aan. Maar het leven in een land waar zulke personen een hoog woord mogen voeren is niet aangenaam. ▫ Ik schreef vandaag aan 't 4e tafreel van de Broeders (dat is dus 5 met 't voorspel mee) en corrigeerde gister de Kl. Joh. III geheel af. ‘De Zendeling’ stuurde ik al naar Berlijn.

Ik las ‘Kim’ uit. Het is geen voltooid geheel, maar 't is zonder twijfel het beste wat ik van Kipling las. Het is een poging tot méér dan hij gewoonlijk gaf. In de Lama. En zeer knap gedaan. Maar er is nog een leelijke neiging in tot het maken van die bevredigende wendingen en het geven van die bedekte mooie voorstellingen, die alleen een onrijpe smaak kunnen behagen. Kim is *altijd* sympathiek, niet van hoog standpunt geteekend, de personen zijn te uiterlijk getypeerd, - alleen de Lama is een werkelijk mooie creatie. Artistiek goed. Maar wijsgeerig weer niet. Ook zijn de coïncidenties al te hinderlijk mooi.

dinsdag 16 januari

Mooi weer. Gister bij Willem Tengbergen gegeten met moeder en een koopman uit Trinidad, mr Masson. Daarna concert van muziek van van

Tetterode in 't zaaltje bij Bender. De Rolletjes speelden prachtig. Het was goede muziek.

donderdag 18 januari

Regenachtig. ▫ Ik heb nu alles naar Berlijn gestuurd, en wacht af. Ook mrs Cole in Amerika krijgt nu het geheele boek. Ik ben in afwachting. Maar de beproevingen houden daarom niet op. Vandaag begon de dag weer droevig. ▫ Op Walden drukke werksaamheid. Men begint met afbreken van 't koetshuis.

vrijdagavond 19 januari

Storm, hagel, regen. Het is een winter vol storm en regen. Vandaag weer een neus-dag, betrekkelijk kort op de vorige. ▫ Gister at ik in Haarlem, hoorde 's avonds Josua. Er is iets bespottelijks in de vermenging van Oud-Testamentische moraal, met de Duitsch romantische muziek. De nacht was slecht. Het stormde, en het kamertje was benauwd.

Ik heb een goede conceptie van ‘de Tsaar’ als hoofdpersoon van een drama. Ik wil laten zien hoe hij een goede, ernstige, welmeenende man is, die alleen *al* te ruim denkt en oordeelt. Hij verplaatst zich zoo in ieders denkwijze dat hij elk op zijn beurt gelijk geeft. Hij geeft dus beurtelings den reactionnairen en den liberalen minister toe, raadpleegt in stilte zelfs revolutionnairen. Maar door die ruimte en veelzijdigheid kan hij niet handelen, of handelt steeds te laat. Zijn vrouw is de orthodoxe reactie, dan de orthodoxe voorzitter der synode, de twee ministers Witte en van Plewe, de chef der politie, een jonge nihiliste, - zijn broeders, de typische grootvorsten, een hoofd van een naburig rijk, een paar theosophen, eindelijk de revolutionair die hem doodt en dien hij vergeeft.

Ik wil ook van Minnestral een trilogie maken. De door M. gekozen koning, in een volgend stuk laten verdolen, door Nietzscheaansche overmoed.

Ik lees ‘die Geburt der Tragödie’. ▫ Dit is van pas. Ik moet ook gestadig onder dezen gezichtshoek leeren te blijven zien. Ik moet deze beschouwingswijze niet verliezen.

vrijdag 26 januari

Sneeuw. Weer een neusdag. Eergister, bij mooi vriesweer, was ik bizonder opgewekt. Toen sliep ik weinig en had een akelige droom. Jelgersma met

aant.

een kanker-oog. Daarop een demon, een kop, waar ik vlak bij kwam. Ik verdreef hem door mijn hoofd door hem heen te duwen, zoodat hij oploste. Daarbij dacht ik tegelijk of ik hem nu niet, met zijn kwaad, in mij opnam. ▫ Den volgenden dag een sneeuwstorm, en allerlei depressies. Eendracht, en weer een zwetsstuk van Anna Loman. Daardoor was ik des avonds zeer van streek. Onrust en verontwaardiging. Ik sliep weer met vreemde ongunstige droomen. Ik reed achterstevoren te paard, en ik maakte mij nijdig. Ook was ik eenigen tijd, in den droom, diep neerslachtig. Een afschuwelijk gevoel. Van morgen ben ik nog slecht. Ook door de neus. ▫ Ik hoor nog niets uit Berlijn, en dat is goed. Else zal wel niet stilzitten. Ik voltooide het achtste tafreel uit de Broeders. Paul is thuisgekomen.

zaterdag 27 januari

Zacht weer, dooi. ▫ Ik sliep wel goed. Maar niet mooi. Droomde van theater. Toch werd ik 's morgens met een krachtige en schoone gedachte wakker.

Leef groot en help God!

Paul had een lieve brief van Betsy.

maandag 29 januari

Sneeuw alles weg. Winderig zoel. ▫ Zaterdag waren de symptomen ongunstig. Het werk ging goed, maar Amsterdam dreigde somber. 's Avonds met Giza, Martha en Moeder bij Kras gegeten, en toen 't volksconcert. Het was vol en oogenschijnlijk zeer geslaagd. De Roll's speelden uitstekend en het koor en orgel was ook mooi. Maar het wezen was niet zoo mooi als de schijn. Het publiek was er niet onder. De botheid liet zich te veel gelden, in de gesprekken. Vandaag aan de Eendracht een zeer slechten dag. Geldnood, moeielijkheden, Menger's gezondheid. ▫ E pur si muove. En toch zal ik er uitkomen. Vijfentwintig jaar geworsteld om tot mijn recht te komen! 't Is nog nict te laat.

Ik lees de brieven van Wagner. Nu begrijp ik waarom Tristan en Isolde zoo'n slecht drama is. Het was een gefantaseerde, geen doorleefde wijsheid. De muziek kwam later. ▫ Dan is Lioba anders. Zou men het ooit bespeuren?

Nog een groote gedachte: ‘If you fall/ take care to fall *upstairs*’. ▫ Daarvoor zal ik zorgen.

Ik schrijf aan het tiende tafreel van de Broeders. Ik geloof dat het goed wordt. Als ze maar *durven*.

dinsdag 30 januari

Vrij goed weer. ▫ Van nacht nog in sterke spanning. Ik sliep wel beter, maar had leelijke symbolische droomen. Faecaliën die overal aan kwamen. Als ik een huis uitging moest ik altijd door een stinkende, geheel vieze plee gaan, en ik klaagde over de treurige sociale toestanden van heden. Dit sloeg op het sociale werk dat mij tot allerlei nare dingen dwingt. ▫ Maar ik had ook schoone gedachten, bij 't wakker liggen over Minnestral. Het Duinmeisje dat hij verlaten moet, voor zijn werk, en de elven die hem komen roepen, als hij in de stads-ellende en de handen der kooplui is.

Van morgen voelde ik nog alsof ik niet wist: ‘wat de baas toch van me wil.’ En toen schreide ik. Ik schreef de Duitsche vertaling van de Broeders af, en een brief aan Else.

Het dagboek van Wagner aan Mathilde is diep roerend. En dan te denken aan die afschuwelijke Tristan-avond! Ik moest vergelijken met den dooven Beethoven die een totaal verwarde symfonie dirigeert en meent dat het goed gaat.

vrijdag 2 februari

Voorjaarsweer, N.W. wind. Ik sliep van Woensdag op Donderdag lang en goed. En gisteren was ik vrij flink en goed. Het deugt nog altijd niet aan de Eendracht, maar ik voelde dat het mij niet meer de baas werd. Gister wandelde ik naar Kommerrust en praatte tot 11 bij Walborg en Thorvald. Toen sliep ik weer weinig. ▫ Een heerlijke brief van Hans. Die heeft daar een gelukkige tijd.

6 februari

Harrow. Prachtig weer. Z.O. wind. Goede overtocht. Ik kwam hier zoo rustig als van zelf terecht, zooals ik naar Laren of Weesp zou gaan. Ik ben blij, - als ik maar uit Holland weg ben. Ik heb een heerlijke kamer, met mooi uitzicht. ▫ Alles wel hier en onveranderd. De man die mijn koffer bracht herkende me.

woensdag 7 februari

Prachtig weer, als voorjaar. De lijsters zingen, sneeuwklokjes bloeien. ▫ Hier ist die Aussicht frei, der Geist erhoben.

Gister een wandeling met miss Carter en de honden. Amothy is hier, het lieve kreupele meisje, dat sprookjes schrijft. 11 jaar.

Lady Welby en ik spraken over het Kwade. Haar denkbeeld is dat het kwade is als afstooting tegenover aantrekking. Het kwade moet terugstooten en als zoodanig is het goed. Voorstelling van het kwade dat al zijn best doet om af te stooten en toch gezocht wordt.

Lady W. sprak mij over ‘the Mother-sense’. Het voedster-gevoel voor ons nageslacht en ons ras. En de verwaarloozing van de krachten van de vrouw die altijd, vooral op ouder leeftijd, de voorlichtster is geweest (Sibylle). En ik verbond dat met mijn voornemen om een beeld te geven van een groote, sterke vrouw/ de echte menschen-moeder, in wie dat instinkt krachtig en levendig is.

Het is zoo frisch hier, de ramen altijd open. Ik heb hier nooit last van koude.

zaterdag 10 februari

Harrow. Storm, sneeuw. ▫ Het gaat mij goed. Ik voelde bij 't komen dat het mij hier goed zou gaan. De nachten zijn goed, hoewel nog niet geheel. Nog geen heldere droomen, en van nacht weer melancholieke oogenblikken in den slaap. Ik ben aan Minnestral begonnen, doch nog niet gevorderd. Maar ik voel mij zeker. Ik voel als mijn geest ver over de landen gaan, van uit dezen alleenstaanden heuvel. Ik maak mij niet meer bezorgd, en houd nu vast en rustig stand.

Ik heb te kampen met het eerste begin en voel weer hetzelfde als bij de Broeders en Lioba, een soort tegenwerking of benauwing, alsof men er mij van zoekt af te houden. Dat maakte mij neerslachtig.

zondag 11 februari

De slaap is nog niet goed. Telkens wakker, en van die scherpe droomen. Levendig en duidelijk, zonder eenige helderheid.

Het weer is ook beroerd.

maandag 12 februari

Heerlijk weer. We zaten op 't terras in de zon. Ik werd gekiekt met Amothe en de poppen. ▫ Ik was gister morgen zeer gedeprimeerd. Ik denk door slecht weer, en influenza. Ik voelde schouderpijn, neuskatarrh, kou,

aant.

depressie, enz. enz. Eerst tegen den avond nadat ik van Kropotkin vertrok werd het beter. En vandaag ben ik zeer goed. Ik moet niet te gespannen vooruit willen, met mijn dramatisch werk. Dat is niet goed. Ik moet maar eerst wat anders doen, zooals 't uit komt.

donderdag 15 februari

Mooi weer. We hebben sneeuw gehad. ▫ Ik sliep een nacht wat dieper en verkwikkender maar had zeer ongunstige droomen, ik zag Menger, Petter, was boos en daarna teeder tegen moeder, en deed een geliefd wezen ombrengen, - een akelige opvolging. Toen werd tegen 2 uur toen ik aan 't station in Harrow zat mijn toestand op eens heerlijk kalm en gelukkig. Ik zag 's middags Peter Pan, met Amothe op mijn schoot, my Valentine. Ik heb een opstel voltooid over poëzie, mathesis en filosofie.

Lady Welby voelt dat dubbeltallen eigenlijk geen getallen zijn. 1, 3, 5 zijn getallen, maar 2 is maar 2 × 1, en 4 is maar 2 × 2, heeft geen eigen wezen. ▫ Daarom denkt zij, dat hyper-ruimte niet zal hebben 4 maar 5 dimensies.

vrijdag 16 februari

Wat stormachtig, zoel.

Gisteravond bij ‘Nero’. Een goed stuk, met de prachtigste monteering. Tree en zijn vrouw speelden beiden zeer goed. Ik droomde van een drama ‘Luther’.

zaterdag 17 februari

Grijs, betrokken, nevelig.

Ik word ongeduldig en begin naar huis te verlangen. Ik heb behoefte aan lichaamsinspanning, aan buitenwerk. De slaap blijft even vreemd, de droomen onbevredigend. Gisteren in Londen, bij Tuckey. Die leidt nog hetzelfde saaie leventje in hetzelfde sombere huisje. Ik werd op klaarlichten dag door een vrouw aangesproken wat me in Londen nog nooit gebeurd is. Ze had een lief gezicht. Het maakte me beroerd.

Ik las Paolo & Francesca van Stephen Phillips. Het is mooi, hij is een dichter. Ik houd meer van hem dan van Maeterlink. Hij is van 't groote soort. Ik voel mijzelf maar arm en onbeteekenend. ▫ Ik ben gister weer aan Minne-

aant.

stral begonnen en nu wel voor goed. Maar ik kan in deze stemming niet werken.

In Minnestral het effect van twee in zuivere verzen sprekenden die in onmiddellijk contrast spreken met een banale, alledaagsch sprekende wereld - societeit of club of beurs - door hen niet opgemerkt. ▫ Ze wandelen er onzichtbaar door, of beschouwen het.

Phillips is mooi, maar het is mijn taak - moeielijker dan de zijne - onze hedendaagsche wereld te dramatiseeren in verband met zijn en mijn hooge poëtische wereld.

zondag 18 februari

Goddank! ‘Minnestral’ is in wording! Wat bekommert mij nu nog!

dinsdag 20 februari

Helder, zonnig. N.W. wind. Voor 't eerst werkelijk lekker geslapen, nadat ik gister een flinke wandeling maakte. 't Is op een na de laatste dag hier, maar het is toch zeer goed dat ik gebleven ben. Vooral om Slaughter die ik gisteren sprak. Zondag lunchte ik bij Cobden Sanderson met Keir Hardie en de bosch-kenner Dr Henry. We hadden een interessant gesprek. 's Middags sprak ik met Sir Charles Welby over het fonds voor de boekerij van zijn moeder, om teekeningen en aanteekeningen en boeken bijeen te houden, en over Amothe, die niet goed behandeld wordt. Ze moet een openluchtkuur doen.

Gister maakte ik een wandeling over Wembley. Ik kreeg lieve brieven van Paul en van Aapje.

Dr Slaughter, de jonge Amerikaan, de Secretaris van de Sociological Society, was zeer op mijn hand en zal mijn plan in Maart aan de Society voorleggen.

Minnestral gaat goed. 't Voorspel is af.

vrijdag 23 februari

Goed, stil weer, bedekte zon.

Walden terug, in mijn kamertje. Het was een heerlijk thuiskomen. Ik zag bloemen, witte/ rose en gele tulpen, tusschen de koperen kandelaars. En appelen op tafel. En nog meer witte bloemen. Ik was moe en deed niet

veel en het was een rustige heerlijke avond en nacht. ▫ Wel was ik een oogenblik bedroefd. Er is nog zooveel verwarring. Maar de nacht was heerlijker dan ik er mij een herinner, en ik voel mij nu veel beter. ▫ Het afscheid was treffend. Lady W. ‘my English mother’ was bedroefd en kuste mij op het voorhoofd. Ik had een spannende tocht omdat ik maar een paar minuten had voor den trein. De reis volkomen rustig, de zee vlak.

Den vorigen dag - Woensdag - nog in de comedie geweest. His house in order/ een aardig burgerlijk blijspel.

Menger zat als echte directeur. Dat beviel mij. Ik ontbeet bij moeder. Er was nergens ernstig onraad. ▫ Ik schreef veel brieven en corrigeerde een herdruk van Viator. Ik vond het mooi proza, mooier dan iemand in dien tijd in Holland schreef.

maandag 26 februari

Bedekt weer. Z. wind. ▫ Ziezoo! nu ben ik in goede conditie. Ik sliep een paar nachten uitstekend, en was in volle geestkracht. Ik moet nu eerst redderen in Walden en in Amsterdam. Maar de toestand is overal zoodanig dat ik met een weinig inspanning overal gang en orde breng. ▫ Nog schijnt het alles wel hachelijk maar met wat durf en goeden moed zie ik overal opklaring. ▫ De Eendracht, het gewichtigste, is nu zoo gemakkelijk bestuurbaar dat ik zeker voel dat we er spoedig gezondheid in brengen. Als we nog verliezen is het maar heel weinig. ▫ Walden gaat steeds goed, en als ik het geld voor de verbouwing niet bijtijds uit de Eendracht krijg dan zie ik nog wel kans het op te nemen. ▫ De Horstermeer zal ik nu ook goed reorganiseeren, omdat ik zie hoe het moet gaan, en de Boer handelbaar zal zijn. ▫ Gister was ik met Emons in Deventer en hield een spreekbeurt. Het komt mij voor dat wij samen dat spoedig met veel succes kunnen doen. Vooral als we op resultaten kunnen wijzen.

Thuis was Paul, opgewekt en vroolijk, vervuld van het meisje. Ik las haar brieven en vond haar een aardig, verstandig meisje. Ik was er mee vervuld. Het is zulk een gewichtig ding, en ik zou het zoo heerlijk vinden. ▫ Ook van Hans aardige brieven. Het is zulk een zegen, twee brave jongens. Ik verheug er mij op hem te zien.

donderdag 1 maart

Woest weer. ▫ Ik had een heldere droom, en bad daarin veel. Ik was echter niet goed. Ik ga op 't randje van mijn kracht. Ik wou van morgen naar de

aant.

Meer fietsen, maar het stormde zoo dat ik omkeerde. Ik ben vooral bezwaard over het geld voor de verbouwing.

donderdag 8 maart

Gister en eergister heerlijk voorjaarsweer. We zaten met de ramen open en ik was met mijn bijen bezig. ▫ Ik fietste naar de Horstermeer en had een lang, ingespannen gesprek met de Boer. Hij is lastig door zijn overspanning, zijn argwaan, zijn vrees. Op 't eind liep het goed. Dinsdag at ik bij moeder en bezocht de de Kanter's waar Paul aan huis komt.

Van daag is 't weer geheel van streek. Storm en harde regen. Ik had weer een beroerde scène aan de Eendracht met een onbeschofte klerk. De bouwerij op Walden is druk aan den gang.

Sints Engeland nog niet aan Minnestral gewerkt, het wordt tijd dat ik weer op reis ga.

Mrs Cole schreef me, dat ze mij tot de ‘Invincibles’ rekende.

Ik las ‘Wild animals’ van Seton. Een prachtig boek, om de helden tragiek van het dierenleven. Ik zag hoe dat in Minnestral te pas komt, als hij van zijn duin en bosch-vrienden het heldhaftig tragisch leven der dieren hoort roemen.

vrijdag 9 maart

Storm. ▫ Gisteravond een lange, moeielijke bestuursvergadering. Ik ging er beklemd heen, en presideerde niet krachtig. Maar het gelukte mij toch ernst te bewaren en ruwe tooneelen te voorkomen. Bij 't naar huis gaan was ik vrij opgeruimd en de nacht viel mee. Van morgen echter wat neuskatarrh.

woensdag 14 maart

Kou, sneeuw, vandaag stil na hevige stormen. ▫ In een eigenaardige toestand. Crisis in de Eendracht. Besloten van avond met het D.B. af te treden. Het kan zonder groot onheil geschieden en is een noodwendig opvoedingsmiddel. Ik ben daarom rustig, en mij bewust mijn plicht gedaan te hebben en te doen. Ik ben ook vrij opgewekt en sliep goed. Maar het vervult mij en is een vreemde spanning. Ze zullen het niet willen aannemen, maar het is noodig dat we onverzettelijk zijn.

aant.

Brief van Else waarover ik erg ontevreden ben. Bezoek bij Schoenmaekers. Dat was goed. Ik houd van zijn nauwkeurige kennis.

Bezoek gehad van Arnold van Gennep, de schrandere jonge franschman, geleerd en aangenaam causeur, vriend van Cornelissen.

Zaterdag conferentie bij Generaal Booth.

Gister middag Cecilia. Gister avond Lioba-concert van de Lange. Ik kreeg er een zeer dunnen indruk van. Mijn werk vermoord en zelfs antipathiek er door geworden.

Ik was de laatste dagen zoo gelukkig door mijn groote liefde, die ik nooit zoo sterk gevoeld had. Ik voel hoe ik nog kan liefhebben als toen ik zestien was, en hoe dat nooit behoeft te verzwakken door lange jaren samenzijn. Dat was een zegen.

donderdag 15 maart

Regenachtig. ▫ Gister avond is het gebeurd en we zijn onverzettelijk geweest. Ik sprak goed en handelde geheel zooals ik me voornam. Maar toen ik wegging en ik hoorde als wanhoopskreten om mij terug te houden, toen scheurde het mij. En naar huis gaande voelde ik niet verruimd maar bedroefd, als had ik mijn schapen in den steek gelaten. ▫ Ik voelde mij thuis daar in hun midden, ondanks het weten van de stokerijen en oppositie. Nu, hier op Walden, heb ik verlangen naar hen, met al hun last en zorgen. Ik hou van hen, en wou dat ze mij terugriepen. Het zijn toch ook nog maar kinderen. ▫ Toen ik van morgen aan A. uitlegde waarom ik het gedaan had voelde ik dat ik gelijk had gehad. Nu voel ik, alsof ik zou willen roepen: alles vergeven en vergeten, ik kom terug.

Er was een vervelende brief van Verwey.

maandag 19 maart

Zürich, hotel Bellevue. ▫ Gister prachtig weer, vandaag grauw en sneeuwig.

Zaterdag reis hierheen, mooi warm weer. In den trein kennis gemaakt met mevr. van Eeghen-Boissevain en daar lang en prettig mee gepraat. Vriendin van Walborg en mij zeer sympathiek. Niet gelezen. 's Avonds Hans en Betsy aan den trein, Betsy nog naar huis gebracht. 's Morgens bij Laemmel en Hans gezien in zijn prettige omgeving. Ik voel hoe ik vroeger zulk een leven benijdde, als ik er van las. Het ruime, kosmopolitische, in

aant.

tegenstelling met het spiessbürgerlich Hollandsche. Ik herinner mij zulk een leven uit de biografieën van kunstenaars.

Toen ik uit Holland vertrok was ik rustig. Een deputatie van de Eendracht bewees dat ik goed gezien had.

Gisteren beklom ik met Hans de Uetli. Boven waren Mama, Betsy en Carry en wij waren erg vroolijk.

Harold van Suchtelen is een merkwaardig en allerinnemendst kind. Zijn doen met mijn moeder, de oma, is alleraardigst.

Van morgen aten wij met de Laemmels in Pfauen, het restaurant. Gezellig, en we praatten over filosofie. ▫ Vanmiddag wandeling op den Zürichberg met Hans. Thee bij Jelmoli, het Waarenhaus met de Hoogjes. Veel gelachen.

woensdag 21 maart

Locarno. Toen wij gisteren hierheen kwamen was het winderig. Hier wel frisch, maar toch zonnig en aangenaam. In Zürich lag dikke sneeuw. Vandaag is het echter ook hier in Locarno gaan sneeuwen en alles begint al wit te zien. ▫ Het is een goede, prettige reis. Ik ben veel rustiger en opgewekter dan verleden jaar. Zürich gaf mij een aangename herinnering. Betsy en Carry waren zoo lief en vroolijk, en er waren geen moeielijke oogenblikken, behalve toen zij dat liedje speelde. Ik zie nu alles zoo veel helderder en ben zoo veel vaster geworden. En hier is het veel aardiger dan de eerste maal, door Hans, door Frou Titsingh en Beppie Stoop en mr en mad Küpfer. Alleen werk ik natuurlijk niet zoo veel.

donderdag 22 maart

Alles onder sneeuw. Nat en koud. ▫ Ik had minder gunstige droomen van nacht (gister over d.E. gepraat). ▫ Maar van morgen kwam ik tot het inzicht dat ik Minnestral geheel bewerken moet als ‘de Broeders’. ▫ Niet te haastig, niet werken voor de opvoering, maar voor 't innerlijk schoon.

vrijdag 23 maart

Regen, regen, regen. Er is iets tergends in dat slechte weer in Locarno. Eerst die sneeuw op palmen en mimosa's. Toen die onafgebroken windstille regen, dag en nacht door, koud en troosteloos. In Holland regent het nooit zóó aanhoudend. ▫ Ik schreef veel brieven. Maar het werk is nog niet begonnen. Droomen nog vrij ongunstig, maar slaap en gezondheid goed.

zaterdag 24 maart

Vanmorgen sneeuw, tegen 9 uur begon het wat op te klaren. ▫ Stemming zeer labiel. Een brief van Petter hinderde mij. Van morgen na 't ontwaken weer zulk een eigenaardige somberheid. Afwezigheid van de bekende levensvreugde. Uiterlijk echter gewoon en vroolijk. Met Hans veel pret gemaakt. Ik weet niet waaraan 't ligt. Ik heb gister wel over mijn sociaal werk gesproken, voor dankbaar gehoor (Herr Küpfer). Of het die herseninspanning is? Ik weet wel, dat alle gedachten aan de E. mij pijnlijk zijn, en dat ik geen lust heb in mijn werk.

zondag 25 maart

Nog sneeuw. Maar prachtig zijn op 't oogenblik de bergen, zilverig wit, hier en daar bezond, oplichtend tusschen den nevel boven de satijnig gladde spiegel van het meer.

Ik ben opnieuw aan Minnestral begonnen, en ga nu voort. Ik denk dat een weinig influenza mij gisteren zoo somber maakte. Ik zweette van nacht wat, en sliep eerst tegen den morgen aangenaam. Nu ben ik veel beter. Ik kreeg ook een goeden brief van Menger.

donderdag 29 maart

Sints Maandag is 't weer goed geworden. ▫ Maandag roeiden Hans en ik met moeder naar Magadino. Dinsdag ging ik met Hans naar Pallanza, en zag Isola Madre, den toovertuin. Het was er lekker zonnig en wij genoten. Het oogenblik van aanleggen, bij het ijzeren poortje en het binnentreden in den stillen groenen paradijstuin was heerlijk.

Gisteren gingen we naar Como, een echte Italiaansche stad. Ik voelde mij thuis in het typisch Italiaansche wereldje. Toen de prachtige bootreis naar Bellagio. Het weer werd guur op 't laatst, maar we konden toch aan dek blijven.

's Avonds was ik wat onrustig en ontevreden, maar heden is alles weer gunstig. Mooi weer en een heerlijke wandeling door prachtige rotskloven en op den berg met het grootsche uitzicht.

Ik kreeg twee lieve brieven van Aapje en een beetje ongunstige berichten over Walden.

aant.

zaterdag 31 maart

Bellagio. ▫ De Duitsche uitgave van Johannes ... en kiespijn. Dit laatste zeker om te temperen. ▫ Wat hangen we van kleinigheden af. Ik heb weer niets kunnen uitvoeren. Het is of Minnestral met toeleg vertraagd wordt. Soms ben ik recht down, maar nu en dan leef ik weer op. De vreugde van 1904, en het gevoel van Berlijn is er niet. Maar uiterlijk houd ik mij goed en gewoon, en ben vroolijk met Hans en moeder. Ik verlang naar Aapje, maar ben niet ongeduldig en vind het hier ook prachtig. Er zijn wonderbare kleuren. Maar alleen Segantini heeft ze getroffen, en nog niet de allermooiste.

De Duitsche vertaling is mooi. Nu zal het boek wel zijn weg vinden en zijn volle werking doen. De beschikkingen zijn nu blijkbaar gunstig.

zondag 1 april

Heerlijk weer. ▫ Kiespijn dragelijk. Maar ik ben en blijf innerlijk droevig. Van nacht een sombere droom, dat ik meende mijzelf te moeten dooden, en naar een middel zocht. Ik had er geen lust in, maar ik was onder de suggestie dat het moest. Emons zei het ook. Toen brak langsaam door het besef dat ik het toch niet noodig vond, dat ik leven wou, wat men ook zei. En dat was als een overwinning. Ik leefde.

dinsdag 3 april

Vorige dagen prachtig weer. Heden redelijk goed. ▫ Vreemde nacht. Kiespijn. Demonendroom waarin al mijn kracht machteloos bleek. Toch weer goede slaap en de zelfsuggestie in den droom van goede werking. Ik bad en vroeg waarom ik zoo verzwakt ben. ▫ Vanmorgen weer verkwikt en bij een Italiaanschen docter de kies laten trekken. Ik was, vóór het trekken, zittende in den stoel, een oogenblik zeer rustig en gelukkig. De pijn verschrikte mij niet en ik gaf ook geen kreet. Daarna had ik wel hevige pijn. ▫ Wij moesten ons meer kunnen oefenen in het doorstaan van zulke pijnen. Wij moeten immers sterven, en *die* operatie moeten wij toch ook waardig weten te ondergaan.

woensdag 4 april

Bellagio. Van nacht op de bergen weer sneeuw gevallen. Hier kil en stil prettig om te wandelen. ▫ Gister wandelde ik met Hans op een smal berg-

aant.

paadje langs het meer, ik denk 400 à 500 M. hoog, en toen we bij een ronding kwamen waar de helling steil afliep aan onze rechterhand, kon ik niet verder. ▫ De diepte trok mij, mijn hart ging kloppen en het zweet brak mij uit. Ik moest gaan zitten en greep den bergwand links met beide handen. Hans was den hoek al om en zag mij dus niet. Ik riep hem dat we maar niet verder zouden gaan omdat het te laat werd. ▫ Ik schaamde mij zeer over mijn zwakheid, vooral omdat Hans het blijkbaar vervelend vond terug te keeren. Of hij de ware reden merkte weet ik niet. Onder 't teruggaan bedaarde het gevoel, hoewel het pad nog op vele plaatsen zeer smal en moeielijk was en vlak langs de steilte liep. ▫ Het is een vreeselijk gevoel, want het schijnt een oogenblik of men niet meer voor noch achteruit kan, en zal moeten blijven zitten tot men omlaag stort. Bij elke beweging denkt men toe te zullen geven aan die aandrang, bij mij ontzachlijk versterkt door de herinnering aan mijn droomen, waarin ik neerzweven kan. ▫ Het is geen vrees, in eigenlijken zin. Maar men is niet zeker van zichzelf, en voelt het beheer over de eigen bewegingen verzwakt. ▫ Ik zou willen weten of ik het door geduld zou kunnen overwinnen. Ik vind het, als zwakheid, ondragelijk. ▫ Hoe dikwijls immers sta ik vlak bij even groote gevaren - een voorbijsnellende trein b.v. - en voel mij geheel rustig. ▫ Vroeger had ik het niet. Het eerst merkte ik het in het Ahrthal, op de voetreis in 1901.

donderdag 5 april

Koud en grijs.

Bellagio. ▫ Hedennacht sliep ik zeer goed en voelde voor 't eerst sints lang dat gunstige, dat zich ook in mijn droomen toonde. Ik droomde dat ik op de duinen lag, en het vrije natuurgevoel kreeg, dat ik vroeger altijd zocht op een lange wandeling. Ik schreide heerlijk uit, op de duinhelling, achter de Brouwerskolk bij Haarlem. En ik dacht daarbij aan een versje uit mijn studententijd, waarmee de studenten mij plaagden: ‘ga jij maar snikken op je duinen!’

Om te werken moest ik eigenlijk alleen reizen. Met moeder alleen of geheel alleen gaat het. Best van alles met Aapje, omdat ik dan voorlezen kan en door haar verlangen word aangemoedigd. Maar in dit vroolijke verkeer met Hans en moeder blijft mijn zielsleven te laag.

aant.

dinsdag 10 april

Terug in Bussum. Mooi voorjaarsweer. ▫ Ik ben de laatste week geheel gezond en normaal geworden. Mijn geest tot rust gekomen, mijn slaap diep en verkwikkend, mijn gemoed herkrijgt veerkracht en opgewektheid. Hier vond ik alles betrekkelijk in gunstige conditie, alsof ik verademing kreeg. Het slechtste was een slecht stuk van Verwey over Johannes. ▫ Anders geen zorg van beteekenis. Het weer, het seizoen, alles wendt ten goede. Maar ik ben nog voorzichtig.

zaterdag 14 april

Het was een paar dagen prachtig warm weer. Van daag grijs koud en N.wind. ▫ Dinsdag fietste ik bij mooi weer van Haarlem naar Noordwijk en terug. Ik zag de bloemvelden. Ik was goed, maar niet geheel tevreden op mezelf.

Woensdag weer even op de Eendracht. Bij Hijmans. Donderdag een geheelen dag op Walden, bij de bijen. Dotterbloemen geplukt. Het was heerlijk weer.

Gisteren, Vrijdag, een aardig tochtje met de club van Paul, per fiets naar Valkeveen. Het was nog al een vroolijk en gezellig troepje. Wel vond ik dat het nog al onbeduidende kinderen zijn. De meisjes en Paul zijn nog de besten. We lagen in 't gras aan zee, het was prachtig. Er bloeiden viooltjes. 's Avonds aten we bij Buwalda met Marie Kremers.

maandag 16 april

2e Paaschdag. Vandaag en gister prachtig weer. ▫ Ik zou veel te schrijven hebben. Ik denk er over - naar aanleiding van de lectuur van Hebbel - dit boek in 't vervolg zoo te schrijven dat het na mijn dood gedrukt zou kunnen worden. Aanteekeningen, die ook voor de wereld van belang zijn.

Ik ben geneigd tot peinzen, weemoedig. Maar in 't algemeen veel beter. Minder onrust, minder spanning, gewone, normale verkwikkende slaap. En vooral: een terugkeer van mijn gewone gevoeligheden, voor natuurindrukken, voor aandoeningen. Al deze nuancen zijn zeer subtiel, een ander kent ze waarschijnlijk niet eens, maar ik acht ze zeer belangrijk. Wetend hoe ze overeenkomen met wat ik van mijn patiënten hoorde in heviger verhouding.

Ik denk met genoegen aan mijn reis terug, met Hans en moeder. Het

was heerlijk. ▫ Ook is er veel opwekkends en moois. Gister deden we een fietstocht met Paul en Jolles, langs de Vecht. Dat was zonnig en schitterend mooi, het blauwe water en het eerste groen. Het kasteeltje Oudaan aan de Vecht bracht zulk een eigenaardigen indruk te weeg, als vroeger meestal alleen in de herfst ontstond, door de ruïne van Brederode b.v. Die vervult mij dan dagen nog. ▫ 's Avonds aten we bij Jolles, het mooie meisje van Paul kwam er ook. Ik bereed mijn nieuwen fiets. Jolles vertoonde lichtbeelden van zijn vrouw en dochtertje.

Van daag is Aapje jarig. Ik bracht bloemen en een horlogetje. En we lagen in de heerlijke voorjaarszon op Bantam. Terwijl ik dit schrijf zingt ze voor me.

Ik ben diep weemoedig. Ik heb ook tegenzin in de ruwe en ploertige menschen. Maar ik ben gezond. Ik was bij de Boer van middag, en mijn geest was actief en helder, en mijn energie goed. ▫ Maar ik voel wel verlangen naar rustige studie, innerlijk leven. Al de uitwendige onrust valt nu af. ▫ Aapje zingt het mooie liedje van Schubert ‘Zum Schluss’, woorden van Rückert.

Ik lees Hebbel's dagboek.

dinsdag 17 april

Heerlijk mooi weer. Op de Eendracht geweest, lunchroom enz. Alles vrij goed.

woensdag 18 april

Weer grijs en koude N. wind evenals Vrijdag.

Ik was van nacht weer niet lekker en had drukke ongezonde droomen. Van der Goes, dien ik geweldig plaagde en nazat, zoodat hij half huilend smeekte om op te houden, hoewel hij me niet zien kon. Van morgen neerslachtig.

Ik corrigeer proeven van ‘Viator’. Ik schreide. Om de schoonheid van het werk. Om de laagheid van hen die het hebben aangevallen. Om mijn zwakte dat ik het niet met meer trots en fierheid verdedigd heb.

donderdag 19 april

Gisteren harde regen. Vandaag bedekt. N. wind. ▫ Weer een eigenaardige ervaring, als een nieuwe beproeving. ▫ Ik had altijd gezegd, ook in Berlijn:

in Holland nemen ze mijn stuk zeker aan. ▫ Ik rekende zoozeer op de ondervonden beleefdheid en vertrouwen van de Tooneelvereeniging. En ik was zoo zeker van de bevattelijkheid van het stuk. ▫ Ik dacht verder weinig daarover, ook weinig over 't stuk. Het was geslaagd. ▫ Totdat ik op 't bureau kwam en vroeg waarom ik geen bericht van ontvangst kreeg. Toen zag ik eenige verlegenheid, alsof iets niet in den haak was. ▫ Vanmorgen kennisgeving van een aangeteekend stuk uit Amsterdam. Ik krijg die nog al veel. Maar ik dacht dadelijk: daar komt het stuk weerom. En toch weer: het is niet denkbaar, het is te goed, te bevattelijk. Maar het was zoo. En de rechte beteekenis is mij nog niet duidelijk. Wat ze als reden opgeven is te ongerijmd. Het moet zijn dat ze beiden te zeer aan het realistische genre gewend zijn. Maar dan nog! ▫ Elk woord van het stuk is niet alleen gevoeld en natuurlijk, maar ook pakkend. Hoe wonderbaar kunnen menschen verblind zijn. Maar als het publiek nu óók zoo is? ▫ Maar dat hangt maar af van de overtuiging van de spelers. ▫ En wat beteekent het geval voor *mij*? Een voorproef van nog erger teleurstelling? Een waarschuwing dat ik nog lang niet ben waar ik soms meen te zijn, dat ik nog lang niet zoo dicht bij erkenning ben? ▫ Een nog erger maken van het contrast, door de enorme fout van een zoo goedgezinde directie, om zulk een aannemelijk stuk te weigeren? ▫ En wat beteekende dan die verheffing van Berlijn? Waartoe dan al die duidelijke wijzingen? Waartoe die gemakkelijke productie? dat krachtige gevoel van juistheid en schoonheid in mijn werk? ▫ Als het niet aankondigde een beter tijd, een aanstaand doordringen van mijn waarheid?

24 april

Slecht weer, guur, hagel. Ik ben het bijna te boven. Onder suggestieven indruk van hun oordeel was ik weinig, de vrees dat het stuk werkelijk slecht zou zijn kon mij niet of maar zeer weinig bekruipen. Ik weet te zeer beter. Maar dat hun publiek - het Heijermans publiek - het slecht zou vinden, is mogelijk, als ze het slecht spelen. ▫ Daarom is het misschien wijzer om naar een ander theater te gaan. Het Ned. Tooneel of de Rotterdammers. Ik zal daar, zonder overhaasting, werk van maken. En dan zelf voorlezen, daarop staan. Ik ben weinig uit het veld geslagen, en hoop spoedig weer aan Minnestral door te werken, en dan aan het blijspel.

Ik slaap goed en ga weer als vroeger met plezier naar de Warmoesstraat. De heldere droomen zijn er nog niet, en ik heb ook nog veel sombere oogenblikken en gedachten. ▫ Ik heb het plan ontworpen voor de Practical

Socialistic Association, en hoop in de gelegenheid gesteld te worden dat plan voor de Soc. Society te verdedigen.

zaterdag 28 april

Slecht weer, regen. Z. wind. Guur. ▫ Gister een drukke dag. Eendracht, Walden, geldzaken, Johan, moeder enz. ▫ Ik bemerk tot mijn spijt, dat deze werksaamheid, al gaat ze vlot en zonder tegenspoed, toch het verkwikkende slapen bederft. Eergister weer drukke droomen. Vannacht zelfs weer afgebroken slaap. Ik moet mij dus nog meer in acht nemen, en zoo spoedig mogelijk weer weg.

zaterdag 5 mei

Mooi meiweer. ▫ Ik slaap weer goed. Ik ging veel naar Amsterdam. Wel gaat alles vrij goed, maar ik ben gauw onder den indruk van elken geringen tegenspoed. Ik ben ontevreden over allerlei. Over het slechte en langsame werken van drukkers en bouwers, waardoor de brochure er zoo slecht uitziet en de bakkerij zoo slecht opschiet. Dan over het doodzwijgen van mijn werksaamheid.

Ik sprak op 1 Mei in Groningen. Des middags en 's avonds. Een groote zaal met 2000 menschen. Logeerde bij Cohen.

Ik las veel in Hebbel.

Hans is thuis. Eergister zag ik de mooie boerderij van Oud-Bussum, met hem en de Boer.

Het is een prachtige Mei-dag, en hij is droevig van begin tot eind, omdat ik somber ben.

dinsdag 8 mei

Prachtig warm weer. ▫ Gister en vandaag beter. Zaterdag avond was ik zeer bedroefd, door lectuur van oude dagboeken. Het ontroerde mij hevig.

Zondag maakte ik een wandeling met Hans en Martha naar de Vink. Het was prachtig. Vandaar voeren we in een motorbootje met Kees 't Hooft over Abcou en Ouderkerk naar Amsterdam. ▫ Ik was veel beter.

Ik kreeg toen eindelijk de conceptie van den stijl waarin ik 't drama schrijven zal. In proza. ▫ Ik wil geven de zuivere emoties in de meest zuivere taal. Ik wil dus afzien van al het locale, speciale en gekunstelde. Ik wil

aant.

menschen geven in dramatische situatie, die spreken zooals mij dat het echtst en zuiverst en natuurlijkst voorkomt. En de situatie moet zóó zijn dat het eenvoudigst-menschelijke, dat voor altijd geldt, er door uitkomt. ▫ Ik kreeg deze inspiratie door Rembrandt. Ik was gister bij Simons, de tooneelschrijfster, en maakte het plan de Zendeling voor te lezen.

woensdag 9 mei

Prachtig warm weer. Hedenavond ziet het naar verandering. ▫ Eindelijk, eindelijk een innerlijk vredige zegenrijke dag. ▫ Gisteravond deed ik een heerlijke avondwandeling met Aapje, in de heldere maannacht, het was warm en stil, en toen ik thuiskwam zat ik nog langen tijd in de serre met open deuren en keek naar de maan boven de stille dennen. Ik was rustig, zooals dien avond in Alkmaar voor twee jaren. ▫ En van morgen den ganschen dag hier, eerst aan het tweede tafreel van Minnestral geschreven. Toen 's middags de bijen in orde gebracht en alles opgeknapt. ▫ ‘Hours with the mystics’ begonnen, en bij de thee in Sophocles gelezen. ▫ En alles bloeit zoo schitterend. Nooit heb ik de vruchtboomen hier in zulk een pracht gezien. ▫ Nu voel ik geruster en tevreden en dankbaar, als ik nu maar eenigen tijd ongestoord zoo verder werken mag. De al te heftige begeerten naar erkenning zijn gestild, en mijn kracht keert zich weer innerlijk. Ik voel nu ook beter wat er tot nog toe aan mijn werk ontbrak. ▫ Ik voel het, doch kan het niet juist zeggen. Ik wil menschen maken, in eenvoudige, maar groote situatics, die sterk-gemarkeerde karakters hebben, en hun gevoelens eenvoudig en onmiddellijk zeggen, zonder dat ik mij bekommer om het locale, het actueele, om spreektaal of zoogenaamde natuurlijkheid. Ze volgen de eeuwig menschelijke natuur, niet de schijnnatuur van een bepaalden tijd. ▫ Het is steeds weer Rembrandt die mij daarbij tot voorbeeld voor ogen staat.

vrijdag 11 mei

Gister regen, heden koel en bedekt. ▫ Gister weer een weinig getobd, over mijn gebreken en zwakheden. Ik las OEdipus op Kolonos. Eergisteravond was ik op Flevo bij mevr. van Eeghen en Walborg. Praatte veel, maar sliep toch rustig. Van nacht ook.

In den trein viel mij plotseling in hoe het slot van de Zendeling een geheel nieuw drama bevat. ▫ Jacob, de moordenaar, wordt door zijn moeder niet

1902, No. 30
Vorstelijke eenvoud.
Nederlandsche Spectato
Frederik van Eeden, Vorst van Walden, enz. enz.: Geliefde Waldeyzen!
Wij, de ziel der twintigste eeuw, wij
Het volk: Heil, Frederik! Heil!

41 Spotprent 1902.

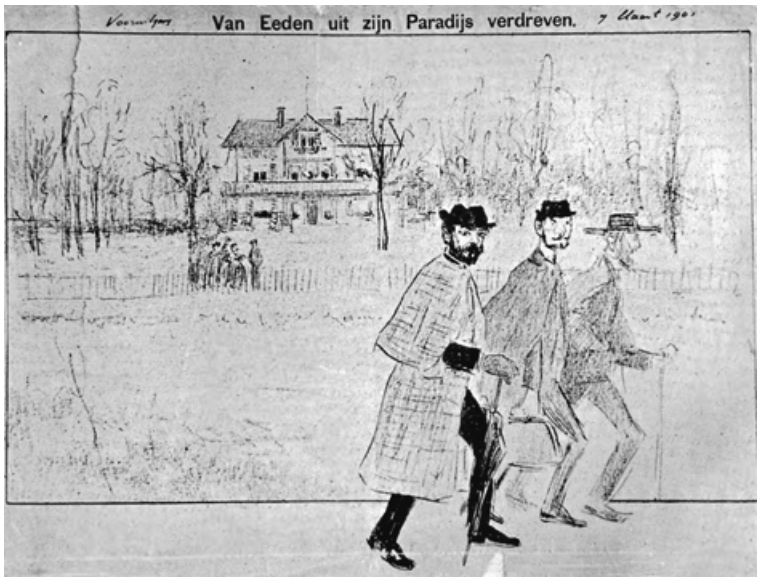

42 Spotprent 1903.

verraden, maar trouwt met Emilie. Jacob behoudt het volle vertrouwen van zijn vader. Lukas heeft zooals 't heet zelfmoord gepleegd. Emilie en de Vader zien nu Jacob gerechtvaardigd en Lukas' nagedachtenis wordt verafschuwd. Alleen de moeder weet het vreeselijke geheim. ▫ Welk aangrijpende tooneelen tusschen moeder en zoon, als hij aan haar zijn eer en positie nog dankt, en zij van hem gruwt en door hem de vertrouwelijkheid met haar man zag verbroken, daar zij niet kan dulden, dat haar man minachtend over Lukas spreekt. ▫ En dan krijgen Emilie en Jacob een zoon, die opgroeit als een gevoelige, lichtzinnige, wufte, weelderige, maar niet onridderlijke jongen. Die door valsche godsdienst opgevoed, met alle godsdienst spot. ▫ Deze jongen wordt nieuwsgierig naar dien gestorven oom Lukas, van wien hij een dagboek vond, en van wien hij alleen weet dat het een zelfmoordenaar was. ▫ Zijn grootmoeder spreekt alleen met eerbied over dien oom, en Louis begrijpt niet waarom zij dien zelfmoordenaar verdedigt. ▫ Louis vraagt zijn vader, zijn oom Cor, zijn Grootvader naar dien oom Lukas. Ook Dr Peters. Ook beambten van de Spoorwegmaatschappij. ▫ Bekentenis van Jacob aan Dr Peters, in bijzijn van de moeder. ▫ Strijd tusschen Louis en zijn moeder Emilie over het karakter van oom Lukas. ▫ Langsaam opkomen van vage vermoedens in den Vader en Emilie, door de houding van de Moeder en Jacob. ▫ Hartstochtelijke liefde van Jacob voor zijn zoon. Zelfmoord van dien zoon, voorbereid door zijn godsdienst-loosheid, zijn hooren prijzen van den Oom Lukas, die toch volgens zijn vader een zelfmoordenaar is. ▫ Bekentenis van Jacob, ook aan zijn vrouw en zijn vader, - als hij door den dood van zijn zoon gansch verbrijzeld is. ▫ Tooneel voor de slaapkamer van Louis, als het schot gevallen is, en de beide ouders kloppen. De stilte. ▫ Het muziekstuk, dat de moeder speelde toen Jacob den moord beging, en dat ze nooit meer speelde - maar dan éénmaal weer, en Jacob's herinnering als hij het hoort. ▫ Als Jacob eens gaat slapen, en een lange alleenspraak houdt, en als hij naar zijn bed toegaat, de schim van zijn broeder daar ziet liggen, hoestende.

maandag 14 mei

Goed warm weer, heden wat winderig. Vorige dagen prachtig. ▫ Langsaam aan herstelt zich het evenwicht blijvend in mijn geest. De schokken en de uitputting van 1905 kom ik te boven. Als ik nu bewaard blijf voor buitengewone rampen dan zie ik nog een krachtige, gelukkige werksaamheid in 't verschiet.

aant.

Zaterdag fietste ik naar den Haag. Het was mooi en vroolijk.

Gister verjaarpartij van Hans.

Ik las Hippolytos van Euripides, en OEdipus van Sophocles, en deze lectuur gaf mij die eigenaardige verkwikking en rust. ▫ Zelfs het meer moderne van Euripides behaagde mij minder. De bekoring is onbeschrijfelijk, en heeft eenig verband met de verbeelding van het antieke landschap, en het godenleven in de gewijde bosschen. Die voorstelling schijnt mij nu, bij rijper oordeel, minder absurd. Het is veel waarschijnlijker, en veiliger aan te nemen, dat wij onder invloed staan van machtige bovenmenschelijke wezens, wier motieven wij nooit kunnen doorgronden, dan niet. Het is beter voor een bij, aan te nemen dat een groot wezen zijn lot beheerscht, en de eigenaardigheden van dat wezen te bepalen, dan het te negeeren. ▫ De situatie van Hippolytos en zijn vader is prachtig. Maar Phaedra's lastering schijnt te onmenschelijk laag. ▫ Is er echter ooit meer direct met het motief ‘edelaardigheid’ gewerkt dan in de antieke tragedie?

woensdag 16 mei

Gister koud en regen. Vandaag aanmerkelijk beter. ▫ Gister was een dag waarop ik liefst den ganschen dag geslapen had. Ik was suf, slaperig, stil en neerslachtig. Tegen den avond zelfs onverschillig. Alleen maar slapen, wilde ik. En ik moest daarbij glimlachen zoo hevig als ik mij iedere kleinigheid pijnlijk aantrok. B.v. het verkeerd spellen van den naam Asser in mijn brochure. Dat vond ik ondragelijk. 's Middags sliep ik, en daarna werkte ik toch nog aan mijn artikel over poëzie en mathesis, dat ik geheel op nieuw schrijf. Maar 's avonds deed ik niets en vannacht sliep ik lang en zwaar. Ik schijn zulke dagen te moeten hebben. Van morgen was ik veel beter, ging naar Amsterdam, en voelde weer veerkracht. Lady Welby raadde mij naar Amerika te gaan en Roosevelt te spreken te krijgen. Ik vind haar denkbeeld goed en zal geduldig mijn kans afwachten. Er moet eerst nog wat meer gebeuren.

Ik las Iphigenia in Aulis en I. bij de Tauriërs. Ik was door het laatste zoo getroffen dat ik schreide. ▫ Denk, na ruim tweeduizend jaren om de woorden van een medemensch te schreien. Maar Euripides staat ook veel dichter bij ons, dan bij Homeros. Zijn personen zijn de Homerische figuren niet meer. Het zijn menschen, gevoelige moderne menschen als wij, die op vreemde wijze hun gevoelens doen gelden in de onmenschelijke-heroïsche situaties waarin ze door de Homerische legende geplaatst zijn. Iphigenia

die beurtelings plechtig gehoorzaamheid aan de godheid eischt, en haar wonderbare ontvoering doodgewoon vertelt, en dan opeens zegt dat geen godheid zulke onzin kan willen, als menschenoffers, terwijl ze de bloedbevlekte als onrein uit haar tempel weert. Dat is een innerlijke tegenstrijdigheid, die de orthodoxe Grieken terecht moest ergeren, en die ook eigenlijk niet te verdedigen is. Tenzij men een tendens wil aannemen, die niet zuiver artistiek is. Maar toch is het aangrijpend en krachtig.

donderdag 17 mei

Heerlijk voorjaarsweer. Niet warm, niet droog, maar bedekt met nu en dan mooie zonneschijn. ▫ Gister deed ik weer tamelijk veel, en vergaderde 's avonds nog met het bestuur van Walden. ▫ Daarop was de slaap aanvankelijk niet zoo goed. Ik werd ook wakker en lag eenigen tijd wakker. Toen kwam een heldere droom, gunstiger dan den laatsten tijd. ▫ Van morgen was ik vrij goed. ▫ Maar de neiging tot mij terugtrekken tot een contemplatief leven van studie en productie wordt steeds sterker.

Van middag las ik Gebonden Prometheus van AEschylos, en dat gaf als een machtigen drang tot inkeer en contemplatie. ▫ Het was alsof ik den gemartelden Prometheus benijdde, om zijn rotsenland/ zijn eenzame trots, zijn lichaamspijn, zijn onsterfelijkheid. ▫ Ik ben aan teedere kluisters gebonden. Ik zie geen uitweg. Maar het is alsof ik op de loer lig, als een gevangen vogel. Zoodra ik een opening zie, ben ik weg. ▫ Ik kan zelfs niets bepaalds wenschen. Ik wilde af zijn van alle sociale bemoeyingen. Een studeerkamer, boeken en wat vrije natuur. Maar waar? en met wie? De natuur hier vind ik lief, hicr heb ik ook boeken en kan ik mij inrichten. Maar ik haat Amsterdam, ik haat de organisatiebemoeyingen. Ik verlang naar een groote sfeer en vrijheid tot groote gedachten. Ik voel dat ik mij genoeg in kleinheid heb bewogen, en dat ik beter doe nu het groote in mij zijn recht te geven. Dat is mijn plicht. ▫ Om er toe te komen, zullen reizen nog de beste weg zijn. Zoodat men zich wel buiten mij redden moet.

Ik zie nu hoe ik vroeger AEschylos begreep zooals bijna allen het waarschijnlijk nog doen. Als groote fantastische beelding van onware en kinderlijk primitieve mythologie. Atlas die den hemel draagt, Typhon onder den AEtna enz. ▫ Maar nu treft het mij alles, als vol diepe en geheimzinnige waarheden. ▫ Ik zie er nu een ontzachlijke wijsheid in, die Plato's redeneerend betoog verre te boven gaat. ▫ Het menschengeslacht, door Zeus tot verderf bestemd, door Prometheus gered ten koste van eeuwige folter. ▫ Is

hier niet eenzelfde waarheid gezegd, als in de zondeval en de zoendood van Christus. ▫ En welk een heerlijke, trotsche/ majestueuze Christus. ▫ Is die tragiek, verder van ons staand/ eigenlijk niet schooner en grootscher dan het weekere, tot het evangelie overgaande, menschelijke van Euripides. Is de verbazende populariteit van het evangelie wel een bewijs van hooger en duurzamer waarde? ▫ Is AEschylos niet schooner, zooals een onherbergsaam sneeuwgebergte schooner is dan een vriendelijk heuvelland? ▫ Is Shelley's Prometheus ook niet meer, hoewel veel minder populair, dan de drukke, min of meer barokke en frivole Faust. ▫ Zelfs zeer groote en zeer oude reputaties zijn thans nog geen vaste bakens.

dinsdag 22 mei

Het heeft vier dagen geregend. Het was sints Vrijdag koud en nat en de zon was niet te zien. Nu klaart de lucht op. ▫ Vrijdag las ik in 't Vaderland het citaat uit de kritiek in de Tägl. Rundschau. Dat vervulde mij, alsof het dat was waarop ik gewacht had. Dat was de indruk bij een geheel vreemde die het eerste deel niet kende. Die zag volstrekt geen daling in het vervolg. Wel iets anders, wat natuurlijk is. En ik had voldoening, tegenover het hatelijke der Hollandsche kritiek. Ik gunde die mezelven. ▫ Het had ook een goede werking. Want als de wereld waarde aan mijn woorden hechten gaat wordt ook mijn verantwoording grooter. Dat maakt mij omzichtiger, bedachtzamer. En dat was 't, wat mij altijd te zeer ontbrak. Een van mijn grootste gebreken, het voorbarige, overhaaste in oordeel.

Ik werd ook rustiger, alsof een zekere dorst naar rechtvaardiging gestild was. Ik heb nu vooreerst genoeg. Laat ze nu maar weer wat schelden. Men moet de Goden niet verzoeken.

Van morgen kwam er dan ook een minder goede kritiek (Dr Zweig in de Wiener Zeit). Maar nog altijd zeer eerbiedig en hoffelijk.

Hoe graag zou ik toch baan breken tot het tooneel. Ik zou zulke mooie dingen kunnen doen vertoonen. Het is geen onbillijke wensch van me, en geen ijdelheid die mij er naar doet verlangen. Zonder opvoering is het toch maar half werk.

Ik had een prachtige heldere droom van morgen. Werkte niet, maar was in Amsterdam. Sliep van middag en voel nu uitgerust. Gister in Haarlem, bij mijn zieke tante.

aant.

26 mei

Ik wilde wel met dit nieuwe boek ook iets nieuws beginnen. Tot nieuwen inkeer komen. En deze aanteekeningen meer waarde geven. ▫ Ik wensch van de levensjaren die mij nog resten alles te maken wat mogelijk is. ▫ Ik herlas de oude dagboeken. Soms met droefheid, bijna altijd met verwondering. Blijven die blindheden nog bestaan, die mij zulke rare en onjuiste dingen deden zeggen? ▫ Ik geloof wel dat ik wat wijzer ben geworden. Zeker harder en strenger. Ook eenzamer en somberder, hocwel dat in den laatsten tijd wat beter wordt. ▫ Vaster inzicht in de beteekenis van mijn werk. Daardoor vaster conceptie van wat ik te doen heb. Hoofdzakelijk drama. En een boek, over droomen. Misschien over Eckhart. Misschien nog een boekje over de productie-vereeniging. ▫ Overigens Drama: Minnestral De Idealisten. van Gelder. Trots verbrijzeld. ▫ Ik heb de laatste jaren daden gedaan. Ik heb wat uitgericht, ondanks veel flaters en moeite. Walden, G.G.B., Horstermeer, de Eendracht. Mislukt is er niets. ▫ Maar nu is dat dadenleven bijna ten eind. Het was het aanraken van de aarde om kracht te krijgen. Nu moet ik terugkeeren tot mijn geestelijk leven en dat vastleggen in mijn kunst. ▫ De inspanning heeft mij aangegrepen. Ik ben licht ontroerbaar geworden, zoodat ik niet zoo gemakkelijk tot physieke rust kom.

Gister nacht sliep ik heerlijk en voelde 's morgens goed. Maar een fietstocht van Rotterdam naar Haarlem, bespreking in Rotterdam over de Eendracht, bezoek bij Margarete Meyboom op Westerbro, het heerlijke Mei-land, het bloeiende frissche Holland, het eten bij mijn moeder, met een paar glazen wijn - en door dat alles sliep ik weer slecht van nacht. Vroeger zou me dat niet hinderen. ▫ Ik ben ook veel sneller tot somberheid geneigd. Ik voel, dat het mijn plicht is, zoo spoedig mogelijk mijn geest vrij te maken van druk en bekommering, geen lasten méér op me te nemen, opdat ik nog zou kunnen geven wat ik te geven heb. ▫ Mijn omstandigheden zijn gelukkig zooveel verbeterd dat geldelijke druk mij niet bezwaart. Ware dat zoo nog, dan zou ik het land uit gegaan zijn. Want het zwaarste moet het zwaarste wegen. Had ik niets, leefde ik van mijn pen, dan zou ik niet dien druk voelen. Nu ik de verantwoordelijkheid draag van groote zaken, moet ik ook gewaarborgd zijn. Ik heb nu dien waarborg en behoef dus de zaken niet op te geven. ▫ Ik voel nog zeer frisch in levenslust, in staat tot groote levensvreugde. Het mooie verheugt me haast meer dan ooit te voren. Maar het is als een beker die ik even beroer, het smaakt, maar een

teug kan ik niet nemen. ▫ Ik weet dat ik, door evenals in 1893 mij los te maken zeer gelukkig zou worden, evenals ik toen zeer gelukkig werd. Maar het is nu moeielijker en ik eisch ook meer. Ik ben ook wat ongeduldiger, omdat ik ouder ben, en niet zooveel jaren meer te verliezen heb.

In mijn gemoedsleven is een schrikbarende moeielijkheid, die een crisis tegemoet zal gaan, maar waarvan de oplossing mij duister is.

Aan mijn gezin, vrouw en jongens, ben ik gehecht zooals de beste huisvader aan zijn gezin gehecht kan zijn. De jongens zijn braaf en goed en beminnelijk, de moeder heeft gebreken maar ook groote deugden, haar en mij verbindt de herinnering aan een lang en rijk liefde-leven uit vroeger jaren, een te samen dragen van veel moeite, veel edele bewegingen jegens elkaar, veel genot samen, maar enkele, zeer schaarsche bittere momenten. ▫ Maar de teedere, oorspronkelijke innigheid is verloren, wel voor goed. En wat ik nu van eene andere krijg, dat gaf zij nooit en kon zij nooit geven, en niemand anders, ook Betsy niet. ▫ Zou ik nu, als zedemeester voor anderen optredend, zeggen: breek dat mooie/ dat allermooiste wat je gehad hebt, en wees tevreden met het goede, regelmatige, dat je leven rustig en zuiver zal maken. ▫ Zou ik dat tegen anderen zeggen? En zou dat het zijn wat God wil? ▫ Mijn hart weigert. Ik kan dit schoon niet moedwillig vermoorden, terwille eener uiterlijke vrede, eener conventioneele regelmatigheid. Ik lig liever krom, en houd vol wat dan onzuiver heet. ▫ Tenzij de toestand meer en meer gespannen wordt. Maar dat zal mijn werk niet zijn, - maar het noodlot. Nog tracht ik te doen wat ik goed acht en houd vol, waar ik meen dat het moet. ▫ Maar dit conflict is het scherpste waar ik ooit in ben geweest. Deze soort conflicten echter dooden en vermoeien den geest niet, zooals kleine en leelijke doen. Het stoort de hoogere werksaamheden niet.

Het leven is altijd tragisch, van hoog standpunt beschouwd. Het tragische duld ik en draag ik. Maar het kleine en leelijke niet.

dinsdag 29 mei

W. wind, wolken, goed weer. ▫ Van morgen ben ik tevreden, normaal/ opgewekt, arbeidslustig. Ik heb gister in Amsterdam een rede gehouden, met Emons, en ben daarover voldaan. En toch was ik gister den ganschen dag neerslachtig, omdat ik het zou doen. Niet omdat ik vreesde het niet goed te doen, maar eigenlijk omdat de litteekenen van zooveel vroegere onaangenaamheden nog smarten. Ik zei: ik doe het nooit weer. Ik blijf

voortaan aan mijn werk. Maar toen ik het gedaan had, voelde ik hoe goed het geweest was, hoe rustig en vast ik gesproken had, hoeveel dieper nu doordringt wat ik zeg, omdat ik standvastig ben gebleven en op feiten wijzen kan. ▫ Het verzet was zwak, ditmaal van de Anarchisten. De soc. democraten geven het maar op. En wat nu werd aangevoerd was zo erg onzinnig en dom.

Een prachtige, diepe gedachte van Hebbel: ‘die Welt eine Wunde Gottes’ ‘das Urgeheimnis.’ ▫ Dit is wat ik voel. Maar weinigen zullen het kunnen begrijpen. Ik zou willen zeggen: ‘eine heilende Wunde.’ ▫ Dat is de levenstragiek, en dat voelen dramatische dichters.

vrijdag 1 juni

Slecht weer. Donderbuien, hagel en regen, koud. ▫ Gister was ik met moeder in de tentoonstellingen te Amsterdam. Zag het schilderijtje met de drie blikken keteltjes van Floris Verster.

Gisteravond las ik de geschiedenis van Prinses Radziwill en Cecil Rhodes. Een uitstekende stof voor een drama. ▫ De heerschzuchtige, energieke, poseerende Engelschman zonder scrupules, die reusachtige plannen heeft, met zijn innemend en toch weer ruw en wreed karakter. En de nobele vrouw, die hij niet omkoopen kan, en daarom tracht te vernietigen. ▫ Zijn godsdienstloosheid, door lectuur van het boek ‘the Martyrdom of men’ en het ophouden daarmee van alle gewetensbezwaar. ▫ Zijn eenzaam einde.

Ik ben niet best gestemd van daag.

zondag 3 juni

1e Pinxterdag. Slecht weer. Ik ben weer aan 't niezen door hooi-katarrh.

Gister kwam de lange brief van Else Otten. Zij springt raar met mij om. Voor weken heeft zij ‘de Zendeling’ al van Kahane terug en de Broeders van Frisch. En nu vraagt ze mij of ze de Zendeling aan Halm mag geven, en de Broeders aan Kahane. Terwijl ik al vier maanden zit te wachten op het oordeel van Kahane over de Broeders. Dat is om tureluursch te worden. Ze vertaalt goed, maar heeft geen begrip van nauwgezette samenwerking.

Ondanks die slechte tijdingen sliep ik heerlijk. Soms voel ik alsof die Berlijnsche tijd mijn gemoedsrust verstoord heeft en of ik gelukkiger was zonder die grootere aspiraties. Vooral het gevoel dat ik iets nog veel voortreffelijkers moet geven om te bereiken wat ik wil, en dat er in die succesvolle tooneel werken een zekere deugd zit die ik niet bemerk en die ikzelf

aant.

niet heb, dat werkt hinderlijk. Ik zie volstrekt het superieure niet van de stukken van Ibsen, ook zelfs niet van Maeterlink. Een stuk als Monna Vanna laat mij koud als een steen. Waarom hun werk boven het mijne staat, weet ik niet. Het publiek zegt het, maar de vraag is: Is er in Ibsen en Maeterlink iets moois dat ik niet zie, of is er in 't mijne iets wat ik wel zie maar het publiek nooit kan zien? ▫ Het is onmogelijk zich toe te leggen op het mooi van anderen, omdat het publiek dat wil. Ik kan mij alleen toeleggen op een zekere tooneel-geschiktheid, die ik tot nog toe verwaarloosde.

donderdag 7 juni

De eerste zomerdag met strakke lucht en zon. De eerste bijenzwerm. ▫ Vandaag ben ik goed, als op de oude hoogte van veerkracht, hoewel voelend wat ik achter den rug heb. Gister werkte ik aan Minnestral en vond het effect van jamben en knuttelverzen. Dit geeft juist weer wat ik zocht, de hooger sfeer van den dichter en de banaler sfeer van sommige figuren. Het is beter dan proza, omdat het meer kunst blijft, in de fictieve wereld. Ik ga op deze wijze door.

Vandaag at ik met Verwey en mijn moeder bij Kras. Moeder was boos om het werk van van Suchtelen dat ze op mij toepasselijk vond. ▫ Ik zei dat ik er mij niets van aantrok en het werk vrij goed vond. Van Suchtelen kan iets concipieeren, wat vrij zeldsaam is. ▫ Ik neem van Suchtelen kwalijk dat hij door gebrekkig inzicht mij en mijn werk niet begreep, dat hij er zijn eigen subjectieve gevoelens in legde, en mij daardoor meer tegenwerkte dan hielp. Dat hij dit niet alleen nooit ingezien heeft maar mij nog pedant en grof aanviel bovendien. En nu doet alsof hij wijzer is dan hij is. ▫ Achter zijn houding schuilt de sympathie voor Betsy, die hij door mij beleedigd achtte.

Ik zeide Verwey dat ikzelf de gegevens voor een blijspel zal verwerken. ▫ En door dit gesprek voelde ik tevens dat het noodig zou zijn het blijspel te omlijsten door een hooger sfeer, om daardoor te geven wat van Suchtelen niet geeft en niet geven kon, het contrast met hooger en dieper inzichten. ▫ Om dit te bereiken zal ik naast en boven de Idealisten zetten een hooger en machtiger figuur, die evenals in Torribio, het zuiverder en hooger inzicht vertegenwoordigt, en het geval als 't ware voor zich laat bewegen, tot instructie. Het beste hiervoor is een Koningin, die een der Idealisten aan haar hof heeft als hofdame en vriendin, en die het experiment laat ge-

beuren, en er heimelijk oog op houdt. ▫ Dit geeft tevens een mooi begin en einde.

zondag 10 juni

Nog guur weer. Hooi-katarrh. ▫ Gister op een Walden-vergadering begon de Haer, chef-bakker, uit te varen tegen Emons. Er kwam aan 't licht dat de Haer jaloersch was en vol gekwetste ijdelheid, omdat zijn figuur niet genoeg op den voorgrond komt. En hij was toch een goede, schijnbaar bescheiden, eerlijke en bekwame werker. Hetzelfde gebrek heeft Petter en ook de Boer. Kinderlijke ijdelheid, die overheerscht en die ze niet beheerschen kunnen. Een geweldig bezwaar tegen de betere organisatie, dat krachtig moet bestreden worden.

Ik kreeg brieven over Joh. III van mevr. Nolthenius, van Dillon. De laatste schreef hoe hij was ‘pleased, cheered, inspirited’ door het boek.

Vandaag gaat Hans weer naar Zürich.

maandag 11 juni

Nog N.wind. Maar zonnig. ▫ Gister brachten we Hans naar Utrecht, Martha en ik. En we wandelden van U. naar Maartensdijk. M. was eerst bedroefd. Maar werd opgewekter, en ik voelde me rustig en tevreden.

Ik dacht over het drama ‘David’. En ik hoorde den toorn waarin 't geschreven zal moeten worden. De Hebreeuwsche stijl van de Passielooze Lelie. Kon dat niet prachtig worden? En Rembrandtieke tooneelen. Ook in de poëzie het halfduistere, zwaarbeschaduwde, met alleen het echt-menschelijke scherp belicht.

donderdag 14 juni

Nu reeds twee weken waait dezelfde koude noordewind. Het is steeds grijs en guur.

Gister avond las ik mijn latere verzen over, die nog niet afzonderlijk verschenen, en ook ongedrukte. De Dante en Beatrice cyclus is het beste wat ik ooit schreef, de beste verzen. En het allerlaatste stel ik het hoogste. ▫ Ik herinner me dat ik een dezer sonnetten schreef in de wachtkamer van 't station te Rotterdam, toen ik een spreekbeurt zou vervullen in Dordrecht, en de aansluiting miste. Terwijl ik dus wist dat een zaal vol menschen op me zat te wachten en dat ik minstens drie kwartier te laat zou komen, en dan nog een spreekbeurt moest houden, zat ik in een volle stations wachtkamer het sonnet te schrijven.

aant.

‘Wat zegt het najaar dat de blaren strooit.’

Ik schreef het geheel af in dat half uur. Hoe wonderbaar werkt de geest dan.

Van middag zag ik Wagner's buste, te midden van Parsifal partituren. Toen had ik een trotsch en gelukkig gevoel, dat er in mijn hoofd scheppingen leven die even belangrijk zullen zijn. ▫ Maar tevens voelde ik wat mij ontbrak voor het hoogste. De muziek. ▫ Er zal eens een waarachtig dichter komen die tevens componist is. En die zal Shakespeare overtreffen. ▫ Mijn voorrecht is de geschiktheid voor practische werksaamheid samengaand met poëtisch vermogen. Dat geeft een bij dichters zeer ongewone scherpen kijk op het leven, in de laatste jaren eerst verworven, en van nu af aan benut.

Toen bracht ik een uur in 't Rijksmuseum door, en zag de Nachtwacht zoo mooi als nooit te voren. Ik werd gelukkig zoodra ik mij omringd voelde door het kleurenpalet der ouden. De aanblik van hun kleurcombinaties treft onmiddellijk als iets gezonders en vreugderijkers dan die van onze schilders. En het merkwaardige van Rembrandt is, dat hij niet heeft het coloriet van zijn tijd, zooals alle andere schilders hebben, maar een geheel eigen coloriet. ▫ Ontzacblijk trof mij de geweldige sombere dramatiek van het lijk onder Deyman's handen. Ik weet niets aangrijpender<s> als schilderwerk.

In de straat loopend na die vreugde tusschen de schilderijen voelde ik weer de trots en het geluk, dat er in mij een eigen wereld leeft van schoonheid, die even werkelijk en sterk is als de wereld waarin ik verkeer, ja sterker. ▫ De Duitsche kritiek gebruikt vaak het woord: ‘Gestaltungskraft’. Daar hebben wij geen goed woord voor. Het is de hoofdzaak.

Ik las vandaag het eerste stuk van de Oresteia/ Agamemnon. Dit is veel aangrijpender dan de Zeven tegen Theben, Persen of Danaos. Het staat in denzelfde rang als de Prometheus.

Παπαῖ, ὁιῶν το πῦρ˙ ἐπέρχεται δέ μοι.

Koningin Romelia, in de Idealisten. De eerste scène, Romelia opkomend met haar vriendin.

vrijdag 15 juni

Slecht weer, koud en regen. ▫ Van morgen slecht gestemd, gedrukt onder den last van mijn gebreken. Neerslachtig. Men heeft dan juist behoefte dat op te schrijven, alsof 't daarmee beter kon worden.

zaterdag 16 juni

Eindelijk wat zomerwarmte. ▫ Gister was de dag slecht. Ik kon weer niet tot schrijven komen. Ik had dat in de vrije dagen van 1895 ook. Ik herinner mij dan sombere verloren morgens, als het schrijven niet gaan wou. Later toen ik alleen schreef in zeldsame vrije uren had ik die sombere perioden niet. Toch leed mijn productiviteit er niet onder. Maar ik moet nu voorzichtiger zijn, ik heb nog al geleden, en ik heb zooveel wat op uiting wacht.

Van morgen las ik in het Browning-editietje dat Mrs Janus uit Amerika mij stuurde. En zie nu ging plotseling daarmee de schoonheid voor mij open. Nu eerst werd hij mij lief, om zijn rijkdom, zijn pittigheid. En ik voelde mij verwant, geneigd tot weerklank.

Ik slaap weer in mijn hut, het is er frisch en prettig, goed in orde. Ik verlang zoo naar mijn werk. Nooit heb ik mijn dichtersroeping zoo sterk gevoeld als nu. In mijn jeugd helaas te weinig. Toen was ik te bloo en te bescheiden. ▫ Maar nu laat ik niet meer af. Taai en geduldig keer ik weer tot de Muze, om te luisteren, hoe vaak ook door 't tij der wereld weggesleept. Onverdroten als een bij, als een mier die met zijn last door 't bosch zeult.

dinsdag 19 juni

Heerlijk warm zomerweer. 's Nachts regen. ▫ Nu weigeren ook de Rotterdammers ‘de Zendeling.’ Deze zelfde strijd had ik twintig jaar geleden al moeten voeren. Ik heb hoegenaamd geen prestige als tooneelschrijver, en het blijkt dat men vooral op reputaties afgaat en al wat eenigszins eigenaardig is absoluut niet beoordeelen kan. Ik moet dat prestige dus verwerven. En dat kan alleen door geduldige arbeid.

Minnestral is in voortgang. Ik schrijf aan 't tweede tafereel, met lust.

Een zwembad op de meent gisteren knapte mij heerlijk op.

vrijdag 22 juni

Heerlijk warm weer. Ik ben echter nerveus en sliep hedennacht slecht. Gister met Aapje in Artis.

Ik begrijp nu waarom alle subjectieve werk slecht is. Het zoogenaamd oprechte ware werk. Het kan niet goed zijn. Het is geen kunst. ▫ De natuurklank is slecht, want ze is individueel. En het individu is zwak en voos en door erfzonde belast. ▫ Alleen onze scheppingen, nieuwe vrije scheppingen

aant.

zijn goed. ▫ Viator scheen slecht omdat het den schijn droeg van natuurgeluid, van een dagboek van *mij*. ▫ Als ik het zóó lees, kan ik het niet verdragen. Maar het is beter. Het is een waan dat het subjectief zou zijn. Ook al had ik dien waan zelf, mijn instinkt wist beter. Uit onwaar begrip van mijn leven/wezen heb ik goede en schoone waarheid, dichterlijke waarheid gecreëerd. ▫ Ik ben een niets. Maar uit mij wordt het schoone.

zaterdag 23 juni

Bedekt maar warm. ▫ Als een breede kloof tusschen gister en heden. Gister avond naar Parsifal. Ik was gister somber en nerveus, en zie! van morgen, na een eenigszins feestelijken avond, een diner in Americain, opera en souper bij Hijmans, voel ik mij van morgen licht, vreugdig, innerlijk zomerachtig gelukkig, zooals wel in ouden tijd, maar met dieper ondergrond. ▫ En toch hevig gevoel van eigen zwakheden en onwaarde, maar toch weer dat zonderling onlogische vreugdige, dat mij ook vroeger zoo vaak verbaasde.

A. was bedroefd en boos om iets wat mijzelf volkomen onbeduidend schijnt maar mij toch lief is om haar fijn gevoel.

Over Parsifal vele en belangrijke gedachten, die ik zal opschrijven.

Goede berichten uit Amerika.

zondag 24 juni

Mooi, warm zomerweer. ▫ Ik sliep verkwikkend. Ik voel mij bizonder tevreden. Ondanks 't besef van zonde en onwaarde. Dit is zeer gewichtig en merk waardig. Ik denk omdat ik zooveel begrijp, wat vroeger onduidelijk was. ▫ Welke enorme misverstanden heerschen er nog. Omtrent zonde en schuld.

Van morgen in 't bad een gedachte omtrent de physionomische uitdrukking der dingen. Wij zien soms in schijnbaar onbezielde oflevenlooze dingen een expressie, een karakter. In een dier niet alleen, ook in een plant, maar ook in een rots, een landschap, een wolk. En deze laatste expressie houden we voor gezichtsbedrog, omdat we meenen te weten dat er geen ziel achter is. ▫ Maar dat is juist het gezichtsbedrog. Achter alles is een ziel. Het eenig verschil is dat wij de expressie van dieren en planten een weinig verstaan, - die van rotsen en wolken niet of zeer weinig. *Alles* heeft karakter-uitdrukking, want alles heeft ziel - het is ons verstand alleen dat niet toereikt.

Expressie van het lijk onder Deyman's handen, op Rembrandt's schilderij. De individueele ziel die plaats maakt voor de wereldziel. De boevenziel is heengegaan, het grootsch-ernstige der doodsexpressie is de wereldziel die zich uitdrukt. En Rembrandt verstond, en deed ons verstaan.

Gij zijt mijn meester, Rembrandt, gij verstond en doet verstaan.

Voorspel van ‘Trots verbrijzeld’ samenspraak tusschen een Titan en Boeddha. ▫ De idee van het stuk: ‘de reinigende kracht der zonde.’

dinsdag 26 juni

Winderig, bedekt. ▫ Gister in Haarlem, gezwommen met Paul. 's Avonds kwam het nummer van ‘die Nation’ met het stuk van Anselm Heine.

Ik sliep weinig, en het is ongeloofelijk zooveel als er dan in één nacht in mijn hoofd gevormd wordt. ▫ Alles waarover ik dacht, kreeg gestalte en leven. ▫ De werking is vizueel. Ik *zie* de tooneelen, waarin de karakters zullen optreden. En daardoor vormen zich de karakters. ▫ Zoo zag ik b.v. het derde tafereel van Minnestral, het weelderig hotelterras aan de zeebadplaats. En de sfeer is dan intens mooi. Zoodra ik dan die sfeer, die omgeving zie, dan komt het spel der menschen. De scène tusschen Walter Rolland en zijn vrouw. Het optreden van Minnestral. ▫ Dan het tooneel in de fabriek, dan de kolenmijn, met het vizioen van Dante. ▫ Zoo wordt het langsamerhand een prachtig geheel. Ook ontstond de figuur van Rensje.

Ook ging de bouw van ‘de Idealisten’ voort. Prinses - niet koningin - Romelia die als jonge man vermomd de kolonie komt bezoeken, en ziet hoe haar experiment voortgaat. De dweepsche, sentimenteele, soms ook vinnige christen-anarchist-tolstoyaan als leider en de andere min of meer spotzieke, weifelende of cynische elementen om zijn ernst heen. De fijne ontgoocheling die Romelia laat gebeuren. ▫ Romelia komt met een vriendin, die in 't complot is, en die met haar speelt een paar ‘vrije gelieven’ te zijn die opname wenschen. Verwikkelingen daardoor. De leider wordt op haar verliefd - meenend dat zij een man is, en ondergaat de vreesselijkste wroeging daardoor.

Verder kreeg ‘Trots verbrijzeld’ een wondere nieuwe belichting. Juist door die wondere ervaring dat zondigen verhelderen kan. Die man - zijn naam weet ik nog niet - wordt door hersenschimmen van deugd, plicht en kuischheid tot op den rand van 't verderf gebracht. ‘De zonde ten bloede toe weerstaan’. Hij worstelt wanhopig, maar valt ten slotte en bezwijkt, zijn zwakheid vervloekend. Dan blijkt dat de val zijn redding is geweest.

aant.

▫ Dit is een stoute en geweldige gedachte, waarvan ik in den laatsten tijd zeer vervuld ben, en die ik weeg en doorvorsch en tracht tot zuivere juistheid te brengen. Er is zooveel om en bij.

Eindelijk kreeg ook het plan om Cecil Rhodes te dramatiseeren meer vorm. Ik geloof dat het zeer goed gelukken kan. Prinses Radziwill en Cecil als voornaamste handeling. De verwerping van den Godsdienst als oorzaak van zijn zwakte: de Idee.

Dit alles, en veel meer nog, in de paar uren dat ik wakker lag. Reglement voor de Eendracht. Ingezonden stuk aan de Locomotief in antwoord op Borel's geklets over Walden. Stuk over Parsifal. ▫ En toch ben ik niets moe van morgen. Maar recht vreugdig en licht. ▫ 'Trots verbrijzeld' wordt geloof ik het machtigste van al mijn werken.

De wereld 'die Wunde Gottes' moet vrij puruleeren kunnen, wie de wonde dichtsluit (askese, schijnheiligheid, dweperij, wereldverzaking) doet bloedvergiftiging ontstaan.

donderdag 28 juni

Grijs, stofregen, W. wind. ▫ Sints gister wat neergeslagen, van morgen somber. Het begint altijd met de Eendracht en geldzorgen. Ik weet wel dat het niet ernstig is, maar het bekende hinderlijke spanningsgevoel komt dan terug, dat ik juist geheel verliezen wil. Ik sliep goed maar van morgen wegen allerlei kleinigheden weer te zwaar. B.v. dat ik de mooie feesten in Utrecht niet gezien heb, de Romeinsche wagenrennen - de vorige maal, bij de ridderspelen, had ik er ook al spijt van. Zoo iets komt niet weer. Ik krijg dan terstond het gevoel of mijn werk maar onbeduidend is, het groote gezicht er op wordt verduisterd. Ik zie het in den kleinen schijn, een kamertje met een cahier met versregeltjes.

zaterdag 30 juni

Harrow, goed weer. Gister bij stormweer uit Rotterdam vertrokken. De zee zag woest, geheel wit van schuim, geen schip te zien. Ik was niet bepaald bang maar toch niet vrij van eenige beklemming, die zich deed gelden door depressie. Als jongen zou ik opgewekter zijn geweest, en vooral geprikkeld door 't opwindende. Ik was daarvoor niet opgewekt genoeg. Toen we in zee waren en geweldig deinden/ toen vond ik het prettiger. Door het slingeren kon ik niet slapen en ik dacht over deze onrust, hoe het zou zijn als ik nu wist dat die onrust eeuwig duren zou. En

toen kwam in mij de gedachte dat juist omdat het psychische onrust is, het niet eeuwig duren kan. De aard van alle smart is psychische onrust, en als zoodanig altijd voorbijgaand. Vreugd is rust, en als zoodanig blijvend. ▫ In den morgen kwam, heel even, de vreugdigheid weerom. Ik zag een jonge moeder met man en twee lieve kinderen. En dan voel ik dat mooie terstond zeer intensief. En ik dacht: het liefhebben is al zoo mooi en heerlijk, en dan wat er van komt, de kinderen, dat krijgt men nog toe. ▫ Zulke dingen kon ik vroeger niet denken, ik zat altijd niet de physieke leelijkheden. Die acht ik nu niet meer. Evenmin als vrouwen dat doen. Is dat vooruitgang of achteruitgang?

In Harrow was mijn koffer zoek. En evenals bij dien storm gister dacht ik terstond, ‘daar heb je 't nu al’, alsof alles verloren was. Het is omdat ik zulk een stijging voel, vooral in mijn werk, omdat Minnestral goed gaat, dat ik dan in eens denk: ‘nu is 't uit, nu verdrink ik, nu trappen ze me terug, of nu zullen ze me 't werk verhinderen.’ Als die koffer weg was geraakt, zou mijn verblijf bedorven zijn geweest. Hij kwam terug, heel gewoon. Evenals ik heel gewoon, niet verongelukt ben. ▫ Het is zoo vreemd met me, ik stijg, mij verwonderend, elken dag in nieuwe kringen.

Mooie bloemen hier, en mijn lieve vriendin. Ik houd zooveel van haar. Het trof me van morgen weer zooals ze op mijn vader lijkt. En ook schaam ik me voor haar, omdat er zooveel in mij is, zooveel donkers, waar zij geen besef van heeft.

zondag 1 juli

Harrow. Mooi weer. De tuin is een bloemen-idylle.

‘Am leuchtenden Sommermorgen.’

De ligging van huis en tuin is verrukkelijk.

‘Die schönen weissen Wolken ziehn dahin’

Gister avond kwamen D^{r}. Slaughter en Professor Ward. Ze spraken den ganschen avond, maar het bevredigde mij niet zeer. Ward is zoo geheel vervuld van zijn geleerde controversies. Hun wereld is een boekenwereld, en wat daarbuiten gaat interesseert hen niet erg.

dinsdag 3 juli

Mooi weer. ▫ Ik praatte gister en eergister veel met prof. Ward en vond hem een sympathiek man, vol van het echte Amerikaansche optimisme. Ook een eenvoudig man. Hij doet me aan een Afrikaner denken.

Ik was gister in Londen en sprak drukker en uitgever over mijn brochure.
Ik heb hier niet zulk een rustige werkgelegenheid. Gister kwam Tönnies. Van morgen het weekblad ‘der Deutsche’ met mijn vers.

donderdag 5 juli

Warm. ▫ Gister bij het congres. Eergister avond de soirée in de Universiteit. Gister de garden party bij Lord Avebury - sir John Lubbock - in Orpington. Hij deed me aan Myers denken. In zoo'n garden-party is iets grandioos en moois, het enorme park met de wijde grasvelden, alle paden van gras met aan beide zijden de heerlijkste bloemen, breede gras-alleeën neerglooiend tusschen bloemenwanden tot aan vijvers met prachtige waterplanten en groote goudvisschen. En overal verspreid de licht en zwierig gekleede menschen, de luchtige soepele licht- en fijngekleurde kleedij der vrouwen - en overal onder de groote boomen rustbanken en kussens, een groote tent met allerlei keurige eetwaren en dranken, en de verfijnd gekleede kinderen, wit met groene kousen en schoenen. Er is in zooiets een schijn van paradijsachtige vreugde. Jammer dat het maar een schijn is.

vrijdag 6 juli

Nog warm, maar bedekt.
Gister bij miss Toynbee, de zuster van den bekenden Toynbee, op thee. Wij praatten veel over literatuur en zij speelde voor mij, Galuppi en Bach.
's Avonds een groot diner bij Monico Piccadilly, dat mij niet aanstond. ▫ Over 't algemeen is het gehalte der congresleden niet hoog. Lester Ward bevalt mij nog het beste, een flink eenvoudig man. De anderen Ludwig Steyn, Norikof, Emil, Reich, Henopol allen min of meer oppervlakkig enjournalistiek. Humbug.
Hird, de leider van Ruskin College/ is een flink aardig Engelsch type. ▫ Tönnies is ook goed, maar zijn uiterlijk is zoo geweldig Duitsch-professoraal. ▫ Helene Stein is een mooi jodinnetje met aspiraties en knap. Vertaalde H. Spencer op haar 20ste. Maar ze heeft toch iets oneenvoudigs dat mij op een afstand hield.
Van middag eet ik bij Lou Kann/ de zuster van den Haagschen bankier. Ze amuseerde mij met haar doortrapt Hollandsch familiare manieren en grappen.

zaterdag 7 juli

Goed weer. Warm. Het dineetje bij Lou Kann was aardig, gezellig en het gesprek met den jongen Jones beviel mij. Hooge ambitie, ruimte van blik, open voor alles. De vraag alleen maar of er talent en degelijke wil in zit.

zondag 8 juli

N. wind. Koeler. Gister aten wij buiten en zaten op het terras in de heerlijke maneschijn en zagen het vuurwerk boven 't Cristal Palace.

Toen las ik in de Daily Express de brief van den armen man aan zijn moeder, nadat hij zijn vrouw en drie kinderen vermoord had en op 't punt was zichzelf te vermoorden. Hij had zijn moeder en zijn vrouw en kinderen allen zielslief en voelde dat hij gek zou worden. Toen nam hij ze mee een dag naar buiten en had een heerlijke dag met hen, toen gaf hij ze allen vergif en deed de gaskraan open. Die brief greep mij zoo aan dat ik in snikken uitbarstte. Het is het meest tragische wat ik ooit in 't werkelijk leven las. De voortreffelijke moeder, de gevoelige man, de toegewijde lieve vrouw met de lieve kinderen en toch - ... dit einde, ... zoodat hij het allergruwelijkste verkoos boven den gruwel van zijn bestaan.

Ik besloot morgen terug te gaan. ‘In the jam again’. Van morgen een tamelijk ongunstige post, en daarbij een verlangen naar huis, vooral naar mijn aapje, met haar trouwe onwankelbare toewijding.

Lady Welby zeide: ‘I wish my son had written me such a letter.’ ▫ Dit is een diepe confessie.

vrijdag 13 juli

Na hevige regens, heden wat beter. ▫ Ik kwam Dinsdag na een rustige overtocht weer op Walden. De Hollandsche beslommeringen waren zoodanig dat ik mij tot walgens toe afkeerig voelde. Herrie op Walden, geldzorgen op de Eendracht. Ik kan het niet meer verdragen. Ik zie verlangend uit naar Dinsdag, dan ga ik weer weg. Gelukkig is Martha tamelijk opgeruimd en bemerkt niets van dat alles. Aapje was mij zeer lief. Daar alleen heb ik 't goed, bij haar en mijn werk. Hoewel thuis ook niets storends is. Ik hoorde veel uit Duitschland. Heden schreef ik het tweede tafreel van Minnestral af.

Ik beloofde in Londen een voordracht te zullen houden over ‘the Ethics of Business, a Study in Experimental Sociology.’

zaterdag 14 juli

Goed weer. ▫ Gister een ellendige dag. Ik was zoo zwaar gedrukt dat ik haast niet denken kon. Ik verlangde te slapen, en van nacht werd ik toch telkens wakker door de zorgen. Toch was ik niet echt melancholiek, maar afkeerig van de zaken-zorgen. En Minnestral was in mijn hoofd als een machtig wezen dat zijn rechten vorderde. Ik sprak met van der Horst en Ternooy Apel over 't Poortje en andere stukken, ook over de Zendeling. Hun bezwaar was tegen 't laatste bedrijf. Het eerste vonden zij goed. Het onderwerp schrikte hun echter voornamelijk af.

Vanmiddag liet Emons mij roepen. Hij was voor mij, op mijn verzoek, naar de Eendracht geweest en had Menger zeer moedeloos gevonden. Toen had hij Menger aangeboden voor hem op te treden, wanneer ik hem en Menger een blanco mandaat wilde geven. Zij vroegen dus nu, als ware 't een gunst, datgene wat mij als een smartelijk begeerde uitkomst voor oogen stond, n.l. mij voorloopig geheel tot mijn literaire werk te bepalen en hen de vrije hand te laten. Natuurlijk nam ik dat met beide handen aan. Het is niet een of ander gevaar dat ik vrees, waardoor ik mij bezwaard voel, maar het is de werksaamheid die mij door 't opdringen van mijn poëtische fantasieën onmogelijk wordt gemaakt. Ik zou van alles moeten doen, ik weet wel wat, en ik zou het misschien ook kunnen, maar ik kan niet omdat ik tot ander werk gedwongen voel. Ik kon het Emons niet opleggen/ maar nu hij 't zelf opneemt voel ik als verruimd. Hij is werkelijk, zooals iemand laatst zeide, een prachtkerel. ▫ Als Emons, Edelman en Menger elkander helpen dan kan iets groots tot stand komen. En dan moet ik mij zoo spoedig mogelijk geheel terugtrekken. Eerst dan zal het goed gaan.

zondag 15 juli

Vrij veel wind Z.W. met dunne wolken, droog. ▫ Het gaat me nog zeer slecht. Ik sliep vrij goed, maar ik ben down en lusteloos, snel geïrriteerd, slaperig. Niemand merkt er veel van. Ik werk aan 't derde tafreel maar het vlot niet en ik weet niet wat te doen. ▫ Ik word wel behoorlijk gestraft voor al mijn inbeeldingen. Het is verschrikkelijk.

maandag 16 juli

Winderig, zonnig. ▫ Ik sliep heerlijk. Maar overdag kwam de spanning weer. 't Is weer 't hondje, dat niet weet wat de baas wil. ▫ O God, komt

er ooit uitkomst? ▫ Het werk vordert. Dat is 't eenige vaste in mijn leven, waaraan ik me klem met wanhoopskracht.

donderdag 19 juli

Warm. ▫ Biebrich. Gisteren uit Keulen gekomen op de Rijnboot. Een mooie, warme zomerdag. Langsamerhand tot rust en ontspanning gekomen. Tegen den avond was ik geheel goed. Het was heerlijk, vooral het gedeelte na Bingen, tegen den avond/ toen we avond-aten en het landschap met de heuvelen en de rijen populieren en de prachtige wolken boven den Rijn. ▫ Van morgen rustigjes gewandeld met lieve Aapje in het park, en toen een zwembad in den Rijn. Het is zoo vredig nu en gelukkig.

vrijdag 20 juli

Heerlijk regen. ▫ Schwalbach. Hotel Metropole. Gister bracht de post al weer slechte tijding. De Amerikaansche uitgever wil nog niet. Ik moet eerst wat anders schrijven. Welzeker!

Van morgen berichten over de E. en Walden. Crisis daar in vollen gang. Maar ik ben veel, veel beter. Het lijkt op een ontloopen. Maar feitelijk doe ik wijzer dan als ik gebleven was. En daarom denk ik dat als er van 't geen ik deed iets zal blijven het op deze wijze moet zijn, dat ik ook den smaad riskeer van mij te onttrekken, en niet de eer begeer alles zelf gedaan te hebben. Ik voel dat de groote fout die alles zou bederven, juist daarin zou liggen dat ik niet zou willen erkennen wat ik niet kan doen. Dat ik zou willen volhouden wat boven mijn macht is. Uit vrees voor de publieke smaad, uit begeerte een groote reputatie van kracht op te houden. ▫ Dit was *de* fout, van niemand minder dan Napoleon. De oorzaak van zijn val en de vernieling van zijn werk. ▫ Ik ben juist tot het uiterste gegaan. Nog is er niets verloren. Nog is het tijd alles tot een houdbare, duurzame toestand te brengen.

zaterdag 21 juli

Heerlijk weer. ▫ Ik moet teruggaan tot heel lang geleden om een tijd te vinden van gelijke verkwikking als die ik nu beleef. 't Eenigste wat nog hindert is de vraag of ik dit alles wel hebben mag. Misschien nog eenigszins een ziekelijke vraag, een rest van geleden leed.

Het gevoel van innige liefde vervult dezen tijd als een heerlijk en geweldig vuur. Er zijn daarin geen verflauwingen. Dit is niet te vergelijken met iets wat ik gehad heb, omdat er geen overspanning, geen opschroeving, geen stormachtige en nieuwe passie in is, maar een door jaren beproefde en nooit verflauwde liefde. En die nú de kracht krijgt, de reinigende kracht, en de verheffende kracht van een eerste liefde.

Er is maar één levensmoment dat ik hierbij vergelijk, dat is geweest ééns, toen ik Martha uitreed na de geboorte van Hans. Maar hoe kort was dat, en hoe zwak, bij dit vergeleken.

Nu spreek ik eindelijk waarheid.

Ik schrijf het derde tafreel van Minnestral. Ik las Samson Agonistes van Milton, en vond het zeer mooi. Groot en ten volle dramatisch.

In de leeskamer vond ik alle Duitsche klassieken, ook Tieck en Hebbel. Truida las gister uit Wagner's brieven voor, over Biebrich en zijn zenuwzwakte. Ik hoorde heden niets van huis.

zondag 22 juli

Warm, bewolkt. ▫ In Pension Loreley. Gister avond volgde wat depressie, en van nacht, tusschen verkwikkende slaap, sombere momenten. We maken nu kleine, mooie wandelingen in de onmiddellijke omgeving. Een liefelijke streek. Ik was ontstemd door de duurte en de afzetterijen. Erger dan Napels. ▫ Prachtige bloemenvelden met klaprozen, witte Daucus-schermen, lange campanula, rossig pluimgras, hypericum - een fijn-kleurig geheel.

maandag 23 juli

Heerlijk zomerweer. ▫ Gister kwamen goede berichten. Telegram van Emons dat de staatsgreep met de Eendracht volkomen geslaagd was, en een brief van Else. Het derde tafreel van Minnestral vlotte goed en ik voelde me steeds rustiger en beter. ▫ Van nacht vormde zich het vierde tafreel, voor het beurs-gebouw, de werkeloozen, en hun leider.

dinsdag 24 juli

Zeer warm. ▫ Gister maakte ik een groote wandeling van 3½ uur, om wat beweging te hebben. Het was heet en stil. Ik ging over Langenseifen, door het Wisperthal, over Ramscheid terug. ▫ Het bosch was doodstil,

aant.

het was als kon men de stille werksaamheid der bladeren en cellen hooren, duizenden prachtige vlinders fladderden zonder geluid om de heesters en bloemen langs den weg, om de braamstruiken, de wilgcnroosjes, de vingerhoedkruidcn. Er waren helbruine, geoogde, gele, zwarte met witten band. In de valleien geurde het zwaar en broeiend, alles was nog vochtig van de vele regens en gestoofd door de hitte. Op den dalbodem kleine weiden met glinsterende waterstroompjes, de beek met groote dokkeblaren en varens, aan beide hellingen zwaar donker bosch, ontzachlijk stil en geheimzinnig. Ik voelde vertrouwd in de eenzaamheid. Ik zag zooveel moois dat ik dacht: ik kon wel zes levens vullen met uitbeelden van al wat ik op de wereld zag. Zorgvuldig zou ik het leven weergeven met kleur en lijn. En wat zijn de Hollandsche schilders toch eng van blik. Overal waar ik kom, in Zwitserland, Italië, Duitschland, Engeland overal zie ik prachtige schilderijen. Minstens even mooi als de Marissen en Mauve's. Alles wacht op den grooten schilder, die zoo veelzijdig en oorspronkelijk is als van Gogh, en zoo bekwaam in zijn vak als ... nu ja! wat techniek betreft hebben de meesten genoeg en te veel. ▫ Is er iets mooiers als een bloemrijk struweel in klare zonneschijn, omfladderd door bonte kleurige vlinders, en een zwart naaldbosch met rechte stammen daarachter?

woensdag 25 juli

Van nacht regen, veel opgekoeld. ▫ Gister avond las ik Minnestral voor. Ik voel mij gelukkig in dit werk. Ik voel dat ik op den vasten bodem sta van duurzame/ productieve kracht. ▫ Ibsen verwierp het vers. Proza was goed genoeg voor hem. Ja! omdat de dramatische bewegingen bij hem zich nooit tot rhythme verheffen, en als hij rhythme gaf, dan was 't kunstmatig, niet op vasten bodem. Daarom begon hij met vers, maar gaf het op, toen hij zijn ware kracht vond. ▫ Ik kan zelf nauwkeurig voelen waar het vers voortvloeit uit de expressie, en waar het kunstmatig is. Daar laat ik het dadelijk los.

Ik las weer in Dante vanmorgen. In Paradiso. Bij hem voelen we iets van het reëele dier vreemde gedachten, die wij in de filosofen als vage en verwarde bespiegeling lezen zonder de minste realiteit. Voor hem waren ze, in al hun absurditeit, reëel en dat bemerken we om zijn dichterschap.

vrijdag 27 juli

Bedekt, maar zoel. ▫ Gister een prachtige wandeling naar Schlangenbad. Het was minder heet, en de weg liep steeds door bosch. Drie uren lang. Ik dacht op die wandeling aan de figuur van Idse Feringa uit de Idealisten. De tragiek van zijn onverstoorbaren ernst en vertrouwen, ook als alles misloopt, als allen hem eindelijk afvallen en uitlachen en bedriegen. Hij behoudt zijn idealisme. Zijn vrouw is ziekelijk, tobberig, geheel ongeloovig. Hij kibbelt steeds met haar. Hij is een goed en edel man, maar blind voor reëele verhoudingen. Daardoor overspannen en prikkelbaar. Anti-militarist, lijdelijk-verzetter, vegetariër. Botst met al deze idealen tegen de werkelijkheid, en weigert zich gewonnen te geven. Daaruit ontstaat de tragiek. Situatie voortdurend tragi-komisch, daar hij allerlei nieuwigheden kunstmatig instelt, gezang en dans en plechtigheden, - en niet bemerkt hoe belachelijk hij zich maakt en hoe de anderen achter zijn rug spotten.

Ook overdacht ik de triomfantelijke zending van Minnestral, die door woord en voorbeeld de vreugde verheerlijkt omdat hij de vrees voor smart en dood overwonnen heeft. De waarheid hiervan voelde ik diep, tegenover het pessimisme van mijn voorgangers/ van Schopenhauer, Ibsen, Wagner. Alleen schijnt mij in Nietzsche meer dan ik vroeger in hem zag. Ik zal hem nog herlezen. Ik zal ook Schiller herlezen.

zaterdag 28 juli

Nog bedekt, zwoel, gister regen. ▫ Gisteravond schreef ik het derde tafereel van Minnestral af. Ik heb nooit zoo geschreven als nu. Het komt alles zoo van zelve en verbaast mij zelf. Ik zie zelf niet altijd 't verband en ontdek dat later. Ik leer door mijn eigen werk, wie in der Kunst das Kind den Vater, das Werk den Meister belehrt (Hebbel II pg. 31). De figuren leven nu onmiddellijk, bijna zoodra ik ze aanraak. Ik vind het zelf tooverachtig, bijna angstig.

Ik was gisteren anders neerslachtig, want de toon der brieven uit Holland was niet gunstig. Men schrijft niet, wat ik verlangde te hooren. Dat ik gemist kan worden. Dat deprimeerde me, en dan voel ik weer sterk dat ik Martha niet in den steek mag laten, en dat maakt Aapje weer ellendig.

Ik had een nacht zoo goed, als ik er in jaren niet een had. Maar vol droomen. Demonendroomen en een prachtige heldere, een van de zeer goede van vroeger. In den nacht was ik nog neerslachtig. Maar van morgen was ik geheel verkwikt, vol veerkracht en opgewektheid. ▫ Ik voelde dit: dat ik

in overmoed en onverstand veel te veel heb willen helpen. Dat dit slecht is en dom. Dat depressie en somberheid een kwaad en een waan is, die wij van alles het meeste moeten vreezen en ten koste van alles bestrijden. Dat wij daartoe dikwijls harder en zelfzuchtiger moeten zijn dan ons goed lijkt. Dat het vreugdezwaard hard en scherp is, maar toch zegenrijk. En dat alle lichamen sterven maar alle wonden genezen. Maar wij moeten dood en wonden niet vreezen, want alleen daardoor leeft en geneest de ziel.

zondag 29 juli

Een prachtige zomerdag. Van morgen bemerkte ik dat ik, als docter, voor niet kon baden, en ik nam een heerlijk mineraal-bad met douche, wat mij zeer op frischte, na dat gescharrel met kleine lampetkommetjes. Om op dreef te komen met 't 4e tafreel deed ik een groote wandeling van vier uren. Ik voelde mij veel krachtiger en was niet in 't minst vermoeid. Het geheele werk ontrolde zich nu voor mijn geest. Het vijfde tafreel aan huis bij Rolland. Het zesde op een eenzame plek in de duinen. Alles ontwikkelt zich van zelf. ▫ Het vierde geeft de groote antithese. De twee menschengroepen, beursheeren en werkeloozen, tegenover elkaar. De woede tegen Rolland, zijn trots en verachting. De verbittering van den arbeidersleider. De angst der beursheeren. Rollands minachting en zijn grandioos-fiere rede. ▫ Het lied der werkeloozen, als een somber krijgsgezang.

maandag 30 juli

Prachtig weer. ▫ Een bittere brief van Martha. Het was juist dat ze is opgestookt door Betsy. Treffend aangekondigd door mijn droom van Vrijdag.

dinsdag 31 juli

Prachtig weer. ▫ Aanstonds ga ik naar Holland. Ik heb er weinig zin in, en weinig verwachting van. Wat zal 't geven? ▫ Maar ik voel me ontzachlijk verfrischt en versterkt. Ik sliep steeds goed, normaal. ▫ Ik kreeg een brief van Emons. Brave kerel. Ik moet alleen maar zorgen dat hij leert niet voor mij te werken, maar met volle overtuiging voor God. Dan ben ik gerust.

Als ik overdenk wie eigenlijk in mijn werk mijn meester heeten kan, dan

is het Shakespere. Van navolgen zal wel niemand kunnen spreken, maar als ik onbewust naar iemand kijk, tot leering en hulp, om te zien hoe hij dat deed, hoe hij deze of gene moeielijkheid oploste, dan is het altijd Shakespere.

Ik dacht van morgen aan die merkwaardige droefheid van Frau Mirauer toen ze mij op Walden had gezien, en lang schreide en tobde om het geestelijk leven in mij, dat ze bedreigd zag. Nu zou ze tevreden zijn.

donderdag 2 augustus

Zeer warm. Holland. ▫ Van daag is de Hollandsche druk er weer. Gisteren was het vrij goed. De thuiskomst was ook nog al vredig en genoegelijk. Het was geurig en frisch hier. Gisteren voormiddag lange conferentie in de Warmoesstraat. Eenigszins inspannend maar niet deprimeerend. Emons was voortreffelijk.

Haarlem was vrij goed. Paul was er, gedandifieerd. Martha gewoon, kalm en vriendelijk. Mama te zien was heerlijk. Naar haar verlangde ik. Als ik mijn arme lieve Paul aanzag werd ik stil en droef. Ik kan niet zeggen waarom. Hij was heel aardig en monter. Die overgangen van een vegetariër tot dandy. ▫ In Haarlem begon de slechte Hollandsche invloed al. Ik sliep beide nachten niet zeer goed, van daag is de oude druk er weer.

zaterdag 4 augustus

W. wind, veel koeler. ▫ Gisteren wat opgefleurd. Een tocht naar Noordwijk. Daar was het opwekkend als altijd. Zomerglorie. Na een heerlijk zeebad voelde ik de echte zomervreugde van vroeger jaren. Maar nu met verlangen naar Schwalbach en mijn werk.

Ik at bij Verwey en ontmoette er Wolfskehl.

Bij Verwey is mij altijd dit hinderlijk, dat ik voel dat onze tegenwoordige betere verhouding van weerskanten noodwendig anders begrepen moet worden. ▫ Hij heeft iets toegegeven en iets erkend. Maar lang niet wat hij behoorde te erkennen en toe te geven. En dit beinvloedt de menschen die achter hem staan. ▫ Toch zijn wij het over algemeene dingen zoozeer eens dat onze goede verhouding een noodzakelijkheid is. Maar ik zou er altijd bij willen zeggen: Vergeet niet dat...

aant.

woensdag 8 augustus

Warm. ▫ Van avond ga ik weer weg. Ik verlang er zeer na. Maar nu 't gebeuren zal, voel ik hartzeer omdat ik M. zoo saai en alleen achterlaat. Ze zegt niets, maar ik voel dat het haar hindert.

Zondag avond waren we bij Valborg aan haar zomerhut. Eergister was ik bij de Boer. Emons is druk in de groote plannen voor d.E. ▫ Gister een rijke dag. 's Morgens in de Warmoesstraat, koffie bij Paul en Moeder in Haarlem, gefietst naar Noordwijk. Zeebad. ▫ Bij Albert de 2e acte van Minnestral voorgelezen. Hij vond het 't meest perfecte wat ik nog gemaakt heb, onder voorbehoud dat de slotstijging hem niet trof zooals ik 't moest bedoelen. ▫ Toen fietste ik naar Zandvoort en dronk thee bij Jolles. 's Avonds sprak ik Sammy.

Ik heb een rijk, bewogen leven. En ik sta volkomen perplex en verwonderd over wat er in mij gebeurt. Het komt absoluut niet uit met de gewone begrippen, noch met mijn eigen oorspronkelijke opvattingen. ▫ En het is van dien aard, dat ik er alleen in dramatische creaties uiting aan zal kunnen geven. ▫ Als sommige vuurwerken, die losbarsten in een aantal gelijksoortige zonnetjes, zoo zal mijn persoon losbarsten in een aantal scheppingen, en de leege uitgebrande huls valt neer. ▫ Ook de zaadhuls kon ik nemen, tot beter vergelijking. ▫ Moedig en streng moet ik zijn. De weelde om teeder en zacht te zijn is me helaas nog niet gegund.

vrijdag 10 augustus

L. Schwalbach. Regenachtig. ▫ Toen ik eergisteren zou gaan zag ik er tegen op, ik voelde zelfzuchtig dat ik Martha alleen liet. Haar zomer is saai. En toen ik gister weer hier aankwam, was het welkom eenigszins mislukt. Niemand aan den trein, Aapje te zwak en te ziekelijk om mij op te wachten. Onweer. Hollanders in't pension enz. enz. Daardoor werd mijn van huis gaan nog minder vergefelijk.

Ik kreeg een brief van Kahane die mij genoegen deed om de hartelijkheid en de juistheid. Een stuk van Marg. Collin in de Basler Nachrichten.

zaterdag 11 augustus

Buyig, wolken, maar toch goed zomerweer. ▫ Ik ben weer zoowat thuis. Een weinig met Minnestral opgeschoten. Wat meer verzoend met den toestand. Toch 't gevoel van niet meer lang hier te blijven. Niet meer dan

14 dagen. Vooral omdat de Amsterdamsche zaken mij dan trekken, zonder dat mijn werk eronder hoeft te lijden. ▫ De hoofdzaak hier is dat ik physiek en moreel in evenwicht kom. Ik slaap hier heerlijk en voel me zeer gezond. Eenmaal zoover dan kan de arbeid recht beginnen.

Truida was vervuld van het leven van Elisabeth van Oostenrijk, en ze sprak daar steeds over. Toen kwam het in mij op dat dit eigenlijk de rechte figuur was om het groote conflikt tusschen oude en nieuwe wereld in te beelden. En wat mij juist aantrekt, een vrouwefiguur, terwijl in mijn vier naaste projecten mannen de hoofdrol spelen. ▫ Elisabeth is een rechte heldin. Haar leven wordt verwoest omdat ze zichzelven getrouw blijft. Ze kan niet plooien of buigen. In haar botst het oude leven waartoe ze zich niet vernederen wil met het nieuwe dat ze niet verwerkelijken kan. Een prachtige stof, juist voor mij.

zondag 12 augustus

Weergaloos mooi weer, prachtig bewolkte hemel, doodstil, gulden zonneschijn. ▫ Vandaag weer een heerlijke boschwandeling. Het was zoo mooi. Het dorpje Fischbach lag zoo schilderachtig in 't ravijn. Niemand kwam ik tegen, en de gedachten bloeiden rijkelijk. Ik had van nacht bijna tien uur geslapen en een mooie droom gehad. Van morgen kwamen kritieken van Else, een er van in de Schlesische Zeitung, eindigde zoo: ▫ ‘mit offenen Armen nehmen wir ihn auf. Er soll einen Ebrenplatz an unserem Herde haben.’

In de vierde akte van Minnestral stond ik voor een zware opgaaf. Het wordt de dramatiseering van den grooten strijd van onzen tijd. Maar ik voelde de lust van overwonnen moeielijkheid. Ik zet rustig door. ▫ Onder weg vond ik de oplossing van het nu ontstaande conflict. ▫ De werkloozen verwachten van Rolland onmiddellijk afstand van zijn goed. Hij eischt onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. De volksleider komt hiertegen in verzet, ook gedreven door jaloezie. De beursvrienden komen eveneens in heftig verzet, vreezend voor hun gemakkelijk leven. Alle deze hartstochten concentreeren zich tegen Minnestral, in wien zij allen, ook Viola, de booze demon zien, die Rolland tot hoogmoedswaanzin drijft, tot tirannie en fanatisme. Alle deze krachten willen Minnestral van Rolland wegdrijven. ▫ Hiertegen verzet Rolland zich hooghartig. Hij wil zijn vriendje niet prijsgeven. ▫ Maar Minnestral voelt dat deze edelmoedigheid het groote werk in gevaar zal brengen. Dan wil hij weg, en er ontstaat een conflict,

waarbij M. door radelooze angst gedreven dat zijn opdracht zal mislukken zichzelf uit de voeten wil maken, en Rolland dit niet wil toestaan. ▫ Minnestral ontvlucht. Dan komt de tragische ontknooping in het duinentafereel, waar Rensje en de Woudvrienden hem trachten te waarschuwen en hij ondanks dit het einde tegemoet gaat. ▫ Dan het slotvizioen van Dante - en de morgenschemering, als Rolland en de ouders en de jagers M. komen vinden.

woensdag 15 augustus

Twee zeer warme dagen. Het was heerlijk. Gisteravond een onweer. Van nacht veel regen. Heden weer helder, wolkig.

Ik werkte hard en vorder goed. Ik verwonder me als de tooneelen zullen komen hoe dat zal toegaan. Als ze er staan verwondert me de natuurlijke oplossing.

Gister morgen zaten we bij ‘die Buchen’ het melkhuis in 't bosch. 's Avonds bewonderden we op den Brunnenberg het onweer in de verte. Wij zaten droog, maar ver over 't boschrijk heuvelland zagen we de bliksems kronkelen en ongedachte wolk-prospecten plotseling voor ons belichten. Coulissen-achtig.

Ik las Wagner's brieven uit. Ze maken op 't laatst een tobberigen indruk. Geen groot gedragen lijden, een morrend hypochonder ziekelijk-somber bestaan. Daarbij een geheel onjuist schatten van eigen aard en werk. ▫ Telkens verrukt over 't eigen werk, en vooral in 't poëtische de zwakheid niet bemerkend. ▫ Daarbij betuigingen omtrent zichzelf die volstrekt niet overeenkomen met hetgeen later werkelijk gebeurd is. ▫ Een merkwaardig, muziekaal hoogbegaafd man, maar te week en te zwak van geest, om zijn leven triomfant uit te strijden en het beste van zijn talent te maken. Wat hij ons nalaat zijn verwarde scheppingen, die geen stand zullen houden, maar door zijn zelfassertie, zijn pose als geslaagd zijn aangenomen. Alleen de *muziek* er uit is blijvend. ▫ Hebbel en Wagner. Hebbel zegt nu en dan onjuiste of onbeduidende dingen. Maar hij is doorloopend wáár, diep en waar. Men kan hem hier en daar niet gelooven, maar als geheel, als mensch gelooft men hem. ▫ Wagner zegt veel aardige en interessante dingen, maar om hem te lezen is geloof noodig/ geloof in den geheelen mensch. En dat geloof verdwijnt gaandeweg. Men krijgt meer en meer den indruk van een poseur, van een niet geheel solide en oprechte geest. Beminnelijk, sympathiek, interessant, maar geen groote, diepe geest.

In Dante, Paradiso, trof het mij dat hij onmogelijk zelf in de illuzie van zijn vizioen geweest kan zijn, daar hij zoo precies feiten uit 1314 aanhaalt in een vizioen dat in 1300 moet gezien zijn. Ook hoe verbazend indulgent hij is voor erotische zwakheden (Cunizza & Folco).

donderdag 16 augustus

Heden koeler, bewolkt.

Gister een allerprachtigste dag. Ik sliep niet zoo goed als anders, en voelde niet de rechte frischheid voor mijn werk. Ik voel dan de waarde minder, en de opgetogen lust in het werk minder.

's Middags een groote wandeling gemaakt naar Hohenstein, door 't lieve Aardal, langs Adolfseck. Op Hohenstein, in de kolossale ruïne, dronk ik koffie, en wandelde den prachtigen boschweg met de heerlijke vergezichten naar Kemel. Van daar de chaussee naar Schwalbach. Ik denk in 't geheel 25 K.M. Het laatste eind was prachtig en gaf mij het vers ‘Op de Heuvelen’ in dat ik nu opschrijf.

Ik schreef het vers af en het lijkt mij of ik nooit zoo slaagde in het juist en onmiddellijk neerschrijven van wat ik ondervond.

Ik schreef van daag niet aan Minnestral. Maar ik vond gister de wending van het vierde, als het volk M. voor hen laat pleiten. ▫ En het volgende, het samenkomen van al de vijandelijke elementen tot verzet. (Koffiehuis).

vrijdag 17 augustus

Veel koeler. ▫ Heden morgen wandelden Tr. en ik naar Adolfseck een schilderachtig plaatsje ongeveer 3½ K.M. hier van daan, met een burgruïne. Ze was wel erg moe maar bracht het er toch goed af. ▫ Mijn stemming was niet erg gunstig. De wandeling deed goed. Van de burg is nog maar een ringmuur over, op een alleenstaande rots midden in een groen dal, het kleine dorpje ligt er voor. Alles was dicht begroeid met heesters en planten, de beek kronkelde tusschen weitjes en rots en eiken door. Het was er zeer stil en vredig. Tr. vond de rots met al zijn bloemetjes zoo dierbaar.

zaterdag 18 augustus

Koel, buyig. ▫ Gister wandelde ik nog naar Watzelhain en zag in 't bosch een groote ree vlak voor mij op een grasveldje. ▫ Een haas zat naast den weg

aant.

in't gras, op een voet of drie van mij af. Hij liet mij stil passeeren en ik dacht dat het een geiten of schapenkop was, door een slager aan den weg gegooid. Toen ik voorbij was, sprong hij ineens op en verdween in 't bosch.

's Avonds las ik het 4e tafreel van Minnestral voor, de groote scène voor de beurs, en ik voelde goddank dat het er in zat. Dat kan het doen.

Ik kreeg ook het Eendrachtskrantje met de aankondiging van de samensmelting met de Volharding. Ik ben blij dat ik zooveel gewaagd heb. Dat verruimt en maakt vrij. Ik wil niet aan bezit vastgroeien. Men wordt zoo gauw angstig bezorgd. Het wagen doet de vrijheid voelen.

Ik droomde van nacht dat ik een stuk schreef over verstand en poëzie, naar aanleiding van het vinnige stukje van J. de Boer in de Kroniek. De booze Hegelaar. Ik weet dat mijn stuk logisch in elkaar zat, geen onzin, al was 't een droom.

zondag 19 augustus

N.W. wind buyig. ▫ Gister avond een mooi wandelingetje door de bosschen. Van nacht sliep ik eerst niet zoo aangenaam, met zonderlinge droomen. ▫ Nu voel ik weer zeer goed. De klokken luiden en ik denk aan Italië. Het doet me plezier als ik niet naar huis maar naar een vreemd land verlang. Het gevoel in de geheele wereld thuis te zijn.

maandag 20 augustus

Het weer betert, maar nog koel. ▫ Gister schreef ik het vierde tafreel van Minnestral af. Het is, meen ik, geslaagd. Mijn opgaaf was het dramatiseeren, in *grooten stijl*, van het moderne leven. ▫ Het is een vergissing dat de oude tijd, met keizers en ridders, zich beter daartoe leende. Het is de zwakheid onzer dramaturgen dat zij, voor grooten stijl, altijd daartoe terugkeeren. Toen dat oude leven modern was, was het stiliseeren er van, in drama, even moeielijk als thans. Het verschil tusschen dagelijksch leven en theater was even groot. Als wij oude drama's schrijven, nemen wij de gegevens uit vroeger poëtenwerk, niet uit het werkelijk leven. De hoofdzaak, het stiliseeren van 't werkelijk leven, was dus al gedaan en doen wij niet meer. Maar de dichter moet met ons modern leven doen wat de oudere, Grieksche en latere, met hun modern leven deden. ▫ Ik heb nu ondervonden hoe het kan. En ook hoeveel moed er toe hoort, want het gaat tegen alle heerschende opvattingen. Maar ik voel dat mijn werk sterk is, en ik ga door.

aant.

Welk een enorme fout heeft het werk van Dante. Namelijk de onzinnige pretensie van het laatste woord te zeggen en werkelijk het allerhoogste te geven. ▫ Dat moest er eens een in onzen tijd probeeren, op hoe geniale wijze ook. ▫ Het geeft neiging tot spotten met zijn meest serieuze plaatsen. De twaalf wijzen, met Salomo en Boëthius, die in een kringetje om hen heen dansen.

Ik gevoel de behoefte, die een behoefte is van onzen geheelen tijd, om met alle kracht van mijn talent op te treden tegen de dwalingen van Frans van Assisi. ▫ Die behoefte uit zich overal en algemeen, zeer duidelijk in 't werkelijk leven, zeer schuchter en onzeker in filosofie en kunst. ▫ Ik voel nu de kracht aan die behoefte groote artistieke uiting, en beeldende stelligheid te geven. ▫ God geve me nog een tiental jaren van onverzwakte kracht en arbeidsvrijheid.

Ik wandelde gister vijf uren, naar 't Chausseehaus en terug. Onderweg kwam ik de familie Everts tegen.

Ik zag kans Minnestral in nog twee bedrijven samen te vatten. Het laatste alleen door 't vallen van 't doek even verdeeld. ▫ Ook begreep ik nu de volkomen noodzakelijke peripetie, na dit hoogtepunt. De onhoudbaarheid van een durende omgang van Minnestral en Rolland, de daaruit volgende laster. Beiden zijn onbuigbare naturen. Wel elastisch, maar niet uit hun baan te dringen.

woensdag 22 augustus

Heerlijk warm. ▫ Gistermorgen om 8 uur, bij koel bedekt weer wandelde ik uit naar Rüdesheim. Ik zag vlak bij Schwalbach weer een ree, die weinig schuw was en me dichtbij liet komen. Ik wandelde door het allerliefste Wisperthal naar Gerolstein, waar ik tegen 11 uur aankwam. Ik deed 6½ K.M. in 't uur. Ik dronk daar melk. Ik zag een korhoen door 't dal vliegen. Toen 't Emsbacher dal naar Steffanshausen. Het was een tooverachtig mooi dal. Het was of vader Pan nog leefde. De ruischende beek, het zware bosch tegen de hellingen, het lichte wegje, met de bloemen en vlinders, de weitjes en rotsen, en hooge donkere toppen met zwaar geboomte. Als ik langs de bloemen kwam vloog er een wolkje vlinders van op, als kleurige bloemengedachten. De wilgeroosjes werden al licht pluizig, er waren vingerhoedskruiden, verbascums, veel munthe, thijm, valeriaan, heidensch wondkruid, een groote witte vlierachtige schermbloem, helleborus, en om de beek groot hoefblad - en al die aardige heesters, sleedoorn, viburnum, hagebeuk

hazelaar, rhamnus, lijsterbes. ▫ In Steffanshausen had ik om half twee een heerlijk maal voor 40 pfennig, van brood/ melk, kaas en boter. Om 4 uur was ik in Rüdesheim, en zat aan de blijde Rijn. ▫ Ik was blij dat ik nog even goed loopen kon als voor 25 jaar. Ik was 's avonds niets moe en nog flink en veerkrachtig. Ik had ook 12 uur of meer kunnen loopen. En ik sliep goed. ▫ Maar het geestesleven is hinderlijk bij 't loopen. Niet alleen door de inspanning, maar men observeert zichzelf te veel. Ik moest te veel aan mijn broos lichaam denken en aan allerlei mogelijkheid. Langsamerhand werd dat echter beter, en kreeg ik het vrije onbezorgde natuurgevoel. ▫ In den aanvang nog poëtische conceptie. De liefde van Rolland voor Minnestral. ▫ Het drama ‘David’ met de zonde als motief. David, de zondaaruitverkorene.

donderdag 23 augustus

Zeer warm. ▫ Gister aan 't 5^{e} tafr. gewerkt 's avonds een prachtig wandelingetje, waarbij we op den Brunnenberg de fijne maansikkel en Venus zagen ondergaan. Het was helder, warm en stil.

Van morgen naar de ‘Kessel’ gewandeld met Tr. Thuis brief van Emons, heel wat minder opgewekt dan zijn vorigen. Een voorproef van wat mij te wachten staat. De mooie tijd zal wel gauw gedaan zijn.

vrijdag 24 augustus

Iets koeler en bedekt. Heerlijk weer. ▫ De dag gister was minder gunstig. Wat bezorgd door de berichten. Werk minder vlot. Vandaag is alles weer beter. Ook de groote hitte.

Gisteravond een Wagner-concert. Stukken uit Götterdämmerung, Rheingold, Meistersinger, Tannhaüser en Tristan. Het was natuurlijk geen smettelooze uitvoering door de Kurkapel, maar het leerde mij toch veel. Ik kende alles, van opvoering of uitstekend orkest, dus het was als een overzicht. Mijn ideeën over deze muziek werden vaster en duidelijker. ▫ Hij lijkt 't meest op Berlioz. Hij mist den diepen mystieken bodem. Maar hij is grooter en machtiger dan Berlioz. Het flinke heroïeke, en het smachtende, dat stelt zijn natuur samen. Alles hartstochtelijk wereldleven. ▫ Tannhaüser het meest perfecte, innige, spontane. Helder, klaar, echt muziekaal. ▫ Meistersinger, het prijslied het meest karakteristieke - het klagendsmachtend-ietwat bittere. Iets te goed voor opera-muziek. Had ik de opera

aant.

nooit gezien, dan zou het mij zuiverder aandoen. Nu moet ik aldoor aan den onuitstaanbaren zanger denken. ▫ Götterdämmerung (Siegfried's Tod) het minst genietbare. Intellectueel, bedacht werk, met allerlei gezochte effecten (keukengerei) en zonder hooge innige eenheid. ▫ Rheingold iets aangrijpender maar in dezelfde sfeer (Einzug der Götter). Het zegt alles iets heel anders dan het wil zeggen, en maakt een verdrietige indruk van verwarring, van los aan elkaar zijn. Wat hijzelf zijn 'overgangen' noemt, zijn bedachte, intellectueele overgangen, waar hij de goddelijke mystieke inspiratie telkens verliest of bederft. ▫ Tristan meer melodieus - maar het toppunt van weeë, smachtende, kleverige, zuigende, ongezonde, onklare muziek. Zeker aangrijpend, voor ongezonde, dweperige zielen. Maar verslappend en neerdrukkend. Volkomen het tegendeel van Haydn en Mozart. ▫ En geheel en al overeenkomstig Wagner's dweperig en zwaarmoedig wezen uit dien tijd. Hierbij vergeleken is de Chopin'sche weemoed gezond en frisch.

Het merkwaardige voor mij is, dat ik, zoekende te definieeren wat ik het onklare in dit werk vond, telkens terugkwam op mijn eigen werk Ellen. Ook daarin vind ik het element dat mij in Wagner tegenstaat. En zeker niet toevallig is het, dat ik dien tijd altijd verbind met een bepaalde melodie, die ik nu eerst bemerkte dat van Wagner is. Terwijl ik toch in dien tijd nagenoeg niets van Wagner goed kende. ▫ Wagner is de meest karakteristieke figuur uit de overgangstijd. De tijd vóór het groote reveil. ▫ Die tijd was mijn jeugd. Mijn rijpheid behoort tot het reveil.

zondag 26 augustus

Gister storm, van daag weer mooi. ▫ In Holland terug, helaas! ▫ Het heengaan van Schwalbach was teer frisch weemoedig. Een nieuw jeugdig gevoel van hartzeer. Er was daar zooveel nieuw voor me. Vooral de natuur, die ik niet zoo mooi verwachtte. Ik meende dat ik zulk natuurmooi al kende, door mijn vele voetreizen, maar ik kende 't niet.

Op de reis Hebbel gelezen. Naarmate zijn leven voorspoediger wordt komt meer van den filister in hem. Merkwaardig is zooveel hij zich laat wijsmaken op natuurhistorisch gebied. En zijn ontzettende ergernis over den aanslag op Keizer Frans Jozef. Hij zou tegenwoordig werk hebben. Dit hangt samen met de behoefte van een bohemien die gearriveerd is, om toch vooral de grondslagen der maatschappij secuur te weten.

Ik kwam goed thuis en verwachtte wel geen groote onheilen te vinden,

het ging alles ook redelijk goed, en ik woonde van morgen zelfs een Eendrachtsvergadering bij. ▫ Maar o direct weer het gevoel van in een vuile sfeer te ademen. Uit drie, vier kleinigheden den indruk van in dit land gehaat, gewantrouwd, geminacht te worden. Ik zal beproeven hoever ik het breng met mij tot mijn werk af te zonderen. Anders *moet* ik voor lange tijd het land uit.

maandag 27 augustus

Buyig, maar goed weer. ▫ De Hollandsche domper. ▫ Zoo moet ik het noemen. De atmosfeer hier is voor mij geen lucht, maar lijm of stroop. ▫ Ik sliep goed en werkte gister nog aan M. Van nacht droomen onder invloed van B. Ik kan dat onderscheiden, als zij invloed op mij uitoefent, en ik weet dat zij dat vermogen heeft. Maar de invloed was zacht en vriendelijk.

dinsdag 28 augustus

Vrij goed weer. Gister goed gewerkt. Ook van Walden een hoopvoller indruk gekregen. Van nacht minder goed geslapen, maar door opgewekte gedachten. ▫ Ik overzag mijn geheele leven en vond dat ik mij steeds te gedwee heb laten vernederen. Ik voelde mijn waarde stelliger en het onrecht van mijn vijanden duidelijker. Het is ook niet goed zichzelf te miskennen. ▫ Ik heb geen schuld aan de Maatschappij maar integendeel te goed, veel te goed. ▫ Dit heeft niets te maken met mijn gevoel van onvolmaaktheid, dat is mijn verhouding tot God. Daarin voel ik mijn te kort. Maar in mijn verhouding tot de menschen. Ik ben niet gekend, niet begrepen, niet gewaardeerd. Dit is voor mij geen reden tot beklag of bitterheid. Ik ben er niet of weinig slechter door geworden. Maar het is een feit om te onthouden. Ik zal mij niet meer laten afleiden door wie ook. Bijna ieder publicist in Nederland heeft zich tegenover mij geblameerd. En maar één man heeft zich een waar vriend getoond: Emons.

woensdag 29 augustus

Prachtig weer. ▫ Gister na een namiddagslaap, was een oogenblik mijn werklust dood. Ik zag het werk niet en voelde alsof ik niet verder kon. Alsof het nooit goed kon worden. Maar na een uur was alles weer in orde en schreef ik het voorlaatste tafereel af.

Gister avond brachten wij een gezellige avond bij Emons door. Martha voelt er zich ook thuis. Mijn gevoel voor den trouwen, energieken/oprechten man wordt iederen dag warmer.

Heden morgen veranderde ik het laatste bedrijf van ‘de Zendeling.’ Zoo is't veel beter.

donderdag 30 augustus

Prachtig weer.

Van morgen wat orde gebracht in mijn papieren, oude aanteekeningen gezien. Als God mij deze werkvrijheid nu blijvend toestaat, dan begin ik van nu aan een nieuwe periode. ▫ Mijn werk-domein aldus ver-engd, en het werk dat mijn werk niet behoort te zijn aan anderen overgelaten, zal ik in dat gebied alle methode en orde zoeken te brengen die ik in 't praktische zoo noodig heb bevonden en die mij zoo streng geleerd is. En zoodoende zal mijn werkdadigheid veel breeder invloed en uitwerking krijgen. Wat ik doe zal meer uitrichten. ▫ De studie, waarvan ik zooveel merkwaardige aanteekeningen terug vond, wordt opgevat, en nu alles begrepen door een door 't leven verruimde en versterkte geest.

Ik herlas ook het tweede deel van Schijn en Wezen dat nog onvoltooid ligt. ▫ Nu weet ik ook welke leidende idee het eind van dit nog weifelende begin zal verheffen. De Opvaart zal het heeten en aangeven dat onze tijd een reveil is, grooter en machtiger dan een uit de vorige perioden der beschaving.

Ik las ook een aanteekening over Lorenzo. Mij dunkt dat dat drama, dat mij vroeger al zoo vervulde, wel aangewezen is om nu een van de eersten aan de beurt te zijn.

Ik werk prettig in de hut. Uitstekend voor concentratie. ▫ Ik weet dat er nog een graad van perfectie is die ik zou kunnen bereiken, maar nog niet bereikt heb. Wanneer ik de intensiteit en concentratie van mijn lyriek overbrengen kan in mijn dramatiek. In sommige gedeelten van Minnestral begint dat. Maar ik hoop het nog verder te brengen. Misschien in Trots verbrijzeld. Ik moet echter eerst geheel in dramatische sfeer thuis zijn. ▫ Het leven heeft dat gedaan. Het bespotte koolplanten en katoentjes verkoopen, de erwten en boonen en worteltjes.

Idealisten	Elisabeth van Oostenrijk
Trots Verbrijzeld	Onno Zwier van Haren
Jacob van Gelder	Schijn en Wezen II
Lorenzo	Hebbel en Wagner (essay)

aant.

zaterdag 1 september

Zeer warm, in de hut 83°. ▫ Gister zag ik het riddersteekspel in Haarlem. Ik had vroeger betreurd het Utrechtsche niet gezien te hebben. ▫ De indruk was sterk, zooals ik wel verwacht had. Ook om het herfstgetij, en het prachtige weer. In den herfst zijn dergelijke indrukken altijd het meest intensief. ▫ Het was vooral weemoedig. De kostuums waren zeer mooi, alles zag zoo goed als echt, ook de gezichten en de gestalten der menschen. Mooie vrouwen. ▫ Maar het spelen was natuurlijk zeer slecht. Ze waren nauwelijks hun paarden behoorlijk meester. En het steken leek naar niets. ▫ De weemoed van den indruk lag in het mooie, verdwenen oude Nederland en zijn ridderleven. De personen van toen, die smalend zouden lachen om deze nakomelingen. ▫ Maar daarbij, pijnlijk navrant, de superioriteit van deze nakomelingen door hun gezamenlijke enorme macht. Een machinekanon dat een heel ridder-leger zou wegmaaien. ▫ Paul had denzelfden indruk van melancholie. Bij mij lijkt het veel op den stemmings-indruk van slot-ruïnen in 't najaar. (Brederode, Adolfseck enz.) Deze is pijnlijk-weeintensief soms. Zoo sterk, dat ik niet twijfel of er zit een diepe beteekenis achter. Ik moet op een of andere wijze, perceptie hebben van die oude, mij verwante, langvervlogen menschen en tijden. Het waren toch mijn voorouders. Het is een liefde-gevoel. ▫ Gisteren maakte ook de ernstige middeneeuwsche muziek, heroïek-weemoedig, de stemming compleet. Ze hoorde er precies bij. ▫ Romeinsche en Grieksche oudheden geven den indruk niet zoo sterk, of liever niet zoo dierbaar. Pompeï deed het wel. Maar middeneeuwsch Holland is mij liever. Later Holland niet. ▫ Egypte deed het vroeger ook, en oud-Japan. Dit laatste nu en dan zeer intensief, dagen vervullend. ▫ Het is altijd het artistieke en heldhaftige.

Ik las een opstel van Bölsche, nog al interessant, om zijn uiteenzetting dat de artistieke functie altijd de menschelijke hoofdfunctie was. ▫ En het bewijs der noodzakelijkheid van een betrekkelijke paradijs-toestand, waarin de mensch veilig genoeg leefde om zich zoo eigenaardig weerloos en geestelijk te ontwikkelen. Misschien was daarin de giftslang de eenige vijand. ▫ Totdat de ijstijd kwam en daarmee de vernieuwde strijd tegen dieren en klimaat. Toen was echter het werktuig en het vuur al gevonden.

maandag 3 september

Zeer warm. Gisteren deden wij de bekende tocht Weesp/ Muiden, Muiderslot, Muiderberg. Bij warm prachtig weer. Met de Wetzelaars. ▫ Op het slot nu duidelijk het verschil waargenomen tusschen Middeneeuwsch en renaissance. Bij het restaureeren komt nu al de middeneeuwsche architectuur te voorschijn. Al het bijbouwsel en versiersel uit den Hooftschen tijd wordt weggenomen, en nu blijkt hoe veel fraaier, soberder, strenger en edeler het middeneeuwsche werk was. Hooft wilde het slot moderniseeren, daarmee bedierf hij het. Hoeveel sympathieker is mij het middeneeuwsche. Niet comfortabel, maar streng, eenvoudig, zuiver, rein en ook hygiënisch. Geen gesloten kamers, geen pleister of stuc, geen portalen of gangen. Het was eigenlijk een buitenleven tusschen muren, geen bedompte of verwarmde lucht. En hoeveel mooier alles! Van kleur en vorm en afwerking. Solide, echt, uit zichzelf mooi zonder opschik, door vorm en bewerking. Nog kan ik met liefde aan het sobere bouwwerk denken zooals het nu gerestaureerd is. Het vulde mijn indruk van het steekspel aan.

Overigens was de tocht vroolijk, veel zon, overal vertier. De zee vol baders, de weg vol fietsers. Ik was blij door den indruk van een bloeiend, oplevend land en volk. Er werd veel gezongen. Tot 's avonds laat hier in 't bosch. De Wetzelaars erg dankbare gasten. Zij zong nog tot slot op Walden.

Truida kwam terug, maar dat trof niet gelukkig en maakte haar verdrietig.

De portier op 't slot: ‘In die oude tijd was het glas nog zoo kostbaar dat de ridders, als ze verhuisden, hun ruiten medenamen.’ ▫ ‘Ja! dat gebeurt tegenwoordig in Amsterdam nóg’ zei een deftig heer, droogweg, en we proestten allen van 't lachen.

Mijn werk is mijn toevlucht. Daarin is mijn leven geconcentreerd. Het is troost in alles.

woensdag 5 september

Gister en eergister zeer warm, de warmste dagen. Van daag grijs, stil en regenachtig. ▫ Maandag was ik in Amsterdam en Haarlem. Ik had bezoek van Ita Wegman/ de studie-genoote van Hans. Gister schreef ik een artikel over mijn sociaal werk, voor ‘das Leben’.

Het conflict met Walden hindert me.

aant.

zaterdag 8 september

Zoel, lauw weer, grijs. Eergister kwam een aangeteekende brief van Borel, nijdig en bitter, met een voorstelling van me zelf als een vuile karikatuur. Veel over mijn ‘zelfverblinding’ mijn ‘pose’ enz. enz. Het bekende liedje, door bittere en jaloersche zoogenaamde vrienden, en vooral vriendinnen zoo vaak gezongen - maar nu nog wat valscher en zwakker.

Tevens een brief aan Emons, die allergemeenst was. Vol valsche gemoedelijke op-de-schouder-kloppende jovialiteit, van ‘ouwe jongen’ en ‘old boy’ en je ‘eerlijke snoetwerk’ enz. met de duidelijke strekking hem van mij te vervreemden en ruzie te stoken. Een infaam stuk. ▫ Ik schreef hem het mooie woord van Hebbel/ Das Missbehagen das der Neid uns empfinden lässt wenn ihm eine kleine Bosheit gegen uns gelingt, das empfindet er immer. ▫ Zoo'n man moet, terwijl hij zoo voelt, ellendig ongelukkig zijn. ▫ Het is bij Borel een demonische possessie zooals die meestal bij vrouwen voorkomt, bij Betsy, bij Ada van Heiningen - de bitterheid vergiftigt alles en drijft tot moedwillige boosaardigheid. Later, bij ontspanning, weten ze het en voelen, zoo niet spijt, toch neiging tot goedmaken. ▫ Deze menschen zijn de allergevaarlijkste, want ze zijn beurtelings nobel, beminnelijk, of weer kwaadaardig en laag. Ze brengen je tot vertrouwelijkheid, en maken daar in hun duivelsche buien onbegrensd misbruik van, zonder eenige scrupulen. ▫ Ik hoop eenmaal zulk een figuur scherp te kunnen teekenen. Ze zijn niet genoeg getoond en begrepen. ▫ Kloos hoort er ook toe. En het eigenaardige is dat het altijd voorkomt bij personen waar het sexueele leven iets abnormaals toont. Hetzij bij zeer gepassioneerde vrouwen, of bij mannen die iets vrouwelijks hebben. Borel is absoluut baardeloos, net als Aletrino.

Gister avond was ik bij Betsy, zij was zeer zacht en lief, en ik zeide dat ik haar geestelijk zeer vooruitgegaan vond. Haar tedium vitae is zelfs verdwenen. ▫ Ze zeide: ‘je moet met Truida trouwen. Je niet om de menschen bekommeren. Het zou goedgevonden worden.’ ▫ Ik antwoordde dat ik te gehecht was aan mijn gezin. ▫ Ik voel nu toch, nu ik weer thuis ben, dat ik toch steeds voorzichtig met B. moet zijn.

Ik werk aan 't laatste tafereel van M. Ik hoop vanaf heden een beter tijd tegemoet te gaan.

Een dame, die aan Christian Science doet en haar kleine kind toeroept ‘niet waar, Mientje, er is geen vrees!’ - ‘nee ma!’. Ze gaat bij een zieke informeeren, de meid zegt dat hij ernstig ziek is. ‘Compliment van mij,

aant.

zeg aan mijnheer dat hij alleen denkt dat hij ziek is, hij is niet ziek, hij denkt het maar.' De meid slaat de deur dicht. Den volgenden dag komt ze weer vragen. 'Hoe is 't met mijnheer?' - 'Meneer denkt dat hij dood is' zegt de meid, en slaat de deur weer dicht. (Marie Cremers) in Arnhem gebeurd.

Bovenstaand is een Hebbel-achtige aanteekening. Een hebbelijkheid.

Dr Taylor wees mij er op, in Harrow, hoe een hooge cultuur altijd samengaat met sterk uiteenloopend verschil tusschen de twee sexen. Vermindering van geslachts-differentiatie duidt op achteruitgang.

(Dr Lionel Taylor) Deze idee later met Dr Laemmel besproken.

zondag 9 september

Heerlijk weer. ▫ Gister een zending uit Zweden. De vertaling van Joh. II met den titel 'Ut bland Människorna'/ onder de menschen. Een brief van Ida Bäckmann. Een artikel van Hellberg.

Vandaag uit Amerika bericht, dat mrs C. het boek per se uitgeven zal, en dat president Roosevelt mijn Walden brochure heeft.

Uit Duitschland kritiek van Brehm over Ellen, en van Anna Pappritz over Joh. En de goede tijding dat Else kans ziet M. te vertalen.

maandag 10 september

Regen, veel koeler. ▫ Een diepe slaap van nacht, maar nog geen heldere droomen.

Als het gevoel van geluk en tevredenheid geen criterium is van moraal, dan is er geen redelijke wereld-orde. ▫ Het gewichtigst wat ik in mijn leven vond is de mis-wijzing van dit criterium, wel te verstaan als de miswijzing der gangbare moraal. ▫ Satans voornaamste toeleg is dit criterium voor ongeldig te verklaren, en ons te beduiden dat wij braaf en ongelukkig moeten zijn.

dinsdag 11 september

Beter weer. ▫ Gister muziek van Roll in Haarlem, bij moeder.

Ik dacht over de figuur van de vereerster in de Idealisten, die omslaat in haat. Ze draagt waschwater bij zich van haar held (door Roll me verteld van vereersters van Mengelberg).

Als de geest de zinnelijkheid wil heiligen, moet hij zich niet te verheven aanstellen, want dan blijft er altijd een klove. Lijf en ziel moeten elkaar naderen en begrijpen en vertrouwen, dan alleen kunnen ze elkaar opheffen. En vergeven. ▫ In Trots Verbrijzeld de al te geestelijke en de al te zinnelijke mensch.

woensdag 12 september

Prachtig, stil September weer, maar 's nachts koel. ▫ Ik herinner me een oud verhaal van Betsy, van een stervende man, opgepast door een kippige en bedrijvige vrouw. Ze had een shawl met franje om, en een sleutelbos blijft er in haken. Die sleutelbos klopt tegen het hoofd van den stervende aan, als ze zijn kussen opschudt, en de stervende vraagt klagend: ‘waarom sla je me?’ ▫ Ook een Hebbelijkheid.

Karikatuurteekening. Japan die het Russische abces heeft doorgeprikt, maar het blijft maar steeds etteren.

zaterdag 15 september

Regen. ▫ Vandaag weer hetzelfde verschijnsel dat ik na een eenigszins feestelijken avond, een dineetje bij Hijmans waar ik wijn dronk, en daarna gezamenlijk bij Carré, zoodat ik eerst om 12½ uur thuis kwam, - dat ik daarna hedenmorgen zeer opgewekt voelde en beter werkte dan de geheele week. Ik had niet veel maar goed geslapen, doch niet helder gedroomd.

Onze eerste plicht is wel, de levensvlam helder te laten branden.

Het aardige oude paardenspel van Carré is een caféconcert geworden. Geen mooie paarden meer, geen hoepel-springen op de plank van het op een handgalopje rondloopende paard, geen lawaaiende binnenkomst van buitelende clowns - nu alles ballet en flauwe kluchten en leelijke zang. Alleen acrobaten en dierendressuur vrij aardig. Ook vergulde naakte kerels die beeldengroepen voorstellen. Het verbaasde me dat ze dit bekleedsel van verguld konden verdragen zonder levensgevaar.

Vogelsang vertelde van Thijm als voorzitter der Rembrandtcommissie. Hoe hij de vergadering schorste, zonder eenigen grond, alleen omdat in 't reglement staat dat de voorzitter de vergadering kan schorsen. ▫ Hoe hij een lange mededeeling aanhoorde, voortdurend zeggend: ‘Juist! -juist!’ met bestudeerd gebaar. En toen men z'n antwoord verzocht, zei: ‘wil u nog eens herhalen.’ ▫ Het is duidelijk dat hij met alle inspanning een rol

aant.

speelt, maar slecht, omdat hij geen eigenlijk karakter heeft. ▫ Daarom ook is zijn talent naar de maan. Ook om de rol van acteur goed te spelen moet men een eigen karakter hebben. Zoowel de intelligentie, als de ethos van Thijm zijn beide defect, onvoldoende.

maandag 17 september

Druilig, koel. ▫ Ik las de ‘cahiers de jeunesse’ van Renan. 22 jaar. Zijn verzet tegen de orthodoxie.

Een artikel over het reveil van China in de Revue. De reus die ontwaakt. Telefoons, telegrafen, onderwijs, 10,000 KM spoor, een half millioen soldaten. ▫ Dat kan nog wat geven!

dinsdag 18 september

Vrij goed weer. ▫ Gister middag schreef ik Minnestral af. Ik meen dat het meer oorspronkelijkheid en krachtige menschelijkheid bevat dan een van mijn andere werken. Het is mij ook gemakkelijkst van al, als een blijde opluchting, uit de pen gevloten. Zou het de waardering vinden die het verdient?

Niettemin zijn er nog steeds vlekken van somberheid. Het is me of ik het leven hier niet zal kunnen uithouden. Alles kwelt en irriteert me dan. Het is geen land en geen volk voor mij om in te leven. ▫ Alleen de taal. ▫ ‘Schoon land, geliefde taal, verwenschte lieden’.

Ik bracht mijn nieuwe kamer in orde. Een prettig vertrek. Kon ik daaromheen nu een wildernis, met een muur er om, maken. Maar de zwaarmoed zit ook binnenskamers. Niet in mij, maar in Martha.

Met schrik dacht ik van morgen aan de mogelijkheid dat Lady Welby er eens niet meer zal zijn. Dat zou een vreeselijke slag voor mij zijn.

donderdag 20 september

Stil, druilig, regen. ▫ In plaats van ‘de Idealisten’ dat ik meende nu te zullen schrijven, dringt zich nu met kracht het vervolg-drama van de Zendeling naar voren. De personen zijn mij allen levend en krachtig. De situaties zijn geweldig. Ik zal het Reinout van Gelder noemen. Naar de zoon, die zich ook Rinaldo noemt. De oud-adellijke klank van den naam komt te pas. ▫ Ik zag den jongen heden nacht, duidelijk en levendig. In maske-

rade-pak. Hij is ridderlijk en breed aangelegd, gaat te gronde omdat zijn grootsche royale neigingen niet passen in deze maatschappij, en zijn godsdienst door valsche godsdienst vernield is. ▫ Ik heb nu alles in deze zes personen: ouders, grootouders, zoon en priester. Ziedaar het geheele gegeven. Magnifiek sober, zuiver dramatisch. Alles blank-vers. ▫ Het speelt duidelijk in Holland. Hollandsche toestanden. Ik zal ze raken.

woensdag 27 september

Prachtig herfstweer, stil, helder, tusschen 50 en 60° ▫ Ik schrijf dit in mijn nieuwe bibliotheek, een mooie kamer. Ik hoop hier geregeld en nauwgezet te kunnen werken. Sints Zondag weer de eerste neus-catarrh, die deprimeert. De ziel lijkt zulk een ijl ding, dat bij zulke geringe invloeden al flakkert als een klein vlammetje. ▫ Gister fietstocht naar Noordwijk en terug. Ik blijf bij mijn werkplan, maar ben nog niet begonnen.

vrijdag 28 september

Steeds prachtig herfstweer. ▫ Ik wandelde elken dag in Spanderswoud en sliep van middag in 't bosch. ▫ Mijn huis bevalt me nu, op een paar fouten na. Voor 't eerst van mijn leven is het nu eindelijk ordelijk, niet te klein en niet te groot, zonder rommel en geriefelijk.

Ik las Jacoba van Beieren en Oldenbarneveld van Verwey. Ik werd getroffen door de fraaie, zuivere werken. Mijlenhoog boven de gewone literatuur. Niet gewaardeerd om de stroeve dictie. ▫ Dit is dramatisch. Heyermans is theatraal, nooit dramatisch. ▫ De opgave in Oldenbarneveld is edel en voortreffelijk. Den grootsten dichter waard en mooi nationaal. Rehabilitatie van een gerechtelijk vermoorde en later verguisde. ▫ Jacoba is echter mooier.

zaterdag 29 september

Prachtig weer, een nevel die alles verfraait, zonlicht, loover, spinnewebben. ▫ Ik ben echt weemoedig. Niet onrustig maar zonder eenige blijde verheffing. Ik voel mij ook weer zoo geestelijk eenzaam, en gebukt onder mijn verwilderd leven. Niemand zal dit begrijpen.

Ik las Hebbel's beschrijving van zijn teeder huisselijk geluk, van zijn gemeenschappelijke verheffing in den vriendenkring. Herdenking van Schil-

aant.

ler's geboorte. ▫ Arme Nederlandsche dichters. We hebben een treurig leven, al hebben we 't materieel goed.

maandag 1 oktober

Zoel, mooi weer. ▫ Gister Jaarvergadering van G.G.B. Toen ik er heenging hoorde ik dat Emons niet kwam, omdat hij te slecht geslapen had. Ook de domme conclusie van de commissie tot onderzoek over Walden. Ik werd daardoor zeer neerslachtig en was in den trein aan sombere gedachten onderhevig. Als Emons eens onder zijn werk bezwijkt, wat moet er dan gebeuren? Een plaatsvervanger is niet te vinden. Met hem zakt de Eendracht in elkaar en daarmee mijn heele structuur. Ik zou alles moeten verkoopen en van de hand doen en trachten met het overschot rond te komen. Ik zou 't land uit moeten. ▫ Dit alles overwegend voelde ik bitter tegen het domme logge volk, dat voor zijn eigen best mij nog niet eens bij wil staan. ▫ De jaarvergadering waar ik vijandelijkheden verwachtte verliep echter zeer bevredigend. De oppositie was te dom en te verdeeld om iets uit te richten. Emons kwam toch opdagen en Edelman leidde uitstekend. Ik zat naast de jonge schilder Kikkert.

Van nacht overdacht ik de gewichtige nieuwe waarheid die ik in mijn experiment heb gevonden. N.l. dat de groepen, als ze werkelijk onafhankelijk blijven, ook slechte leiders zullen kiezen. Dat dus alleen een innig verband, waarbij de laxheid door allen *gevoeld* wordt, de productiviteit gaande kan houden.

dinsdag 2 oktober

Hevige regen. ▫ Ik reed met mijn moeder naar Blaricum en zag Betsy in haar mooie huisje. Ik had verdriet omdat zij er zoo eenzelvig zit.

Ik las het leven van Florence Nightingale.

donderdag 4 oktober

Prachtig zoel weer. ▫ Alle couranten namen gretig een artikel van mij in de Pionier over, dat hun een soort terugkeer tot hun reactie leek. Dat was een mooie gelegenheid en ik heb ze toen een geduchte mep kunnen geven. Als de schildpad die eindelijk z'n kop uitsteekt.

Gister avond levendige conferentie met advocaat Jolles en Emons over

de Eendracht en Walden. Jolles een schrandere kerel. ▫ We hebben het groote huis de Zon gehuurd. Emons en ik zijn beiden nu in volle actie. ▫ De industrieel Andriessen (van van den Berg Lim. de margarine fabrikanten) lunchte met mij. ‘Zoo'n man als Emons’ zei hij ‘.. heb ik nooit gezien.’

donderdag 11 oktober

Onafgebroken prachtig weer. Een heerlijke nazomer. ▫ Ik heb het zoo druk gehad dat ik niet kon schrijven. Ik had Laemmel over, en dat nam veel tijd. Zondag avond met hem naar 't volksconcert. De groote zaal met de duizenden menschen, de drukte en de betoogingen tegen ons. Het kabaal tegen Boddé en het opgewonden publiek. Daarna de straten in Amsterdam in een zee van licht, stampvol menschen, alle café's vol. Ik vroeg of hij de Hollanders flegmatisch vond. ‘Nein’ zei hij. Ik had plezier in den indruk van bloeiend, vroolijk leven. Ons concert slaagde goed en de Eendracht bloeit ook weer krachtig op, onder Emons' uitstekende leiding. Ik werkte van daag den ganschen dag met hem samen, druk, vermoeiend, maar niet overspannend omdat alles marcheert.

Ik begrijp nu het geheim van Napoleon's magischen invloed: activiteit. Met het vermogen om zeer veel in korten tijd af te doen, terstond van 't eene op 't andere over te gaan, steeds klaar voor nieuw initiatief, - daarmee is men alle menschen de baas. Op dat punt zijn de allermeesten zwak, de meesten ongeloofelijk zwak. ▫ Ikzelf voel mij een tamelijk traag persoon. Toch verbaast iedereen zich over mijn werkkracht. Dat zit alleen daarin, dat de meeste daden die ik doe, daden zijn van initiatief. Terwijl het mijzelf schijnt, of ik maar zeer weinig doe, lijkt het anderen veel, juist door dat karakter van mijn daden. ▫ In Emons is dat vermogen veel grooter, zijn initiatief is rusteloos, en werkt onafgebroken. Van mij krijgt hij de moreele steun en de algemeenere inzichten. Door zijn activiteit alleen kan niemand tegen hem op. ▫ God geve dat we samen zoo eenigen tijd kunnen voortwerken. Ik ben nu innerlijk rustig en diep bevredigd, al werk ik niet aan mijn drama. Ik slaap heerlijk in mijn nieuwe kamer. ▫ De pers zwijgt - behalve 't Volksdagblad. Ignobele lafaards. Ik ben toch niet te scherp geweest.

Ik sprak met Laemmel over het wezen der dier- en plantenrassen. Het onzinlijke wezen dat de vormen fantaseert. ‘Eine kühne Idee’.

En ik sprak over *Significa*. Ik zal toch wellicht ook daarover kunnen

schrijven. ▫ Ik begon een stuk over Hollandsche dramatiek, en over de Eendracht.

Ik dacht ook over de Bilderdijk viering te schrijven. ‘Een troostrijk heldenfeest of de verheerlijkte leugen.’ ▫ Je kunt doen wat je wilt, schrijf maar bombast zooveel te wilt, hou maar taai vol, en je krijgt je jubileum. Wat een mooi kansje voor Querido en dergelijken.

Groen de tellurische, blauw de kosmische kleur. Een rijke gedachte. Moeielijkheid van harmonie tusschen blauw en groen. In de middeleeuwen de harmonie er tusschen zuiver, in onzen tijd absoluut valsch. Bij Homerus geen onderscheid.

vrijdag 12 oktober

Nog vrij goed weer. Martje naar Zürich. ▫ Dag zoomogelijk nog drukker. De uren op 't kantoor van 9 tot 6 vliegen in een oogwenk om, want er is geen minuut rust of pauze. Alles loopt af en aan/ correspondentie, sollicitanten, personeel van alle afdeelingen, huis-verhuurders, enz. enz. Het is ontzettend.

Emons is bewonderenswaardig. Steeds goed gehumeurd, altijd ferm en doortastend, in duizend kleinigheden onmiddellijk thuis, op alles raad wetend, een echte reuzenkracht ontwikkelend. ▫ En dan daarbij zijn belangeloosheid te bedenken, dat is genoeg voor den zwartsten misanthroop om weer geloof in de menschheid te krijgen. ▫ Wat mag ons volk, ja de menschheid voor zoo'n man wel doen om hem naar verdienste te beloonen. En toch zal dat alleen gebeuren als hij succes heeft. Maar zijn verdiensten blijven even groot, al heeft hij geen succes.

maandag 15 oktober

Gister was ik in Haarlem en at bij de Kanter, 's middags was ik bij Thijsse. ▫ Door de drukte van de vorige week was ik nog al opgewekt, maar nu werkt de Vaderlandsche domper weer. Ik verlang weer het land uit te komen. Thijsse fleurde mij op. Bij de Kanter het typische goede Hollandsche gezin - Hedwig's gezin, maar nog fleuriger. Ik was er wel vroolijk, maar voelde mij er tusschen ziels-bedroefd, door 't contrast met mijn eigen leven.

aant.

woensdag 17 oktober

Op den dag van gisteren schreef Emons op het kantoor van de Eendracht honderd en twaalf brieven.

Gister kwam ik tot deze zeer gewichtige conclusie dat ‘redelijk handelen’ alleen beproefd mag worden door menschen die zoo hoog staan dat zij weten dat de mensch niet altijd redelijk handelen kan. ▫ De massa handelt instinctief en moet dat doen. Beproeft ze redelijk te handelen dan gaat ze fout. (Schiller's Vernunft en Vernünftelei). ▫ De zeer hoog ontwikkelde weet dat het meeste wat hij doet instinctieve handelingen zijn. Dit zal hij in aanmerking nemen als hij beproeft redelijk te handelen. Maar de massa die altijd meent redelijk te handelen, zal verkeerd doen, zoodra ze haar instinctieve handelingen met opzet redelijk tracht te maken.

Voorbeeld: in den concurrentie strijd zoekt ieder handelaar zijn buurmans ondergang. Dit heeft goede grond en beteekenis. Het is echter in strijd met des handelaars redelijkheid. Zoodra hij poogde redelijk te handelen zou hij zijn mededinging opgeven of verslappen, wat absoluut verkeerd is. Hij staat niet hoog genoeg om de redelijke grond van zijn zelfzuchtig handelen te doorgronden, noch om een betere wijze van doen te beramen.

Ander voorbeeld: de rijkaard hoopt zijn geld op, gehoorzamend aan een accumulatie-instinct. Wilde hij redelijk gaan handelen dan zou hij ophouden met accumuleeren, wat verkeerd zou zijn. De diepere redelijkheid die hem zou leeren te accumuleeren voor de gemeenschap kan hij niet bereiken.

donderdag 18 oktober

Nog steeds goed weer. ▫ Ik voel dat de droefheid, die mij telkens bevangt' niets is als de groote menschheidssmart die zich aan de kleine moeielijkheden van mijn leven vasthecht en ze daardoor een onevenredige zwaarte geeft. Ik voel terstond elk verdriet elk kwaad van mijn leven in verband met de groote lijdensmysterie. Het gevoel ‘wroeging’ of ‘zelfverwijt’ wordt daardoor zachter, of verdwijnt. Ik voel alleen dat ik te dulden, vol te houden en te overwinnen heb. Maar het gevoel van te moeten en te zullen overwinnen is nooit weg. ▫ ‘Wroeging’ is een even onredelijk instinct als ‘wraak’. Het heeft zijn praktische beteekenis.

aant.

vrijdag 19 oktober

Van morgen schreef Verwey me dat hij in de Beweging den aanval van van der Goes tegen Joh. opneemt. Ik schreef hem dat hij me daarmee in mijn isolement terugduwt. V.d.G. is de laatste man die over dit werk zou mogen oordeelen. Als ik Querido over Verwey liet schrijven zou hij 't zelfde recht hebben niet meer met mij mede te werken. ▫ En juist stuurde ik gisteren mijn stuk over Verwey's drama's naar Duitschland. Nu moet ik mij dan maar tot 't buitenland bepalen.

Van morgen een oogenblik van ontzachlijke verwondering over dat zeldsame gevoel van identiteit, het ik-zijn, dat elk van ons onderscheidt van alle andere menschen. Juist dit ééne wezentje, op dit plaatsje, in dit tijdstipje, voelt zich een middenpunt vanwaar hij, als ikheid, werelden en tijden overziet.

Langsaam aan begin ik den samenhang te begrijpen tusschen de groote vraagstukken van wetenschap en kunst, en de volstrekte ontoereikendheid van onze taal. Achter alles schuilt, zooals Lady Welby zoo goed voelde, de noodzakelijkheid der nieuwe leer, de Significa, de leer der beteekenissen.

zaterdag 20 oktober

Mooi weer. ▫ Naarmate ik 't overweeg schijnt mij de mogelijkheid eener Significa verderaf te liggen. Er hoort zooveel toe. Maar menschelijke capaciteit is ook enorm. Denk aan de vioolspeler, de pianist. Wat kan oefening niet doen.

Ik ben droevig. Ik stuurde nog een schrijven ter opname aan Verwey. Dat ik zoo moet optreden in Walden en G.G.B. is mij pijnlijk. Ik heb een harde meester die mij tot zulke dingen dwingt. ▫ Maar het is onvermijdelijk dat zulke botsingen gebeuren waar men mij toch niet kan verstaan. Mijn vurige begeerte was niet heerschen noch beheerscht worden. Maar daarvoor moet men leven in een begrijpende, van heerschzucht vrije omgeving. Waar die niet is, moet men heerschen of ondergaan. Bij ongelijke machtsferen moet men heerschen om zich te handhaven. In mijn studeerkamer alleen ben ik tevreden.

woensdag 24 oktober

Vandaag het echte mooie Octoberweer, met den nevel, de glinsterende droppen overal, de duizend tinten, de blauwe hemel, de stilte en de geur.

aant.

Ik schreef een stukje voor de Groene over Jacques Perk. Ik begon ook een serie brieven aan Cornelisssen in de Pionier.

Vandaag zag ik de copieën van Minnestral door, om een naar Amerika te sturen. Ik zal 't ook voorlezen. Misschien willen ze 't spelen.

Mijn Aapje was zoo droef, en ze ziet weer bleek en zwak. Het gaat weer de fatale weg. Ze wil mij geheel en al, voor zich alleen, en ik laat mij niet afscheuren. Wat ik voor Betsy niet deed, kan ik evenmin voor haar doen. Ik verlaat mijn gezin niet en breek den band niet. Daaraan is niet te veranderen. Zij wist het wel met haar verstand, maar begreep de beteekenis toch niet voor ze, zooals nu, er vlak aan toe is. Nu voelt ze dat ze te veel heeft gevergd van haarzelf, of dat ze heimelijk wachtte dat ik veranderen zou. Maar ik kan niet veranderen, al verscheurt haar leed mijn hart. Wat ik aan haar heb en hoe dierbaar ze mij is, het is niet te beschrijven. Maar wat zij van mij verlangt kan ik niet, het zou recht tegen mijn natuur en wezen ingaan. Had ik haar daarom niet in mijn omgeving moeten toelaten? Wie zal zeggen wat recht is? Het is gemakkelijk nuchter en practisch oordeelend ‘neen’ te zeggen. Maar men smoort een zoo pure en machtige genegenheid ook niet zonder schade en onrecht.

zondag 28 oktober

Nog niet recht koud. ▫ Ik ben diep bedroefd door deze vreeselijke toestand, waarin ik zie hoe het liefste wezen dat mij van alle menschen met de innigste en vurigste liefde heeft bemind, nu lijdt en kwijnt en de scheiding niet dragen kan. ▫ Dit staat vast, dat niemand in de wereld mij heeft liefgehad als zij. Ook Betsy niet, want die was hard en bitter tegen mij als ze leed. En mijn moeder's liefde is wel even krachtig en trouw, maar die heeft niet het fijne, diepe, edele en begrijpende. Bij Aapje is het de volmaakte zuivere huwelijksliefde, zooals ik die zocht en altijd heb willen geven.

maandag 29 oktober

Herfstweer. Vuurtjes. ▫ Gisteren wandelde ik met Martha naar Betsy. Het is waar dat Martha het edele niet heeft dat Aapje heeft. En het is eigenaardig dat Martha veel meer geliefd is dan Aapje of ik, omdat ze dat niet heeft. Ze is intellectueeler, maar ze heeft zoo weinig mystisch, dichterlijk of religieus vuur. Ze leeft graag bij 't oogenblik, en kan den druk van het wereldleed absoluut niet verdragen. Ze moet dat dus voor haar blik ver-

bergen. Iets als mevrouw tHooft die mij niet langer als docter wou hebben, omdat mijn persoon haar te veel aan mijn ideeën herinnerde, hoewel ik er nooit in haar bijzijn van repte, en vooral nu ze pas een erfenis had gekregen wou ze niet aan die ideeën herinnerd worden. Toen kreeg ik mijn congé, en ik nam het graag.

Betsy was zacht, geestig en rustig hartelijk. Het deed mij aan, die goede, trouwe gezindheid. Ik voelde verteederd, in mijn droefheid, ik wou haar spreken.

Ik dacht aan Lady Welby die zegt dat als bij de vrouw het sexueele leven rust dat dan een nieuw leven van algemeener moederschap begint, een serener moedergevoel voor ras en menschheid. De man blijft het mannetje tot den dood, de vrouw wordt asexueel.

Met verbazing las ik bij Hebbel het verhaal van zijn smart bij den dood van zijn eekhoorntje. Het is ongeloofelijk. Hij was toch geen weekeling, een stoere, forsche Ditmarscher, een Oost-Fries. En hij smelt in klachten en tranen bij den dood van dat beestje. - En ik die mij vaak met een pijnlijke schaamte te binnen bracht welk een sentimenteele brief ik eens aan Van Looy schreef bij het verlies van mijn hond, en die mijn hoofdstuk in Viator over het wezeltje al wat te week vond! - Het is alles niets vergeleken bij Hebbels lange hartstochtelijke ontboezemingen. ▫ En dit leest men met eerbied, omdat hij Hebbel en dood is. Van Looij smaalde op mijn brief. ▫ Maar Hebbel is mij zeer lief. Hij staat mij zoo na. ▫ Ik kreeg ook Mörike van Martha. Prachtig. Twee herleefde dichters.

Er is geen licht in mijn droefheid, maar Aapje is zoo teeder en zoo goed. Ach, hoe zal het gaan.

Van morgen begon Reinout van Gelder, dat een maand stil lag weer te werken, in mijn hoofd. Ik ben verkeerd begonnen, zooals gewoonlijk. Het begin moet losser, kleuriger en levendiger zijn. De oude strenge blinde man, het tobben over de grenzenlooze verkwisting van den zoon, de vergoelijking door den vader - en in die sombere sfeer, de zwierige verschijning van den jongen man, grandioos royaal, die zonder scrupule grootsch wil leven in een daartoe geheel ongeschikte sfeer en tijd.

dinsdag 30 oktober

Koele Z. wind, helder. ▫ Ik wandelde naar Betsy. Haar lichte kamer is mij een oogenlust. Het fraaiste vertrekje wat ik ken. Ze was goed en lief en edelmoedig. Soms deed ze mij schreien, en dat ontspande. Ik hoorde nieuwe

dingen, omtrent mijn jongens, en dat gaf wat inzicht. Maar 't is toch nog duister. God geve licht!

Als een luwe voorjaarswind waait Mörike's poëzie door de hoofden. Aapje zocht hem al lang, Martha bracht hem mee uit Zürich en Betsy vroeg me op eens: ‘Ken je Weila's Sang?’ ▫ Wonderbaar is het hoe zulk een klein gedichtje zoveel macht heeft.

Du bist Orplid, mein Land
das ferne leuchtet ...

Niemand weet wat Orplid en wie Weila is, maar ieder voelt de wondere bekoring van die enkele woorden. Er is tegelijk oneindig verlangen en grootsche pracht in

Vor deiner Gottheit neigen
sich Könige, die deine Wärter sind.

donderdag 1 november

Ik kan zoo goed begrijpen hoe men in de antieke wereld, en nog bij de Chineezen, zeer veel gewicht hechtte aan ongelukkige en gelukkige dagen. ▫ Gister was zoo'n dag waarin ik voelde de macht van het mij vijandelijke. Ik word dan bang gemaakt, beleedigd, in de engte gedreven. Dingen die schijnbaar geheel onafhankelijk zijn van elkaar.

De balans van de Eendracht over 1905 waaruit wellicht blijkt dat er enorm gestolen moet zijn. De angst en onzekerheid daardoor. Een kritiek over Johannes in de Cape Times, die zonder twijfel onder invloed staat van Hollandsche socialistische meeningen. Gemeene beleedigingen in een spotblad. Een concert van Julia Culp dat mij teleurstelde, omdat het vervelende muziek was en haar geluid niet voornaam en edel. Van nacht weer wakker liggen uit zorg. Van morgen mijn neus - hoe komen al die dingen zoo precies bij elkaar?

Ik lunchte bij Simons en had één prettig ding. Het vooruitzicht om Minnestral voor te lezen morgen.

O, de ‘Sehnsucht’ in de woorden:

‘Du bist Orplid, mein Land!’
‘das ferne leuchtet ...’

ik kan het niet lezen zonder tranen.

maandag 5 november

Stormachtig. ▫ De voordracht was erg aangenaam. Het was een mooi gezellig vertrekje en er waren behalve Simons en zijn vrouw en Martha, L. Landry, juffr. Scheltema, de Isaachsens, Van der Horst, Ternooy Apel en van Logchem. Ik las goed, en het werk maakte indruk. Ik ontdekte nog wel een compositiefout, maar die is niet te veranderen. Ik denk het goede gehalte zal de fouten geheel vergoeden. Men zal de opmerkingen wel maken - maar ook in de Faust zijn zonderlinge onwaarschijnlijkheden, waarop niemand let, omdat het innerlijke gehalte overweegt. ▫ Zondag kreeg ik al een brief van van Logchem om het stuk te mogen hebben. Ik kan mij werkelijk niet voorstellen dat hij het er door zou kunnen krijgen.

Gisteren wandeling om Haarlem, bezoek bij Betsy Witsen, de orchideeën gezien, toen bij Stoop, daarna bij Giza.

Reinout vordert nog niet, alleen in 't hoofd. Het overvloedig materiaal ligt klaar, maar de rechte constructie ontbreekt nog. En de stof is zoo prachtig dat ik ditmaal er alles van maken wil. ▫ Ik vond dit gegeven: het leven van Franciscus van Assisi, een boekje, door Lukas nagelaten en door hem met aanteekeningen voorzien. Dat wordt aan Reinout gegeven, om hem de deugd der armoede te leeren. Niet alleen is de uitwerking geheel verkeerd, maar hij vindt de aanteekeningen die niemand kende en die hem het wezen van zijn oom doen begrijpen. Deze daad is noodlottig, en voert van zelf tot de onthulling van zijns vaders misdaad. ▫ Waarschijnlijk vier bedrijven, het eerste eindigt met het tooneel tusschen Jacob en zijn moeder, het stille spel in bijzijn van den blinden vader. ▫ De bittere haat van Reinout tegen zijn tijd, zijn land, zijn leven, zijn godsdienst. ▫ Het goedige, wat onbeduidende, opgewekte meisje, dat hem toegedacht is, als bruid.

8 november

Ik zou een boek willen schrijven over ‘het Onwaarneembare’. Het is de groote wijsgeerige fout van alle moderne natuurwetenschap, dat ze steeds al het waarneembare uit het waarneembare tracht te verklaren, en er geen rekening mede houdt dat het onwaarneembare zeker tot het waarneembare staat als ∞: 1. ▫ De invoering van het onwaarneembare als reusachtige factor in alle empirische natuurfilosofie is de eerste stap tot een onnoemelijke verheldering. ▫ Zoo is b.v. de hersenmassa slechts het waarneembare deel van de groote onwaarneembare menschelijke psyche. ▫ Zoo is het menschelijk individu slechts het waarneembare blad van de onwaarneembare boom:

het menschenras. ▫ Zoo is ieder dier een waarneembaar deel van het onwaarneembare geheel: de soort. ▫ De invoering van dit begrip zal de dageraad zijn van een nieuwe wetenschap. ▫ En daarmee zal de *Significa* groeien als het nieuwe werktuig tot onderzoek en communicatie.

Gisteren bracht ik Minnestral bij van Logchem en het is niet geheel buitengesloten dat het aangenomen wordt.

Van daag at Dr Schoenmakers bij me, en van hem hoorde ik de verbazende mededeeling dat er in de Katholieke kerk een scheiding is ingevoerd tusschen esoterische en exoterische begrippen, zoodat er thans geen geestelijke meer is die b.v. de Paradijsgeschiedenis letterlijk neemt. Maar de menigte mag dit niet weten. En dit geschiedt in alle stilte. ▫ Daarom is het Katholicisme veel beter voor totale regeneratie geschikt dan het Protestantisme. Want dit laatste heeft den Bijbel als blok aan 't been.

Bij mijn vrind Sweijs, den effectenmakelaar, hoorde ik dat de tegenwoordige schaarschte en duurte van 't geld en de hooge rente-standaard, het gevolg zijn van de ongehoorde welvaart en weelde in Amerika. De groote bankiershuizen trekken wissels op Europa, zonder dat dit door 't verkeer vereischt wordt, een kunstmatige geld-onttrekking dus, en de Europeesche bankiers moeten dit stoppen. De rente-standaard is zoo hoog (6%) als nog nooit na den oorlog van 1870. Hij voorziet geen spoedige verandering in den toestand. ▫ Nu ik de commercieele beteekenis van het telefoongebruik op de Eendracht leer kennen, en daarbij weet dat de koopman in Amerika alles telefonisch doet, nu verklaar ik die welvaart voor een groot deel daardoor. ▫ De telefoon is als een enorme verfijning en versnelling van het zenuwleven der maatschappij, het is als een nieuw zenuwstelsel. In het groote stadslijf vliegen de gedachten over en weer met een tevoren volstrekt ondenkbare snelheid en preciesheid. Dat veroorzaakt een enorme verhooging van activiteit en levens-intensiteit. Daardoor administratieve bezuiniging, beter organisatie, hooger productiviteit.

vrijdag 16 november

Een week met veel emotie achter den rug. Zaterdag Wagneravond, Walküre. Een mooie herinnering van sommige brokken, vooral 't laatst van 't tweede bedrijf, de strijd op de rotsen, de godenschimmen in den nevel, het rotslandschap met muziek zonder personen. De muziek zeer bekorend zoodat ze veel doet verdragen. Het genre blijft natuurlijk voor mij even verkeerd - maar ik zie meer en meer de mogelijkheid van iets

waarlijk prachtigs en zuivers. ▫ Als ik maar eerst geloofd word, en men mijn aanwijzingen volgt, wat zal ik ze prachtigs te zien en te hooren geven! Men kan technisch zoo veel.

Dinsdag een beroerde dag - het oude zorggevoel kwam terug, door een vergissing van Emons, en ik was diep verslagen en sliep slecht. Vooral begreep ik wat het zou zijn als mijn vertrouwen in hem geschokt werd. Ik bereidde mij reeds geheel voor op de débacle. ▫ Den volgenden dag leefde ik echter weer op, ik nam flinke maatregelen, en nu voel ik alsof de débacle steeds minder en minder waarschijnlijk wordt, als een rots in zee waar men langs zeilt. Emons was rustig en vol moed.

Woensdag met Giza bij Carré met de van Haarlem's. Een prettige avond, en Giza is een flinke, karaktervolle vrouw. Ze zeide hoe gelukkig het leven van Variété-artisten eigenlijk is, ze zou er gaarne weer naar terug. Ik hoorde van het goedige echtpaar Van Haarlem ook veel interessants over het artisten leven. Mooie vlinder-dans van Ida Tuller. En ongeloofelijk kranige jongleurs met groote verzilverde flesschen, in avondtoilet.

Giza was boos op Verwey, en zeide naar hem toe te zullen gaan. Ze smeekte me niet uit de Beweging te gaan, ze vond mij de grootste onder mijn tijdgenooten en zonder mij kwam er niets van terecht. Ik zei: ‘dat moet je dan maar aan Verwey zeggen, ik kan het niet doen.’

‘Ja dat zal ik ook’ zei ze, ‘zeker!’

Vandaag een gansche dag op 't kantoor. Niet onaangenaam.

Dinsdag bij de Gijzelaar. Die moeten over Minnestral beslissen! och arm.

Het ‘onwaarneembare’ alleen kan de periodieke levensverschijnselen verklaren, die zich b.v. bij dieren als bijen openbaren, het willen zwermen in een bepaalde maand. Want geen werkbij leeft een vol jaar. ▫ Ook het ontkiemen en bloeien van planten op bepaalde tijden van den zomer. En ook bij menschen zijn er periodieke stroomingen en bewegingen waarvan het individu niets begrijpt en die uit het individu niet verklaard kunnen worden. ▫ 't Duidelijkst is 't bij insecten. Vlinders, die een jaar overslaan met uitkomen.

zondag 18 november

Gisteren hoopten zich de zorgen weer op, en het drukkende gevoel kwam weer. Ik sliep wel goed, maar het ging niet weg in den slaap. Ik zag den demon die mij kwaad voorspelde en die ik in den grond dreef. ▫ Ik moet het land weer uit, anders zie ik geen verlossing.

maandag 19 november

Gister avond zag ik Nora. Paul was met me. ▫ Het was het eerste stuk van Ibsen dat ik zag, en ik dacht: zijn dát nu stukken die iemand tegenwoordig wereldvermaard maken. Dan is 't wel treurig gesteld. ▫ Waar is de groote dramatische strooming, de groote gedachte, de geweldige noodwendigheid, het algemeen menschelijke, de aangrijpende dramatische aandoening, de breede harmonische structuur? ▫ Niets, niets van dat alles. Het is zorgvuldig handig in elkaar gezet, kunstig, met veel hoofdbreken zoo bedacht, met allerlei effectjes - brievenbus-dramatiek. ▫ Men kan er van zeggen dat het niet vervelend is, dat het aardig bedacht is, als men niet te nauw kijkt. En eindelijk dat er aan 't eind een kleine beweging komt die op een weinig verheffing lijkt. Het is als een mager stroompje water dat met veel kunstige dammetjes en holletjes eindelijk tot een klein watervalletje wordt gebracht. ▫ Maar een enkel dammetje minder, b.v. een gat in de brievenbus en waar blijft het heele stuk? ▫ En hoe doorzichtig is de heele kunstmatige opzet. Die doodzieke vader, die niet genoeg nalaat om de schuld te delgen, en toch als borg moet dienen. Die verloopen klerk die 5000 kronen uitleent. Dat totaal onbegrijpelijke en onnoodige stilzwijgen van die vrouw omdat anders 't effect gemankeerd zou zijn.

En waar zulke stukken ‘wereldlitteratuur’ heeten, daar wordt ‘de Zendeling’ geweigerd!! ▫ De Zendeling waar ten minste een groote gedachte, een machtige situatie, een diepe algemeen menschelijke grond in is. ▫ De man uit den vreemde die blind en goedmoedig onverstandig een heldenrol onderneemt, plotseling verbijsterd terugstuit op de onverwachte beroepsstrengheid van zijn vader, onder de ongewone verantwoording voor de duizend arm-gemaakte gezinnen bezwijkt, en in zijn val van den bedreigden vijand de genadestoot krijgt ... dat is toch iets meer. Daarin spelen geen brievenbussen en sleuteltjes mede. ▫ Als ik aan Reinout van Gelder denk, dan voel ik dat ik dat stuk op honderd verschillende wijzen kon schrijven en ineenzetten, zonder de groote gedachte er van te veranderen. Die gedachte, en daarmee de dramatische gang, hangt niet van details af. In Nora drijft alles op kleinigheden. ▫ Ik aarzel nog om te beginnen.

Menger is terug. Maar door het stakinkje blijf ik nog meer in Amsterdam op 't kantoor. Anders verdween ik weer in mijn poëtisch werk.

woensdag 21 november

Ik voel weer de eigenaardige beklemming die aan 't schrijven van een groot werk voorafgaat. ▫ Ik herken dat gevoel nu beter en daarom verdraag ik het beter, het verheugt mij zelfs, omdat ik weet wat komen gaat.

De commercieele beslommeringen worden nu ondragelijk, en het zal dan ook niet lang duren of ik onttrek me weer. Maar daarmede verdwijnt ook de zorg. Want wat ik doen ga voel ik als veel gewichtiger, dus bekommert mij die zaken-zorg minder. Laat maar gebeuren wat gebeuren wil, als ik maar een rustig hoekje heb om mijn werk te maken, en een goed bed, dan heb ik het voornaamste.

Gisteren is Anna Fles begraven. Martha ging er heen, en het was mooi. Ik hield van haar, hoewel we tweemalen van elkaar vervreemd zijn, eens door Betsy, en eens door Bertha. Maar ze waardeerde mij ten slotte toch en ik haar evenzeer. ▫ Het doet mij leed dat ik haar nog niet éénmaal voor haar dood vertrouwelijk heb kunnen spreken. ▫ Maar ach! er blijft zooveel onopgelost en onafgedaan bij ons leven.

vrijdag 23 november

Ik sliep goed, maar de dag begint weer met veel zorg en weinig troost.

maandag 26 november

Stil, nevelig, grauw. ▫ Ik word steeds onrustiger om weg te komen. Ik denk over Brussel.

Vandaag stuurde Jules de Gijselaar Minnestral weerom. Hij vond het ongeschikt voor de planken. Goeie God, dat zulke menschen moeten rechteren over zulk werk!! Des te meer haast maak ik om weg te komen.

Zondag zag ik Petite Amie van Brieux. Knap werk. Veel beter dan Nora. Het spel was ook veel beter. Alleen het laatste bedrijf was zwak. Ik zag het aankomen, ik zei: dat moet zakken! En het was ook zoo.

Ik lees Schiller's ‘Aesthetische Briefe’. Wat hij over zijn tijd en de toenmalige cultuur zei, dat alles past in honderdvoud versterkte mate op de onze. Hij zou sidderen en ontzet zijn geweest als hij deze climax had kunnen voorzien. Het is vreeselijk. ▫ God geve mij kracht om op deze geweldige tijd met even geweldige weerklank te antwoorden. Te weerstaan, met een Schiller-natuur, in dezen maalstroom, die alles overstelpt wat op zijn schoonheid lijkt.

aant.

zaterdag 1 december

Mooie maannacht.
Geduldig! Geduld! Geduld!
Ik kan nog niet weg. Het nieuwe magazijn is geopend. Ik sprak met de directie van de Tooneelvereeniging, vandaag met den redacteur van het Nieuws van den Dag, Easton. Ik moet nog uithouden, - misschien over acht dagen naar Brussel.
Ik was bij Betsy. O hoe veel edeler en fijner ziel toch dan Martha. En wat de hoofdzaak is ... zij stijgt, veredelt, verruimt, Martha helaas! andersom. En toch voel ik: arme, goeie Martje!

donderdag 6 december

Gister avond onweer, steeds regen en zoel stormachtig weer. ▫ Onrust iets bedaard, vooral omdat ik Maandag wegga.
Brief van Ida Bäckmann. Een origineel en merkwaardig persoon - maar decadent! Ze was ‘ganz bezaubert’ door de Zendeling.
Gister begreep ik de figuur van Ermgard/ Reinald's verloofde. Beiden zijn ridderlijke romantische zielen in onzen tijd.

zaterdag 8 december

Eindelijk vorst. ▫ Het koude weer werkt op mij met tal van kleine, naargeestige stemminkjes, snel-wisselend. Misschien ook door wat verkoudheid. Het is niet aangenaam. De dingen worden kleurloos, naargeestig.
Gister besprak ik bij Willem Hutschenruyter zijn fraai plan tot een Beethoventempel op 't duin bij Bloemendaal. Ik zag het mooie ontwerp van Berlage.
's Avonds at ik bij Willem Vogelsang. Wij spraken over Oldach en ik beloofde mijn gedicht op hem te sturen. Vogelsang vertelde ook dat André Jolles een drama had gemaakt, en dat hij van de lui van '80 mij nog 't meest bleef waardeeren. Omdat ik de beste hersenen had, zei hij. ▫ Ik vertrouw dit alles zeer weinig. ▫ Met Verwey heb ik nu gebroken. Jammer. Maar Verwey heeft ook stupide gehandeld.

dinsdag 11 december

Berlijn. Weer terug, na een jaar, op de plaats waar ik zulk een groote en heerlijke verandering ondervond. Ik voel dat ik niets van het toen gewonnene verloren heb.

Het weggaan was droevig en naargeestig, de nacht slecht, de reis langsaam beterend, maar ik ben er nog niet uit. De opluchting moet nog komen.

Ik moest met groote teederheid aan mijn liefste denken. Haar toewijding, haar edele en vurige liefde is zooiets moois en zuivers dat ik mij schaam er mij voor te moeten schamen. Het is zulk een reine, kinderlijk-naïeve en volkomen liefde, dat iedere uiting er van aandoenlijk is en roerend. Ik waardeer het waarlijk, maar ik voel mijzelf als onwaardig. Nu ik dit steeds dieper en dieper als zoo mooi en goed ga zien, zal ik dan eindelijk niet de zekerheid voelen van den weg dien ik gaan moet?

Op reis leek Schwalbach, met zijn heerlijke zomerweelde, nu wel de mooiste levenstijd. En ik had het bekende bezwaarde gevoel, dat mij gewoonlijk overkomt als ik zoo voor eigen voldoening op reis ga. Maar dat is verkeerd, ik voel dat ik goed doe. Het doet mij goed mij hier geheel onbekend en vreemd te gevoelen in een drukke wereld. In dit hotel ben ik een nummer, niets meer. Den ganschen dag ben ik goddank aan eigen gedachten overgelaten, en ik heb ongestoord tijd, ook onder de maaltijden/ om over de groote raadselen te denken. ▫ Ik zal de raadselen niet meer met termen benaderen, maar met levende gestalten. Dat is werkdadiger.

Ik las Mörike in den trein. Er zijn vele gedichten zoo mooi als Goethe's beste. Ver boven Heine. ▫ Maar ik voel iets hinderlijks door zijn humor, zijn kleine domineesliefhebberijtjes en grapjes. Zijn papa-natuur, in een dichter met zijn genie, staat mij tegen. Hij was geen strijdbaar man/ geen groot heldenkarakter, geen Schiller, geen Hebbel - daarom was hij ook geen groot dichter. Toch een echt poëtisch genie. ▫ Maar de arme Hölderlin, met zijn lange waanzin, is mij dierbaarder. En het is alsof ik zijn tragisch leven hooger stel dan het betrekkelijk genoegelijk, maar flauw uitbloeiende bestaan van Mörike.

Ik dacht nog over de domme Verwey. Hij heeft wat men noemt, een strop gekocht. Hij was lekker met de medewerking van van der Goes, die hem eerst had aangevallen, en hij dacht nu allen zoowat onder zijn hoedje te vangen. En nu is hij mij voor goed kwijt, en zit met de langdradige van der Goes. Wat'n strop! ▫ Hij is ook onoprecht, want hij weigerde een stuk tegen van der Goes, onder voorwendsel van geen discussies uit te willen lokken. En mij noodigt hij uit tegen van der Goes te gaan debatteeren. ▫ Zijn onderteekening ‘met waardeering en toegenegenheid’ toont hoe hij er mee in zat en mij weer wilde winnen. Hij is niet betrouwbaar, en het lucht mij op dat ik voor goed van hem af ben. ▫ Eigenlijk vind ik zijn heele houding verachtelijk en laag. Zonder begrip van edelzin.

woensdagmorgen 12 december

Een vrij goede nacht, volkomen tot rust tegen den morgen. De dag laat zich mooi aanzien. Ik zit nog op de hotelkamer en voel mij in goede conditie om te werken. Maar nu vraagt Mirauer mij te logeeren en ik heb het aangenomen. Als het daar maar goed gaat. Ik droomde over Else - of het was geen droom maar voorgevoelens, dat ze hier in vele vijandelijke machten is, en dat ze weg moet.

Ik was vanmiddag bij Wertheim in het groote waren-paleis. Ik schat dat er minstens 5000 menschen binnen waren aan 't koopen, misschien wel 10.000. Millioenen gaan er wekelijks om. ▫ Ik begreep de werking van de weelde, de goede werking. Ik zie dat het eerst het vrouwentype verfijnt en verfraait. Natuurlijk, want de rijke man zoekt niet meer een leelijke rijke, maar vooral een mooie, zwierige vrouw. ▫ In een paar geslachten van zoodanige welvaart is 't gansche type veranderd. ▫ Van vergeestelijking is nog geen sprake. Het vergeestelijkte type ziet men in 't theater, bij sommige moderne stukken. Dat type is nog zwak, spoedig gedegenereerd. Dat zal eerst veel later ontstaan als weelde voor ieder bereikbaar is, en geen jacht meer vereischt. Als er vrijheid is, zooals Schiller die bedoelde. ▫ Maar nu reeds doet de weelde zijn heilrijk werk. De hoofdzaak is dat ze gelijkmatig (rechtvaardig) worde verspreid. De onbegrensde weelde verderft altijd.

De verdediging van de weelde door Reinald.

Hoe spoedig went het geslacht aan de meest verbazende veranderingen. De kalme gezichten van al die menschen in dat prachtgebouw te midden van die wonderen waarvan men voor honderd jaar niet droomen kon, waar zelfs de grootsch aangelegde Romeinen verstomd zouden gestaan hebben. Ze waren er al volkomen aan gewend en in thuis. ▫ Kleine Jeantje Vogelsang, vier jaren oud die een prent zag van een paardentram, en uitriep: ‘hé, een paard voor een tram? Kan die tram niet alleen?’

donderdag 13 december

Bij Mirauer. ▫ Zooals ik wel vreesde vind ik het nog geen verbetering. Het huis is weelderig, maar veel somberder dan 't hotel. Een donkere kamer, achter dubbele ramen, en dan nog een leege naakte serre, en dan stadstuintjes en huizenachterkanten. Mijn gastvrouw die me onophoudelijk met haar goede zorgen vervolgt. Maaltijden waarbij ik converseeren moet. Enfin. ▫ Ik sliep slecht en onderging de slechte invloeden van de kamer

aant.

waarin ik sliep. Dan komen de vorige bewoners met hun misère en bederven mijn slaap. Een been-operatie kwam telkens terug.

Hier een eigenaardig soort weelde. Kostbare meubels, groote kamers, en toch eigenlijk een afwezigheid van alles wat het leven blij en fleurig maakt. Omslachtige inrichtingen en toch geen eigenlijk comfort. Geen frissche lucht, geen licht, geen gelegenheid tot goede huidcultuur en hygiëne. ▫ Dat kunnen de Engelschen beter. ▫ Ik moest denken aan het prachtige Pezzolipaleis in Milaan, waar een toiletkamer was, zonder eenig licht, zoodat de graaf als hij overdag zijn handen wou wasschen dat moest doen bij zijn smeerkaarsjes. ▫ Dan verstonden Grieken en Romeinen de weelde beter. En nu, nu we zooveel meer kunnen.

Het gaat beroerd, zooals ik vreesde. Ik verkleum in de groote kamers. Er is saaiheid in het tikken van pendules, in de beroerde huizen achterkanten. Ik kijk wezenloos op de enkele bladzij die ik schreef. Ik wou dat ik weer in mijn hotel zat, maar nu kan ik niet meer weg, helaas!

Ik schreef nog niet over de Walden-vergadering van Zondag, waarin ze hun eenige uitkomst, de directie van Methöfer, afstootten uit beginselvastheid zoogenaamd, om geen hooger salaris te geven. De rede van Kaayk die dat beginsel verdedigde vond instemming, - maar men bemerkte dat er afgunst eigenlijk achter school. Het merkwaardige is dit, dat ze vooral vasthielden aan mijn pleidooi voor een maximum loon. Dat maximum loon wilden ze niet aannemen of vast-stellen vroeger, omdat het tegen hun vrijheid streed. Nu er een afwijking van dat loon dringend noodig is voor hun bestaan en het welslagen der zaak, nu beroepen ze zich op het maximum loon. ▫ Nu is de zaak beslist en moeten ze er af. Het deed mij eigenlijk genoegen.

vrijdag 14 december

Ik sliep weer slecht en besloot eindelijk het sombere huis te ontvluchten. Van morgen wandelde ik naar 't hotel en bestelde weer een kamer. Nu ben ik weer geheel opgeruimd en tevreden. Ik schreef een brief aan Mirauer die ik zal achterlaten, ik vertrek als ze uit is.

Gister avond zag ik ‘das Wintermärchen’ en genoot zooals ik maar zelden genoten heb. De tranen liepen mij langs 't gezicht. Dat is mijn liefste kunst, een concert van schoone kunsten. Ik was geheel verhelderd en gesterkt. Schoone menschen, schoone gewaden, fraaie tafereelen, kernige woorden en lieflijke muziek. En het echt komische en het echt dramatische in edele harmonie en evenwicht.

zaterdag 15 december

Een dag en nacht die mij heugen zal. Wist ik maar de beteekenis, de waarachtige beteekenis van het vreemde wat mij overkomt. Hoever is 't inbeelding, hoever waarlijk beteekenisvol? Achter alles schuilt toch gedachte, bedoeling, toeleg, overleg ... o woorden, woorden met vagen zin, wanneer komt er klaarheid? ▫ Ik ontvluchtte het sombere huis als een dief of moordenaar, gebruik makend van een uur dat de gastvrouw weg was om mijn koffer te pakken en een rijtuig te halen. ▫ De toedracht in mijn ziel was allermerkwaardigst. De daad zelf maakte me nerveus, in 't hotel had ik een weinig hartzeer en spijt om de goedheid en gastvrijheid die ik achterliet en verwisselde voor de hartelooze hotel-vrijheid. ▫ Toen was ik bij Else Otten op 't thee-uur en werd opgewekt en sprak vroolijk en verruimd over 't geval. Bij Mirauer vond ik haar aandoenlijken brief waarin ze mij vergeving vraagt voor de mij bezorgde onaangenaamheid en mij verzoekt haar te vergeten.

Daarop zag ik Hedda Gabler. En dat pakte mij aan. Geweldig. Maar zooals een wild beest aanpakt, mij verschrikkend en tot hevig verweer dwingend. ▫ Het is, geloof ik, door en door slecht werk. Maar het is zoo bekwaam en met zulk een duivelsche toewijding gemaakt dat het den echten kunstenaar tegelijk doet gruwen en ontmoedigt. ▫ In Nora ondervond ik iets dergelijks. Maar dat zag ik nog zonder vrees, minachtend en schouderophalend. Daar durf ik wel tegen op. ▫ Maar het stuk Nora, slecht gespeeld in Amsterdam, was een miezerige, halfdoode kat. Hedda Gabler, meesterlijk gespeeld in Berlijn, was een levende tijger. ▫ Ik voelde mij verontwaardigd, maar ook verslagen en verschrikt. Moet ik daar tegen op? Moet ik concurreeren met die theaterkunstjes, met die speculatie op een gedegenereerd publiek? Moet ik ook streken gaan bedenken met verloren manuscripten, juist op tijd stervende tantes, moet ik dramatiek gaan zoeken in societeitsheeren en professors? Dat kan ik niet. Zulke draadjes kan ik niet knoopen. Omdat ik het niet wil.

Naar huis gaand was ik geheel kleinmoedig en neerslachtig. *Ik vond mijn weggaan van Mirauer's huis dwaas en geheel onnoodig. Een malle gril die ik berouwen zal*. ▫ Let wel op die gemoeds-wending, als gevolg van het zien van Ibsen's slechte kunst. ▫ En nog sterker. Ik sliep spoedig in op mijn hotelkamertje. Maar ik droomde de afschuwelijkste sensatie die ik ooit gedroomd heb. En wel deze dat ik absoluut arm en broodeloos was, en dat ik iedere cent, alles wat ik nog had gestolen had, en dat er niets meer voor me

te krijgen was dan door diefstal. En de situatie was een grauw en donker wintersch moeras, met slijk en stronken, en een wanhopig ademloos jagen zonder hoop, een hijgend benauwd zwoegen zonder de minste kans op redding, en het gevoel van schuld, al zwaarder schuld. En zeer vaag de gedachte aan de goede weldoenster die ik had afgestooten.

Ik werd wakker, en peinsde over dien droom. En ik voelde het verband, Ibsen's kunst, mijn eigene, bestemd die te bestrijden en te vervangen. De droom, het woedende demonen-werk, gebruik makend van elke weifeling, elke zwakte die ik toon. Mijn vijand mij fel en met duivelsch overleg en duivelsche macht aantastend waar ik mij bloot gaf.

En dit besef, de verschrikkelijke grootte van mijn taak en het gevoel van mijn broos bestaan en mijn teere ziel greep mij zoo aan dat ik snikte, zooals ik nooit 's nachts geschreid heb. ▫ En nu ik 't neerschrijf schrei ik weer. ▫ Het spreekt van zelf dat de werklust, het vertrouwen in mijn scheppingsvermogen, het vreugdevolle dicht-gevoel totaal verdoofd was. Zoozeer dat ik mijn nieuwe werk vooreerst maar wil staken, en ik een artikel ga schrijven over wat ik gezien heb.

Nu, heden morgen, zit ik rustig op mijn hotelkamer en het evenwicht herstelt zich. Mijn slaap bleef slecht, hoewel ik mij voldoende uitgerust voel, en physiek volkomen wel en behagelijk. Maar de booze invloeden zijn niet overwonnen. Het is beslist goed geweest dat ik het sombere huis verliet. Dáár kon ik mijn levensvlam niet helder houden. Maar het was toch een vlucht, een nederlaag. Ik schreef een langen brief aan Mirauer.

Ik sprak Jenni Hamburger, die mijn secretaresse worden wil.

maandag 17 december

Volkomen herstel van evenwicht. Een nacht met tien uren slaap. Daarin de bekende gunstige droomen. Wel geen helderheid, maar een zeer duidelijke en begrijpelijke symboliek. Ditmaal weer een wedstrijd, evenals de gruwelijke wedloop Zaterdag. Maar ditmaal snel en zwevend en onder leiding van een goed vriend (Kahane). Wij maakten een grooten omweg, naar 't Noorden, we zweefden over de duinen, een ontmoeting hadden we die gevaarlijk worden kon, een rijtuig met fraaie luxepaarden, maar ik vatte de paarden en mende ze behendig, en de overwinning was zeker. De beelden zijn niet duidelijker, maar de innerlijke sensatie liet geen twijfel.

Maar nu een gewichtige wending. Ik weet thans zeker dat mijn heengaan bij Mirauer werkelijk een dwaasheid was. Ik ben daar bang gemaakt, en

een leelijke streek van mijn demonen-vijanden is hen geheel geslaagd. Ik voel nu dat als ik gebleven was de onrust zou zijn bedaard, ik aan alles zou gewend zijn, en ik mijn goede vriendin niet noodeloos had behoeven te grieven en te vervreemden.

Zij is een edele vrouw. Zij blijft fier op haar stuk en wil mij niet meer zien. Dat waardeer ik in haar. Zij toont niet de semietische inschikkelijkheid. Ik zal echter boete blijven doen tot ze me vergeeft. Ik wil mij nu wel vernederen, voor haar, omdat ik werkelijk laf en zwak gehandeld heb.

Zaterdag avond zag ik Ruth St Denis haar mooie dansen dansen. Toch van minder hoog allooi dan Duncan. Maar van meer natuurlijke echtheid.

Gister schreef ik mijn laatste artikel aan Cornelissen. Ik schreef ook een artikel over Wintermärchen en Hedda Gabler. Else vertaalde 't.

Ik at bij de Oosterzee's, een vroolijk Kerstdineetje, met eenige vriendinnen en Koch de journalist. ▫ 's Avonds reden wij per auto naar Kahane. De inkomst in het gezin was betooverend. Een teer, bleek vrouwtje met een innig lief en zacht gezicht. Twee lieve, intelligente kinderen van vier en twee jaren. Die mochten de bezoekers afwachten. De jongste, een krullebol van twee en een half, met een engelengezichtje, nam mij parmantig bij de hand, en zei: ‘van Eeden, mit nach Nietzsche’. En hij bracht mij voor de buste van Nietzsche, die peinzend staarde over zijn geweldigen knevel. Daar begon het kind een kopje over te buitelen, bij wijze van huldiging, zoodat ik tranen lachen moest, om de malle vertooning. Toen ravotten de kinderen nog in hun nachtponnetjes, en speelden kiekeboe door de ponnetjes over hun hoofd te gooien, zoodat hun naakte lijfjes er potsierlijk en lief onder te voorschijn kwamen.

Wij praatten druk tot 12 uur 's nachts en ik las stukken uit Minnestral. ▫ Kahane zei twee dingen, die 't meeste indruk op mij maakten. ▫ Vooreerst dat hij 't beslist noodig achtte voor een dichter van wereldbeteekenis zooals ik, om een paar jaar in Berlijn door te brengen. ▫ Ten tweede dat hij nog nooit een dichter of een mensch in de wereld had ontmoet van mijn naïeveteit. En dat hij juist daarom van mijn verblijf in Berlijn de allergrootste uitwerking verwachtte, om de frischheid van mijn inzichten en gevoelens. ▫ Ik voel dat hij - altijd de onvoldoende kracht van taal en uitdrukking in aanmerking genomen - in beide zaken gelijk heeft. ▫ De hoofdvraag is nu hoe zal ik het verwerkelijken? ▫ Dat ik in hem een vriend en een steun zal vinden is zeker. Ook dat mij zeker nergens mooier toekomst en wijder arbeidsveld wacht dan hier. Minnestral scheen hem goed. Zijn vrouw begon reeds de rollen te verdeelen. ▫ O de heerlijkheid, vrij uiting te kunnen

aant.

geven aan wat er mooi en teer en fijn in mijn ziel is, en geloof en vertrouwen te vinden. Niet meer dan ik verdien - maar eenvoudig vertrouwen in mijn oprechtheid. Zoo bitter lang ontbeerd. ▫ Het speet ieder toen de auto weer op straat stond te toeteren en wij weg moesten.

Een slecht ding is, dat Else's gezondheid zwak is. Ik hoorde daar slechte berichten over. Ik heb haar medewerking hard noodig en ik houd meer en meer van haar.

Kahane beval aan Pfitzner voor de muziekale illustratie van mijn drama's.

Kahane is een Oostenrijksche jood. In hem die buitengewone ontfankelijkheid, intelligentie, dat flair, die wereld-wijsheid die zich overal weet aan te passen, dat absolute tegenovergestelde van naïeveteit, die tegelijk de joden en de Oostenrijkers - zoover ik ze ken - kenmerkt. ▫ In 't ongunstige vindt men zulk type b.v. bij den Londenschen charlatan Emil Reich, en bij Lothar. Bij Kahane is hetzelfde in 't gunstige. Hij is fijn, gevoelig, met een warme, diepere menschelijkheid. ▫ Toch voel ik nog alsof zijn belangstelling in mij meer het curiosum geldt, de merkwaardige en wellicht succesvolle dichter - als wel de hem persoonlijk sympathische en dierbare natuur. Misschien doe ik hem onrecht. Zijn woord was toch: ‘wo ich so liebe’. ▫ Merkwaardig dat hier ook weer Joden 't meest aan mij gelegen laten liggen. Mirauer, Kahane. Johan zou er van schrikken. ▫ Gelukkig dat Lady Welby er ook nog is.

dinsdag 18 december

Gister avond Frühlings-Erwachen gezien. Het is een door en door slecht dramatisch werk, maar vol aanduidingen van een mooi/ gevoelig, geestig en begaafd mensch. ▫ Dit werk ziende kwam ik tot deze overtuiging dat Hebbels sentiment ‘die Welt eine Wunde Gottes’ ook nog door Wedekind gevoeld wordt. Maar dat het zekere gevoel ‘eine heilende Wunde’ alleen nog maar bij mij aanwezig is. Vandaar mijn afkeer van al deze stukken, en mijn diep besef van de zwaarte van mijn taak, en het gewicht.

Ik weifel nog over Reinald. En dat is maar goed. De rechte, geïnspireerde conceptie, die alles in eens samensmelt moet nog komen. Ik ben door het zien van de stukken hier een weinig afgeleid. ▫ Maar nu weet ik toch weer zeker, dat ik krachtig front maak er tegenover en niet transigeer. Voor mij geen brievenbusdramatiek.

aant.

Liebe Lise over Nora:

> ‘Und wenn der Briefkasten nun ein Loch hat?
> Lieber Henrik? lieber Henrik?’

over Hedda Gabler:

> ‘Und wenn die Schrift nun Copie hat?
> Lieber Henrik? lieber Henrik?’

Die frageselige Lise an Ibsen.

De zwarte man. De kwestie der spookverschijningen door het geheele stuk. Reinald intrigeerend, den vader telkens doodelijk beklemmend, hoewel hij 't ver loochent. ▫ Alles in 't stuk moet schoonheid hebben. Het hartstochtelijk liefhebbende meisje. De eerwaardige stroeve blinde grootvader, in een kostuum zooals Wagner droeg. De sombere, beklemde vader. ▫ Het tennisveld. Het weelderige huis, met de maskerade vertooning. Later de vestibule. Eindelijk ergens buiten. ▫ Ik wil de nuchtere leelijke menschen van onzen tijd schoonheid geven. Zooals Rembrandt schoonheid gaf aan het burger meisje in ‘de Nachtwacht’.

woensdag 19 december

Gister avond half tien naar bed, geslapen tot van morgen half negen. Van morgen geheel frais et dispos, met een heerlijk gevoel van overtuiging en kracht. Dank, mijn God!

Ik schreef gisteren een langen brief over Frühlings-Erwachen aan Kahane. Tamelijk scherp. Maar op Else's raad stuurde ik hem niet. Kahane is zeer met het stuk ingenomen, en het zou niet wijs zijn hem nu wellicht te grieven. Ik copiëerde den briefen schreef een anderen.

Gelukkig zocht Mirauer mij in 't hotel op en verzoende ik mij met de goede, lieve vrouw. Ik sprak af dat ik in 't voorjaar direct bij haar in huis zou komen, en van daar uit naar een woning zoeken in een voorstad.

Nu moed! om energiek door te tasten. ▫ *weet* Ik toch immers, dat ik op deze wijze alleen goed en zedelijk handel. ▫ Ik *weet* toch immers dat het leven in Holland slecht voor mij is, slecht voor mijn kunst, slecht voor mijn moraal, slecht voor mijn beste zieleleven. ▫ Ik *weet* toch immers dat het voor geen waarlijk rechtvaardige moreele rechtbank veroordeeld kan worden als ik, nog betrekkelijk jong, weder hertrouw, nadat mijn vrouw al bijna 15 jaren mijn vrouw niet meer is geweest. ▫ Ik *weet* toch dat ik op die manier aan waarachtige moraliteit win, wat ik aan schijnbare moraliteit zou verliezen. ▫ Ik weet toch ook dat ik een groote taak heb te vervullen, dat

aant.

dat mijn plicht is, met de vermogens en de overtuiging die ik bezit. ▫ Ik weet toch dat ik dat nergens beter kan doen dan hier. Nu ben ik nog jong genoeg. Over tien jaren zou het te laat zijn. ▫ En ook het G.G.B. werk zal ik hier voortzetten en over de wereld trachten uit te breiden. Zoodoende mijn harde ervaringen vruchtbaar makend.

donderdag 20 december

Nooit heb ik zoo zeer behoefte gehad aan een helderen droom, een droom waarin ik bidden kan, als nu. Ze gaven mij altijd sterkte, ze wezen mij altijd juist.

Nu sta ik voor een groote beslissing, de allergrootste wel van mijn leven. ▫ Eenmaal nog heb ik zulk een besluit doorgezet toen ik op Walden ging wonen. Ik heb daar zeker geen berouw van. Maar ik handelde toen toch min of meer roekeloos, impulsief, zooals ik niet weer zou willen doen. Ik bedoel dat het toen het wijsste was wat ik doen kon, omdat ik wijzer worden moest. ▫ Maar nu ben ik zooveel wijzer en moet bedachtsamer handelen. ▫ Ik ga een schijn verbreken die ik jaren lang heb opgehouden. Ik zal ook zeker, hoe voorzichtig en geleidelijk en zonder ophef ik te werk ga, veel praatjes uitlokken, en veel menschen verdriet doen en teleurstellen. Martha misschien ook. ▫ Nu de stemming eenigszins te mijnen gunste keert, zal ik die misschien weer geheel voor mij bederven. ▫ En toch ... en toch ... en toch ... ▫ Het is de eenige weg, het is de goede, eerlijke, zuivere, rechtvaardige weg. ▫ Ik heb zooveel gezondigd, zooveel onwaarheid en schijn verdragen, zelfs versterkt - ik ben nu 46 jaar, is het niet tijd? ▫ Is het zelfs niet de hoogste tijd? Geef mij kracht, geef mij kracht, God, ook voor die menschen.

Ik was gister bij Schuster, en vertelde hem de geschiedenis van Hedwig uit de Koele Meren. Hij zal het boek in 1907 uitgeven.

Ik heb Else Otten alles verteld. Eindelijk aan iemand alles verteld.

's Avonds was ik bij Julia Culp. Royaards was er ook. Er werd veel wijn gedronken. Julia zong een paar mooie liederen, Brahms, Feldeinsamkeit. Dat roerde mij. ▫ Maar de avond, de conversatie-toon, de Duitsche grofheid van den man en zijn vriend, die min of meer schuine aardigheden en ongegeneerde manieren - alles stond mij tegen. ▫ En naar huis gaand, hoorde ik steeds mijn lieve vrouw zingen: ‘Liebster Herr Jesu’/ Aapjes zachte, dierbare stem. En die was mij zooveel dierbaarder dan Julia's prachtgeluid en bekwaamheid. ▫ Zal ik nu ook voortaan, evenals Hebbel, in dit boek

43 Spotprent 1903

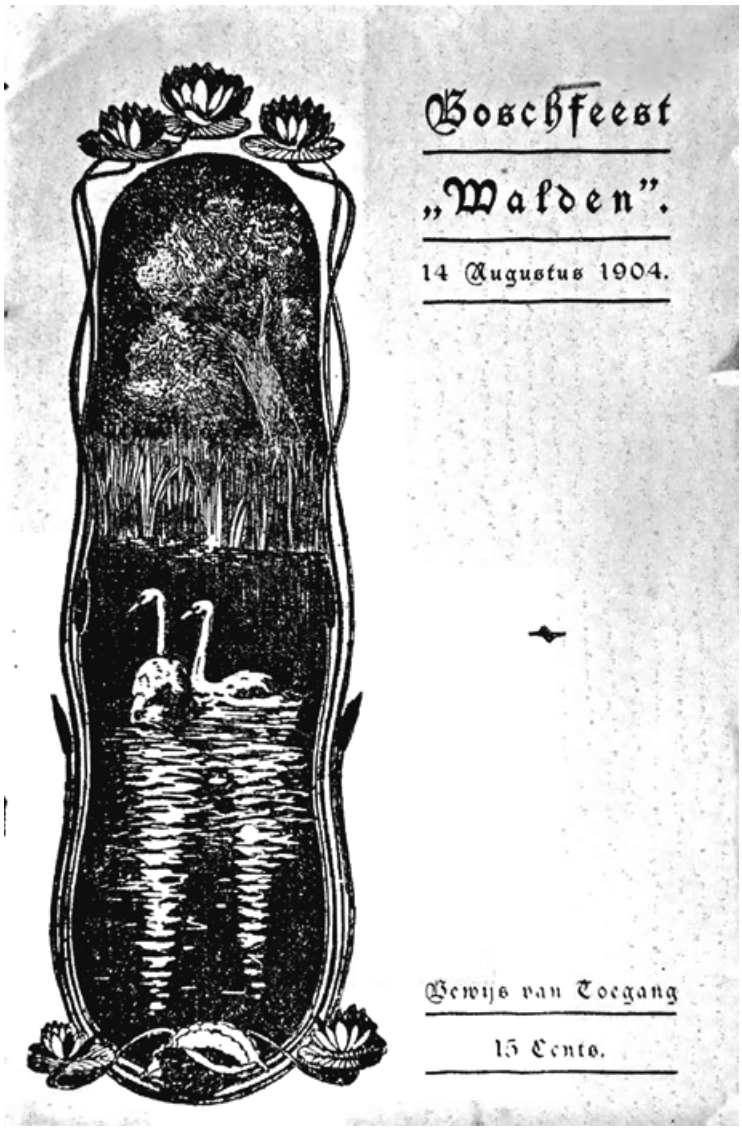

44 Programma, tevens bewijs van toegang.

aant.

schrijven: ‘meine liebe Frau’. ▫ O zegen, - o angstige, zoete, moeielijke tijd!

Een brief van Lady W. kwam terechter tijd. Ik zal haar eerst gaan bezoeken.

Men maakt mij wantrouwend tegenover Kahane. Alsof zijn toenadering nog niet veel zegt. Else, en Royaards. Maar ik zie toch zeer stellige gunstige symptomen. Ik kan niet helpen goede verwachting te voelen. En zoo niet, welnu! - ik weet wat teleurstelling is.

Kl. Johannes komt in Januari al in Amerika uit, met titel ‘the Quest’.

In Reinald moet het gesprek tusschen Jacob en zijn moeder voorafgaan, als expositie.

vrijdag 21 december

De heldere droom is niet gekomen. Ik ging pas om 2 uur slapen, en sliep onverschillig, tot 9.

Van morgen bedroefd en beklemd. Ik zag gisteren een première in 't Deutsche Theater, Ringelspiel van Bahr, en het maakte mij zeer kregel en moedeloos. Het was een slecht stuk zonder eenige krachtige teekening/ zonder actie, zonder spanning. Alleen wat conversatie-tooneeltjes met brutaal-gewaagde frivoliteit, en wat aardige vertooning, zonder eigenlijke stemming. ▫ En dat nemen ze aan! dacht ik. Dat is nu een van die twee of drie moderne stukken, die het zoo uiterst precieuze Deutsche Theater in een seizoen opvoert. En dit stuk heeft alle gebreken, en meer, die Kahane als reden opgaf voor de onopvoerbaarheid van mijn stuk. En het heeft geen van de deugden van mijn stuk, ja heelemaal geen deugden. ▫ Laat Kahane mij nu nog eens van gebreken praten! ▫ Nu begrijp ik waarom men Ibsen zoo hoog stelt. Daar zit ten minste spanning en teekening in, al is 't geen schoonheid. ▫ Ik soupeerde met Jacobson, de Kritiker van de Schaubühne, en Else. Jacobson een kleine, gedegenereerde grootstadsfiguur, eenjoodje, dat mij weinig schelen kon. Maar Else zei dat hij iemand van invloed was.

Van morgen een tamelijk beroerde brief van Emons.

Nu als de boel kelderen moet, dan in 's hemelsnaam maar spoedig. ▫ Ik kom hier terug, zoodra Minnestral vertaald is.

Als Martha wil, en het kan zonder veel ophef en omslag gebeuren, dan wil ik wel scheiden. ▫ De zaligheid om alleen te kunnen zijn met mijn vrouw en mijn gedachten, dat zal tegen alles opwegen. ▫ Als ik maar niet sentimenteel word. Moeder, Hans, - die zullen het verschrikkelijk vinden. Martha

wil misschien wel weer Martha van Vloten worden. Dat is een naam en een figuur.
Ik zal echter eerst naar Harrow gaan, en mijn edele Sibylle raadplegen. Morgen terug! - ik verlang naar Eene, en naar de jongens. Maar als een berg zie ik tegen Holland op.
Gister at ik in de Lyceum-club met Anna Papritz, frl. Lübers en Else. We hadden een drukke conversatie, over sociale aangelegenheden, en ik vond Papritz een aardige/ zéér intelligente vrouw. ▫ Steyn uit Bern zat er, met zijn mooie dochter.

zondag 23 december

Bussum. Een heerlijke thuiskomst gehad. Bij mijn lieve, lieve vrouw. Ik zit nu in haar kamertje en ze rust naast me.
Terwijl ik even te rusten lag, in den namiddag, op haar bed, kwam de gedachte die de geheele Reinald-conceptie voltooit. ▫ Behalve zijn ridderlijkheid en prachtlievendheid heeft hij ook de deernis, die hem alle wereldleed doet voelen en zwaar doet dragen. Eerst dat is het wat hem noodwendig tot vertwijfeling drijft, als hij geen uitzicht heeft op God. ▫ En hij is het, hijzelf, die zonder te weten wie het is, vervolgd wordt door de hallucinatie van zijn oom Lukas. ▫ Ziedaar het cement dat het gansche tot een sterk geheel kan binden.

1e Kerstdag

Helder weer. Een gezegend kerstfeerst. Ik voel nu dat ik niet meer weifelen of teruggaan zal, welke moeielijkheden zich ook voordoen. ▫ Ik sliep van nacht goed, en had, zooals ik voorzag het begin van een helderen droom.
Brieven uit Zweden, uit Amerika. Vooral de laatste was van gewicht. Mrs Erskine Ely die een lezing over me houden gaat op 28 Jan.

vrijdag 28 december

Dikke sneeuw. ▫ Eergisteravond was ik verkouden en wat koortsig. Toen sliep ik wel maar was den heelen nacht vervuld van zulk een totaal onbeschrijfelijke koorts-sensatie, waarvan men niet anders zeggen kan dan dat ze heel duidelijk maar geheel onbeschrijfelijk is. Ieder woord er over is mis.

Het was iets als ware ik versregels. Maar het eigenaardige was dat het een gunstig gevoel was. De versregels werden aangenomen door het theater.

Gister wandelde ik door de hooge sneeuw naar Blaricum en sprak met Betsy. Ik was zeer weinig opgewekt. Mijn brooze lichaam, mijn kort bestaan, de mogelijke katastrofe aan de Eendracht, de hardnekkige miskenning door de Hollanders ... alles woog zwaar. Ik snakte om weg te komen. En de weg daarheen was ook al belemmerd.

Jacob de Haan wandelde mee, en bleef's avonds. Jolles en Emons waren er ook.

Van nacht sliep ik zeer diep en lang. Ik droomde van Lady Welby, die mij herhaaldelijk kuste. En van Methöfer.

zaterdag 29 december

Sneeuw, veel sneeuw, grijze lucht, harde vorst, alles ruig bevroren. ▫ Ik ben nog beroerd van verkoudheid. Mijn ooren suizen en ik hoest. ▫ Gisteravond een gesprek met Emons. En nu is ook dit helaas een feit, dat mijn vertrouwen in zijn beleid geheel verdwenen is. Niet in zijn energie, zijn activiteit, zijn werkkracht - maar wel in zijn bedachtsaamheid, zijn beleid, zijn menschenkennis, zijn juiste blik op personen en toestanden. ▫ Het heeft mij altijd al bevreemd. Het zou een te wonderlijk fenomeen zijn geweest. Zijn ongewone levensloop is ook onvereenigbaar met een nuchter, praktisch verstand. Hij is te goed van vertrouwen, en verzuimt de eenvoudigste maatregelen van voorzorg en voorzichtigheid. Dingen waarvoor ik in mijn beheerstijd beter zorgde. ▫ Daarbij een te groote zelfingenomenheid en te veel zelfvertrouwen. Gewone eigenschap van autodidacten en zich zelf opgewerkt hebbende menschen. ▫ Het gevolg is dat ik nu geen uitkomst meer durf te hopen, en mij geheel voorbereid op een totale débacle. ▫ Dat beteekent natuurlijk een finale nederlaag na de jarenlange strijd, een algemeene triomfkreet van mijn vijanden. Ik zie nu alles storten, Pionier, G.G.B., Walden. En algemeen gehoon. ▫ Maar ik voel er moet een eind aan komen. Ik mag zoo niet langer voortgaan. Ik weet nu dat mijn aangrijpingspunt anders moet wezen. Ik moet bij de geest beginnen. De stof en het leven zijn mijn leering geweest. Maar als ik wil uitwerken, werkdadig zijn, dan moet ik mijn hoogste macht aanwenden, mijn kunst. ▫ Mijn practisch werk had bijtijds kunnen gegrepen worden door geheel bekwamen. Maar dat zou een groot toeval zijn geweest. ▫ En hoe zal het nu gaan? ▫ Ik zie maar één weg. Dat ik de verantwoording en dus ook alle smaad en verne-

dering op me neem. Ik ga weg en het zal heeten dat ik vrouw, kinderen en zaken in den steek heb gelaten. ▫ Dan komt de verontwaardiging los, maar allicht ook de hulp. Mij wil niemand helpen, ook al vraag ik hulp voor anderen. ▫ Maar als ik weg ben, dan helpen de broers Martha en mijn jongens, en dan helpen geldlui misschien de Eendracht. Dat is misschien nog de eenige kans van redding. ▫ Het is navrant, Martha in haar mooie huisje, waar de electrische geleiding wordt gelegd. De beide jongens vroolijk thuis. En ik wetend dat ik hen gauw verlaten zal en dat het heel twijfelachtig zal zijn of er geld genoeg is voor hun studie en Martha's dure huishouding.

Ik heb nu f 150000 in de Eendracht zitten, waarvan zeker f 60000 verloren is. ▫ Voor mijn eigen bestaan ben ik niet bang. Ik kan leven wat wat ik verdien, en mijn lieve vrouw heeft ook nog wat. ▫ Maar Martha en de jongens en het gezin Emons! ▫ Wat is zulk een nacht vreeselijk. In het sombere winterweer, met het onlekker gevoelen, en de pijnlijke gedachten.

Zoo intensief als het levensgeluk soms is, zoo onduldbaar wordt ook het lijden. Mijn gevoelens worden met den ouderdom fijner en intensiever. Het geluk, op de heuvelen van Schwalbach, brandt me aldoor voor de oogen, verblindend - en de naargeestigheid van dit oogenblik is daarentegen zoo heftig dat ik voel alsof er iets onmogelijks en onhoudbaars geschiedt.

Als ik mij afvraag of ik ‘onrecht’ gevoel, dan kan ik niet beamen. Ik krijg de noodwendige gevolgen van verschillende fouten, waarvan ik mij de mogelijkheid altijd voor oogen heb gehouden. Dat voelt niet als onrecht. En dat de andere menschen nu eenmaal niet wijzer en beter zijn, ook dat wist ik. ▫ Als ik niet slaag, is het zeker door hun domheid, maar ook weer door de mijne die hun domheid niet kende of rekende. ▫ Maar in een ding voel ik onrecht: dat ik pijn moet lijden waar ik enkel zuivere gevoelens van genegenheid en liefde voel. Dat er zooveel verdriet schuilt in de botsing tusschen Martha, dejongens en mijn lieve vrouw.

Het was in haar huisje ook niet vroolijk, door het kibbelige zusje.

zondag 30 december

Vandaag bleef ik in huis. Ik deed dat omdat ik geen opgewektheid voelde om het kinderfeest, het concert en het diner bij Hijmans bij te wonen. Mijn verkoudheid mijn exkuus.

Emons is met Jolles gaan praten over surséance van betaling. Dat is de eerlijkste maatregel. De Maatschappij moet dan twee leden tellen, hij en ik. Na mijn allersomberste voorstelling was dit alweer een kleine verlichting. Ook was ik rustiger in mijn onlekker voelen. Ik kreeg meer het bekende kinder ziekzijn gevoel, als de levensafwisseling voldoende gevonden wordt in het zich physiek wat meer behagelijk voelen dan zooeven, en alle aspiraties van krachtsontwikkeling ophouden. ▫ Maar het is toch een dag die, van den zomer uit gezien, luguber lijken zal, zeer luguber. Paul is hier altijd op zijn slechtst, traag, onvriendelijk. Hij vindt het hier naar. Hans is vroolijk.

Ik zie nu, veel duidelijker als vroeger, dat de rechte vroomheid daarna moet streven om juist dit, dit naargeestige en lugubere, te mijden. Het diepgaande, ernstige, blije geluk, waaruit de mooie verzen geboren worden, dat is de dichtste nadering tot God. ▫ Eerst nu weet ik nauwkeurig hoe het mij betaamt te zijn, en ongeveer weet ik wat ik daartoe moet doen. Alle zelfkwelling is verkeerd, het goede is ook het alleraangenaamste, natuurlijk! Dit is zoo eenvoudig in de werkelijkheid, en wat haspelt men er over in allerlei redenaties! ▫ Dat ik het vroeger zoo druk had over abnegatie en renunciatie kwam alleen daardoor dat ik in de vreugden niet had leeren onderscheiden. Dit wordt ook bemoeielijkt door het gebrekkige geheugen. Men acht zich soms beter of gelukkiger, omdat men niet vergelijkt. Dat vergelijken was altijd het instinctieve doel van dit dagboek. Om die vergelijking is het voor ieder gewenscht er een te houden. ▫ Het schijnt mij nu of ik alle levensvragen weer duidelijker begrijp. De vraag wat Kunst is, wat ze doen moet, en waarom ze zoo heilig en goed is. Hoe men op de menschen moet werken. Welk geluk men moet zoeken, en hoe. Al dit lijkt mij nu zoo duidelijk. Maar daarom nog niet gemakkelijk te zeggen. Significa!

Nu besluipen mij de echt droefgeestige gedachten. Martha waarmee ik vijfentwintig jaar samen was zal ik nu verlaten. Ik moet denken hoe zij tegen Hans zei, toen hij nog een klein ventje was: ‘moedertjes zieltje droef! moedertjes hartje zwaar!’ en dat was mijn werk. ▫ En nog niet lang geleden schreide ze eens, van somberheid en toen zei ik ‘je moet dan ook wat meer hartelijkheid van mij willen aannemen’ en toen zei ze snikkend ‘ja, dat is goed, dat zal ik ook’.

Hoe onuitsprekelijk droevig eindigt dit jaar.

Martha heeft er met me over gesproken. Ze vindt alles goed, en zal dit huis voor mij altijd open houden, en ik kom als de jongens er zijn. Van

morgen was ze kalm en niet gedeprimeerd. ▫ Maar men weet bij zulke gesloten naturen als zij nooit wat er in haar omgaat, (*door Martha toegevoegd:* neen dat weet je niet.)

maandag Oudejaarsavond

Na een langen nacht slaap was ik van morgen weer in goede conditie, met veerkracht en opgewektheid. Daarmee verandert feitelijk onze moraal. Niet alleen ons moreel, zooals men zegt, maar onze moraal, onze meening over goed en kwaad. En dit heeft een goede reden. Voor een veerkrachtig mensch zijn andere daden goed dan voor een zwak mensch. Aan een opgewekte, veerkrachtige natuur is meer geoorloofd dan aan een slappe, zwaarmoedige.

Ik vond de meening terug dat ik goed deed door Truida te trouwen. Martha noch de jongens worden er ongelukkig door. Martha behoudt haar vrije leven, de jongens zullen evengoed mijn steun hebben als te voren. Ze zullen mij niet missen. En Truida red ik van een zekeren dood, en mezelf van geestelijke achteruitgang. ▫ Martha begint de tweede jeugd van de vrouw, de sexelooze jeugd, zij is 49 en gezond en actief, en vol literaire belangen. Als ik maar zorgen kan dat ze geld genoeg heeft. Truida en ik zijn nog juist jong genoeg voor een nieuw gezin. 46 en 33.

Ik voel nu alles als in Berlijn, en zoo eindigt dit jaar.

'De Eendracht' zal nog een moeielijke tijd hebben, misschien kantelen. Maar er zijn zulke goede krachten aan, de zaak is nu zoo goed georganiseerd, het magazijn Vijzelstraat is werkelijk zoo goed en degelijk, dat de zaak er toch weer boven op komt, daar twijfel ik niet aan.

Evenmin twijfel ik aan het succes van Walden, nu Methöfer komt.

Met Emons, Methöfer, Menger en Jolles heb ik een staf, waaraan ik wat kan overlaten.

(*door Martha geschreven:*

O, dat fatale opschrijven!

O, wat een gebrek aan openheid tegenover mij! waarvoor houden jelui mij toch! Als dit huis te duur is blijf ik er niet. Hoe verkeerd is dat vertrouwen in anderen die buiten ons staan in wat ons gezin betreft.)

Het is een bewogen avond. Ik ging naar Truida om haar oudejaar mee te vieren, en Paul ging mee. Ik had in dit boek zitten schrijven en liet het open op mijn tafel voor een half uurtje. Truida zong haar liedjes, het altaartje brandde en Paul was lief en stil, en zei bij 't naar huisgaan dat hij nu alles

beter begreep, en blij was dat Hans niet mee was gegaan. Ik zei dat ik blij was dat hij wèl mee was gegaan. ▫ Thuis vond ik Martha over mijn dagboek en de nevenstaande woorden er in. Ik nam het haar kwalijk. Zij heeft geen recht meer in mijn intieme dingen te snuffelen. Het ‘fatale opschrijven’ is mijn houvast, mijn absoluut noodige en nuttige werk. Het ‘gebrek aan openheid’ is de schuld van haar schuwe en gesloten natuur, die nooit een open gesprek uitlokte of verdroeg zonder zenuwachtigheid of opwinding. En ik voel dat ik tegenover haar schijnbaar geheel in't ongelijk sta, en dat ieder haar zal beklagen en mij verwijten. En wat zij mij nu verwijt is dat ik voor haar verborgen heb gehouden wat zij nu toont niet te kunnen dragen, de geldzorg. Ik weet dat dat het meeste haar verontrust op 't oogenblik. Mag ze mij verwijten dat ik dat alleen wilde dragen? ▫ Nu schreit ze boven en Paul is bij haar en zij wil hem alles vertellen. Maar de goede jongen kan alles niet beoordeelen.

Op weg naar Truida, in het dennebosch, kwam de conceptie van Reinalds grootmoeder als de eigenlijke groote heldenfiguur van het stuk. Tot haar voelt de jongen de meeste liefde, in haar leeft de zuiverste menschelijkheid het sterkst, zij geeft de waardigheid en het evenwicht in de botsing der karakters. Zij brengt het licht door de donkere chaos van gevoelens. In het laatste bedrijf als Reinald dood is, de vader alles bekent en Emilie en de Grootvader gebroken zijn, dan komt zij uit als de rechtvaardigste, die niet voor het noodlot terugschikt.

Het is een uiterst gewichtig einde van een uiterst gewichtig jaar. Een jaar van bitteren strijd nog, van angst en dwalingen. Maar toch ook van langsame bevrijding. ▫ Wat ik aan 't eind van 't vorige jaar gewonnen had, heb ik vastgehouden. ▫ Als een glanzend lichtpunt staat midden in mijn verblijf in Schwalbach en de schepping van Minnestral. En het vers ‘Op de heuvelen’. ▫ In 't begin van 't jaar ‘de Broeders’ vertaald, ‘de Zendeling’ voltooid. In t laatst Reinald geconcipieerd. ▫ Studies geschreven over ‘poëzie en mathesis’ als een inleiding tot Significa, en ‘Drama en Muziek’ en over ‘Jacques Perk’.

Veel zwakheden, veel blindheden nog. Maar ik doe eerlijk mijn best.

[1907]

donderdag 3 januari

Vae victis ▫ Gem. Grondbezit ▫ Walden ▫ Poëzie en Mathesis ▫ Oog en oor ▫ Drama en Muziek ▫ Jacques Perk ▫ Hollandsche Dramatiek ▫ voor Studies V.

Zooeven krijg ik nog dezen slag dat Methöfer, op wiens komst en hulp ik zoo veel verwachting vestte, door mijn mededeelingen over de Eendracht verschrikt weer vertrokken is. Het is nu alsof alles opeens komt. ▫ Gister avond was ik bij Jolles en besprak den toestand uitvoerig met hem. ▫ Het is de geduchtste crisis van mijn leven. En ik, die meende dat het ergste voorbij was en dat ik door de vele kleine gevaren geleerd het grootste wel zou vermijden! ▫ Gelukkig dat dit alles mij treft terwijl ik nog volle weerstand heb. Ik *weet* ook weer dat het voor mijn innerlijk en belangrijkst wezen geen zoo groot onheil is. Maar het drukt niettemin zwaar. Op 't oogenblik verlamt het mijn productiviteit.

vrijdag 4 januari

Dit dagboek is mij tot troost en is ook van wezenlijke beteekenis. Het helpt mij tot het vormen van een vaste persoonlijkheid. De mensch is wat hij van zichzelf maakt. Hij is datgene wat men, de opinie van anderen, van hem maakt, of wat hij zelf van zich maakt. De meeste menschen worden gemaakt, en zijn of worden, wat anderen meenen dat ze zijn. Zichzelf tot een vast wezen maken is ontzachlijk moeielijk, nooit geheel mogelijk, omdat men altijd nog de meeningen van anderen ondergaat.

Wat ik ben, in de oogen van mijn vijanden is absoluut verschillend van wat ik ben in de oogen van die mij liefhebben, en dat verschilt weer van wat ik ben in eigen oogen. En het geloof in een van die meeningen verandert ook werkelijk mijn ware wezen. En vooral bij iemand als ik die zooveel belangstelling en vertrouwen heeft, van nature, in de meening van anderen, is het vastleggen van mijn eigen onvervalschte meening zoo noodig. ▫ Wij kunnen onzen aanleg niet veranderen, en niet aansprakelijk daarvoor zijn. Maar wel onzen groei, onze vorming zelf leiden, en daarbij is het willen kennen, en het willen doen dat wat eigenlijk onze moreele waarde bepaalt.

De zon schijnt nu in mijn boekenkamer. Truida ligt verkouden te bed. Martha en Hans wandelen naar Hilversum. Ik zoek in mijzelven de rust en de wijding.

Ik kreeg lieve brieven van Mirauer uit Berlijn, van mrs. Cole uit Amerika, van Lady Welby, en aardige van Ida Bäckmann uit Stockholm.

Ik ga niet naar Amsterdam en voel geen neiging om er heen te gaan. Emons is niet ter neergeslagen. Maar ikzelf zou liever geen hand meer voor de zaak uitsteken, om ten minste de oplossing te verhaasten. Ik kan zóó niet werken.

Hans is vroolijk. Maar als ik met Martha alleen ben is ze zeer stuursch. Ik kan't haar niet kwalijk nemen, maar't is hard, want mijn leven lang en nu nog, heb ik getracht zoo goed mogelijk voor haar te zijn, en haar met oprechte genegenheid liefgehad. De tranen komen telkens, als ik haar zie. Maar ik kan 't niet ontkennen dat zij dat kleine, weekhartige, eigenlijk cynische heeft, dat ook haar moeder kenmerkte. In haar jeugd was er iets van het groote en nobele in haar, maar dat is verschrompeld. Het ‘pourvu qu'on s'amuse’ dat mij eens in afkeer van Kloos en haar deed wegloopen, dat heeft de overhand behaald. Is het mijn schuld? Zij heeft geen geloof en geen religie. Zou ze die van mij hebben overgenomen, als mijn hart haar trouw was gebleven. Ik weet dat dikwijls mijn overtuiging bij haar overwon, en indruk maakte. Maar nu heb ik dien invloed zeker nog verzwakt.

Hedenmiddag na 't koffie-uur bij mijn lieve vrouw, kwam de rust en de verheldering. ▫ Beproevingen worden alleen als zoodanig begrepen en verdragen als men de les verstaat die ze meebrengen. ▫ Nu begreep ik vooreerst dit: ▫ dat mijn boodschap aan de wereld, dat men dood en smart niet vreezen moet, weinig kracht zou hebben als ik een voorspoedig leven had. ▫ Ten tweede dat nu eerst het inzicht in mij gekomen is, als een werkelijk gevoel, dat men de heiligheid van het huwelijk alleen kan bewaren door alle schijnhuwelijken te breken. En dat het dus immoreel is ter wille van de kinderen of de wereld huwelijken die het niet zijn voor echte te laten doorgaan. ▫ Daardoor wordt ook de fatale kans voor uitspattingen des te grooter, de scheiding van lijfs- en zielsliefde.

Bij mijn zorg en leed behoort een rechtmatig verlangen om naar waarde in de wereld beroemd te zijn. Want in dezen tijd wordt alleen geluisterd naar de woorden van menschen van naam. Eerst als men mijn waarde erkent zal men naar mij luisteren, naar al wat ik zeg. En dan eerst zal ook al wat ik doorstaan heb vruchtbaar worden voor de wereld.

zaterdag 5 januari

Nu eerst is het rechte droevige gekomen. Gisteren aan tafel kwam het. Hans was zoo lief en vroolijk. En toen hij was opgestaan en Martha nog alleen aan tafel zat, zag ik haar stille tranen. ▫ Daarin is iets veel roerenders en hartverscheurenders dan in hartstochtelijk schreien. Ik kan het niet vergeten, en de gedachte dat ik ook haar karakter onrechtvaardig beoordeeld heb niet van mij doen.

Ik bleef weer thuis den ganschen dag en ga van daag ook niet naar Amsterdam. Ik ben niet meer onrustig, maar diep, diep, diep bedroefd.

Gisteren avond begon ik aan een geschrift over ‘Waan en Waarheid in de anarchistische Idee’. En tevens begon ik mijn drama op nieuw.

Hans is zulk een heerlijkheid in huis. Ik vind het vreeselijk dat hij morgen vertrekt. ▫ Maar in dat gevoel zit ook weer de gehechtheid aan mijn gezin en huis. ▫ Een deel van de menschen zouden vast overtuigd zijn: ‘hij moet blijven bij zijn eerste vrouw’. ▫ Een ander deel even stellig: ‘hij moet weggaan met zijn echte vrouw.’ Het zedelijke van mijn daad hangt af van den juisten blik op mijn wezen. Vergis ik me in mezelf dan doe ik het verkeerde. ▫ Mijn dagboek is spannend als een roman. ▫ Ik sliep diep en verkwikkend. De droomen niet ongunstig, maar helaas geen helderheid.

maandag 7 januari

Ik ben nu vreeselijk ongelukkig. Ik heb nooit een zoo vreeselijke tijd gehad. ▫ Gister morgen, toen voor 't eerst de beide jongens niet meer in huis waren, begon bij Martha de somberheid. Zij schreide en klaagde dat zij alleen de somberheid niet zou kunnen weerstaan, dat de jongens het bij haar alleen saai zouden vinden, dat zij geen logees kon hebben omdat zij hen niets te zeggen had, dat Betje niet zou willen blijven, als ik zooiets deed wat de publieke opinie afkeurt. ▫ Mijn hart kromp ineen, en de gansche dag was vreeselijk. 's Middags kwamen de jongens en ik stoeide en schertste met Hans als gewoonlijk. 's Avonds brachten we de jongens weg en ik had moeite aan 't station niet uit te snikken.

Met Emons eergisteren ook een pijnlijk gesprek. Ik moest denken dat of zijn gedachten buitengewoon onhelder waren of dat hij niet oprecht tegenover mij was. Ik geloof het eerste, maar dat is erg genoeg.

Ik kon Truida niet zien of gaan opzoeken. Beteekent dat dat ik niet genoeg van haar houd?

Vanmorgen een droeve brief van Mirauer. Mooi en juist. Maar o ik ezel! ▫ En de nacht was rustig, lange diepe slaap. Zoete droomen van zuidelijke landen met bloemen. Geen helderheid, geen raad. ▫ Ik werk ook langsaam aan Reinald.

dinsdag 8 januari

Gisteren toen ik schreef vreeselijk ongelukkig te zijn, was ik toch eigenlijk weer gelukkig in mijn ongeluk. Ik sliep zoo rustig, ik was zoo kalm en gelaten, en ik kon werken. Reinald vorderde en ik vond het mooi en het was mij dierbaar. Het leefde voor me.

's Avonds ging ik met Martha naar een kamermuziekconcert en nooit heb ik muziek zoo intensief genoten. Ik hoorde het 6e Quintet van Mozart als een openbaring. Ik wist niet dat het zoo'n groot man was. Die ernst en die diepte en die overweldigende muziekaliteit. Geen enkele phrase zonder noodzaak of zonder innige beteekenis.

Op dat concert kwam een beursheer mij schertsend aanspreken over mijn ‘koopmanschap’. Ik kende hem als een echte beursgokker (Dudok van Heel) en hij kreeg de volle laag, hoffelijk en vriendelijk, maar hij had genoeg, dat zag ik.

Toen sliep ik des nachts slecht. Ik werkte aan Reinald en vormde het tweede (of derde) bedrijf, met het verlovingsfeest en de botsing met het grove Hollandsche plebs.

Een allerliefste jubelende brief van Truida's zuster Suze. Daar zal ik altijd welkom zijn.

Toen van morgen het nijdige antwoord van Emons op mijn hartelijk maar oprecht schrijven. Nu moet er zoo spoedig mogelijk een eind aan komen, of hij toegeeft of niet.

Ik las dezer dagen de ‘Grüne Heinrich’ van Keller. Het eerste deel is frisch, vol, stevig. Flink gezond Duits van een oprecht en gevoelig man die goed rondkeek. Maar het boek heeft de waarde van een biografie, een kunstwerk is't niet. Het tweede deel gooide ik neer. De belangstelling verdween bij al die afdwalingen. Het mooist vind ik het volksfeest met den Wilhelm Tell.

Ik las ook Thijsse, het intieme leven der vogels. Dat verkwikte mij wel.

woensdag 9 januari

Gister avond gesprek met Jolles. Hij is schrander en sympathiek, en bereid tot steun. ▫ Ik ging slapen met een gelaten gevoel en de nacht was sereen. Een lange, rustige weldadige slaap. Tegen den morgen gunstige droomen. Ze betroffen Walden en hadden een troostrijke gunstige beteekenis. Ik was verkwikt. ▫ Om 11 uur stond Menger voor mij en kwam vertellen dat Emons neiging vertoonde zijn ongelijk in te zien. Hij had met Menger en Zeegers overlegd, en begon te begrijpen hoezeer hij zich vergist had, vooral in Toepoel. ▫ Voorts raadde Menger mij, de zaak niet te laten failleeren. De winkel in de Vijzelstraat is zoo veelbelovend, en Zeegers is een bekwame, degelijke man. En hij meende dat de zaak gered kon worden. Hoewel hij toch niet optimist van aard is. ▫ Ik liet mij dien troost gaarne welgevallen,

maar blijf niettemin volmaakt even voorbereid op het allerergste. ▫ Zaterdag is een vergadering van crediteuren. Wellicht kom ik daar ook.

Ik schreef aan Reinald met innige voldoening. Dit is een oprecht eerlijk stuk werk, vol zuivere deemoed.

donderdag 10 januari

Ik was gister in Amsterdam en at met Martha bij Kras. 's Avonds nog bij Jolles. Toen ik thuis kwam voer M. bitter tegen mij uit, omdat ik haar zooals ze meende voor een dicht huis had laten komen. Ze was ontstemd omdat ze over de hei naar Betje had moeten loopen. Toen de ontstemming gezakt was, was ze weer gewoon. Zoo is ze.

Ik was gister te opgewekt. Daardoor was de nacht slecht, en van daag de gemoedsrust weg. Ik mag niet opgewekt zijn, wel gelaten. En dat ben ik ook liever.

zaterdag 12 januari

Heden vergadering van crediteuren waarin de débacle van de Eendracht werd afgewend. We mogen over 't resultaat tevreden zijn, maar de voldoening wordt getemperd door de uiterst hachelijke wijze van overwinning en vooral door de zeer zwakke houding van Emons. Dat is voor mij van treurige beteekenis. Hij mist het vermogen een geheel helder te overzien en op de meest gewichtige dingen ook 't meest te letten. Hij heeft zich afgebeuld met een pover resultaat, omdat hij zijn kracht niet op de juiste wijze en plaats aanwendde. Vandaag vergiste hij zich in de allerbelangrijkste cijfers en deed de eene onhandigheid na de andere. Zonder mij was er niets van de vergadering terecht gekomen. ▫ Ik ben met dit resultaat nog niet tevreden. Ik moet een ander man aan 't hoofd hebben.

Ik sprak met de Ned. Tooneelvereeniging. Ze vonden Minnestral prachtig, en wilden het gaarne spelen, zoodra de middelen het toelaten.

Dezen nacht het eerste begin van helderheid.

Gister eindelijk een gesprek met Martha. Veel dingen roerden mij diep en ik was zeer verslagen. Vooral het gevoel dat ik een familie-kring ontwricht. Ik vond ten slotte toch wel eenigen troost voor haar. Maar het blijft een bittere, droevige geschiedenis. Maar ik kan niet terug.

zondag 13 januari

Zonnig weer. Gister avond sliep ik in, met de opvoering van Minnestral in alle details voor oogen. ▫ Ik sliep rustig en goed, en van morgen zie ik de dingen even werkelijk en in al hun harde waarheid, zonder een zweem van opsiering of betere verwachting, en toch zie ik alles blijmoedig. ▫ Ik weet dat ik de allerzwaarste ervaringen toch tot het best der hoogste belangen verwerken zal. ▫ Ik weet ook dat wat ik doe in geloofsvertrouwen, al grieft het anderen, toch het geloof, dus ook hun geloof niet schaden kan. ▫ Ik zie achter alles het onwaarneembare, het gemeenschappelijk zielsleven, waarvan wij de kleine strijdende elementen zijn, en dat door onzen harden strijd gebaat wordt. ▫ Daarom ben ik rustig en vol moed. Al weet ik dat er weer depressies komen.

maandag 14 januari

Ik zag gisteren de pastel-teekeningen van Heyenbrock, uit de fabrieken en smelterijen. Prachtig. Sommige stukken coloristisch meesterlijk, andere zeer expressief. Een echt, eerlijk kunstenaar.

Toen hoorde ik de Rolletjes de variaties van Reger spelen voor 2 piano's in het Bender-zaaltje. Ik vond het vooral kranig, ongeloofelijk kranig. Niet verheven of innig. Maar hij is een componist van 't echte ras. 'S avonds met Martha bij moeder en de lieve Paul. Paul wil naar Parijs. ▫ Emons was ook bij de muziek. Ik heb met den armen kerel te doen. Als hij nu maar buigen en zich vernederen wou. ▫ Van nacht sliep ik wel goed, maar droomde voortdurend over de Eendracht. Wat ik den vorigen nacht, na die lange vergadering, in 't geheel niet deed. ▫ Toen was ik vervuld van Minnestral en juist die vervuldheid gaf mij kracht om de vergadering voor de zaak te winnen, en gaf mij 's nachts een rustige slaap. ▫ En nu ik gisteren niet over de Eendracht gesproken heb, nu droom ik er van. Misschien in anticipatie van mijn taak aanstonds, daar ik beloofde op 't kantoor te komen. ▫ Mijn streven moet zijn de zaak van de hand te doen, met zoo min mogelijk verlies natuurlijk, maar het koste wat het wil.

dinsdag 15 januari

Bericht uit Indië dat mijn arme broeder zich op 17 December gekrist heeft, op inlandsche wijze. Arme kerel, met een mislukt leven, en toch zooveel goede eigenschappen en begaafdheden. Hij laat een vrouw en tien kinderen na. Arme kerel, hij begreep en wist veel, en geloofde in de Almacht.

Gister avond een vergadering met een commissie van vier Amsterdamsche kooplieden. Daar werd mij moed gegeven en zag ik weer eenig licht. Vooral door hun eenparige meening dat Emons, hoewel hij fouten beging, toch vertrouwen verdient als man van zaken. Dat ik hem als vriend en mensch volkomen bleef vertrouwen dat heb ik zijn vrouw en hemzelven nog eens nadrukkelijk verzekerd. ▫ Men had gepoogd mij bij hem verdacht te maken, en hem bij mij, maar wij beloofden elkander nog eens plechtig trouw. ▫ Ik kreeg een weldadigen indruk van den ernst en het goede hart dezer kooplieden. Zij willen helpen, en doen het voortvarend, flink en onbaatzuchtig. ▫ Weer een les voor me.

donderdag 17 januari

Arme moeder was radeloos bedroefd, vooral om de wijze waarop hij stierf. Dat acht zij een schande en strijdt geheel met haar beginselen en karakter. Ik was van daag en gister bij haar, en voelde dat ik haar nu niet mag verlaten of een tweede schok aandoen.

Ook was ik bij een Bank in Amsterdam om een crediet aan te vragen voor de Eendracht. Doch daarvoor is een gevestigde maatschappelijke positie noodig, die ik dus nu niet kan aantasten. ▫ Alles dingen die de verwikkelingen nog moeielijker maken.

In de tram naar Haarlem dacht ik over een autobiografie: ‘de roman van mijn leven’. Een leerzaam stuk. Eerst na mijn dood te publiceeren.

In het spoor naar Bussum plan voor een tooneelspel ‘een Vriendschapsdienst’. Een rijk wijsgeer en een arm koopman zijn vrienden. De wijsgeer deelt den koopman zijn idealisme mee over maatschappelijke toestanden. De koopman voelt het en wil er daden van maken. Daarvoor gebruikt hij 't geld van den wijsgeer en ruïneert hem. De wijsgeer draagt het koelbloedig en gelaten, de koopman is wanhopig en schiet zich dood.

vrijdag 18 januari

Al wat men ‘instinkt’ noemt is op te vatten als het *verstand* van het onwaarneembare. Moest men aannemen dat één verstand, God, al het waarneembare schiep en bestuurde, dan was zulk een toestand onverklaarbaar, onzinnig. Maar iets anders is het een veelheid van hoogere intelligenties aan te nemen, die in conflict of harmonie met elkander zijn. Elk ras, elke soort is een hoogere intelligentie, kenbaar aan de vernuftige inrichting

der individuen. O.a. ook aan het instinkt. ▫ Ik overdacht dit gisteren, toen ik zag bij een kip, hoe de halsveeren bij elke beweging zonder stoornis over elkander glijden en toch het kleed volkomen dicht laten. Dat is verbazend vernuftig ingericht. ▫ De toenemende vruchtbaarheid of onvruchtbaarheid van het menschenras, onder bepaalde omstandigheden is een wijzing naar het onwaarneembare. Hoe komt het dat sommige rassen (Maori's, Papoea's) uitsterven? Van waar de vruchtbaarheid der blanke kolonisten in Z.Afrika?

De beelden van mijn werk, de figuren uit mijn drama's, zijn voor mij reëeler en hebben meer macht dan de bekommeringen en zorgen van mijn dagelijksch leven. Dat bleek o.a. uit het overwicht dat Minnestral had op de indrukken uit de Eendrachts-vergadering. Daarin ligt mijn behoud.

Ik zag gister een schemer van mogelijkheid om het idee der Significa te dramatiseeren. Een man die doorgaat voor atheïst, bigot, epicurist, katholiek, enz. Die door het naïef vasthouden aan de beteekenissen in de oogen van alle menschen een dwaas of een bedrieger is. Daarvoor is alleen noodig een zeer naïeve, zeer schrandere, zeer oorspronkelijke en oprechte natuur.

'Een vriendendienst' kan goed worden. De wijsgeer sober, met een zeer mooie en lieve, maar wereldsche en prachtlievende vrouw. De koopman met een zachtaardige, wat onbeduidende, lieve vrouw. Die vrouwen zijn vriendinnen. Beiden veroordeelen hun mannen om de daad die ze niet begrijpen. De koopman doodt zijn gansche gezin, de wijsgeer heeft een zoon die hij ook tegen zich vindt. Hij blijft alleen staan, vasthoudend aan zijn goed recht. 1^{e} bedrijf, het bezoek, de ontmoeting van de twee paren. Slot, het voorlezen van den brief van den koopman, als hij zijn gezin vermoord heeft, en zelf nog leeft.

maandag 21 januari

Plechtig, somber, druilig weer.

Twee dagen met Max Reger opgetrokken. Zeer vervuld van zijn prachtige muziek. Beide vorige dagen met hem geluncht, en hem gisteren uitgeleide gedaan. Ziehier nu de rechte opvolger van het groote geslacht van Beethoven en Brahms, een Duitsch muziek-genie van den eersten rang. Te sterk om, zooals Strauss, in modernisme te verwilderen. Een en al zuivere muziek. Maar als mensch een kind, vol onbeheerschte neigingen, onopgevoed, onvast, terstond onder allerlei invloeden. Het ging mij aan 't hart als ik dacht wat kostbaars hier bedreigd wordt, en ik maande hem bijna met tranen in de oogen, toch zijn lichaam niet te ondermijnen en zoodoende

zijn kunst te bederven. Hij is reeds tamelijk sterk aangetast, en juist zijn sterke constitutie maakt hem zorgeloos. Hij werd hier verbazend gehuldigd, en ik waarschuwde hem voor: ‘Wein und Lob’ daarop antwoordde hij ‘Schwein und Grob’. Onthoud de spreuk, zei ik. ‘Wein und Lob macht Schwein und Grob’.

Hoe eeren de menschen dadelijk den kostbaren drager der muziekale gedachten!! verbazend. Zooals de bijen hun koningin vertroetelden ze hem. ▫ Bij zijn luidruchtige, boersche, germaansche vroolijkheid vond ik dat ik somber en sober afstak. Ik was droevig, deze uitbundige hulde ziende, den jongen man van 33 jaar als vergiftigend. ▫ Daarbij vergeleek ik mijn leven vol pijn, vol strijd, vol smaad en spot ... maar ik voelde het tegendeel van nijd of afgunst. Ik was dankbaar voor mijn door tegenspoed gehard karakter, mijn door veel leed verhelderd gemoed, mijn weinig vermaterialiseerd jong-voelend lijf. Ach, kon ik hem voor de kunst bewaren.

woensdag 23 januari

Felle kou, met harde Oostenwind. Gisteravond schreef ik het eerste bedrijf van Reinald van Gelder af.

zaterdag 26 januari

Sneeuw, wat minder koud, stil. Er wordt schaatsengereden. De grootste wintersomberte is voorbij, en er schijnt ook in andere opzichten eenige ontspanning te komen. ▫ De hoofdzaak is, dat ik de eerste akte aan Truida heb voorgelezen en dat het schijnt dat ik nu waarlijk recht in 't wit getroffen heb. Zelfs Minnestral acht zij nog iets te hoog aangelegd, maar dit is het rechte, mooie tooneelspel voor onzen tijd. ▫ Ik zelf ben zeer gelukkig in 't werk.

Gister vond ik op de bibliotheek in Amsterdam het leven van St. Franciscus, van Sabatier. En dat interesseert me buitengewoon. Zoo treffend als dit in 't stuk komt, dat is boven mijn verwachting. Vanwaar dien inval om juist dit boek er een rol in te laten spelen? ▫ Heerlijk is het den mensch te herkennen onder het misvormde heiligenbeeld dat de kerk en de priesters er van maakten. ▫ En die overeenkomst met Reinald's natuur, die ik niet wist of vermoedde. ▫ Ik wist van Franciscus bijna niets, behalve wat Dante van hem zegt, en de Fioretti. ▫ Zijn geweldige eerzucht, zijn prachtliefde, zijn verkwisting, dat alles is zoo menschelijk en zoo verbazend interessant - omdat het zoo overeenstemt met mijn intuïtieve conceptie.

aant.

Arme moeder sliep deze week bijna niet, uit bezorgdheid voor mij. Nu was ze gerust.

't Is goed dat ik Emons toch gehandhaafd heb. Nu deze commissie hem steunt, schijnt hij goed te werken en is hij ook kalmer.

woensdag 30 januari

Depressie. Gister avond kreeg Emons een brief van zijn vriend Toepoel, een van de twee aan wien ik mijn financieele ramp moet toeschrijven. En die man die mij zoo schrikkelijk benadeeld heeft, betitelt mij in dien brief aan Emons als ‘de Lafaard van Walden’. Emons zegt, de man is ¾ krankzinnig. Maar het griefde mij toch zeer, en ik vond noodig om niet-franciskaansch op te treden, maar krachtig en positief. Zoodat hij òf ontoerekenbaar moet geacht worden, òf zich verantwoorden moet. ▫ Ik houd dezen man, Piet T., voor een psychisch zeer slecht geëquilibreerde, maar zijn broer, Hendrik, voor een bekrompen, maar onbewuste sluwe geest, die Piet al die dingen, waaruit de ramp is voortgekomen, heeft ingeblazen. ▫ Ik ben vandaag onder dien indruk, droefgeestig, de moeielijkheden die ik mij op den hals haalde schijnen eindeloos, de resultaten van mijn levenslangen arbeid nog zoo gering, ik voel de geweldige weerstand die mij drukt en belemmert. Hoe zullen ooit mijn tooneelstukken tot hun recht komen? Geen bericht uit Berlijn.

En dan voel ik mijn liefde en gehechtheid aan Martha, en de oude tijd komt mij te binnen. En het gevoel dat ik haar verdriet moet doen, dat is weer onoverkomelijk.

Franciscus was een vurig, moedig man. Een dichterlijk-heroïsche natuur. Wat hem ontbrak was een groot zelfstandig intellect. In dat opzicht is Eckhart hem verreweg de meerdere. ▫ Door dat gebrek is het werk van Franciscus vrijwel waardeloos gebleven voor de menschheid. De beweging die hij stichtte was een kortstondige vlaag van fanatisme, waarvan de geörganiseerde kerk zich terstond meester maakte, voor haar eigen doeleinden. De Kerk vertegenwoordigde het intellect en de orde, - hoewel niet vrij en zelfstandig. Franciscus bracht de vrije gemoedsbeweging, maar zonder het vrije intellect. Toen maakte het kerkelijk intellect zich van die gemoeds-energie meester en onderwierp het. Een zeer leerzaam en gewichtig geval. Bewijzend dat het gemoed alleen zich nooit bevrijden kan, en dat het onvrije intellect sterker is dan 't vrije gemoed.

De aarde is een levend, bewust wezen waarvan de plant- en diersoorten

de organen zijn. Niet de individuën, maar de plant- en dier*soorten*. Van deze organen nemen wij alleen de individuën waar, maar dat zijn de cellen van het orgaan, het geheele orgaan zelf is voor onze zintuigen onwaarneembaar. Wijzelf, de menschen, zijn de cellen van het hoogste orgaan, de menschensoort. ▫ Deze organen veranderen, wijzigen en ontwikkelen zich. De menschensoort, het centraal-zenuwstelsel van de aarde, is in voortdurende snelle ontwikkeling. Het duidelijkst teeken daarvan is de steeds toenemende betere associatie der cellen. In een groote stad met druk telefoon-verkeer is het orgaan tot een veel hooger en sneller werkzaamheid gekomen. Maar er is geen orgaan dat geheel stabiel blijft, tenzij dan de allerlaagste soorten, diatomeeën, enz. ▫ Deze hypothese stelt de vraag van het ontstaan van 't leven, en 't ontstaan der soorten in 'n geheel nieuw licht. Mits men rekening blijft houden met het onwaarneembare. ▫ Daarbij moet men de mogelijkheid aannemen, dat de aarde zelf weer een cel is van een oneindig grooter Wezen. En dat de cellen, waaruit wij zelf zijn opgebouwd en de atomen waaruit die bestaan, of electronen/ weer sterrenstelsels vormen, waarop nog kleiner wezens leven. ▫ De vraag is: is er in deze gradatie een absolute maatstaf? Iets wat men een midden zou kunnen noemen? Of voelt het wezen dat als orgaancel leeft op de planeet in het zonnestelsel der electronen, die een cel van ons lichaam uitmaken, zich even groot of even klein als wij zelf? ▫ Het ziet immers dezelfde oneindigheden om zich heen? ▫ En de aarde en onze zon zien immers ook oneindigheden om zich heen? ▫ Alleen schijnt er een logische oorzaak te zijn dat het ruimtelijk grootere ook geestelijk hooger en helderder is. Wij zelf meenen helderder bewust te zijn dan de cellen van ons lichaam, zooals de volwassenene zich helderder bewust weet dan de zuigeling. Zoo lijkt het ons waarschijnlijk, dat de onwaarneembare menschen-soort hooger bewustzijn heeft, helderder leven leeft, dan 't individu. En dus ook het wezen, de aarde, waarvan de soorten de organen zijn. En zoo voort. ▫ Dit alles beantwoordt aan onze geestelijke intuïtie, dat er een opgang is tot een allerhoogste Wezen. Dat dus klein en groot, hoog en laag, niet gelijk zijn. ▫ Maar dan moet er rekening gehouden worden met de cosmische inzichten, die reeds geen onderscheid meer maken tusschen *boven* of *beneden*. Die *hoog* en *laag* alleen erkennen ten opzichte van een punt, de aarde, dat niet meer als vast beschouwd kan worden. Die dus werkelijk ook voor *groot* en *klein* zulk een gelijkheid konden doen vinden. ▫ Eindelijk is nog mogelijk, dat al onze begrippen omtrent opgang en ondergang, evolutie, enz. afhankelijk zijn van den bizonderen aard van ons deel van 't heelal. ▫ De wiskunde stelt buiten elk universum nog weer een

hyper-cosmos. En als men ons zonnestelsel voorstelt als elementair component van een weefsel, van een orgaan, dan zouden alle verschijnselen die wij als universeel aannemen, graviteit, evolutie, enz. afhangen van de bizondere werksaamheid van dat orgaan, en zich beperken tot het voor ons waarneembare Heelal, zonder iets te bewijzen voor al het bestaande. ▫ Maar hoe wij denken, wij komen altijd tot het bestaan van een oneindig aantal oneindig hooger en helderder levende wezens dan wij, en verheven intelligenties waarvan wij de onwetende componenten zijn, zooals onze bloed- en hersencellen zich verhouden tot onze bewuste eenheid. ▫ En ook komen wij tot één Eind-wezen aan alles even na, van alles even ver.

donderdag 31 januari

Ik ben steeds gedeprimeerd. De nare geldzorgen spanning hangt over me. Ik moet ook elken dag naar Amsterdam en kan mijn werk niet doen. Als ik denk wanneer ik mij in den laatsten tijd, deze maand, b.v. het gelukkigst voelde dan was 't toen ik voor mezelf de zekerheid aannam van een débâcle. Toen ik dus afstand gedaan had van hoopvolle verwachtingen. Toen voelde ik rustig, weemoedig, maar ernstig en verheven. Nu voel ik tegelijk mismoedig, ontevreden op mezelf, onvoldaan met mijn leven, en frivoler. Zoodat ik nu eigenlijk zou wenschen wat ik niet wenschen mag. ▫ Vreemde strijdigheid, men voelt de zegen van 't onheil, en doet toch alles om het te voorkomen.

De Christus-idee is de verpersoonlijking van de menschensoort. De materialisatie van de onwaarneembare eenheid, de menschensoort (Zoon des Menschen, de Mensch). Die eenheid staat tot ons, zooals onze organen tot ons individueel besef. Zoo heeft elke diersoort zijn Christus. ▫ Tegenwoordig vereert men méér ‘de Mensch’, dan ‘God’. Voor ons begrip is deze afstand niet zoo groot, evenmin als maan en zon veel verschillen in onze oogen.

1 februari

Ik zal wel niet weer rustig worden voordat het wonder gebeurd is dat mij uit mijn benarden toestand redt. Ik heb mij, door mijn woord van zeven jaar geleden, verbonden, en ik voel mij ook verbonden, - maar deze verbintenis voel ik mij nu belemmeren, in de volvoering van mijn werk. Deze weifelingen, dat heen en weer gaan, is afschuwelijk en geheel tegen

mijn natuur en neiging. Wat ik wil, weet ik zeer goed, en als dat wordt aangetast voel ik ook geen weifeling. Maar het evenwicht te vinden tusschen een Maatschappij, die zoo verbazend ver van mijn individueele gevoelens af staat, en mijzelven, dat is ontzachlijk moeielijk. ▫ Dachten, voelden alle menschen - en daaronder begrijp ik ook Truida en Martha - als ik, dan was er geen moeielijkheid. Dan zouden deze hartskwesties hoegenaamd geen levenskwesties worden, geen maatschappelijke kwesties. Ik zou ieder gunnen wat hem aangenaam was, en wat zijn hart verlangde. Zoolang 't niet ingreep in mijn levenskring. Maar ik moet hier uiterlijkheden handhaven, en men wil mij geheel of niet. De vrijheid zooals ik die in mijn hart voel en ken, die schijnt allen vreemd. Dat is mijn onheil.

Arme Franciscus. Dit is wel een jammerlijk mislukt heroïek leven. De ongelukkige ‘heilige’ die zoo tobde over het mislukken van zijn werk, dat veroverd was door de Kerk, - en om wiens lijk de bijgeloovigen keven en vochten, om zich met de botjes voor ziekten te vrijwaren!! Jammerlijk paskwil, de meest onheilige hartstochten opgewekt door heiligheid!

Men sneed de heilige Elisabeth de ooren en de tepels van 't lijk, om amuletten te hebben.

Sabatier neemt een houding aan die mij onmiddellijk aan Renan deed denken. Onkerkelijk, rationeel, maar toch vol zalving en waardeering. Deze houding is mij antipathiek. Ze is valsch en oppervlakkig, en bekoort alleen door een innerlijk onhoudbare ruimheid en verdraagsaamheid.

Onze psychische evolutie is een overgang van individu-leven tot soortleven. Wij moeten tot een hooger graad-besef stijgen, tot het leven van de onwaarneembare soort-eenheid, de Christus. Dat is dus geen individueel voortbestaan, maar een opgaan in het hoogere individu, waarvan wij de cellen zijn. ▫ Daarmee is niet gezegd dat het individueel bestaan geheel ophoudt met den dood. De overgang wordt ten deele tijdens het leven voltrokken en vindt alleen zijn bevestiging na den dood. ▫ Alle occulte verschijnselen zijn verschijnselen van soort-leven. ▫ Localisatie van het onwaarneembare. Daarbij heeft men te denken aan de localisatie van ons individueel wezen. Die is wel gebonden aan de plaats der cellen, maar toch niet geheel. Zoo zal ook de soort-eenheid, de Christus, gelocaliseerd zijn door de individuën. Waar velen samen zijn, of in communie zijn, leeft de soort, en denkt ze het helderst en gelukkigst. ▫ Die eenheid moet zichzelf voelen en kennen, waarnemen, begrijpen, alles oneindig veel beter dan wij.

zondag 3 februari

Uit den chaos komt dit vaste punt te voorschijn, *dat ik mijn domicilie op Walden houd*, ook al trek ik de wereld rond, en wel in Truida's huisje. Dat denkbeeld bevredigt mij het best.

‘Een vriendendienst’ speelt in Engeland, onder Engelschen.

Van avond vond ik in mijn droomenboek de waarschuwing van Gerlof van Vloten in 1903 voor de ‘finantieele katastrofe’ die dreigde, mijn geleider had het hem gezegd. 4 Mei 1903.

zaterdag 9 februari

Harrow. Eergisteren had ik het gesprek met Verkade, den mededirecteur der Gist- en Spiritusfabriek te Delft. Ik at bij hem, om over Walden te praten. Dat gesprek is eigenlijk het lichtste punt van deze week. De rest is duister, zelfs hier in Harrow is nog geen licht. ▫ Verkade is van een merkwaardige en geniale familie. De vader industrieel, met een bakkerij begonnen zonder dat hij er iets van afwist, geslaagd na eindeloos getob en beroerdheid - zoodat hij eens aan zijn zoon schreef dat hij maar niet in die richting moest gaan, want dat het enkel misère was. ▫ Een broer is acteur, eerst industrieel geweest, met succes. Een broer is monnik/ tevens schilder. De dochters zijn met schilders getrouwd: Voerman, Vlaanderen - en deze Verkade is met een van Geldertje getrouwd en dus zwager van van Looy. ▫ Zijn huis een fraai gerestaureerd achttiende eeuwsch grootstadsch huis. ▫ Hijzelf een buitengewoon intelligent en ontwikkeld man van zaken, vol artistieke neigingen en gevoelens. Het was zeer aangenaam door zijn ruime en schrandere geest ook zelf tot heldere uiteenzetting te kunnen komen. Ik geloof wel dat ik indruk op hem gemaakt heb. ‘Wie weet,’ zei hij, ‘wat wij hier met onze zaak nog uitspoken. Ik ben nog jong’. En hij is volkomen bereid op Walden te helpen zooveel hij kan.

De zeereis was kalm. Alleen was mijn koffer aan de Hoek van Holland weg, en ik heb hem nog niet.

Dat wat ik Zondag het eenige vaste punt noemde dat is ook al weer weggenomen. Dat kan niet. ▫ Ik was bij 't vertrek zeer droevig. Ik zag dat ik groot verdriet moet doen aan een van de twee menschen, die mij zeer dierbaar zijn, beide. Het een is mij even onduldbaar als het andere. De impasse is vreeselijk. ▫ Beurtelings denk ik aan Martha en ons langjarig samenzijn, het vele wat wij doorleefd hebben, het vele wat ons samenbindt, en al die innige herinneringen, het aan elkaar gehecht zijn. ▫ En dan weer denk ik

aan de ideale liefde en toewijding van mijn eigenlijke vrouw, en dat ik dat zou moeten verscheuren.

Dood is dis-integratie. Anders niet. Maar ook slaap is dis-integratie, en daarin zijn de droomen partieele reïntegraties. ▫ De helderheid en intensiteit van ons besef, van ons leven, berust op de volkomenheid van integratie. ▫ Dit geldt dus ook voor het Onwaarneembare/ voor de soort. En wat bij het individu de integratie is van herinnering, oordeel, enz. zooals dat in den droom in gradaties merkbaar is, - dat is voor de soort de communie der individuen, het esprit-de-corps, de heilige geest, alle gemeenschapsgevoelens.

Op dit oogenblik voel ik de dood als een tijdelijke, betrekkelijk onbelangrijke des-integratie, die hoegenaamd niets schrikwekkends heeft. Maar dit gevoel kan spoedig weer plaats maken voor lagere, angstigere gevoelens.

Ik sliep goed van nacht. Maar ik zag het grauwe daglicht niet met blijdschap. Het vreeselijke en akelige conflict stond dadelijk weer voor mijn oogen. Moet ik doen, wat ik beloofde nooit te zullen doen, Martje alleen laten, de familieband verscheuren, mijn huisvaderschap verbreken. Of moet ik het dierbaarste wezen, dat mij van alle menschen 't innigst heeft liefgehad, de heerlijkste illuzie ontnemen en haar leven verwoesten? ▫ O God o God o God. Er is geen ontwijken.

Het verblijf hier in Harrow is moreel zeer gezond voor me. Omdat ik geestverwantschap vind van de edelste soort, waarbij toch alle ijdelheidsstreeling is uitgesloten. Ik ben hier in 't geheel niet een beroemd of gevierd man, alleen een goed vriend. De bezoekers kennen mij als huisvriend, absoluut niet als celebriteit. En het is dus alleen mijn persoon, die hier hartelijkheid en beleefdheid ondervindt. En dat is mij 't aangenaamst, aangezien ik evenmin op ijdelheidsstreeling gesteld ben als Lady Welby.

zondag 10 februari

Het weder is weer stil en zachter, mistig. Van morgen voelde ik beter, omdat Reinald vorderde. Ik voel weer dat frissche, correcte werksame, dat het Engelsche leven kenmerkt. ▫ Ik bezoek Engeland nu sints 30 jaar, maar ik zie in geen land minder verandering in volksgeest en gemeenschapsleven. Ze zijn tevredener en minder vatbaar voor verandering dan eenig ander volk. Maar ik meen te zien dat het type achteruitgaat. Ze beginnen op Hollanders te lijken.

maandag 11 februari

Uit een brief van een monnik aan Lady Welby:

‘And you, I speak reverently as one who is but a child and you a Mother, you have even yet remaining a double work. You are, indeed, the Consoler of the afflicted, the Refuge of the Sinners, the Mother of the many sorrowful, but you are too the Mother of High and Holy Thought, the Seat of the Wisdom, the cause, because the Revealer of spiritual joy ... You have still to succour the life that wanes and to encourage that which waxes. I do not speak for or of myself, but am content to be the Child of your free grace and to use when given what I can never deserve to demand.’

Dit geeft een denkbaald van wat zij is, want deze uitdrukkingswijze is niet die van 'n zwakhoofdig dweeper. En hij een monnik! geloovig Katholiek! en zij de ruimste, vrijzinnigste geest ter wereld.

Ik werk voorspoedig.

Mijn koffer schijnt verloren. Het manuscript van 't tweede deel van Schijn en Wezen. De brieven van mrs Ely. Een nieuwe koffer van f 28. - en misschien voor f 100. - goed. Niet opvroolijkend.

In de kunst van spiritueele conversatie is de kleine Amothe Welby, oud twaalf jaar, verder dan eenig Hollandsch persoon van mijn kennis. In Engeland durft men zich nog toeleggen op fraaiheid, geest en zuiverheid van expressie, zonder gemaakt te heeten.

woensdag 13 februari

Weer ruw en guur. Slechte neus.

Koffer terecht, maar er is goed uit gestolen. Gister deed ik inkoopen in Londen. Natuurlijk in veel te dure winkels waar ik niet weer uit durfde gaan. Net Paul.

Eergister schreef ik het tweede bedrijf van Reinald af. Alles volgt van zelf, zonder zoeken of veranderen. Ook zonder vooraf nauwkeurig beramen. Het bouwt zichzelf.

donderdag 14 februari

Helder, kil.

Gister een lieve, opgewekte brief van Martje. Ook een brief van Kahane. ▫ Ik dacht dat ze remmende kracht zouden hebben op mijn steeds vaster wordend besluit om door te tasten en met Truida niet naar Berlijn, maar

aant.

naar Fransch Zwitserland te gaan in de buurt van haar zuster. ▫ Maar integendeel, ze versterkten dat besluit. Nu krijg ik rust.

15 februari

Nu flink verkouden geworden. Gistermiddag in het Garrick Theater Macbeth gezien. Ik zag het stuk nooit en het trof mij geweldig, hoewel het spel zeer middelmatig was. Alleen Lady Macbeth was goed (Violet Vanbrugh). De sceneering was goed, maar de stemming was er toch niet in gebracht. Het was zonder gevoel gedaan. Bij enkele scènes zat ik te snikken van aandoening, niet van gewone sentimenteele roering - maar van zuiver aesthetische emotie, b.v. bij de slaapwandel-scène. Het is wonderlijk zooveel gevoeliger ik ben geworden voor dramatisch schoon. Er is zooiets stout-monumentaals in dit stuk, de lijnen zijn zoo eenvoudig en zoo forsch, eerzucht, misdaad, wroeging, in den meest brutaal-geweldige vorm gegeven, het vergrijp tegen de eigen menschelijkheid dat zich op onverbiddelijke wijze onmiddellijk wreekt. ▫ Het stuk is gruwelijk en somber maar niet deprimeerend. In 't minst niet. Het is moreel, gezond, groot-menschelijk. ▫ Die beweging van het bloed van de handen af te willen wasschen, dat ontroerde mij het diepst.

De avond was verder onpleizierig. Bij miss Hollins, die een ‘musikale idylle’ geschreven heeft, waarin Heine voorkomt. Er zijn goede dingen in. Maar ik schiet met haar niet op. ▫ Toen bij Cobden Sanderson, om naar een kosthuis voor Paul te informeeren. Ik vond hem eigenlijk in een geestelijke afzondering en achteruitgang. Hij begon te zeggen dat hij Macbeth barbaarsch en alle tragedies absurd vond. Zijn vrouw dacht alleen maar om vrouwenkiesrecht. Toen gaf hij mij een ‘credo’ dat ik filosofisch barbaarsch vond, en absurd.

zaterdag 16 februari

Zooals ik dacht, nu thans mijn besluit om Truida te trouwen onwrikbaar vast staat, nu komt de heldere droom als een zegenende en goedkeurende wenk.

Eergister schreef ik de brief aan Martha, waarin ik haar verzocht grootmoedig en liefderijk te helpen, en gister schreef ik aan Suze. En nu voel ik rustig. En van nacht kon ik weer bidden, en beloofde ik trouw in den strijd.

maandag 18 februari

Walden. Een vlugge gemakkelijke terugreis hoewel 't hard moet gewaaid hebben. Den ganschen dag in Haarlem met Paul en Martha. Ik bracht de kleurige pyama's voor hem mee, en we aten bij de Kanter. Hij is nu 18 en Martha wordt van daag 50. Zij sprak met me en ik moet nu de tanden opeen zetten en door het zware heen. Ik kan nu niet meer terug, heb mijn schepen verbrand. Ik droomde van nacht van de boosaardigheid van mijn vijanden, en ik weet wel wat dat beteekent. Holland is een jammerland voor me. Maar ik ben heerlijk gesterkt in Engeland.

Lady Welby is een der grootste vrouwen, ras-moeders, die ooit geleefd hebben. Zij leert zich nu ook krachtiger en scherper uitdrukken.

dinsdag 19 februari

Holland op zijn ergst voor me. Het jammerland doet al zijn macht van misère gelden. ▫ Gister het deurwaarders-exploit van Toepoel. Heden de droevige brief van Martha die uit Harrow was nagestuurd, en die al het teerste en gevoeligste in mij aanroert. In Engeland kon ik al die dingen dragen - hier is alles vreeselijk! vreeselijk! vreeselijk! ▫ Ik weet geen andere houding als een geduldige lijdsaamheid. Ik heb *alles* gedaan wat ik voor mijn plicht hield, ik behoef nu niet meer te doen. Ik zal mij verdedigen, maar nu niet inspannen tot nieuwe verwikkelingen. Kan men mij ruïneeren, welnu, ik zal 't afwachten.

Ook mijn lieve vrouw schreide vanmorgen. Ze schreide om Martha's leed, om mijn zorgen, om de vogelstemmen en het voorjaar dat komen gaat. Nooit deed het haar zoo weemoedig aan. Ze zou zich willig en graag opofferen als het mij baten kon.

Gister las ik bij haar Reinald voor. Ik hoop dat ik voort kan werken.

Een oogenblik, gister morgen, had ik de gedachte: als al de ellende nu eens weggenomen werd, zou je dan niet leeg en onvoldaan voelen? Zou je dan niet zeggen, was ik er nog maar in, en wat heb ik mij veel te gauw verontrust?

woensdag 20 februari

Stormachtig. Gister op de Eendracht. 's Avonds kwam Verkade, hij ging mee naar Walden en sliep bij ons, van morgen bracht ik hem naar den trein. Er is iets zeer sympathieks in den opgewekten, spraaksamen, schran-

aant.

deren man. ▫ Hij lacht zoo hartelijk als ik hem van mijn verwikkelingen vertel en dan zegt hij ook weer zoo ernstig: ik heb toch met u te doen. ▫ Hij zei: ‘de beste man van zaken zou de grootste inspanning noodig hebben om onder uw moeielijkheden het hoofd er boven te houden en opgewekt te blijven’. ▫ En hij weet toch de helft niet van mijn moeielijkheden. Ja van het vreeselijkste weet hij niets. ▫ De druk van die droefheid, het mij losscheuren uit mijn gezin, is zoo hevig dat ik mijn gemoedsrust in Harrow niet begrijp. Zooveel jaren lang deed ik alles om Martje 't kleinste verdriet te besparen, en nu moet ik haar weer 't ergste aandoen. ▫ Dit zijn wel ‘liefde's gruwelvolle wegen’ waar Satan in de Broeders van sprak.

Het is toch een geweldig verschil, de maatschappelijke instellingen heimelijk of in 't openbaar te verbreken. De heimelijke schennis bezwaart het geweten weinig, zoolang ze in harmonie is met het eigen hart, maar toch genoeg om ze openbaar te willen maken, maar dan komt de volle werking der wroeging.

donderdag 21 februari

Geweldige storm van nacht. Ik sliep weer lang en diep. Ik zit nu in 't kamertje bij Truida, waar ik voor eenjaar de Zendeling schreef en de Broeders vertaalde. Maar ik voel mij allerdiepst neerslachtig.

vrijdag 22 februari

De Harwich-boot is in den storm van gisteren vergaan. Gister bracht Jolles het eerste bericht. Er zijn 150 menschen verdronken. Als ik mijn terugkomst een paar dagen had uitgesteld dan was ik er op geweest. Aan boord dacht ik zoo vaak hoe het zou toegaan in geval van schipbreuk, en dan troost men zich door te denken: die boot ging al duizenden malen, de kans, dat ik het juist treffen zal dat hij vergaat is zoo gering. Maar nu was ik er dan toch al heel dicht bij. ▫ En al die passagiers, opera-zangers en zakenmenschen, zoo veel slechter nog voorbereid dan ik, die plotseling voor 't meest tragische staan. Uren in koude en duisternis, met de woedende zee vóór zich, het schip doorbrekende, en de reddingskans al minder en minder.

Van morgen was ik dankbaar, met al mijn zorgen en getob, om het lieve leven dat ik nog doorworstelen mag. ▫ Ik sliep weer diep en verkwikkend zooals steeds in dezen tijd.

zaterdag 23 februari

Ik sliep heerlijk en droomde van Zuidelijke landen. Vandaag 't derde bedrijf van Reinald af.

zondag 24 februari

Het gaat mij wat beter, dank zij de verkwikkende nachten. Ik ben meer berustend in mijn verdrietelijkheden. ▫ Ik *weet* immers dat zulke rampen, als geldelijk verlies enz. mijn eigenlijk wezen nooit schaden, eerder bevorderen kunnen. ▫ Ik weet immers dat juist veel en bittere levenservaring mijn werk des te rijper zullen maken.

Ik las gister het derde bedrijf van Reinald voor en verheugde me over de fraaie structuur van het stuk. Men zal moeten erkennen dat het minstens even goed geconstrueerd is als de beste moderne stukken - en daarenboven met hooger aspiratie. ▫ Ik constateer dit als neutraal, daar het alles zoo van zelf, als zonder mijn verdienste, ontstond.

Over een jaar zeg ik: wat zat ik toen diep in de put, en wat is alles toch beter zóó.

Ik las heden Hebbel's Judith, en bewonderde het werk zeer. Ik had de volgende gedachte: het moorden is in dit stuk niet onvereenigbaar met groote menschelijkheid. De aarts-moordenaar en tiran Holofernes wint toch iets als bewondering. In onzen tijd zijn moorden veel zeldsamer, veel afschuwelijker, veel minder denkbaar in een held. Maar daartegenover staat een toename van zelfmoorden. Ik zelf heb nooit een mensch zien dooden, maar ik heb persoonlijk vier zelfmoordenaars gevonden, drie geschoten, een opgehangen, en in mijn familie zijn er nog twee geweest, broer en zwager, - behalve de velen waarvan ik hoorde. En ik heb er een geweldigen afschuw van. Is het niet alsof er werkelijk voor de menschheid een zekere hoeveelheid bloed vloeien moet, hetzij dan vrijwillig of onvrijwillig. Wat is er waar in de laatste woorden van mijn broeder ‘ik sterf als offer voor de vloek die op de menschheid rust’? ▫ De Joodsche opvatting van het bloed-offer, door Paulus op Jezus' lot overgedragen, - zich ook uitende in de besnijdenis.

maandag 25 februari

Ik corrigeerde de vijfde druk van Ellen. Ik vond het lyrisch niet meer zooals ik 't vroeger vond. Maar dramatisch vond ik het zeer goed. Dat wil

zeggen, de persoon die daar spreekt is niet meer één met mezelf, hij is dupe en dwaler. Maar hij is voortreffelijk weergegeven, echt en juist, door een macht boven mij. En hij zegt, vooral op 't laatst, dingen waarvan ik nu eerst de volle waarheid begrijp. ▫ In 't naspel en de coda staan dingen die mij vroeger wel eens vaag of rhetorisch voorkwamen, maar die ik nu, met kalmen nuchteren blik, helder en scherp begrijp. Er staat niets rhetorisch in. Maar het werk moet als dramatiek verstaan worden.

Ik las de voortreffelijke voorrede van Krumm bij Hebbel's werken. Deze Krumm spreekt zeer recht. Goddank dat er in deze dolende tijd zulke juiste schattingen bestaan.

woensdag 27 februari

Zacht weer. Eergister avond was ik bij de première van ‘Atie's huwelijk’ van mevr. Simons. Het succes was matig. Technisch is het stuk slecht. Een gebrekkige expositie met verder onnoodige nevenfiguren. Eindelooze dialogen, een zeer trage handeling. Maar toch het werk van een gedistingueerde, niet-banale geest, voornamer en minder provinciaal dan verreweg de meeste Hollandsche stukken. Veel beter dan Heyermans, hoewel minder theatraal. Bij ‘de Veroveraar’ is het artistiek een vooruitgang, het is dieper/ fijner, van meer beteekenis - maar dramatisch is het zwakker, meer gerekt, minder geserreerd, minder vlot ▫ Beide stukken zijn geheel uit sexueele conflicten gesponnen. Daarom vol van veel te intieme tooneelen, wat op den duur gaat tegenstaan. Maar in deze conflicten is wel een nieuw element, speciaal Hollandsch, maar als zoodanig ook begrepen door de auteur, en daarom universeel behandeld.

donderdag 28 februari

Als ik even wat verlicht voel dan komen heel gauw de onaangenaamheden weer. ▫ Ik sprak eergisteren met moeder, en die was lief en sympathiek. Maar zakengesprekken met Emons en Jolles gister avond, en een kleine scene met Martha van morgen zetten er den domper weer flink op.

zaterdag 2 maart

Gister een lieve, stille voorjaarsdag, zacht, met klare lucht en getemperd zonlicht. De bijen waren druk. Ik ging kleeren bestellen in Hilversum met mijn lieve vrouw, wij reden heen en wandelden terug.

aant.

Onderwijl was Jolles bezig in Amsterdam door een vurig pleidooi de failliet-verklaring van de Eendracht te verhoeden. De rechtbank weigerde dan ook er op in te gaan. ▫ A. en ik spraken er over, en meenden dat een oplossing hoe droevig ook, toch niet meer te vreezen was dan nieuwe moeite. Maar ik was toch blij, hoewel ik volkomen op 't ergste ben voorbereid.

Mijn tweede artikel verscheen in de Schaubühne. Ik ben aan Reinald IV.

Genoveva van Hebbel trof mij minder dan Judith.

dinsdag 5 maart

Helder, O. wind. Nachtvorst. ▫ Martha naar Karlsruhe.

Dat was niet waar dat Genoveva mij minder trof. Maar ik las het terwijl ik niet rustig en frisch was. Den volgenden dag bemerkte ik hoe prachtig het is. - Er zijn alleen dingen in die afstooten door al te violente impressie. Met Holofernes behouden wij altijd nog eenige sympathie, - met Golo niet. Die maakt het te kras, en daarmee gaat alles in 't drama ons verdrieten.

Daarna las ik ‘de Diamant’ en dat vermaakte mij zeer. Dit en Judith zijn zulke sterke frissche werken dat ze evengoed in de 15e of 14e eeuw konden geschreven zijn. Zulke forsche humor als in de Diamant komt in onzen tijd niet voor. Ze doet aan Breeroo denken, maar is dieper, gedachtenrijker.

Gister schreef ik 't 4^{e} bedrijf af en las het voor. Den vorigen dag was ik er over in twijfel geweest. Maar het was goed en naar mijn zin.

Mama bood ons aan bij haar te komen inwonen.

Ik was bij Betsy in haar allerliefste huisje, en had een prettig gesprek.

woensdag 6 maart

Er zijn van die verdrietige weken, waarin ik gevoel alsof alles stagneert. Alle verdrietelijkheden blijven, maar de troostrijke voortgang die alle verdrietelijkheden goed maakt, schijnt op te houden. Ik hoor dan niets, de post brengt enkel onaangenaamheden, en ik voel kregel en onrustig. Ik weet wel, het duurt niet lang en er komt beterschap - daarvoor juist schrijf ik het op. Maar oogenblikkelijk is het ellendig.

Aan de Eendracht nog geen meerder zekerheid, of minder hachelijkheid. Nog telkens keert het wantrouwen in Emons' capaciteit. Hij is altijd, met al zijn flinkheid, een ongeluksvogel geweest. Napoleon zou hem, alleen daarom, niet willen gebruiken.

Walden ziet nu doodsch en verlaten. Ook daarin hebben wij ons eigenlijk

weer veel te goedhartig laten bestelen. Hard optredend, hadden wij dezen uittocht met al ons materiaal, onmogelijk kunnen maken. Nu moeten we, met die prachtige installatie, van voren af aan beginnen, drie dubbele ovens voor 'n paar broodjes.

Het meest vervult en ergert mij - als ik onrustig ben - het domme massaal-karakter van de publieke belangstelling. Nooit in de historie was dat verschijnsel zoo sterk - men stelt belang in wat toevallig de aandacht trekt, zonder eenige verhouding tot werkelijke belangrijkheid. En die schommelingen zijn enorm, als groote golven, en duren soms verbazend lang. En het zijn steeds grove onrechtvaardigheden, die dikwijls de slachtoffers verpletteren. Zoo is men nu weer bezig die redders van de Berlin-schipbreuk hopeloos te bederven. Het was een gevaarlijk karwei, maar die zijn er zooveel.

donderdag 7 maart

In den nacht werd ik wakker, voelde het bekende prikkelen in mijn neus, en daarmee tevens onbeschrijfelijk verdrietig. ▫ Het is geen somberheid, geen neerslachtigheid, die kunnen tot iets moois leiden - maar het is onrustige landerigheid, verdrietigheid. Leelijk en akelig. Soms vermoed ik dat het een teeken is van lichte influenza-infectie omdat het altijd met die neus-aandoening gepaard gaat. Ongeloofelijk, zooals dat den aard van al mijn gedachten kan wijzigen. Ik ben overigens gewoon, tot alle werk in staat.

Maar ik dacht aldoor over Martje, over alle tijden van ons samenleven, over 't verdriet dat ik haar aandoe. Ik droomde dat Hans typhus had.

Ik dacht met ergernis aan het interview dat Emons met een reporter had gehad en waarin hij zijn eigen ijdelheid had voldaan door het voor te stellen als ware hij de redder van de Eendracht, die van 't begin af aan op't verkeerde spoor was geleid - dus door mij. Terwijl zijn zondenregister heel wat zwaarder en ernstiger is dan 't mijne. ▫ Het is Emons' ijdelheid die hem zijn parten speelt, en die hem de dupe liet worden van allerlei menschen, van Saarloos en Bakker, en niet het minst van de Toepoels. Zijn te goed vertrouwen en zijn ijdelheid. ▫ De accountant verzekerde mij dat de zaak van de Toepoels verlies opleverde en door mij f 50000 te duur betaald is. Ze was geen cent waard.

Gister vergadering van het comitee voor de Beethoven tempel op 't duin. Met Berlage, de Lange, Thijsse, Henri Polak en Hutschenruyter.

zondag 10 maart

Dikke sneeuw.

Ziezoo, nu heb ik wel de zekerheid van de katastrophe. Gisteren hoorde ik op de Eendracht dat er bezwaar werd gemaakt tegen mijn rente-nemen van het gestorte kapitaal. Dat wil dus zeggen dat de laatste bron van inkomsten ophoudt.

De accountant, Van Dien, is een man met golvend grijzig donker haar, bruine oogen een knap mansgezicht en een ijskoude en harde zakelijke wijze van spreken, geheel commercieel zonder sentiment. Een wijze die mij beviel, dan weet men precies waaraan men toe is. Hij is ook eigenlijk de eerste persoon die absoluut niet door het aplomb van Emons wordt geïmpressioneerd. De drie andere kooplui werden het wèl. En ik voel juist dat het niet moet zijn. Nu eerst kwam de schrikkelijke flater van Emons in 't volle licht. Ik had met hem te doen, maar 't was toch goed. ▫ ‘Een concurrent die zich komt onderwerpen, die slacht men af’ zei de accountant, ‘of men spaart hem. Maar hier heeft men een concurrent niet alleen al zijn verliezen betaald, maar nog iets toegegeven. Dat is absoluut raadselachtig, ongehoord.’ ▫ Ik vermoed dat de man er nog meer achter zoekt, en Emons verdenkt. Maar dan is hij totaal verkeerd, omdat hij niet buiten zijn moraal denken kan. Ook had Emons gelijk toen hij Piet Toepoel verdedigde en hem beschreef als een die woedend was doordat hij in zijn eer als eerlijk man getast was. Dat is juist. Maar het is óók juist dat Piet Toepoel door de inblazingen van zijn dom-sluwe broer, Hummeling en de rest, gehandeld heeft als zwendelaar en oplichter, en Emons en mij tot dupe heeft gemaakt.

Nu verwacht ik niet anders als mijn privé failliet. En als men het niet aanvraagt, doe ik 't zelf, want dan is er een eind aan. Het kan nu zoo niet langer.

Ik sliep van nacht redelijk - hoewel niet rustig. Van morgen voel ik rustig en vastberaden.

Gisteren voltooide ik Reinald van Gelder. En ik acht het geslaagd. Een wonder schijnt het me, dat ik dat alles, met zijn fijne en sterke verwikkeling, zonder haperen of veranderen achter elkaar opschrijf, en dat te midden van deze zorgen. ▫ Is ooit een werk van die beteekenis onder zulke omstandigheden ontstaan?

Twee beroemde faillieten: Rembrandt en Walter Scott. ▫ De eerste uit kooplust, de tweede door wedrennen. Dan is mijn geval nog niet het minst eervolle, al is 't geen ding om trotsch op te zijn.

maandag 11 maart

Ik sliep beter van nacht en voelde van morgen rustig, beter op het ergste voorbereid. Gister middag thuis intense pijn, bij Martha en de onbezorgde jongens - om het weten van al die komende onheilvolle dingen, waar ze niets van vermoeden. ▫ Van morgen schreef ik een lange brief aan Jolles, om hem te waarschuwen dat ik mijn zaak reddeloos verloren acht. In dien brief spaarde ik Emons. Ik wil hem Emons laten lezen en ik wil hem niet te zeer kwetsen. Maar feitelijk is Emons de executeur van de onbekende machten die dit onheil hebben voorbereid. Toen hij ingreep was alles nog te redden, was ik zelfs betrekkelijk veilig. Hij heeft feitelijk eerst de Eendracht en toen Walden in den grond geboord. Dat is de naakte realiteit.

En Emons is iemand, in wien veel gewiekster kooplui zich eveneens vergissen. Denk aan Andriessen, Hertz, Polak, Sistermans - allemaal ervaren kooplui en gladde mannen van zaken. Het feit is dat Emons uiterst actief, energiek en voortvarend is, en veel administratieve kennis heeft en ook een zekere zaken-routine. Maar dat hij vooreerst te weekhartig is, te omslachtig (wat al blijkt uit zijn onmogelijken stijl) dat hij geen scherpe blik heeft op groote algemeenheden, en op kritieke momenten meestal juist het verkeerde doet. Een waarschuwing was het feit, dat de man zijn leven lang ongeluk heeft gehad. Dat heeft zijn goede reden. Er zat te veel van Multatuli in hem. En niet het minst diens ijdelheid. Maar zijn toewijding, trouwhartigheid en goed humeur maken hem mij dierbaar ondanks alles.

dinsdag 12 maart

Gister had ik een goed gesprek met Emons waarin ik openhartig hem mijn meening zei, en hij erkende wel eens te twijfelen aan mijn vertrouwen. Ik zeide dat mijn vertrouwen vereischte dat men mijn welgemeende openhartigheid kon verdragen. En dat was bij hem eens verkeerd uitgekomen. ▫ Ik zeide dat zijn zwakheid daarin lag dat hij tegenover zaken menschen, bij gelijke schranderheid, een edelmoedig instinkt had waar zij een hard inhalig instinkt hadden, en dat hij daardoor altijd in 't nadeel was. Hij moest daardoor dubbel zoo wijs zijn om tegen hun slimheid op te kunnen. ▫ Hij verzekerde mij van zijn onwankelbare toewijding, tot in den dood, en ik voelde zeer warm en toegenegen.

Moeder was weer in groote spanning en nerveuze ongerustheid, om mij. Ik was vroolijk en opgewekt en troostte haar met het vooruitzicht van

Propaganda-Blaadje.

Uitgegeven door het Landelijk-Comité tot Steun van de Slachtoffers der Algemeene Werkstaking, Rozengracht 164.

Een woord van dank.

Het Landelijk-Comité spreekt zeker namens de slachtoffers, wanneer het een woord van dank brengt aan de 6000 Amsterdammers, die van af de maand October tot den 1sten April iedere week een kleinigheid geofferd hebben.

Wat aanvankelijk door velen als een utopie, door jenkelen als een dwaas denkbeeld werd aangeduid is door de praktijk bewezen geworden te zijn, wat wij er ons van voorstelden, n.l. een juiste wijze om geld bijeen te krijgen.

Immers door het Landelijk-Comité werd door het bonnetjesstelsel van October tot 1 April ongeveer f 8000 ontvangen.

Wanneer men in aanmerking neemt dat door ons comité gedurende het geheele jaar uit **geheel Nederland en andere landen** ongeveer f 70,000 bijeen gekregen is, dan is een bedrag van f 8000 uit één stad in een half jaar tijd zeker wel om trotsch op te zijn.

Als alle Nederlanders die tot de arbeidende klasse behooren of symphatie gevoelden met den grooten worstelstrijd, die wij het vorige jaar zagen woeden, evenzoo goed geofferd hadden als de deelnemers aan onze bonnetjesbeweging, dan was het lot der slachtoffers heel wat minder treurig geweest dan het ondanks de steun, het geval geweest is.

Het Landelijk-Comité in opdracht van de gecombineerde bestuursvergadering van vakbonden en zelfstandige vereenigingen gehouden op Woensdag 9 Maart, zal na 1 April de slachtoffers geen uitkeering meer doen en dien ten gevolge van u niet langer vergen, uwe wekelijksche bijdragen te offeren.

Gij hebt uw plicht gedaan en daarvoor brengt ons comité u dan ook van harte dank.

En ook kunnen wij niet nalaten, allen een woord van dank te brengen, die ons bij de oprichting van wijkcomité's krachtig ter zijde hebben gestaan en daardoor voor een niet gering deel hebben mede gewerkt om het verkregen resultaat te bereiken.

HET LANDELIJK COMITÉ.

ARBEIDERS ER ZIJN IN AMST. NOG MEER DAN DRIE HONDERD GEWONDEN! MOETEN ZIJ OP HET SLACHTVELD BLIJVEN LIGGEN? OF WILT GIJ HEN WEER OP DE BEEN HELPEN.

Een afmattende tocht.

De leden van 't Landelijk-Comité Dr. F. van Eeden en A. M. Reens hebben op Vrijdag 4 Maart een bezoek gebracht aan een dertigtal huisgezinnen van slachtoffers.

Nu het L.-C. volgens afspraak na 1 April geen uitkeering meer zou doen, meenden zij eens persoonlijk zich te moeten gaan overtuigen, van de toestand der gezinnen, wier kostwinners een jaar geleden, uit hun betrekkingen raakten.

Wat wij dien dag gezien en gehoord hebben gaat werkelijk een beschrijving te boven.

Wij waren geestelijk vermoeid, toen onze taak ten einde was, want het was een zeer afmattende tocht.

Overal leed; Nergens vreugde, Overal verslagenheid; Nergens hoop.

45 Strooibiljet.

46 Strooibiljet.

aant.

voortaan dicht in haar buurt te blijven en gezamenlijk met haar naar Honnef te gaan. Ik was veerkrachtig bij 't naar huis gaan, en had reeds verschillende gedachten en vondsten over ‘de Idealisten’.

Ik sliep goed, maar helaas! begon van morgen mijn neus weer, door de koude noordewind, en nu is mijn morgen daardoor weer bedorven.

Ik dacht aan de intensifieering van het levensgeluk, waarvan Hebbel schrijft en die ik ook ondervond, en begrijp die nu als de psychische vorm van het bekende biologische verschijnsel, dat tegenstand krachtiger ontwikkeling te weeg brengt, tot een zekere grens. Door aanvankelijke tegenspoed wordt het vermogen tot genieten of geluk versterkt, en doet zich des te sterker gelden zoodra de tegenspoed ophoudt. Mits een zekere uitputtingsgrens niet overschreden wordt.

Vermoedelijk gaat dit principe dóór na het lichaamsafsterven, zoodat de van lichamelijken druk bevrijde psyche zich tot groot geluk verheft. Hetgeen dan zou beantwoorden aan het gewone denkbeeld van onmiddellijk zalig worden.

zaterdag 16 maart

Zoeler, harde wind.

Ik slaap goed, maar hunker naar vertrek.

Ik dacht over een comedie over de Joden, zooals ik er nu een maak over de idealisten. ▫ De joden hebben een geweldige verdediging voor al hun leelijkheden in het feit dat ze joden zijn. Men kan ze niet aanvallen zonder den roep van een geloofs-hater te krijgen. En toch vormen ze feitelijk een zeer hatelijk en gevaarlijk vrijmetselaars-wezen in onze maatschappij.

zondag 17 maart

Ik las Maria Magdalena. Hoofdzakelijk trof mij weer het forsche, sterksprekende, markant geteekende der menschen, en hun pittige taal. Het zijn geen uitzonderings-menschen, en ze houden geen vage praatjes. Dit in hoofdonderscheid met Ibsen. Ibsen is bijna overal triviaal, met enkele verheffingen. Maar juist dat, met zijn aanpassing aan een modern publiek, werd zijn succes. De figuren uit onbeschaafde kringen die Hebbel teekent zijn toch elk interessant, en ze spreken allen met een zekere ruwe geestigheid, evenals de clowns van Shakespere. Terwijl Ibsen's heeren en dames allen onder den nevel van banaliteit en fletsheid van 't moderne leven gezien worden, - met nu en dan een enkele uitbarsting van iets bizonders.

woensdag 20 maart

Gister, na lectuur van de Essay van von Scholz over Hebbel had ik een goede, trotsche dag. Ik begreep beter wat het wezen is der burgerlijke trivialiteit, en waarom deze eigen is aan onzen tijd. Ook waarom Ibsen, die toch deze trivialiteit bijna altijd nog heeft, zoo'n macht is geworden. ▫ Vroeger stonden de individuen meer alleen, waren dan ook wezens van dieper, sterker, completer menschelijkheid. Thans zijn de menschen meer massaal-wezens, alleen in massa sterk en mooi, elk individu is fletscher, zwakker, verder van de eeuwig ware kern, - vooral ook in zijn taal. Ik voelde dit zeer sterk, en ook hoe het tragische alleen behoort bij het zuiver en sterk-menschelijke - hoe daarom de individuen in onzen tijd niet tragisch zijn, wel de massa's. Maar hoe het tevens de opgaaf is - van den dichter vooral - dit groot-menschelijke, dit eeuwig-ware, deze kern in het individu weer te doen herleven. ▫ De dramaticus van onzen tijd moet dit in de allereerste plaats doen. ▫ Ibsen's succes is alleen daaraan te danken, dat hij dit, hoewel zeer zwak en gebrekkig, deed. Het moet veel bewuster, krachtiger, grootscher worden gedaan. ▫ Er moeten grootsche individuen worden geschapen, berekend voor onzen tijd. ▫ Die zullen tragisch worden, noodwendig. ▫ Dit inzicht, deze overtuiging vervulde mij gisteren. Daardoor leek al mijn leed en zorg nietig en onbeduidend, en ik voelde gelukkig en verheven. Omdat ik dit wist en wilde. ▫ Het effect was ook een sterk gevoelen van de leelijkheid der menschen. In de tram, in de concert-zaal was het ontzettend.

Ik zag Henriette, mijn jongensliefde, in haar verfoeielijk smakelooze dracht, en benauwd burger-huishoudentje. Dat was treurig. ▫ Ik voelde dat ik niets meer zou willen ontwijken uit vrees voor onheil. Want de trivialiteit is het grootste onheil.

Von Scholz' opinie over Judith en Genoveva stemt geheel met de mijne. Hij zegt ook dit zeer juist: ‘Das Leben des Dichters wird schliesslich fast ganz nur Nährboden für seine Werke, die das Köstlichste sind, was er uns zu bieten hat.’ Daaruit volgt dat de dichter die alleen van en voor zijn kunst leeft is als een plant die op zichzelf parasiteert. Hij moet een dadenrijk leven hebben waarin zijn kunst wortelen kan.

Eigenlijk heb ik maar voor één ding in de eerste plaats te zorgen n.l. voor een goed geëquilibreerd zenuwgestel. Zoolang ik dat bewaar zijn alle calamiteiten dragelijk. ▫ Goed kunnen rusten, goed slapen en een kalm opgewekt humeur houden, dat is 't geheim om alle rampen dienstbaar te maken aan 't hoogste.

‘Nur die starke, klare Luft des Drama's vermag alle innerlich bedrückten, quälenden Gefühle vom Niedersinken des Helden fernzuhalten’. Von Scholz: Hebbel pg. 39.

De grootste triomf voor den dramaticus schijnt mij deze, dat hij er in slaagt het bovenstaande te bewaarheden in de situatie van den held in 't gekkenhuis. Voor den held in 't moderne leven is de waanzin de noodwendige tragiek. Zoo niet dat hij dien zelf ondergaat, dan toch dat hij voor waanzinnig wordt gehouden en als zoodanig behandeld. ▫ Ik denk, dat ik in ‘Trots verbrijzeld’ toch tot deze poging komen zal. ▫ Daarin het individu dat groot leeft, dat uit spontane kracht tegenover de gansche maatschappij komt te staan, steeds vasthoudend aan de eeuwige levenskern, en dus natuurlijk het leven leidt van een waanzinnige. ▫ In de expositie reeds wordt de held als waanzinnig voorgesteld door zijn triviale omgeving. Een klein familie-drama, waarvan de intrige om die krankzinnigheid van dat familielid draait. De aandacht van den toeschouwer wordt eerst door die kleine verwikkeling getrokken, totdat de figuur van den waanzinnige zelf verschijnt en de toeschouwer begrijpt dat er een beschouwingshoogte is van waar deze waanzinnige niet waanzinnig is. ▫ Hij spreekt steeds tegen geleiders, onzichtbaar om hem heen.

Terwijl ik het bovenstaande schrijf begrijp ik dat dit niet is Trots verbrijzeld maar een nieuw drama, een waarachtige tragedie. Misschien mijn grootste werk.

vrijdag 22 maart

Gister, na langdurige stormen een beetje beter weer, met zonneschijn. Van daag weer regen.

Ik lees het Nibelungen-lied (ed. Zarnke).

Ik ben in een wonderlijke gemoedsstoestand. De omstandigheden zijn weinig opwekkend. De post brengt niets of weinig bemoedigends. Mijn gaan naar Berlijn wordt op geheimzinnige manier tegengewerkt.

Maar wat er gister in mij geboren werd, onder 't schrijven aan mijn dagboek/ is zoo bizonder, dat het mij sterk vervult en opheft. ▫ IJsbrand heet hij, IJsbrand de Gek zal het stuk heeten. Een groot verlies, een geweldige smart heeft hem neergeslagen en van de wereld afgezonderd. Hij leeft als een onschadelijk zonderling, buiten, bij een nicht, die zoowat voor hem zorgt. Hij werkt in den tuin, mijmert veel, spreekt in zich zelf, zwijgt altijd bij vreemden. Gaat wonderlijk, maar imposant gekleed. ▫ De tragedie

begint met de expositie van dezen toestand, de man boezemt weinig belang in. Dan, plotseling, wordt de man belangrijk door het sterven van een rijken bloedverwant, waardoor de zonderling schatrijk wordt, en de gansche familie te zamen komt om te overleggen wat met hem te doen is. Tot nog toe, zoolang hij arm en onbelangrijk was, leefde hij als vrij man. Nu wil men hem natuurlijk onder curateele zetten, - en zoodoende wordt hij in de wereld gesleept. Dan komt de gansche, geweldige, onverzettelijke heldennatuur van den man aan den dag in strijd met dit moderne leven. Hij wijkt geen haarbreed, hij geeft niets toe, en het gevolg is een toestand die voor elk gewoon mensch waanzin gelijkt en dus ook als waanzin behandeld wordt. ▫ Dit gaat gradueel. Aanvankelijk onder curateele geplaatst, dan opgesloten, maar het gezelschap van dieren en kinderen tot troost, dan eindelijk ook die troost ontnomen en het grimmige gekkenhuis tot eind. ▫ Ik voel alsof ik mij in dit werk eindelijk in mijn volle kracht zal kunnen toonen.

Ik beleef weer ellendige uren. Miskenning, krenking, beleediging. Mauve die mij ‘marskramer’ schold, en vroeg ‘zeker voor veel geld!’ toen ik hem hoffelijk de hut ten gebruike aanbood. Vandaag de bakkers die over Walden kwamen rijden, met hun directeur Seibell, dien ik heb willen voorthelpen en die mij daarom haat, en die mij nu honend toe-wenkten (misverstand!). ▫ Hoe slecht is wat men edelmoedigheid noemt. Men maakt er vlegels en dieven mee. ▫ Niemand is het ook inderdaad. Maar ieder beweert dat men 't zijn moet.

Ik gevoel dat ik dit hier niet langer dragen mag. Ik moet weg.

zaterdag 23 maart

Steeds guur.

De nacht was niet goed, afgebroken slaap en scherpe droomen. Ik droomde van Nijland/ de boekhouder van de Eendracht, een van de weinige betrouwbare flinke krachten, die treurig zei: en nu ging het juist zoo goed. ▫ Ik heb namelijk gister met Emons besproken dat wij van de Eendracht afstand moeten doen. Hij stemde toe. Door twee maatregelen van Emons: het aanstellen van veel boden, en het overnemen van de Volharding is de zaak in een hopelooze impasse geraakt. De eclatante val er van is voorkomen, maar Emons en ik kunnen de zaak niet houden, omdat het geld ontbreekt. Nu valt ze in de handen van anderen. Dat is bitter, maar toch een verlichting. Ik moest er van bevrijd. Mijn kunst heeft me gedwongen. Om

‘Minnestral’ liet ik verleden jaar alles aan Emons over. Om ‘IJsbrand’ zegen ik nu het oogenblik dat ik vrij zal zijn.

IJsbrand was levendig voor me, van nacht. 't Is of al mijn leven een voorbereiding is geweest voor dit stuk. Mijn loopbaan als psychiater en als dichter. Niemand anders zou dit stuk kunnen schrijven, of zelfs de idee er van krijgen. ▫ Hier is het waarlijk tragische. Want allen handelen naar hun hoogste begrip van plicht en recht, en volvoeren daarmee de onverbiddelijke wil van den Almachtige in volle strengheid.

Dinsdag naar Berlijn. Ik was gister ellendig. Machteloos en beroerd. Nu voel ik verlichting.

dinsdag 26 maart

Berlijn. Hospiz des Westens. Goddank! - had ik mijn vrouw niet achter moeten laten dan was de uitkomst volkomen.

In elk individu schuilt de neiging tot variatie niet alleen, maar ook tot mutatie. Elk individu van elke soort. Maar in de hoogere soorten 't sterkst. ▫ In elk jong mensch zijn gevoeligheden/ tendenzen die tot de übermensch behooren. Het kind is onzindelijk, maar het jonge mensch is kiescher, gevoeliger voor grofheid, keuriger van smaak dan de man. ▫ Op ouder leeftijd komt men in menig opzicht tot primitieve dingen terug. ▫ Vooral in sexueel opzicht.

woensdag morgen 27 maart

Ik heb een heerlijke kamer, in een breede nieuwe straat. De lucht is frisch, opwekkend. Ik kan met open raam schrijven.

De hoofdzaak is dat men het breede/ ruime, vrije levensgevoel bewaart. Het gevoel van: ‘Ich hab' meine Sach' auf nichts gestellt’. Dat is onjuist uitgedrukt. Maar als men zijn zaak maar niet op ondergeschikte en kleine dingen stelt, dan is 't effect hetzelfde. ▫ Ik had dat gevoel gister in den trein, en nu weer. Ik denk aan Amerika, aan Europa, aan het groote leven, en aan de vrije rol die ik daarin speel. Het benauwde, bezwaarde, kleinsteedsche ... dat is uit den booze. ▫ Thoreau zocht dat gevoel door zich te onttrekken - maar men moet het vinden *in* het leven. Wijsheid en vrijheid.

Nibelungen-lied. ▫ Tot nog toe spelen de Nibelungen maar een zeer ondergeschikte rol. Er is iets heel raadselachtigs in dit gansche werk. Er moet een sleutel op zijn, die veel verklaart. ▫ 't Is zeker 't werk van één groot dichter. Het is zoo gelijkmatig persoonlijk getint. ▫ Het rhythme van de slotregel van elke strofe is voor mij een eigenaardig nieuw geluid.

aant.

‘béidiu mage únde man
és sol werden wól verscholt’

Daarin hoor ik het zangetje waarmee de Noren spreken. ▫ Ik hoor zoo duidelijk de zangerige dreun, half declamatie, half zang, waarmee het lied door duizenden meistreels aan ridderfeesten gezongen is.

Sivrid - Vriedel - die Kriemhilde blauw slaat om haar babbelen
‘ouch hat er sô zerblouwen dat umbe miner lîp’

en dan dat prachtige vers

‘Do brahte man die frouwen da si in ligen vant
si huop sîn schoene houbet mit ir wizen hand
do kusten alsô töten den edeln ritter guot
ir vil lichter ougen vor leide weinten do bluot’
(het accent van ‘het daghet in den Oosten’)

de groot-menschelijke trekken, zoo diep-waar in alle onwaarschijnlijkheid. Kriemhild die eerst haar man's leven in gevaar brengt door haar eerzuchtig uitflappen, en dan nog eens, door haar dom goed-vertrouwen in Hagen, wien ze de kwetsbare plek aanduidt. Zoo is de vrouw.

Dit is zoo groot, als de trekken in het Jezus-evangelie. Markant, eeuwig waar, ondanks fantastische onwaarschijnlijkheid. ▫ Het twistgesprek tusschen Brünhild en Kriemhild groot-dramatisch. ▫ De fijn-ironische toespelingen, en de geestige beschrijving van het loslaten van den beer in de keuken door Sivrid, dat alles duidt op éénen grooten dichter. ▫ Ik wou dat Wagner van dit werk afgebleven was. Hij heeft het verdoezeld en verwaterd met zijn vage metaphysische dweeperige gedachten en muziek.

donderdag 28 maart

Heerlijk lenteweer.

Ik dacht het wel! - nu de druk is opgeheven, springt mijn ziel op in vreugde. ▫ De dag is heerlijk zonnig, Berlijn glanst en straalt, de lucht is frisch en opwekkend. Had ik mijn minnekijn nu nog hier, dan was ik àl te gelukkig. ▫ Mijn kamer is gezellig en licht en de morgenzon schijnt er in. Een bloeiend amandelboompje met een kaartje van Cornelie van Oosterzee prijkt op mijn schrijftafel. Van de goede Mirauer kreeg ik 300 Mark voor mijn verblijf. Van Kahane een vriendelijke brief met een vrijbillet voor het Theater. Ik stuurde Else een boeket narcissus poeticus en een boekje, en ze telefoneerde dat de ‘Stürme’ klaar waren en dat ze Reinald prachtig vond. ▫ Ik

aant.

schrijf al aan IJsbrand en ik ben vol werklust en werkkracht. ▫ Ik begin tot de ontdekking te komen dat het moderne leven overvol is van de meest dramatische en tragische situaties, een oneindige voorraad. Maar men moet de sleutel tot de schatkamer hebben. En die sleutel is: het eigen dichterschap, dat men moedig op 't spel zet en waagt in den stroom. ▫ Ibsen heeft zijn succes daaraan te danken, maar hij doorgrondde niet wat hij deed. Ik zie niet dat een ander den sleutel heeft gevonden. ▫ Ik ben tot de ontdekking gekomen door het intellectueel inzicht van de reden van Ibsen's succes. Toen ik dat wist, ging ik verder, en nu ligt de schatkamer open. ▫ IJsbrand is er het eerste directe gevolg van. Dat stuk is intellectueel gevonden, van gedachte op gedachte. ▫ En nu volgt de eene ontdekking op de andere. Reinald en Minnestral behooren er toe. Maar ook de ‘Vriendendienst’ en ‘de Idealisten’. En van nacht concipieerde ik ‘de Gelukkigste’. Dat is de hoofdgedachte uit de ‘Koele meren’ gedramatiseerd, maar met geheel andere personen en verwikkeling. Dan nog ‘Trots verbrijzeld’, ‘Elisabeth van Oostenrijk’/ ‘de Tsaar’. Alle bevattend de tragiek van het moderne leven. ▫ Tragiek is de hoogste ethica, omdat ze met alle menschelijke ethica en rechtvaardigheidsbegrippen spot, en toch een groot, geheimzinnig gevoel van vrede en berusting geeft. ▫ Daarom bevat Tragiek de hoogste wijsheid en is de tragisch-dramatische poëzie de hoogste opgave voor den dichter.

Ik voel dat ik wellicht tot groote hoogte stijgen ga, onder dezen zegen van scheppingsmacht. Maar ik voel toch rustig. Ik kan niet meer dan mijn best doen. En al mijn zorgen en bekommering acht ik nu als niets meer.

Goede Vrijdag 29 maart

Gister avond Gogol's Revisor gezien in het Deutsche Theater. Een ruw stuk in een barbaarsche wereld, maar krachtig geteekend, direct op 't doel af. Soms wat gerekt, b.v. het lange opsnijden van den aangeschoten pseudorevisor. Maar scherp en snijdend. Toch begrijpelijk dat zoo'n man één goed stuk maakt en meer niet. Het is niet uit een dramatisch dichtergemoed, maar uit een verontwaardigd patriotten-hart geboren. Die doet dan één goede vondst, in de geestdrift van verbittering en dat pakt. ▫ Voortreffelijk gespeeld. Alles er dik op, maar geheel in den geest der satire. Wasman meesterlijk. Geen seconde er uit of zwak. ▫ Kon ik die lui don Torribio eens zien spelen! ▫ Torribio is fraaier en fijner. Maar minder eenvoudig solide van bouw, en door zijn fantastische gegevens minder pakkend.

Maar meer algemeen-menschelijk. Ik overzie, door meer routine, nu hoe de structuur van Torribio iets tuiteligs heeft, iets te geornamenteerds.

De avond van den dag was minder dan de morgen. ‘Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben’. ▫ Ik at beroerde kost en sliep niet lekker.

zaterdag 30 maart

Berlijn. Gister in de Zoölogische tuin geweest. Daar gegeten, duur. Het was erg Zondag en veel menschen. Maar ik was den heelen dag alleen en schoot geducht op met IJsbrand. 's Avonds in concert. Kwartet van Mozart, Septet van Beethoven en Aria's uit Messias en Elias. De z.g. Mozart-zaal, nieuw, wit en goud, minder leelijk dan andere concertzalen, maar toch ver van waarlijk schoon. En ik dacht over de heerlijkheid van muziek in een waarlijk schoon gebouw. ▫ Toen begreep ik, dat de schoone bouwstijl eerst ontstaan kan als wij meer *weten*. De schoonheid der oude Kathedralen berustte op hun filosofie, hun wijsheid. Alles beteekende wat. De moderne gebouwen zijn zinledig, zonder beteekenis. Eerst als we wijzer zijn, zullen we schoon bouwen.

Dat is 't gebrekkige in Johannes' toekomstdroom. Het weten der toekomende geslachten kunnen we niet voorzien. Dus evenmin hun bouwkunstige schoonheid.

Ondanks gelukkige werksaamheid was mijn gemoed onrustig, onder allerlei leelijke gedachten en aanvechtingen. ▫ Ik bemerkte, wat mij bij vroegere bezoeken ontgaan was, hoe vol prostituées Berlijn is. Ze houden zich veel ingetogener en zijn minder opdringerig dan in Parijs of Rome of Milaan. Maar ik herkende nu hun heimelijke wenken. En wat het ergste was, ik zag verscheiden kleine, mismaakte/ gebochelde er onder. Hetgeen me deed griezelen van de perversiteit, die zulke schepsels toch een inkomen verzekert. ▫ Des nachts helderheid en heftige demonenstrijd, die mij zeer veel goed deed en mij zeer opfrischte en verkwikte.

31 maart

Paasch Zondag. Mrs Janus schreef mij gisteren, over Minnestral: ‘I had been reading Ibsen's plays again and was much uplifted by the rugged truths in them - but you, you have done the greatest of all - and with such beauty’. ▫ Ze wil het aan Carnegie sturen.

Het is mooi weer. Het gaat mij nog maar matig, wat innerlijke vrede betreft. Ik tob ook nog wat over de huiselijke aangelegenheden, om een

droeve zin in Martha's brief. ▫ Maar het werk gaat voort, dat is 't voornaamste.

dinsdag 2 april

Gisteren een groote automobieltocht naar Rheinsberg, waar Frederik de Groote zijn jeugd doorbracht, een afgelegen tamelijk banaal paleisje, met rococo kamers en meubilair waarvan niet veel meer over is, een oud vervallen rommeltje, hoewel 't nog koninklijk eigendom is. Dan wisten de Italianen zich degelijker in te richten.

De autotocht was opwekkend en interessant door de schrale Brandenburger-Mark. We deden ongeveer 180 K.M. gingen om 9 weg, aten in Rheinsberg, hadden nog een oponthoud door een lekke band, wandelden tot 5 uur in 't park, lagen in 't gras en stoeiden met de kinderen (van Fraenkel, mijn gastheer, de architect) dronken Kaffee, en raasden in dolle vaart terug zoodat we 8 uur weer in Berlijn waren.

Eenmaal aan groote snelheid gewoon wil de chauffeur haast niet vertragen. Daar is iets duivelsch in. Ik was absoluut niet bang voor mezelven, dit gevaar werkt niet op mijn zenuwen, zooals afgronden wèl doen, - maar ik was bang voor de menschen en dieren op den weg. We begonnen met eerst bijna een hond, toen bijna een dame te overrijden, en toen 's avonds werkelijk een hond die wel doodelijk gekneusd moet zijn, want het wiel ging over hem heen. En in het doorrazen dan is iets heel wreeds, met de dames en kinderen in het rijtuig.

Ik sliep goed en ben veel rustiger. Ik dacht dat de onrust door alcohol gebruik kwam, want ik dronk gewoonlijk wijn aan 't middageten. Maar ik merkte er hoegenaamd niets van. Gister dronk ik echter méér wijn en 's avonds nog bier, en toch ben ik nu rustiger en beter. Ik gevoelde licht een geringe werking van den wijn, een zekere onbelemmerdheid en slapheid, zou ik 't noemen, die echter niet bizonder aangenaam is, en in een uur tijds weer verdween zonder eenig nagevoel. Ik zal misschien een flesch roode wijn gedronken hebben. Als die lichte bevangenheid komt gaat de wijn mij tegenstaan en wil ik niet meer. Ik moest aan Socrates denken bij het Symposion. Het is zonder twijfel ook hier waar dat de strijd tegen het vergift de psyche sterker maakt mits een zekere uitputtingsgrens niet overschreden worde. ▫ Dat is de juiste waarheid omtrent het alcoholisme. ▫ Maar weinigen zijn voldoende zelf-waarnemers om deze subtiele gewaarwordingen te onderscheiden en te beheerschen. Die zijn alleen veilig in onthouding.

Zondag schreef ik het eerste bedrijf van IJsbrand af.

Ik lag in 't mos van Grünewald en zag de paasch-vierders optrekken langs 't meer, een ontzachlijke pantoffel-parade. Ik beluisterde hun fragmentarische gesprekken. Ach, hoe schraal is dit geestelijk leven. ▫ Een profeet is thans absoluut onbestaanbaar. De golven van geestelijk leven kunnen wel in beweging worden gebracht, maar 't water is te ondiep. ▫ Het allereerst noodig is *kennis*, een algemeen dieper, rijker en juister weten. De instincten zijn meestal juist, maar er is geen kennis. Maar nu erken ik ook de juistheid van het instinct, vaak door mij opgemerkt, dat maakt dat men alles over heeft voor *onderwijs*. Dit beginsel is veel juister en dieper dan ik wist en men weet. ▫ Maar dan een algemeen dieper en hooger weten, gemeenschappelijk diep en juist en bestendig gemaakt, ook omtrent de hoogste en heiligste dingen, dat eerst is een voorbereiding voor een beter toekomst. ▫ Is dat weten eenmaal algemeen, en dat *moet* het worden, evenals wiskunde en electrologie algemeen wordt, dan kunnen de diepste geestesbewegingen vat krijgen. Dan eerst is het tijd voor de profeten. ▫ De profeet van nu moet alleen dezen weg wijzen, en de geleerden gaan hem reeds zonder doelbewust overleg, maar van zelf.

Ziedaar, waarom Lady Welby zulk een enorme figuur is. ▫ En waarom mijn Kl. Joh. nog niet *mijn* laatste woord kon zijn.

donderdag 4 april

Ik kom zoo juist uit de ‘Gedächtniskirche’ waar ik een heerlijk concert heb bijgewoond. ▫ De kerk is nieuw, dus alleen een imitatie van oud byzantijnsch en Gothisch mooi. Toch oneindig heerlijker om in te luisteren dan een concertzaal. ▫ Dat is nu het treurige: het oude mooi is imitatie, en bevredigt ons ook niet omdat het niet overeenstemt met onze kennis. Een midden-eeuwer zag die engelen en heiligen met veel kinderlijk-eerbiediger begrippen. Als hij kon zou hij ze niet mooier of anders hebben gemaakt. Voor ons is hun mooi historisch-mooi, wij bewonderen het omdat we het door de oogen van een midden-eeuwer zien, in wiens geestes-leven wij ons verplaatsen. Ons geestesleven zou andere voorstellingen vragen. Maar die ontbreken, kunnen er nog niet zijn.

De Christus, die in't midden stond, en in zijn correcte, zoete, geestelooze welgemaaktheid wèl aan moderne eischen beantwoordt, er niet mal of raar uitziet, die is modern, maar zonder ziel of leven.

De muziek roerde mij diep. Bij een lied van Kienzl op woorden van Rosegger ‘Dass die Welt so schön ist, thut mir bitter weh, nun ich schlafen geh’ zat ik ronduit te schreien. Het was het sentiment van ‘het was zoo licht toen ik moest scheien’.

En toen schreide ik nog weer van harte tot snikken toe, bij de gedachte, hoezeer het mij eigenlijk een levensbehoefte is elken dag, elken dag zulk een uur van aandacht en muziekale wijding te hebben. Hoe dit de werkelijkheid is van het formeele naar-de-kerk-gaan der traditioneelen. En hoe die werkelijkheid maar door zoo weinigen en zoo terloops en onstelselmatig wordt geëerbiedigd. ▫ Deze concerten, eigenlijk de eenige gelegenheid voor zulk een zuivere, diepe aandacht zijn maar één uur in de week, en er komen maar een paar honderd van de twee millioen Berlijners. ▫ Maar naar de kerken stroomen nog honderdduizenden, om in verouderde formaliteiten te zoeken wat ze hier voorbij loopen.

Ook dacht ik diep over dat nog onbegrepen gevoel in mij, waarover ik nog vandaag aan Lady Welby schreef, dat ik noemde het te wijde uitzicht dat beklemt en duizelig maakt. ▫ Ik kan het zóó omschrijven: Als men het waarachtig reëele zoekt, dan vindt men in alle zinnelijke schoonheid maar een spel van verhoudingen. Kleur, muziek, alles valt uiteen in maten en getallen. Alleen de aandoeningen blijven over. Maar nu bevredigt ons niet een wereld van enkel stemmingen en aandoeningen. Ook die werkelijkheid heeft voor ons iets onreëels. Een bestaan zonder zinsaandoeningen, een louter geluks-gevoel in 't donker, dat beëngt ons/ dat begrijpen wij niet als grootsch en schoon.

Ik weet, dat deze gedachte valsch is en kortzichtig. En toch komt ze telkens weer terug en beklemt. ▫ En dit staat vast dat ze niet overwonnen kan worden zonder een intellectueel proces, een duidelijk weten. Het is geen loutere gevoelskwestie. ▫ Uit mijn droomen weet ik reeds, dat er zinnelijke aandoeningen bestaan zonder zintuigsfunctie, dat dus een gelukkiger bestaan altijd verbonden is met iets wat op de ondervonden schoonheid gelijkt. Dus geen geluksgevoel *in 't donker*, maar met volle, rijke lichtsensatie. Werkelijk, even werkelijk als bij dag. Het zinne-leven, het zinneschoon blijft, wordt alleen verrijkt en verdiept. ▫ Dit weten alleen overwint het beëngende gevoel. ▫ En ook deze intellectueele overtuiging dat menschheid, aarde en zon wel levende wezens moeten zijn, tot wier zelfbesef wij gaandeweg opklimmen. ▫ Dat weten alleen, dat alleen kan godsdienstige vastheid aan den denkenden mensch geven. Wie dat niet gelooft, kan ook geen diep godsdienstige overtuiging hebben. Hij gelooft formeel

aant.

of oppervlakkig, sentimenteel, vaag en instinctief. En zijn overtuiging is steeds te schokken door gedachte of ervaring. ▫ Alleen deze gedachte geeft eenheid en harmonie in denken en gevoelen. ▫ De mensch een blad aan de boom die menschheid heet. Die boom een levend dierbaar wezen, (Christus). Die boom weer een deel van het aarde-leven, de groote moeder, die weer van de Zon, de voor óns almachtige. Alles te zamen één in God. ▫ Alleen zóó is leven en wereld te begrijpen, en de groote strijd welgemoed te strijden. ▫ Het onwaarneembare, dat moet een hoofdrol in onze bespiegelingen gaan spelen, anders is er alleen verwarring en vertwijfeling.

Ach, ik arme machtelooze! Roeiende op de zee van mijn leven met één riem, in een brooze boot.

vrijdag 5 april

De nacht was onrustig en van morgen voelde ik het eigenaardige dat een ‘slechten’/ ‘onfortuinlijken’ dag voorspelt. Ook in dat bijgeloof moet een kern van waarheid zijn. Een brief kwam van Emons, dat Toepoel mijn faillissement heeft laten aanvragen, gisteren 4 April. De politie kwam naar mijn pas vragen.

Gister had ik zulk een behagelijk gevoel van thuis te zijn in een groote stad, gerespecteerd, met correcte relaties. Dat had ik in Londen ook altijd. ▫ Nu kwam de maning, dat ik nog altijd vrijbuiter ben, en dat blijven moet. ▫ Toen dat gerealiseerd was voelde ik weer geruster. Mijn groote vrees is dat het succes dat misschien komen gaat, mij zal verwennen en verslappen.

zaterdag 6 april

Gister avond naar ‘das Friedensfest’. Het is eigenlijk een beroerd, sinister, tamelijk onhelder stuk. Ik had het in Londen gezien en vond het toen erbarmelijk. Maar hier, met voortreffelijk spel, en het speciaal-duitsche begrijpelijker, kwam het karakter en de kracht van 't stuk beter aan 't licht. Het was niet ergerlijk vervelend, en er was talent in de teekening van sommige personen, zoodat ik mij niet direct verveelde. Maar ik had geen oogenblik van bewondering, stichting of amusement.

Toen een prettig uurtje met Else en Cornelie in 't restaurant, prettig omdat ik voelde Cornelie te steunen in haar moeielijkheid. Zij is veel te goedhartig.

zondag 7 april

Gister met Mirauer en Simons naar ‘de Stützen der Gesellschaft’ bij 't Lessingtheater. ▫ Dit stuk is voor Ibsen wat Lohengrin en Tannhäuser voor Wagner was. Hijzelf heeft méér gewild en dat later willen geven, en toch is dit verreweg beter. En zoo denkt het publiek er ook over. Het is een gezond moreel, zelfs moraliseerend stuk, een braaf fatsoenlijk, knap in elkaar gezet, hoogst verdienstelijk burgerlijk drama. Maar toch niet meer dan dat. Het is eigenlijk een blijspel, alles loopt best af, de deugd wordt beloond, het tragische is zorgvuldig vermeden. Toen heeft Ibsen later naar het tragische gezocht maar dat heeft hij niet kunnen opheffen in de sereene hoogte der kunst die bevrijdt en verheldert. ▫ Ik zag het interessante stuk in de meesterlijke opvoering met veel genoegen en groote belangstelling. ▫ Maar nu weet ik dan ook wel zeker dat als Ibsen een groot dichter is dan ben ik het zeker ook. Want ik acht Reinald van Gelder dat in vele opzichten met de ‘Stützen’ te vergelijken is, er bijna in alle opzichten boven. ▫ Ibsen heeft enkele handig, soms bijna geniaal gevonden dramatische momenten, zooals dit als de pastor den Amerikaan tegenover zijn geliefde belastert en de consul die alles weet, blijft zwijgen. ▫ Bijna precies hetzelfde moment is er in Reynald ook, als Lukas beschuldigd wordt en de grootmoeder wacht of Jacob zal spreken. ▫ Bij Ibsen is het ingewikkelder, nog kunstiger bij elkaar gebracht, bij mij is het grootscher, dieper, tragischer. ▫ Een zeer goed moment is het komen van de feest-muziek op 't oogenblik van des consuls grootste vertwijfeling. ▫ Maar zeer zwak is b.v. het wegloopen van het zoontje, overmatig verwikkeld is de knoop, in allerlei kleine, opzettelijk bedachte kronkelingen, hinderlijk zijn de liefdes-verwikkelingen en al de oude liefdeshistories er doorheen, de opzet is niet breed en magistraal, de expositie tamelijk verward. Eerst in 't tweede bedrijf begrijpt men iets van al die halve en heele broers en zusters. Nog altijd begrijp ik niet of het moet verbeelden dat Dina de dochter is van den Amerikaan, wat er al heel onmogelijk uit zou zien, en hoe haar moeder zou kunnen verleid zijn door een zoo jonge man. ▫ Als men later Reinald ziet, zal men zeggen dat ik uit de ‘Stützen’ gestolen heb. Maar ik had het stuk noch gezien noch gelezen. En de schrandere zal het oorspronkelijke gauw herkennen. ▫ Ik hoorde ook dat een komisch moment dat ik genoteerd had voor ‘de Idealisten’ voorkomt in het mislukte stuk van Hauptmann. Men noemde het als een voorbeeld van geesteloosheid. Maar bij mij was het wel geestiger.

Ik had een lang prettig gesprek met Monty Jacobs, van 't Berliner Tageblatt. Een zeer sympathiek man.

En een genoegelijk soupeetje met de Simon's en Mirauer's. Het vrouwtje Simon is allerliefst om te zien, met haar fijn mondje en aardige bijziende oogen, zeer smaakvol gekleed. Hij, de Rechts-anwalt is geestig genoeg.

▫ Maar toen:

Denk ich an Holland in der Nacht
So bin ich um den Schlaf gebracht.

(zondag 7 april)

Ik zit 's avonds op mijn rustige kamer, en veel heb ik aan Holland moeten denken. ▫ Aan mijn liefste, aan Martha en de jongens. Weemoedige gedachten. ▫ Ik merk dat ik mijn verjaardag heb overgeslagen. Ik ben hier in Berlijn zeven en veertig jaar geworden. Ik voel dat dit mijn zwaarste le venscrisis is. ▫ Ik kan geen berouw hebben, de liefde voor mijn lieve vrouw is waar en echt en gebiedt mij absoluut, zonder weifeling of vrees, te doen zooals ik gedaan heb. Maar hoe vreeselijk de slag die ik moet toebrengen aan dat lange samenleven, dat gezin, al die verhoudingen en gevoelens die door zooveel wederwaardigheden waren beproefd. De familie die de mijne niet meer wordt, maar de hunne blijft. Als mijn jongens trouwen de dubbele en onvereenigbare verhouding. Den ganschen dag moest ik om de jongens denken. Het voelt nu soms al of ik voor goed van hen gescheiden ben. En ze hebben mij zoo lief - en ik hen.

Ik lunchte bij Schuster, mijn uitgever. Dat is nog eens een uitgever! en wat anders dan Versluys. Een door en door artistiek voelend man met fijnen smaak, en geestdrift. Hij had de mooie Albums van de Delftsche Vermeer die ik in Amsterdam zoo bewonderde.

Ik zag het lieve moedertje Simon met haar twee kinderen en genoot dat schouwspel.

woensdag 10 april

Een droeve zin van Martha tint den dag: ‘Ik heb mij nu losgemaakt en mijn éénige geloof opgegeven.’ En Paul die Truida niet ontmoeten wil. ▫ Van morgen nog weifelde ik of die offervaardigheid voor mijn kunst soms een slechte, misleidende neiging was. Of het niet was, zooals het velen schijnen zal, dat ik mijn gezin offer aan mijn roem. Omdat ik meen dat

Truida's bijzijn noodig is voor mijn werk. ▫ Maar ik weet, integendeel, dat dit toegeven aan mijn liefde mijn naam geen goed zal doen. Als 't mij om roem te doen was zou ik Truida geofferd hebben. Want dat zal mijn naam meer schaden dan goeddoen, dat ik haar trouw. ▫ Maar mijn jongens! mijn jongens!

Maandag een concert met de Chor-fantasie van Beethoven.

Schmeichelnd hold und lieblich klingen

Gister avond las ik Reinald voor bij de Oosterzee's. Ik was moe en had wat katarrh van de stembanden, ook was 't laat, dus het werkte niet mee. Het deprimeerde me. ▫ Ik moest ook onder 't lezen erkennen, dat de ‘Stützen’ veel meer volgepropt zijn met pakkende, spannende tafereeltjes en niet de monologen hebben van Reinald, die wel eloquent en treffend, maar niet dramatisch boeiend zijn, zooals Ibsen's vlotte gesprekken. Toch blijf ik Reinald een edeler en dieper werk vinden. Maar ik las het heel slecht. Men vond het echter goed. ▫ IJsbrand heeft echter wèl die boeiende gesprekken en spannende situaties.

donderdag 11 april

Gister een lieve wandeling met Mirauer door 't Grünewald, langs de Krumme Lanke naar Schlachtensee. Aan IJsbrand IV gewerkt. Nu zullen de praatjes in Holland beginnen. Ik kreeg een lieve brief van Martha en antwoordde haar vrijer. Het is terstond zulk een verruiming, als men voelt oprecht te kunnen zijn. En het is niet onmogelijk, zooals ik schreef, dat nu het geforceerde uit onze verhouding weggaat, nu we niet behoeven te schijnen wat we niet zijn, dat we veel meer aan elkander hebben. We zijn echte literaire vrienden en dat hadden we altijd moeten blijven.

Toen heden het 4e bedrijf van IJsbrand af was, bemerkte ik dat het stuk sloot. Er behoeft niets meer bij. Dat voldoet geheel aan goeden smaak, er geen krankzinnigen-scènes aan toe te voegen. En wat ik in 't stuk te zeggen had, is gezegd. Het is kort, violent, kernachtig. Alle toevoeging ware overbodig. ▫ Ik zal trachten deze krachtige beknoptheid in 't vervolg meer te betrachten. ▫ Heerlijk, als forsche luidklinkende woorden, zulke drama's in de wereld te slingeren.

vrijdag 12 april

Een doodsdroeve dag. De brief van Paul, die van Martha, de afkeuring van Minnestral, dat wil dus zeggen: vergissing, vergissing, blindheid.

Dreigend dat gevoel: je hebt je leven lang geblunderd, je zult daarmee doorgaan, flater op flater. En het hart-verscheurende gevoel van die twee lieve jongens en dat gezin, waar 't zoo vroolijk kon toegaan, en waar nooit twist was of tweedracht - dat ik dat verbreek - en mij vrijwillig er uit ban. Zoo voelt het nu, en op dagen als deze kan de gedachte aan wat daar tegenover staat de pijn niet dooven. Hoe dikwijls waren we niet gelukkig met ons vieren, en ik was de steun van hen, en bracht de fut en de vroolijk-heid. En nu! ▫ Ik zit te wroeten in de wonde.

Ik verlang morgen te vertrekken. ▫ Ik was gisteren bij Anselma Heine, en van daag bij Dr Berthold, den bereisden, geletterden jonggezel met zijn mooie boekerij. Ik sprak gisteren ook Gabrielle Reuter, en kreeg vandaag bezoek van den hupschen Monty Jacobs.

zaterdag 13 april

De nacht was eerst zeer somber, met diep-droeve stemming in den droom. Maar tegen den morgen sliep ik heerlijk en verkwikkend. En was toen ook wel wat flinker.

Maar mijn leed is toch verschrikkelijk. Om 11 uur kwam het akelige document van de rechtbank, waar arme Martje haar hellevaart had gedaan. ▫ Het was ontzettend. Maar toen ik het las dacht ik: het is wáár! - en zij heeft recht gedaan. ▫ Ik ben haar ontrouw geworden en zij doet alleen haar plicht door scheiding te eischen. ▫ Dat maakt het niet minder ontzettend. Maar het is afdoende antwoord aan ieder die 't mij vragen durft.

Waarom ben je gescheiden?

Omdat ik overspelig ben geworden, en ontrouw. De eenvoudige waarheid.

Het had 18 jaar geleden moeten gebeuren. Maar dan de Kinderen?

Ik wilde eerst vandaag vertrekken, maar Else haalde mij over te blijven. ▫ Ik ging een zwembad nemen. Physiek voel ik mij goed, - maar ik lijd al wat een gezond mensch lijden kan.

zondag 14 april

Gister een samenkomst in 't Romanische Café met Max. Harden, den redacteur van die Zukunft. Ik was benieuwd naar het uiterlijk van hem, of ik hem zou uitvinden tusschen al de smoelen van kooplui, toeristen/ rechtsgeleerden, enz. die daar binnenkwamen. En ik vergiste mij ook niet, in

aant.

zoover dat ik geen vreemde voor hem aanzag, maar toen hij zelf kwam dacht: dat kan hij zijn maar hij is te jong. Zijn uiterlijk was dat van den acteur, maar met scherper, meer strijdvaardige en van zich zelf zekere blik. Klein, jong, gladgeschoren, joodsch, met grauw krulhaar. Een bestudeerde hoffelijkheid en opzettelijke bescheidenheid, die sterk contrasteerde met de gulhartige gemakkelijkheid van Monty Jacobs, of met de ironische wereldwijze maar ongegeneerde wellevendheid van Berthold. ▫ Hij was uiterst hoffelijk tegen mij en tegemoetkomend, maar ik voelde niet zoo vrij met hem. En toch niet teruggetrokken zooals met Siegfried Jacobsohn die mij absoluut niet schelen kan, maar een weinig meer naief en openhartig dan ik onder de omstandigheden voelde dat passend was.

's Avonds hoorde ik liedjes van Beppie Culp en was op de soiree bij Else. Maar ik voelde me te bedroefd. ▫ En nu ook, vanmorgen, bij prachtig weer, verlang ik naar huis. Ik heb echter beloofd vanavond IJsbrand voor te lezen.

maandag 15 april

Gister den langen Zondag doorgekomen met een lange wandeling met Beppie Culp door 't Grünewald. Het was heerlijk weer en het bosch was imposant. We aten in een eenvoudig restaurant aan de Schlachtensee.

's Avonds las ik IJsbrand vóór, bij Else, en ik deed het goed, het maakte diepen indruk. Ik zag ze beiden tot tranen bewogen. ▫ En ik vond het heerlijk te hooren dat Cornelie, onder het lezen, de muziek gehoord had die er bij past. Van morgen kwamen er lieve brieven van mijn liefste, mijn dierbare vrouw - en van Martje. Martje edel en goed. ‘Denk dat als je me noodig hebt, ik er altijd ben.’ ▫ En aapje flink en troostrijk. Zou er nog een tijd van troost en rust komen?

Ik denk telkens aan die regels

> ‘en om twee harten heengelegd
> die van geen scheiden weten’

en deze

> ‘een wonder van standvastigheid
> in 't onstandvastig leven’

Ach! ach! ach! - pauvres êtres humains!

Ik droomde van nacht met gruwelijke symboliek, Martha opgesloten in een soort kist of mand, en ik bezig die door te zagen. Zij geduldig en ik nameloos ongelukkig, steeds kijkend of het bloed nu onder uit zou komen, mij verwonderend dat het niet méér was. ▫ En ook droomde ik symbolisch

aant.

het nu vrij mogen uitkomen voor mijn lieve vrouw, voor de menschen.

woensdag 17 april

Walden. Voorloopig blijf ik thuis. Het weerzien was heerlijk. Bij Martha is het rustig, er waren weinig pijnlijke dingen. Ik sliep voor 't eerst diep en zwaar, maar geen helderheid.

Uit Amerika goede berichten: dat er reeds een tweede uitgave in bewerking is, en dat het is ‘one of the most widely discussed novels of the season.’

donderdag 18 april

Gister gefietst naar Haarlem. Winderig, maar het voorjaars-Holland was mij lief. Onderweg was ik goed. Maar telkens, in zwakker oogenblikken komen weer de sombere gedachten over het verloren geld en de vragen hoe wij de volgende jaren zullen rondkomen. Mama was zeer nerveus en ongelukkig. Maar ik heb haar gelukkig weer wat getroost en moed gegeven. ▫ Het ergste is dat er zich een vaste legende zal vormen dat mijn onpraktische en oncommercieele dichter-natuur de oorzaak van 't geval is geweest. En dat is absoluut onbillijk.

Er zijn dotterbloemen, speenkruid, hyacinthen - er is veel teer, frisch groen - en een gure wind. Hollandsche April.

vrijdag 19 april

Vandaag een kritische dag. Gisteravond sprak ik met Emons. Vandaag is het met de Eendracht òf verkoopen òf springen. Ik voel verlichting in het feit, dat er nu ten minste een eind aan komt. Als Emons' taak maar eenmaal meer beperkt is, dan zullen we zien er langsamerhand weer boven uit te komen. Op Walden is alles net en ordelijk en vooruit-gang.

zaterdag 20 april

Het is eigenlijk nog zoo beroerd gegaan als maar mogelijk was. Nog geen totale finale oplossing en een slecht vooruitzicht op totale verarming. ▫ Het gevaar en de ondeugd om zich met een belangeloos en heldhaftig gemoed te wagen in den fellen belangenstrijd die in 't bedrijfsleven gestreden wordt, die worden mij wel aan 't verstand gebracht. ▫ Men is aan 't stelen gegaan

omdat men wist dat ik edelmoedig was. En ook omdat ik de armen voor bestolenen had verklaard. Steeds nog voel ik de ongerijmdheid van tweederlei moraal die thans heerscht. Ons rechtssysteem is valsch, maar wee hem die het daarom durft aantasten. Hij brengt veel erger onrecht te weeg. ▫ En ik had altijd de voorzichtigheid gehandhaafd, waarbij ik op mijn eigen fouten rekende. Daarom heeft mijn Walden-experiment geen gevaar opgeleverd. Daar hield ik mij voorzichtig aan dat wat mij gemakkelijk mogelijk was. ▫ Maar met Emons, die zich voor bekwamer hield, ging mijn voorzichtigheid verloren, en door die fatale combinatie kwam het ergste. Zonder hem zou ik geld hebben verloren, maar niet in zulk dreigend gevaar zijn geraakt. Door zijn misslagen kom ik nu voor 't allerergste. ▫ Ik ben soms bevreesd voor de toekomst, als ik aan de mogelijkheid denk dat door gebrek mijn opgewektheid, noodig voor mijn werk, zou kunnen verloren gaan. Ik weet hoe onrustig en neerslachtig ik word in een omgeving die voor mijn werk niet deugt. Een dichter is een weelde-plant. Ten minste in sommige opzichten, namelijk vrijen tijd, zonnige omgeving, buitenleven. Maar het noodige voor mij is niet kostbaar. Hier in mijn lief's klein huis heb ik al wat ik verlang. ▫ Soms verdwijnt ook de vrees, als ik denk aan het groote wereldleven, en aan de meerder waardeering voor het werk wat ik doe.

dinsdag 23 april

Martha aan't ontbijt: ‘is nu al mijn geld weg? ... dan mag je ook geen nieuw huishouden oprichten. En dan mag ik ook hier niet blijven leven.’ ▫ Dit zijn vreeselijke gesprekken. Maar ze was toch niet hard of onbillijk. ▫ Ik sliep diep en goed. Zwaar zelfs. Maar 's morgens komt dan al het beroerde des te erger, omdat de geest door zwaar slapen niet verhevener en moediger wordt. Maar het is toch goed voor 't evenwicht.

Gister heerlijk voorjaarsweer, wandeling naar Wolfsbergen.

Zondag beide jongens thuis, concert in Hilversum waar Martha zong. ▫ 's Avonds lief met Paul gesproken.

Hedenmiddag, in dezen slechten dag, kwam toch weer de scheppingslust terug. Ik geloof die zal wel ondoofbaar blijken, zoolang ik mijn physieke gezondheid bewaren kan.

Ik dacht na over de structuur van ‘de Idealisten’ en voelde het genoegen die nu even straf en concies te maken als IJsbrand. Als dramatisch moment het opsporen van den anarchist die den aanslag pleegde, Romelia die Tibbout haar hand toezegt als hij den dader vindt, - en die den dader zelf bij

Idse van Alua ontdekt en hem niet verraden wil, om Idse te redden, hoewel ze Tibbout liefheeft.

donderdag 25 april

Gister een fietstocht van Haarlem naar Sassenheim en terug. Door een brief van de Wetselaars aan Paul was ik diep droevig. Ik reed door Heemstee dat ik in vele jaren niet gezien heb. Het was er mooi, met het fijne groen, de kleurige bloemen, de heldere zon. Maar het was diep, diep weemoedig. Ik zag de bloemententoonstelling op een oud buiten te Sassenheim. Een heerlijke bloemrijke, zonnige tuin.

Van nacht in mijn slaap, conceptie van een comedie, een sprookjes- of kindercomedie, als Peter Pan, maar ernstiger en meer beteekenisvol. Ik voer daarin feeën en demonen ten tooneele, die onzichtbaar zijn voor de andere spelers, die invloed hebben op den gang der gebeurtenissen, door kleine ingrepen - zooals Puck - en daarmee de intrige versterken. ▫ Hiermee geef ik dramatische realiteit aan de groote waarheid, die niemand op 't oogenblik durft aannemen. ▫ Een Hollandsch burgerlijk tooneel, en daartusschen een paar feeën of elven - die zich kostelijk amuseeren. ▫ Het tooneel ernstig, een serieuze verwikkeling, met geldzaken, fatsoen, intriges/ verliefdheden, diplomatie enz. De elven daartusschen voeren hun eigen strijd, met demonen, en spelen, ongezien, tusschen en met de menschen. Alleen kinderen en verliefden vermoeden iets van de waarheid. ▫ Een groote comedie dus. De ‘Vredesbeweging’ was een goed thema er voor. ▫ In de ‘Midsummernightsdream’ is dit het eerst ten tooneele gevoerd. De verwarringen door Puck gesticht en de elventwist die in het menschenleven grijpt. ▫ Ditzelfde idee zal door mij uitvoeriger en veel verder en aanschouwelijker worden uitgebeeld. ▫ Nu begrijp ik, waarom Mids. Dr. voor mij altijd zulk een lievelingsstuk was. Het wordt het uitgangspunt voor mijn gewichtigste werken.

Uit de hypothese dat wij, onze psyche, cellen zijn, van een hoogere ziel, en dat dus uit ons individueel besef een hooger gemeenschappelijk ik met zelfbesef en persoonsgevoel zich moet vormen, uit die hypothese volgen verrassende ophelderingen. ▫ Deze o.a. dat al onze gemeenschapsgevoelens, liefde en chariteit, de eerste teekenen zijn van die hoogere eenheid. ▫ Maar tevens dat ze allen waardeloos zijn, zoolang ze maar tot weinig individuën beperkt blijven. ▫ Deugd is dan wat tot die hoogere eenheid voert. Haat en woede, wraakzucht en trots zijn dus ook deugden zoolang ze des-integratie

aant.

voorkomen. Beter een kleine hechte samenhang dan een groote, losse. ▫ Ons instinkt is, evenals bij de dieren, het verstand van onze soort. Er *is* dus reeds een éénheid, die verstandelijk in ons werksaam is. Maar ons individueel verstand moet dit gemeenschappelijk verstand benaderen, aanvullen, versterken. M.a.w. we moeten onze instinkten doorgronden en dan door eigen inzicht leiden tot hooger samenwerking. Wij moeten zoodoende komen tot een zelfbesef van de soort, dat is als het persoonsbesef van 't individu. ▫ De wijsheid van de soort is eindeloos boven de individueele verheven. Het maken van een menschenlijf getuigt van een kennis en wijsheid waar we absoluut niet bij kunnen. De fouten er in berusten op de noodzaak om een schablone, een schema voor zeer velen te maken. Daardoor maakt de soort soms onpractisch schijnende inrichtingen (rudimentaire organen, gebrekkige bekleeding enz.) waarin het individueele verstand moet voorzien (door kunst). Hier ondersteunen dus soort en individu elkaar, evenals lichaam en cel.

Van daag overvalt me bittere wroeging. Echt, zooals Betsy wroegen kon over haar man. ▫ Hoe ik Martha's leven heb genomen, heb mishandeld, heb verwoest. En toch alles in onveranderlijke genegenheid. Hoe ik haar mee heb laten gaan in al mijn onderzoekingen en dwalingen, hoewel ze er niets voor voelde, en haar nu eindelijk totaal verarmd alleen laat. Hoe ze mij liefhad en op me vertrouwde, omdat ik haar trouw had verzekerd. Hoe zij mij trouw bleef, en ik haar niet. Hoe ze pogingen deed om haar natuur te overwinnen, haar arme natuur, die niet makkelijk geeft wat ik zoo noodig scheen te hebben, teederheid. En hoe dat alles niet baatte. ▫ Ik zag van middag haar tranen, en ze sprak van het rookende vuur, alsof dat er de oorzaak van was. O men moet haar kennen als ik, om te begrijpen wat zooiets voor haar beteekent, voor haar, die absoluut ongeschikt was voor zulke edelmoedige veinzerijtjes. ▫ En als ik Truida dan ongevoelig hoor spreken over haar zang, het eenige waarmede ze nu haar arme leven vult en troost, dan word ik bitter. ▫ En dat alles omdat ze zich niet geven kon, omdat ze niet teeder en expansief kon doen, omdat ze te trotsch en te teergevoelig was om teekenen van liefde te geven jegens een die haar heeft genomen zonder voldoende liefde en de beloofde trouw niet heeft kunnen houden. ▫ Misschien ben ik te onbillijk jegens mijzelven, maar het is een bitter-wreede voldoening, in de wonde te wroeten, en het erger te maken. ▫ Alleen hardheid heeft ze nooit van me gehad, en wat ik haar goed kan doen zal ik niet nalaten.

Ik las de Nibelungen uit. Op 't eind is 't een onafgebroken vecht- en

moord-partij, die niet boeit. Waarom niet? ▫ Het is een over en weer dooden. Maar waarom is dat, als strijd, minder interessant als de fijnere verwikkelingen van het geestelijk leven? Is dat óók niet een strijd om het bestaan? We noemen het moorden en vechten barbaarsch. Maar wat is het doel van allen strijd? Het bestaan om 't bestaan?

Hierin komt weer die angstige grondelooze gedachte, die mij maar niet los wil laten. Ik word er in den laatsten tijd veel mee geplaagd. Alle aandoening, alle emotie is niets als het veelvoud van een enkelvoud dat ledig schijnt. De eindelooze veelheid van het leven komt neer op verhoudingen en cijfers of als men de emotie rekent, op een gevoel van te bestaan, een wezensgevoel, dat hoogstens een geluksgevoel is, en dat is iets wat geen uitzicht biedt, òf de duizeligheid van het te wijde uitzicht. ▫ Zeer moeilijk is het te zeggen. Ik voel alleen dat het overwonnen moet worden, wil het geloof behouden blijven. Het is een duivels-verblinding. En het kan alleen door 't verstand overwonnen worden. Evenals ik de twijfel aan het eeuwige leven door 't verstand overwonnen heb. Daaraan twijfel ik niet meer. Maar nu, of dat leven wel ... ja, laat ik zeggen, de moeite waard is. ▫ Dit is zeker, dat het ware leven pas begint bij de kunst, bij de overvloed, het overtollige, het spel, zooals Schiller zei. ▫ Tot zoolang is 't maar ‘apprendre le Grèc pour l'enseigner.’ Minnen om kinderen te krijgen, die weer minnen om weer kinderen te krijgen, en zoo ad infinitum.

dinsdag 30 april

Wat ik boven trachtte te zeggen komt neer op deze uitdrukking, dat ik twijfel aan de zaligheid van het allerhoogste bestaan. ▫ Dit is een absurditeit, die onmiddellijk gevoeld wordt, door ze juist te formuleeren.

Zondag een vroolijke fietstocht met Hans. 's Avonds las ik de brieven van zijn vriendinnetje. Het was een droeve avond, ik was nerveus en vreesachtig. Ik bemerkte ook hoe vreeselijk hij het bericht van de scheiding had gevonden. Maar lief was het vertrouwen waarmede hij mij de brieven liet lezen.

De Eendracht is gisteren failliet gegaan. En mijn schrik ontstond daardoor, dat de maatregelen door Emons en Jolles genomen misschien juist het privé failliet dat ik in den laatsten tijd weer hoopte te ontkomen dreigender maken. Walden gaat nu zoo goed en ik hoopte zoo dàt ten minste te kunnen redden. ▫ Maar ik heb me weer opgericht en zal alles onder de oogen zien. Ik behoef mij in deze zaak voor niets te schamen.

Ik las in het Paradiso, en ik dacht over de geestestoestand van Dante, toen hij dit schreef. Niemand heeft die kwestie diep onderzocht. De vraag of hij zelf geloofde dit alles gezien te hebben, en of hij het werkelijk gezien heeft. Ik denk dat de meesten in twee groepen te scheiden zijn: de geloovige Katholieken die het alles voor volstrekte waarheid aannemen - hetgeen met het oog op de vele vergissingen van Dante alleen onontwikkelden, onwetenschappelijken kunnen zijn - en de kritische geesten, die zeggen: het is fantasie, en welbewust als zoodanig door den dichter neergeschreven, in het recht om fantasie voor waarheid te laten gelden. ▫ Dit laatste echter acht ik psychologisch onmogelijk. Dante moet geloofd hebben, niet alleen dat alles waar was, maar ook dat hij 't gezien had. Anders had hij 't niet kunnen schrijven. ▫ Evenmin als ik de droomscènes en demonenscènes in Johannes had kunnen schrijven als ik ze niet, ten minste ten deele, zelf echt en duidelijk gezien had.

De ongeloofelijke bedriegerijen en nabootsingen uit de Middeleeuwen, schrift-vervalschingen enz. moeten berusten op een geheel eigenaardige eigenschap van zelfbedrog, die te weinig wordt aangenomen, maar zeer algemeen moet zijn geweest, en het nog is in vele kringen. ▫ Die valschheden werden nooit gepleegd met vol besef. En veelal onder invloed van demonisch bedrog, dikwijls met vizioenen. ▫ De Divina Commedia is voor een groot deel het werk van zelfbedrog en demonische verblinding. Daarom niet minder sterk en mooi. In sommige gedeelten - b.v. het begin van 't Purgatorio - meen ik zuivere Waarheid te zien, ook in de Inferno. In 't Paradiso is de verblinding het duidelijkst. Daar is de arrogante Waan om het absolute hoogste en voor altijd ware te zeggen het sterkst en het ergerlijkst. En de intellectualiteit van het geheele werk is valsch. Al zijn sommige stukken uit de Inferno tastbaar juist, waarachtig en echt waargenomen, zoo is toch valsch de leer die het alles wil verbinden en verklaren, en de allegorieën, zooals in den aanhef, die ook zonder twijfel het zwakst zijn als poëzie.

donderdag 2 mei

Afschuwelijk weer.

In een droeve morgen dezen enkelen troost: dichters zijn padvinders die ten koste van eigen dwalingen en eigen geluk wagend, de wegen in 't onbekende zoeken. ▫ Ze doen daarom meer dwaasheden dan anderen, durven meer, wagen meer, hebben meer rampen, meer verdriet, soms ook meer voldoening en moeten niet rekenen op een rustig en gemakkelijk

leven. ▫ Hun werk is dan ook meer eervol, en als de menschheid begrijpt dat ze tot die soort hooren worden ze meer geëerd. Instinctief. ▫ Ze leven daarom niet braver en fatsoenlijker dan anderen, integendeel. Ze maken veel meer fouten. Maar hun fouten hebben nut.

Ik was gister voor de rechtbank waar het faillissement van de Eendracht behandeld werd. De stemming was zeer welwillend tegen mij. En ik voelde toch dat het een voorrecht was Hollander te zijn. Ik geloof niet dat zulk een waarlijk ruime en rechtschapen behandeling in een ander land mogelijk zou zijn geweest.

Dezelfde waardeering van mijn volk voel ik in de scheidingszaak. Half Holland moet nu wel weten dat ik scheiden ga, dat het tot nog toe voor voorbeeldig en ideaal gehouden huwelijk ontbonden zal worden, en noch ikzelf, noch mijn moeder hebben ook maar één enkele toespeling erop, ook maar één enkel woord er over gehoord. ▫ En wat ik van terzijde hoorde was vol discretie, zonder eenig hard of overijld oordeel. Zulk een discretie getuigt toch van een goede volksaard.

Ikzelf heb er bitter onder geleden gisteren. Toen ik van Paul hoorde dat hij zich zoo beroerd voelde, dat hij zich ziek van geest voelde en een dag niet naar school was geweest. Dat moet er mee in verband staan. En het sloeg mij zoo hevig ter neer. Ik twijfelde aan alles, en zou zeker het besluit niet weder hebben kunnen nemen, als ik't al niet genomen had, als ik nog terug kon.

Ik hoorde Reger's Serenade voor klavier gezet, tweehandig. En begreep nu eerst goed de zeggingskracht der melodieën. Ze hebben dezelfde schoonheid van Schubert's en Brahms' melodieën. Het teedere, innige, ernstige.

Ik had nog een gesprek met Emons, waarin het scheen of hij zijn ongelijk niet wilde erkennen, en mijn meerderheid niet daarin waar ik zijn meerdere ben. Dat zou op den duur tot scheiding voeren. Maar ik geloof toch dat het beter zal gaan.

Ik zie nu in de neiging van zwaarmoedigen om zichzelf te verkleinen en te kwellen, een instinct tot aanwending van het rechte geneesmiddel. Het instinct werkt, als alle instincten, vaak verkeerd en blind, maar het idee, de tendens is juist, want de zelfkwelling is een middel om de psyche te harden, en het begeerde lustgevoel door tegenstand te provoceeren, zooals alle krachten door tegenstand geprovoceerd worden. De zelfkwelling is dus niet een geheel ziekelijke neiging, maar een normale reactie op een ziekelijke afwijking (Eudoxia in de Broeders). De reactie zelf kan, evenals koorts, te ver gaan en het evenwicht weer aan den anderen kant verstoren.

Hoogstbelangrijke studie zou zijn, over het menschelijk instinct, beschouwd als 't verstand der soort. Veel religieuze gevoelens en bewegingen werden er door verklaard. De soort is de wijze Godheid die de gehoorzamen beloont en de ongehoorzamen straft. ▫ Het is zoo dom het instinkt ‘blind’ te noemen, omdat het niet in alle individuën precies naar den eisch van het individu werkt, - evenmin is de bijenkweeker blind als hij enkele individuën doodt om er vele te sparen.

vrijdag 3 mei

Hans in 't hospitaal met koorts. Ik fietste er heen en bezocht hem. Ik was onderworpen aan hevige weemoed en voelde zoo bitter bedroefd onder mijn besluit als nooit te voren. Ik voelde alsof ik de jongens meer liefhad dan iets anders in de wereld. Ik was diep ongelukkig en vreesde een leven vol wroeging in de toekomst. Maar ik kan toch niet meer terug.

zaterdag 4 mei

Storm.

Gister de H Moll Messe in Toonkunst. Ik had veel gedachten, en volgde en genoot het geheele werk toch zeer goed. ▫ Ik dacht hoe eenmaal een wetenschappelijk-religieuze wijsheid zou bestaan, door allen beleden zooals nu allen de wiskunde erkennen, en hoe heerlijk het zou zijn dan de muziek daarop te hooren, zooals nu deze Missa, waaraan nu niemand gelooft. Als men 's avonds hoort bezingen wat men 's morgens de kinderen op school leert, en waaraan niemand meer twijfelt. Dat koor dat dan zingen zal staat tot hetgeen nu zingt, als een piano tot een pianola.

Ik dacht ook aan veel dramatische mogelijkheden. ▫ Een drama waarin de ‘Ras-moeder’ hoofdpersoon is. De vrouw boven zestig jaar, die haar moederschap der menschheid boven haar eigen moederschap voelt gaan. Die dus haar kind offert aan de gemeenschap. ▫ Dit is diep en algemeen menschelijk, hoe onnatuurlijk het schijnt, en het verklaart de schijnbaar onmenschelijke daden van sommige moeders (Spartaansche vrouwen). Ditzelfde sentiment bestaat ook in onzen tijd en het kan dramatisch worden uitgebeeld. ▫ Ik zag ook een liefelijke vrouwenfiguur, een vrouwelijke Minnestral. Feitelijk kan deze, als vrouw, meer macht uitoefenen. En van die waarheid kan ik partij trekken.

De godsdienst die nu nog wordt uitgeoefend betreft den mensch- of wereld-god, de soort-eenheid. Daarop passen de meeste religieus-mystieke termen.

aant.

zondag 5 mei

Een heldere droom, een eerste heerlijke lentedag, een tocht naar Amersfoort met Martha en Mien om Hans op te zoeken. Koffie aan de Roskam, licht beukengroen, berkengeur. ▫ Ik was zonder eenige vrees, zonder eenige somberheid. Ik zag hoe al de katastrofen mijn levensvreugde toch niet konden aantasten, ik voelde hoe ik toch zou kunnen overwinnen, ik vreesde ook de gedachte aan oud worden en doodgaan niet. Ik voelde mij te na aan het groote wereldleven verbonden.

Een kritiek van een zekere Enzio (Magazin für die Literatur des In- u. Auslandes) die tot mijn groot genoegen het eerste deel van de Kl. Joh. het slechtste vindt. Hij kon er niet dóórkomen. Eerst bij het tweede begint ‘frisch pulsierendes Leben’. Dat contrast met de Hollandsche kritiek lijkt me zeer amusant.

maandag 6 mei

Eerste warme dag. Van middag in 't gras liggend, aan 't water bij de weide van Boekestein bedacht ik, dat als eenmaal de hypothese van een soort-genius, een soort-god aan wiens verstand de constructie der individuen wordt toegeschreven, algemeen is, dat men dan ook beproeven zal met dit verstandelijk wezen in gedachtenwisseling te treden. Dat zal niet kunnen gebeuren door ieder individu alleen maar door velen gezamenlijk. Men zal gezamenlijke groote geestesbewegingen te voorschijn roepen en de uitwerkingen daarvan nagaan, als vraag en antwoord aan en van de hoogere wezens die ons wezen in de hand hebben. ▫ Dit zal dan de herleving zijn van de oude religieuze realiteit, de godsdienst in wetenschappelijken vorm, de aanroep, het orakel.

Deze stoute gedachte heeft niets onwaarschijnlijks. Het ontstaan der levende wezens aan blind toeval toe te schrijven is een volstrekte onmogelijkheid. Men begint dat algemeen in te zien. ▫ Dan rest er niets als de oude voorstelling van één willekeurig scheppend God, en die voorstelling is niet meer te handhaven. ▫ Of elke soort als een denkende en scheppende eenheid, een wezen, waarvan het verstand door ons instinkt wordt genoemd, een wezen dat ons heeft gemaakt zooals we zijn, en dat daarmee blijk gaf oneindig ver boven ons te staan in vernuft en kunnen. Een wezen waarvan wij constitueerende deelen zijn, en welks bestaan wij voeden en aanvullen, zooals het blad den boom. ▫ Eenmaal het bestaan van die wezens aangenomen, dan is het natuurlijk dat wij hun openbaringen trachten te verstaan, dat wij hen eeren en dienen. Een godsdienst dus, op zuiver wetenschappelijken grond.

aant.

donderdag 9 mei

Mooi meiweer.

Het gaat mij helaas slecht. De opgewektheid wil niet blijvend weerkeeren. Ik ben prikkelbaar. Ik kijk gespannen uit naar wat de post brengt, en de tijdingen zijn niet in staat me te bevredigen. De hoofd-oorzaak is het besef dat ik nu beslist een groot succes noodig heb, dat ik veel geld verdienen moet om door deze moeielijkheden heen te komen. Anders weet ik niet wat er gebeuren moet. Ik kan nog een halfjaar, misschien een jaar zoo voortleven, misschien niet eens ... en als ik dan niet veel meer verdien, hetzij met tooneelwerk of met boeken, dan kan ik de rente niet opbrengen, Martha en de jongens niet onderhouden, en wat dan?

Gister wandelde ik met moeder door Bloemendaal en was diep neerslachtig. Ik vond moeder ook angstvallig, zuinig geworden, haar vertrouwen geschokt, natuurlijk. En dat is zoo jammer omdat ze tot nu toe zoo ruim en opgewekt was. Ik zocht naar pensions, Giza bood mij aan bij haar te komen en dat wekte mij op. Ik kwam doornat geregend thuis. Bij mijn lieve vrouw was troost, maar al dat is ook zoo pijnlijk. De formaliteiten.

In ‘the Bookman’ een domme, echt Hollandsche kritiek van een Hollander Schade van Westrum. Wat Else over IJsbrand schreef- de meening van Schuster - was ook niet naar mijn smaak. En over Reinald hoor ik niets van de T.V.

zaterdag 11 mei

Prachtig Mei-weer.

Eindelijk een betere dag. Van nacht een heldere droom waarin ik bidden en mijzelf suggereeren kon met als altijd weldadig effect. Van daag een tocht met Mien en Hans en Martha naar Loosdrecht en de Vecht, gefietst, gezeild en gezwommen. Heerlijk zonlicht en frisch water en helder groen. ▫ En ik was nu ook rustig en gelukkig en tevreden over wat ik doen ga. Ik houd zooveel van mijn liefste. Ik ben zoo zeker daarin. Die angst beklemt mij niet, dat ik mij daarin vergis.

Een telegram van Dillon dat hij een stuk aan Harden zond.

Gister weer eens paard gereden met Hans.

maandag 13 mei

Zeer warm.

Gisteren Hans' verjaardag in Haarlem gevierd. Naar Velserend gewan-

deld, veel Zondagsvolk, warm prachtig weer. Paul was deftig gekleed, met wit vest. Hans was uitbundig vroolijk. Ik voelde toch lichtelijk beklemd.

Physieke pijn wordt niet beter verdragen naarmate men ouder wordt. Daarin schijnt iets onlogisch. Ik bemerkte dat door de spierpijn na 't paardrijden die me bizonder hinderde.

Ik las het ‘Tijdschrift voor Wijsbegeerte’. En ik dacht over een stuk ‘Dichter en wijsgeer.’

14 mei

Van nacht afgekoeld. Alles is snel uitgekomen. Gister avond heerlijk geurig en vochtig. Er zijn veel nachtegalen op Walden. Het groote huis wordt tot pension ingericht. ▫ Ik sliep van nacht beter en voelde dat ik de vorige dagen eigenlijk min of meer ziek was geweest. Ik dacht van morgen vrij goed te zijn, ik had ook Betsy gezien in een helderen droom. Maar mij bekroop een vreeselijke neerslachtigheid. Ik voel dan mijn gansche leven mislukt, Martha ongelukkig gemaakt, en nu niets meer vóór me als ouderdom en wrak worden. En het bittere is de gedachte aan het goede wat had kunnen zijn als ik wijzer was geweest. Don Quichotterie, zoo noem ik dan veel van mijn dwaasheden. ▫ Wij arme menschen!

Gister las ik Hebbel's Herodes en Mariamne, door Scholz zoo hoog geprezen en als een van zijn meesterwerken beschouwd. Maar tot mijn verwondering kon hij mij niet ontroeren. Ik moest erkennen dat het een zeer goede verwerkelijking was van Hebbel's theorie over het Drama. Maar ik ondervond niet, zooals bij Judith, een schoonheidsaandoening door de creatie der groote gestalten. Ik zag alleen een verwikkeling van wraak en liefde, die kunstig bedacht scheen, een wederzijdsche kop-af-hakkerij die mij al minder ging interesseeren, evenals het vechten aan 't eind van de Nibelungen. ▫ Men kan toch ook niet zeggen dat deze motieven zoo onwrikbaar eeuwig en algemeen menschelijk zijn. Hoeveel menschen leven er al, en hoeveel schijnen er niet te zullen komen, die volstrekt de behoefte niet voelen om een vrouw te dooden als men haar zelf niet meer bezitten kan. Voor wie wraakzucht en heerschzucht geheel en al van karakter en beteekenis veranderd zijn. ▫ Hebbels werk is veelal nog oude school, en niet voor de toekomst. Ik kan mij een dramatiek denken die het nieuwe menschenleven beeldt. Had ik maar kracht en levenstijd!

Ik zag Martje van middag in haar tuin, met haar roode bloeze, en we spraken een paar vrindelijke woorden over de planten en de droogte. En

het sneed me zoo vreeselijk. Ik schreide lang en kon niet tot bedaren komen. O de bitterheid over alles wat ik bedorven heb in mijn veelbelovend leven!

Ik las Herodes en Mariamne uit, en vond de laatste acte recht mooi, met de drie koningen er in. Maar de twee hoofdfiguren ontroeren mij niet. Hun situatie is zoo bedacht om hun karakter te laten uitkomen. Maar het blijft voor mij alles onwezenlijk. De fout zit in de onbegrijpelijkheid van het eerste motief der handeling. Zulk een soort liefde, die zorgt voor het afmaken der geliefde staat ons te laag, en zulk een soort trots die zich hierdoor beleedigd acht wordt in onze oogen ridicuul. Men veracht of verafschuwt zulk een man, maar voelt geen beleedigde trots. In Judith was dit anders. Die heldendaad van zelfverloochening en zelf-opoffering voor 't eigen volk, gecompliceerd door liefde voor 't offer - dat is ook voor ons duidelijk en aangrijpend.

Meer dan ooit voel ik dat ik een hooger opgave heb.

donderdag 16 mei

Koel. Heden veel beter. Vreemd, zooals de beschouwing der zelfde dingen ons het eene oogenblik zwaar ter neer slaat, het andere oogenblik verheugt. Vooral de toekomst, na den dood, is bij mij in 't spel. Die kleurt ook het heden.

Ik beschouwde een spin op 't zand, een mooi voorbeeld van mimicry, en dacht daarbij: het soortwezen moet kunnen waarnemen, moet oogen hebben, anders kan het deze nauwkeurige nabootsing niet maken. Eén van beiden: het is toeval, blind toeval - en dat acht ik reeds lang uitgesloten - of het soortwezen *ziet*. Maar ziet het met de oogen zijner individuën? Of heeft het eigen, voor ons onwaarneembare organen?

Als men hoort spreken over ‘de natuur’ - Goethe b.v. - en mijn vader over ‘het boek der planten’ - dan kan met dien toon van eerbied en bewondering niets bedoeld worden als een levend wezen, het soort-wezen, de soort-godheid. Iets dat denkt, voelt en schept. Het is niet ‘de Almachtige’, niet God. Maar het kan, in zijn tegenstrijdigheid, ook niet één wezen zijn.

Een God te denken als maker van al die verschillende individuën, zonder tusschen-goden, is ons al lang een absurditeit. Al die tegen elkander en naast elkander opstrevende dingen hangen op andere wijze in zelfstandige éénheden samen. Alle soorten vormen eenheden die elk elkander ondersteunende individuën hebben, en elkaar onderling bestrijden of onverschil-

lig zijn. Maar wat is dan ‘de Natuur’? Het Aarde-wezen? Moeder aarde?

De aarde is vermoedelijk inwendig geheel van ijzer, in gloeiend gasvormig-vasten staat. De aardkorst dus een daarop drijvende slak, daaromheen de damp.

Als het soortwezen *ziet*, dan is zijn geluk ook evengoed zinnelijk geluk als het onze.

Ik las vanmorgen dat men d'Annunzio 280.000 frs. geboden heeft voor een Amerikaansche tournée. D'Annunzio is een van die schrijvers, wier wereld-reputatie mij al voor een jaar of tien als onrechtmatig verbaasde. Ik herinnerde mij mijn verbazing toen ik in Engeland hoorde dat Maeterlink er beroemd werd, en later de artikelen in Fransche tijdschriften over d'Annunzio. En mijn heimelijk gevoel dat ik meer en gewichtiger boodschap had dan die beiden.

Ik lees het dagboek van Hawthorne in Engeland. Het is verkwikkend om de beperkte tevredenheid van den man, en de aardige, oprechte, bescheiden humor. In zijn smakelijke vermelding van goede, tamelijk goede, en slechte dinees is hij precies Pepys.

zaterdag 18 mei

Ik had nooit gedacht dat het gevoel van miskenning mij zoo zou neerdrukken. Vroeger voelde ik mij niet minder hoog, maar bekommerde mij juist daarom absoluut niet om erkenning. Maar nu ben ik zooveel neergedaald en heb mij moeite gegeven en ik voel het goed recht van eerzucht en van beroemdheid, als een natuurlijk rechtmatig instinkt, mits beheerscht en geleid, en ik heb de vreeselijke noodzaak om geld van een ander, door mijn schuld verloren, terug te winnen. En nu begint de bitterheid, die ik nooit kende, en in anderen - b.v. Multatuli - zoo minachtte, als ik menschen die 't minder verdienen meer geëerd en bekend zie dan ik. Ook omdat de begeerte is wakker geworden door 't eerste voedsel, in Duitschland er aan gegeven. ▫ Ik sliep goed, maar o hoe zag ik tegen den dag op! ▫ Ik tracht mij goed te houden, stil door te werken. De geldzorg is het meest drukkend. Het gezicht van een of ander schrikwekkend papier bij mijn post, dat kan telken; de oplevende goede stemming vernielen. En het had niet gehoefd!

Een bittere ironie, 't eenige wat de post mij brengt, behalve kwitanties die ik niet betalen kan, zijn bedelbrieven. Elke post brengt ze met hun ‘edele menschenvriend’ en ‘uw bekende mildheid’ enz. ▫ Ik geloof wel dat meer dan de helft van alle brieven die ik in mijn leven kreeg, brieven

waren van hulpbehoevenden, physiek, moreel of finantieel. Welk een wereld! -

Gister avond, bij 't hooren van de Sapphische Ode, daagde een nieuwe conceptie. Of liever ik hoorde en zag de fijne schoonheid van het werk waarvan ik al enkele gegevens opschreef. ▫ De liefelijke vrouwenfiguur (4 Mei) en de feeën comedie (25 April) verbinden zich tot een geheel. Ik moet hierbij nog meer geheel en al naar mijn eigen neiging arbeiden. ▫ Ik zie nog niet de verwikkeling, en hoor nog niet hun namen. Maar het meisje leeft al voor me. En de geest van 't stuk ook.

maandag 20 mei

Eergisteren avond was ik bij de ‘Meistersinger’. Ik hoorde de opera voor de tweede maal. De eerste maal was ik bij de 2e acte weggeloopen, en ik ondervond voor de tweede maal dezelfde ergernis en verveling. Ik kwam er absoluut niet onder. Ik vond het werk niet-geestig, flauw, vervelend en soms zeer leelijk. En ik zag de menschen rond mij genieten, en lachen, waar ik absoluut niets aardigs zag. En toen ik vroeger - bij Tristan - lachen moest, keken ze dood-ernstig. ▫ Is er wel iets meer flauw en zouteloos als die serenade van Beckmesser, door de hamerslagen van Hans Sachs telkens gestoord? Dan is Speenhoff werkelijk geestiger. En de menschen zaten te proesten, en mijn buurman Michielsen, toch een fijne, smaakvolle musicus proestte mee. Hij was er onder. ▫ Alles een kwestie van geloof en suggestie. Wie onder de muziek is, wordt overal meegesleept. ▫ Het slotkoor van het 1e en 2e bedrijf is gewoon-weg miserabel leelijk en wanluidend. En in verveling geeft het aan de andere Wagner-drama's niets toe. ▫ 't Begin van 't derde bedrijf vond ik iets beter, dat boeide mij eenigszins. ▫ Ik schrijf nu niet meer aarzelend, ik ben nu vrij wel zeker van mijn zaak. ▫ Ik heb onlangs het Stabat Mater van Pergolese, Beethoven's Chorfantasie en de H. Moll Messe gehoord - en al moest ik er om op Laurentius' rooster gebraden worden, ik zal volhouden dat het heiligschennis is een vervelend, zouteloos, wanluidend product als de Meistersinger daarmee in één adem te noemen. ▫ Er gaat een lijn van Beethoven over Schubert naar Brahms en van Brahms naar Reger, - maar Wagner en Strauss blijven daar diep onder, in gezelschap van Berlioz en Gounod.

woensdag 22 mei

Nu zie ik hoe het eigen wezen de levensvreugde bepaalt, niet de omstandigheden. Gister kwam Emons praten, ten einde raad. Er schijnt geen andere uitkomst dan het ergste: Walden verkoopen of failliet gaan. ▫ Zijn laatste berekening is evenals al de vorige weer te gunstig geweest. Hij ziet geen kans er door te komen.

Ik sliep vrij goed, had eigenaardig symbolische droomen, niet ongunstig, - stond vroeg op, en zag het groene Walden, met de bloeiende vruchtboomen en het nachtegalengezang, aan als een die er afscheid van neemt. Het achterwegje, mijn liefs huisje - het was mij alles dierbaar en toch was ik niet droevig of sentimenteel, niet neerslachtig als de vorige week. Ik voel nu, evenals op 5 Mei, dat ik altijd wel een hoekje zal kunnen vinden waar ik de schoonheid der wereld kan genieten en mijn werk maken, en de liefde van mijn Liefste is mij toch het kostbaarste wat ik heb en dat kan men mij niet afnemen. ▫ En mijn werk zal ik zoo vruchtbaar mogelijk maken, voor de wereld, en voor Martha en de jongens.

Giza logeert in de hut, en het doet mij goed zoo lief als ze voor Truida is. Dat is niet veel gebeurd, en dan komt mijn Liefs beminnelijkheid zoo veel meer uit. Die zie ik anders alleen maar. -

Ibsen en Wagner zijn bemiddelende grootheden. Zij staan beneden Shelley, de Balzac, Hebbel, Beethoven - maar ze werken in veel wijder kring en heffen veel méér menschen uit de sfeer van banaliteit tot iets daarboven. Daarom zijn ze de typische grootheden van de negentiende eeuw. ▫ Dat bemiddelende is iets wat ik doelbewust zoek te bereiken, uit liefdedrang. Ik wil bekend worden, om dan tot datgene te leiden wat ikzelf hoog en mooi vind. Ik wil werken geven die inslaan, om daarna tot hetgeen ik zuiver vind, te voeren. Ibsen en Wagner deden iets dergelijks, maar niet doelbewust, en hun eindwerk is niet wat ik zuiver vind.

Ik zag een mooi meisje onlangs, en ik verbaasde mij over dit zeldsame onderscheid tusschen mensch en dier, dat het oogwit aan weerszijden van den oogappel zichtbaar is. Dit is daarom zulk een merkwaardig verschil, omdat het bij alle dieren iets schrikwekkends en leelijks geeft aan de expressie, maar bij den mensch juist een karakteristieke edele schoonheid. Dat pleit naar mijn meening meer dan iets anders voor een intelligente welbewuste verandering in ons ras aangebracht, door de smaak van een zeer verheven geest. Want een toevallige verandering is hierin ondenkbaar, daar iedere kleine wijziging in die richting leelijk en schrikwekkend zou zijn geweest,

tot groot nadeel van het gewijzigde individu. ▫ Het is ons, menschen, absoluut onmogelijk een gestalte, een lichaam, een soortvorm te bedenken, die mooier is dan den mensch. Engelen beelden we altijd heel onnoozel af als menschen met vleugelen. Deze zwakheid van ons is zeer veelbeteekenend. Alleen de heilige geest, het soort-wezen heeft de kracht, de smaak tot zulk een verheffing en veredeling. Nooit het individu. Zoomin als een aap een mensch kon uitdenken. En toch moet dit edeler wezen eenmaal ontstaan.

Ik bladerde gister in Nietzsche's Zarathustra. Heb ik dien man miskend? Evenals Schiller? Ik moet hierover een vast oordeel vormen.

maandag 27 mei

Ik las heden een rede van Bluntschli uit 1855 over het Idee van den Staat in de Middeneeuwen en thans. Toen ontmoette ik een zin waarin Prometheus genoemd werd, als de mensch tegenover de Godheid en toen begreep ik op eenmaal de Prometheus-figuur weer anders, door mijn beter inzicht van de mensch-God en den wereld-God. En toen kwam in mij het stoute denkbeeld deze verheven wezens wier bestaan mij in den laatsten tijd steeds vaster voor den geest staat, ook dramatisch te beelden. Dit is ook de groote opgaaf der dichters, de wetenschap van het bovenzinnelijke vast te leggen in gestalten. Dit is dan poëzie, theologie, wijsbegeerte, wetenschap, ethiek, alles in één. Zoo was ook het Grieksche drama. ▫ Niets onzinniger dan een kerk, of godsdienst, die los van wetenschap en leven, van staat en dagelijksch leven, als een soort ornament fungeert. ▫ Wat de wetenschap reeds is, wetgeefster op elk gebied, dat zal ook eens de bovenzinnelijke wetenschap zijn, zoodra wij geleerd hebben ook in 't bovenzinlijke wetenschappelijke stelligheid, binnen de grenzen van ons begrip te brengen. ▫ De eerste stap daartoe is significa.

Gister een heerlijke fietstocht met Giza, Hans en Martha langs de groene zonnige Vecht.

Shelley's Prometheus Unbound is zulk een drama. Maar naar mijn bevatting te onwezenlijk, alsof hij de wezens concipieerde, in aansluiting aan de oude conceptie, maar niet zooals ik ze thans begrijp, als geheel nieuwe modern-wetenschappelijke realiteiten.

Ik moet ook moderne nieuwe namen voor hen hebben. En ik krijg moed voor dit voornemen door de herinnering aan de buitengewone gemakkelijkheid waarmee de dier-figuren uit Minnestral voor mij levend werden.

Nooit heb ik iets zoo vlot, zoo spontaan, zoo als uit hooger bron neergeschreven, als die nachtelijke dier- en elventooneelen in Minnestral. ▫ Ik zou ook nooit een wereld-deel, Azië of Europa, als een levend wezen kunnen beelden, zooals Shelley. Dat is geen werkelijkheid, maar allegorie. Maar alle natuurlijke rijken, het plantenrijk, het dierenrijk, insecten, visschen, vogels dat alles zijn verheven wezens voor me - en dan aarde en zon en planeten. En alle soorten, en diervolken, en menschenstammen. Alle veelheden die gemeenschappelijke levensuiting hebben, en zich als eenheden tegenover elkander stellen. ▫ Niet, zooals de ouden, vuur en water, niet een rivier of een bosch, niet de oorlog of de liefde, - die versta ik niet als goden, als wezens. Maar elk bijenvolk, en het bijenras, en elk insectenras, en de insectenwereld, en de dierenwereld, en de plantenwereld, en de aarde, en de zon, - en de Almachtige waarin ze allen leven, en die in allen even innig, even dichtbij leeft. Dat is modern-wetenschappelijke theologie-philosophie.

En al is ruimte een schijn, toch is afstand, als symbool van beter of minder goed verstaan als meer of minder innig en één zijn, een werkelijkheid.

donderdag 30 mei

Ik las hedenmorgen de opmerking van een natuurgeleerde, dat het wenschelijk zou zijn de woorden doel en doelmatig geheel uit de wetenschap te bannen. ‘Want’ zei hij ‘als een plant een veerkrachtigen bouw heeft die haar tegen den wind bestand maakt, dan is dat doel reeds bereikt, en dan is er geen doel meer’. ▫ Dit is een malle redeneering. Het begrip doel is ontleend aan menschelijke handelingen. Maar alle functies in de natuur kunnen alleen worden beschreven en verklaard door vergelijking met menschelijke handelingen. Woorden als ‘vrijheid’ ‘verband’ ‘beweging’ zijn evenals ‘doel’ menschelijke functies toegepast op het niet-menschelijke. En zoover wij weten is er geen beweging zonder doel. Het begrip ‘handeling’ is voor ons onafscheidelijk van het begrip ‘doel’. Dat er iets voorvalt zonder doel is een absoluut onbewijsbare fictie, een schijnbegrip evenals ‘ruimte’ en ‘stof’. ▫ Elke menschelijke beweging of menschelijke functie is verbonden met iets toekomstigs zoo goed als met iets verledens, heeft dus oorzaak en doel. En van het bestaan van andere functies of bewegingen weten wij niets, en we hebben geen enkele reden om hun bestaan, door indirecte evidentie, aan te nemen. Ze zijn er dus niet, zoo stellig als wij het niet-bestaan van iets kunnen constateeren.

vrijdag 31 mei

Gister zag ik Toorop staan voor een winkel in Amsterdam. Hij zag mij niet, maar ik sprak hem aan. Ik had er spijt van want het eerste wat hij zei was: ‘Hoe is 't? ga je weer trouwen? Dat kon ik niet gelooven, toen ik 't hoorde.’ ▫ Ik zei ‘Wij kunnen nooit over het leven van een ander oordeelen, niet waar?’ ▫ Maar het sloeg mij neer, voor den geheelen dag, tot heden toe. Ik voel alsof ik ieder uit den weg zou willen loopen.

Ik moet dan steeds denken om den eersten tijd van ons huwelijk. Om Martha's lieve en teedere daden en gezegden, om het aanvankelijk vaste vertrouwen, om de heillooze scheiding in 1889, en ook nog om het zoo rustige en vreedsame samenleven van de latere jaren, en al de genoegelijke dingen met haar en de jongens, en om het berooven van haar, van mijn bijzijn en steun. En nu ben ik nog bij haar, en is alles nog schijnbaar bij 't oude. Hoe zal 't in mij toegaan als het alles veranderde werkelijkheid is? ▫ Zal de wroeging en onrust mij niet te machtig worden?

Ik sprak ook met Paul, en vond hem niet goed. Weer zoo somber en wonderlijk, en zijn uiterlijk slecht. Hij heeft juist zulke grilligheden als Sam b.v. toen ik over het Engelsche plan sprak: ‘ik houd niets van vastgestelde dingen’. In plaats van verheugd te zijn.

Er moet toch een beteekenis schuilen achter die merkwaardige physieke en geestelijke overeenkomst, die ieder ziet, tusschen enkele van Betsy's kinderen en de mijne, en tusschen Lady Welby en mijn vader.

zaterdag 1 juni

Zoel en veel regen. Ik voelde van morgen neerslachtigheid, die maar een kleine opwekking noodig zou hebben gehad om te wijken. Maar die opwekking kwam niet. Integendeel, nieuwe onaangenaamheden maakten het erger. Het is een eigenaardige gewaarwording, dat kenteren tusschen licht-zien en donker-zien van alles. -

De levendige Giza met haar sterke natuur schijnt Martha spijtig te maken, omdat ze zoo aan mijn zijde staat, en ook met Truida omgaat, en mij gelijkgeeft en bewondert. Dat brengt in Martha een zekere ergernis geloof ik, die zich ophoopt en nu en dan uitbarst. En omdat Giza mij losmaakt en tot uitspreken brengt, zeg ik onvoorzichtige dingen, die Martha vat geven. Zoo zei ik: ‘Ik ben er in den laatsten tijd wel aan gewend dat alles tegen-

loopt'. Toen viel Martha uit: 'zoo! nu zegje het toch zelf, wat ik zooveel jaren zei, en wat je nooit wou aannemen'. Dat was zeer moeielijk te verdragen, want het stelde voor alsof haar zwaartillendheid en pessimisme, die me altijd in alles bezwaarde en belemmerde, een wijze voorzichtigheid was geweest. Dat is geheel onjuist. Wat ze nu deed was het kleingeestige triomfeeren van den lafaard, als de moedige en ondernemende tegenspoed heeft.

Het uitblijven van berichten uit Duitschland slaat mij ook neer. Ik kan weinig velen. ▫ Deze week met van der Horst over de opvoering van Reinald gesproken. Er ontbreekt een acteur voor de titelrol. ▫ Met van Logchem over IJsbrand gecorrespondeerd. Hij wil een zeer onvoordeelig contract nu al met me afsluiten. Maar ik pas nu beter op.

Ik las een opstel van Cox, in de Psychiatrische bladen, waarin eindelijk het onhoudbare van de Ziehen'sche psycho-physiologische theorieën wordt begrepen. Gelukkig!

zondag 2 juni

Veel regen. Gister een zeer slechte, zorgelijke dag. Door geldzorgen. Vooral omdat moeder er weer in gemengd was, en ik hoorde dat ze slecht geslapen had. Emons overspannen. ▫ 's Avonds, nota-bene een deurwaarder om de vermogens-belasting, die Emons vergeten had te betalen. Hij kwam met getuigen om beslag te leggen. Gelukkig had Emons het geld liggen. Hans en Martha lachten er om. -

Giza is een merkwaardige vrouw. Martha sprak van morgen heel lief over haar, en uitte haar bewondering. ▫ De Hongaarsche paardrijdster, met Turksch bloed, die een naam maakt als Hollandsche dichteres, - het klinkt als een sprookje. ▫ Met haar scherpen blik en kloek gezond verstand en ongegeneerde openhartigheid doorgrondde ze en formuleerde ze den toestand in mijn huis beter dan iemand nog gedaan heeft. ▫ 'Kracht op kracht, dat gaat goed', zei ze. 'Maar als zwak bij sterk woont dan gebeurt een van beide, of de slappe maakt den sterke slap, of de sterke drukt den zwakke dood.' ▫ Dit is diep waar, en men denkt gewoonlijk anders, dat zwak door sterk gesteund wordt. Maar dat is onjuist. ▫ De vrede tusschen Martha en mij is alleen bewaard door een verkeerd toegeven van mij, door zwijgen en ontzien. Dat is geen zuiver evenwicht. ▫ Maar de vrede tusschen Truida en mij berust op een zuiver evenwicht, waarbij ieder zichzelf

aant.

handhaaft, en op een onbegrensde openhartigheid. Ik heb Truida nooit toegegeven, en toch heeft zij een veel grooter flinkheid van geest dan Martha, en alle macht die wij over elkander hebben berust alleen op liefde.

dinsdag 4 juni

Steeds slecht weer. Ik voel heden veel beter. En dat ondanks er geen opwekkende berichten komen. Maar de geld-angst is het meest aangrijpende/bemerk ik. Niet het werkelijk gebrek of verlies of de armoede grijpt aan, maar de zorg, het gevoel: morgen moet er zooveel betaald, waar haal ik dat van daan. Het is een nervositeit als een ander, zonder wijsgeerig erkende grond, maar zijn werking is fataal. ▫ Ik voel nu weer veel beter, en vooral ook door voldoening over het stuk dat ik nu schrijf - het laatste artikel voor die Freudige Welt. En het juiste vaste inzicht van de werksaamheid die voor me ligt. Het begrip dat ik mij vooral niet meer buigen moet tot lager werk, maar mij nu strikt houden aan mijn natuurlijk geesteselement. Ik moet van nu aan een vaste baan volgen, en alleen spreken en schrijven in de taal die mij eigen is, zonder vrees of ik wel begrepen zal worden en gewaardeerd. Ik ben nu bekend genoeg om ook zeker te zijn dat men zich eenmaal moeite zal geven mij te verstaan. ▫ Ik ben veel afgekomen van mijn aanvankelijke hoogheid, maar nu is 't genoeg. Ik ben nu oud genoeg om te kunnen spreken zooals ik 't meen, zonder den schijn van malle aanstellerij of ijdelheid. Ik ga nu niet meer links of rechts, om slechte verstaanders te gerieven of te ontwijken. ▫ In de ontzettende verwarring van hoog en laag heb ik nu het niveau gevonden waarin ik het best thuis gevoel en het meest kan uitrichten. Nu in vaste geduldige werksaamheid vooruit!!

donderdag 6 juni

Slecht weer. Ik ben weer zeer gedeprimeerd. Ik was bij moeder en ze was zoo nerveus en akelig door de zorg om mij. En nog altijd blijft het geldverlies aanhouden en de schuld wordt nog altijd grooter zonder dat ik beslist een einde zie. En hoe we dit ooit bijtijds terug kunnen geven is me een raadsel. Telkens blijk ik me weer te gewennen aan het denkbeeld dat we het hier op Walden kunnen houden. Maar dan zie ik weer dat het onmogelijk is, en de berekeningen van Emons zijn altijd te gunstig. Hij is nu wel bescheiden en ziet ook zijn fouten wel. Maar kan hij ze nog afdoende ver-

aant.

anderen? Hij is toch te werk gegaan als een wildeman, zonder bedachtsaamheid, zonder voorzichtige berekening, zonder zuinigheid, zonder beleid en overleg. Dat zijn nog al fouten!

Nu heb ik Janssen geschreven. Die *kan* helpen als hij wil. Maar hoe zal hij willen? En als deze hoop vervliegt, nu dan is 't uit ook.

Ik zei gister tegen Truida: ‘Men zou haast zoo ongelukkig willen zijn om door jou getroost te worden.’

Zoo is ze ook.

Ik was bij Betsy en zag de fragmenten uit mijn brieven die ze gemaakt heeft. Ik dacht: wat zou ik een aardig en interessant cultuurbeeld hebben kunnen schrijven als ik meer gereisd had en meer met menschen van beteekenis aanraking had gezocht. Ik heb me nog veel te angstvallig, te benauwd plichtmatig bewogen, en veel te veel beredeneerd braaf willen leven in plaats van mijn hartelust te volgen. ▫ Ik vind wel goed dat ze die fragmenten uitgeeft. Ze zullen mij een weinig recht doen.

Van Logchem schijnt nog al smaak in IJsbrand te vinden. Ten minste zijn brief impliceert dat. 't Eenigst lichtpuntje.

Een directe waarneming van ons instinkt zoek ik in dit verschijnsel, wat al vaak mijn attentie trok, dat het lustgevoel bij genotmiddelen sterker is, naarmate onze physieke toestand meer prikkel behoeft. ▫ Zoo smaakt een kop thee, een sigaar/ een glas wijn bepaald lekkerder, wanneer 't lichaam moe is en uitgeput. Ik merkte zelfs op, dat ik door die intenser lustgewaarwording op mijn moeheid attent werd. Dit nu is physiologisch onverklaarbaar. Want de gewaarwording is onmiddellijk/ nog voor er van eenige werking op 't organisme sprake kan zijn. De psyche weet dus, dat er iets gebeurt wat het lichaam zal goeddoen, en dat weten openbaart zij in verhoogd lustgevoel. Een werking die geheel buiten onze individueele vermogens ligt. Wij kunnen onmogelijk ons lustgevoel voor een of andere sensatie verhoogen, of ons zelfs denken dat ons individu dit zou kunnen doen. Evenmin als we b.v. een andere reukgewaarwording zouden kunnen scheppen tegenover een bepaalde stof.

Dit verschijnsel is maar een van de duidelijkste voorbeelden van veel dergelijke verschijnselen. Dorst hebben en honger hebben hooren er ook toe, maar daar is het onverklaarbare minder duidelijk. In sexueele gewaarwordingen is het misschien nog 't sterkst. De psychische veranderingen samengaand met min of meer sterke physieke sexueele neigingen.

De begrenzingen der soorten, waarbinnen de soort telkens weer terugkeert na variatie, en die alleen door mutatie worden overschreden, bepalen

de individualiteiten in de soort-wezens. En deze zelfstandige soort-wezens zijn dan weer gescheiden in groepen (bijenvolken) - en die weer in individuen. Muteeren is dan een verschijnsel dat veel overeenkomst heeft met het geboren worden en sterven der individuen. Ook daar wordt een nieuwe eenheid geschapen (geboorte), - of een omgrenzing verbroken (dood). ▫ Geboren worden en sterven zijn voor 't individu wat mutatie is voor de soort. ▫ Het bestaan van de soort, met variaties die binnen een zekere grens blijven met evenwicht van eigenschappen, en binnen die grens terugkeeren - dat is het leven van 't individu.

De reuk is 't orgaan dat 't meest direct met 't instinkt samenhangt. Bij de bijen zijn de volken onderling door een waarneming, die wij reuk noemen, verdeeld.

Eenzelfde reukgewaarwording kan met zeer verschillend lustgevoel verbonden zijn. Spijsgeur en sexueele geur voor en na verzadiging. Dit kan niet in een zin genoemd worden. Het laatste is zooveel subtieler. ▫ Zoo hangt de mate van 't verschil in lustgewaarwording bij den lichaamsgeur van een geliefd persoon, voor en na sexueele bevrediging, beslist af van de mate van geestelijke intimiteit of genegenheid. Bij enkel sensueele attractie zonder genegenheid verandert de gewaarwording van lust tot afkeer, bij genegenheid verandert ze weinig of niet.

vrijdag 7 juni

Van morgen veel Amerikaansch nieuws. Maar mijn moeder telefoneerde dat ze nog altijd niet slapen kon door zorg voor mij, en dat sloeg mij weer geheel ter neer.

zondag 9 juni

Eindelijk zomerweer. Van morgen een mooie rit te paard met Hans, over Loosdrecht. Zwaluwenberg, Lage Vuursche, bosch- en heipaden, langs hooge korenvelden en door schaduwrijke lanen. Het was heerlijk en geschikt tot opstijving van mijn moreel, waarmee het niet best gesteld was. Ik ben blij het gedaan te hebben, ondanks de kosten. Het heeft groote waarde voor me.

Gisteren bezoek van Pietro Mariatti. Een uiterst spraaksaam Italiaan. Volgens hem is het gelukkige Italia het land der ‘sofferenza’ het land van lijden en hard leven. Hij las de vertaling van ‘de kleine Johannes’ voor, het eerste hoofdstuk. Het klonk mooi en charmant en hij las met veel gratie en uitdrukking.

woensdag 12 juni

Ongeveer een week geleden zag ik van uit mijn raam, waar ik zat te werken, Giza bij de tuinschuur en ik riep: ‘Truida, daar komt mevrouw Janssen!’ Hoewel er hoegenaamd geen gelijkenis is. Gister zag ik, zittend voor mijn raam, op dezelfde plaats bij de tuinschuur, Janssen zelf. ▫ Hij was sympathiek en hartelijk en ik voelde iets warms voor hem. Ik was ontroerd bij zijn komst, en ik voelde iets wat ik nooit voor hem gevoeld had omdat hij zoo spoedig en zelf bij mij kwam. ▫ Wij spraken openhartig, en hij gaf de verzekering: ‘Martha zal ik niet in den steek laten.’ Dat was alles wat ik weten wou. Nu ben ik gerust dat het ergste niet gebeuren zal, - en nu wacht ik liever rustig af. Ik heb er Emons niet van gesproken, en vraag nu ook niemand meer om geld. 't Is beter dat hij zuinigheid leert. Nu Martha beveiligd is, - laat het nu maar stormen.

Moeder was hier. Ik zei haar eens geducht de waarheid, omdat ze zoo bang was geweest, en zoo boos op Emons. Ik geef dan een echt, flink standje, hoewel ik steeds denk: goeie moedertje. Maar ze heeft dat noodig, ze is dan veel geruster en gelukkiger. Ze moet mijn meerderheid voelen, anders is ze nerveus, verslagen, prikkelbaar en vaart tegen iedereen uit. Ze heeft een groot en edel hart en een heldhaftig karakter, maar ze heeft geen fijnen geest en geen diep intellect/ en om haar te begrijpen moet men zelf even ruim en flink van karakter zijn. Iets boosaardigs, iets geniepigs, iets ‘niederträchtigs’ heeft ze niet, dat is haar volkomen vreemd. Maar ze wil zedelijke grootheid zien, eer ze zich onderwerpt. Dat had mijn vader niet, die was even lafhartig als zij heldhaftig is, daarom kon ze hem nooit volkomen vereeren. En hij had een fijnen diepen geest die zij niet verstaan kon.

Geen mensch is zoo goed uit de combinatie van vader en moeder te verklaren als ik.

Ik meen op te merken dat een groep bijenvolken, een bijenstal, een zekere eenheid vormt, hoewel de volken elkaar onderling vijandig zijn. Vooral merk ik dit aan de makheid tegenover bekende menschen. Ik word nog maar zeer zelden door een bij uit mijn stal gestoken, hoewel ze tegen vreemden nog wel eens vinnig zijn. Terwijl de eene korf die ik in de Horstermeer gezet had, geweldig vinnig tegen mij werd. - En daarbij moet men in acht nemen dat het steeds andere bijen zijn, daar 't individu hoogstens eenige maanden leeft, en de koninginnen in huis blijven. Hier is dus een geest of genius voor ieder volk, een genius voor een groep volken en een soort-genius. -

aant.

Als ik ooit weer een novelle schrijf dan zou het moeten zijn om het sexueel leven van een man uit te beelden. Daartoe is het drama ongeschikt, omdat het onderwerp te fijn is. Wat ik voor Hedwig deed in de Koele Meren, zou ik nu voor een man doen. Maar dan: forscher, blijer, dramatischer, lichter en korter. Ik geloof niet dat ik het ooit in een drama zou kunnen doen. Sexueele dingen op de planken stuiten mij altijd. Ik maakte, behalve Lioba, al mijn drama's zonder sexueele kwesties.

donderdag 13 juni

Ik las in Harpers Weekly de hoogst leerrijke en interessante geschiedenis van den profeet Dowie. Hoe hij in New York kwam met duizenden volgelingen, en alles imponeerde door de voortreffelijke organisatie, door het zangkoor, de kostumes enz. En toen de ontgoocheling zoodra hij begon te spreken. De menschen die stilletjes vertrokken onder zijn toespraak, en zijn woede en de machtelooze pogingen om die menigte te beheerschen. Commando's: ‘blijf zitten! Je *moet* blijven zitten!’ die zonder uitwerking blijven. De bekende mislukte suggestie-vorm. Eindelijk de spot, toen hij woedend werd, de politie te hulp riep en zich geheel belachelijk maakte. Hier was dus een merkwaardige en treffende suggestie-proef, door een man met buitengewone suggestieve bekwaamheden, maar met een zeer middelmatig verstand en karakter. Zijn tienduizend geheel onderworpen volgelingen, het verzet der zelfstandigen in New York.

Wagner en vooral Strauss zijn eenvoudig voorbeelden van een hooger vorm van suggestie.

maandag 17 juni

Zaterdag zeilde ik met Hans in het jachtje van Grevers naar Hoorn. Het was vrij slecht weer, en bij Hoorn was het onstuimig. Ik vond de tocht prettig en was niet bang, hoewel ik zag dat Grevers het vrij benauwd had, en wou dat hij binnen was. Het is maar een rank scheepje en het stak zijn neus vaak onder de golven. Ik dacht heel rustig aan 't idee van vergaan, want ik was innerlijk zeer droevig. Het groote jacht van prof. Rotgans de Celox zeilde met ons mee, maar wij waren er eerder, in precies drie uren.

Ik bemerkte dat de heeren van de zeilsport geen groote helden zijn. In Hoorn lag een veel grooter jachtje, van den heer Tim, die den volgenden dag niet uit durfde, hoewel ikzelf het met de Ada graag zou gewaagd hebben. ▫ Hoe heerlijk zou mijn bestaan kunnen zijn, dacht ik. Want ik zou ook een jachtje kunnen gehad hebben, en ik zou door weer en wind gaan. ▫ Hans

en ik en Grevers en zijn dochter Ada sliepen in 't hotel en wij boemelden den Zondag door Hoorn. Ik was innerlijk zeer zwaarmoedig, hoewel ik pret maakte met Hans, en heel vroolijk scheen. Maar wel was er toch de bekoring van het Oud-Hollandsche stadje voor me, met zijn herinneringen aan het oude leven uit de tijden der republiek, toen de mooi versierde schepen in de haven lagen en de aardige geveltjes gebouwd werden. Ik zag het museum, met schutters- en regentenstukken en de schilderijen van Hoorn uit den bloei-tijd, en de overblijfselen van Hoornsche patriciër-huishoudens. Dat alles brengt een stemming te weeg, die lang nablijft - een gevoel dat alleen te verklaren is uit een directe verwantschap met dat volk en dien tijd, verbonden aan de impressie van het zee-leven, de zeewind in de ruischende olmen, de meeuwen aan 't strand, over de gelige golven, de in en uitvarende visschers, de oude verweerde hoofdpoort aan 't water. ▫ Deze stemmingen zijn intensief en onbeschrijfelijk. In Hedwig doe ik een poging tot beschrijven. Pierre Loti heeft ze ook gevoeld, maar zijn beschrijvingen zijn toch maar verre ontoereikend, hoe goed ook. En de mijne betreffen gansch andere volken en landschappen. Egypte en Japan uit boeken, - maar oud midden-eeuwsch Holland uit eigen ervaring. Vooral de 14^{e} tot de 17^{e} eeuw, en dan in het zee- en waterland. Ik voel meer voor Oud-Hoorn dan voor Oud-Amsterdam. Vooral die sombere hooge ruischende iepen in den zeewind, en die winkeltjes met teer en touw, en de meeuwen boven het haventje, en de stille grachtjes met oude huizen, vol eikenhout gesneden beschot, en zware zolderbalken. ▫ Daarbij was mijn stemming innerlijk zeer droevig en het weer guur en onstuimig.

Ik ging alleen met den trein terug, Hans en de anderen met de stoomboot. Ik werd zeer onrustig en kon niet langer meedoen aan 't babbelen en boemelen. In mij ontwaakte een zucht naar vrijheid, die mij deed besluiten alles wat ik had te verkoopen, mijn schulden af te doen, en dan maar zien van mijn pen te bestaan. Met dit besluit ging ik naar Bussum, zeer droevig voelend.

Ik bestudeerde aandachtig de vlucht der meeuwen. Een meeuw kan, tegen een stijve bries in, onbewegelijk op één plek blijven, zonder dat men ziet dat hij een enkele beweging maakt. Door de wonderbare fijne bouw van zijn vleugels en staart kan hij een stelling innemen waardoor hij de windkracht omzet in lijnrecht tegenovergestelde richting. Dit is een ongeloofelijk wonder! En welk vernuft, en welke ervaringskennis behoort daartoe! ▫ Ook hedenmorgen bij het zien hoe de ranken van een klimplant werken dacht ik over het vernuft, dat daarvoor noodig is. ▫ Hoe heeft men

zich zoolang door de Na-Darwinistische geleerden laten verbijsteren om hier niet langer van vernuft te spreken. Dat is wel blindheid met open oogen.

vrijdag 21 juni

Onstuimig, guur weer.

Dinsdag ging ik naar den Haag om Ida Bäckmann op te zoeken die bij mevrouw Boon-Clemens logeert, om als journalist de vredesconferentie bij te wonen. ▫ Ik werd er lief ontvangen, een klein Zweedsch meisje van twee jaar, ‘lille Merta’ bood mij een groote boeket witte rozen aan met linten in de Zweedsche kleuren en een ‘hulde van de Zweedsche vrouwen’. Aan tafel was een Zweed uit Londen, de journalist Henrichson, zoodat ik geheel onder Zweden was, en mij heerlijk in 't buitenland voelde. ▫ Ida Bäckmann was geheel anders als ik mij herinnerde. Ik vond haar hoogst merkwaardig en sympathiek. Een kleine, lenige, bewegelijke vrouw, die mij aan Gertrud Eysold deed denken, maar met een grijsblond behaard denkershoofd en felle, vurige oogen en een oolijke lachplooi om den mond. Ze kan niet stilzitten en praat veel en levendig, en zit nooit op een stoel maar altijd op den grond of op den rand van een of ander meubel. En ze is geestig en rechtuit, fijngevoelig en ongekunsteld. Met haar breede witte omgeslagen kraag en hoog voorhoofd en manenhaar doet ze aan een vrouwelijke Beethoven denken. En voor mij is ze vol eerbied en hartelijkheid. Het deed me goed. Gustav Fröding is altijd in haar gedachten en ze vertelt treffende en roerende dingen van hem. Zijn portret beantwoordde geheel aan mijn voorstelling van IJsbrand. ▫ Haar bezoeken bij hem in 't gekkenhuis. ‘Wat heb je de heele week gedaan, Gustav?’ ‘Nu! - gek geweest, wat anders?’ ▫ Wij spraken tot in den nacht, over veel belangrijke dingen. ▫ Toen ik bemerkte dat ze Zweedsch patriottisch was, anti-Noorsch, deed me dat plezier. Want ze is zóó ruim, dat ik bang was voor het al te wijde uitzicht, dat duizelig maakt. ▫ Zulk een beperkend instinkt is heilzaam en een goed teeken. Gedegenereerden en decadenten zijn geen patriotten. ▫ Over Ellen Key dacht ze evenals ik. ‘Die schuimt alle goede dingen zoowat af’ zei ze. ▫ Ik hoorde met verbazing dat ze zich ook ‘jenseits Ibsen’ voelde. Maar ik bedacht later, dat Ibsen een Noor was en zij een Zweedsche. ▫ We spraken over de Scandinavische schrijvers. De meesten gaan achteruit zei ze. S. Lagerlöf heeft Gösta Berling in den droom geschreven, daarna is ze zwakker geworden. Geyerstamm teert op zijn roem. Brandes wordt niet

aant.

meer gevierd als vroeger. ▫ Ze vertelde ook van Heydenstamm die tweemalen gescheiden en hertrouwd was. De laatste vrouw had niets als een mooi gezicht, en nu wordt ze corpulent, tot zijn straf. ▫ Ook van een schrijfster, vriendin van haar, die het mooie woord zei: ‘Men moet te veel achting voor zichzelf hebben om ooit intiem met zichzelf te worden’. ▫ Ida en ik werden gekiekt door een jong schilder, die twee dagen op me gewacht had. De foto leek op een farmer en zijn vrouw uit Amerika. ‘We zien er uit of we twintig kinderen hebben’ zei Ida.

Gister was ik met lieve Aapje bij Giza en wij deden een auto-tocht. Ik was veel kalmer en opgewekter dan in langen tijd. Ik had ook een goed bericht van Else, dat Kahane IJsbrand mooi vond en het warm aan Reinhardt had aanbevolen. ▫ Ik had ook besloten Walden te verkoopen en de spaarkas reeds aan Emons overgedragen. Ik voelde nu vrijer en ruimer, en boven de zorgen uit.

maandag 24 juni

Het weer is gestadig slecht, guur, wild en nat.

Gister zouden we een zeilwedstrijd meemaken, maar het stormde zoo dat die een week werd uitgesteld. Een tjotter sloeg om. We voeren met de juryboot naar de Oranje-sluizen, vandaar liepen Hans en ik over de Zeeburgerdijk in den storm wind op.

Ik heb hooi-katarrh en voel zóó-zóó. Wat er gebeuren zal is nog onzeker. Het is de vraag wat Janssen zal doen. Wat mij betreft ik kan niet meer doen dan afwachten. Meer geld opnemen doe ik stellig niet, en als mijn schuldeischers meer willen dan moeten ze mij maar executeeren. Het is mij om 't even. Ik zal Walden evenwel toch verkoopen zoodra ik kan. En dan moet ik naar Amerika, om te trachten wat te verdienen. Maar daarvoor moet ik wachten tot ik bericht krijg.

Het lezen van de correspondentie van Franklin deed mij goed. Vooral het tweede deel tijdens den oorlog. De man van 70 jaar die naar Frankrijk zeilt om zijn land te vertegenwoordigen, en al zijn geld (100.000 frs.) leent aan zijn regeering om de oorlogskosten te bestrijden. Die bij zijn overtocht, na den dood van zijn vrouw, op een reis van zes weken de Golfstroom ontdekt. Vooral de prachtige en kostelijke stelligheid, waarmee hij altijd weet wat te doen en hoe zich te houden. ▫ Hij is de man die algemeen menschelijke wijsheid vereenigt met praktische werksaamheid. Iets wat ik in mijn extra-hoofdstuk bij de Blijde Wereld een onmogelijkheid noem. Maar

bij Franklin is het toch mogelijk omdat hij een zoon is van een jonge, onbedorven en gelijkmatig samengestelde maatschappij. Daarom is juist zijn figuur zoo veel-beteekenend. De oude staten konden nooit zoo'n man opleveren. En dat weet hijzelf en zegt het.

dinsdag 25 juni

Hevige storm en regen.

Ik bestudeerde de lijn getrokken op de plaat van een gramophoon. Het wonder is dat één enkele lijn, uitwijkend in twee richtingen, op en neer en heen en weer, al die emoties kan uitdrukken die wij van een gecompliceerd muziekstuk ondervinden. Het stiftje wordt maar in twee richtingen bewogen, door de bodem en door de zijwanden van de kleine groeve, met een zeer kleine uitslag, en daardoor worden al de gecompliceerde harmonieën van een vol orkest teweeggebracht.

Eerste gedachte: hoe ontzachlijk samengesteld zijn betrekkelijk eenvoudige gewaarwordingen. Of liever: welk een fijn mechanisme wordt vereischt om ze te weeg te brengen. In ons oor is dit gramphoon-mechanisme ook aanwezig in een klein bestek en nog veel subtieler.

Tweede, beklemmende, schijngedachte: kan dus alle muzikale schoonheid worden teruggebracht tot zooiets doods als een golvende lijn. Het zou theoretisch mogelijk zijn de muziek van die lijn *af te lezen*. Die lijn is, theoretisch, geheel in getallen uitdrukbaar. Het schoonste verhevenste muziekstuk is dus een op bepaalde wijze slingerend lijntje, en dit weer een mathematische formule.

'*Is?*' neen, het i*s* dit niet. De lijn is niet identiek met de muziek. Zoomin als een boek identiek is met de gedachte. En zoo niet, wat is 't verschil? ▫ Wat is 't verschil tusschen de lijn, die geheel en al volkomen, een schoon muziekstuk uitdrukt, en de aandoening? ▫ Voor den materialist is er geen verschil. Voor hem is dus leven en gevoel werkelijk zooiets als een gecompliceerd golvende lijn. Feitelijk is de lijn het schijnbeeld, het gevoel de werkelijkheid. ▫ Dat neemt niet weg dat er dus ook voor alle gevoel een mathematische expressie moet zijn. Wanneer wij zulke verheven aandoeningen als muziek, zoo eenvoudig en nauwkeurig kunnen vastleggen in een golvend lijntje, dat mathematisch zou kunnen worden uitgedrukt, dan is zulk een uitdrukking ook voor alle aandoeningen en gevoelens mogelijk. Nu rijst de vraag of het feit dat wij organen hebben die deze materialisatie der werkelijkheid, deze in een lijn geformuleerde schoonheid weder tot

aandoening kunnen vertalen, ook niet bewijst dat de schepper van deze organen, de soort, ook de daartoe vereischte ontzachlijke mathematische bekwaamheid bezit.

De grammophoon-lijn is een symbool dat onze oogen niet kunnen vertalen maar onze ooren wel. Het symbool hebben wij vastgesteld, niet door berekening, maar door empirisch volgen van de aanwijzingen van ons gehoororgaan. We hebben een kunstmatig gehoororgaan samengesteld, en toen daarin de door ons gehoororgaan gecontroleerde klanken zich laten registreeren. ▫ Maar een symbool onderstelt altijd voorafgaande, onderlinge afspraak omtrent zijn beteekenis. Waar is die? ▫ Het feit dat onze ooren dit symbool begrijpen bewijst dat er voorafgaande kennis was omtrent de beteekenis. Die kennis is niet in 't individu. Het individu zou nooit, door eigen berekening, tot het begrip van de beteekenis van het symbool kunnen komen. ▫ Dat wij, individuën, de beteekenis verstaan van symbolen, wier mathematische constructie oneindig ver boven onze vermogens gaat, bewijst dat wij gevormd zijn, en ook nog in ons leven verbonden worden door een wezen dat ons in kennis, vernuft en wijsheid oneindig overtreft.

zaterdag 29 juni

Regen, regen.

Bij 't overlezen van de vorige bladzijden nog de volgende gedachten: de grammophoon-lijn of liever: de beweging van het stiftje bij 't spelen, is geheel en eenvoudig de samenstelling van ruimte en tijd, het stiftje, de punt er van, beweegt zich op en neer en heen en weer, in één vlak, dat zijn dus ruimtebewegingen, het muziekstuk ontstaat door de opvolging, in tijd, dezer bewegingen, het uittrekken er van tot een lijn. ▫ Een muziekstuk is dus beweging in ruimte gecompliceerd door beweging in tijd. Uit deze beiden bestaat dus muziek. De aandoening zelf is daar buiten. Het is mij nu of we konden zeggen: wij, menschen, *zijn* een beweging in tijd, door een ruimtevlak.

Mijn beklemming voor het ‘te wijde uitzicht’ is dan het besef van andere bewegingen, als tijd en ruimte. Het zou mij verschrikken als alles was, zooals ons leven, terug te brengen tot het ruimtevlak en de tijdsbeweging. Er zijn oneindig veel zulke bewegingen. Wij kennen er twee. Ruimte kennen we door beweging, anders niet, tijd is een beweging, die de ruimtebeweging compliceert. Beweging is de fondamenteele eenheid van beiden.

Donderdag was ik in den Haag, en hoorde 's avonds een voordracht van

aant.

Cora Richmond/ een middelbare dame uit Chicago, die eenige zalvende gemeenplaatsen zeurig uitgalmde, soms op rijm en maat, en dan op een opgegeven onderwerp improviseerde. Ieder mocht een onderwerp opgeven, en de bewonderende echtgenoot vroeg vooral of geheel vreemden iets wilden opgeven, opdat zou blijken dat het geen afgesproken werk was. Een concert-dichteres dus. Ik vond het vervelend. Stead zei mij, dat ze dat al dertig jaren deed. ▫ Ik lunchte den volgenden morgen bij Stead die mij merkwaardige verhalen deed. O.a. van een Amerikaan die een tweede vrouw had, na den dood van de eerste, en plotseling bemerkte dat die tweede medium was en dat allerlei geesten door haar spraken. Hij was rijkgeworden door op die wijze gewonnen raad. Eindelijk sprak ook zijn eerste vrouw door de tweede. Het medium was geheel vergeten wat de bezoekende geest gezegd had, hoewel ze niet in slaap of trance kwam, en de oogen open hield. De tweede vrouw was sterk en zwaar, intelligent maar physiek koel, niet sensueel. De eerste vrouw was zeer sensueel geweest. En eindelijk verzocht n°.1 of ze een geheelen nacht in n°. 2 mocht blijven en dat gebeurde. En de man vond een sexueele bevrediging zooals n°. 2 nooit gegeven had. Eindelijk wilde n°. 1 niet meer weg, en bleef dag en nacht. Dit begon den man te verdrieten en te bezwaren, omdat hij meer van n°. 2 hield. Eindelijk verdreef hij n°. 1 voor goed, en liet haar weg blijven.

Een prachtig onderwerp voor een proza-verhaal. Ik zou er zelf neiging toe gevoelen het te schrijven. In dit schema, deze verwikkeling, de merkwaardige gestalten doen handelen die mij voor den geest staan. Zonder eenige tendens. Misschien in brief- of dagboek-vorm. ▫ Stead gaf mij ook een ringetje van een vriendin van hem, mrs Morris, en verzocht mij haar in den droom te roepen, wat ik beloofde.

Ik at en logeerde bij mijn goede Zweden, en werd door de ouders van lille Merta, den heer en mevr. Lindberg uitgenoodigd om naar Stockholm te komen.

's Avonds, na de conference, in de salons van Stead veel grappen en vroolijkheid. Dr. Eyckman, Madame d'Albert - deze laatste een typische Parisienne, niet jong meer, maar zeer elegant, geestig, druk, uitstekend talen sprekend, het heele gezelschap levendig houdend en amuseerend. Daarna nog in de Twee steden - waar we de Zweden zouden vinden. In het fraaie hotel-restaurant: ‘Où sont les Suèdes?’ riep mad. d'Albert, ‘vous nous avez promis des Suèdes’ (tegen Ida Bäckmann) ‘Il me faut des Suèdes, morts ou vivants!’ ▫ Ida Bäckmann nam een servet over den arm en deed een oberkellner na: ‘Madame, bedaure sehr. Schweden sind nicht mehr

da! Schweden werden so spät nicht mehr serviert. Kann ich mit etwas Anderem dienen?' ▫ Om half twaalf kwamen de Zweden toch.

Vrijdag liet ik Amsterdam zien aan mad. d'Albert en aan Ferrara, den gedelegeerde uit Cuba, geboren Italiaan, een hupsch en elegant jong mensch. Men had hem beschuldigd anarchist te zijn en daarom nam hij ontslag. Ik vond het nog al een aardige dag. Ik schold op Amsterdam, omdat ik er van gruw, maar ik moest erkennen dat het mooi was, - en nooit kreeg ik zulk een grooten indruk van de schatten op het rijksmuseum.

's Avonds hoorde ik 'la Vita nuova' van Wolf-Ferrari in de kerk te Naarden. Het was stampvol en druk in de kleine schilderachtige stad. De kerk was prachtig met de kaarsenkronen en het donkerblauwe avondlicht door de ramen in de gewitte bogen. En ook de muziek was een groot genot. De machtige, ontzachlijke woorden van Dante, zoo waardig en statig gezongen. Het was groot. En ik voelde mij zeer opgeheven.

Veel menschen om mij heen, die mij aan al mijn misère herinnerden. Advocaten, grossiers enz. Maar ik zat in lief gezelschap, tusschen Betsy en Carry en dat was heerlijk.

Gister Zaterdag was ik bij Betsy. Hoe mooi is deze verhouding tusschen haar en mij. Zij is nu geheel en al rustig, en haar edele natuur komt geheel vrij.

woensdag 3 juli

Harrow, met Paul. Ik vond Lady W. gedeprimeerd, en mr Macdonald ook. Het deed mij goed te bemerken dat mijn komst hen opfleurde. En Lady W. zei dat ze blij was dat ik gekomen was. ▫ Vanmorgen zeide ze, dat ze een voorgevoel had dat Den Haag, waar nu de vredesconferentie is, eenmaal zal worden de plaats van bijeenkomst voor het eerste congres van Significa.

De kleine mismaakte Macdonald met zijn sarkastisch en geletterd intellect was blijkbaar verbitterd onder zijn gering succes. Hij schold op zijn land, en vertelde van de lof die zijn werk vroeger had gevonden, toen men zei dat er na Swift niet zoo in Engeland geschreven was. Zijn scherp gedicht tijdens de boeren-oorlog. De edelmoedigheid van Engeland noemde hij de edelmoedigheid van een man die een ander tevergeefs heeft willen vermoorden en als 't niet lukt hem de hand aanbiedt, en spreekt van vergeven en vergeten.

Ik was aanvankelijk onrustig, door 't gevoel hier als gast te komen, ter-

wijl mijn positie in Holland zoo desolaat is. En door de vraag hoe Paul zich houden zou. Maar ik bemerkte hoe welkom ik was en hoe ik goed kon doen. En ik voelde opgewekt en energiek. En ik besloot rustig deze gastvrijheid aan te nemen, zoo lang mogelijk. ▫ Paul is nog wel wat verlegen, door de taal, maar de toon is hier zo gemakkelijk, hij zal zich wel thuis gevoelen.

In de spoor begreep ik de analogie van natuur- en levensverschijnselen. Het kwam plotseling in mijn hoofd. ▫ Hoe hooger de natuurverschijnselen zijn/ hoe minder we hun samenhang als levensverschijnselen kunnen waarnemen. ▫ De zwaartekracht en al de physische krachten/ eigenschappen der doode stof zoogenaamd, dat zijn de levensverschijnselen van het hoogste wezen of de hoogste wezens. Of het het allerhoogste wezen is, God zelf, dat hangt er van af of er naast den kosmos nog een hyperkosmos is, met andere, meer algemeene wetten. ▫ De verschijnselen van planten en dierenwereld zijn de uitingen van lagere levende wezens, maar oneindig boven ons individueele leventje. ▫ De instincten zijn de algemeene levensuitingen der soorten. Uitingen van vernuft en kennis, maar van beperkt vernuft en beperkte kennis, hoewel ver boven de onze. ▫ De eigenschappen der atomen en moleculen zijn uitingen van veel hooger leven, maar staan gelijk met wat de instincten zijn voor de soort. ▫ Zoo doende leeft het hoogste wezen ook in al de lagere, en zij in het hoogste wezen. Daar hun instincten met en door Zijn krachten werken.

In onzen tijd is het niet mogelijk alleen door de kracht van een waar woord op de groote massa te werken. Daarvoor is die massa te ongecultiveerd, en te onzelfstandig. Er moet een zekere mate van persoonlijken invloed bijkomen. Aldus kunnen wij alleen werken door tusschenkomst van personen met aplomb, eerzucht, heerschzucht en ambitie, die de waarheid in zich opnemen en actief maken.

donderdag 4 juli

Steeds slecht weer. Wolken aan den hemel en ook nog in mijn gemoed. Soms voel ik alsof Lady W. zwakker wordt van geest en karakter en vind ik haar uitingen niet meer zoo diep en bizonder. Zoo was zij zeer vervuld van de mogelijke bewoners van Mars, en dat die ons zouden pogen te roepen. Maar voor mij is dat ondergeschikt, een bijzaak. Er zijn levende wezens in onze onmiddellijke nabijheid, die wij niet bemerken en er zijn zeker pogingen genoeg gedaan om onze aandacht te trekken.

Gister met Paul in het Kunst-nijverheidmuseum te South Kensington, en in de Indische afdeeling. Er was overweldigend veel, maar het deprimeerde niet en we pikten telkens hier en daar wat moois uit.

vrijdag 5 juli

Gisteren met Paul naar de speech-day van de Harrow-school, een typische bijeenkomst van Engelsch High-Life, een echte garden-party. Veel jongens in rokken en hooge hoeden. Veel mooie toiletten. De Maharajah en Maharanee van Khurtapala met twee grootoogige, schuwe dochters, in fijne, teerkleurige zijde, maar met zwarte doek en cape om voor de kou.

Ik las Bernard Shaw's: ‘John Bull's other Island’ en ik was verbaasd over de fijne geest en de voortreffelijke karakteristiek en de scherpe satire. Hij is een eerste rangs comedie-schrijver en zijn werk staat ook literair hoog. Aanwezig is de voortdurende spanning door geestige karakter oppositie. Maar er is weinig beweging, geen tragiek, weinig verhevenheid door actie.

Ik las ook Pragmatism door William James.

Wat ik hier mis in Shaw, in James, in het geestes-leven hier, is het poëtisch schoone, het Danteske. En het komt mij voor dat ik dat niet genoeg durf handhaven. En dat is toch mijn recht, mijn voornaamste macht en mijn verplichting. Maar het handhaven is moeielijk, waar mijn taal niet verstaan wordt.

Leelijke droomen. Een slachterij waar ik tusschen de beesten, ook geslachte menschen zag uitgestald, netjes opgemaakt, allen met dezelfde draai, om het smakelijk te maken. Ik zei ‘dat gaat hier nog al kannibaalsch toe.’

Veel last van mijn neus. Productie geheel stil. ▫ Het is alsof ik in een vreemde stilte van overgang leef. Ik wacht, ik wacht. Suspense. Dat is 't woord. Ik kan zelfs niet aan mijn liefste schrijven. ▫ Wat er in Holland gebeurt weet ik niet. Ik verlang naar een samenwonen met mijn lieve vrouw, en werksaamheid. Hier wordt te veel tijd aan gezelschapsplichten, conversatie en maaltijd verdaan, hoewel de conversatie leerrijk is. Een eenvoudig leven, aan zee of in de bosschen, of de bergen, zeer eenvoudig en ongestoord, met wat muziek en conversatie van tijd tot tijd.

zondag 7 juli

't Weer betert.

Geen nieuws van Holland. ▫ Vanmiddag met Sir Oliver Lodge gesproken. Hij vertelde dat de ether bleek een veel substantieeler ding te zijn dan stof.

Een kubieke millimeter ether zou een massa van dertigduizend tonnen hebben. Hij begreep terstond mijn opmerkingen over de grammaphoonlijn, waarin tijd de derde dimensie is en hij zei: ‘bij ons is tijd de vierde dimensie.’ Dit laatste zie ik echter nog niet. Het lijkt mij eerder of al onze indrukken tot twee dimensies kunnen worden teruggebracht. Beweging in één vlak, waargenomen door het subject bewegend in tijd, als derde afmeting. Immers de samengesteldheid der gehoorsindrukken al was die nóg zoo duidelijk, is een schijn, ze kan worden herleid tot één eenvoudige snelle opvolging van een zeer klein punt. Welnu, dan is er ook reden hetzelfde van alle indrukken te verwachten. Er zijn dan geen samengestelde indrukken, en *alle* sensatie kan worden herleid tot zeer snelle beweging van een punt in één vlak, waargenomen door het subject bewegend in een richting loodrecht daarop (deze laatste beweging heet tijd). De composante van deze beide bewegingen drukt alles uit, alles. Er is niets als de complicatie van deze beide bewegingen. ▫ We komen zoodoende tot het geweldige en groote mysterie van de aanwezigheid van het oneindige en alom tegenwoordige in een oneindig klein punt. Alles is te herleiden tot twee bewegingen, tot één bewegend punt. ▫ Ik sprak ook met hem over de mutatie, en de uitingen van het intellect der soort. Hij vroeg of ik dacht dat de mensch-soort op dit oogenblik aan 't muteeren was. Toen noemde ik het groote bezwaar dat meer intellectueele ontwikkeling grooter schedelruimte vereischte, en grooter schedel een grooter bekken bij de vrouw om geboren te worden, en dat de combinatie van groote schedel en groot bekken een ligging van het foetus noodzakelijk maakte die dubbelzijdige heup-luxatie ten gevolge had. Zoodat de dubbelzijdig mankgaande vrouwen een teeken waren van de onmacht van ons ras om het groote hoofd en het groote bekken te doen samengaan.

Het evenement van deze reis naar Engeland is mijn waardeering van Shaw. Ik erken dat mijn aanvankelijke meening over hem geheel ongegrond was. Hij is een echt kunstenaar.

Ik was bij de familie Wallace (Dr. Abraham Wallace, een S.P.R. lid) onze buren hier, met Paul. Gemoedelijke, onvormelijke Schotten. Twee flinke jongens, een muziekale moeder, een aardig meisje met welig haar. Er was iets wat mij sterk aantrok, en mij tevens droevig maakte, in dat jonge flinke gezonde meisje. Daarbij vond ik de Duitsche Gerta Tönnies onbevredigend schraal en oninteressant. Het gezin leefde blijkbaar weelderig. De jongens hadden een motor, en een geheel huis voor hun werkplaatsen en studieproeven.

donderdag 11 juli

Eindelijk komt er verbetering in 't weer. Een anti-cycloon. Gister was 't afschuwelijk. Koud en nat als in Januari, van nacht 40°. ▫ Gister op de bloemententoonstelling in Holland House. Prachtige orchideen en verbazende variëteiten van Laterus, Sweet pea, en bol-begonia. ▫ Eergister in 't Britsch museum met Paul.

Het failliet is afgewend en ik nam me voor naar Zandvoort te gaan, en daar de gebeurtenissen af te wachten.

Lady W. heeft mij gister op haar slaapkamer laten roepen en sprak mij over haar oom, den Duke of Rutland, hoe die een vrouw trouwde van zwakke constitutie en hoe de gansche familie er bedroefd over was. Hij deed het omdat hij wist dat zij verliefd op hem was, en hij was zoo ridderlijk. Maar Lady W. noemde het een groote fout, want men moet voor het geslacht zorgen. ▫ Ik vond deze toespraak merkwaardig, omdat ze mij daarvoor had laten roepen, en ik haar toch nooit heb verteld dat Truida zwak was.

vrijdag 12 juli

Gister met Hamilton Holt geluncht. Een flinke, stevige, rustige, intelligente Amerikaan. Gladgeschoren breed gezicht. Zeer beschaafd en welgemanierd. We spraken over mijn vooruitzicht op een lecturing-tour door Amerika. De westelijke steden zijn het beste er voor. Daar komen geen theaters en concerten, en is men zeer begeerig naar ontwikkeling. Kleine steden van 20 à 30000 inwoners. ▫ Ik ben geneigd naar deze nieuwe ondervindingen, en onderneem de reis stellig als 't mij mogelijk is. Hoe jammer dat mijn lieve vrouw niet zal mee kunnen gaan. Want het zal zwaar werk zijn. Duizenden mijlen sporen in drie maanden.

Met Paul in de National Galery. Zeer genoten. ▫ Een van de merkwaardigste schilderijen is het ruitergevecht van Ucello. ▫ Een zoo groote naïeveteit in de techniek, gepaard met een zoo verbazende knapheid, dat de psychologie van dezen man mij een raadsel is. De paarden zijn geheel fantastisch, als van ijs of marmer, de verhoudingen soms onzinnig, - en toch zijn de bewegingen der drie geharnaste ridders magnifiek van leven en uitdrukking, toch zijn sommige details verbazend knap geschilderd en is het geheel een wondermooi samenstel van sobere kleur en kranige lijn, met groote maestria uitgevoerd, vast en solide. Deze naïeveteit is artistieke toeleg. ▫ Buitengewoon mooi zijn, natuurlijk na de Rembrandt's, de Terborghs

aant.

en de De Hoogh's, de drie zwart-fluweelen jakjes. Terborgh is hier vooral op zijn best. Vermeer is maar door één stuk en niet het mooiste, vertegenwoordigd. ▫ De moderne Hollanders, Mauve, Israëls/ Maris, en Bosboom, maakten geen goed figuur. Bosboom nog 't best, maar niet veel beteekenend. Mauve zwak, Israëls gewoonweg leelijk. ▫ De moderne Franschman Fantin Latour maakte veel beter figuur naast de ouden.

zaterdag 13 juli

Gister bij de Wallace's gesoupeerd en daarna heeft mevr. muziek voor ons gemaakt, Bach, Beethoven, Liszt, Chopin en Schotsche volksmelodieën.

Ik verlang nu naar huis, alsof ik innerlijk genoegsaam hersteld ben.

Dat wil zeggen ik verlang naar mijn vrouw en naar Zandvoort, niet naar Walden.

Toen ik hier pas kwam waren mijn gedachten onrustig en had ik steeds erotische droomen. Nu ben ik veel rustiger maar verlang ook veel sterker naar mijn vrouw en welbewust naar een kind van haar.

Dit zijn dingen waaromtrent de menschen nog heel anders moeten leeren voelen en denken. Het is mij of ik in een pantser van leugens heb geleefd.

Gister las ik een artikel in de Contemporary over Pessimisme en Optimisme. En ik voelde op eenmaal hoe ‘de Idealisten’ een meer tragisch verloop moest nemen. Ik voelde hoe de figuur van Idse steeds belangwekkend en boeiend gemaakt kan worden, maar hoe hij dan ook moet ondergaan.

zondag 14 juli

Gister namiddag naar het Garrick theater, the Walls of Jericho gezien. Een braaf stuk maar erg gewoon, niet te vergelijken met Shaw. Maar ik had, in de entre-acten, onder de muziek, heerlijke en onbeschrijfelijke aandoeningen van schoonheid. De subtiliteit er van maakt alle woorden nutteloos, maar het deed me voelen alsof ik die schoonheid zonder omzien of ophouden volgen moest. ▫ Het is zichtbaar, maar met een diep verschiet van geheimzinnig lieflijke emotie er achter.

's Avonds dineetje bij Loes Kann. Met drie doctoren, Trotter, Jones en Eder. ▫ Trotter een merkwaardig, gereserveerd, diep-denkend type, een fijne, scherpe geest. ▫ Jones zijn volgeling en vereerder. ▫ Eder een meer gewoon Joodsch Socialistisch Zionistisch vegetarisch propagandist. ▫ De

laatste had het hard te verantwoorden. Ik verdedigde de Ideeën in het extra hoofdstuk van de blijde wereld uitgesproken. En vond bij Trotter volkomen instemming, of zelfs voorafgaande gelijkheid. ▫ Paul was somber. Hij moest aldoor pluizen, zei hij. En dan vond hij dat alles tot niets reduceerde, en de menschen maar een schijn waren van wat ze meenden te zijn. De te wijde blik. Pluizer.

dinsdag 15 juli

Heerlijk zomerweer.

Nu begint goddank de ‘suspense’ te breken, en alles vaster vorm aan te nemen. Ik voel veel klaarder en gelukkiger nu. Zondag was de eerste echt heerlijke dag, toen ik met Paul van Richmond naar Hampton Court wandelde, door het vroolijke Engelsche land, de grootsche parken, de vele wandelaars. We zagen het oude paleis en de mooie bloemtuin met de prachtige Yew-boomen, en dronken thee aan de rivier, op een bloemrijk balcon kijkende naar de tallooze bootjes met lichtgekleede menschen.

Vandaag sprak ik de Ely's en stelde mijn reis naar Amerika vast op October 1908.

En van middag met Lady W. sprekend raadde ze mij daar een poos te blijven wonen, en dat lacht me toe, dan hoeft de scheiding niet van mijn lieve vrouw, maar ik neem haar mee.

zondag 21 juli

Steeds koel, N. wind.

Ik kwam Vrijdagmiddag thuis. Holland drukt mij ontzettend. Ik was in de laatste dagen in Engeland rustig, gelukkig, vol moed en vertrouwen. Ik wilde liefst zoo spoedig mogelijk weer weg uit Holland. Ik verheugde mij op Amerika. Maar nu drukt alles weer, de kleine, laffe, bekrompen menschen, het leelijke ras. Ik zocht gisteren een dag tevergeefs naar kamers in Zandvoort. Ik twijfel aan mezelven, ben bang dat mijn stem niet toereikend zal zijn voor die voordrachten, dat ik heesch zal worden. Ik vind dat ik zoo weinig nog deed, ik vind mezelf lui en traag. Ik lijd onder haat en wantrouwen, die ik hier om me heen voel. Ik tob over 't verloren geld. Een prettige dag was het met Suze Zutter/ Truida's zuster die uit Zwitserland over was met haar zoontje. Ze was zoo levendig en vurig, met zulke felle oogen, ik mocht haar, en wil graag bij haar inwonen.

aant.

woensdag 24 juli

Stil, koel, bedekt.

Er komt wat beterschap. Brieven uit Amerika. Gister met de Ely's bij moeder gegeten. Zij was zeer fraai gekleed. Hij is een uiterst beleefd, vriendelijk, spraaksaam klein mannetje, kinderlijk in zijn geestdrift, in zijn neiging tot vleiende hoffelijkheid, maar toch zeer kritisch en allesbehalve naïef. Hij vermoedde dat het Lowel Institute mij zou vragen voordrachten over Hollandsche literatuur te houden. Ik zei, dat ik dat aan zou nemen. Geravot met Hans in den trein.

zondag 28 juli

Mooi zomerweer.

Met dit boek loopt ook een gansche levensperiode van mij ten einde. Het einde is buitengewoon pijnlijk. Moge er iets goeds uit zooveel smart gebaard worden. Het is de uiterste mate die ik zonder schade verdragen kan. Wat de smart veroorzaakt kan ik niet nauwkeurig zeggen. Het is het Leven dat in mij gist en brandt. Uiterlijke pijnen van teleurstelling en miskenning worden dan des te heviger gevoeld en aanleiding tot eruptie van inwendig leed. Het gaan naar Zwitserland, waarvan ik me zooveel voorstelde, is nu weer verhinderd. En hier, in dit vervloekte land, kan ik 't niet lang meer harden. Het N.T. zal nu toch IJsbrand spelen. Natuurlijk begreep v.L. het niet en noemde hij IJsbrand een ‘teederen droomer’ en wilde Fanny Hardendop in de laatste acte halen.

Ik las gisteravond Candida achtereen uit. In Shaw vind ik eindelijk mijn portuur onder al mijn tijdgenooten. De wereld moet hem dankbaar zijn. De persoon Candida is mij niet sympathiek. Zulke vrouwen prikkelen mij tot verzet, door hun goevernante-achtig moederen en teedere arrogantie. Maar het stuk is een hecht, solide meesterstuk, een monument, fraaier dan Ibsen of een ander van mijn tijdgenooten gebouwd heeft.

donderdag 1 augustus

Wijk aan Zee. De eerste dag van een nieuw leven. Ik voelde hoegenaamd geen pijn bij 't scheiden. En ik bedacht hoe ik als kind schreide toen ik van 't oude slaapkamertje, waaraan ik gehecht was, moest verhuizen naar een ander. En nu vertrok ik uit een plaats waar ik twintig jaar lang woonde en mijn kinderen grootbracht. Ik ben wel harder geworden. ▫ Maar van

avond, wandelend door het zeedorp moest ik veel aan Martha denken en begon het wroegen. Voor twee jaren, herinner ik mij nu, had ik nog het plan ook met Martha een tijd lang hier te komen.

Ik gevoel neiging tot die lezingen over Holl. literatuur. Ik kan er een diep en mooi boekje van maken, vol principieele en gewichtige inzichten over kunst, de kunstenaar, het dichterschap, het woord. Het heeft zich immers alles bij ons in een microscosmos afgespeeld. -

'Der Mensch ist etwas das überwunden werden soll' zegt Nietsche. ▫ Ja, wenn er erst erreicht ist.

zondag 4 augustus

Nevelig, broeyig.

Ik heb een lange verkwikkende nacht gehad met een helderen droom vol verrukking. Nu ben ik gerust. Ondanks al wat ik mis zal ik kunnen werken, en de 'Wanderjahre' kunnen volhouden. ▫ Dit is de grootste zegen, dat ik altijd vrije uiting kan geven aan het beste en hoogste wat in mij is. In het samenleven met mijn lieve vrouw is juist die ruimte, die ik altijd gemist heb en die mij zoo onontbeerlijk blijkt. ▫ Want Martha was heel intelligent, maar het verhevene in mij geloofde zij niet, zij had er geen antwoord voor, zij is een te nuchtere geest om mij daarin ruimte en geloof te geven. ▫ Daarom ook houden zooveel menschen meer van haar. Het dichterlijk verhevene schrikt af, maakt bang en twijfelachtig. En vele, vele jaren heb ik mij door mijn plooibaarheid daarin geschikt. Tot mijn bitter leed en schade. ▫ Wel is een *kritische* geest, en een gevoel van humor noodzakelijk. Maar daarvan kan men te veel hebben. Zooals Hans b.v. En Martha heeft, evenals haar moeder en vader, diezelfde overmaat van weifelende nuchtere kritiek, die verlammend en benauwend, zelfs vernietigend op den dichter werkt. Maar die oogenblikken zooals ik ze nu heb, als ik na het koffie-uur Hölderlin voorlees, die zijn zegen en lafenis, zooals ik nooit gekend heb. ▫ Hölderlin geeft mij eigenlijk, na Dante, het hoogste in onmiddellijke verhevenheids-expressie. Ik geniet er onbeschrijfelijk in. Eén gedichtje per dag. ▫ De kamer is leelijk gestoffeerd, maar aangenaam van licht en verhouding. Een paar mooie vaasjes, waarin we bloemen schikken, maken het goed. ▫ Hölderlin geeft mij voedsel voor dat groote plan, het groote mythische drama. Saturnus of Kronos, zal het heeten.

Het verhevene is de hoogste deugd, het valsch-verhevene de hoogste ondeugd.

woensdag 7 augustus

Wild weer, zeer winderig. ▫ Ik was Maandag in Bussum en had een droeve dag. Het was warm en stil. Martha had haar neefje Pam Witsen, het hupsche, intelligente knaapje met de lamme hand, bij zich. Zij was lief met den jongen, en tegen mij zacht en vriendelijk. Maar ze ging veel alleen weg, om in den mooien avond te wandelen, zonder mij. Ik dacht aan onze vele stille wandelingetjes samen. Haar kleine zorgen voor me roerden me zeer. Ik voelde alles scherp en droevig. ▫ Ik sprak Jolles en die was kregel onder de moeielijkheden, de zakenzorg die nog steeds blijft aanhouden. Het ‘vuil van Emons’ dat hij moet opruimen, zooals hij zegt. Hij was nu zeer boos op Emons, die alles doet op losse schroeven, met geweldig zelfvertrouwen en groot aplomb, en zonder eenig degelijk beleid. ▫ Zulk een man was als 't ware met perfide zorg uitgezocht om mij er in te laten vliegen. ▫ Ik vond mij een ongeluksvogel, die zijn ongeluk niet verdiende. ‘In't hoekje waar de slagen vallen’ zooals mijn moeder vroeger zei. Ondanks mijn ‘26 voorrechten’ zooals Betsy zegt, van't eene ongeluk in 't andere.

Van daag gaan Truida en ik aanteekenen. Welk een parodie! - En ik dacht aan 21 jaar geleden, de voorspoedige jonge man, met enkel vrienden, geen vijanden, het familie feest, de bruidsdagen met gele rozen, het tooneelstuk in de Stadsschouwburg, de reis naar Italië, geen geldzorgen, alles fleurig, hoopvol ... En nu samen in de tram naar het kleine raadhuisje aan de Wijkerweg, - een vijandig land, een geruïneerd gezin, een zwakke vrouw.

‘Het is mijn eerste blunder niet’ zei ik van morgen schertsend tegen mijn lieve vrouw aan 't ontbijt, ‘en het zal ook mijn laatste wel niet zijn.’

En toch ... en toch ... en toch, ik benijd dien jongen man van 1886 niet. Ik zou mijn droefheid en leed niet willen missen. Er is iets dat alles goed maakt.

In 1886 speelden ze ‘de Student thuis’ nu zullen ze ‘IJsbrand’ spelen. Dat is een verschil. ▫ En ik voel dat IJsbrand nog mijn hoogste niet is. ▫ Ik las het leven van Keizerin Elisabeth, ‘The man of destiny’ van Shaw en ‘Also sprach Zarathustra’. ▫ ‘The man of destiny’ is een meesterstukje. Zie hier Napoleon dan toch gedramatiseerd, - maar als een blijspel-held. Maar hoe scherp en juist! ▫ Shaw is literatuur, zijn stukken zijn te lezen. Die van Ibsen niet, al evenmin als die van Heijermans. ▫ In Nietzsche vond ik oude aanteekeningen van mezelf. En ik vond dat mijn kritiek toen grond had. Wat ik tegen hem had, heb ik nog. Hij is te veel moralist om

een groot poëet te zijn, en te weinig poëet om een groot moralist te zijn. En toch is hij een der grootsten/ zo niet de grootste poëet van zijn tijd. ▫ Ik zie dat nu, beter dan vroeger, omdat ik de wereld beter ken. Tegenover mij, mij zelf alleen, is hij dezelfde Nietzsche, geniaal en dwaas, voortreffelijk en nu en dan onuitstaanbaar. Een held, wiens deugden ik even heerlijk vind, als zijn zwakheden verwerpelijk, al zijn het ook tevens mijn zwakheden.

Maar nu ik de wereld ken, en met klaarder oogen aanzie, nu begrijp ik hoe sterk en groot zijn werk is tegenover die wereld. Veel sterker en grooter dan het mijne tot nu toe geweest is. Omdat het raak slaat in het juiste niveau. Het is een middending tusschen preek en kunst, hij is een middending tusschen profeet en kunstenaar. Maar hij is dat goed, en beter dan iemand anders. Ik was het ook, zonder het te willen of te weten, weifelend, en daardoor zwakker. En in zijn nuchtere oprechtheid heeft hij meer bereikt dan ik in mijn hoogere aspiraties. ▫ Ik weet dat ik zijn ‘Übermensch’ een prozaïsche, nuchtere idee vond, en dat ik mijn mystische aspiratie hooger achtte. Zoo mag 't ook zijn, maar hij heeft die idee tot een levende en geweldige kracht gemaakt die voor eeuwen zal werken. Op hem zal ieder wijzen, als de eerste die dit nuchtere en zoo ware denkbeeld zoo sterk en fel heeft durven uitspreken. ▫ En er zijn ook veel waarheden die ik nu eerst als geheel juist heb leeren erkennen, en die hij schitterend zegt. ▫ Maar nu ... nu weet ik ook, dat hij, en Shaw en het onbeholpen dichterkind Walt Whitman allen maar voorloopers, Johannessen-de Doopers zijn voor den grooten dichter-Christus die komen moet, den Kunstenaar die Dante en Shakespeare zal overtreffen. ▫ Het is waar, Dante en Shakespeare zijn zwak door hun verouderde wijsheid. Er is een nieuw licht opgegaan en Nietzsche, Whitman, Shaw en ikzelf hebben er de schemeringen van gezien. ▫ En ik heb een grootsch en nevelig vizioen van de scheppingen die in dat nieuwe licht kunnen ontstaan.

Onder invloed van deze lectuur en mijn leedvolle gedachten der laatste dagen is mijn creatie in de Idealisten gewijzigd. ▫ Idse van Alua wordt een andere, meer grootsche en tragische figuur. En toch weer, evenals IJsbrand, tragi-komisch door de wereld waarin hij leeft. Hij is de don Quixote van het Christendom. En toch niet een verouderd type, omdat ook Jezus den Übermensch wilde. Hij is Nietzsche en Jezus in één. -

Maar dan, ... dan hoop ik ook eenmaal in levende creaties te kunnen toonen dat er Goden zijn, en wat onze godsdienst moet worden.

donderdag 8 augustus

Slecht weer. Ondanks een heldere droom zeer stil en neerslachtig. Giza schreef dat ze Zondag zou komen en toen was mijn eerste droeve gedachte: nu kan ik Zondag niet naar Hans in Bussum. En ik kon de lieve vroolijkheid van mijn vrouw niet beantwoorden.

De wandeling naar het raadhuisje was prettig, en die in de mooie bosschen daaromheen met het bloemrijke, vochtige duinland nog meer. Dat is mijn geliefde soort natuur, nog van vaders-wege.

Dante stelt ‘de Natuur’ tegenover het Mirakel, de natuur als onmachtig iets te doen wat het mirakel doet. ▫ Over de vraag, door mij aan iedereen herhaald: ‘wat is de Natuur?’ schijnt hij al evenmin te denken als de menschen van thans.

Leeft de Natuur? Denkt ze, voelt ze? Ze is niet God, ze staat tegenover God. Maar dan is ze een mindere godheid, een wezen met eigen zielsleven. En waar begint ze en waar eindigt ze? ▫ Het is irritant zooals alle menschen vol lof en vertrouwen spreken over ‘de natuur’ en niemand schijnt te weten waarover hij 't heeft, wat hij bedoelt. Paradiso XXIV. 101.

Ik begin iets te zien van het groote Saturnus-drama. De ‘schwankende Gestalten’ worden klaarder. De jonge menschfiguur midden-in, die de menschen tot God wil voeren. De heksen-moeder. Het groote, woeste domein waar hij God zoekt - Kronos/Saturnus, Oeranus, Gea, de boomengod, - Christus ...

Het kleine leven waaruit hij komt, de kleine theater-spanning daarin over zijn verbijstering, zijn kluizenarij. ▫ Zijn aanschouwen van het groote leven ... zijn terugkeer in het kleine, getroost, gesterkt, maar ongenaakbaar, voor goed verstomd.

Hij begon, beladen met schande, laster, een onrechtvaardige aantijging, hij zoekt recht bij God, - wil gerechtvaardigd terugkeeren. ▫ Maar teruggekeerd verlangt hij geen rechtvaardiging meer. Hij spreekt van 't groote leven, ondergaat zijn tragisch lot. ▫ Hij heeft vrouw en kinderen, die angstig hunkeren naar zijn rechtvaardiging, - maar die hij teleurstelt. ▫ Het begin speelt weer geheel in de gewone hedendaagsche wereld. Een gewoon familie-conflict, een rechtszaak. ▫ Daaruit de overgang tot het groote leven. Als hij na zijn initiatie terugkeert is al het triviale uit hem weg. ▫ Deze overgang zoo onmerkbaar en nauwkeurig gevolgd, dat de toeschouwer meegaat. Folco, de zanger.

Zondag zag ik een andere figuur. Een die zich tegenover de gansche

wereld vermomt, een rol speelt, en opzettelijk de hoogste macht en aanzien verwerft, zonder eenige oprechtheids-scrupule. Zijn innigste gedachten zijn echter liefdevol. ▫ Hij valt omdat hij zich door één mensch, een vrouw, tot openhartigheid laat verleiden. De vrouw is geduldig, liefdevol, oprecht - gelooft in hem, maar verderft hem door haar oprechtheid.

vrijdag 9 augustus

Zoel, harde wind, lage dunne, vliegende wolken. Ik zie er tegen op in dit boek te schrijven om de bittere droefgeestigheid die ik te vermelden heb. Een droeve brief van Paul maakte mij geheel ongelukkig. Ik moet aldoor aan Martha, aan de jongens, aan mijn verbroken gezin, mijn ongelukkig leven denken. Het zien van een figuur die op Hans lijkt brengt mij tranen in de oogen. En het ergste is dat ik voor mijn arme aapje dan wel niet onlief, maar toch stroef en gesloten ben, en haar daarmee weer doe lijden, welk leed op mij terugwerkt. ▫ Ik sliep veel en goed. Droomde eerst van Betsy, die een griezelig demonisch gezicht had. Toen van mijn jongens en Martha. Ik was met hun drieën uit, zooals vroeger, en ik stoeide met hen en liet me dragen, mijn armen om hun schouders zooals ik dat meer deed. ▫ Ik had een booze gedachte over Betsy / alsof zij het demonswerktuig was dat mijn huwelijk vaneenscheurde, eerst door haar eigen bekoring, toen door haar raad Truida te trouwen.

Ik zie mijzelf zooals mijn vijanden mij zien, een dwaas.

Beterschap door het lezen van Zarathustra's Vorrede, en een eenzame duinwandeling.

zondag 11 augustus

Veel beter weer.

Gister de Ely's, den ganschen dag. Hun bezoek gaf mij mijn evenwicht weer. Inderdaad weifel ik nooit, onder al mijn bittere wroeging. Ik weet hoe nu mijn weg voortaan ligt en zal die verder gaan, ondanks al mijn folteringen. Alleen zal ik herhaaldelijk weer gekweld en belemmerd worden door innerlijk lijden om mijn dwalingen en ongeluk. Daaraan is niets te doen als dragen en volharden.

Ik heb definitief aangenomen naar Amerika te gaan met als grondslag zes lezingen voor de Political League, tegen een garantie van ten minste 500 dollar. Krijg ik dan nog de Lowell Institute lezingen dan komen er 2000 dollar bij.

We werden goede vrinden met de Ely's. Hij is een goedhartig, maar tevens flink mannetje, met veel geestelijke-manieren, hij is ook dominee geweest. ▫ Zij heeft een sterke neiging te paradeeren met haar energie, haar levenslust, haar optimisme enz. Daarin doet ze aan Truus Kapteyn denken. ▫ Een type uitstekend voor een comedie. Shaw zal wel eens een dergelijke vlinder vangen en opprikken in een geestig spel. Maar met dat al heeft ze ook werkelijk groote deugden en ik mag haar wel. ▫ Doch ik treed niet in discussie. Ze weet het alles te secuur.

woensdag 14 augustus

Het waait nu al tien dagen achtereen koel en hard uit Z.W.

Een gewichtige gedachte. Het verschijnsel van ‘l'âme des choses’ kan verklaard worden door de Soortgeest der menschen. Het collectief-bewustzijn der menschen veroorzaakt in ons die schemeringen van begrip, die plotselinge waarnemingen zonder samenhang, zonder naspeurlijke oorzaak, die soms met de stoffelijke aanwezigheid van een ring of kleedingstuk samengaan, ook aan bepaalde localiteit is gebonden. En dit is verklaarbaar als wij aannemen dat de menschheidsziel, evenals de onze, denkt en haar gedachten, waarmee ze ons influenceert/ gebonden zijn aan plaatsen en voorwerpen, evenals de onze. ▫ Hetzelfde geldt voor phantasmen dichtbij 't sterven. De Soortziel weet het geval, denkt er aan, naarmate het dichter bij is, brengt het gedachtebeeld in een individu over. ▫ In een localiteit herinnert zich de Soortziel al wat met die localiteit in verband stond.

Ik kwam tot deze gedachte omdat hedennacht, toen ik op Walden sliep, de melancholie van Martha en Paul mij op een levendige manier in den droom zichtbaar werd. Dit was niet de gewone fantasiedroom. Maar een vizioenair gewaarworden, en toch niet helder.

donderdag 15 augustus

Een dag, gewichtig voor me door het al vaster wordend inzicht dat mijn gedachten op 't rechte spoor zijn, en dat ik vond en uitspreken zal, wat de eerste wetenschappelijke godsdienst der menschen zal worden. ▫ Ik zoek naar Naam. Zal ik Stam-ziel zeggen, of Soort-ziel, of Soort-Wezen. Ik zal wachten tot in dichting de Naam komt.

't Was of mij de schellen van de oogen vielen van daag, denkend over onze onzekerheid als wij over God spreken. Wij moeten niet verder en hooger willen spreken dan ons begrip reikt. Over den schepper van den

aant.

hemel vol sterren kunnen wij noch denken, noch spreken. We kunnen aannemen dat hij er zijn moet, en zijn levensteekenen zien in onze natuurwetten. Een vriend en vertrouwde is hij ons niet. Maar de Stamziel der menschheid, dat is Christus, dat is onze gemeenschappelijke vader, die ons draagt en voortbracht, waarvoor wij strijden en die in ons leeft, en wiens levensteekenen wij dagelijks waarnemen, en uit historie en cultuurhistorie kennen. Wat ons ontbrak is het denken aan hem als aan een wezen, een dierbaar persoon. Dat is een vermoeden, een geloof een Muthmaassen. Maar alle weten ontstaat door gelooven, eerst de hypothese, dan de bevestiging. En de Stamziel, die is en was en wezen zal, is een beter en vaster en heilrijker geloof dan de boven-mensch die nog komen moet. ▫ Het Nietzsche's Übermensch-geloof is nog maar een deel, en een onwerksaam deel van het geloof aan de Menschheids-ziel, den Christus. Ook al kwam de bovenmensch niet, dan nog zouden we voor onzen Vader strijden. Niet voor den Schepper der sterren, maar voor onzen Christus, onze gemeenschappelijke ziel, die op aarde woont. ▫ Het is dwang en onnatuur ouderliefde te verloochenen om Godswil. En waar wij niet kennen kunnen wij ook niet liefhebben. ▫ Laten we dan niet schijnbeelden en zelf-suggesties vereeren, maar dat wat ons verstand als dichtbij en dierbaar doet begrijpen. Onze ouders, en het menschdom, dat we gaan begrijpen als een denkend, liefhebbend, machtig wezen, de boom waarvan wij bladen zijn.

Gister vond ik een artikel over ‘Voorvaderlijk Geheugen’ in de Wet. bladen van Jan. 1907, overgenomen uit de Nineteenth Cent. & after van 1 Juni 1906.

Als Nietzsche van ‘der Leib’ spreekt, dat zoo machtig is en veel meer doet dan wil of verstand, dan gebruikt hij al een heel slecht woord. Want der Leib is het kleine zichtbare deel van ons, dat wij zeker niet geheel in bedwang hebben, maar dat nietig is tegenover de onzichtbare besturende macht die het lijf, en daarmee onzen wil en geest drijft. -

Over Wagner is Nietzsche uitstekend, maar in Götzendämmerung slaat hij door, op Multatuliaansche wijze, met denzelfden stijl als deze, een verderfelijk gevolg van het redeneeren van een geïnspireerd artiest. Hij houdt de personen niet genoeg uiteen. Hij begrijpt niet de noodzaak van het histrionisme. Hij kletst evenzeer als M. over den schouw-speler en den echten kunstenaar. ▫ Alle kunst is histrionisch. Er zijn geen ‘echte’ kunstenaars.

Zoodra Nietzsche den edelen klank mist van zijn beste proza, worden zijn ideeën onbetrouwbaar. ▫ De kunstenaar, die het echte verhevene / niet

het valsche verhevene, woord spreekt/ kan niet onbetrouwbaar zijn. ▫ Dat is de klank der menschelijke stamziel. Muziek is haar taal, die we spreken en genieten, zonder te verstaan. ▫ De kunstenaar zelf is maar een middending, een persona, een masker, hij kan niet echt of onecht zijn, wel dichter<bij> of verder van de oerziel. Al zijn scheppingen, zijn personen, zijn even goed als hijzelf, als ze wèl geschapen, levend zijn, dan zijn ze even echt of onecht als hij zelf.

In een stuk over Pascal, door Tolstoy, een beschouwing over roemzucht die bewijst hoe beperkt Tolstoi's blik nog is. ‘De roem is niets dan bedrog, en ontstaat door zelfzucht en eigenliefde’ en Pascal wordt geprezen, die deze roemzucht tegenging, en zich een gordel met spijkers om 't lijf deed en die als ideaal voor den Christen voorschreef steeds ziek te zijn, kwalen lijdende, alle goeds en alle zinnelijke genoegens ontberende, bevrijd van de hartstochten, die ons geheele leven in ons woelen, zonder eerzucht, zonder gierigheid, in voortdurende afwachting van den dood. (La Revue, 1 Sept. 1906).

Vreeselijk lijkt me deze verblinding. Wij hebben geen enkele hartstocht zonder reden, zonder goeden grond geen enkele die we mogen onderdrukken en versmoren. Ze zijn ons allen medegegeven door onze Stamziel, om er goed werk mee te doen. Ze worden alleen dan gevaarlijk wanneer ze gebruikt worden zonder samenhang met ons oer-verstand, onze moederzin. Alleen de van den Godsstam losgelaten driften, de losse, vrije driften kunnen ons verderven, omdat ze hun beteekenis verloren.

Eerzucht heeft een zeer goede beteekenis. Het is goed een goeden naam te willen hebben, het is goed te willen dat er naar ons geluisterd wordt als wij iets gewichtigs te zeggen hebben, het is goed te wenschen dat het ware en groote in ons geëerd wordt. (Zeer juist merkt Tolstoi op dat de eerzucht met de jaren toeneemt, en terecht). ▫ Met eigenliefde of zelfzucht heeft dit niets te maken. Wie zichzelf liefheeft, zal zich toch niet in 't verderf doen sleepen. En dat doen driften die hun oorspronkelijke beteekenis - hun samenhang met 't oerverstand - verloren hebben. ▫ We moeten onszelf liefhebben, maar den boom meer dan 't blad. ▫ Hoe heerlijk licht lost alles zich op in mijn nieuwe gedachten. Hoe wordt alles nu duidelijk en verklaarbaar.

Pascal 'n goed prototype voor ‘Trots verbrijzeld’.

vrijdag 16 augustus

Ook de groote vraag omtrent Vrijheid en Noodlot. Het oerverstand be-

heerscht de individuen, maar rust ze toe met eigenschappen die ze zelf onafhankelijk gebruiken. Ze kunnen dit doen ten bate van den stam en in verband er mee, dan is het tot voordeel van individu en stam. Gebruiken zij ze verkeerd, los van den stam, dan gaan ze zelf ten gronde. ▫ Dat de stam zelf weer blad is van een grooter stam, is iets wat zich aan ons begrip onttrekt. Dat te willen weten is eten van de verboden vrucht, dat voert ten dood. Onze taak is het oerverstand te helpen, - en alleen dat kan hooger waarheden benaderen. Wij, als menschelijke individuën hebben geen andere taak als den boom te voeden waarvan we bladen zijn. En wij hebben en houden deel aan dat oerverstand. Daarméé zullen we eenmaal hooger waarheid benaderen.

Tolstoi's en Pascal's verblinding is eveneens een van het oerverstand losgeraakte gave. De gave om voor het oerverstand te lijden, en zich zoo noodig te offeren. Deze schoone eigenschap die wij meekregen van onzen Christus om aan hem verbonden te blijven, die is bij dweepers zelf losgeraakt, en werkt blind, leed-zoekend, lijf-en wereldverachtend, tot verderf. -

De groote moeielijkheid zal terstond gezocht worden in de omgrenzingen. ▫ Waar houdt onze stam-ziel op? Omvat die alle volken en rassen? De individuen zijn scherp gescheiden, maar wie bepaalt de omlijning van volken, rassen en soorten? Kunnen wij als eenheid, als wezen, als persoon opvatten wat zoo vaag omgrensd is en overal in andere eenheden versmelt? ▫ Het antwoord is dat de omlijningen buiten onze waarneming vallen, en dat voor onzen beperkten blik vaag moet schijnen wat voor hooger beschouwing scherp begrensd is, en eindelijk dat geestelijke eenheden minder scherp begrensd zijn naarmate ze hooger zijn. ▫ Een cel van ons lichaam, met waarnemingsvormogen begaafd, zou onmogelijk ons lichaam als een zoo duidelijke eenheid kunnen zien als zich zelf en zijn soortgenooten. Voor zulk een samenstellend element zijn de grenzen van 't groote geheel noodwendig vaag en uiteenvloeiend. Onze haren, nagels behooren al niet duidelijk meer tot 't geheel, overal aan de grenzen wordt de samenhang losser.

zondag 18 augustus

Zwoele regen. Ik was op Walden. Hans was er en Helène Biegel. Het was er aangenaam, en we maakten een wandeling. Ik was rustig en getroost.

Onderweg las ik Nietzsche's Antichrist en ik werd geprikkeld door zijn vulgaire, schampere, zwetsende toon. Dit is zeker *niet* ‘vornehm’. ▫ Toen kwam het denkbeeld in me een tegenschrift te schrijven, met den titel

47 F.W.H. Emons in later jaren.

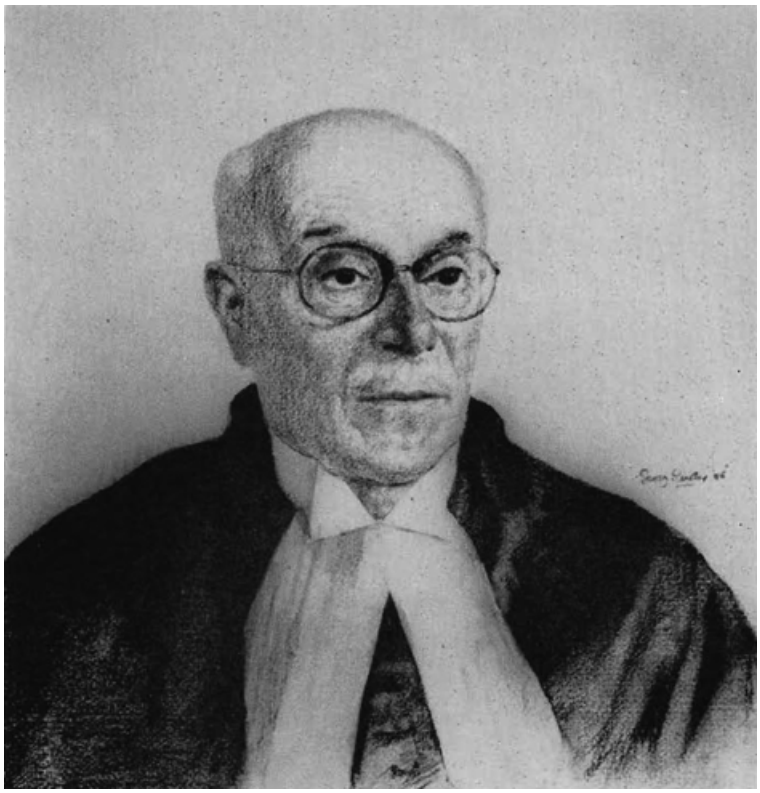

48 Mr. Joh. M. Jolles in later jaren.

aant.

‘Wat noemen wij Christus?’ En daarin mijn ideeën van den laatsten tijd waardig, omzichtig, in fraaie/ zuivere taal neer te schrijven. ▫ Het is beter er niet langer mee te wachten. Een Darwin-werk kan ik er toch niet van maken. Om de hypothese te formuleeren en te staven heb ik materiaal genoeg. ▫ En een beter geschrift dan de ‘Antichrist’ zal het licht worden.

Ik ben nu ook definitief aan ‘de Idealisten’ begonnen.

dinsdag 20 augustus

Storm, koud.

Ik corrigeerde ‘de Blijde Wereld’. Het viel me mee. Het zwakke begint daar, waar ik mij door mijn publiek op zijsporen heb laten leiden.

Ik heb Nietzsche geen onrecht gedaan. Zarathustra is mooi en sterk. Maar ‘de Blijde Wereld’ is voornamer en hooger dan de Antichrist. Het is vol hartstochtelijke overdrijving en beperktheid. Die opsomming: ‘in Petersburg, New York, enz. enz. leest men mij, in Duitschland niet’ is dat niet klein? ▫ Telkens ziet men den Nietzsche van het portret uit zijn soldatentijd, met een bril en een getrokken sabel, een vulgair potsierlijken held. Mijn vergelijking: een grootere Multatuli is zeer juist.

donderdag 22 augustus

Stil weer. Ik ben nu zeer rustig. Gister zijn we naar het kleine raadhuisje geweest en op zeer stille en kiesche wijze als echtpaar ingeschreven. Het komt mij voor dat het, op deze wijze, een goede en blijvende gewoonte zal zijn. Het is goed als echtpaar bekend te zijn, omdat ieder wete dat wat hij den een meedeelt ook aan den ander gaat. En er is niets tegen dit inschrijven, deze registratie, als maatregel van orde. Mits zooals bij ons, dat de eigenlijke huwelijksdatum er geheel buiten blijft, een zaak van de twee.

De ambtenaar, de heer Rothe, heeft ons fijngevoelig en hulpvaardig bijgestaan met alles.

Een prachtwandeling met Giza, door het weelderig duinland, door de boschjes met manshooge valeriaan.

Vannacht dacht ik weer een nieuwe gedachte, hoe sommige instincten duidelijk een intelligente werking doen begrijpen. Eerst onze wetenschap kent het gevaar der ‘Inzucht’, en toch is het bloedschande-instinct al voor duizenden jaren begonnen. In ons is het overwegend, en het is ons onbegrijpelijk dat het zou voortkomen uit een praktisch-rationeel motief. Toch

is het niet onoverkomelijk, want het kan verloren gaan. Maar het is veel sterker dan vroeger.

Zoo is het ook met de homosexualiteit, hoewel deze instinctsaberratie evenveel nog optreedt als vroeger, en men de fout niet meer aan het onschuldige individu zal wreken, is het algemeene verzet toch sterker dan vroeger, ondanks alle rationeele vergoelijking. Men denke aan de Atheensche wereld.

Voorbeeld hoe het incest-instinct sterker is dan het perverse: Alcibiades die zegt van Socrates opgestaan te zijn ‘als van zijn vader’.

Voorbeeld van incest-instinct: ‘Oedipus’. Het eigenlijke motief, de schadelijke inteelt, totaal buiten kwestie. De Goden verbieden - ziedaar alle motief.

De schrikkelijke onrechtvaardigheid in het leven der homosexueelen wordt alleen weggenomen door mijn leer der Stamziel. Daarbij valt de persoonlijke schuld der homosexueelen geheel weg, zij lijden door de schuld van onze Stamziel. Hij maakte het instinct zóó dat het moest aberreeren, en dit is weer het gevolg van de schuld der voorouders-individuen die niet genoeg medehielpen. Maar over Zijn schuld oordeelen wij niet, en zijn Macht is in staat tot goed-maken.

Het gansche denkbeeld van de genealogie der Moraal verandert. De moraal ontstond in het denkende oerverstand, maar moet ook steeds van daar weer worden gesterkt, aangevuld, gewijzigd. B.v. de reinheid als godsdienstig voorschrift behoeft niet een priesterlijke truc te zijn met hygiënische bedoeling. De hygiënische wijsheid komt van het oerverstand.

Het bij uitstek nieuwe en stoutmoedige van mijn gedachte, is de aanname eener betrekkelijke goddelijke wijsheid. Het oerverstand is *niet* alwetend en niet almachtig, en toch in betrekking tot ons, goddelijk.

Wij zijn als kinderen die hun ouders altijd als volmaakt hebben beschouwd, en volwassen wordend, gaan begrijpen dat ze dat niet zijn en nu al hun geloof en vertrouwen verliezen.

donderdag 29 augustus

Eindelijk heerlijk warm zomer. Op Walden terug. Het is hier nu rustig en ik ben ondanks al wat hier gebeuren gaat en het afscheid en de bittere herinneringen toch gelukkig. In den aanvang sloeg Walden mij geweldig neer, en nog ben ik innig dankbaar Maandag te vertrekken. ▫ Maar één van de twee ergste crisen ben ik door. Ik ben getrouwd en hoewel ik niet

weet of iemand 't weet, gaat alles rustig door, ik logeer nog bij Martha, en de scheefte is eindelijk weg uit mijn leven. Ik heb mijn lieve vrouw hier in dit huisje, en Maandag gaan we op reis. Een lief bezoek aan Betsy, en van haar bij ons maakte ook alles vredig en gaf voldoening.

Mariatti logeert in de hut en er wordt veel Italiaansch gesproken. Vandaag zwom ik met hem in de heldere vaart op het land vol purperen hei en lichte zon. Frou Titsingh, Helene Biegel, Paul en een vriendje. Het is vroolijk. Voor het witte huisje de boogaard vol pruimen.

Nu nog de groote geldcrisis door. De veiling van Walden.

dinsdag 3 september

Frankfurt. Van nacht de wondere, heldere droom. Ondanks mijn droefheid bij 't vertrek. De Zondag, eergisteren, was zeer slecht. Ik tob over Martje, over Paul. En juist omdat ze allen lief en goedhartig waren. Ik dacht hoe het alles had kunnen zijn, als Martje maar wat meer liefde voor me getoond had.

In den trein het boekje ‘der Zweikampf’ van Tschechoff. Een fijn, scherp, eerlijk waarnemer. Maar de eigenlijke toepassing van zijn gaven ontbreekt. Hij kon zijn talent nog zooveel beter gebruiken. Zeer goed is de toespraak van de brave huisvrouw tot de slordige maîtresse. Dat is bijna meesterlijk.

Mijn hoofd is vol van gedachten over ‘Wat is Christus?’. Ik zie bijna alles in dit nieuwe licht helderder. Het geheim van de schande onzer sexualiteit, zelfs dat, het vreemdste aller mysteriën. ▫ En muziek! Muziek is de taal van ons oerverstand, de taal van de stamziel. Wij weten absoluut niet wat we doen als we muziek maken. We weten alleen dat het prettig is. Meer of minder prettig. En van een beter of slechter soort prettigheid. Maar het collectieve der muziek, de harmonie, bewijst het collectieve gemoed dat er achter zit. ▫ En nu is 't ook begrijpelijk waarom ik, technisch absoluut onbekwaam, toch de hooger of lager waarde van muziek beter kan beoordeelen dan groote componisten. Ik herken de stamziel, de moeder-geest. Ik herken zijn verhevenheid, zijn plechtigheid, zijn wijding.

Hoe het mogelijk is dat de menschen zoolang hebben nagelaten te vragen: waar hun instinctieve daden door werden veroorzaakt, dat is alleen te verklaren door hun totaal gemis aan zelfbesef. Ze meenen steeds rationeel te handelen, waar ze instinctief handelen. Een geweldig massaal zelfbedrog. ▫ Tot zelf-bezinning komen, dat is dan ook 't eerste wat ik predik.

aant.

En de hoofdfout aller groote denkers was deze: dat ze met hun noodzakelijke denkfouten geen rekening hielden en hun waarheden als éénsvooràl en voor goed opstelden. ▫ Zoo deed Spinoza, zoo deed Schopenhauer, zoo deed Kant, zoo doen nog de Hegelianen, zoo deed Nietzsche. ▫ Ik geef mijn gedachten als schuchtere hypothesen, wachtend op bevestiging. En daardoor zullen ze langer duren. De waan der onvergankelijkheid maakt des te vergankelijker.

De Hellenen hadden geen zelfbesef omtrent de relatieve macht der woorden. Ze haalden steeds woord en werkelijkheid dooreen (rhetors). Zelfs Socrates en Plato.

Ik meen dat ik mijn boekje zal maken, afwisselend lyrisch, en droog demonstreerend. En dat steeds met nauwkeurige zelfobservatie. Dat zal een zeer nieuw en treffend effect geven, waardoor de tot nog toe onbegrepen macht der woorden beter uitkomt. Het wordt een fijn kunst-stukje. ▫ Hoort nu wèl! nu spreekt het oerverstand in mij! zal ik zeggen.

Ik geloof toch haast dat de droom van dien grooten sleutel symbolisch was. Deze gedachte is een sleutel op tal van geheimen.

7 september

Haltenegg. Eenige dagen vol diepe aandoeningen. In Frankfurt oogenblikken van hevige depressie, zoodat ik wel een uur lang stil op de sofa bleef liggen. 's Avonds een lang gesprek met Dr Zielen. De Engelsche meisjes in Frankfurter Hof bezocht. Ik kwam Derkinderen tegen op de Mainkade. Ik voelde me ongelukkig. ▫ Ik was blij in het lieve Zwitserland te komen. Mijn arme vrouw was ook moe en overspannen en angstig om mijn toestand en haar zwakte. Ik was prikkelbaar.

In Bern vond ik rozen van Marguerite Collin, en veel brieven. Allerlei streelende en opbeurende berichten, die aanduiden dat ik veld win en er naar mij geluisterd zal worden. De proef van het Gidsstuk, - dat mij goed beviel, - brieven van mevr. Boon, over het eiland, van Willem, uit Guernesey, van Contessa del Bono.

Toen een heerlijke dag met Marguérite naar Haltenegg. Ik was verrukt over de schoonheid van 't land, de ligging van 't huis, de menschen en alles. En zoo blij voor Aapje. ▫ Gister gezwommen in het Bubenseeli. Bern was grandioos mooi. Thee bij Collin, en een wandeling. ▫ Op het museum Hodler gezien en Böcklin. ▫ Hodler trof mij 't meest, vooral ‘de Nacht’. Het is groot en kranig, hoewel nog niet zoo volkomen groot, als de grooten van vroeger. Vol zwakheden en matte plekken. Maar kranig. ▫ Böcklin

aant.

vond ik eerst barok, en niet fijn van kleur. Ik vond het maar zeer matig mooi. ▫ Maar nu heb ik juist van zijn stuk, de zeenimf in de stille zee, met de drie zwartkop vogels en de waterman - een zeer sterken indruk behouden van zwoele, stille zomerzee-geur, iets zeer bizonders en sterks, - dat dan toch wel door hem uitgedrukt moet zijn. De loodzware violette lucht, het stille water, de waterige meermin-oogen, de flonkerende vischkleuren, het gezicht van den onderduikenden meerman. Het is alles *echt*, ik voel het. Het is niet een mooi schilderij, maar een echt gedicht. Ik voel de realiteit dezer fantasie.

zondag 8 september

Pension Waldheim. Het is een hemelsche dag en een hemelsch oord. Duizenden krekeltjes sjirpen in de stille zon. Beneden het blauwe meer, boven de statige rei sneeuwtoppen, glinsterig en grauw-gegroefd. Het heerlijkste uitzicht ter wereld, en een net, licht, helder huis. Het zware dennenbosch is koel, en de bruine boerenhuisjes liggen tusschen de groene bergweiden verspreid. ▫ Beneden de aardige dorpen Hilfingen en Oberhofen aan 't meer, nu en dan een wit stoombootje.

Ik begin tot rust te komen, maar de droefheid wijkt nog niet. Aan Holland denk ik met weerzin. Maar aan Martha en de jongens met smart.

Ik lees Mach. En de Undistinguished Americans.

woensdag 11 september

Gister avond onweer en wolken. Heden weer helder en zonnig, maar koeler en winderiger. Het is hier goed en mooi, en wij zijn nu rustiger en gelukkig. Het prachtige sparrenbosch achter ons waar we iederen morgen een wandeltje maken, de bergen en 't meer, altijd door mooi, in allerlei afwisseling van licht, zoodat het van 't balcon is als een reeks van prachtige schilderijen, variaties op één grootsch thema. De menschen hupsch en gezellig, en ook geestig en beschaafd. Professor Kissner van Marburg die onafgebroken zijn vertaling van Ariosto zit te corrigeeren, een goedige, hartelijke, eenvoudige man. Gister was hij zoek en het heele gezelschap in half-verholen angst. Professor Leitschuh van de Kunstschool te Freiburg, zeer intelligent/ een beetje een flirt, steeds vol grappen, met een geestige vrouw en een origineel dochtertje, dat een gebrek heeft aan de oogen. De goedige vroolijke levenslustige zangeres Adels uit Strassburg, geb. von Münchhausen.

Prettig is 't hoe ze allen hartelijk zijn tegen ons en vol zorg voor mijn Aapje, die er al beter begint uit te zien.

Gister mijn eerste groote bergtoer. Om 6 uur op, vijf uur weer thuis. Ik was in 't eerst nerveus, onzeker of't mij wel goed af zou gaan. Men weet nooit wanneer de ouderdom ons zooiets belet, en of we wel bij tijds gewaarschuwd worden dat we te oud zijn geworden. Maar 't eenige wat ik merkte is dat ik wat sneller en rijkelijker transpireer. Overigens deden beenen, hart en longen hun plicht zoo uitstekend als toen ik 20 was.

Ik dacht over een comedie, waarin het ‘Ding an sich’ optreedt.

In de Undistinguished Americans de kleine levensbeschrijvingen van verschillende immigranten van allerlei landaard. Het is bedroevende lectuur, want men ziet bij nagenoeg allen het eenige mooie en nobele, het laatste schijntje van schoonheid en vrijheid, hopeloos uit de ziel verdwijnen. De meesten bespeuren het niet en laten zich reddeloos gaan, bedrogen door wat geld, luxe en comfort. Alleen de Japanner handhaaft zich en worstelt heldhaftig. En dat stukje is nog min of meer ridicuul gemaakt door zijn onzuiver Engelsch.

donderdag 12 september

Steeds prachtig weer. Hoe gelukkig en verruimd ik hier ben blijkt wel uit den droom, waarin ik droomde weer in Bussum te zijn, en het ondervond als een sombere nachtmerrie. Ik dacht: is het dan alles niet waar geweest? En toen langsamerhand de herinnering: ‘ik heb toch voor langer tijd in Waldheim gehuurd/ ik mag er weer naar toe.’ En die verruiming toen! ▫ Ik voel mij nu zoo geheel beter worden, en de angstige dagen van Frankfort zijn voorbij. Mijn geest is in goed evenwicht.

13 september

Sints drie dagen regen, wolken en nevel. Mijn droom is wel een teeken van mijn toestand (zie droomboek). Ik begon gister weer aan de Idealisten.

15 september

Ik ben echter blij en gelukkig. Ik zit nu tevreden achter mijn werktafel en vorder langsaam maar zeker aan de Idealisten. Ik werk nu op mijn oude wijze, naar mijn eigen hart, zonder zorg om 't succes. 't Eenige wat mij nog wel bezwaart is de enorme massa die ik te doen heb, vooral in wetenschap-

pelijk werk. Ik voel dagelijks zekerder dat ik daarin iets nieuws en belangrijks te zeggen heb. Vooral als ik zie hoe eminente mannen als Mach nog in psychologische en wijsgeerige onderscheiding te kort komen. Maar dan voel ik tevens hoe mijn dieper inzicht gepaard gaat met een zekere slordigheid, nonchalance in details, die mij veel moeite geeft en zwakker doet staan. Men kan blijkbaar niet alle eigenschappen in voldoende mate bezitten.

Gister verloor ik twee spellen schaak tegen professor Kissner. Hij is een type. 's Avonds zong Frau Adels het lied van Brahms, Feldeinsamkeit. Toen maakte Kissner zich woedend om de grammatikale fout: ‘mir ist's, als ob ich längst gestorben *bin*’. Het moest zijn ‘gestorben sei’. ▫ ‘Wozu haben wir denn einen Conjunctiv?’ riep hij uit, ‘den Kerl möchte ich an die Wand werfen’. ▫ Ik moest onbedaarlijk lachen, maar was op 't punt mij ook boos te maken, want het was dóór en dóór onpoëtisch en dom. ▫ Grammatica is voor de taal wat de kerk voor den godsdienst is: de dood.

18 september

Een paar dagen regen en kou. Vandaag weer helder en zonnig.

De bergen liggen rustig voor me, en terwijl mijn vrouw beneden muziek maakt, begrijp ik ziende naar de bergen, door de muziek, hoe het wezen van 't aard-leven, vergeleken bij 't onze, altijd den indruk moet maken van verheven rust. Omdat het zoo ontzachlijk langsaam vliet. Het gebergte spreekt duidelijker dan de zee.

Gister avond schreef Betsy me, hoe Hans bij haar in snikken was uitgebarsten, om de scheiding van zijn moeder en vader. Ze schreef juist wat ze wist dat fel treffen zou, een kleine reëele bizonderheid, zijn witte garen militaire handschoenen voor zijn schreiende oogen. ▫ De lieve, mooie, flinke jongen, mijn trots en mijn teederheid. Hij kwam van de manoeuvres thuis - en hij vraagt altijd, zooals Martha zegt, 't eerste: ‘waar is vader?’ En nu was ik ver, met een andere vrouw. Hij kon niet met mij stoeien en gekheid maken. ▫ Ik was zoo bitter droevig dat ik niet lief kon zijn voor mijn vrouw. ▫ Ach, ik heb ook veel hartstochtelijk geschreid in mijn leven. Maar ik doe het liever zelf dan dat ik het mijn kinderen laat doen. ▫ En toch weer in den nacht die zalige troost van een heldere droom. -

Betsy zou komen, maar gaf haar plan op. Zij is zoo goed en lief voor me, en deed veel. Maar telkens krijg ik weer dat denkbeeld dat zij een gevaar voor mij meebrengt. (Droom van 12 Sept.) Een booze macht, die niet zijzelf is, maar waaraan zij meer is onderworpen dan ik.

19 september

Waldheim. Ik deed gister een groote wandeling met mijn vrouw. Ze wordt goddank aanmerkelijk sterker.

Maar ik was zeer droevig en ben het nu nog. De morgen beurde mij iets op. Maar de droeve droom van den nacht ligt nog zwaar op me. De helderheid bracht ditmaal géén troost, en het vizioen van Martha en Hans in hun dierbaarste schijn was hartverscheurend. Hoe wonderbaar zijn deze werkingen!

Ik voel me soms als het proef-konijntje waarop de mensch-geest de smartelijkste vivisectie toepast, om zijn wijsheid te vermeerderen.

22 september

Nevel.

Gister en eergister prachtige dagen. Ik ging naar Oberhofen in den nevel, die alleen beneden hing, en moest 2 uur in het café wachten op de boot. Toen was ik zeer neerslachtig. Maar de zes uren stijgen op de Niesen wekten mij zeer op. Boven was ik diep onder den indruk van het grootsche land en de geweldige omgeving. Het was mij meer dan de zee en ik wilde er aan gewennen. Het was mij nog iets te machtig, ik kon er niet goed slapen. Maar ik zou er aan gewennen. ▫ Ik had ook een heerlijk oogenblik in het Sigriswyler-woud, aan het beekje waar ik met mijn vrouw zat en tranen en verzen voelde komen. Na de Niesen-tocht ben ik zeer verkwikt en voel mij sterker.

23 september

De rustige werkstemming komt terug. ▫ Ik dacht gister hoe gemakkelijk zich door mijn hypothese laat begrijpen het verschil in kunst en natuur. Een raadsel was het mij steeds hoe de mensch zoo slecht uitgerust is en alles moet bijhelpen door kunst, terwijl het dier zoo goed berekend is voor zijn leven. ▫ Maar als we aannemen dat het soortwezen zijn bestaan uitbreidt en vervolmaakt door de individuen, dan is het begrijpelijk dat in een hoog soortwezen, als het menschelijke, ook aan de individuen een veel uitgebreider taak wordt gegeven, zoodat ze de taak van het oer-verstand, van de stamziel veel verder moeten tegemoetkomen. ▫ Het verschil dat alles begrijpelijk maakt is dit: tot nog toe beschouwden we het individu als

bestemd zichzelf te volmaken. Dan is zijn gebrekkige inrichting onverklaarbaar. Maar beschouw het individu als een tijdelijk werktuig / bestemd de stamziel te volmaken, dan is zijn gebrekkigheid verklaarbaar en van minder belang. ▫ Een volmaakte, almachtige schepper die gebrekkige individuen laat tobben om zich als individuen te volmaken, wat blijkbaar een hopeloos beginnen is - dat is ondenkbaar, ontmoedigend, onlogisch, onzinnig. ▫ Maar een Hooger wezen dat naar volmaking streeft en daarvoor de individuen behoeft zooals ons lijf de cellen, als tijdelijke, op zich zelf onvolkomene elementen, zooals een boom de bladeren, dat begrip strookt met onze ervaring en ons innerlijk gevoel.

25 september

Prachtig zomerweer. Kleine wolkjes om de besneeuwde toppen.

Gister het meer onder een laag watten, vandaag is 't blauw met een ijle damp. Tusschen Jungfrau en Mönch een wolk die als een waterval omlaag hangt. De vorige maal beteekende dat verandering.

Gisteravond bestudeerde ik een zwerm kleine muggen. Ze dansen allen met hun kop naar één kant. Den kant van 't donkere bosch, noordelijk. ▫ Ze bewogen soms met kleine plotselinge sprongen, ongeloofelijk snel door allen tegelijk uitgevoerd. ▫ Ze bleven boven mijn hoofd, als ik voortbewoog, maar lieten zich verplaatsen door den invloed van mijn hand. Aan welken invloed gehoorzamen zij? Aan warmte? geur? electrische straling? of andere emanatie?

26 september

Het weer is volmaakt. Warm zomerweer, met lichte bewolking.

De schoonheid van de Alpen van morgen was onbeschrijfelijk. De lucht was zeer hoog zacht bewolkt, de sneeuwtoppen klaar en duidelijk, maar met de allerfijnste tinten van grijs tot wit, daarachter een wonderbaar teer bleekblauwe lucht. Het meer grauwblauw, spiegelglad, met een zijïge spiegeling van de donkere bergen, en een wonderfraaie rimpeling van het stoombootje, als wiskunstig harmonische figuren. Vóór het donkergroene dennebosch. ▫ Dit tafereel zag ik op 't balcon waar ik zat te werken, onder een uitgespannen zonnescherm. ▫ De luchte wolkdeken over Mönch en Jungfrau glansde in de zon, en bleef den ganschen dag.

Het was een goede dag. Gister was ik ontstemd geweest door een mislukt

bezoek van Marguerite, dat uitliep op een wandeling naar Thun en Oberhofen. Ik merkte hoe gevoelig ik was geworden door het doorstane leed. ▫ Maar van morgen was alles beter. Er kwam leven in ‘de Idealisten’ en ik voelde het goede arbeidsvuur. ▫ Ook kwam er een boekje gedichten van een zekeren Weinschenk uit Mainz, dat mij veel vreugde gaf. Uit de goede school van Goethe, Möricke en Hölderlin. Ik las ze voor aan mijn vrouw, bij het beekje in 't bosch en ik was er blij om.

27 september

Alles nog even schoon, alleen lucht en bewolking minder fijn, en minder edel blauw. ▫ Daarentegen de wolken op het hooggebergte prachtig gedrapeerd, zilverig wit, de wollige sluier tusschen Mönch en Jungfrau.

28 september

Zwaarder wolken boven 't gebergte. Warm. Meer loodkleur in den hemel. Gister een brief van Lady W. over Martha en mij. ‘A false chord on a splendid instrument’ noemt zij mijn daad. ▫ Ach, zij weet niet! zij weet niet! ▫ Ze weet niet hoe die valsche snaar de harmonie brengt tusschen veel dat ze nooit in mij en Martha kende. ▫ En is het niet waar dat door mijn daad de edelste kanten van Betsy en Martha aan 't licht zijn gekomen? ▫ 't Is mogelijk dat ik gedwaald heb! 't Is mogelijk. Maar, zooals Betsy zegt, ik deed het met de uiterste inspanning om het rechte, het meest edele en ridderlijke en reine te doen. ▫ Heb ik mij vergist? Dan komt het bij mijn vele flaters.

Voortdurend stroomt een dichte, van boven glanzend verlichte wollige wolkmassa over de toppen van Jungfrau, Mönch en Eiger. Het is als een gestadige wolkenval, men ziet de damp-lawine duidelijk neerstroomen in het dal, en daar lost ze op, zoodat de voet der sneeuwbergen steeds helder zichtbaar blijft. ▫ Jammer dat zulk een heerlijk land door zulke leelijke, nuchtere, prozaïsche menschen bewoond wordt. En toeristen en hotelhouders. Maar goedig en vriendelijk. ▫ Een mooie lange wandeling in de Kohlerenschlucht met mijn lieve vrouw. Een schuimend beekje, steil afstroomend tusschen diep uitgevreten rotsen, een stil bosch op de hoogten, en beneden vriendelijk ingesloten weilandjes met boerenhoeven. Zij liep van 4 tot 7. ▫ Onmiddellijk als ik niet word afgeleid gaan mijn gedachten weer over Martha en de jongens. Dat laat geen minuut af.

30 september

Benedenlucht helder, geen wolkje op de Alpen. Bovenlucht dun bewolkt. Gisteravond prachtige onweers-effecten. Turner. Heden is 't niet zoo mooi, maar goed, frisch weer.

Gister, na wat opgeschoten te zijn met de Idealisten, kwamen ook gedachten over ‘Een vriendendienst’. En het verheugde mij dat ik toch in staat ben een plan uit te voeren als ik mij er rustig toe zet. Ook al dringt het zich niet zoo machtig op. Dat belooft een onafgebroken werksaamheid.

In 't schoone moderne lied (Brahms) is de zang het menschelijk-dramatische, maar de begeleiding het geheimvol-goddelijke. De begeleiding is altijd van een hoogere schoonheid, innig, in-zich-zelf-schoon, meditatief, in-zich-verzonken, boven den zang uit, den zang beschouwend en overpeinzend met mysterieus hoogere wijsheid. ▫ In het oude lied heerschte ook deze tegenstelling, maar tusschen melodie en woorden. In de oude Italiaansche liederen zijn de woorden menschelijk, de melodie goddelijk. Het contrast dus minder fijn en duidelijk, meer onbewust. ▫ Schumann en vooral Brahms maken de scheiding klaar en subtiel.

3 oktober

Gistermorgen guur en winderig. In de namiddag zonnig en prachtig stil weer. Van morgen hoog bewolkt, koel. Sneeuw gevallen op de bergen.

Gister kwam het Gids-stuk. Het schijnt dat noch mrs Cole, noch mijn vrouw de beteekenis van dit stuk verstaan. Mij zelf schijnt het een uiterst belangrijk stuk. Misschien bevat het te veel nieuws zonder geleidelijke overgang, zonder ‘bewijs’ zooals de geleerden zullen zeggen.

De Zwitsers maken een nog bedroevender indruk dan de Hollanders. En toch zijn ze uiterst voorkomend en welwillend, veel minder stuursch en bokkig, en vol respect voor wat ze hooger beschaving achten. Maar ze zijn hopeloos nuchter en burgerlijk, onartistiek, zonder zwier, zonder geest, zonder vuur, zonder fantasie. Ze hebben een afschuwelijk dialect, waarvan ze 't leelijke niet schijnen te gevoelen en dat ze allen spreken, tot de meest beschaafden terwijl ze het toch niet als cultuurspraak durven aannemen en ontwikkelen. Gelukkig maar! Ze hebben slechte manieren, een leelijk uiterlijk, slechte tanden, kroppen ... in een woord niets wat den vreemdeling kan innemen, behalve hun eerlijkheid en goedhartigheid. ▫ Een ondichterlijk, onromantisch volk. Gottfried Keller heeft iets hoekig op-

rechts, een aardig, eerlijk verteller, en hij kiest nog het beste uit zijn volk om te vertellen. Maar het verhevene, het romantische, het poëtische ontbreekt toch. ▫ Dan is daarvan nog meer in Holland. Daar is veel laxheid en kibbelarij, maar toch een smeulend vuur, kenbaar aan den dikken rook over de geesten. Een ouden adel van geest en gemoed, een aan lager wal geraakte grootheid.

5 oktober

Dikke nevel.

Ik werk en studeer vlijtig. Maar in 't pension is de beste tijd voorbij, na 't vertrek van de Leitschuh's en Kissner. Die vormden nog de brug tusschen de Zwitsers en ons. Nu heb ik moeite het troepje te verdragen, om hun hinderlijk gebabbel en gegichel en hun slechte manieren en leelijke taal.

Van nacht was ik weer recht droevig. Ik denk altijd weer aan Martha en de jongens, en vind dan mijn vrouw ongevoelig die er zooveel minder door bekommerd is dan ik.

6 oktober

Koel, droog, bewolkt.

Ik ga nooit meer in een pension, waar men, zooals hier, met de andere gasten moet omgaan. Dat is voor mij niet meer te doen. ▫ Als ik denk, hoe weinig ergernissen ik had in het toch zoo sombere hotel in Berlijn, en op al mijn reizen alleen, omdat ik met niemand te maken had en ongestoord kon werken waar en zoolang als ik wou, dan vind ik dat ik tot elken prijs de kleine kwellingen die ik hier onderga moet vermijden.

7 oktober

Bewolkt, sterke wind van de bergen.

Gisteren avond schreef ik de eerste acte van de Idealisten af. Het staat nu stevig en vast. Alle figuren leven. ▫ Shaw zegt dat de stumper-tooneelschrijver bij 't begin begint, het talent bij 't midden, het genie bij 't end. ▫ Dit is een ongegronde grap. De hoofdzaak is dat de personen leven, dan kan men precies beginnen waar men wil.

Maar dan is 't ongetwijfeld beter en grooter bij 't begin te beginnen. Ik vind 't géén teken van genialiteit een of andere pakkende scène aan 't end van 't stuk 't eerst te maken. Dan wordt het stuk eerder geforceerd in bepaalde richting. ▫ Hoe minder ik vooruit bedenk of weet van 't verloop

van een stuk, hoe beter. Als het leven in de personen zit, dan maken die het stuk, en niet ik. En dan wordt het altijd beter. ▫ Ik kon zeker ook gemakkelijk bij 't end beginnen, - maar daarmee zou ik vermoedelijk 't vorige zwakker doen worden, en 't geheel gedwongener. ▫ Ik weet op 't oogenblik volstrekt niet hoe 't stuk loopen zal, - ik voel alleen ongeveer hoe 't loopen *moet*, door den aard der bijeengebrachte personen. Maar de ontwikkeling volgt van zelf uit den krachtigen opzet. ▫ Ik voel nu toch waarin Shaw inferieur is.

Men moet de Zwitsers de eer geven dat zij onder elkaar een hartelijke, montere, gezellige familie vormen, het schijnen allen bloedverwanten van welken stand ook. Wat een ideaal zou men zeggen! En bovendien zijn ze rechtschapen, eerlijk, gedienstig, beleefd, bescheiden. ▫ En toch! - en toch met dat alles zijn ze eigenlijk onverdraaglijk. Het is zulk een inburgerlijke en kleinsteedsche familie, en ze hebben zoo bitter weinig wat een vreemde kan aantrekken, boeien of bekoren. ▫ Ziedaar de zure vruchten van enkel vroomheid en rechtschapenheid. ▫ Wat geven wij nu nog om hun uitstekende staatsinstellingen? Het leven, de geest, de schoonheid, de goddelijke vonk, het meestbegeerlijke, dat krijgt men niet door goede wetten.

dinsdag 8 oktober

Bevaix. Het is zoel en regent hard. Voor me zie ik het meer van Neuchâtel in den regensluier. ▫ Gister een dag van diepe ontroering. De morgen was goed en ik had die fijne geluksaandoeningen, door 't zien van de dingen rondom mij opgewekt, die geheimvol en vol beteekenis zijn, - ik had hetzelfde gevoel in den schouwburg te Londen. Dat ze iets beteekenen is zoo klaar en duidelijk, dat ik onmiddellijk zoek naar verband tusschen het geziene en het geluksgevoel. Zoo dacht ik in den Londenschen schouwburg dat het een profetie was van dergelijk schoon, dat ik eens zien zou, en waarvoor ik al het andere zou willen opofferen. Maar nu was het een heuvelachtig, boschrijk herfstlandschap.

Toen kwam, in die teedere stemming de ontmoeting met Suze, die ons zoo diep gekrenkt heeft en bedrogen, - en dit land van Bevaix, waar wij bijna een tehuis hadden gevonden in ons zwerversleven.

En dit land, met het groote wijde meer, de prachtige heuvellijnen, de Alpenketen in de verte, en de rossig bruine en groene herfstbosschen op de bergen, dit land greep me zoo wonderbaar aan, dat ik geheel ontroerd was en geschokt. Toen kon ik niet anders denken of het was een aandoening

van herinnering of profetie, - ik dacht aan ‘Du bist Orplid, mein Land’ / het was een gelijkenis met iets geheimzinnigs schoons en dierbaars. Ik dacht: zou ik hier ooit een tehuis stichten? en toen ik 't kerkhof zag, dacht ik: zou ik hier begraven worden? Ik wist daarbij wel dat het een tooverschijn was, die wel weer vervliegen zou, maar ik was toch diep ontroerd tot schreiens toe - en bitter gegriefd door de menschen die ons hier een te huis beloofd hadden en ons toen weer afwezen, uit vrees voor hun reputatie en hun kosthuis-verdiensten.

10 oktober

Van morgen regen, nu een prachtig tafereel van optrekkende wolken en doorbrekende zon. De berghellingen dampen. Sneeuw gevallen op de bergen.

Waldheim. Dinsdag avond maakte ik een wandeling naar het meer van Neufchâtel in den regen. De weg bezaaid met noten en notenschillen. Toen ik thuiskwam brandde het haardje en de familie zat er om en dronk thee.

Toen men mij uitnoodigde in een gemakkelijke stoel bij den haard te gaan zitten, weigerde ik. ‘Ik heb zelf geen haard meer’ zei ik ‘er zijn dingen die te pijnlijk zijn.’ ▫ Toen ik dit gezegd had stond mijn vrouw op en ging schreiend de kamer uit, en ik volgde. ▫ Toen volgde dien avond een opheldering van de ware reden van de weigering om ons als pensiongasten te nemen. Ik had die toegeschreven aan Sophie, de zuster van den man, die mij de meest wilskrachtige toescheen, en die ik meende dat bang was door ons verdrongen te worden. Maar Sophie schreide dien avond ook om ons en ons verdriet. ▫ De man was de oorzaak. Hij had het plan eerst goedgevonden, maar in Holland had men hem verteld dat ik een don Juan was, die de vrouwen hypnotiseerde, en toen Suze uit Walden terugkwam en vol lof over mij sprak, hadden de lieve bloedverwanten elkaar aangekeken en vol medelijden de schouders opgehaald. Suze was ook al gehypnotiseerd en de arme man was nu geconfisceerd. ▫ Toen had hij zich met al de vrees van een Franschman voor ‘coccuage’ tegen het plan verzet. Al vertrouwde hij Suze, hij wou ook niet dat het gerucht ging ‘qu'il portait les cornes’. En toen werd ons de deur voor den neus gesloten, en de schade voor 't pension als voorwendsel gebruikt. ▫ Nu kwam de explicatie, onder veel tranen en lange gesprekken van Suze en Truida. Albert was nu overtuigd dat men mij belasterd had, en ze hadden allen evenveel spijt. ▫ Hiermee was mijn bitterheid gebroken, dit fransche sentiment kon ik veel beter

verdragen dan het geld-argument. ▫ ‘Je vous avais pris pour un Suisse’ zei ik ‘qui est hôtelier avant qu'il est homme.’ ▫ Ze hadden hem ook gezegd dat Truida een ‘esprit maussade’ was. Mijn lieve goede zachte vrouw! ▫ O die giftmengsters daar in Holland! Nu scheiden wij hartelijk en ik heb het rustige gevoel dat wij er terug worden begeerd, dat men ons graag gehouden had. Nu kan er niet van inkomen, en het is bitter jammer van die twee maanden, die we hebben doorgebracht in de moreel zoo kille sfeer van dit pension, terwijl we de warme huiselijkheid dáár hadden kunnen hebben. ▫ Het was een lief gezicht, die beide zusjes, die zoo op elkaar lijken en van elkaar houden, Suze krachtiger, gezonder, levendiger, Truida fijner, dieper en zachter, maar beide kinderlijk hartelijke, oprechte, ongekunstelde wezens.

11 oktober

Een zomerdag in October. Heldere warme zon. Ik nam een lekker lucht en zonnebad met douche. Het is nu stiller in 't pension en daardoor aangenamer.

14 oktober

Nog goed weer, vanavond N. wind, van middag zon.

Ik las heden dat de Zwitsers 50% van hun jonge mannen als ongeschikt voor den militairen dienst moeten afkeuren. Of dit volk ook in slechte conditie is.

Ik zag bij de Jungfrau drie raven vliegen. Door den afstand waren ze alleen door hun kleur niet van kraaien te onderscheiden. Maar toch zag ik terstond dat het raven waren door de groote-roofvogel habitus, de uitgespreide staart en vooral het langsaam in kringen rondvliegen, precies als valk, havik of arend. Ik weet ten minste geen zwarte roofvogel van die grootte behalve de raaf.

Ik ben opgewekt thuisgekomen van mijn tweedaagsche tocht naar de Beatushöhle en de Jungfrau. Ik had het nog beter kunnen inrichten als ik beter ingelicht was geweest, en in Lauterbrunnen had geslapen in plaats van in Zwei-lütschinen. Het kabaal in de herberg bedierf mijn gansche nachtrust en daardoor bijna de geheele verdere tocht. Ik sliep nagenoeg niets, door de stoornis en de ergernis er over, en dat na een wandeling van 40 KM in 8 uur. Ook vreesde ik mijn voeten te hebben doorgeloopen. Ik

stond op 't punt in Lauterbrunnen weer naar huis terug te keeren. Maar de frissche lucht, de Alpenzon en het plechtige landschap wekten mij op, en ik maakte den tocht over Wengen, Scheidegg en Grindelwald en zag voor 't eerst van mijn leven de gletschers en betrad de eeuwige sneeuw. De kleur van de Jungfrau is leelijk, een vaalgrauw, als steenkolengruis. Dat maakt het aanzicht van de berg nog woester. De gletschers zijn ook vuil, met gruis bestrooid. Hooger op is de blauwgroene kleur duidelijker. Het vallen der lawinen in de groote stilte is heel indrukwekkend. Ik voelde weer de bekoring van het groote, stille, lichte in die hooge bergwereld. Het was zeer helder, maar er kwam een Föhn, een woedende storm die een uur duurde. In Holland is zulk weer veel somberder. Hier ziet men 't komen en gaan, en de berg herkrijgt zijn sereniteit in een oogwenk. ▫ Ik was zeer blij gegaan te zijn. Vooral om de liefelijke Beatushöhle, met het zonnige bosch, het ruischende water, het welonderhouden kapelletje, en de cel van den heilige, waar ik mijn ontbijt at van brood en kaas. ▫ En dan om de Jungfrau, van de Wengeralp gezien. Die beide dingen waren de groote nieuwe schoonheidsemoties van mijn tocht. Veel meer dan Lauterbrunnen dat wat saai Zondagachtig was en Grindelwald, - het schoon van beiden is door overdadige banale reproductie zoo bedorven.

Zeer dankbaar was ik over mijn uithoudingsvermogen. Ik kwam pas 's avonds 9 uur thuis en voelde mij ondanks den geheel slapeloozen nacht frisch en behagelijk, sliep goed en voel mij vandaag nog des te beter. ▫ Om mijn arme hut, die wordt afgebroken moet ik maar niet denken. ▫ Een streep te meer op den kerfstok van mijn ongevoelig, ondankbaar volk.

15 oktober

Nog altijd heerlijk October-weer. De lucht is stil, de wolken in vegen, laag wolken (cumuli) op de sneeuwalpen, boven 't meer lichte nevel, en dunne streep-wolken.

Onvergetelijk zijn de uren hier op 't balcon terwijl mijn lieve vrouw beneden haar zang oefent. Ze zingt dan de eenvoudige maar mooie solfegge's van Tosti en Bordogni en die fijne melodieën smelten samen met de indruk van de sneeuw-alpen tot een geheel, fijn, weemoedig, verheven. Beneden het kerkje van Hilterfingen, het stille meer, en het bosch, nu bruin en donkergroen op den heuvel. -

50% invaliden, die geen dienst kunnen doen als soldaat, een steeds toe-

nemend getal krankzinnigen - ziedaar de vruchten van 12 eeuwen Christendom en Vaderlandsliefde!

De wijze waarop de wolken zich hier vormen en bewegen. Hun onberekenbaar plotseling ontstaan en weer opklaren, hun vreemde heen-en-weer schuivende en over elkaar wentelende bewegingen in allerlei richtingen, steeds vervluchtigend en zich weer vormend, - zonder dat men dit uit directen invloed van wind of warmte kan verklaren, doet voor alles aan electrische werkingen denken. ▫ In den tijd van vijf minuten vormt zich boven Hilterfingen aan 't meer een groote wolk, trekt naar boven, komt tot dicht bij ons huis - dus 600 M boven 't meer, - onder een koele voorafgaande luchtstroom, - wendt zich eerst naar links, en daarna al verdwijnend naar rechts, is dan op eenmaal, binnen vijf minuten na zijn ontstaan, totaal verdwenen. De zon was al dien tijd verborgen, de wind zeer zwak.

17 oktober

Op de sparren in 't Sigriswyler bosch ligt al sneeuw. ▫ Gister stuurde Leitschuh mij de Preussische Jahrbücher met het artikel van Prof. A. Mayer over Multatuli, waarin aan 't slot een vertaling voorkomt van mijn vers: ‘Voor de Liefste.’ ▫ De lezing van dit stuk maakte mij zeer neerslachtig. Het is een scherp onbillijk stuk, dat de overdreven ophemeling van Multatuli bestrijdt op een aanmatigende, bekrompen en onbarmhartige wijze. De kritiek is in veel opzichten gegrond, maar de zelfgenoegsame braafheid van den man is antipathiek. Juist een stuk voor de Preussische Jahrbücher met hun duffe titel.

Neerslachtig maakte mij dat ik door dezen man als 't ware tegenover Multatuli werd geplaatst en juist dat vers van mij werd vertaald en geprezen. Zal mijn vijand en Multatuli's vriend niet honend zeggen, die man die dat vers maakte deed hetzelfde als wat je zoo leelijk en ongrootmoedig in Multatuli vindt, hij verliet zijn eerste vrouw, dezelfde ‘Ehefrau’ die hij zoo innig bezong, en trouwde een andere die meer in hem geloofde, hem meer bewonderde en hem teederder liefhad? ▫ Den ganschen dag moest ik om dat vers denken. Dat vers dat ik maakte op 't oogenblik dat ik als angstig voorvoelde dat er een onherstelbare scheuring ging komen, in't najaar van 1888. En waarvan ik nog, als ik herlees, al de innige echtheid blijf voelen, - en als 't ware opziend in mijn leven, zooals 't nu is, verschrikt vraag wat er dan toch gebeurd is, dat ik mij nu bijna schamen moet voor dat vers. ▫ Dat vers waarvan ik nooit zeggen kan dat het onwaar was of is, en dat toch

aant.

in hopelooze tegenspraak schijnt te staan met de werkelijkheden van mijn leven, een tegenspraak die ik in mijn hart niet begrijp, en niet begrijpen kan. ▫ Want ik voel zoo overweldigend krachtig, wat Shelley eens heeft uitgedrukt, dat ik wel van ieder die ik liefhad méér ben gaan houden, maar nooit minder. Een wonderspreuk die niemand begrijpt, en waarvan mijn hart het onbegrijpelijke niet begrijpt.

Toen kwamen gisteravond de eerste strofen van een gedicht. In regen en storm. Opklimmend door het bosch, naar huis, hoorde ik de woorden ‘en ontstonden’ en daaruit ontwikkelde zich het heele gedicht. En ik hoop zeer dat het uitweg zal geven aan veel in mij. ▫ Ik schreef ook aan 't tweede tafereel van de Idealisten, met voldoening. Maar de nacht was slecht, ik trachtte Broekman, mijn van ouds vijandigen buurman, uit mijn huis te drijven en ik moest het opgeven, en er was ook een tijger in huis.

Ik lag lang wakker, denkende aan het mooie, lieve tehuis, het houtvuur, de kamer van de jongens, de mooie omgeving. Dat alles wat ik nu verliezen zal.

20 oktober

Een prachtige heldere herfstdag. Het amarant-roode perenloof is prachtig tegen 't blauwgrijze berg-verschiet. De Alpen klaar en helder. ▫ Het gedicht ‘'t Gebergte’ heeft nu 21 strofen, maar 't is nog niet af. Het was een groote zegen en verkwikking voor me, en ik voelde beter dan in langen tijd. Ook op weg naar Thun en in den trein kwamen de verzen. Het is griezelig, dat onwillekeurig functionneeren van een zoo machtig en gewichtig orgaan.

In Bern zag ik met Marguerite Collin de tragedie van Hebbel: Herodes en Mariamne. Het bleek dat ik 't stuk beter gelezen had dan ik dacht, ik herkende alles. Het is een stuk van edel kaliber, er zit groot karakter in. Maar het is niet breed dramatisch genoeg om bestand te zijn tegen een slechte, zelfs een middelmatige opvoering. Macbeth, de Koopman van Venetië werken zelfs met de slechtste spelers op een inferieur publiek. Maar deze ingewikkelde hartstocht-problemen, duistere eergevoelens, en barbaarsche liefde-uitingen zijn te ongewoon, te moeielijk te volgen, te weinig grootmenschelijk. ▫ Ook is de bouw, hoe kranig en weldoordacht ook, te veel er op toegelegd, te veel verzonnen om de karakters zóó en zóó te beproeven en te misleiden. ▫ Die nauwkeurige herhaling van de zelfde gebeurtenis - het heengaan van Herodes met het bevel haar te dooden als hij sterft, het uitkomen van dat geheim, zijn gewaande dood en onverwachte terugkomst - ditzelfde precies verdubbeld maakte een hinderlijke indruk

aant. aant.

van gezochtheid. De gemoedsbewegingen van Mariamne zijn te duister, te ingewikkeld om een gewoon publiek te boeien. Er was geen enkel indrukwekkend moment, geen enkel oogenblik van waarlijke roering waarbij men onder de illuzie kwam. En dit lag niet enkel aan 't spel. ▫ Ik vond 't laatste 't best,'t meest dramatisch. De komst van de drie koningen is op 't tooneel veel expressiever en begrijpelijker dan bij de lezing. Het slot vond ik werkelijk groot, en het pleit voor een dramatisch werk als bij 't vertoonen eerst de beteekenis goed uit komt. Maar de acteurs begrepen hun rollen niet en konden ze daarom ook niet goed spelen. En dat is een fout van den schrijver. ▫ De acteur die Herodes moest spelen maakte er in plaats van een Romeinsch held en koning, een valsche Poolsche jood van, met een lange zwarte puntbaard en een hyena gezicht, met krullen langs zijn ooren. Een akelige, bespottelijke theater-kwast. Svengali. Mariamne was een soubrette, en Jozef was precies Tristan uit de opera, met een blonde pruik en een Gothenzwaard, en een geaffecteerd Duitsch salon accent. ▫ Ik was toch blij het gezien te hebben.

Ik schreef een kleine boutade, over de Zwitsers en hun taal. En ik dacht dat uit te werken in den vorm van een dialoog, of dramatisch vers, Sint Beatus. ▫ Ik liet het stukje aan Marguerite lezen, om haar verdediging van 't Zwitsersch dialect te hooren. ▫ Ze deed haar best. Maar toen ik haar vroeg hoe ze 't zou vinden als deze tragedie in 't dialect werd gespeeld, toen begon ze te lachen, - en daar had ik haar: Stel je vóór, Herodes: ‘I bi a obbe gsi’ ▫ Ze erkende ook dat alle spelers Duitschers waren, en dat er nooit pogingen waren gewaagd tot een dialect-theater.

Veel kleine, nijdige dwazen
wilden mijn kaarsjen uitblazen,
toen werd het in mijn hand
een machtige fakkelbrand.

22 oktober

De kritische dag. Een heerlijke Octoberdag. Ik zit nog op Waldheim en zie de bergen in volle pracht. ▫ Mijn ziel is rustig. Maar ook alleen heel diep, heel diep. ▫ Aan de oppervlakte vaak genoeg droefheid en zorg voor alles. Het pijnlijkst over arme Martje.

Het vers schreef ik gister af en stuurde een afschrift naar Giza om te copieeren. ▫ Nu voelt het of er veel en andere zullen komen. Ook teerdere. Nu dit ernstige uitgesproken is.

Ik ben hier lang genoeg geweest en ga graag weer op reis. Heemzucht ken ik niet, tot nu toe. Ik zou met genoegen van hier naar Amerika reizen. Maar als een goed soldaat naar 't gevecht verlang ik naar de tooneelopvoeringen.
Lady Welby vandaag geopereerd en Walden verkocht.

De dichter is een neuswijs kind
die 't Leven zoekt waar niemand 't vindt,
Hij spreekt met bergen, maan en zon
Alsof dat alles leven kon,
De dood zelf lijkt hem een bedrog
zelfs dáárin speurt hij 't Leven nog.

Maar de natuurgeleerde
doet juist het omgekeerde
zijn hedendaagsche wetenschap
is ééns zoo slim, en ééns zoo knap,
want die verklaart, met wijsheid groot,
het Leven door den Dood.

Basel, Bahnhof. Wachtend op trein naar Karlsruh.
Karlsruhe, 10 uur 's avonds.

Ik droeg mijn baloorige vrienden
't Kwaad hart niet toe dat ze verdienden
Want al hebben ze mij wel deerlijk bezeerd,
ze hebben zichzelf nog méér geblameerd.
Op 't schandeleger, mij toegedacht,
liggen ze zelf nu, niet heel zacht,
en ik kan hen, met al mijn vergevingsmacht,
van die zelfgespreide bedden
in der eeuwigheid niet meer redden.

De wereld scheen mij zóó droef bevolkt
en de weg der menschheid zoo'n harde baan,
dat ik meende wel altijddoor zorgen-bewolkt
en kommerbeladen door 't leven te gaan.

Maar ik schepte een licht verblijden
uit een bronwel boven de tijden.

aant.

Daarmee wil ik voortaan enklen
der aandachtigsten besprenklen,

en de tijden doorschrijden met lichten tred
en overal waar ik mijn schreden zet
een lichtdrop plengen den droeven,
maar niet lang in hun duister toeven.

23 oktober

Karlsruhe. Ik lag een tijdlang wakker van nacht. En toen droomde ik een aandoenlijke droom over Martje. Ik zag haar vaag praten, alsof haar geest door te veel leed gekrenkt was, en over dorst klagen, zooals haar moeder. Toen sloot ik haar in mijn armen, in bitter verdriet, en ik riep uit ‘ik kan je niet missen, ik kan je niet missen’. En ik dacht: nu moet ik Aapjen op haar beurt alleen laten. ▫ Later sliep ik rustiger. Ik weet nog niets van 't verloop van den kritischen dag van gisteren. Maar ik vlei mij niet, het Eeuwige is streng.

Hans was aan 't station en hartelijk. Ik ben hier tevreden zal kunnen werken.

24 oktober

Karlsruhe. Het is hier een banale residentie-stad, van achttiende-eeuwsche grootheid. ▫ Maar prachtig is het park, in dit seizoen, met dit weer. 's Morgens is 't nevelig en dan komt 's middags een zacht weifelig zonlicht. En dan in 't stille park met de enkele wandelaars, door de tooverig verlichte, geel en bruin getinte boomen. ▫ Van nacht droomde ik van Lady Welby dat ze beter was. Van morgen een goede brief over haar van miss Carter.

25 oktober

Steeds nevelig en druilig.

Een lieve brief van Martha gaf mij veel rust. Ze noemde Truida haar schoonzuster en wil dat we ‘doodgewoon’ op Walden komen, als we er iets te doen hebben. De veiling is opgehouden, dus de slechtst mogelijke oplossing.

Ik was gisteren met Hans in 't theater en zag Lessing's Emilia Galotti. ▫

Het is mij nu zeer duidelijk waarom stukken als dit zoo goed stand houden en altijd graag gezien worden, terwijl die van Hebbel slecht gewaardeerd worden. ▫ Het stuk is veel gezond-dramatischer in elkaar gezet. Alles loopt vlot en beantwoordt aan de behoeften der toeschouwers. Het werd uitstekend gespeeld en is ook uitstekend te spelen, als elk goed stuk. ▫ Maar het is de mensch van een oudere beschaving die hier gebeeld wordt. En dat doet ook Hebbel. Ibsen, en vooral Shaw geven de mensch van nieuwere beschaving. ▫ Het is niet de ware, diepe onvervalschte menschelijke natuur die hier gezien wordt. Die zou nooit een vader leeren zijn dochter te dooden, om zulk een reden, noch een dochter dat te vragen en goed te keuren. Dat zijn gewrongen effecten van een valsche beschaving, onder een kunstmatig schande-begrip. ▫ De zuiver voelende vrouw zou de wispelturigheid van den verleider bekampen, als ze van hem houdt, en zich misschien dooden als dat mislukt. Maar niet vooraf zeggen: dood mij, liever dan me aan ‘schande’ prijs te geven. ▫ Maar ik zie nu, steeds scherper, wat er noodig is tot duidelijke uitbeelding. Dat wil zeggen hoe die nieuwe mensch moet worden getoond, om begrepen te worden. ▫ IJsbrand doet het. Maar ik heb nog zooveel meer voorraad, en het doet mij de handen samenknijpen, dat de stroom nog niet rijkelijker vloeit. Het geduldige peuterwerk somtijds noodig om het er uit te krijgen. ▫ In IJsbrand is ook een herhaling van 't zelfde voorval, wegloopen en teruggehaald worden (evenals in Herodes de herhaling van zijn vertrek en terugkomst) en mijn dramatisch instinkt voelde dat als een gevaar. Maar in IJsbrand heeft die herhaling op zich zelf een dramatische werking, ze verhoogt den indruk van de veranderlijkheid der banale menschen, en van het sollen met IJsbrand. In Herodes ontbreekt dat, daar werkt de herhaling alleen hinderlijk, als een gezochtheid. ▫ Ook de eergevoelens van Mariamne zijn onnatuurlijk. De zuiver voelende vrouw die op zulk een man verliefd was geworden, zou dat als een onheil aanvaarden met al wat er bij hoort. Ze zou 't als een zwakheid van zichzelf beschouwen, maar geen verschil maken door een misdaad meer of min van dien man.

26 oktober

Hopeloos donker, druilig, triestig weer nu al vier dagen achtereen.

Gister een zeer treurig verslag van Jolles over de veiling. 't Ergste is dat hij naar mijn terugkomst verlangt omdat het zoo zwaar voor hem is, en dat een privé failliet nog kan dreigen. ▫ In Holland overal faillieten. Een half

aant.

milliard door speculanten verloren. Ook in Amerika dergelijke instortingen. Een diepere beteekenis zie ik daar echter niet achter.

In Duitschland staan de bladen vol van het proces dat de päderastische hofkringen aan de kaak stelt. Dit zal wel een geweldige schrik in Duitschland geven. Het zal mij benieuwen of dit motief nu tot op 't theater zal doordringen. Tot nu toe, hoe brutaal men ook op de planken was, werd elke toespeling daarop absoluut geweerd, overal. ▫ Harden moet in gevaarlijke positie zijn, zelfs met zijn leven.

Ik schrijf een artikel voor de Independent.

28 oktober

Droog, lichtbewolkt.

Eergister ging ik met Hans in de donkere stoomtram naar Herrenalb. Daar zochten we een logement, en waren vroolijk op onze ouderwetsche wijze. Toen deden we een groote wandeling door 't Schwarzwald, van 10 tot zes uur, over Teufelsmühle, Lauterfelsen, Lauterbach, Gernsbach, Schloss Eberstein naar Baden-Baden, waar we net tegen 't donker aankwamen. We liepen over de 6 KM in 't uur, en ik was hoegenaamd niet vermoeid. ▫ Het was nevelig weer, zonder vergezicht, maar droog en aangenaam. Prachtig was 't gele loof. De wandeling deed me goed. De berichten uit Holland slecht.

29 oktober

Mooi en helder, eindelijk.

Ik schreef gister mijn artikel voor de Independent af. Ik was tevreden, met innerlijke rust. -

Matthias Grünewald, waar Leitschuh zooveel in zag en die nog al schijnt bewonderd te worden op 't oogenblik, vind ik niet beter dan een woest fanaticus, maar geen groot kunstenaar. Dat hij de natuur beter zou hebben aangezien dan zijn tijdgenooten kan ik uit deze schilderijen hier zeker niet opmaken. Hij geeft expressie maar een overdreven, onharmonische, leelijke expressie. Hij kent de innige zelfbeheersching der Hollanders volstrekt niet.

Duitschland is tegenwoordig gemakkelijk voor een of andere grootheid warm te maken. Als een professor er maar eerst een boekje over schrijft.

Ik zag op 't museum een klein schilderijtje van Overbeck, dat mij door fijne kleur en teekening beviel. Maar van de beroemdheden Feuerbach,

Ferd. Keller, Thoma kon ik de grootheid niet waardeeren. Een fantastisch landschap van Keller had goede eigenschappen, maar geen innerlijke schilders-grootheid. Thoma is een teekenaar, maar absoluut geen schilder, een landschap van hem was, als schilderij, leelijk kinderwerk, geen kleur, geen toon, niets, een croûte. ▫ Böcklin is een schilder, zijn ‘Sorge und Armuth’ heeft schildereigenschappen, maar 't is toch niet meer dan een zeer knappe studie, en zeker geen 35000 Mark waard. Dan zou ieder Rembrandtje in de millioenen loopen.

De teekeningen en etsen - van Klinger, v. Uhde waren nog 't beste. ▫ Ook een amusant stuk van Moritz von Schwind, Ritter Kurt's Brautfahrt. Aardig en knap.

30 oktober

't Weer is hier verbazend eentonig, altijd nevelig, grijs, stil, met wat meer of minder zon. ▫ Gister was ik met Hans in 't theater bij Grillparzer's des Meeres und der Liebe Wellen. Dit heet nog al het heerlijkste van zijn werken. De spelers deden zeer hun best, maar het koude maakwerk liet het publiek ijskoud. Het is de historie op de meest nuchtere, primitieve en ondramatische manier voorgesteld, met banale verzen en banale sentimenten. Alles overgeleverd mooi, op traditioneele wijze voorgesteld, zonder een zweem van diepte of echtheid. En zooals noodwendig is, allerlei zotte uitvindsels en bedenksels, om den gang er in te houden, zooals het opsluiten van Leander in zijn hut, het in slaap vallen van Hero in een storm, het uitwaaien van 't lampje. Alles even kinderachtig, onbenullig. ▫ Het beste tooneel was het offerfeest, met het zingende koor. Maar dat is geen verdienste van den schrijver. Dat is een flauwe reproductie van antiek schoon. ▫ En toen ik voelde hoe ik daardoor aangegrepen werd dacht ik: ‘als ik, met dit zelfde lichaam, een *echte* antieke plechtigheid zou zien, ik zou van schoonheids-emotie bezwijmen.’ ▫ Dan begrijp ik nu, na het zien van Hebbel's mededinger, hoever Hebbel er boven stond. ▫ En mijn eigen werk ... nu! voor zoo'n grootheid behoef ik niet uit den weg te gaan. In 't minste van mijn comedietjes zit meer leven. ▫ Maar het is uit den tijd en thans tijd verloren, in die antieke toestanden en menschen onze moderne levensschoonheid te willen zoeken. Wij voelen anders, en wij hebben een nieuw leven te beelden. ▫ O altijd weer dat gevoel van de overrijke stof, de massa die ik te zeggen en te beelden heb, en de langsame vordering.

aant.

31 oktober

Goed, zacht weer.

Het spijt me uit Karlsruhe weg te gaan. De plaats is me al lief, met al zijn banaliteit.

Het proces Moltke-Harden maakt me duidelijker, waarom het instinct der menigte dat de homosexueelen zoo veracht en verfoeit, juist is. Ze zijn uiteraard geneigd samen te kruipen en elkaar te steunen als een geheime bond. Dat is nu hier in Duitschland gebleken. Toevallig komen er zooveel niet in een kring om den keizer bijeen. Die geheime bond heeft een natuurlijken samenhang juist in de homosexualiteit, daardoor zijn ze van zelf verbonden. Maar zulk een verbond is gevaarlijk voor de maatschappij. In hooge mate gevaarlijk, veel meer dan alle andere bonden. Wat men wel eens van vrijmetselaars en joden vreest, dat is alleen werkelijk te vreezen van de päderasten. Want als die een groep gaan vormen dan wordt hun abnormaliteit onder elkaar normaal, gesanctionneerd, en zal daardoor steeds veld winnen en proselieten maken. En dan komen de physieke uitingen onvermijdelijk. Aan reine homosexueelen behoeft men niet meer te gelooven, zoodra er eenige bijeen zijn. Dan wordt de drift hen toch steeds te machtig. Daarom is de verdediging van sommige geneesheeren óf een onbewuste abnormaliteit, door eigen perverse neiging, óf een gevaarlijk intellektualisme, dat de waarde en beteekenis van een onberedeneerd instinkt, het vijandelijk instinkt der menigte, loochent of uit het oog verliest. ▫ Gelukkig is dit instinkt zoo sterk, dat niemand er zich lang tegen durft of kan verzetten. ▫ In boeken als de Kleine republiek ziet men duidelijk hoe ieder kind gemakkelijk tot homosexueel gemaakt kan worden. ▫ Opmerkelijk is dat dit boek door Kloos ‘groot’ genoemd werd, terwijl in mij het antipathisch instinkt tot een heftige woedeuitbarsting aanleiding gaf. ▫ Kloos is beslist sexueel abnormaal, en ikzelf had het evengoed kunnen worden als iedere andere jongen, vandaar mijn woede. ▫ Verdacht is bij een dichter de groote kuischheid, zooals die van Nietzsche, die alleen de vriendschap leert. ▫ Hooge cultuur moet sexueele differentiatie meebrengen, niet het tegendeel.

1 november

Op Bloemendaal. Het weer is mooi, nu en dan dampig. ▫ Ik ben zeer tevreden hier te zijn. De goede Giza maakte een heerlijke werkkamer voor me, van haar salon.

aant.

Morgen moet ik weer door den zuren appel. Maar zooals ik tegen mijn moeder zei: alleen Martha's lot is wat mij ernstig bekommert, - niet de geldzorgen. Als 't Martha goed gaat - laat mij dan gebeuren wat er wil, ik zal er wel doorrollen. En voor de jongens is een vooruitzicht zonder geld ook beter dan mèt. ▫ Als het morgen mij niet al te zeer neerslaat, dan zou ik hier zeer gelukkig voelen.

Paul was 's avonds aan den trein, en Giza. De jongens zijn zoo lief.

4 november

Mooi fris weer.

De tocht in Amsterdam viel mee. Er werd niets positiefs bereikt, maar de stemming was goed. Emons was op zijn best. Natuurlijk weer hoopvol, maar dat liet ik gaan.

Ik bezocht de tooneeldirecties, en had een zeker genoegen in 't begin van mijn veldtocht. Men was in spanning over Heyermans' première van ‘Uitkomst’. ▫ Het stuk is gevallen, hoewel er naar de beschrijving van Jolles mooie fijne dingen in waren. Maar hoe slecht weten toch directies en auteurs wat een publiek verdraagt. Ik had zulke dingen zeker nooit gewaagd. Hier vond ik Verwey's poging om mij te ridiculiseeren, in de Beweging. Hoe goed is het dat ik uit den valschen greep van zijn welwillende houding los ben. Wat een onoprecht mensch is hij toch. Als ik dit stuk bij hem had ingestuurd had ik een minzame slag-om-den-arm bespreking gekregen. Nu denkt hij: ‘die ben ik toch kwijt. Vooruit maar!’ Zoo komt hij de Nieuwe-tijd-groep weer in't gevlei. Een oneerlijk, klein-denkend, on-intelligent mensch. Dan heb ik hem toch anders behandeld. Misschien zit er bij Kloos nog een rest verstand, genoeg om dit geval te doorzien.

donderdag 7 november

Goed weer, nevel.

In Frankfurt en kort daarna had ik droevige dagen vol pijn en neerslachtigheid. En toen had ik de heerlijkste droomen en nachten slaap. ▫ Hier ben ik nu bizonder opgewekt en tevreden. Maar de slaap is goor en niet mooi. Mijn neus kwelt me weer hevig.

Giza vertelde dat Bolland zich in een kring van zijn leerlingen, na zijn cursus, zeer heftig over me had uitgelaten. Hij moest ‘niets meer van me

hebben'. Ik had Martha op't hart getrapt. ▫ Ik begrijp dat dit sentiment in Holland zeer algemeen zal zijn en dat het ook achter Verwey's uitval zit. Een merkwaardig voorbeeld van den onbewusten invloed van persoonlijke gevoelens op schijnbaar verstandelijk werk.

9 november

Prachtig weer.

Gister naar den Haag. 'Vijandige zielen' gezien van Brondgeest. Een oud gegeven maar zeer goed bewerkt. De priester en de vrijdenker vechten om een meisjesziel. Ze zijn beiden al even bekrompen, maar bijna onpartijdig weergegeven. Hoewel toch de antipathieke indruk van den vrijdenker zeker niet bedoeld is. ▫ Het derde bedrijf was zeer goed en werkte sterk. Ik dacht: dit bedrijf had ik ook kunnen schrijven, en misschien beter, maar ik zou niet op 't idee zijn gekomen een dergelijk oud thema te behandelen. De gevoeligheid van 't publiek is echter vrij grof, en wil dit gaarne.

In den trein vond ik eindelijk de 'finishing touch' voor de Idealisten. Ik vond die kleine bizonderheid die voor mij het stuk *af* maakt. Ik heb maanden gewacht, en telkens dacht ik: er ontbreekt nog iets. Iets kleurigs of tastbaars, een frappante scène midden-in. En nu in den trein kwam de komische scène, tragikomisch, met den vogelschrik. Die doet het. Die is waarlijk tot een klassieke scène te maken.

11 november

Eergister beproefde ik een jong acteur in den rol van Reinald. Het viel me niet mee, hij maakte hem pathetisch, week, eentonig en larmoyant. Toen ik het beter voordeed, noemde hij dat koud en hard.

Gister at ik bij de Mariatti's, hij had een Italiaansch menu voor ons. Hij bracht ons thuis met zijn zoontje Nino. -

's Avonds ging ik met Martha en Paul naar Uitkomst. ▫ Ik werd diep getroffen door het voortreffelijke spel. De burgermoeder was zóó, dat de illuzie volkomen was. Ik heb nooit zooiets in zijn soort perfects gezien. En het jongetje (Tilly Lus) deed mij zeer sympathiek aan. Ik zag geest en gevoel in dat meisje. Zij kan voor Minnestral spelen. Ik wou voor dat meisje een rol schrijven. ▫ Ik was verbaasd over de onhandigheid en massaal-psychologische onkunde van zoo'n geroutineerd schrijver als Heyermans. Het stuk is goed genoeg, maar is dat nu de manier om het publiek te doen begrijpen,

te doen *voelen* dat het een droom is. ▫ Het heele achterdoek had moeten opgaan/ het Vondelpark moeten zichtbaar worden, met vage, achter neveldoek verborgen zwanen, daarin had de jongen moeten opgenomen worden. De scène had tooverachtig moeten afwisselen met stadsgezichten enz. Steeds met de donkere, slapende voorgrond. Dat had alles in 't laatste bedrijf moeten gebeuren, de pauze vóór den droom. En die droom *kort*, en dan 't achterdoek weer zwart, de jongen dood, en de voorgrond wakker wordend. ▫ Het had prachtig kunnen worden en vol succes kunnen hebben.

12 november

Nevel.

Gister zag ik Rheingold. Ik verwachtte het genoegen van mooie decors en mooie muziek. De vertooningen waren werkelijk prachtig. De muziek viel niet mee. Het is muzikale rhetoriek. In een melodietje van Schubert zit méér dan in 't geheele werk. Om van Beethoven en Brahms te zwijgen. De Stamziel is door Wagner minder benaderd, minder uitgesproken dan door zijn groote voorgangers. ▫ Het stuk als dramatiek is heelemaal niets. Zonder voorstudie snapt men er niets van. Men volgt de handeling niet eens. Later bij overlezen verbaast men zich dat er nog zooveel samenhang in schijnt te zitten. ▫ En ergerlijk is de kwasi-diepzinnigheid. Het is voos en troebel, verward mystiek, zonder klare gedachten. En het pretendeert overal ontzachlijk diep en veelzeggend te zijn. ▫ Allermerkwaardigst is het succes van zulke stukken, als massaal-psychologie. Als deze stukken nooit waren verdragen of bewonderd, zou men honderd redenen voor één daarvoor kunnen opgeven. Men zou klemmend kunnen betoogen dat die werken, ondanks al de moeite en 't talent er aan besteed, *moesten vallen*. Maar dat ze integendeel zoo'n ongehoord succes hebben dat is veel ongeloofelijker en raadselachtiger. Dat verklaart men zoo gauw niet. ▫ De hoofdreden schijnt mij te zijn: de krachtige, energieke, zichzelf vertrouwende persoonlijkheid, het vaste geloof in zichzelf en zijn kunst van Wagner. En dat opgedrongen, door 't machtigste middel, de muziek, aan een publiek dat gemakkelijk door een grooten schijn verblind wordt. ▫ Mijn voortdurende gedachte bij zulk een uitstekende opvoering is: *wat zou zooiets mooi kunnen zijn, als er werkelijk wat in zat!* ▫ Wagner geeft 't bewijs van de kracht van 't geloof. In casu het valsche geloof aan zichzelf. Zonder geloof richt men niets uit. Met geloof - doet er niet toe waaraan - verricht men wonderen, nu evengoed als vroeger. ▫ Het is toch een groote verdienste van Nietzsche,

Wagner nog vóór zijn grootsten roem juist gekarakteriseerd te hebben. ▫ Onder het zien van Rheingold dacht ik dit: alle hier behandelde motieven en gedachten zijn verouderd, passen op een barbaarsch verouderd menschengeslacht. ▫ De groote kunst der toekomst moet op dezelfde wijze, maar dan echt en diep, den nieuwen mensch behandelen. ▫ Al die mythische figuren hebben afgedaan. Wij gelooven evenmin in Wotan en Donar, als in hun speren en schilden. Wij hebben andere wapens en kennen en verwachten hoogere godheden en menschen. ▫ Toen dacht ik aan mijn Kronos-drama, waarin de nieuwe kennis en wijsheid van ons geslacht moet getoond worden. ▫ En ik dacht ook dit, dat onze goden, onze waarachtige, levende goden wezens zijn, van wier wijsheid wij door onze wetenschap al een flauw vermoeden krijgen. ▫ Wezens, wier wondermacht alle mythische wonderen doet verbleeken als kinderspel, omdat ze zoo oneindig beter dan wij de natuurkrachten kennen en weten te beheerschen. (Dat is: Gods wezen). ▫ Toch zie ik graag zulke voorstellingen als Rheingold, omdat ze mij nader brengen bij het dramatische kunstwerk dat ik wil bereiken. ▫ Dit, maar dan echt, en met onze nieuwste wijsheid, herhaal ik mijzelf. ▫ Niet minder schoon in vizie, maar veel sterker en dieper van gehalte. ▫ Zoo waar en echt als de Heyermansche kelderwoning, en zoo imposant als het landschap met den Wotans burcht. ▫ Zoo innig als de muziek van Brahms, en zoo dramatisch krachtig als de Koopman van Venetië, of Summernightsdream. ▫ Zou mij gegeven worden iets er van te verwezenlijken? ▫ Ik vraag het niet gespannen. Want door inspanning komt het niet. ▫ Het komt of het komt niet. Inspanning zou mij niet baten.

13 november

Storm.

Gister droeg ik Minnestral vóór in Delft. Het was vol, zooals ik wel verwachtte. Alles ging zooals ik verwachtte. Maar de beste stukken maakten niet de meeste impressie.

Ik sprak Verkade en Waller, de beide kranige en voorspoedige industrieelen en ik zag het prachtige kantoor gebouw der fabriek met de reusachtige organisatie. ▫ Weer een voorbeeld voor mijn Gidsstuk. Als deze twee rationeel gingen handelen dan zouden ze zeker onmiddellijk ophouden met spiritus fabriceeren. Omdat ze even goed weten als ieder, dat ze een volksvergift bereiden op groote schaal. Maar ze zouden daaraan stellig verkeerd doen. Want door hun instinctief handelen, het volgen van hetgeen hun

aangenaam en natuurlijk is, hoewel zeer irrationeel, bevorderen ze vermoedelijk veel grooter en verder reikende belangen, opwegend tegen het tijdelijk kwaad der volksvergiftiging. Spiritus moet gefabriceerd worden, het is een noodig ingrediënt in de groote huishouding; en zal dat wel altijd blijven. Zij trachten dat zoo goedkoop en zuinig mogelijk te fabriceeren. Houdt eenmaal het gebruik als bedwelmingsmiddel op, dan zullen vele spiritusfabrieken vallen, maar de beste zullen blijven bestaan, en zij hebben dan medegewerkt om de beste, goedkoopste bereidingswijze te vinden. ▫ Ondanks dat het zeer intelligente en ruimdenkende mannen zijn weten ze toch niet recht dat ze voor dit doel werken. Ze werken voor hun zaak, voor hun gezin, zonder om verdere doeleinden te denken.

15 november

De Delftsche lezing wordt gunstig beoordeeld, en voor 't eerst erkend - wat steeds werd genegeerd - dat ik zegging heb. ▫ Het is waar dat ik, wat mijn stemorgaan betreft, niet vermoeid was, en bijna drie uur sprak. Maar ik voelde toch dat ik buiten training was, doordat ik op 't laatst een paar maal struikelde, een verkeerd woord sprak. Ook moet ik zeer oppassen dat mijn neuskatarrh, die ook al in de keel zit, niet op de stembanden overgaat. Dat zou er voor Amerika slecht uitzien.

Opmerkelijk is, dat ik pas gemaakt werk niet kan voordragen, omdat het mij dan te veel aangrijpt. Ik ga er van huilen. Eerst als het een maand of wat oud is, ben ik het meester. En 's avonds ben ik het beter meester dan 's morgens. 's Morgens grijpt het me meer aan. ▫ Het schijnt alsof het litteeken der geboorte bij een kunstwerk eenige weken lang gevoelig blijft.

20 november

Gister hoorde ik de Parcival muziek op het Caecilia concert. Het Vorspiel en de Char-freitagszauber maakten niet veel indruk op me. Maar het slot van de eerste acte vond ik plechtig en indrukwekkend. Ook omdat ik me het imposante tafereel herinnerde waar de Graalstempel zichtbaar wordt. ▫ Maar toch laat deze muziek mij innerlijk koud. En vooral door de doode intellectueele achtergrond waarop Wagner al dat moois geborduurd heeft. Het zijn mooie kleeren om een lijk. ▫ Had hij maar niet gepoogd die gedachten structuur te geven. Evenmin als Beethoven het deed. Voor Bach en Beethoven was het algemeene, onuitgesprokene en onuitsprekelijke, religieus of menschelijk, het raam waarop ze hun schoone klankfiguraties bor-

aant.

duurden. Maar Wagner maakt een zelfbedacht, kunstig, maar dood trame en bederft daarmee voor den denkend-gevoelige al zijn werk. -

Wat is muziek? Een gedachte die mij gestadig vervult. Niemand weet het. De meest muzikalen minst van al. Zeer intensief gedoe, verhevene muziek maakt het mij even duidelijker, zoodat ik het bijna schijn te begrijpen. Wagner brengt er mij totaal van af. ▫ Wat is het, dat zulk een grenzelooze eerbied voor enkele passages van Beethoven geeft? En wat is het dat eenzelfde phrase plotseling, door een kleine wijziging, onbeduidend en banaal maakt? Men constateert die dingen, maar begrijpt er niets van. ▫ Het gevoel waardoor wij zeggen: ‘dit is waar’ is tamelijk algemeen en overeenstemmend. Toch niet gansch. ▫ Het gevoel waardoor wij zeggen: ‘dit is recht en billijk’ is minder algemeen, minder zeker, minder overeenstemmend. Het gevoel, waardoor wij zeggen: ‘dit is schoon, is verheven’ nog véél minder. ▫ En toch hebben wij bij elk dezer gevoelens het gevoel dat ze algemeen en overeenstemmend behooren te zijn.

Sommige vormen van waanzin komen alleen daaruit voort, dat het gevoel ‘dat is waar’ abnormaal veranderd is.

Al deze gevoelens beteekenen een min of meer nauwe en innige verbinding met het oer-verstand, de mother-sense. Waanzin is een zeer diepgaande scheuring tusschen individu en oer-verstand. ▫ In al deze gevallen valt niets te bewijzen. Ze zijn rationeel ontoegankelijk. -

Het individu tracht zooveel mogelijk zijn functies automatisch te maken. Op die wijze vormt het instincten uit bewuste daden. Wat aanvankelijk langsaam en met overleg ging, - b.v. pianospel - gaat later snel en automatisch. Het sturen van een rijwiel begint als bewuste functie, en gaat later instinctief. ▫ Dit is een voorbeeld van de algemeene taak der individuën. Met hun individueel bewustzijn verwerven ze vaardigheid en die verzamelen ze tot iets instinctiefs, dat ‘van zelf’ gaat. En deze instincten zijn wèl hereditair. Ze gaan ‘in het bloed’ zitten, zooals men zegt. Dat wil zeggen dat de soort-geest ze vasthoudt. In mij is zonder twijfel het paard-rijders instinct in het bloed, dat wil zeggen, van mijn voorouders overgeërfd. ▫ Vooral de enorm toenemende muzikale begaafdheid, voor speciale instrumenten, viool en piano, zooals in onze wonderkinderen - is een overgeërfd, of liever een in het ras opgezameld instinct, door 't bewuste werk van vroeger individuën. ▫ Maar daarbij is dan ook de aanname noodig van *ras-geheugen*, ancestral memory. En het komt mij waarschijnlijk voor dat *al* wat wij als individuën ondervinden, bewust ondervinden, in het rasgeheugen wordt opgezameld, *onthouden*.

Daarmee is ook het voortbestaan na den dood toegelicht. Wij sterven af als individuën, maar al onze waarnemingen blijven als herinnering in het groote rasgeheugen bestaan. Er gaat dus niets verloren van wat wij zouden willen behouden. Ook niet ons persoonlijk gevoelen, ons geluk, onze stemmingen, onze kennis. Alleen het waarnemingsvermogen vervalt en gaat over aan nieuwe individuen.

De soort vergeet niets.

Het zwemmen van eendekuikens is een voorbeeld van overgeërfde automatische vaardigheid. ▫ Een geheel nieuw licht op de erfelijkheid, als men aanneemt dat een onwaarneembare eenheid blijft bestaan, bij 't vergaan der individuen, die weer nieuwe individuen vormt en werken laat. Dan is 't duidelijk waarom toegebrachte kwetsuren (afkappen van de staart b.v./ circumcisie enz.) niet overerven, maar verkregen vaardigheden wel. Waarom aangeboren begrippen *in aanleg* overgaan, niet in details. Het atavisme wordt op eenmaal begrijpelijk, wat het nooit was.

Vreemd die slechte droomen hier in huis. Ik heb hier nog maar één nacht gehad met een gunstige slaap en droom. Anders steeds bloed, fecaliën enz.

Giza's karakter toont bedenkelijke verschijnselen. Ze is overschat - helaas! ook door mijn invloed - en overschat zichzelf. Ze is geweldig impulsief en ziet daarvan het kwaad en het gevaar niet. Ze is ruw en onaardig tegen Ilonka en kan niets van haar velen als ze prikkelbaar is. Ook tegen Truida toont ze slecht humeur, en als ik er niet was zou ze mijn lieve vrouw geweldig op den kop zitten. Tegen mij toont ze een toegevende vereering die mij bezwaart. ▫ Jammer! - want ik zit hier zoo goed en ik weet vooreerst geen andere toevlucht.

Er is geen ander onderscheid tusschen ‘stoffelijk’ en ‘geestelijk’ als directe of indirecte waarneembaarheid.

25 november

Gister, op de Lelie, onder 't hooren van heerlijke muziek (echtpaar Vogel) vond ik de gedachte die de beveiliging is voor die eigenaardige vrees die ik noemde het te wijde uitzicht. ▫ Die vrees redeneert namelijk zóó: al wat is, het mooiste en hoogste en beste, laat zich ontleden. En die ontleding brengt het terug tot onwezenlijkheid. Muziek is luchtbeweging, beweging van stof, stof is bewegingsverschijnsel - alles komt neer op oneindig verwikkelde beweging van een oneindig klein punt. Ziedaar leven, wereld, Heelal, God. ▫ Deze gedachte - of liever schijngedachte - verschrikt, beklemt,

49 F. van Eeden en Truida Everts.

50 F. van Eeden met ‘lille Merta’.

ontmoedigt, slaat neer. ▫ De correctie vond ik in de liefde voor mijn vrouw. ▫ Wat zij is, is zoo werkelijk, zoo reëel, zulk een vaste bron van geluk - dat het dien vreemden twijfel doodt. ▫ De persoon, de mensch, de geliefde mensch, geeft ons 't beste begrip van de waarachtige werkelijkheid. Het is het meest reëele, werkelijke wat wij kennen. En de Christus, de menschheidziel, is meer dan dit, oneindig meer - en God is weer oneindig meer dan Christus.

Soms schijnt het mij alsof dit toch weer neerkomt op de Kantiaansche wijsheid, dat wij het werkelijke niet begrijpen kunnen, en alleen het schijnbare waarnemen. ▫ Maar dit is toch onjuist, want al wat we het schijnbare noemen is toch ook werkelijk. De zaak zit wellicht zóó, dat wij ons intellectueel begrijpen nooit tot een gevoel kunnen maken. Kant meende dat alle begrijpen moet zijn intellectueel begrijpen. Wat gevoels-begrip is, het zelf zijn der werkelijkheid, dat achtte hij niet. Maar Kantsche wijze van begrijpen is maar een behulp tot gevoelsbegrip, en vaak een slecht behulp. Kant's meening komt op 't zelfde neer als de meening dat men nooit door berekening het ware wezen der muziek zal benaderen. Maar wij hebben andere middelen. En wij bemerken dat die middelen toenemen, en een grenzelooze toekomst beloven. ▫ Maar Kant gaf toch een groote voortgang aan het wetenschappelijk denken. En Mach bouwt op Kant voort, terwijl hij hem verloochent.

Maar de groote stap die nu gemaakt moet worden is Lady Welby's Significa. De Hegelarij is verwarring en stilstand.

26 november

Eergister kreeg ik de uitnodiging om in New York te spreken voor 't Civic Forum. ▫ Dit is mijn kans. Nu mij dit geopend is voel ik wonderbaar rustig. ▫ Ik voel het wel als een groote verantwoording. Ik weet ook dat een kleinigheid, een verkoudheid, alles bederven kan. Dat er nog veel gebeuren kan voor den 23 Februari of den 8sten Maart. ▫ Maar dat is niet in mijn hand, en daarvoor draag ik geen verantwoording. ▫ Wat aan mij ligt, daarvoor zal ik zorgen. En het gevoel dat ik mijn best zal kunnen doen, dat ik de gelegenheid heb te doen wat mijn taak is, dat geeft mij groote rust. Ik zal niet nerveus zijn, want ik zal doen wat ik kan, en meer behoeft niemand te doen.

27 november

Er is een betrekkelijk zeer eenvoudig inzicht dat bij Kant ontbreekt en dat aan zijn gansche werk een ander aanzien zou geven. Dat inzicht heeft hij niet omdat hij geen woord-kritiek kende zooals wij, in signifische zin.

Het is dit, dat datgene wat ons doet zeggen: dit is waar, en dit is niet waar, een *gevoel* is, een *ding*. En dat *ding* zijn *wij* zelf. ▫ Ons wezen reageert positief en negatief op voorstellingen en gedachten. Positieve reactie is zeggen: dit is waar. Negatieve is zeggen: dit is onwaar. Wij vergeten nu steeds, - en ook Kant doet dit - dat al onze besluiten, onze logische en rationeele overwegingen - berusten op zulke positieve en negatieve reacties van dat ding dat wij zelf zijn. Dat wij dus ook anders konden zijn en dan geheel anders reageeren. ▫ Hiermee krijgt het woord 'begrijpen' een geheel andere beteekenis. Redelijk begrijpen beteekent dat onze voorstellingen en gedachten de gewenschte positieve reactie teweeg brengen. Maar die reactie hangt ook af van ons *zijn*, en ons zijn verandert steeds, omdat wij *willen*, d.w.z. dat wij groeien. ▫ Al deze uitdrukkingen: 'begrijpen en willen' zijn dus geheel onvoldoende, want de toedracht van hetgeen in ons voorvalt is met die woorden niet gedekt.

Mijn gedachten over het oerverstand gaan boven het Kantiaansch gedachtenspinsel uit, hoe ingewikkeld en veelomvattend dat moge wezen. Omdat Kant onze biologie niet kende, onze physica niet. En omdat hij in abstracte woorden denkt en niet in voorstellingen.

Ieder mensch-individu is een blad van den menschboom, en heeft in zich een deel van het onwaarneembare geheel, dat als een plasmodium zich in elk individu vertakt. ▫ Op dit plasmodium werkt het individu, door zijn individueele ervaringen, zijn lichamelijke en psychische oefening, en door dit plasmodium staat elk individu met het geheel in verband. Daar zamelt zich op het soort-geheugen, de instincten, de geautomatiseerde vaardigheid. ▫ Dit plasmodium sterft *niet* af met het individu, maar trekt zich tot het geheel terug, met al de door het individu verkregen aanwinst. ▫ Van uit dit blijvende plasmodium worden de nieuwe individuën weer geboren, zoodra de physieke gegevens daartoe - de bevruchte eicel - er gelegenheid toe geven. ▫ Er is dus geen individueel voortleven, maar evenmin een vernietiging van onze persoonlijkheid. ▫ Hoofdzaak is dat wij erkennen het noodwendig bestaan van het onwaarneembare, en dat wij hieromtrent hypothetische voorstellingen maken die als *werk*-hypothesen onze kennis vooruitloopen en onze onderzoekingen een richting geven. ▫ Dit vooruit

aant.

loopen is het *geloof*, dat alle *weten* moet voorafgaan. ▫ Zie hier wat noch Kant, noch Hegel, noch Nietzsche, noch Mach, noch Schopenhauer heeft ingezien.

Gister kreeg ik de brief-fragmenten door Betsy bijeengezocht. Ze heeft het werk heel verdienstelijk gedaan. Het was moeielijk en men zal terecht de kritische opmerking kunnen maken, dat men iemand tamelijk willekeurig kan construeeren uit een groote massa brieven, waarvan het meeste wordt weggelaten. Maar het wordt wel veel moeielijker voor mijn vijanden hierna nog vol te houden dat ik dit alles zoo uit ‘pose’ geschreven heb. Tot nog toe hun voornaamste verweermiddel tegen mij.

Multatuli's en Nietzsche's publiek-verachting is het gevolg van hun zelfstandig voelen en de onzelfstandigheid der massa. Niets geeft mij een sterker gevoel van minachting dan het constateeren hoe al mijn beoordeelaars onbewust onder invloed staan hetzij van een sterk persoon of van een massale strooming.

‘Alle kennis kan men meedeelen’ zegt Kant, ‘wanneer het een voorwerp van het zuiver verstand betreft’. ▫ Dit is een bewijs van de veronachtzaming van het gevoel dat waar van onwaar onderscheidt. Dat gevoel - onmisbaar bij alle kennis - kan men niet meedeelen, men onderstelt het aanwezig. Daarom kan men alle kennis *niet* meedeelen, wanneer er niet een primair gegeven aanwezig is.

Er is object en subject, overal waar leven is. Dat wil zeggen, de levenskringen botsen overal tegen elkaar. Wij, subject in onzen levenskring, zijn weer object voor andere levensentiteiten. Maar wij erkennen dat de andere menschen, hoewel object voor ons, tot onze subjectiviteit behooren. ▫ Wij zijn groeiende werkelijkheden, tot het groeiproces behoort denken d.i. vooruitloopende voorstellingen, die den groei voorafgaan. En ‘mededeelen’, kenbaar maken, objectiveeren dezer voorstellingen, in zinnebeelden en symbolen. Zoo zijn de grenzen van het onkenbare zuiver getrokken, maar ze verplaatsten zich voortdurend met onzen groei. ▫ ‘Groei’ een beter woord en beeld dan ‘evolutie’.

3 december

Heden schreef ik het tweede bedrijf van de Idealisten af.

Juist deze door mij begrepen toestand - het individu een actief deel van een groot permanent geheel - verklaart onze verwarde en onzekere gedachten, de essentieele moeielijkheid van al ons denken. Wij hebben 't

besef van een soortbestaan, waarvan we deel uitmaken, en dat wij toch niet zelf zijn. Hinc lacrymae.

5 december

Gisteravond las ik de twee eerste bedrijven van de Idealisten voor, en ik verheugde me in het krachtige, rijke werk. ▫ Des nachts kwam vanzelf de geheele afwikkeling voor mijn geest. Dat komt altijd *visueel.* Ik *zie* de dingen gebeuren, en dan weet ik pas hoe het gaan moet. ▫ Ik voel dat dit werk beter is dan dat van Shaw, omdat de kracht er van niet zit in de geestige dialoog, zooals bij hem, maar in de krasse typeering en de dramatische situaties, zooals bij Shakespeare. ▫ Maar hoelang zal het duren eer men mij speelt? ▫ Denk: het Poortje, don Torribio, werkelijk goede tooneelmatige werken, na vijftien en twintig jaar nog niet tot hun volle recht gekomen. - Het spontaan voelen leven van menschelijke gestalten in me, - dus wat de Duitschers ‘Gestaltungskraft’ noemen - is mij voor 't eerst duidelijk geworden bij 't schrijven van de kleine Johannes II, tante Serena en Pater Canisius.

7 december

Het tragische in ons leven is een noodzakelijk gevolg van onze bestemming, die niet is ons individueel welzijn. Aan die bestemming wordt ons persoonlijk bestaan zoo noodig onverbiddelijk geofferd. ▫ Het tragische ontstaat dus vooral dan wanneer wij zoo rechtstreeks mogelijk onze bestemming volgen. Maar dan ontstaat ook tevens het hoogste geluk, door de innerlijke voldoening. Terwijl het *niet* volgen van onze bestemming, maar het zoeken van persoonlijk welzijn eerst, de tragiek soms wel vermijdt, maar in plaats daarvan den dood vindt, het uitdooven, het verdorren en verzanden, erger dan de hel. ▫ Het zoeken van persoonlijk welzijn is dan alleen gerechtvaardigd als het gedaan wordt om beter aan onze bestemming te voldoen. ▫ Onze bestemming dat is de dienst van 't lichaam waarvan we cellen zijn.

9 december

Bolland is tot de conclusie gekomen dat het Jezus-evangelie is geschreven in Alexandrië, omstreeks de jaren 75-100. Daar bestond het begrip van

den Chrestus/ de zachtmoedige mensch. Dit is samengevoegd met het Joodsche Messias- of Koningsbegrip, de Christus. Uit deze samenvoeging is gemaakt de nieuwe Jozua, die Christus en tevens Chrestus, koning en zachtmoedig mensch was. ▫ Dit alles moet dan stellig het werk van een *dichter* zijn geweest. ▫ Er leefde dus in Alexandrië in de eerste eeuw van onze jaartelling een dichter, die een dramatische schepping heeft gemaakt welke, tot werkelijkheid verheven, de hoofden van de gansche menschheid op hol heeft gebracht. Omdat zijn schepping in beeld bracht, op aangrijpende wijze, wat vaag leefde in de hoofden van duizenden en millioenen, de Zachtmoedige mensch Koning.

Hoe meer ik hierover denk hoe stelliger mij dit als waarheid voorkomt. Dit strookt geheel met de innerlijke eigenschappen van het evangelie, die zoo vol treffend dramatische situaties en poëtische trekjes zijn. De gedachte is al in mij opgekomen vroeger, (Blijde Wereld) maar verworpen uit twijfel aan de mogelijkheid van zulk een groot dichter. ▫ Maar *nu* weet ik dat zulk een groot dichter en zulk een groote fictie *waarschijnlijker* zijn dan zulk een historische gebeurtenis, waarin zooveel poëtische en dramatische vonden (Judas, Petrus, Pilatus enz.) opeengehoopt zijn. Vooral de Judas-geschiedenis is mij altijd als een fictie voorgekomen. Er viel zoo weinig te verraden, het verraad is zoo onwaarschijnlijk, maar alleen dramatisch juist. En zoo zijn er tal van kleine bizonderheden. Alles verheldert door deze gedachten. En vooral nu, omdat ik nu beter weet hoe zulk werk ontstaan kon, en welk een ontzachlijke macht het hebben kan. ▫ Die dichter was een groot genie, maar het is veel waarschijnlijker een poëtisch genie aan te nemen die zulk een wondermensch schept, als de wondermensch zelf. ▫ En dan is ook duidelijk dat die leerredenen nooit als zedewetten bedoeld zijn, - en vreeselijk is de dwaling die de fictie, de hooge kunst, tot een historische werkelijkheid heeft omgeschapen. Die leugen is ontzettend op ons geslacht gewroken. ▫ ‘Wees volmaakt als onze vader volmaakt is!’ ▫ Heerlijk als het woord van een dramatische heldenfiguur. Heilloos en rampzalig als aan de toenmalige wereld gegeven voorschrift.

12 december

Berlijn, prachtig weer. Een zeer lichte kamer in het nieuwe reusachtige pension van Mevrouw Otten. Ik voel rustig en tevreden, verlangend goed te kunnen werken. Ik onderdruk een lichte anticipatie van iets gunstigs. Hoe vaak kwam dat averechts uit. Maar wat ik hier in Berlijn voor twee

jaren ondervond, dat was geen bedrog. Van toen dateert mijn volle zelfbewustheid en een nieuwe krachts-ontwikkeling. Nooit vergeet ik de zegenrijke gevoelens van die dagen.

Maar ook nu, even als toen, een vlaag van doodelijk neerslachtig en onmachtig voelen. Vooral de impressie van de reusachtige geestelijke verwarring waartusschen ik leef en die ik te bestrijden heb. De millioenen leven zonder geestelijke vastheid. Ze zoeken *personen* die hen leiden kunnen, maar ze volgen wat sterk schijnt niet wat sterk is, want dat kunnen ze niet onderscheiden. En nu moet de sterke hen ook laten voelen dat hij 't is, hij moet den schijn aannemen dien hij weet dat zij volgen willen. Dat is het vreeselijke van onzen tijd.

Ik voel de kracht van mijn ideeën. Maar ik weet dat niemand ze hooren wil, zonder dien schijn van kracht die alleen hun aandacht trekt. En het vertrouwen in de kracht der waarheid gaat niet zoover dat het de zinnelijke uiting er van, het woord gesproken en aangehoord, onnoodig acht. ▫ Het woord moet zóó gesproken worden dat er naar geluisterd wordt. ▫ En dan toch geduld! geduld! geduld! -

Denk! menschen als Verwey en Gorter, toch in ons land twee geesten die tot de elite hooren, hebben geen zelfstandige intelligentie genoeg om te verstaan wat ze niet beminnen. Waar dus hun gevoel niet wijst. Zij moeten dus, om te begrijpen, *beheerscht* worden. Ze kunnen niet als vrije menschen begrijpen, alleen dáár, waar ze een schijnkracht voelen die hen beheerscht. En ze weten dat niet. Ook zij, zooals de groote meerderheid, meenen dat ze iets verstandelijk logisch begrijpen, terwijl ze hetinderdaad *aannemen opgezag*. ▫ Dat zelfbedrog is mogelijk omdat ze zich niet bewust zijn van de gronden hunner logica, de gevoelens die doen zeggen: dit is waar, dit is schoon. Het zijn juist die gevoelens die beheerscht worden, terwijl ze meenen dat ze vrij zijn. Dat dit zoo is blijkt mij al sints lang, uit die gevallen, waarin ikzelf de toetssteen kon zijn. ▫ En als het zóó staat met die twee, hoe dan wel met de rest, de groote hoop.

14 december

Berlijn. Het werk vlot nu weer en ik ben, door de sombere vlaag heen, in beter evenwicht gekomen, hoewel ik mij nog niet recht behagelijk gevoel, en ik niets van de buitenwereld hoor. Mijn neus weer zeer lastig, door 't slapen met een open raam. Maar deze stilte geeft ook de goede concentratie, die mij altijd zoo goed deed werken in Berlijn. En ik ben erg gelukkig

in 't gezelschap van mijn lieve vrouw, dat is beter dan alléén. Ik dankte er voor, in een helderen droom.

De handelingen van een volwassene zijn voor een kind onberekenbaar. Het kind mist er in de kleine bemoeying met zijn kinderlijke belangen. Het kan de hoogere belangen van den volwassene niet volgen, en ziet er in een wreede, ongevoelige strengheid. Zoo is 't ook met ons menschen en de godheid. Als wij willekeurig ingrijpen waarnamen in allerlei kleine belangen, dan zouden we gaarne aan de Godheid gelooven. Nu we dat missen spreken we van doode natuurkracht, wreede natuurwet. Wij bedenken niet dat elk hooger leven zoo schijnen moet voor het lagere.

Om ons kleuren, licht en geluiden te laten waarnemen zijn volgens onze berekeningen bewegingen noodig, die snelheden hebben van tot 300.000 KM in de seconde, er is een atomen- en electronenspel voor noodig van onbegrijpelijke, onbeschrijfelijke complicatie. Maar als wij nu een vizioen zien, met volkomen dezelfde waarnemingen van geluid, licht, kleur, warmte - mogen we dan onderstellen dat hiertoe die ontzachlijke snelle en samengestelde oorzaak *niet* noodig is? Met welk recht? ▫ En is ze wel noodig, welke macht schept dan die waarnemingsverschijnselen, van zoo verbazende samengesteldheid? ▫ Ik vermoed dat de psychologen het er voor houden dat een vizionnair geziene appel iets zoo geheel anders is dan een werkelijke, dat er voor die aandoening niet noodig is het samengestelde physische proces dat wij door inferentie geleerd hebben achter elken appel te zoeken. ▫ Maar de vraag is: met welk recht neemt men dat verschil aan? ▫ Een sprekend, bewegend mensch, in vizioen waargenomen, kan dat iets minder samengestelds zijn dan een op gewone wijze waargenomen zaak? Ik zou zeggen: eerder méér samengesteld. ▫ En waarom zouden wij een complex van grooter samengesteldheid minder werkelijkheid toekennen dan aan een eenvoudiger? Ik zou eerder, a priori, zeggen: andersom. ▫ In de vizionnaire wereld bestaan evengoed subject en object, en de grenzen door Mach gesteld. Er is ruimte - maar ongetwijfeld een *andere* ruimte. ▫ En Mach's vasthouden aan de grens B. zou impliceeren dat de vizionnaire wereld, met zijn ruimte, ruimtelijk begrepen is, *in* de gewone grenzen van het wakend individu. ▫ Dit is echter geheel en al ongeoorloofd. Geheel zonder wetenschappelijken grond. ▫ Het is hiermee als met zooveel wetenschappelijke begrippen. Alleen door de observatie zelf ontstaat beter kennis. Men meent reflectief geheel logisch over vizioenen te kunnen spreken, en de waarneming niet te behoeven. Even als over de spiritistische verschijnselen, men loochent a priori op kwasi wetenschappelijken grond.

Maar door de waarneming zelf, zonder reflectie of logica, verandert het inzicht. Wie de vizionnaire wereld heeft leeren kennen als ik, stelt zich met de gewone opvattingen niet meer tevreden.

Er was een tijd dat ik mij verbaasde en ergerde over de voorstelling van het sereene leven der zaligen die ons lijden zouden aanzien zonder er zelf aan deel te nemen. ▫ Maar hoe is het als een moeder haar zuigeling ziet schreien terwijl zij hem teederlijk met lauw water wascht? Het kind heeft toch werkelijk verdriet, en verzet zich en schreit uit volle keel. ▫ Maar de moeder glimlacht, en gaat rustig haar gang met troostende woordjes. ▫ Zoo glimlachen de zaligen om ons hevigste leed.

Ziedaar dan de beteekenis van mijn slechte droomen bij Giza. Zij zet ons flauwhartig aan de deur, omdat het te duur wordt. Ze is bang voor ‘standjes van Bas’.

Gister avond waren wij bij Else, in haar aardig ingerichte zolderwoning. En toen onder 't gesprek kwam de gedachte aan den roman die ik schrijven zou. Praktische overwegingen bleken op eens verwonderlijk samen te komen met mijn artistieke voornemens en behoeften. ▫ Ik had al lang de bedoeling, datgene waartoe het theater stellig ongeschikt is, in een nieuw prozawerk te zeggen. En ook het verlangen in mij, uiting te geven aan het in mij levende woordschoon, in proza. ▫ Zoodat ik mij nu voorneem, na de Idealisten, het tooneelwerk vooreerst te laten rusten, en mijn tijd te verdeelen tusschen de Amerikaansche lezingen en de nieuwe roman.

In die nieuwe roman voel ik het hoofdkarakter een man, zooals in de Koele Meren een vrouw. En dan wil ik mijn kracht concentreeren. Niet meer de ietwat al te gespannen strengheid van de Koele Meren. En niet meer de wat gemaniereerde uitbundige lyriek van Viator, en niet de incongruente fantastiek van Johannes. ▫ Maar een combinatie van de hooge humor in Johannes, episch, en de lyriek geobjectiveerd, soberder, als uiting van de hoofdpersoon. En al de rijke gedachten van den laatsten tijd leven gegeven. Een kort boek, niet langer dan Viator. En een dramatisch dichterlijke spanning, die het geheel samenbindt en leesbaar maakt.

Mijn arme Bloemendaalsche illuzie! Ik vond het er zoo prettig! en ik was er zoo vroolijk. Vroolijker dan ik in jaren in Holland was. ▫ Mijn vrouw begreep die vroolijkheid niet. Het gebeurt meer dat haar intuïtie juister is dan mijn stemmingsgevoel. En meestal in zulke nieuwigheden die mij opgewekt maken en gunstig lijken. Dan waarschuwt zij. En mijn droomen.

16 december

Verkoudheid.

Wat zijn wij menschen tobbers. En ik hoor nog tot de gelukkigsten. Als ik denk aan het kleurlooze saaie leven van al die stedelingen hier, die het dan toch weelderig hebben, alles wat ze wenschen. De ellende, om niet meer te wenschen dan dit!

In mijn roman moet ‘Aufschwung’/ ‘Opvaart’ het thema zijn. ▫ De hoofdpersoon worstelt zich los uit de banden van ascetisme en melancholie. Hij zoekt de grootste levensvuren, de steden, de wereldtentoonstellingen, hij zoekt de groote liefde. Maar hij is niets ontziend eerlijk en oprecht. Hij begint met zelfkastijding en verloochening - totdat hij gaat liefhebben en begrijpen, - en zich bevrijden.

20 december

Gister schreef ik het derde bedrijf van de Idealisten af.

Tegelijk kwam 's nachts de Amerikaansche rede in mijn hoofd. Zoodat ik nu hoop begin te krijgen dat die goed zal worden en indruk maken. Ik moet maar denken aan mijn staf der waarheid.

Het is een heel ander Berlijnsch verblijf dan de vorige. Veel stiller. Ik zag Else een maal of drie. Anders nog niemand, gister Monty Jacobs even bij Else. Mirauer laat mij vreemd in den steek. Ik begrijp haar niet. Soms zoo uitbundig hartelijk, nu weer zoo vreemd met andere dingen bezig en geen minuut voor mij.

22 december

't Wordt beter. Ook goede berichten uit Amerika.

Ik las Plutarchus gister en werd getroffen door de mooie, sobere beschrijving van Cesar's moord in Brutus. Zoo plastisch en fijn geteekend. Het is duidelijk dat Shakespeare uit Plutarchus vooral zijn stof nam, en merkwaardig te zien wat hij wijzigde. Brutus is veel mooier figuur bij Plutarchus dan bij Shakespeare. De geestverschijning was stellig niet, zooals Shakespeare het maakt, de schim van Cesar. En nergens heeft Plutarchus de geringste toespeling op een zeker berouw bij Brutus. Integendeel de moord van Cesar is zijn grootste daad waarop hij het meest trotsch is. En dat is juister dan de meer moderne, maar veel minder Romeinsche gewetenswroeging van Brutus om 't dooden van een vriend.

woensdag 25 december

1e Kerstdag. Paul kwam gisteren hier. Hij trof het goed en ik vind het heerlijk hem zooveel afwisseling en interessants in zijn leven te kunnen brengen. Hij moet dat hebben. Hij moet zich thuis voelen in de wijde wereld, zich in alles weten te schikken en ook het weelderige leven van dichtbij leeren kennen/ opdat hij het niet als een onbereikbare heerlijkheid in de verte ziet, en toch zonder het gevoel dat zijn bedje gespreid is. Hij moet weten dat hij arm is en zich zelf moet opwerken, en dat hij toch overal terecht kan met wat vrijmoedigheid en opgeruimdheid. Zijn talenten zijn niet geprononceerd, hij moet het van zijn gemakkelijkheid in den omgang en zijn beminnelijkheid hebben.

Mijn bemoeiingen hier, die toch neerkomen op streven naar erkenning, geven mij altijd iets onvoldaans. Als ik dan rust en voldoening innerlijk wil hebben/ moet ik terugkeeren tot mijn groote gedachten, tot mijn Christusgedachten en mijn droomwereld. Daar vind ik innerlijke rust en voldoening. Ik weet dat mijn zoeken hier nuttig en noodig is, een weg banen voor mijn gedachten en hun uitstraling. Maar dat uitkijken naar kritieken en het letten op 't effect van mijn werk heeft iets wat mij al spoedig tegenstaat.

Zondag 22 December schreef ik de Idealisten af. Ik meende dat het als geheel het best geconstrueerde van mijn tooneelwerken is. De vier figuren Idse, Orski, Romelia en Rudolf vormen een krachtige en schitterende oppositie, elk is representatief.

Mijn uitgever Schuster vond al mijn dramatisch werk, zoover hij 't kende (Minnestral, Torribio en IJsbrand) veel minder dan 't romantisch, en jammer voor mijn kracht. Doch zijn opinie scheen mij vrijwel waardeloos, hij kon haar naar mijn gevoel absoluut niet verdedigen.

zondag 29 december

't Is druk, elken avond in gezelschap. Woensdag Kerstfeest in 't pension. Donderdag soirée bij Else met de Hongaarsche diplomaat von Hohr en zijn vrouw Lola, de Hongaarsch-poolsche gravin. Vrijdag soirée in de Lyceumclub, waar ik kennis maakte met de japansche barones Ko-to. Het kleine vrouwtje met haar mooi nationaal kostuum, haar blanke teint, bijziende oogen/ bescheiden maar toch besliste manieren. Ze leek 25, maar ze was moeder van volwassen zoons. Ze trok uit de tombola mijn boek Freudige Welt. ▫ In 't pension had ik ook al met professor Nagai kennis

gemaakt de japansche chemicus en socioloog, met zijn Duitsche vrouw. ▫ Vrijdag bezoek bij Felix Hollaender van 't Deutsche Theater. Een schrandere, energieke Jood, met wien ik opschoot. Ik vertelde mijn stuk.

Gisteravond bij ‘Was Ihr wollt’. ‘Ja’! zei ik tegen de heeren van 't theater, ‘als ik op zulk een saus kan rekenen dan durf ik mijn gerechten nog wat machtiger maken. Zoo maak je bezemstelen eetbaar’. ▫ In 't eerst boeide het stuk mij weinig en beviel mij de uitgesponnen hansworsterij niet. Van het literaire bleef weinig over. Maar zooals altijd overwon Shakespeare toch, en het geheel liet een blijde, mooie indruk achter van gezonde, luchtige vroolijkheid, gedragen in een gracieuze conceptie. ▫ Van daar ook 't succes.

Ik las mijn stuk voor, en zag dat het Else en Cornelie teleurstelde. Maar ik voelde zelf toch dat het goed was.

maandag 30 december

Lekker vriezend weer.

Vervuld van de Helleensche wereld. Door twee indrukken: de helmen en de tanagra beeldjes in 't Alte Museum en de lectuur van Themistocles, Aristides en Pericles in Plutarchus. Deze dingen - vooral de helmen - werken zo sterk op me, dat het blijft als een levendige, schitterende achtergrond voor mijn Berlijnsche besognes. Een soirée bij Else vond ik vervelend.

O! was ik een machtige in dezen tijd, zooals Pericles in den zijnen - zou er geen schoonheid te scheppen zijn?

Gister bezoek van de Baronin Benita Wolff uit Riga. Een schuchtere vereerster. Ze vertelde hoe haar familie in de revolutie acht landgoederen verloren had.

Hoe dom van mij schijnt het me nu, niet te zien dat juist de Christusfiguur 'n kunst-schepping *moest* zijn. ▫ Waren niet de schoone menschen der Helleensche bloeitijd kunst-scheppingen? ▫ Er is nooit een Panathenaische optocht in werkelijkheid gezien, zooals die op 't Parthenon. ▫ Het volmaakte menschelijk schoon heeft alleen in kunst bestaan. De mensch gaat in kunst alleen boven zichzelven uit. ▫ Onthoud dit, en handel er naar! ▫ Dit is de opgaaf der kunst, boven den mensch uit te gaan. ▫ In kunst wensch ik te scheppen den Pericles van onzen tijd.

In 1907 heb ik veel gemaakt. ▫ Reinald van Gelder, IJsbrand en de Idealisten. ▫ Verder het gedicht ‘het Gebergte’ en eenige kleinere verzen. ▫ Dan het naschrift op de Blijde Wereld. Het artikel in de Independent, en het

begin van de Amerikaansche rede. Het begin van Wat is Christus? en de Holl. literatuur.

Het jaar was somber en veelbewogen. Een donker, onheilvol jaar, toch vol belofte.

Maar ik schreed machtig voort op mijn weg. In geen jaar deed ik zooveel voor mijn bevrijding.

Mijn huwelijk is een groote zegen. Ook dat is een merkwaardige triomf.

[1908]

1908

Dit jaar kan allicht blijder zijn dan 't vorige, maar moeielijk gewichtiger. In 't vorige richtte ik veel uit zonder er daarom nog veel plezier van te hebben. Misschien zal ik nu wijder naar buiten werken. Ik begin vol rustig vertrouwen. Als ik somber en neerslachtig ben, dan is 't het zichtbare lijf dat mij belemmert, het onzichtbare is sterk en licht.

Gister avond Sylvester gevierd met het Deutsche Theater, met Reinhardt, Hollaender, Kahane, Wedekind, de tooneelspelers Moissi, Diegelman, Biensfeld, Fräulein Heims en nog een aantal meer. Het was voor mij heel gewichtig, en ik bleef den ganschen nacht, hoewel het mij nog al verveelde op 't laatst. Ik begin nu vasten voet te krijgen.

Gistermorgen was ik in de National Galerie. Mijn opinie over Böcklin wordt niet gunstiger. Hij is géén rasschilder. Geen enkel werk is compleet en zuiver. Elk is vol leelijke brokken met enkele fraaie dingen. ▫ Menzel is een rasschilder, hij doet het schoone inwendige wezen - de expressie van het eeuwige leven - in de zichtbare wereld verstaan, evenals Rembrandt. ▫ Verder was er zeer weinig werkelijk goeds. Segantini, Daubigny, een klein Jaap Marisje. Als teekenaar Leibl, een goed karakterteekenaar. Overigens een ongeloofelijke massa croûtes. Soms zóó erg, dat men zich schaamde het geëxposeerd te zien. ▫ Ik was er met Benita Wolff.

2 januari

Het jaar begint met Jobstijdingen en droevige brieven. Maar ik zal mij niet laten ontmoedigen. ▫ Het geld van de Boer, dat niet komt, waardoor ik de rente niet betalen kan. Mijn arme moesje die haar oudejaar eenzaam en in tranen heeft doorgebracht. Maar waarom is ze ook zoo hardnekkig tegen mijn lieve vrouw gekant? Nooit heeft die haar toch iets onliefs aangedaan. ▫ Het klungelachtige Ned. Tooneel, dat zelfs mijn telegrammen niet beantwoordt. ▫ Hier waar het vooruitgaan zooveel geduld en moeite kost.

aant.

Het tragische einde van Pericles. Zijn vastheid gebroken bij den dood van zijn zoon. ▫ En het einde van zijn prachtig leven: de pest. De prachtige stad met de heerlijke beelden en gebouwen ... en daarin: de pest. De pest die wij, in al onze onmacht en leelijkheid, niet meer vreezen, omdat wij zindelijk zijn en weten wat hygiëne is. ▫ Dus die prachtige stad was zeer zeker onzindelijk, vol gore plekken, vol onreinheid.

7 januari

Bloemendaal. Zoo druk dat ik geen tijd vond tot een aanteekening.

Donderdag 2 Januari 's avonds de Kneipavond met Reinhardt, waar ik goed loskwam, en naar ik meen ook indruk maakte. ▫ Ik maakte Reinhardt duidelijk dat hij met zijn fantasie de man was om met mij samen te werken. ▫ Hij heeft geen lichamen om in zijn kleederen te steken. De moderne schrijvers lijden aan armoed. De stukken zijn skeletten die hij prachtig opsiert. ▫ Daarom neemt hij de klassieken, maar dan schreeuwt de kritiek dat die nooit zulk een decorations-unfug bedoeld hebben. ▫ Natuurlijk! want de ouden hadden zulke middelen niet. ▫ Zijn eenige weg is een schrijver te zoeken die voor zijn groote theatermiddelen met volle bewuste bedoeling schrijft. ▫ Daarvoor weet ik niemand beter dan mezelf. Noch Hauptman, noch Ibsen, noch Maeterlink, noch Shaw heeft zoo sterk als ik de neiging tot het ‘grand spectacle’. Alleen Stephen Philips misschien. Maar die geeft het moderne niet.

Vrijdag kreeg ik bezoek van Frans Oppenheimer. Den schranderen, sterken/ ietwat vulgairen Jood. Een man van groote beteekenis. Ik heb mij riet in hem vergist, toen ik voor tien jaren op zijn boek attent maakte. ▫ Wat hij mij nu vertelde over zijn nieuw boek ‘der Staat’ interesseerde mij zéér. ▫ Hij heeft het scherpzinnige, forsche, zelfvertrouwende en openhartige, dat alleen buitengewone mannen kenmerkt, mannen met een groote kennis en een solide intellect. ▫ We aten met hem bij Hollaender.

De terugtocht naar Bloemendaal was licht en aangenaam. Paul was lief. ▫ Ik beurde arm moedertje weer geheel op. ▫ Zondag een mooie schaatsentocht over Nichtevecht, Abcou, Ouderkerk naar Amsterdam, met Martha en Paul. ▫ Gister de Idealisten door de Tooneelvereeniging aangenomen. Nu komt er gang in. ▫ Alleen bij Versluys was het weer mis omdat die geen geld bleek te hebben. Dat zag er kwaad uit.

aant.

19 januari

Een lange tijd van drukte waarin ik niet tot mezelven en dit boek kon inkeeren. Vannacht eindelijk de diepe slaap, de heldere droom, en gister de gezegende somberheid en depressie.

Ik schreef de Amerikaansche rede af.

22 januari

Bussum. Verleden week ging ik per schaats van en naar Amsterdam. Het was druk op den weg en vroolijk. Ik reed hard en was blij dit wintergenot weer te hebben. Ik viel door te hard rijden.

De repetities geven mij aangenaam werk. Voor beide stukken heb ik goede krachten en de spelers hebben er plezier in.

Ik kreeg een lange hartelijke brief van Carmen Sylva, met haar portret.

Ik corrigeer de Duitsche vertaling van Viator en werd getroffen door de diepe beteekenis van hetgeen ik toen geschreven heb, en die ik niet wist toen ik schreef, maar nu wel. ▫ Ik denk nu wel dat de werking van het boek die ik toen verwachtte, nu niet zal uitblijven.

Een treurige bespreking van Kloos over Minnestral. Men moet niet veel scherpzinnigheid hebben om dit zuur-zoete gewawel voor echt en eerlijk te nemen. Het is zoo onoprecht mogelijk. Ik houd het zelfs voor bewust onoprecht. Het aannemen van een houding, dat hij altijd deed, is nu belachelijk in 't oogvallend.

24 januari

Ik las eenige weken geleden een rede van prof. Sluyter, waarin gesproken werd over de Entelechie. Ik moet daar meer van weten.

De aandacht van het Oerverstand moet evenals de onze wisselend zijn en afwisselend gericht. Onze aandacht is als een zich verplaatsende concentratie van functie - een zich voortdurend door ons gansche wezen zich verplaatsend activiteitscentrum. ▫ Zooiets moet ook in het menschelijk soortwezen vóórkomen, en wel door het bijeenzijn van op bepaalde wijze geestelijk werksame individuen. ▫ De genezingsverschijnselen van Lourdes kunnen aandachtsverschijnselen zijn van het soort-wezen.

Mijn denkbeelden over het menschelijk soortwezen, Christus en het oerverstand, hebben dezelfde zwakten maar ook dezelfde deugden als de theorie van Laplace over 't ontstaan der hemellichamen.

27 januari

Ik ben in een gelukkige tijd. Ik denk wel eens, als ik naar dit of dat evenement verlang: ‘nu ja! als 't er is, dan blijf je toch dezelfde, met dezelfde zwakheden en droefheden’. ▫ Maar ik geloof, dat het werksaam zijn in juiste richting, effectvol, toch een durende verhooging van geluksgevoel geeft.

Een van de actrices zei mij: ‘U hebt het hart van alle artiesten gestolen’. ▫ Dat deed mij goed, en ik werd er verlegen onder.

2 februari

Mooi, stil, vriezend weer.

Ja, dit is een gelukkige tijd. Om de actie, die zo duidelijk in goede richting is. Ik ben ik volle actie, in vol gevecht.

Donderdag de première van IJsbrand. De comedie vol bekenden. Den vorigen dag Jolles met me op de generale repetitie. In mijn loge mijn moeder, Paul, Martha, Betsy, Truida, Giza. ▫ Paul die in tranen uitbarstte bij 't derde bedrijf. De acteur Verenet eveneens. ▫ Daarna 't gezellige souper met de artiesten. ▫ Den volgenden avond, toen ik in den Haag een leege zaal vreesde, de onverwachte volte en het veel grooter succes. ▫ Daarna het late napraten met Teune en van Dijk over de tooneeltoestanden. En mijn langsamerhand gaan begrijpen dat er teekenen zijn van blijvend bestaan van het stuk, als vaste onvergankelijke kunstuiting in ons volk, durende bron van veel nieuws en ruims. ▫ Ik weet daarmee wordt altijd iets geofferd, het fijne en teere vergaat, maar wat overblijft is dan ook wêer-vast en weerstaat alle aantasting. ▫ Zoo zag ik nu reeds de door mij gebaarde figuren in weinige uren door de menigte gefixeerd. IJsbrand wordt een figuur in ons geestelijk leven. En ik weet deze schepping heeft er de innerlijke kracht voor, het gehalte, om het te verdragen. Ze mogen hem wat afslijten, geheel vervormen kunnen ze hem niet.

De beslissing daaromtrent valt eigenlijk heden - Zondag - avond, de tweede en derde Amsterdamsche opvoering. Zijn die goed bezocht dan is dat 't bewijs dat de vreemde figuur niet afstoot, maar trekt en dan blijft hij.

Veel heb ik geleerd omtrent spelers en publiek. De groote indruk die 't stuk maakte was deernis met de hoofdfiguur. Het tragische overwoog het komische. Ik had dat niet in die mate verwacht. ▫ En zeer merkwaardig en voor mij gewichtig en gunstig was dat het mindere volk, de engelenbak,

aant. blijkbaar getroffen was. ▫ Dat bewijst dat ik met andere taal heb gesproken dan het woord alleen, dat bewijst dat ik met dramatische middelen heb gesproken. Dan verstaat men ook zonder literaire cultuur.

Ik las een stuk van G. Bonnier over Maeterlink's ‘Intelligence des fleurs’ in la Revue. ▫ In dat stuk wordt aangehaald hoe Maeterlink twijfelt aan het intelligente werken der soorten door sommige verschijnselen die totaal onlogisch en onnut zijn, zooals het darren-broedig worden van een bijenkorf. ▫ Maar noch Bonnier, noch Maeterlink zijn tot het door mij gevonden inzicht gekomen dat de werkingen van het meest intelligente wezen somtijds falen moeten omdat éénzelfde werking moet worden uitgeoefend op millioenen verschillende individuen in verschillende toestanden. Zij hebben niet ingezien dat de soortwezens ook altijd nog maar betrekkelijke intelligentie hebben, hoe hoog ook boven de individueele, en dat hun vernuft grenzen en beperking heeft. Wat ze uitvinden geldt voor alle individuen, als instinct, maar bij sommige individuen, in sommige omstandigheden, werkt het verkeerd. Evenals een algemeene order, door een veldheer uitgevaardigd, hier en daar totaal niets of zelfs iets schadelijks zal uitwerken, al werkt ze algemeen goed. ▫ Ook omtrent de wisselwerking van individu en soort-wezen heeft Maeterlink het rechte inzicht niet.

Psychologisch zeer eigenaardig is de vorming van een nieuwe rol in 't hoofd van den acteur. Bij sommigen vormt ze zich onmiddellijk, bij 't instudeeren al. Bij anderen langzaam, groeiend met elke repetitie. Bij enkelen, waaronder de besten, eerst op 't allerlaatst, tegen de voorstelling. ▫ Van Dijk was terstond klaar. Hij kende zijn rol vlug en bleef van den aanvang vrijwel gelijk. ▫ Mevr. Poolman ontwikkelde de hare langsaam, en kwam eerst bij de tweede voorstelling tot voltooying. Jan C. de Vos (evenals Ternooy Apel) liet tot het laatste toe bijna niet blijken wat er van groeien zou. Toen was 't echter in ééns perfect.

Aan de Tooneelvereeniging heb ik niet zulke eerste-rangs spelers. ▫ Alleen Musch heeft de echte kunst van den ras-speler. De versatiliteit, die lenigheid van geest die terstond een geheel verschillende persoonlijkheid beelden kan. Wat zijn rol in 't stuk worden zal is duidelijk van den aanvang af. ▫ Post is veel stroever in karakterbeelding. Ik vrees soms dat hij er nooit wat van terechtbrengt. Van de rol van Idse. ▫ Bizonder lenig is de jonge Ruisch. Zijn rol (Heintje Wilwel) was onmiddellijk af, en zeer goed. ▫ Is de rol eenmaal gevormd, dan wordt het een muurvast cliché, waaraan niets meer te veranderen is. ▫ Ik ben niet bang voor 't succes van 't Beloofde Land. Maar het schijnt mij bij 't instudeeren, dat ik van de prachtige situatie in 't

aant. derde bedrijf niet genoeg partij trok, en daarom niet zoo diep de harten zal roeren met dit stuk. ▫ De acteurs bewegen zich nog in de verzen als in ongewende kleederen. Ze kunnen er zich nog niet in bewegen.

zaterdag 8 februari

Gisteren was ik moe van den strijd. Generale repetitie van ‘t beloofde Land’. Het drukke geschrijf over IJsbrand. De stomme pers die het stuk in Amsterdam wil vermoorden. Het succes in den Haag. De aanbiedingen over reisbrieven van de Groene. Van van Nouhuys over IJsbrand voor Gr. Nederland. De komst van Else met de aanbiedingen van Ehbock, en uit Riga voor de lezingen aldaar. Het was alles druk en begon mij te vermoeien. ▫ Ik verlangde naar eenzaamheid en mijn eigen gedachten.

De afrekening van Versluys die tegenviel. De brief van mrs Cole over de bedriegelijke uitgevers.

De herrie met de bakkerij op Walden, het complot van de bakkers, dat misschien tot hun eigen nadeel afloopt.

Nu heb ik echter weer goed geslapen, het is mooi zonnig weer, mijn lieve vrouw speelde Brahms, en ik voel innerlijk diep rustig en gelukkig. ▫ Ik doe mijn plicht en laat de uitkomst in Gods handen. Christus kan nu zoo gemakkelijk helpen, als hij wil. Ik behoef mij niet te bekommeren.

Ik was zeer blij met Oppenheimer's boek ‘der Staat’. Dat was m'n voornaamste plezier dezer dagen.

16 februari

Eergister nacht droomde ik dat mijn vader heftig tegen mij uitvoer om een fout die ik gemaakt had. De droom had het eigenaardig merk van echtheid. Aan 't ontbijt kwam het telegram dat Paul longontsteking had. ▫ Ik begreep mijn fout, - toen ik Paul Donderdag verliet, heb ik niet geausculteerd, anders had ik de symptomen zeker gevonden. Misschien weerhield mij de vrees iets te hooren dat niet goed was, de groote teederheid die tot slechte geneesheer maakt voor geliefde personen. ▫ Mijn vader heeft viermalen longontsteking gehad. ▫ Hij kon het weten. ▫ Ik heb verschrikkelijke uren achter mij. Het denkbeeld den lieven, dierbaren jongen nu te moeten verlaten, zoo ver van hem weg te gaan. En de strijd of ik mijn gewichtige taak zou mogen opgeven om hem. ▫ Hij kan zoo droevig kijken. Hij is het aandoenlijkste wezen voor me, met zijn teeder gemoed en goed hart. ▫

aant. Toen hij mij vroeg: ‘heb ik longontsteking?’ en toen ik 't moest toestemmen, de dikke tranen die uit zijn oogen rolden.

O arme wereldgod, die lijdt in ons, zullen we allen de vreugde oogsten die tegen dit leed opweegt?

En die onrustige dag verder, met nog de kleine kwellingen van het geschrijf tegen mij. Het gevoel van die fatale, afzichtelijke blindheid en grofheid die doet wat ze kan om mij te grieven en te kwellen. Alsof een demonische macht, die ze zelf niet kennen, hen tegen mij opzweept. En de lange nacht met slechten slaap.

20 februari

Harrow. Als opgedoken uit een benauwde diepte. Ik adem weer vrije lucht. Als het niet was om mijn dierbare zoon en mijn lieve dierbare vrouw, en mijn moedertje / dan zou ik 't heerlijk vinden.

Ik was wel gelukkig in het gereed maken van de tooneelspelen. Maar het walgelijk pers-geschetter maakte mij wee. Dat is geen strijden, tegen zulke lage en blinde wezens, daar is geen eer en geen voldoening in. Dat is enkel vies. Ik ben echter toch zeer verheugd zoover gevorderd te zijn. Het zal nu sneller en sneller gaan. De eerste slagen zijn het moeielijkst.

Ik hoorde van een paar menschen die naar IJsbrand waren geweest. Ze hadden het mooi gevonden. ‘Maar op Meerenberg hoort hij toch’ had de heer gezegd. ▫ Toen kwam de conceptie in mij op van de vrouw die óók op Meerenberg hoort, en van wie ik toch ieder zal laten zeggen dat ze mooi en wijs en goed is. ▫ Dat kan, door eenvoudig de omgeving te laten veranderen. Ik zal haar 't eerst toonen in een historische of fantastische omgeving, waarin ieder haar zal bewonderen, en dan zal ik haar verplaatsen en ieder de noodzakelijkheid doen voelen dat ze gek wordt verklaard. En zooals bij IJsbrand zijn rijkdom hem plotseling belangrijk en tegelijk ongelukkig maakt, zoo zal het bij de vrouw haar schoonheid en vrouwelijke liefde zijn. Ze zal niet als IJsbrand onderzocht en opgesloten worden, maar vervolgd en tot 't uiterste gedreven. Misschien maak ik het einde fantastisch en niet-tragisch. ▫ De band tusschen de twee omgevingen vormt een liefde. De jonge man uit de triviale omgeving die op haar verlieft.

23 februari

Aan boord Mauretania. Het was gister een slechte dag. Ik ben het nu

weer zoowat te boven, maar het afscheid van Europa was niet prettig. Vooral omdat ik meende te bemerken dat mijn zenuwen geleden hadden onder de spanning en den strijd der laatste weken. Of dat ik minder veerkrachtig begin te worden. Vrijdag in Londen voelde ik me al veel meer gehaast en gejaagd dan gewoonlijk. Anders ben ik in Londen opgeruimd en heb plezier in het vinden van weg en reisgelegenheid. Nu was ik nerveus en niet opgewekt. En gister op reis naar Liverpool was het nog erger. Bang, bezwaard, schutterig. Gejaagd om aan boord te komen, bang voor ongelukken, denken om mijn brooze constitutie. ▫ En het toppunt was bereikt toen ik merkte dat ze weer uit mijn koffer gestolen hadden, mijn nieuwe blauwe pak weg. En dat nu ik mij voorgenomen had ditmaal beter op te passen en mij niet te laten bestelen. Ik voelde me zeer ongelukkig. ▫ Het weer was onstuimig. In Liverpool een hevige storm met regen en hagel. Vandaag is het beter en schijnt de zon. Ik sliep goed van nacht. Maar mijn zelfvertrouwen kreeg een duw. Ook de pracht en weelde hier aan boord hinderde me, ik dacht aan de Berlin, en hoe deze weeldewezentjes die dit alles zoo gewoon opnemen plotseling voor 't ergste zouden komen te staan. ▫ Ik voel ook nu duidelijk, hoe mijn natuurlijke bescheidenheid een groote belemmering is tusschen dit soort menschen, evenals ze altijd een groot nadeel voor me is geweest. De oorzaak zelfs van veel van mijn leed en ondervonden vijandschap.

25 februari

Atlantische Oceaan. Ik zit in de open lucht, op 't beschutte dek achter de rookkamer. Het is warm als in den zomer. De zee is vrij kalm, soms schijnt de zon, telkens komen er lichte ijle nevelen met stofregen over de zee. Het water ziet donkerpaars. De wind is Zuid-west en matig. ▫ Ik ben ellendig zeeziek geweeest, sints Zondagavond. Neerslachtig, moedeloos en beroerd. Een diepe vernedering. Ik had Zondag nog smakelijk geluncht, toen kwam tegen 4 uur een zware deining opzetten uit het N.W. en ik moest naar kooi. Ik sliep goed, maar den ganschen Maandag was ik ellendig ziek. Ik kleedde mij 's middags weer. Ik schaamde mij over mijn zelfvertrouwen. Ik nam mij voor zeker geen tweede keer naar Amerika te gaan. Ik verdiepte mij in het rustige genoegelijke leventje in Holland, in ons huisje, met wandelingetjes en studie. Ik voelde mij ongeschikt voor dit groote werk. ▫ Het bewegen van zulk een geweldig groot schip is veel aangrijpender dan dat van een kleine stoomboot. Het geeft een gevoel van

een aardbeving, alsof een geheel huis aan 't schommelen is. ▫ Ik ben na een langen nacht slaap nu wat beter en kon mijn ontbijt, een appel, thee en melk, inhouden en een pijp rooken. Maar de stemming is nog slecht. En nu is 't weer nog bizonder mooi. ▫ Hoe vreeselijk, dat we, na een moeielijk leven, in plaats van gehard te worden, alles veel scherper ondervinden op hooger leeftijd en moeielijker dragen.

woensdag 26 februari

Het is prachtig warm zomerweer. ▫ Gisteravond was ik in de diepste neerslachtigheid. Ik voelde nerveus en ellendig, zooals ik maar heel zelden in mijn leven voelde. Alsof ik 't niet uit zou houden. ▫ Van morgen heb ik gebaad, van nacht veel geslapen, goed kunnen ontbijten. Maar de sombere ondervindingen hebben toch een diepen indruk gelaten. Ik ben te oud geworden om mij meer te harden. Ik ben een teeder gevoelig wezen en moet zorg dragen nog het meest partij te trekken van de tijd die mij rest. Al moet ik daarvoor een zeer huisselijk en rustig leven leiden. ▫ In mijn eersten slaap waren de demonen bezig. Een reusachtig paar waterlaarzen zag ik voor me, een griezelige spot waarvan ik de herkomst wel herkende. Maar er was geen helderheid waarin ik ze kon bestrijden.

Zeeziekte laat zich het best omschrijven als een ziekte van de psyche van de maag. De maag handelt bij deze ziekte zelfstandig, en gehoorzaamt aan een oud instinkt om zich te ontledigen bij gevaar, vermoedelijk om het vluchten te vergemakkelijken. Dit instinkt, dat uit onzen oertijd als wilden moet dateeren, zetelt in het onwaarneembare, de psyche. Het gaat geheel buiten de hersenpsyche om, werkt als reflex, opgewekt door sommige zintuigsgewaarwordingen. Ieder orgaan heeft zijn eigen psyche, die in samenhang staat met die der andere organen. Bij de ontwikkeling der hersenpsyche komen al deze psyche's onder centraal beheer, maar zeer langsaam. Dat zulke oude instinkten aan sommige organen eigen blijven, bewijst dat ze alle beheerscht worden door een permanente psychische macht, iets dat blijvend is, bij de opvolging der individuen. ▫ Het is de groote fout der physiologen en medici zulke verschijnselen, als zeeziekte, uit het waarneembare lichaam te willen verklaren. Daardoor ontstaan de kortzichtige povere theorieën over hersen-anaemie etc. ▫ Het is dezelfde maag-psyche die ons onmiddellijk waarschuwt door honger, dorst, voorkeur en afkeer van spijzen en dranken. (Lusten der zwangere vrouwen). Deze verstandhouding tusschen zinnen en maag werkt *onmiddellijk*, psychisch, niet langs

mechanisch-physischen weg. ▫ Zeer merkwaardig is bij zeeziekte de verandering in appreciatie van reukgewaarwordingen. Hoewel de maag volkomen gezond is, en best verteren kan, maakt ze ons alle geuren onaangenaam. Ze waarschuwt, op grillige wijze, voor elke eenigszins vreemde geur. Alles wat aan boord eenigszins sterk geurt, ook zeep en parfum, wordt walgelijk ondervonden. Alleen de gedachte aan zeer enkele spijzen blijft dragelijk. Ik kon b.v. alleen appelen en melk zonder walging nemen en er aan denken. Ook dacht ik met smaak aan een Hollandsch broodje met rookvleesch. Doch van morgen at ik weer met smaak een hoeveelheid gebakken spek en eieren, zoodra de maag weer geleerd had voedsel in te houden. Ook was de walging der geuren verdwenen. ▫ Zeer frappant is het eigenaardig weifelen van de maag-psyche. B.v. bij het drinken van een glas wijn. De wijn doet goed, de maag geeft teeken van goedkeuring, omdat het lichaam den stimulans behoeft. Maar plotseling weifelt ze en men voelt dat ze op 't punt is ook deze niet geheel onschadelijke kost te weigeren. Ze doet precies als een verschrikt kind of dier, schichtig, gejaagd, alleen door zachte, geleidelijke middelen tot bedaren te brengen. ▫ Deze opvating van elk orgaan als een zelfstandig wezen met eigen psyche schijnt me zeer gewichtig, een rijke gedachte voor den medicus. ▫ Hier ligt ook de verklaring van onze neigingen en walgingen, waardoor het lichaam in abnormale toestanden zichzelf automatisch - zonder centraal-psyche - reguleert. Het lichaam is - zooals Nietzsche zegt - veel wijzer dan de bewuste mensch d.i. de hersenpsyche. Maar dan is 't lichaam ook veel meer dan wij waarnemen, en in gestadig verband met de onwaarneembare eenheid der soort. ▫ Deze neigingen en walgingen kunnen, door losraken van 't verband, desorganisatie, geheel verdwalen en ten verderve leiden (alcoholisme enz.).

De zeeziekte is een verschijnsel, waarover de bewuste mensch-eenheid, onze stamgeest, moet denken als een fout, een te lang en verkeerd nawerken van een instelling die vroeger heilzaam was. Maar ze is door vele eeuwen en geslachten ontstaan en kan alleen door het automatisatie-proces van vele geslachten verdwijnen. Dit is het werk der individuen. ▫ De oergeest leidt en vormt de algemeene regelen. Dit doet ze echter dóór het werk der individuen. De individuen zoeken, streven, en de resultaten daarvan worden vastgelegd in het oerwezen.

donderdagmorgen 27 februari

Een warme zomerdag. De zon schijnt er waait een matige Z.-wind en

de zee is wat woeliger. Prachtig het blanke schuim op de donkerpaarse kristallen golven, de blauwe weerschijn bij 't omkrullen.

Het lang gehoopte evenwicht in mijn ziel herstelt zich. Een belangrijk ding is dat andere passagiers, jonge flinke mannen, zich eveneens er over beklagen dat ze aan boord van dit reuzenschip zieker zijn dan op veel kleiner booten. Dat dus mijn ongewoon hevig ziekzijn geen verzwakking beduidt, maar toe te schrijven is aan duidelijke omstandigheden. Het reuzenschip is op 't punt van stabiliteit een mislukking. Ik ga er zeker nooit meer mee. Van morgen bij vrij kalme zee rolt het en slingert het nog hevig. Ik ben echter gezond en at een stevig ontbijt, grape fruit, porridge, twee worstjes met puree, bruin brood met jam. Ook slaap en droom was gunstiger. ▫ Aan de ontbijttafel een druk gesprek met Amerikanen over hun president en de verkiezingen. Alles stemde mij beter.

zaterdag 29 februari

New York. City Club. Gister middag hier aangekomen. Een zeer sterke, over 't algemeen mooie en gunstige impressie. Prachtig het gezicht op New York van uit de baai. Ongedacht mooi en bizonder. Een wonderstad, tot grooter wonderen bestemd. ▫ Ook het aanleggen van 't reuzenschip was mooi en de ordelijke herrie bij 't ontschepen. De geweldige drukte met snel geregeld verloop.

Lieve sympathieke menschen wachtten mij op. Vooral John Collier de jonge journalist. ▫ Diner bij Ely's, 's avonds de interviews. Eerst liep ik er in en daarvan is dan ook niets terechtgekomen. Later ging 't beter. ▫ Vandaag de lezing van Vandijk in the League. Een geoefend voordrager, maar wat salonachtig, zonder veel macht of diepte. ▫ Toen de allermerkwaardigste lunch waar ieder vertelde van zijn belangrijk levenswerk. Een zeldsame bijeenkomst, van universeelen aard. ▫ Joubert Pinaar, de Transvaler die voor de ongelukkige slaven opkwam in West Afrika.

'k Sliep nog niet goed, door wat excitatie, maar ik ben innerlijk rustig en vol goeden moed.

woensdag 2 maart

Mist, sneeuw, regen.

Van Zaterdag op Zondag lag ik 's nachts wakker en kreeg felle inspiratie voor mijn rede, zoodat ik schreide in mijn bed. Ik schreef het den volgenden

morgen op en trachtte den dag verder tot rust te komen. Ik sliep dezen nacht dan ook heerlijk, dicteerde aan mijn rede en voel nu dóór en dóór gerust en goedsmoeds. Ik las in de Scarlet Letter van Hawthorne, maar vond de introductie het best. Het thema van een vrouw die naar mijn gevoel totaal onschuldig bestraft wordt, behandeld door een schrijver die volstrekt niet toont die onschuld te erkennen, is niet geschikt om mij te boeien. ▫ Het straffen van een vrouw omdat ze gehoorzaamt aan een liefde-instinct zal later gelijkgesteld worden - zooals ik 't gelijkstel - met het verbranden van heksen.

dinsdag 3 maart

Helder, zonnig.

Gister eerst lang bezoek bij mrs Cole. In het mistig, sneeuwig boschland. 's Avonds diner met 500 business men. Ik had de eereplaats rechts naast de president, en naast den gewezen Secretary of the Treasury Shaw. ▫ Een schitterende zaal, en vele geestige toasten. Men stond op en dronk op onze koningin en speelde Wien Neerlandsch Bloed. Ik hield een kleine rede over ‘Our friends abroad’ die veel succes had.

woensdag 4 maart

Mooi weer.

Gisteren interviews, 's avonds Februari club dinner. Heel famieljaar en gezellig. Veel gepraat over socialisme en literatuur. Gehoord van Amana.

Nog geen bericht van huis.

donderdag 5 maart

Mooi weer.

Woensdag een vrij rustige dag. Interviews. Een er van, met Fechheimer van the N.Y. Times bracht mij aan 't denken over de ‘Fair business army’. Ik lag er 's nachts wakker van.

Donderdag de lunch in het weelderige huis van mrs Perry, 's morgens de toespraak tot de Women's Forum. Bij Perry de lange gesprekken over Engelsch Indië/ de mooie Brahman Ratnam.

's Middags de tea bij mrs Untermeyer. Met tal van bezoekers en veel mooie vrouwen. Een rustige avond, alleen verstoord door de schilder Wilhelm Funk, een arrivé hier, die mij onsympathiek was.

Een dikke post van huis, gelukkig!

vrijdag 6 maart

Een lange, rustige slaapnacht. Het sneeuwt. Merkwaardig is 't hoe weinig ik geëxciteerd was door het onophoudelijk praten in de mondaine New Yorksche kringen. Van morgen weer interviews. Ook een jonge vrouwelijke docter, Dr. Hinkle, die psychotherapie uitoefent, en die ik goede raad gaf. Ik vind hier soms plotseling echte Hollandsche eenvoud, en rechtschapenheid. B.v. het echtpaar White van Emporia Kansas, the middle West, vrienden van Roosevelt. En mrs Holt, en ook deze Dr Hinkle.

zondag 8 maart

Goed, zacht weer.

Gister een rijke dag. Eerst de tenements in East End bezocht. Toen mrs Janus gevonden bij Steinway en geluncht met Dabo, mrs Helen Smith, mrs Shotwell. 's Middags op het atelier van Dabo, zijn prachtige schilderijen gezien. Ik was opgetogen. Hij is een groot man. Een echte ras-schilder. Toen kwam ook van Noppen. ▫ Mrs Janus is goedhartig, sympathiek. Maar Helen Smith heeft iets bizonders dat ik nog niet recht vat. Ze is rijk, maar heeft iets shabby's over zich, ze is zeer vrij in haar doen en laten, oolijk en gevoelig, origineel. ▫ Toen het kostelijk dineetje in het Italiaansch restaurant, de mandolinemuziek, de ongegeneerdheid. Dabo die danste met de waardin. De echte kunstenaarsmanieren, zooals ik dat van de beste Hollanders ken. Een eenvoudig echt kunstenaar, een rasschilder. ▫ Toen 's avonds nog op de Century club. Rede en veel heeren.

Vrijdag had ik nog interviews. Schreef aan mijn plan voor Fair-Business. Tea bij Holt, diner bij Gilder, en 's avonds soirée daar aan huis. Een deftig Engelsch gezin zou men zeggen. ▫ Aanstonds moet ik mijn rede houden. Ik sliep van nacht goed, en ben rustig. Ik heb mijn best gedaan, en de uitslag is in hooger handen. De verantwoording daarvan is als 't ware van mij af.

Maar ik verlang wel naar mijn vredige, vrome huisje bij mijn dierbare vrouw, als de kaarsjes zullen branden ter eere van mijn terugkomst. O mijn dierbare lieveling, zij is zoo trouw, zoo echt, zoo eenvoudig, zoo vroom. Zij is mijn steun hier in deze groote wereld, door het weten van haar zuiver gemoed, haar diepe oprechte liefde. ▫ Ik weet dat ze goed vindt dat ik hier mijn best doe, en de gedachte aan haar zal mij kracht geven. De gedachte aan haar is tevens de gedachte aan God. Zij leidt mij tot hem, meest van alles.

aant.

woensdag 11 maart

Ten huize bij de familie Martin, Grymes Hill, Staten Island.

Twee dagen omgevlogen zonder een minuut tijd tot schrijven. De rede was een groot succes. Ik was rustig en kalm/ maar had oogenblikken van zelfobservatie die beklemden, en waardoor ik minder uitvoerig sprak dan ik van plan was. Toch sloeg het in, en de gevolgen zijn prachtig. Tal van brieven en bezoeken. En een uitnoodiging van een aantal voorname zakenmenschen tot een conferentie.

Maandagmorgen zag ik eerst de fraaie organisatie van Hoggson, een model-zaak. Toen ging ik met Virginia naar Riverside, en was ook bij mrs Cole. We praatten in het eigenaardige huis van Janus, bij den haard, in den schemer. Met Helen Smith, de Vore en zijn zuster Madge, die kookt en huishoudt en koetsiert, vijftien jaar oud, haar Shakespeare kent, fijnbleek teint, een fransch type. ▫ Eerst laat weer in stad.

Gister stapels brieven. Interviews met allerlei menschen, Copeland (over de Straight Edge) Strickly (over de Craftsmen bij Syracuse) en weer eenige gestranden die kwamen hulp zoeken. ▫ Toen naar Columbia University, geluncht met de professors. ▫ Daarna naar den uitgever Dodd, Mead & Co. voor the Quest. ▫ Toen met Martin naar zijn huis op Staten Island. Daar was Edwin Markham en 's avonds woonde ik nog een lezing bij over Railway's van Martin zelf. Nu zit ik in een zonnige, prettige kamer en kijk over het eiland tot aan de zee.

vrijdag 13 maart

Woensdag schreef ik 's morgens aan mijn brieven en ging 's middags een lange rijtoer maken met mrs Martin door Staten Island. Het was warm en ik zag blue birds. En ceder en Sumacboomen en een mooi landelijk land. Ik sliep 's nachts heerlijk.

Gisteren ging ik om 3 uur naar stad, behandelde twee patiënten bij Dr Hinkle, vond een enorme post op de Club, met brieven uit Holland en hoopen knipsels die ik niet las. Voorts brieven van allerlei menschen. Daarna at ik bij mr Frederik Lynch met de Holts, en bleef 's avonds op de club tot ik met Martin naar huis ging.

Vanmorgen zou ik vroeg opstaan om naar miss Wald te gaan, maar ik ging weer in bed en voelde zeer gedeprimeerd, totdat ik een flinke brief schreef om mij van die noodelooze herrie te bevrijden. Toen lunchte ik

toch nog bij miss Wald. ▫ Zij is de vrouw die president Roosevelt, Dean Howel, Seth Lord en Mark Twain op lunch vroeg, en ze alle vier kreeg.

zaterdag 14 maart

Mooi, zonnig weer.

Ik sliep goed. Hoewel met slechte droomen. Als waarschuwingen, dat ik mijn geest ontzien moet. Nu ben ik heerlijk kalm, en verheug mij zelf op mijn rede voor morgen. ▫ Om 12.30 lunch in de City-Club met de Martin's, met miss Jane Adams van Chicago, de beroemdste vrouw van Amerika, miss Wald van New York, de Ely's, mr Watchorn, van de immigranten / mr Kelly, prof. Carpenter, van Columbia Un. en nog eenige anderen. Velen hielden aardige en belangrijke toespraken. Ik sprak ook. ▫ Daarna nog interviews, en toen naar de Author's Club, op een drukke receptie. Toen op Staten Island gegeten bij mr en mrs Goddard, drukke gesprekken over Socialisme. Martin was uitstekend en welsprekend. De achterlijkheid van de anderen wonderlijk. ▫ Ely nam mij onderhanden over mijn brief, en ik dacht of ik soms te angstig was geweest. Ik sliep goed van nacht.

maandag 16 maart

Goed weer.

Gister morgen had ik vrij goed geslapen, met beter droomen, voorjaars bloesemboomen en veel teedere verlangens. Ik was frisch en klaar voor mijn rede. We lunchten met Page, de uitgever van the World's Work, in de Arts Club. Op de boot voeren we met Edwin Markham. Het eten in de Arts Club was zoo slecht, dat ik er nog wee van ben, zwarte paddestoelen, en een soort vette ingewanden op geroosterd brood. De rede zelf ging goed, beter dan Zondag. Een dankbaar publiek. Maar ik voelde toch steeds de eigenaardige belemmering van een vreemde taal, die mij steeds als 't ware verbood in een of andere richting naar hartelust dóór te gaan. Een lam gevoel. Misschien wordt het beter. ▫ Daarna bij Ely, die mij wilde overhalen nog een week langer te blijven. Ik vrees dat ik zal moeten toegeven. Maar het is een feit dat ik dagelijks meer naar mijn lieve vrouw terug verlang. Het wordt een obsessie en de gedachte nog een maand van haar gescheiden te moeten blijven lijkt mij verschrikkelijk. Al haar lieve teederheden, haar reine vrome gezegden en gebaren komen mij voor den geest, en de angst dat ik dat kostbare en heerlijke mis, in mijn korte leven, voor

zoo langen tijd, beklemt mij. God geve mij rust en kracht voor mijn plichten.

's Avonds aten wij bij Davenport en Leighton, de jonge, energieke theaterdirecteur die zelf een theater bouwt. Wat een levenskracht in die jonge man! Ik keek hem onafgebroken in zijn levendige vaste oogen en verheugde mij over zulk een sterk, levensvol, compleet type van ons ras. Welk een verschil, met de meesten daar in ons land. ▫ Ook dit is merkwaardig geluk, deze jonge man te ontmoeten. Ely heeft toch een buitengewoon talent van menschen bij elkaar brengen.

Ik had Zaterdag middag een mooi oogenblik aan het Silver-lake, in het bosch, toen ik de vogels hoorde met hun onbekende stemmetjes.

dinsdag 17 maart

Gister een dag in stad, bij de Ely's geluncht, brieven geschreven op de club. 's Avonds een rustige avond op Staten Island. Er kwam een telegram van Washington dat ik Woensdag bij den President op lunch mocht komen. Maar ik moet aftelegrafeeren om de lezing.

Dinsdag eerst geschreven aan mijn coöperatieplan, toen een lekkere wandeling gemaakt door Staten Island met Martin. 's Avonds het diner bij Chas.Flint, de trust-vader die met Japan en Rusland onderhandelde over de verkoop van oorlogsschepen, bij hem waren Shaw (review of reviews) en Josef Fels de zeep-millionair, Hoggson de contractor-designer, en nog eenigen, Gould. Er werd te veel gegeten en te weinig voet bij stuk gehouden. Maar het slot was goed, Fels die 10000 dollar gaf.

woensdag 18 maart

Regen en slecht weer.

Ik had niet best geslapen en moest om elf uur spreken. Maar de spreekbeurt ging bizonder goed. In Hudson Theatre over psycho-therapie, voor ± 500 menschen. ▫ Daarna gingen wij in de launch van Comm. Watchhorn naar Ellis Island waar 't reusachtig immigratie bureau is en een nieuwe eetzaal werd ingewijd. Een keurige zaal voor 1400 menschen. Er was een lunch. Ik zat naast Count Messilia de Italiaansche consul. ▫ Ik kwam moe thuis en sliep een uur. 's Avonds diner hier aan huis met prof. Hyslop en prof. Clark. ▫ Brieven van huis, en hevig verlangen. Ik doe mijn best het te verzachten door afleiding. Zondag naar Washington.

donderdag 19 maart

's Morgens een brief voor de Pionier geschreven. Om drie uur naar stad, de Congestion Exhibition gezien. Daar thee met eenige dames. Interviewd door het mooie dames-reportertje, en door anderen. Daarna diner van de X-club, waar ik de eerste felle tegenstanders vond, maar hun aanval had weinig te beteekenen. Gent, de sociaal-democraat, de redacteur van Collier's Weekly.

vrijdag 20 maart

Van morgen even naar stad geweest om een paar minuten te spreken voor het vrouwen civic-forum. Een plan gekregen van Hoggson voor organisatie. De naam ‘the Coöperative Company of America’.

Ik heb nu drie weken in New York achter den rug, en moet er nog twee dóór. ▫ Ik ben ruim vier weken van huis en moet nog ruim drie weken wegblijven. ▫ Ik houd mij goed, maar ik tel de dagen, en ben dankbaar dat de langste tijd achter mij ligt. Alles wat mij aan mijn lieve vrouw herinnert, en aan onze heerlijke huwelijkstijd is bijna smartelijk van teeder verlangen. Het klimmen op een berghelling hier, dat mij herinnerde aan Haltenegg, en aan Schwalbach.

zaterdag 21 maart

Prachtig, helder, frisch, opwekkend weer.

Eigenlijk ben ik zéér, zéér gelukkig. Maar ik moet hier tot inzicht komen van wat mijn dierbare vrouw voor mij is. Ik zie de vorige dagboekbladen dóór en vind haar te weinig genoemd. Ik waardeer haar nu eerst recht, na een maand alleen-zijn. Hoe dankbaar moet ik zijn voor die groote, groote schat van haar liefde. Hoe moet ik zorgvuldig voor haar zijn en teeder. Hoe kinderachtig bang ben ik geweest, door zoolang te aarzelen, en te talmen. Nu weet ik het goed en stellig. Waar de groote liefde is, daar is het huwelijk plicht, en alle andere considerations zijn nietig.

Gister sprak ik voor het People's Institute/ 1500 menschen. Ik was niet gedisponeerd, ik had er niet de rechte lust in, maar ik was zeer kalm. En naar een verslag in de Times te oordeelen is de uitkomst uitmuntend. Ik ben innig dankbaar voor de machtige invloed ten goede die ik kan uitoefenen.

dinsdag 24 maart

Zacht, lenteweer.

De dagen gaan snel, en toch te traag naar mijn zin. Vandaag over 14 dagen ben ik op zee. Over drie weken in haar armen.

Zaterdag om 1 uur Yale Club dinner, Fortnightly Club. Ik zat naast den uitgever Putman, en Page was er. Een prettige zaal en ronde tafel. Ik sprak goed en krachtig. Ik at bij Ely.

Zondag eerst een lange wandeling in de frissche koele zonnige lucht, met mrs Martin en Ida Wilcox. Aan de lunch kwamen mr en nirs Holt en Page, en later Slosscher en de uitgever van de American Magazine. Ook een bezoek van Daan Wolterbeek en zijn vrouw.

Om 5 uur ging ik naar Washington. Een benauwde, donkere, warme hotelkamer. Den volgenden dag regen, en de geblaseerde Hollandsche aristocraat Royaards, de gezantschapsattaché. Hij was beleefd en vriendelijk en vroeg mij op de maaltijden. Maar zijn Hollandsche onfrissche languissante cynische moedelooze toon was ondragelijk deprimeerend. Ik ken dat soort. Ze laten zich op kunstgevoel voorstaan, en voelen schuchter iets van rechtschapenheid. Ze hebben een afkeer van de Amerikaansche overdrijving - maar onderwijl snakte ik naar de frissche opgewekte Amerikaansche gesprekken. Ik zag Roosevelt praten terwijl ik met Royaards zat te wachten en dacht: ‘hoeveel beter schiet ik met zoo'n man op, die vol actie en drukte is, veel naïever, maar ook veel frisscher en gelukkiger.’

Het gesprek met Roosevelt was kort maar zeer sympathiek. Hij was blij met mijn boek en de vleiende opdracht er in. Ik zag zijn ijdelheid. Maar niet antipathiek. Toen vroeg hij naar mijn houding ten opzichte van klasse-bewustzijn. En toen ik verzekerde daartegen gestreden te hebben en nog te strijden toen kwam hij los.

Zijn oogen zijn klein en zeer bijziende, hij is geen knap man, zijn tanden zeer wit en gaaf. Maar zijn manieren zijn zonder affectatie, hij geeft zich zooals hij is. Op 't laatst toonde hij zijn overdreven machtsgevoel. Zijn groote macht maakt hem trotsch en doet hem zijn persoon stellen in plaats van de republiek die hij vertegenwoordigt. Hij is geen filosoof, heeft geen filosofisch karakter. Maar een oprecht, sterk man, vol energie en strijdlust, die eerlijk 't goede wil.

In Washington lekker groen gras om te zien en veel knoppende en bloeiende boomen/ het was zoel en regenachtig. ▫ Ik zag het Congres en het monument voor Washington. ▫ Alles zoo weinig origineel. Een Obelisk die

aant. opgemetseld is uit kleiner steenen verliest al het karakter van zijn vorm. ▫ Ik at in de prachtige club met Royaards. Het was niet prettig. Een soort reflex van het vervelende leven van dien man, en voor mij eenige vermaningen. Mijn koffertje was een tijd lang weer zoek. ▫ Met den nachttrein naar New York. Hier ben ik blij weer te zijn. Maar 't is soms of er een schaduw is gevallen op het Amerikaansche leven, juist door dien dooden Hollander.

woensdag 25 maart

Gister weer brieven uit Holland, alles goddank goed. Ik sprak met de Martins over de socialistische partij die ze hier stichten willen, en raadde de naam ‘Fabian’ af en ‘Constructive’ aan. Ik zag mijn eigen weg niet klaar. Toen sprak ik met Ely en met Hoggson en zag duidelijk dat ik mijn plan ‘the Coöperative Company of America’ met alle macht moet doorzetten. Daarin gelooven ze en daaraan willen ze meedoen. Uitstekend.

vrijdag 27 maart

Warm.

Woensdag avond maaltijd op de University Club, een prachtige club, met Walter H. Page, van the Worldswork, verder Mr Ogden gewezen hoofd van Wanamaker's stores, nu lid van de Educational Committee dat de millioenen van Rockefeller beheert. Dr Buttrick/ secretaris van idem, Dr Knapp, Department of Agriculture Washington, Dr Bumpers/ Museum Nat. History, Mr Glenn, Head of Sage Foundation to help social conditions / Dr Trissell, Principal of Hampton Institute for negroes, Va. ▫ Drukke discussie, waarin ik nieuwe argumenten vond voor economische in plaats van politieke actie.

Gisteren Donderdag gewerkt aan mijn laatste rede. Toezegging van $ 150 voor een artikel in de American, lunch met miss Tarbell, 's avonds maaltijd bij James Stokes, den millionair die overal Christian Associations opricht.

Woensdag middag naar Barnum en Bailey geweest, met de Martins. Pea-nuts zitten eten. Het stille paard dat omhoog geheschen wordt op zijn plank. De malle clowns. Er was te veel tegelijk, maar ik vond het toch prettig.

Daarna bezoek bij mr Mabie, den patiënt die zijn geld verloor, zich den

hals heeft willen afsnijden en nu 1½ jaar neerligt en niets kan en chloral neemt. Bedorven door domme dokters.

zaterdag 28 maart

Warm, 75°, in huis 80.

Gister lunch met Cassen en zijn vrouw (mrs Commander) bij Ely. Een scherpe schrandere journalist, vroeger methodist dominee. ▫ Daarna weer photografeeren bij miss Käsebier. Conferentie op de League. Eindelijk dinner bij mr en mrs Bourne met Dr Dana en Beatrice Hinkle. ▫ Ik schreef mijn speech af, en was zeer dankbaar en aangedaan. Maar ik begin sterk naar mijn terugkeer te verlangen. Droomen vervolgen me. Bij alles moet ik aan mijn lieve huisje en mijn lieve vrouw denken, het verlaat me nooit. Nog een week hier, en nog een week op zee.

woensdag 1 april

Mooi lenteweer.

Ik ben blij. Ik heb een slaap met gunstigen droom gehad, helderheid. En ik vertrek over-overmorgen weer naar mijn dierbaren. ▫ Vanavond nog mijn laatste rede. O hoezeer verheug ik mij op het weerzien, ik moet er elke minuut aan denken. ▫ Over-overmorgen ochtend aan boord. En dan nog een week. Misschien Zondag over acht dagen al in Bussum. O! O!

Ik had een paar lieve dagen bij de Cole's in Riverside. En het gaf mij rust, dat ik daar een thuis zou hebben voor mijn lieve vrouw, als ik weerkom. Daar zal ze zich het prettigst gevoelen.

Zondag zag ik het arme zielszieke meisje Beatrice Theyre.

Maandag bezocht ik, daarover, mrs Stokes, de millionairsvrouw en weigerde geld voor mijn hulp. Misschien een ongeoorloofd trots-genoegen, misschien ook wel wijs. ▫ De Griswold Bourne's kwamen met mij naar Staten Island en aten daar. Mrs Martin en ik dansten bij de electrische piano. 's Avonds een rustige avond thuis. ▫ De lieve Ida Willcox mag ik erg graag. Ik wou, dat ze mijn dochter was of werd. ▫ Gister, Dinsdag, lunch bij de Ely's, met Dr Deebie. ▫ Daarna weer bij Dabo op 't atelier. Mijn opinie over zijn werk bevestigt zich. De mooie foto's van Clarence White. ▫ 's Avonds groote feestmaaltijd in 't Waldorf-Astor hotel voor Mrs Ward. Speech van Consuelo van der Bilt, hertogin van Marlborough, een van buiten geleerd lesje, nog al ridicuul. Mrs Ward zelfwas vervelend. Het was een schitterende partij, maar geen wijn. Alleen ijswater.

O de heerlijkheid als ik hier mijn werk gedaan heb en naar huis mag. En toch zie ik er niets tegenop om in 't najaar terug te komen. Maar nooit meer zonder mijn lieve vrouw.

donderdag 2 april

Stormachtig.

Gister een prachtige wandeling met Martin. Het beekje in 't bosch met de Skunk cabbages, en het kerkje van Richmond, met de witte grafsteenen. Heerlijk weer. ▫ 's Avonds mijn laatste speech. Ik had een mooie rede geschreven, maar de omstandigheden waren ongunstig. Ik had zwaar werk en voelde tegenstand. Een slecht gehoor, hoewel zeer talrijk. Er waren te veel sprekers, en het werd te laat. Maar ik streed dapper en mijn lieve vrouw zou zeggen: lieve goeie Keesje! Mijn geest was vooral kalm en nu nog getroost door de gedachte dat ik als een held terugkeer tot mijn liefste, na in haar naam en met haar beeld voor oogen gestreden te hebben.

zaterdag 4 april

Aan boord Carmania. ▫ Een straffe koude N.W. wind. ▫ Mijn eerste tocht is verricht en ik ben op de terugkeer. Dat gevoel van ridderschap, en het strijden met liefde's gedachte heeft een diepe waarde voor me. De essens van wat het in de riddertijden was, is gebleven. Het geval is er nog en vervult me en sterkt me en troost me. Ik doe wakker mijn best, ik strijd niet voor mezelf, ik strijd om Godswil en in liefste's naam. Het *is* een strijd, en ik voel maar al te vaak hoe broos en teer ik ben, en dat ik al mijn kracht en beleid noodig heb. En ik voel de diepe waarheid van de liefde voor mijn vrouw die de band is tusschen God en mij. Zóó alleen kan ik gelukkig zijn.

Mijn laatste rede was geen triomf, een hard gevecht, een ‘drawn battle’. Het was niet mijn schuld. Ely had ditmaal de omstandigheden niet juist berekend. Er werd niets verloren. Maar de zeer goede en krachtige rede miste zijn effect. Het trof mij, dat ik juist vóór deze rede mijn eenigste heldere droom had. Dat is precies als in Frankfort, een rustige troost. ▫ Inderdaad is ook alles zeer goed. De rede wordt toch gedrukt en verspreid. Er zijn al genoeg aanhangers om een deugdelijke organisatie voor te bereiden. De tijden zijn rijp, en er zal zeker iets gedaan worden. ▫ Ely is een machtig persoon, in zijn gemoedelijke, bescheiden manier. Hij ziet scherp en heeft

verbazenden tact. Een man die de publieke opinie vormt.

Gister was mijn verjaardag. Ik was het eerst glad vergeten. En later eerst bedacht ik dat ik 48 jaar werd. Ik lunchte op de City Club met mrs Humphrey Ward en de anderen.

Donderdag lunchte ik bij Edmund Kelley/ de advocaat, die meende dat hij nog maar een paar jaar te leven had. Ik heb hem wat gerustgesteld. Er waren Robert Hunter, de sociaal-democraat, en Irvine de Christensocialist, die op zijn 19de jaar nog niet lezen kon, mijnwerker, thans predikant in 5th avenue, een geestdriftige goeie Ier. Daarna interview bij Cassen en kennis gemaakt met Hamilton Emerson de expert in shop-efficiency. ▫ 's Middags gewerkt met Collier, daarna diner bij Flint, waar Hopkinson Smith, de Southerner zijn vroolijke anecdoten vertelde. Een type, een gedistingueerde Justus van Maurik, ingenieur, architect, schilder, novellist en populaire voordrager. Er was ook mr en mevr Berg waarmee ik nu de reis maak.

Gister mijn verjaardag heel aardig herdacht met mijn goeie gastheer en gastvrouw bij de Ely's met Collier en zijn vrouw. Een hartelijke gezellige thee-partij. ▫ 's Avonds naar het theater. The servant in the house. Een moraliteitsspel, geschreven door Kennedy, die acteur was in Everyman (Elckerlijck). Dit stuk is duidelijk daarop geïnspireerd, maar toch geen imitatie. Een diepere navolging, met volkomen adaptatie van 't moderne leven. Zeer vaardig en geslaagd. Soms als kunst zwak, maar ik vond het toch goed en dapper, zulk werk te durven geven, tegen alle theorieën in. Een naïef idealisme waarover Nietzsche en Shaw zich zouden ergeren, om de naïeviteit en de moraliteit. Maar mij behaagt zeer het verwaarloozen der waarschijnlijkheid en het maken van 't tooneelspel tot wat het altijd blijven moet: een schoone en leerrijke illuzie, een geheel vrij beeldenspel.

maandag 6 april

Het weer is stil en zacht geworden, de zee vlak. We zijn in de Golfstroom. Ik sliep zeer goed en voel me wel. Doch er is nog een sterk en smartelijk verlangen naar mijn vrouw. Haar lieve maniertjes en stembuigingen komen aldoor voor mijn geest. Ik zie haar aankomen door 't achterlaantje met haar oude blauwe cape, en dan op eens hard loopen als ze mij ziet.

Ik schrijf brieven, maar kom nog niet tot arbeid. Nog zes dagen.

aant.

woensdag 8 april

Welk een teer, overgevoelig gestel ik eigenlijk heb, ondanks mijn goede gezondheid/ bewijst wel de spanning waarin ik nu verkeer, uit verlangen naar mijn vrouw. Elken nacht droom ik van haar, dat ik thuis ben, en haar bij me heb, en dan is het toch niet bevredigend, iets droevigs is er in. En dat komt door de onrust, omdat ik in geen maand van haar afweet. Ik lees haar lieve brieven over en verdiep me in haar toestand en in alle bizonderheden van ons samenzijn. De gelukkige maanden van ons huwelijk, het echte, ware, gelukkige huwelijk. Hoe veel beter begrijp ik nu alles, wat het huwelijk betreft. De reinheid er van, zooals vrouwen dit voelen, en de zegen, het noodzakelijke, natuurlijke. En hoe dàn alleen het pijnlijke, het stuitende geheel weg is. Die eigenaardige schuw, die afkeer die jonge mannen voelen, waardoor het iets vernederends krijgt, die is morbide, en het gevolg van afdwalende instincten. ▫ Nu is de gedachte aan mijn vrouw overheerschend, in alle onrustgedachten. Noch aan mijn jongens, noch aan Martha, noch aan mijn moeder denk ik zoo innig en smartelijk hevig als aan haar. ▫ Soms, in den nacht, is het ondragelijk, ik begrijp niet hoe ik nog vier of vijf dagen die spanning kan volhouden. En toch is de overtocht tot nog toe zoo aangenaam mogelijk. Ik ben wel en slaap goed. Er heerscht een vroolijke stemming aan boord, alles is overdag op dek, de wind is zacht en het is heerlijk in de zonneschijn, de zee prachtig blauw met witte kopjes. Ik speel met de schijven op dek met mr Berg, en we hebben genoegelijke maaltijden en gesprekken. Zij is een typisch Engelsche, elegant en verfijnd en ook algemeen ontwikkeld, draagt zeer fraaie kostuums. Hij heeft een antipathiek joodsch gezicht, en snijdt wat op over zijn vele reizen en hooge relaties. Maar ik kan het toch wel met hem vinden. Ik schaak met hem. Ik lees het boek ‘As the Hague ordains’ een beschrijving in dagboekvorm uit den Russisch-Japanschen oorlog van een vrouw die haar gewonden en krijgsgevangen man verpleegt in Japan. Een aardig, interessant boek. ▫ En ik ben dankbaar als weer een dag is doorgebracht, en Europa zooveel mijlen nader. Als ik Ierland maar zie! Nog vier dagen. ▫ Gister zag ik de machine-kamers in het groote schip, de tunnels waarin de assen draaien, de stookruimte en de turbinen. Een indrukwekkend gezicht.

donderdag 9 april

Buyig, ruwe zee. Vannacht lag ik lang wakker, en dacht over het vele

aant.

wat ik te doen heb, de gecompliceerde toestand in Holland, over mijn plannen voor de zomer. ▫ Ik moet artikelen schrijven voor het Berl. Tagebl. en voor Amerika. Ik moet de Vde bundel Studies corrigeeren en uitgeven. De bundel Gedichten verzamelen. Dan IJsbrand in Groot-Nederland. Misschien het beloofde Land. Dan Lioba in 't Duitsch bewerken. Eindelijk mijn nieuwe Boek beginnen. Daaraan dacht ik veel.

Ik dacht ook over geldzaken. Ik heb nu ongeveer f 2000. Daarvan moet Hans zijn geld, en moeten wij verder leven. Ik heb nog f 300 uit Amerika te wachten, misschien nog een f 200 uit Duitschland/ verder f 200 van Groot Nederland en f 100 van Versluys. Wat de comedies opbrengen gaat naar Martha. Eindelijk de 1200 Mark van Riga, als dat doorgaat. Maar ik zal toch nog wel mijn reserve noodig hebben.

Wat zal ik thuis vinden? Zouden de tooneelstukken al ‘af’ zijn. Zouden al mijn dierbaren gezond zijn? Truida, Moesje, Paul, Hans, Martha? Welke berichten uit Duitschland? De stukken in de Zukunft? Viator? De uitgave van Ehbock? Op het tooneel dáár reken ik heelemaal niet meer. Die lui maken zich te ridicuul.

En wat zouden we dezen zomer doen? Naar Stockholm? Maar zeker niet vóór half Juni, of begin Juli. En mijn moesje? Of in Holland aan zee?

En zouden er nieuwe zorgen komen met de crediteuren, en de bakkerij? ▫ Tot November kan ik zeker wel rondkomen. En dan moet Amerika weer wat opbrengen. Maar 't zal vreeselijk zijn, als ik moeder voor vijf maanden verlaten moet.

En zouden ze in Holland nieuwe stukken willen spelen? Zendeling, het Poortje, of Reinald?

Ik herinnerde mij ook van nacht dat ik eens, een paar jaar geleden, zeer levendig van Amerika droomde. En ik herinner mij nog duidelijk het stemmings-sentiment er van. En dat komt merkwaardig met de nu doorleefde werkelijkheid overeen. Alleen weet ik zeker dat ik toen van de groote steden in 't midden van Amerika droomde, in 't Middle-West. Dat moet dan nog komen.

Overmorgen zien we waarschijnlijk land. En over vier dagen ... Maandag ... O!

vrijdag 10 april

Mooi weer, maar hooge zee. ▫ Een prachtige heldere droom. Wat zou dat beteekenen? In deze onbekendheid met wat er omgaat is het mij zulk een

aant.

raadsel. Het is altijd een goed teeken. Maar het kan ook een troosting beteekenen voor wereldsch verdriet, dat onvermijdelijk is. We zijn nog maar 700 mijlen van land. Overmorgen. ▫ Ik wen aan 't zeeleven. Het schip slingert maar er is iets prettigs in 't zien van al die menschen die even als ik gezond blijven waar nieuwelingen ziek zouden worden. Het zee-hotelleven gaat zijn eentonigen gang. ▫ Ik lees nu brieven uit 't belegerde Peking.

In Amerika ben ik tot 't vermoeden gekomen, door 't spreken met Zuidelijken, dat de heele anti-slavernij beweging een vergissing is geweest. ▫ Een feit trof mij zeer, dat de aanslagen van negers op blanke vrouwen eerst zijn begonnen *na* de burgeroorlog. Tijdens de slavernij waren ze onbekend. Dat is zeer sprekend. ▫ Mijn gevoel zegt ook dat de verhouding tusschen neger en blanke alleen dan zuiver en natuurlijk is, als er een liefhebbend en goedertieren meesterschap is en een verknochte dienstbaarheid. ▫ Wat nu is ontstaan is een hopelooze toestand, het gevolg van Christelijke dwalingen.

Ik las over Japan, en begin het verwonderlijke succes in beschaving te verklaren door de afwezigheid daar van Christendom en philosophie. ▫ Japan is 't eenige land waar nooit een kerk of stelsel heeft geheerscht, en op dit oogenblik het meest gelijkmatig beschaafde, en het snelst zich beschavende land. Geen verkerkt of verstelseld volk zou zich zoo snel hebben aangepast en opgevoed. ▫ Ze zijn zindelijk en ze weten hun kinderen op te voeden. Ze bewaren hun poëzie en hun kunst. En toch zijn ze als volk niet zulk een hoogstaand ras. ▫ In China het versteend Kongfoetseanisme. In Indië de Brahmaansche priesterheerschappij, in Europa de gruwel van het kunst-vijandige en beschaving-doodende Christendom.

zaterdag 11 april

Prachtig weer. ▫ Laatste dag aan boord, het wordt tijd dat ik er af kom. Het luie weelderige leven begint mij te hinderen. Ik voel onrustig daardoor.

14 april

Thuis! thuis! ▫ O het *was* zoo heerlijk als ik maar had kunnen denken. ▫ De bezwaren waren er, natuurlijk! Geld en vijandschap. De berichten over de tooneelstukken zeer ontmoedigend. ▫ Maar ik ben zoo gelukkig bij mijn liefste - het is alles zoo goed. En ik sliep zoo heerlijk in mijn oude werkkamertje in het nieuwe bed. De bloemen, en het ontbijtje. O, toen ik de rode cape zag, en het lieve, angstig kijkende gezicht.

15 april

Nog Noordewind, maar zonnig en stil.

Ik kom tot die inkeer, die ik voel dat goed is.

Ik stond vanmorgen bij mijn bijenstal waaraan ik zooveel jaren gewerkt had en die nu was ingezakt door den storm, en alle bijen weg en dood. Alleen honderden viooltjes bloeiden er nog. Toen voelde ik de weemoed en het ernstige inzicht van de waarheid, die tragisch is. Dat wat niemand in Amerika ziet, en wat toch bij God brengt.

Ik sliep weer goed, maar in den droom was weer droefheid. De weemoed van het vergankelijke.

Ik droomde dat mijn liefste en ik zelfmoord wilden plegen en cyaankalium kochten. En toen zei Gorter dat het jammer zou zijn, en dat het leven toch nog mooi was om te leven. En toen hoefde het niet meer en bleven wij leven. ▫ O de nabijheid van haar is zóó groote zaligheid.

Gister wandelde ik met Hans van Santpoort naar Haarlem, en ik hoorde van hem, dat hij 't Beloofde Land niet gezien had, omdat het niet meer gespeeld is na 8 Maart. Dus 't heeft nog veel minder ‘gedaan’ dan iemand dacht. Dat is een bittere teleurstelling, die ik niet verheel. En het is een goed, degelijk, rijk stuk. Zoo goed als ik er ooit een geschreven heb of schrijven zal. Het is de combinatie van het domme publiek, de slechte kritieken, de slechte tijd, en de moeielijke toestand van de Tooneelvereeniging die zulk een stuk doen mislukken, ondanks het succes. Ik zie wel dat ik hier in Holland nog een harden dobber zal hebben.

Dit alles beteekent dat de wenk van mijn vrouw om onbekommerd tot het mooiste in te keeren wat ik in mij heb, juist is. Ik moest rustig dóórgaan met wat mij goed en mooi voorkomt. ▫ Ik ben zoo gelukkig met haar. En ik vind het vooruitzicht heerlijk, van een stil werksaam leven hier, eenige maanden achtereen. Al dat andere werk, in Amerika, en in de tooneelwereld, is goed, en haar intuïtie steunt mij ook daarin. Maar mijn diepste mooiste zelf mag ik niet verliezen.

Vaag vermoed ik de mystieke werkingen van de menschengeest in deze mislukkingen of successen. Ze hangen niet van oorzaken af die wij begrijpen kunnen. Christus laat gelukken of mislukken wat hem noodig voorkomt, ondanks al onze berekeningen en verwachtingen. Wij moeten trachten aan zijn wil te gehoorzamen. En hij tracht weder God te gehoorzamen. Maar ook dat is trachten.

Zondagmorgen kwam ik te Liverpool aan. Mooi was weder de Iersche

kust met de fraaie kleuren, de wolken en de regenboog. De blauwgroene zee. ▫ Ik spoorde met de Berg's in de expres naar Londen. Wij waren goede vrienden en Mrs Berg is een lieve vrouw. ▫ In Londen lunchte ik met hen in Carlton Hotel en telefoneerde naar Harrow. Toen ik hoorde dat er een brief uit Holland was, ging ik er even heen, en zag Lady Welby en miss Carter en Dr Slaughter. ▫ Het was stil weer. Maar toen ik op de Vlissingsche boot naar kooi was gegaan, werd ik om één uur wakker door hevig slingeren en stampen. Het weer was ruw geworden en de zee sloeg zoo hard tegen de wanden dat ik niet slapen kon en bang werd. Ik had een paar ellendige uren, van 1 tot 3. Ik schaamde mij, maar er was niet aan te doen. Ik stond op en ging op 't dek naar 't weer zien. Het was helder, en de boot stoomde snel door de woelige zee. Een slaperige steward was verbaasd over mijn onrust. Toen ging ik nog een uurtje slapen.

Het te huis zijn is liefelijk en weemoedig.

donderdag 16 april

Verjaardag van mijn lieve vrouw. ▫ Steeds slaperig en weemoedig. Ik moet altijd door om droeve dingen denken, en ik zie alle bezwaren, en herinner mij alle tegenspoeden en hoe alles beter had kunnen zijn. Mijn dom, vijandig, ondankbaar volk. ▫ Ik begrijp, dat ik voor het waardeeren van mijn werk energieke en invloedrijke bewonderaars noodig heb. Ik ben niet van plan ze te zoeken, maar zoolang ze er niet zijn behoef ik geen billijke waardeering te verwachten.

Alle appreciatie berust op suggestie, in onzen tijd. De dichter die de schoone en wijze kunst creëert, moest wachten tot enkele maar practischactieve menschen zijn schoonheid verstaan en aan anderen opdringen. Dan eerst durft de menigte gelooven. Geloof, suggestie, autoriteit beheerschen de gansche kunstappreciatie. Maar er moet gebruik worden gemaakt van algemeen aanwezige eigenschappen. ▫ Maar het maakt een treurigen indruk het publiek aldus te zien bewonderen op gezag, zonder de minste zelfstandige smaak.

zaterdag 18 april

Gister paardgereden met Hans en een heele cavalcade dames en heeren. Het deed mij goed en ik was opgewekter. Maar het duurde kort. In den nacht had ik weer de eigenaardige abattoir- en snijkamerdroomen. De beteekenis daarvan ontgaat me. Maar het is ongunstig.

aant.

Goede berichten uit Berlijn. Het artikel van Oppenheimer in de Zukunft. Stukken in 't Berliner Tageblatt.

Ondanks mijn sombere stemming, voel ik mijn nieuwe boek toch groeien. Het wordt het boek van den nieuwen *man* in zijn strijd tegen de oude maatschappij en de oude liefdesopvattingen.

Ik lees Omar Kháyám.

21 april

Koud, alles onder sneeuw van morgen.

Ik las gisteren ‘the scarlet Letter’ verder en vond dat het boek de bewondering verdient, die het opwekte. Vooral de sobere groot-eenvoudige structuur. Het ware een goed dramatisch gegeven. ▫ ‘Let man tremble to win a woman without winning the utmost capacities of her love.’ Goed gezegd.

The Rubayat of Omar Kháyyám's waren mij gezonden door mrs Berg, die er mee dweepte. En ik verbaasde mij bij 't lezen hoe deze tamelijk forsche en niet zeer moderne en begrijpelijke fragmenten zulk een indruk konden maken. Het boekje heeft enorm succes gehad. Ik zie hierin weer een merkwaardige aanduiding van het instinct van onzen tijd. De oude perzische astronoom ontdeed zich luchtig en dapper van alle conventie en bijgeloof, en zwoer bij den wijn. De moderne Engelschman voelt dat hij iets dergelijks behoeft, en hij neemt den wijn op den koop toe. Het is hetzelfde geheim dat Nietzsche zoo bekend heeft gemaakt, en dat Ida Wilcox meer van Windekind dan van Marcus deed houden. ▫ De vertaler Fitzgerald heeft er een regel bijgevoegd, ‘and Man's forgiveness give - and *take*’ die niet in 't origineel te vinden is. ▫ Ondanks de kritiek wilde de vertaler deze regel niet veranderen. Dat bewijst zijn eigen stoutmoedig oogmerk bij de vertaling. God te vragen de vergiffenis van den mensch *aan te nemen* is werkelijk een heroïeke gedachte.

vrijdag 24 april

In Holland hebben wij sints mijn terugkomst nog niet anders dan ruw, guur, somber weer gehad. Dat dient wel om de depressie nog te versterken.

Hans ligt nog te bed, ikzelf leef voort zonder veel elatie. Ik werk aan mijn stuk voor de American Magazine, heel langsaam. Ik weet nog niet hoe mijn nieuwe boek worden zal. Merkwaardig zooals alle kleine indrukken

en gebeurtenissen in ongunstigen zin worden opgenomen en uitgelegd, zoolang de ‘negatieve gevoelstoon’ in mij heerscht.

Ik ben blij, dat de Hollanders het Beloofde Land in Berlijn zullen spelen. Het zou mij zeer verwonderen als daar het stuk niet beter werd gewaardeerd, zelfs in 't Hollandsch. Een goed dramatisch werk, zooals dit, kan begrepen worden, ook al verstaat men de taal niet. Zelfs een doove zou bij dit stuk kunnen *zien* wat er gebeurt, en de toedracht kunnen volgen.

Een lichtpunt is dat ik gauw weer wegga, naar Guernsey met vrouw en moeder.

zaterdag 25 april

Gister avond had Hans 39° 6. Jolles en Helene Biegel waren ten eten. Ik voelde mij zeer ongelukkig. Paul kwam niet. Truida bleef liever thuis. De twee hadden het druk over Italië. Ik tobde over Hans. ▫ Helene begon ook al over Omar Khayyám en ‘high-piping Pehlevi’. En dat heet nog al Katholiek.

Jolles gaf een verslag van de treurige finantieele toestand. ▫ Hij spreekt altijd over me als ‘de baas’. En hij is eigenlijk de eenige Hollandsche vriend die ik thans heb. Mijn jongens en Jolles zijn de eenige mannelijke personen die in Holland famieljaar met me omgaan. En dat is toch waarachtig niet omdat ik zoo moeielijk in den omgang ben.

's Nachts, terwijl ik over Hans lag te tobben, kwam ‘de Nacht-bruid’ in mijn geest. En dit boek hoop ik nu te gaan schrijven. In dezen vorm, de eerste persoon, in de fictie van een auto-biografisch gedenkschrift, meen ik het meest vrij te zijn om alle waarheid die ik voorhanden heb te uiten.

maandag 27 april

Gister middag kwam Paul eindelijk. Hij heeft het land aan Bussum. Het is ons niet gelukt het ouderhuis voor hem tot een attractie te maken. O de vervloekte somberheid. Het is een misdaad te trouwen in een geslacht waar de zwaarmoedigheid heerscht. Het is een erger misdaad dan met tuberculeusen of luetischen te trouwen. De jongens hebben nooit twist of zelfzucht in huis gezien, maar de zwaartillendheid en de stuurschheid, het wrange leven, afgewisseld door jolige buien. En ik heb een blij, helder temperament. Maar in overmoed heb ik mij gewaagd aan het corrigeeren der zwaarmoed.

aant.

En ik ben er door aangetast, en heb weinig er tegen vermocht. ▫ En zooals Paul voor Bussum voelt zoo voel ik voor Holland.

Het onderscheid tusschen zonde en ziekte is gradueel en wijzigt zich naarmate wij de plichten en de vermogens van het individu beter verstaan. In het licht van het begrip der Soort-ziel verduidelijkt zich dit. Het zondeinstinct, het iets als zonde voelen, is door de soort-ziel ons gegeven, opdat wij beter onze individueele functie zouden doen. Maar dit instinct kan falen, afdwalen, misleiden, ten verderve voeren, als alle instincten. En dat speciale kwaad waarvoor het waarschuwt is voor het doel onzer functies niet schadelijker dan euvelen die wij niet als zonde beseffen. Naarmate wij groeien beseffen wij ook ziekte, zwaarmoedigheid als Zonde, - en bemerken dat het zonde-besef voor sommige andere afwijkingen verregaand overdreven en onnoodig was. ▫ Wroeging is een even groote afdwaling als toorn of gierigheid. Zelfkwelling en wereldverzaking een even groote zonde als losbandigheid.

donderdag 30 april

Er is een groote ontspanning gekomen. Zoo eigenaardig en wonderbaarlijk voor me, dat ik niet nalaten kan er diepere beteekenis achter te zoeken en te vragen: wat heb ik gedaan, welke betere richting heb ik opgestuurd, om dit teweeg te brengen.

Over tien dagen ga ik naar Parijs en Guernsey. En dan aan 't Boek.

Ik werd geroepen bij den stervenden X. Geen stichtelijk ziekbed. Den ouden, rijken, ongemanierden jood, die bang is en egoïst en ieder afsnauwt. Maar voor mij is hij gedwee, en ik voelde sterk het voornemen toch vooral mijn best te willen doen om waardig te sterven. ▫ Het geval wekte mij op, in plaats van neer te slaan.

Zondag was de climax, toen Paul niet wou opstaan en ik hem een kan water in zijn bed moest gooien, en Martha ging huilen, en Hans wrevelig werd, en Paul de hei op liep. Het was akelig. ▫ Toen luwde alles. Paul en Martha gaan naar Engeland. Ik sliep vier nachten op de Lelie, zacht en gunstig. Ik zal een crediteuren vergadering bijeenroepen. Hans is weer vroolijk. Het weer is zacht en zonnig geworden.

Gister was ik nog verdrietig omdat ik vrees dat de N.T.V. zich door Heyermans laat weerhouden om 't Beloofde Land te spelen.

Mijn artikel af voor de American Magazine. ‘How Mind can heal the body.’

Ik corrigeer de proeven voor Studies V. Een goede bundel.

1 mei

Zacht, vochtig, geurig meiweer.

Ik had vijf nachten in mijn oude bed geslapen, en voelde de somberheid wijken en ik had geen griezelige droomen gehad, zelfs een begin van helderheid. ▫ Maar hedennacht, voor 't eerst weer in het nieuwe bed in ons huisje, weer een echte droom, een derde klasse spoor-coupé waarin een slachterij was, en ik zat naast een week, koud, dik varkenslijk, zoodat ik de kou dóór en dóór voelde, en van boven droop bloed en vuil op me.

Vandaag weer de donkere schaduw op me. Ik was bij X., de oude heer stierf heden morgen, en daar was ik goed en flink en deed mijn plicht. In dat huishouden heeft men mij noodig en ben ik een groote steun. Maar daarna was ik diep somber en verlangde niets als een rustige afzondering, waarin ik kon teekenen en mijn boek afschrijven. Een boek vol diepe, droeve, gelaten onthulling. Ik was moe en wee van de mensch-kudde, alle ambitie zweeg, ik was voorbereid te sterven. Geen wanhoop, volle liefde voor mijn mensch-vader, maar ook vol zelfbesef, diep gekrenkte fierheid, vol inzicht voor het onrechtmatige wat wij lijden, het gevoel dat wij, arme enkelingen, iets te vergeven hebben.

Mijn vrouw sprak de onderstelling uit dat het de afgunstige invloed van Giza en van Martha zou zijn, die mij in Bloemendaal, en hier in het witte huisje die lugubere griezeldroomen bezorgt. Ze waren er niet in Berlijn, niet in Amerika, niet in Martha's huis. En ze komen onmiddellijk weerom daar waar ik ze gehad heb, op villa Ilonka, en in 't kleine huisje nu onlangs. ▫ Is die onderstelling waar, dan zal dat blijken als Martha de volgende week naar Engeland vertrekt.

Ik verlang zeer naar Guernsey. De zonnige rotskust, het lichte groene eiland, de zee. Ik voel deze stemming juist de rechte om mijn boek te beginnen. Ik voel als met de wereld afgedaan, maar voor het scheiden de rekening opmakend. Een slotwoord van allerdiepste oprechtheid. Arme, blinde menschen!

3 mei

Mooi mei-weer.

De droomen zijn beter geworden, hoewel nog niet mooi.

aant.

woensdag 6 mei

Zoele regen en warme zon. Veel frisch groen en nachtegalen. Sints het vertrek van Martha en Paul naar Engeland is werkelijk alles beter geworden. Ook slaap en droom. Vandaag een recht gelukkige dag. Gisteren naar het mooie kweektuintje bij Hilversum, waar zooveel nachtegalen zongen, en waar wij de ringslangetjes onder het brugje zagen zwemmen, en een groote tulpenboeket meebrachten.

12 mei

Parijs. Hans meerderjarig. Zaterdag middag vertrokken we met moeder uit Amsterdam en waren 's avonds laat hier. ▫ Zondag zag ik Else Otten, wandelde 's middags met moeder en Truida in de Jardin des Tuileries. Truida was erg moe en had niet veel plezier.

Ik vond Parijs weinig veranderd. Geen teekenen van druk geestelijk leven, maar wel materieele levendigheid, verkeer op straat drukker dan ik mij ooit herinnerde.

's Avonds was ik bij Cecile de Jong van Beek en Donk, nu mevrouw Frenkel. Ze heeft een allerliefst jongetje. Ik bezocht haar gister nog eens, met moeder en Truida.

Gister was ik 's morgens bij Berg en ontmoette daar prof. Paul Janet en Leblanc en Dr Yakes uit Amerika, bezig proeven te nemen met een nieuwe uitvinding om electriciteit te maken direct uit kool, zonder tusschenkomst van stoom. ▫ Ik at met moeder en Truida bij Ledoyen in de Champs Elysées, het was er prachtig, met de bloeiende kastanjeboomen. ▫ Ik zag nog met mrs Berg een theater-expositie, en bracht haar met Else in kennis. Ook bezocht ik Valette van de Mercure de France met Else. ▫ Daarna liet Frenkel ons zijn installatie zien voor electro-therapie. De toestel voor X-stralen, de Röntgenstralen, schaduwbeelden, en eindelijk de merkwaardige Teslastroomen à haute fréquence. Waarbij Truida op de stoel lag en ik overal vonken uit haar lijf haalde. Un baiser flamboyant.

Het typische Parijsche contrast. De pretmakerij en vrijage op de boulevards, de wetenschappelijke activiteit in de buurt van la rive gauche. ▫ Maar de stadsgezichten zijn toch onovertroffen. Daarbij blijven Berlijn en Londen en New York ver achter. ▫ Het ontzaglijke prospect vanaf de Louvre en het felle groen tegen de grijze nobele architectuur.

aant.

14 mei

Guernsey. Gister had ik één wonderheerlijk oogenblik. Op het eiland Alderney. Het kleine stoombootje lag er stil in het ledige haventje, ik ging het land in voor een kleine wandeling, er bloeiden goudsbloemen tusschen de muur-steenen, en toen kwam ik aan een weide, waarboven leeuweriken zongen, en waarop duizenden boterbloemen bloeiden. Toen bemerkte ik, één oogenblik, onder welk een zware druk en donkere schaduw ons menschelijk leven is. Want toen waren die even weg. Niet mijn leven alleen, maar het menschelijk leven. Want mijn depressie ontstaat door het gemis aan wat nagenoeg ieder mensch mist, die ik ken. De zaligheid van zoo'n oogenblik kennen zeer weinigen, dat is uit hun leven merkbaar. Want als ze die kenden zouden ze er onstuimig naar zoeken, evenals ik. En ik krijg de depressie door het ontberen, het vruchteloos zoeken naar dat hooge geluk.

Dat oogenblik uitgezonderd, heb ik nog niet het succes van mijn tocht, waarop ik hoopte. De bootreis was mooi, maar een woelige zee en kleine boot. Truida bijna ziek. Alleen moeder goed.

Guernsey was heel anders dan ik hoopte. Ik verwachtte een primitief, vooral landelijk land. Maar tot nog toe is het alles huizen en muren, en ons verblijf een Engelsch villaatje met onnutte en leelijke luxe-prullen, zoodat men zich nauw roeren kan. Daarbij een misverstand omtrent de prijs, zoodat wij niet lang kunnen blijven. Ik dacht er over, na een week te vertrekken.

Vannacht storm en vandaag regen. Ik droomde wel niet slecht en sliep goed. Ik droomde van een telegram van Else, met het woord ‘gunstig’ en ‘19 October’ er op. (zie 3 Juni). Maar dat houd ik voor bedrog. Toen zweven in den droom, de verheffing. Dat is een voorbode van helderheid.

Ik zag wel mooie dingen hier. De weelderige bloemen en het gras op de muren. Allium en blauwe hyacinth in 't wild. Muurbloem op de muren. Steeneiken, Yucca's / bloeiende camelia's en rhododendrons.

vrijdag 15 mei

Tamelijk guur, 50.

Gisteren deed ik met Willem een wandeling naar zee, naar de bay Moulin Huet, waar hij ons bijna ingekwartierd had. En toen zag ik het landschap dat ik op Alderney voorgevoeld had. De hooge rotsenkust, de groene lichte, open weiden, de weelderige, vochtige / dichtbegroeide paden langs

aant.

beekjes, beneden het heerlijke dal met de prachtige groote wonder-planten, wild-groeiend met hun groote reuzentrossen en reuze-bladeren, en het zeestrand tusschen de rotsen, op Capri gelijkend. Noord- en Westwind afgesloten, de baai openend op Zuid-Oost. ▫ Ik zag het pension en het beviel mij zoo goed dat ik besloot er over een week heen te gaan. En toen voelde ik dat dit het land was waar ik zou willen wonen. Ik praatte er met Willem over, en het was mij een rust dat ik een vooruitzicht had waarop ik zou kunnen aansturen. ▫ Als ik nu in Amerika genoeg verdien om een huisje daar te bouwen, dan zou ik dat een heerlijke uitkomst vinden. De zee, het zachte klimaat, de weelderige plantengroei, en toch de voordeelen van een Engelsch cultuur-land in bereik. Een omnibus elk uur naar 't stadje, een telephoon en electrisch licht. Ik geloof niet dat ik ergens een plek zal vinden waar zoozeer is vereenigd een waarlijk grootsche en weelderige natuur, een gezond klimaat en de comfort die mijn lieve vrouw niet missen kan.

zaterdag 16 mei

Nevelig, stil.

Van morgen was ik met moeder op de markt in het stadje. Vischmarkt met groote krabben en kreeften en zee-paling. Bloemmarkt met heerlijke bloemen. Het was er druk en gezellig, veel rijtuigen en auto's. Het kleine stadje, met de nette kronkelstraatjes en de aardige winkels en beleefde menschen. ▫ Vanmiddag aan Petit Bot Bay. Daar wees Willem mij een klein weiland tusschen de rotsen, dicht aan zee, beschut voor West- en Noordewind. Overal de hellingen met gele genista. Struikgewas vol vogeltjes. Een paar geiten. Vlak beneden de blauwe zee witschuimend om de bruinroode rotsen. Het was grootsch en prachtig. En dat weilandje zou ik kunnen koopen. Ik zelf zou niet aarzelen. Maar ik vreesde, dat Truida het te groot, te eenzaam, te weinig gezellig en liefelijk zou vinden. En het gevaar van de steile hellingen. ▫ Ik hoorde 'n nachtegaal. ▫ Ik stuurde vandaag de proeven van den ganschen vijfden bundel tot afdrukken. En toen ik die veelzeggende voorrede dateerde ‘Guernsey, Mei 1908’ toen voelde ik dat als een soort resolutie, een vaststelling van dat land als mijn nieuw verblijf. ▫ Het is een bloemen en vogelenland hier. Een sappig land, met het frissche gras en de roode koetjes. Frisscher en weelderiger en welvarender dan Holland. En toch Hollandsch klimaat, Hollandsche wind, maar warmer en zonniger en met beschutte hoekjes achter de rotsen. En de zee grootscher door de rotsenkust.

donderdag 21 mei

St.-Martins, Guernsey. ▫ We zijn verhuisd, dichter bij zee. Het is droevig dat mijn lieve vrouw nog zoo gedeprimeerd is, en zij het niet prettig vindt nu mijn moeder er bij is. Moeder is trouw en aanhankelijk aan wie ze kent, als een hond, maar evenzoo argwanend en hard jegens vreemden. En mijn vrouw is angstig door haar zwakte, niet tegen haar opgewassen, en dan ook wel wrevelig en stug, ze kan zich heel moeielijk tot vriendelijkheid dwingen waar ze die niet krijgt. Hoe komt het dat ik altijd dezelfde moeielijkheid heb, eerst met Martha en nu met Truida, dat ze schuw zijn en mijn bewegingen belemmeren. Is er verband tusschen de liefde voor mij en de menschenschuwheid en het gebrek aan zelfverloochening?

's Morgens bij den eersten dageraad is het een luid koor van vogelgekweel. Dat mindert dan later.

zondag 24 mei

St. Martins. Guernsey. ▫ Nog steeds is de wind guur en koud. Maar er is veel zon, en in de baaienis 't aangenaam. Gisteren zag ik Fermain Bay.

Gisteren droomde ik zeer aandoenlijk van Martha. Weer dat ze zoo gebukt ging, ineengebogen, als haar moeder, en dat ze vage dingen mompelde, als iemand die door veel leed kindsch is geworden. En ik noemde haar ‘lieveling’ en deed mijn best haar te helpen en te troosten met hartstochtelijke teederheid. Het was hartverscheurend en maakte mij diep-droevig. Ik droomde ook van Paul.

Mijn vrouw was ook droevig en melancholiek, en te veel vervuld van haar eigen zwakte, zoodat het mij verdroot.

Ik zag het romantische weitje met het denneboschje, aan zee, met den dichten weelderigen groei van kruid en struweel, hooge waterplanten en klimplanten en tallooze blauwe hyacinthen en andere bloemen. ▫ Gisteren het witte zonnige huisje van Fermain Bay, met de moestuin vol artisjokken. Daar zou het 't beste wonen zijn. ▫ Wij ontmoetten ook Mrs Morford, de Iersche weduwe met haar zoons, die op den heuvel woont, met 't prachtig vergezicht. ▫ Ik was weer op de Markt in 't stadje en kocht bloemen, met moeder.

Vandaag maakte ik verzen en schreef aan mijn nieuwe boek.

dinsdag 26 mei

Het gestadige gure weer met de koude wind maakte mij verdrietig, het was grijs en schraal, zooals ik dat altijd in Holland zoo naar vond, uitkijken naar een zoele, zonnige dag. Ik zag dat de gemiddelde temperatuur in Juli zelfs beneden 60° was, en mijn voornemen om hier te wonen werd geschokt. ▫ Ik verwonderde mij over het weelderig groeien van planten en bloemen in dit klimaat zonder hitte. Licht, vocht en geringe temperatuurswisseling dat schijnt hoofdvoorwaarde. Misschien ook de frissche ozonrijke lucht.

Een brief van Ely die niet zeer bemoedigend was.

vrijdag 29 mei

Zonnig, winderig.

Heden voor 't eerst weer helder gedroomd, maar vreemd en donker.

Martha schrijft niet, en droevige, pijnlijke gedachten aan haar en de jongens en de oude tijd vervullen me. Vooral deze voorzomer-tijd, waarin we altijd met ons vieren die heerlijke wandelingen en tochten maakten, waarbij ik zoo gelukkig was. Die onvergetelijke avond in Alkmaar toen we van Bergen kwamen, en 't zoo warm was, en ik uitzag in den nacht. ▫ En dan Noordwijk en mama van Vloten, ik moet aan alles met weemoed denken.

Gister gezwommen aan de rotsenkust met Clarence Morford. ▫ Met het klimaat hier ben ik verzoend. Maar de weemoed blijft en zal wel niet meer weggaan.

Ik ben nu in ernst aan ‘de Nachtbruid’ begonnen. ▫ Bij episch werk leeft de kunstenaar in 't oogenblik dat hij beeldt, niet verder. Bij dramatiek vervult hem een gansch gebeuren, over een gansch tijdsverloop, op 't zelfde oogenblik. Hij concentreert dan verleden en toekomst in 't heden. Hij overziet alles voortdurend kortstondiger. ▫ Dramatiek is de lyriek uitgebreid over een langduriger gebeuren. ▫ Daarom is Dramatiek de hoogste poëzie, epiek de lagere vorm. Dramatiek unifieert, maakt tot één structuur, is één harmonisch gebalanceerd geheel. Epiek wordt aan elkaar gebouwd, stuk na stuk, zooals 't valt, zonder vooruitziend construeeren.

zaterdag 30 mei

Mooi weer, 's morgens nevel.

Ik ben droevig en weemoedig. Ik schrijf aan mijn boek maar nog twijfelend, onzeker of ik op den goeden weg ben. Ik ben vervuld van doodsgedachten en zie weinig in de toekomst en denk weinig aan mijn werk. Ik lees Sorel over de Fransche Revolutie. Ik slaap zeer verkwikkend.

zondag 31 mei

Martha schrijft niet en ik moet steeds aan haar denken. Zoozeer dat mijn plan om hier te wonen er door verzwakt. Ik geef het niet op, maar als ik voel dat het Martha bedroeft, verlamt het mijn energie om er toe te komen. Eigenlijk voel ik, ondanks mijn huwelijk, nog altijd de oude klem, de verscheurende tweestrijd, en kijk als radeloos uit naar een oplossing. Zoolang Martha opgewekt is, en niet te ver van me, dan gaat het goed. Maar hoor ik niets van haar, en vrees ik dat ze somber en ongelukkig is, dan heb ik geen rust.

woensdag 3 juni

Warm zomerweer.

Er zijn weer ontspanningen en blijder gevoelens. Een lieve brief van Martha en 't bericht, dat IJsbrand in Stuttgart is aangenomen. Dan slaat er iets om in mij en er komt weer een luchtiger, ruimer, wijder gevoel, dat sterk met het wonderlijke geluksgevoel verbonden is. En dat is onafscheidelijk van de gedachte aan weelde. Ik kan niet recht onderscheiden in mezelf, of dat weeldegevoel komt als oorzaak en voorwaarde van 't geluk, of als uitvloeisel en gevolg. Of ik denk: nu zal ik veel verdienen en daardoor alles ruimer kunnen doen, mij vrijer bewegen en voor Martha en de jongens zorgen, en gelegenheid tot ongestoord werken krijgen. Of dat ik denk: het zal alles wel goed gaan, ik voel mijn kracht, en dan zal ook de aangename ruimte van middelen komen. Of dat het een soort vóórgevoel is, wat het mij al jaren geleden toescheen, zelfs in de meest benarde momenten.

Dit weet ik wel zeker dat een zekere mate van weelde voor 't goed voltooien van mijn taak een vereischte is, en ten tweede dat het mogelijk is dat ik door 't tooneel veel verdien. Tot nog toe waren mijn schattingen op literair gebied nooit te optimistisch. Wat ik in dat opzicht vermoedde kwam altijd vrijwel uit.

Vandaag een heerlijke rijtoer langs de ruige Westkust van Guernsey. Die

was juist wat ik mij er van voorstelde. Zonnig, vrij bar en zilt, met armoedige huisjes, oude booten en boeien, uitgestrekte roode rotsen, overal bloeiend wild koolzaad en paarsbloeiend Engelsch gras. Ik had hooi-catarrh.

5 juni

Weer tamelijk gure Noordewind.

Ik zag gister een huisje aan Saints Bay dat ik gemeubileerd zou kunnen huren. Een tuin met drie broeikassen. Ik zou er wil zin in hebben, maar toch denk ik dat er niet van komen zal. Mama is er zoo van geschrokken, en soms maakt ook het winderige klimaat mij ongedurig. Dat is even als in Holland guur en onvriendelijk. Het Zwitsersche beviel mij eigenlijk veel beter. Maar ik zou het hier ook best uithouden. Doch ik kan nog geen besluit nemen, de tijd om een keuze te doen is nog niet gekomen.

Na een helderen droom van nacht is mijn werklust weer verbeterd. Ik schoot niet op met mijn boek. Ik heb nog niet den rechten toon gevonden.

De Engelsche bevolking op dit eiland geeft er iets saais en onromantisch aan. De Engelsche soldaten met hun roode rokjes en hun airs en hun burgerlijkheid zijn altijd bizonder onuitstaanbaar. Ze missen elken zweem van 't romaneske. En wat is een soldaat zonder dat!

maandag 7 juni

Zonnig, frisch weer.

Eerst nu, na een maand van huis te zijn, voel ik mij vrij. Het scheppende, imaginatieve in mij frisch, zooals het twintig jaar geleden was. De rechte lust om mij te laten gaan, mij te verdiepen in mijn eigen verbeeldingswereld, zooals toen ik ‘de Broeders’ schreef. Weer zulk een werk te schrijven dat is eigenlijk mijn groot doel. En ik voel hoe ik er nu weer dicht toe nader. Als ik nu deze vrijheid maar kan behouden. Ik moet daartoe met weinig menschen omgaan, mijn vrouw om mij hebben, veel in de natuur zijn, en een interessant boek lezen. En dagelijks in mijn verzen snuffelen en werken. ▫ Zulk een werk zal ook mijn beste succes in de wereld zijn. IJsbrand en de Kleine Johannes zijn eigenlijk maar introducties, waardoor ik bekend zal worden. Ben ik dat eenmaal, dan zal mijn kracht zijn in werken als Lioba, Minnestral, de Broeders, en de nieuwe drama's, Trots verbrijzeld en Kronos. ▫ De Nachtbruid is ook nog maar een voorloopig boek. ▫ Dit is mijn vermoeden, als IJsbrand met Cornelie's muziek in Duitschland slaagt,

dan volgen Minnestral, Lioba en de Broeders - en daarmee zal ik 't meeste bereiken. En dan eerst kan ik geheel vrij en rustig aan mijn grootste werken beginnen. ▫ Misschien al over vier of vijf jaar. Dan heb ik nog alle tijd, naar menschelijke rekening. Dan ben ik pas 52.

Zeer interessant is Sorel's Europa en de revolutie. Een prachtig boek. ▫ Maar wat een tooneel van dwaasheid, lafheid, hebzucht, valschheid. Het is curieus en ontzettend en walgelijk. Hoeveel hooger staan veel ouder volksbewegingen. De beste figuren zijn nog een paar Engelsche en Duitsche democraten, en sommige fransche officieren. De rest, koningen, keizers, volksleiders, diplomaten - het is al een zeer verachtelijk zoodje. De schrandersten - als Catherina - ook het meest infaam, cynisch en kortzichtig.

Merkwaardig is het mislukte vooruitloopen van Napoleon's rol door Dumouriez. Hoe uitstekend is die figuur begrijpelijk gemaakt. Ook den eerlijken, impulsieven maar noodlottig in de klem rakenden Danton. En den sluw-bekrompen fanatiek Robespierre, klein, bang, onbeduidend, dweepziek. ▫ Allen in de klauwen van het fataal misverstand. Het geheele geval een voortdurend gescharrel met ongeanalyseerde woorden en begrippen, en die steeds in botsing en in vergelijk met onvermijdelijke instinkten en hartstochten. ▫ De invloedrijke zwetserij van Rousseau die alle hoofden verwart, evenals Marx.

Hoe gelijk heeft Lady Welby. Een cursus in Significa had alle ellende van de fransche revolutie voorkomen.

10 juni

Parijs. Een heerlijke zomerdag. Gister deden wij de overtocht voorspoedig bij prachtig weer. In Cherbourg waren we zeer opgewekt, maar de verdere reis werd bedorven door ellendige hooi-catarrh. ▫ Vandaag, in Parijs, ben ik zeer goed hoewel ik geen bericht kreeg. Mijn vrouw en ik bewonderden de Fra Angelico's in de Louvre. Daarna sprak ik Benoit Levy over de tuinsteden. Hij zou een goede medewerker zijn voor mijn groot plan. Chef van de afdeeling: woning en behuizing.

Ik vind, dat Willem stellig ongelijk heeft als hij Frankrijk nog aan 't hoofd der beschaving stelt. Duitschland en Amerika zijn vóór. In Frankrijk is stagnatie evenals in Engeland; méér nog dan daar.

Al die mooie zuivere Italiaansche kunst gebouwd op dwaalbegrippen en leugens. Veel erger is dit dan het bijgeloof waarop de Egyptenaren hun kunst vestigden. Nooit zie ik de Egyptische kunst zonder een diep-religieuze

emotie. Zij leefden in pracht, en hun in raadselen en symbolen uitgedrukte vermoedens waren niet onjuist. ▫ Maar veel van de pracht der Italianen is op onzuivere hartstocht en dweperij gevest. Vooral de monniksverheerlijking, de smartverheerlijking. De Egyptenaren waren daarin gezonder.

Ik heb veel over de Nachtbruid gedacht, maar nog altijd weifelen mijn voornemens. Ik aarzel nog steeds het zóó te maken als mijn natuur het aangeeft: geheel diep innerlijk. Maar vandaag in Parijs voel ik mij er toe gesterkt. Ik kreeg een herinnering van die wonderbare vreugde die ik in 1900 voelde bij 't Petit Palais. Ik voelde weer iets dergelijks. En Parijs wordt er mij dierbaar om, hoewel ik maar niet begrijp wat het beteekenen kan. ▫ Het is een heerlijke, innerlijk vredevolle dag.

Een prachtig motief voor mijn groote comedie is Robespierre die zijn Maker aanklaagt. Hij is toch altijd diep overtuigd geweest van zijn goed recht en schoone bedoeling.

zaterdag 13 juni

Bussum. Het was verrassend, het thuiskomen. Door het rijke, weelderige groen met den warmen vochtigen voorzomer. Ik vond het mooi en heerlijk, en Guernsey vernevelde er bij, met de eigenaardige leelijkheid van een voorbij seizoen, dan is 't volgende altijd mooier. ▫ Ik vond goede berichten en geld uit Amerika, Martha opgewekt, haar huis mooi, mijn lieve vrouw erg blij thuis te zijn. Ik ging zwemmen op de Meent.

In Parijs had ik die zeldsame indruk die ik vroeger eens in Rotterdam gehad heb, hoogzomer op stadsboomen. Ik bespeur hoe de geluksgevoelens onder invloed der seizoenen staan. Het is dan een intenser leven van het menschwezen. (Kort daarop, in Juli en Augustus, is echter de tijd van grootste sterfte en meeste zelfmoord).

Wonderlijk merkwaardig was het onmiddellijk weer terugkomen van de angstige en vieze droomen in dit bed. Op de geheele reis waren ze weggebleven, en was de slaap van liefelijken aard. Toch sliep ik nu ook zeer goed en verkwikkend, maar er kwamen weer wilde dieren en faecaliën. Het is ontwijfelbaar dat hierop niet de individueele toestand maar de omgeving van invloed is.

zondag 14 juni

Holland is heerlijk nu, als het zoo maar blijven kon. Volle zomer, welig groen, nog geen hinder van de menschen.

maandag 15 juni

Gister weer de bekende geld-conferentie met Jolles en Emons. Het was verdrietig/ er moest weer f 2000 betaald en er was niets. Ik sliep ondanks dat goed. En van morgen is de zomer weer zoo mooi. Martha is ook opgewekt.

Ik corrigeerde de tweede druk van ‘de Passielooze Lelie’ en ik vond de ‘Drievoudzangen’ niet alleen tot het beste behoorend wat ik gemaakt heb, maar ook wat in onze taal aan poëzie geschreven is. En wie heeft dit erkend? Men heeft alleen gezegd dat het bombast was.

Ik begon tot de meening te neigen dat Frankrijk in een staat van anarchie verkeert, die het gevolg is van een slap regime. Er is door het verbreid zijn van verkeerde of voorbarige anarchistische of socialistische begrippen een zekere tuchteloosheid ontstaan, die zeer diep gaat en zich uit in verhoogde criminaliteit, vooral onder minderjarigen.

Ik geloof niet aan een bepaalde degeneratie van het ras, zonder uitwendige oorzaak. Maar ik geloof wel aan de gevaarlijke invloed van verslapping van discipline. Vrijheid wordt door alle oppervlakkigen verbonden aan tuchteloosheid. In Frankrijk is dat begrip nu al honderd jaren oud. In de eerste revolutie begon het kwade gevolg al der fanatische ideeën. En nu zijn de gevolgen van het gemis aan tucht al overal doorgedrongen. In 't leger al in 1870, en nu in vredestijd blijkt dit uit de misdrijven. Men is minder veilig in Parijs dan in Londen, New York of Berlijn. De orde is minder, overal zijn teekenen van wanorde, slechte zorg, onzindelijkheid, anarchie. In Amerika en Duitschland heerscht veel krachtiger leven, beter publieke zorg, meer ‘Anspannung’. ▫ Het is mogelijk dat ik me vergis, maar Frankrijk maakt een bizonder figuur door zijn ongunstige sociale condities, en Frankrijk is ook 't land waar 't socialisme het eerst en op de slechtste wijze is ontwikkeld. ▫ De fout is weer de eeuwige, groote fout: het voorbarig vooruitloopen der natuurlijke groei door een verbijsterend en misleidend ideeënspel. Holle woorden, ijdele begrippen, ongeanalyseerde termen en denkbeelden, die een vooze en fatale werking hebben. Dit is de hypocrisie in het individu, het fanatisme in de gemeenschap.

Het aantal analphabeten is in Frankrijk *vermeerderd*, ondanks den leerplicht. Omdat men er zich niet aan stoort. ▫ Onder kinderen vooral is criminaliteit en zelfmoord toegenomen. ▫ Het noodwendige, natuurlijke en ook logische gevolg van tuchteloosheid is zelfmoord.

aant.

zaterdag 20 juni

Al vier of vijfmalen heb ik den aanhef van mijn boek verscheurd. En toch voel ik den drang van een overvloed die op vrijen uitweg wacht. Het is verdrietig. ▫ Zeer belemmert mij de neus-katarrh die mijn slaap bederft en mijn stemming.

zondag 21 juni

Van avond hoorde ik composities van mevr. Vogel-Vladeracken die ik mooi vond. Toen kwam een scène in mijn hoofd die er gister ook al geweest was, van het groote drama. Het gesprek der twee goden door den zwervenden mensch gehoord. ▫ Vanavond dacht ik het 'de Landverrader' te noemen, en het misdrijf waarvan hij ten onrechte verdacht wordt een Dreyfus-verraad te doen zijn. Des te gemakkelijker sluit daarbij aan zijn geheele verandering als hij terug komt uit de wildernis. Dan heeft hij den godenstrijd bijgewoond, en het landverraad schijnt hem volstrekt onschuldig en hij laat het zich aanleunen. Een groote, trotsche, wijsgeerige Dreyfus. ▫ Ik dacht ook over Napoleon, maar een andere dan de historische. Een die in Goden-armen ontwaakt, en zijn lot belacht. ▫ Ik voel het recht de historie naar mijn zin te wijzigen, als in de Broeders. Het theater is illusie, spel, en moet spel blijven. ▫ De overspeler en landverrader, in een schandekleed, met een brandmerk - die de smaad der menigte ondergaat en met geweldige macht beantwoordt. (Ullmo).

'De Nachtbruid', de gedenkschriften van Vico Muralto, zijn nu in gang en voor goed.

Het zijn de dier- en plantgoden, in een gezamenlijk antagonisme tegen Christus, den menschgod. Gods oppermacht en goedheid als een niet algemeen erkende traditie.

dinsdag 23 juni

Den Haag, bij mevr. Boon, mooi weer. ▫ Ik wist dat de stad hier, bij het korte bezoek mij goed zou doen. De eigenaardige zomerbekoring van een kort stadsverblijf. Het bovenhuisje, waar ik nu voor open raam zit te schrijven. De warme dag, de groene boomen aan de grachten.

Daarbij een ontzachlijke verlichting door het bedaren van mijn katarrh.

Gisteravond gegeten met Santo Semo/ de Spaansch-turksche jonge voor-

vechter van de jong-turksche beweging, en het parlementaire régime in Turkije. ▫ Hij voelt voor de intégriteit van het Turksche rijk. Alleen omdat ze vreezen dat dat zou uiteenvallen durven ze Abdoel Hamid niet afzetten, hetgeen ze wel zouden kunnen. ▫ De Turk is disciplinair en zeer zindelijk binnenshuis.

zondag 28 juni

Gister avond Parcifal voor de tweede maal gehoord. Indruk nog slechter dan de eerste maal. Ik zie graag de fraaie decors, de tooneelwijzigingen, en daarbij houdt de muziek de aandacht gaande. Het is tusschenbeide criant vervelend en doorloopend leeg en hol. Bombast, ook muzikale bombast. Het pretendeert diepte en waarheid en levend gevoel - en dat alles mankeert. Er is noch diepte, noch waarheid, noch leven in. ▫ Geen enkele muzikale passage heeft de innige kracht, de expressie, de warme ontroering die de groote componisten Beethoven, Brahms, Bach telkens en telkens weer geven, hoezeer ook in kunstige veelheid van muzikaal sieraad verborgen. Bij Wagner alles voos, opgeblazen, hol - evenals zijn philosophie. Wat beteekent de nonsens van die jonge ingenue die een zieke koning ziet, hem een geneesmiddel gaat halen, door dames verleid wordt en dan ineens in Jezus verandert? Noch dramatisch, noch poëtisch, noch symbolisch-philosophisch is er eenige houvast aan. Bespottelijk is de kuischheidsverheerlijking in den groenen knaap. Bespottelijk is Kundry, bespottelijk is die verheerlijking van de speer, en de tooverij met het lichtgevende bloed. Er is niets echts aan. En zoo is de heele Wagner, in zijn heidensche of christelijke philosophie. Een goede concert-meester en vervaardiger van kranige orkeststukken, die te kwader ure in 't hoofd kreeg als grootdoend philosoof en muzikaal-poëtisch hervormer op te treden.

maandag 29 juni

Het is een heerlijk leven nu, zoolang ik met mijn lieve vrouw in ons bloemrijk huisje zit, aan ‘de Nachtbruid’ schrijf en in Goethe's brieven lees. Mijn liefste is dan zoo vroolijk en gelukkig en ik voel alle geluk van mijn innige liefde.

Maar zoodra ik in contact kom met de Hollandsche literair-artistieke wereld komt de weeë, lamme depressie over me. Ik moet nog de methode vinden, over de hoofden der Hollandsche knullen heen, met de groote

aant.

wereld in contact te blijven. Want aan mijn werk in Amerika denk ik met toewijding, met overtuiging en hoop.

Morgen moet ik naar Londen. Ik bleef liever thuis, maar ik weet dat het goed is.

Ik had Goethe wel eens over Wagner willen hooren te keer gaan. Hoe zou die Wagner's vaagheid en voosheid minachten.

Wagner bewijst hoe men met muzikale saus de menschen van onzen tijd elk gebraad kan laten verzwelgen. ▫ Een groot musicus kan de wereld alles wijsmaken. Men zou hieruit afleiden dat de eerst volgende profeet een groot musicus zal zijn. Hij hoeft maar een weinig waarheid als gehalte te bezitten. Wagner deed het wel zonder eenig gehalte.

donderdag 2 juli

Londen. Cosmo Hotel. ▫ Gister een goede overtocht. Ik reisde met Verkade, van de G. en S. fabriek en praatte met hem tot 1 uur. In Londen vond ik de Ely's, maar had moeite onderdak te komen. Ik lunchte op de Lyceumclub met de Ely's en de Indiër Gokhale een bezadigde vertegenwoordiger van de Indische beweging voor nationale autonomie. Ook deze wacht op een groot leider, die wel komen zal.

's Middags dronk ik thee bij Loes Kann en was blij te hooren dat ze met Jones getrouwd is, de jonge psycho-therapeut dien ik er al vaak ontmoette. Hij heeft interessante gedachten en lectuur en sprak mij over Freud, dit alleen is de moeite van mijn reis waard. Ze gaan naar Canada, Toronto.

Wij aten bij Kropotkin en ik was erg blij het goedige, hartelijke echtpaar weer te zien. Ik gaf hen mijn New-Yorksche speeches, en voel nu ten minste openhartig jegens hen. ▫ Tcherkessof was er met zijn hollandsche vrouw. Maar deze zijn fanatieker, en ik voelde dat ik mij niet in discussie mocht laten sleepen. Ze wonen nu op Mushwell Hill, veel aardiger en mooier en het was een prettige avond. Bij 't naar huis gaan in den warmen avond zagen we een prachtige aurora borealis, om half elf de heele noordhemel rood, als een middernachtzon.

Kropotkin maakte de goede opmerking dat de vrouwenbeweging voor 't stemrecht hier door de conservatieven werd aangevuurd, omdat stellig de liberale regeering er door vallen zou, als de vrouwen stemrecht kregen en 't aantal kiezers verdubbelde. De primrose-league is zoo sterk. Kropotkin is altijd merkwaardig goed ingelicht over allerlei dingen. Maar men kan niet vertrouwen op zijn oordeel over menschen.

aant.

Ik begin te gelooven, dat het resultaat van mijn overwegingen zal zijn: uitstel van mijn tweede Amerikaansche bezoek. De aanleidingen er toe zijn niet sterk genoeg. Mijn positie staat niet op vaste basis. Ik ben geen redenaar maar auteur, en moet als zoodanig bekend zijn. Het Civic Forum heeft met moeielijkheden nog te kampen, ik ga alleen op garantie van de Pol. League en verder op de kans van lezingen. Dit is mij niet secuur genoeg. Ik moet daar solide bouwen. Ik kan er niet gejaagd en onzeker werken, vechten voor een reputatie, met middelen die mijn sterkste middelen niet zijn. ▫ Iets anders ware het als mijn boek meer verspreid is, of als er tooneelwerken van mij gaan, of wanneer ik feitelijk geroepen word om mijn plan verder te leiden en uit te werken. ▫ Maar zoolang er niets krachtigers mij lokt, en ik alleen zou gaan om een paarduizend dollar te verdienen, en daarvoor mijn lieve vrouw drie maanden, misschien op een heel gewichtig tijdstip voor haar, alleen te laten - dat acht ik niet geraden. Dat is mijn spel niet. ▫ Ik zal dus eerst rustig ‘de Nachtbruid’ afmaken, en zien wat het tooneel geeft. Komt er een sterker inductie, hetzij van het amerikaansch tooneel, van een uitgever, of van een zakenman, dan ga ik. Maar eerder niet. ▫ Ik zal mij meer laten trekken.

On some points in the foundation of Mathematical Physics.

Monist April 1908 Philip E.B. Jourdain.

Kant's view, that mathematical reasoning is not strictly formal, but always uses intuitions, that is to say the a priori knowledge of space and time, can be definitely refuted. Weierstrass, Cantor, Dedekind, Frege ▫ Peano, Russell. ▫ Mach en Stallo. ▫ Kleinpeter. Die Erkenntnisstheorie der Naturforschung der Gegenwart. Leipzig 1903. ▫ Conturat. Les principes des Mathématiques Paris 1905. ▫ Stallo. Concepts and Theories of Modern Physics. London 1900. ▫ Jourdain zegt: the names of the natural objects or properties have been transferred usually in an uncritical manner, to the mathematical images of them. This is that has given rise to the many attempts (of which Lord Kelvin's is an example) (to attempt) inversely to make the mathematical image the essence of reality.

Prof. I.A. Thomson. Heredity. ▫ We have outgrown certain supposed separate powers or entities, such as caloric Light, vital and general Force, and are now outgrowing matter. The term Caloric and the phrase Vital Force are in fact gone. The rest remains in altered sense. ▫ We still go on talking of a Principle of Heredity in organisms which is like speaking of a principle of Horology in Clocks (pg 8.) The sooner we get rid of such verbiage the better for clear thinking.

No one doubts that the life of a social group is made up of a complex of activities of individual persons; but these are integrated harmonised, and regulated in a manner as far beyond present *biological* analysis as the integration, harmonisation, and regulation of the chemical and physical processes in the individual are at present beyond *mechanical* analysis.

Revue des Idées, 15 Juin 1908. ▫ A. van Gennep. ▫ Y-a-t-il progrès de la civilisation?

maandag 6 juli

Walden. Donderdag kwam ik in Harrow en vond Lady W. gedeprimeerd door de hitte. Eerst nadat ik er een halve dag was, werd ze weer de oude. Ze redeneert dan in een geest van contramine en zegt onjuiste dingen. In veel opzichten zooals mijn vader het ook doen zou.

's Middags kwam Sir Francis Galton/ de 86-jarige. Treffend was de beminnelijke vroolijkheid, goedgehumeurdheid in zijn ouderdom, en de voortdurende opmerkingsgave, lettend op alle kleine dingen, op het melk likken van de honden. Kinderlijk blij met de ontdekking van een nieuwe erg practische en vernuftige type-writer. ▫ Het was een gedenkwaardige ontmoeting. ▫ Mijn bezoek in Harrow was in alle opzichten nuttig en aangenaam.

Vrijdag lunchte ik bij Tuckey en ontmoette mr Balfour, auteur, philosoof, reiziger in China en Japan, die het merkwaardige woord overbracht van een goed kenner van Oost-Azië, dat de volgende keizer van China de Mikado van Japan zou zijn. Balfour woont bij de exkroonprinses van Saksen, mevr. Toselli, in 't zelfde huis in Florence.

Ik was 's morgens ook bij Jozef Fels de zeepfabrikant, die 10000 dollar toezeide voor mijn Amerikaansch plan. ▫ 's Middags bezocht ik mad. Chappel waar Paul aan huis zal komen. ▫ En Zaterdag roeide ik met de Ely's op de Thames, van Richmond naar Kingston en terug.

Galton zei me dat gedegenereerden vruchtbaarder zijn dan gezonde individuen. ▫ Ik las ook dat de Angelsaksische Amerikanen minder vruchtbaar zijn dan de overige, hun vruchtbaarheid is nog beneden die van Frankrijk.

Gister kwam ik thuis en vond alles goed, behalve de aanwezigheid van een Serviër bij Martha, Perigin, die haar blijkbaar drukte.

Ik ontbeet bij moeder.

woensdag 8 juli

Het is een prachtige zomer. Maar sints gisteren beginnen de vale zorgen weer hun aanvallen. De nachtslaap wordt er door verontreinigd. Op de bakkerij is 't eerste halfjaar weer zooveel geld verloren - feitelijk door slechte zorg van Emons - dat het privé-failliet weer dreigt. ▫ Als ik mij nu maar in ons kleine huisje zoodanig in mijn werk terug kon trekken dat ik innerlijk ongestoord bleef, als in een bolwerk van bloemen en liefde. Maar ik voel de zwaarmoed dóórtrekken.

Doodzonden zijn: zwaarmoedigheid, vrees/ wroeging/ dweepzucht/ woordvergoding en dogmatiek/ valsche verhevenheid, valsche religie/ weekhartigheid/ voldaanheid, saaiheid.

De hoofddeugd is: ware verhevenheid.

Het stuk van Jourdain heeft, evenals de studie van Mach, enkele hoofdgedachten klaarder in mij gemaakt. ▫ Ik kan nu, daardoor, gemakkelijker het ‘te wijde uitzicht’ verwinnen. ▫ Uit beide studies wordt helderder het onderscheid tusschen de werkelijkheid, het ware, eigen leven - en de wetenschap, de tot beter benadering der waarheid opgebouwde stellage. ▫ De waarheid *zijn* wij en *worden* wij. De wetenschap helpt ons daarbij. ▫ Daardoor hebben kleine harts-gebeurtenissen meer beteekenis voor ons soms dan de grootste ontdekkingen. Het komt er toch meer op aan te *zijn* dan te *weten*. ▫ Alle agnostische en sceptische wanhoop komt door 't verwarren van de reëele dingen met de ideëele stellage. De stellage is steeds misleidend en brengt ons tot allerlei twijfel en pessimisme, omdat we vergeten dat het een stellage is. De werkelijkheid is altijd troostrijk, verzadigend en versterkend.

zaterdag 11 juli

Ik ben zeer vervuld van de intimiteit met Goethe, waartoe ik nu eerst recht gekomen ben door het lezen van het uitstekende boekje van Hartung met selecties uit zijn brieven, verbonden door biografische notities. Hoe gansch begrijp ik nu den man, en hoezeer is hij me verwant. Hoe verbazend veel is er in ons leven gelijk toegegaan, hoeveel overeenkomst in allerlei. Ik zou een parallel kunnen trekken, waarbij het tragere, weekere van mijn ontwikkeling en het gelukkiger toeval van zijn leven al het uiterlijk verschil verklaart. ▫ Het praatje van zijn egoïsme is een leugen. Zijn lichtzinnigheid in liefde is niet anders dan de trouw aan het hoogere, die ook

zijn wisselingen verklaart. Diep treft mij zijn goedheid, zijn worstelingen, zijn eenzaamheid, zijn onafgebroken recht willen. Hij is soms de dupe van zijn optimisme, evenals ik, maar datzelfde optimisme draagt hem ook door alle gevaren heen. ▫ Ik zie duidelijk den invloed van Spinoza op hem. Daar was hij *onder* en verloor iets van eigen wijsheid, door de verblinding voor Spinoza's idealisme. Hij zag Spinoza's zwakten niet, zooals ik die nu kan zien. ▫ Hij stond ook aan 't begin eener beweging die nu op 't hoogtepunt is. O hij had het zooveel makkelijker dan wij, en toch, hoe had hij al zijn kracht noodig. ▫ Nu begrijp ik eerst zijn vriendschap met Schiller. Ach, *mijn* Schiller zal wel nooit komen. Onder hoeveel ongunstiger constellatie ben ik geboren.

Ik werk aan ‘de Nachtbruid’ met een intens arbeidsgeluk. Dat werk sterkt mij in zeer pijnlijke en droevige positie. Ik tracht mij stil en rustig te houden en mijn monotoon leven hier vredig voort te zetten, midden in het domme, vijandelijke land. In het kleine huisje, tusschen de bloemen bij mijn lieve vrouw. Het gelukt mij tot nog toe, ik kan werken. De morgens zijn nog niet vroolijk, bij 't wakker worden, maar ik kan mij redden. Soms nu weer angst en onrust, door bericht dat Hans in Karlsruhe ziek ligt.

maandag 12 juli

Personen voor een groote comedie. Spinoza, Robespierre, het Dingan-sich.

Ik geloof eigenlijk en heimelijk dat Goethe evenmin als Spinoza zelf een duidelijk besef heeft kunnen hebben van die liefde tot God die geen wederliefde vergt. Het is een heerlijke gedachte, die ook mij verrukte, en dus in ons wenschen en willen ligt. Maar is het ook een werkelijkheid? voor eenig mensch?

Ik heb het nu heerlijk, en ik ben nu zoover, dat ik vredig en ijverig aan den arbeid kan blijven, zonder eenige afleiding te verlangen, tenzij een goed boek.

Mijn lieve vrouw is een engel, en verkwikt mijn ziel dagelijks met haar trouwe liefde, haar eenvoudig rein hart en haar zuivere gevoelens.

Het is een geluk dat we de kunst verstaan van zoo weinig te leven. Op reis kan ik dat niet. Hier gaat het best. Ruim gerekend, twintig gulden per week. Ik blijf nu hier, verschans me zoo goed ik kan, en leef zoo zuinig als ik kan, het overige voor Martha en de jongens. Alleen Stuttgart komt er tusschen, maar die strijd lijkt me. Even als in 't voorjaar. -

‘Liebe Gewissheit’ noemde Goethe zijn geliefde Frau von Stein. Dat doet mij denken of hij ook het ‘te ruime uitzicht’ gekend heeft.

dinsdag 14 juli

Ik ben nu zoo recht gelukkig, opgewekt, tevreden en werksaam. Ondanks alles, alles. ▫ Ik zie weinig menschen, ik werk in mijn huisje, en elk uur is vol licht geluk en kleine genoegens. ▫ Ik werk zoo echt lekker, smakelijk, het boetseeren en modelleeren in mijn geliefde taal.

Ik lees nu ‘vom tätigen Leben’ de tweede helft van Goethe's leven.

En ik herlas vanmorgen mijn eigen dagboeken van voor twee jaar. En ik herken precies mijn eigen Goethiaansche karakter en streven. Het losmaken van mij zelf omdat ik innerlijk geroepen word, het koste wat het wil. (Stirb und werde). ▫ Goethe was voorzichtiger - maar ook meer fortuinlijk. Ik heb geen hertog - en geen Schiller. ▫ Maar wellicht zijn mijn grooter tribulaties een voorrecht. Want ik voel nu wel dat ze mij niet ten onder zullen krijgen.

woensdag 15 juli

Wie van mijn tijdgenooten zou lezen dat ik mijn leven met dat van Goethe vergelijk zou dat zeer arrogant vinden en zeggen dat Goethe nooit mijn zwakheden getoond heeft, ook al zou de waarde van onze productie te vergelijken zijn. Maar wie nu een biografie als die van Hartung leest ziet evengoed de weifelingen en de onzekerheden in hem, de naieveteiten en de misrekeningen. Maar alles wordt door den biograaf goedgepraat en in mooi licht gezien. Mijn leven is tot nog toe steeds gedeprecieerd en in valsch licht gezien.

Ik ben nu zeer gelukkig, hoewel er niets van buiten toe bijdraagt. Ik ben tevreden omdat ik goed werk, en een heerlijke liefde om mij heen heb. Terwijl ik een volkomen zekerheid heb nu, na zooveel jaren tobben en strijden, dat mijn werk zijn volle effect zal doen. Ik ben gerust nu, men kan mij niet meer negeeren en de gedachte-stroom die van mij uitgaat niet meer versmoren en tegenhouden. Het kan jaren duren nog eer men werkelijk algemeen de waarde van mijn werk erkent. Tien, twintig, dertig jaar. Maar mijn tijd komt, en dat is al wat men noodig heeft om te weten tot rustig en blijmoedig voortwerken. Voor wetenschappelijk werk is dat zoo anders, daarvoor is geen kentering van algemeene opinies zoo noodig, en geen

persoonlijk prestige, geen geloof. Maar de kunstenaar, de dichter heeft noodig dat zijn persoon geëerbiedigd en vertrouwd wordt.

zondag 19 juli

Iedere ziel is een planetarium. Neigingen als planeten omcirkelen een centrale macht. Hun eigen kracht trekt ze naar buiten, de zon van het ego trekt ze tot zich. Bij te veel egoïsme vallen ze in de zon, bij te veel altruïsme vliegen ze in de oneindige ruimte. Dit is méér dan een analogie. ▫ Mijn grootste ontdekking zou zijn, in de ruimtelooze psychische verschijnselen een regelmaat op te merken die overeenkwam met die der mechanisch astronomische verschijnselen. Een psychische graviteit, een psychische wet van Kepler e.z.v.

woensdag 22 juli

Er is een gevoel van onmogelijkheid in de gedachte dat het Heelal nu eenmaal zóó is en niet anders. De gedachte dat alles wat is, nog nooit geweest is, lijkt soms even ondenkbaar als de gedachte dat het alles er altijd geweest zou zijn, ook het toekomende. Hoe het ook zij, men vindt het absurd dat het binnen grenzen van bestaanbaarheid moet liggen, een door wetten, al zijn het eigen wetten, gebonden God. Zoo ligt in mijn intuïtie hetzelfde begrip als in de nieuwe mathesis die een hypercosmos moet aannemen.

Gister in Santpoort met de Ely's gesproken. De vooruitzichten nu beter, ik zal nu in Februari of Januari 1909 gaan.

zaterdag 25 juli

Heet zomerweer.

Eergister een vroolijke dag. Hans terug en een dineetje bij Martha, met Jolles en Helene Biegel, Hans en mijn vrouw. Het was ongedwongen, genoegelijk, vroolijk. We zaten tot tien uur buiten met de lamp en er was geen spanning, geen gêne.

Gister met Hans naar Haarlem en Zandvoort, gebaad. De jongens ook. Echt zomer. Maar ik was wat moe. Mijn genietingskracht was minder. En dat komt me toch voor hoofdzaak te zijn dat men 't vermogen tot zalig-

aant.

heid ontwikkelt. En het *eigen* vermogen, dat is 't eenige wat we moeten wenschen en zoeken, maar wetende dat dat *eigen* vermogen ook *gemeenschappelijk* vermogen is. Dat het eigen zich oplost in het Al, zonder verloren te gaan. En dat is alles te *gevoelen* als waar, niet alleen te denken.

zondag 26 juli

Goethe's ouderdom is niet geworden wat ze had kunnen zijn. Hij voelde zich ook minder gelukkig en minder goed dan in zijn jeugd. Anders als Hebbel. Zijn productie is na zijn 50ste ook niet aanmerkelijk, en niet sterker. Hij heeft in Napoleon geloofd/ zich door hem laten inpakken. Hij vond in Napoleon zijn meester in aplomb, in suggestieve kracht. Toen werd Napoleon's zwakheid ook die van Goethe.

Als een bitter onrecht voelt het te zien hoe thans jongelui in Holland tegen de z.g. beweging van '80 ageeren, en niet schijnen te zien hoe ik van die beweging de voortdurende en krachtige correctie ben geweest. Hoe alles wat ze in die beweging zeggen te missen bij mij te vinden is. ▫ Die fout begaan ze weer onder suggestieven invloed van die tachtigers zelf die mij altijd hebben aangevallen en buitengesloten.

't Volgend jaar laat ik verschijnen:

In kenterend getij. ▫ Een dubbeldrama. ▫ 1. De Zendeling. ▫ 2. De Stamhouder. (Op twee achtereenvolgende avonden door dezelfde acteurs te spelen).

Voor 't theater heb ik de volgende plannen. ▫ 1. De vriendschapsdienst. ▫ 2. Het Feeënmeisje. ▫ 3. Trots verbrijzeld. ▫ 4. De Gelukkigste. ▫ 5. David. ▫ 6. De Landverrader. ▫ 7. (Hermione) Electra in Ballingschap. ▫ 8. Nieuwe Hiob. ▫ Ding an sich (groote comedie). ▫ 10. Jan de Witt.

30 juli

Ik ben heugelijk vervuld van het artikel van Trotter in de Sociological Review. Het is niet enkel een bevestiging van de door mij uitgesproken ideeën in het Naschrift op de Blijde Wereld. Maar het geeft ook aan die ideeën een uitbreiding die mij ontzachlijk veel genoegen doet. En het geeft mij voldoening dat ik hier zuivere, en sterke vreugde ondervind, omdat dit wel bewijst dat de zaak bij mij vóór mijn persoonlijke eer gaat. En ik kan niet anders zien als de allergrootste belangrijkheid in deze ideeën. Zoo belangrijk als die over teeltkeus en survival of the fittest. Want wat zou het

niet beteekenen als de kinderen op school reeds leerden de beteekenis van Kudde-instinct en groeps-suggestie? Welk een ontzachlijke mate van verdraagzaamheid zou dit kweeken!

2 augustus

Gister de 75ste verjaardag van mijn moeder gevierd. Ik ben nog steeds niet zoo physisch in orde als gewoonlijk. Na de hooi-katarrh kwamen nu rheumatische schouderpijnen. Een woest zeebad deed mij goed, maar de nachtslaap is het beste kenmerk, en die is niet zooals ik 't wensch. Droomen te levendig, niet helder.

Napoleon vervult dáárom zoozeer de gedachten van dichters als Goethe, Heine, Multatuli, en mij, omdat hij het sterkste toonbeeld is geweest van suggestieve macht in den laatsten tijd. Wij voelen in hem den man die de schoonheid had kunnen brengen, als hij een kunstenaar geweest was. Hij had de Pericles van onzen tijd kunnen zijn. Ik las gisteren de beschrijving van een revue die hij hield op 3 Juni 1810, en dat *was* schoonheid, hoewel nog van onvolkomen en barbaarschen aard, maar toch een van de mooiste dingen die de menschheid in de laatste eeuwen gezien heeft. ▫ Onze intuïtie doet voelen dat zulk een man thans noodig is, om de groeps-suggesties te breken en de groeps-meeningen te wijzigen. De wijziging door gemeenschappelijke rationeele actie is volstrekt illusoir en uitgesloten, aangezien er zulk een actie niet bestaat en niet bestaan kan, - ten minste niet eer een volstrekt universeele religie en philosophie bestaat. Het eenige wat overblijft is de suggestief-machtige held met schoone imaginatie. ▫ Had ik dit begrip op mijn twintigste jaar gehad, dan zou ik, ondanks mijn teerheid, veel meer hebben uitgericht. Maar het kostte mij dertig jaar om uit de illuzie der individueele zelfstandigheid en rationaliteit los te komen. Maar nu is ook dit begrip gewonnen, uit doorzicht, en niet - zooals bij Napoleon - uit ambitie of instinkt. Gelukt het mij dit begrip te verduurzamen / dan kan het den op mij volgenden held ten goede komen. Ik heb nooit leider of meester willen zijn, omdat een valsch idealisme mij er van terug hield. Maar hij die weet dat hij den rol van zelfstandige en groep-breker moet spelen, moet het van den aanvang af goed doen. ▫ Het is totaal onjuist te meenen dat men daarin uit vrijen wil geholpen zou moeten worden. Juist mijn aard en talent brachten mee dat ik niet geholpen zou worden, maar ik had geen scrupule moeten hebben om mij te laten gehoorzamen en volgen. ▫ Maar misschien

had het mij altijd te zwaar gevallen mijn anarchistisch instinkt - het instinkt eener zeer verre toekomst - te onderdrukken.

3 augustus

In menschen en sommige praktische dingen heb ik mij soms bar vergist, potsierlijk vergist. Maar in algemeene ideeën heb ik mij nooit zoo vergist als Goethe somtijds. ▫ En hoe vergiste zich Goethe in Lavater. Eerst een engel, toen een ‘Bösewicht’.

5 augustus

Gisteren vorderden mijn gedachten goed over de Vriendschapsdienst. De Engelsche veelzijdige, rijke geleerde (Sir John Lubbock, in mijn stuk Sir Frank Martens) en zijn mooie vrouw en gracieuse kinderen. Zijn jonge vriend, city-clerk, Edmund Bold, een vereerder en bewonder ar, die alleen niet begrijpt hoe sir Frank zoo weelderig leven kan, en schimpt op 't kapitaal op bekrompen socialistenwijze. Sir Frank geeft hem ruimer noties over socialisme en maatschappij, en maakt hem vol geestdrift. Bold een mooie, forsche, innemende jonge man, van groote activiteit, maar zonder handigheid. De vrouw verlieft op Bold, ook onder invloed van de lof van haar man. Een andere vereerder van sir Frank speelt de rol van jaloersche medeminnaar, aanbrenger en spelbederver. Tweede bedrijf, de groote zaken, het kantoor van Bold, gedreven met geld van sir Frank. Derde bedrijf de dreigende katastrophe, het ophouden van den schijn door de vrouw en Bold, het intrigeeren van den medeminnaar, totdat hij achter de toestand komt, zijn waarschuwingen, door Sir Frank in den wind geslagen. Een zeer rijke situatie. ▫ Laatste bedrijf de ruïne, Sir Frank geruïneerd, Edmund en zijn geliefde die zich willen vermoorden. Hoe dit slot precies zal gaan nog niet zeker, maar de houding van sir Frank het glanspunt. De medeminnaar Stephan Fox. De vrouw Gwendolen. ▫ Sir Frank Martens. ▫ Edmund Bold ▫ Steffen Fox ▫ Gwendolen Martens een eenvoudig, weinig gecompliceerd, krachtig burgerdrama. Waarin de sociale kwestie, de vriendschap, de liefde en de haat door teleurgestelde liefde en afgunst de situaties vormen. Alles dingen die ik mee doorleefd heb. De Eendracht, Emons, Oud-Bussum, Floris Vos, Reens, die allen geven bouwstoffen, hoewel ik geen portretten geven zal. Ik begin hieraan onmiddellijk na ‘de Nachtbruid’, tegelijk met de bewerking van Lioba.

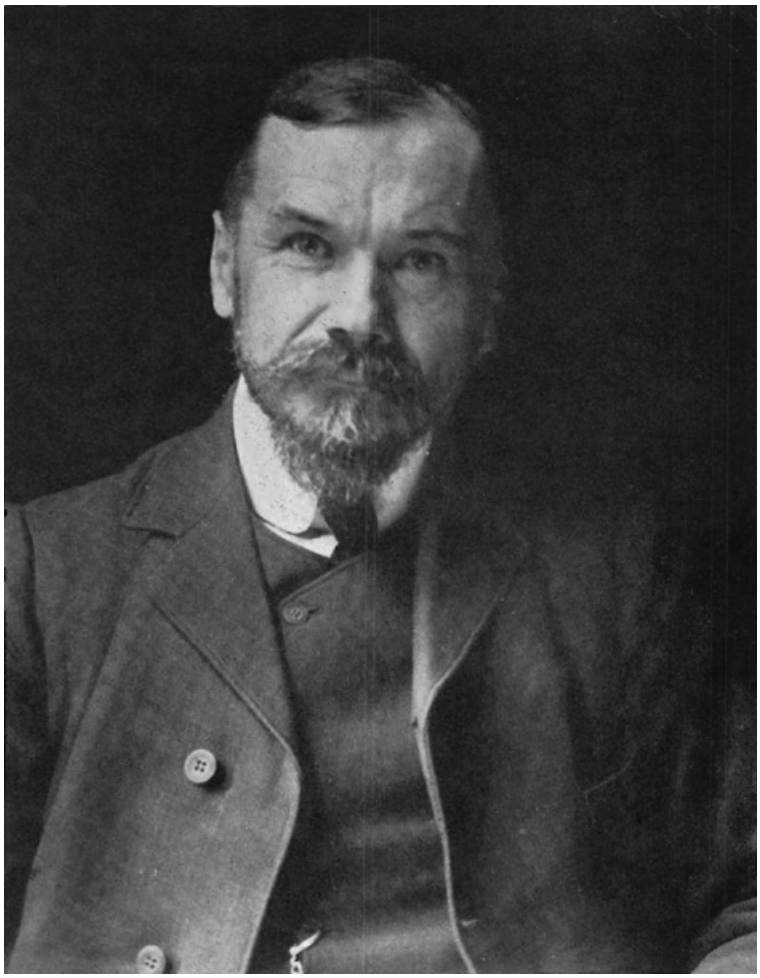

51 F. van Eeden. Amerikaanse foto.

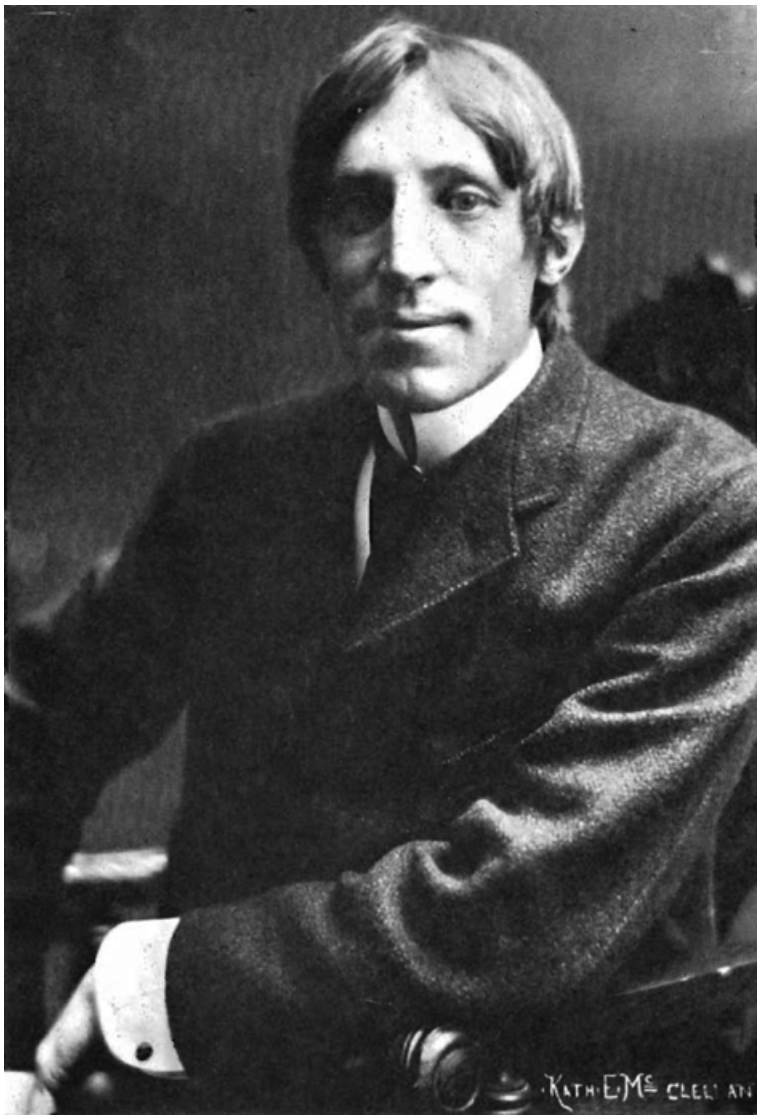

52 G.S. Lee.

Er is geen beter tijd dan thans voor de effectieve verschijning van een groot genie. Een buitengewoon individu met profetische eigenschappen, die daaraan paart een meer dan middelmatig muzikaal, dramatisch of organiseerend talent kan veel meer uitrichten en veel duurzamer werken dan Napoleon of de grootste staatsman. Krijgsmanstalent is nu vrijwel zonder waarde, organiseerend talent heeft de allerhoogste waarde (en is een deel van het oude krijgsmanstalent) de toevoeging daaraan van muzikale of dramatische suggestieve macht (Wagner of Ibsen) zou een held vormen als er nooit een geweest is. ▫ Hij moet op komst zijn, misschien al geboren, zeker binnen vijftig jaar. Als ik van dien Messias de Johannes den Dooper kan zijn heb ik reden tot dankbaarheid en voldoening. ▫ Geen grooter onzin dan dat de tijd der profeten voorbij is.

9 augustus

De merkwaardige droomtocht naar de ‘hoogere menschen’. Het *licht* was daarbij wegwijzer. ▫ Goethe zei tegen Schopenhauer dat als het licht er niet geweest was hij/ Schopenhauer er niet zou zijn (in antwoord op S's bewering dat als de mensch er niet was er geen licht zou zijn). ▫ Dat deed mij denken aan mijn overweging dat de eenigste levensopenbaring die wij van het hoogste wezen hebben de zoogenaamde natuurkrachten zijn. Graviteit, electriciteit, cohaesie enzoovoort zijn levensverschijnselen van den allerhoogste, voor ons het hoogste, omdat ze het standvastigst en zekerst zijn. Toch misschien goddelijke willekeur, maar oneindig ver boven onze kleine willekeur, en daarom uitingen van de hoogste Godheid, omdat ze in alle andere levensverschijnselen, in de werking dus der lagere godheden, dieren en planten, gelijk en onveranderlijk zijn. De natuur-goden, dieren en planten, en ook de hemellichamen, moeten door en in die levensverschijnselen werken. De wil van den hoogsten God, de natuurwetten/ staan boven alle andere levensverschijnselen. De lagere levende wezens, plant- en diergoden, kunnen ze benutten, maar niet wijzigen. Zoo leeft alles in den Hoogste. Maar wij weten niet of hij de *Aller*hoogste is. Boven *zijn* wetten kunnen er nog algemeenere, standvastigere, stelligere zijn. Voor ons zijn deze natuurwetten: graviteit enz. de allerhoogste. Dit zijn dus de bewegingsverschijnselen en vooral ook *licht*. ▫ Het is dus zeer juist begrepen en gevoeld, het licht de beste levensuiting van den hoogsten God te noemen, en Goethe's uiting dat het licht ons maakt kan aldus worden verstaan.

aant.

11 augustus

Verleden week Donderdag en Vrijdag was ik in Noordwijk, bij Betsy, Willy de violist en zijn mooi vriendinnetje Paula König. Het was er vroolijk en zomersch, het oude zomergeluk. Maar aan den ouden tijd denkend bad ik *geen* weemoedig terug verlangen. Dat is een goed teeken en bewijst dat ik nu verder ben. Ik voelde mij in vollen zin Noordwijk van vroeger *ontgroeid*.

Gister zeilden wij, Martha Paul/ van den Broek en ik op de Loosdrechtsche plassen. Het was een heerlijke dag. Des avonds zagen mijn lieve vrouw en ik de zon ondergaan en de maan opkomen op de hei, zooals zij het op haar zuivere wijze vertelt in haar dagboek. Een prachtig schouwspel en een gelukkige dag.

Van den Broek die uit Amerika was gekomen, waar hij veel wederwaardigheden had, in de zaagmolen zijn hand verloor, schaapherder en cow-boy was, en lift-jongen, en nu eindelijk student, genoot Holland zeer. De wijde plassen, het zeilen bij de frissche wind, het lichte zomerland. ▫ Zijn verhaal van de hartelooze en onmenschelijke verpleging in het Roomsche hospitaal te Baker-city in Oregon. Hoe wreed kunnen vrouwen worden onder een wreed regime.

Van den Broek is een brave, nobele, gevoelige jongen. Toen hij hier op Walden werkte was hij zwaarmoedig en overgevoelig. Nu is hij gehard en getraind, flink geworden en weerstandskrachtig, vroolijk en opgewekt, ondanks zijn verminking. Een teeder, zacht, gevoelig karakter en toch nu bestand tegen 't ruwste leven. -

Het karakter van Vico Muralto is al een zoo vaste creatie dat ik dagen lang rondliep met een hinderlijk kwellend gevoel toen ik een fout had gemaakt en hem op onjuiste wijze had laten spreken. Eerst toen ik de bladzijden had uitgescheurd en vervangen was ik weer goedsmoeds en gerust, zonder dat ik welbewust had geweten wat er aan haperde.

14 augustus

Gister één koude, gure, natte dag. De eerste van den zomer. We brandden een houtvuur. Vandaag weer goed. Met Paul naar Baarn gefietst.

Het plan van 20 Februari is een ander als het feeënmeisje. Ik moet een vrouw uit klassieken tijd, een groote tragische figuur, overbrengen in het kleine moderne leven. Die vrouw moet eerst ieders sympathie trekken, en dan noodwendig gek verklaard worden, tusschen de moderne menschen.

Daartoe een of twee bedrijven antiek, dan een toovenaar die met open doek tweeduizend jaren laat verspringen.

15 augustus

Iedere cel van ons lichaam heeft de vier-en-twintig chromosomen in zijn kern die in de eerste kiemcel voorkomen, en kenmerkend zijn voor onze soort. Die chromosomen zijn het zichtbare van de onwaarneembare macht die ons doet voortplanten, en ons lichaam opbouwt. De psyche, - de rasziel. Die is vertegenwoordigd in elke cel, tot hij afsterft. Elke bloedcel, elke huid- of beencel, elke zenuwcel heeft dus zijn eigen psyche en de zichtbare aanduiding er van. Elk orgaan heeft weer zijn collectief-psyche, en zoo elk organisme. Maar hoe kan dat waarnemende ‘wij’ of ‘ik’ altijd in de illusie zijn van identiteit met het individu, het organisme, - en niet met orgaan of cel, en niet met groep of soort?

Nog steeds bevangt mij de heftige verwondering wat toch dit zonderlinge gevoel van zelfbesef, van zich een persoon voelen, het ‘ik zijn’ beteekent. Vooral omdat ieder ditzelfde gevoel heeft en ieder voor een ander persoon, en ieder met den indruk dat hij alleen dit gevoel heeft, en het van anderen maar onderstellen moet. Waarom, vraag ik dan, in die millioenen jaren, onder die milliarden menschen, juist dit enkele persoontje in dit hoekje van de wereld, die ‘ik’ is en ‘ik’ zegt. Waarom, - anders uitgedrukt - is de gansche verschijningswereld, die voor mij toch de eenige wereld is, dus *de* wereld, die ik oneindig begrijp en dus zonder midden, - waarom is die wereld gecentraliseerd juist in dit puntje, dit persoonlijkheidje? Hoe kan het middenlooze dus toch een zoo duidelijk midden hebben?

18 augustus

Steeds heerlijk zomerweer.

Wij eten nu dagelijks bij Martha zoolang Paul er logeert. Maar hoewel Paul goed en opgewekt is, werkt het toch deprimerend op Martha, en daardoor op ons. Het verschil met de vrije, opgewekte toon in ons kleine huisje wordt dan scherp en duidelijk. En die sombere sfeer heb ik zooveel jaren verdragen. Martha blijkt alleen haar leven 't beste te kunnen dragen. Ze ziet mij graag en haar kinderen, maar 't gestadig bijzijn van ons zelfs maakt haar somber en stuursch, en geeft een zware, ondragelijke stemming. Hoe goed is 't, voor haar en voor mij, dat ik die toestand verbroken heb. De verhouding is nu goed en ongestoord met allen. En wie ons kennen gewennen er aan. Zooals men aan alles went, wat rustig volgehouden wordt.

Gister at ik met Paul bij Willem en Jeanne Vogelsang, nu professor in Utrecht. Zij speelde Schubertjes. Wij voerden een onafgebroken, levendige conversatie. Hij weet van alles wat mij interesseert en causeert alleraardigst levendig en leerrijk. Bij ieder persoon waarover hij spreekt, imiteert hij stem en gebaren nauwkeurig. Men vindt hem aanstellerig en verwaand, maar ik kan niet zeggen dat de eigenschappen in hem die daarmee bedoeld worden, mij in't minst hinderen. Hij acteert graag en goed, weet veel en weet goed, heeft een fijnen smaak en een scherp oordeel, en is zich klaarblijkelijk voortdurend bewust, observeert zichzelf. Men mag dit ‘oneenvoudig’ noemen en het antipathiek vinden, ik acht het bij een hoog gecultiveerd mensch volkomen natuurlijk en in't minst niet blamabel. ▫ Hij vertelde kostelijke anecdoten. Van Bremmer die door Veth een ‘kunst-dominee’ was genoemd en repliceerde dat hij maar een ‘schunnige zendeling onder de heidenen’ was, maar dat Veth de dominee was, met de congregatie en de ouderlingen. En toen Veth hem zijn oordeel vroeg over zijn werk, zei, dat hij (Bremmer) hem (Veth) altijd als voorbeeld gebruikte om te bewijzen hoe ver je 't met een heel klein beetje talent nog brengen kan.

De kleine Jeantje met haar lief gezichtje zes jaar. Oogjes als geschilde druiven gekleurd. ‘Met één zwart pitje er in,’ zei ze. Toen Jeanne ons een stuk van Schubert speelde, klonk er buiten, in de verte een gerekte stoomfluit, heesch en klagend. Paul vertelde mij bij 't naar huis gaan dat hij die toon niet hinderlijk had gevonden, die schorre heesche toon onder de heerlijke muziek.

- ‘Hoe is dat, Paul?’ vroeg ik.

- ‘Wel, die toon was als een angstig vragen. En deed mij denken aan de rijke man in de parabel van Lazarus en de rijkaard, als Lazarus in Abram's schoot zit en de rijkaard vraagt om een tip van zijn vinger in water gedoopt tot verlichting van zijn kwelling in de hellevlam. Zoo klonk die schorre kreet tot ons, die in de heerlijke sfeer van de muziek leefden’.

Dit teekent het zachte, dichterlijke gemoed van den jongen en zijn subtiele fantasie. Ik sprak naar aanleiding daarvan lang met hem, over de mogelijkheid om een uitings-talent te ontwikkelen waardoor dit rijke verbeeldings- en gemoedsleven tot iets blijvends voor anderen kon worden gebeeld. Nu hij bijna twintig is mag hij op zulke dingen wel attent worden gemaakt.

- ‘Ik vrees, vader’, zei hij, ‘dat jouw grootheid mij in den weg zal zitten.’

- ‘Dat behoeft niet, Paul,’ zei ik. ‘Als jij iets waarachtigs in je hebt, heeft dat eigen recht van bestaan, en behoeft volstrekt niet onder mijn

schaduw te verwelken. Dat zou alleen gebeuren als je mij wou gaan nadoen, en op mijn naam speculeeren. Maar je eigen schoonheden kunnen geheel vrij en zelfstandig staan, al zijn ze misschien fijner, teerder en zwakker. En met je naam kun je doen watje wilt.'

Hedenavond, onder 't schrijven, rijpt het plan voor '(Electra) in Ballingschap'. Ik zie het plotseling in aangrijpende werkelijkheid. Misschien neem ik nog een andere figuur 'Hero' of 'Ariadne' Hermione.

donderdag 20 augustus

Ik zit buiten in ons tuintje. De phloxen bloeien en de begonia's en mijn liefste ligt in den zonneschijn op 't gras. Gister was ik in Amsterdam voor de comedie's maar richtte nog niet veel uit.

't Is een verbazend sterk voorbeeld van de onredelijkheid onzer geleerden dat ze niet inzien dat er geen derde mogelijkheid is/ behalve toeval of verstandelijke willekeur, dus hoogere intelligentie in de levensverschijnselen. En voorts dat toeval volkomen ontoereikend is de mimicry te verklaren. Ze weten het wel, maar 't dringt niet door, de overtuiging heeft niet de daarbij noodzakelijk behoorende gevolgen.

De 'Griekin in Ballingschap' vier tafereelen. Eén antiek, een liefdesdrama (Ariadne en Bacchus), - twee de tempel van de toovenares, de betoovering, waarbij 't achterdoek opgaat en een modern Hollandsch familietooneel, - de komst van het vreemde meisje, haar onmiddellijk vermoede en steeds meer duidelijk schijnende krankzinnigheid. De liefde van den zoon des huizes, - de verwikkeling daardoor. Het laatste bedrijf, terug in 't antieke leven, een herkenning, een feest, een hymen - een grootsch slot met tragische ondertoon, door de herinnering aan den bangen droom. De voorgrond blijft in 't tweede bedrijf, de tempel. De minnaar in sluimer, de Griekin treedt over in 't achtertooneel. 't Derde bedrijf treedt ze eveneens terug. ▫ O! kon ik al beginnen!

Vandaag kwam 'de nieuwe Hiob'. De man (Homosexueel) die van zonde beticht wordt en God voor zijn zonden aansprakelijk stelt. Geheel in Oud-Hebreeuwschen trant en stijl. Het volk dat hem uitdrijft en steenigt, de kinderen die hem najouwen. De vrienden die hem komen vermanen en willen overreden. Zijn uiterste eenzaamheid en ellende. Zijn aanklacht en apologie. ▫ Hier is de antieke vorm en ensceneering noodig en mogelijk. ▫ De gegevens zijn zoo oud als de menschheid. ▫ De priester, de moordenaar, - de aartsengel, Christus.

zaterdag 22 augustus

Gister waren wij een jaar getrouwd. Als ik ooit iets gedaan heb in mijn leven waar ik geen berouw van behoef te hebben, dan was het dat.

zondag 23 augustus

Regendag.

Gistermorgen zeer gedeprimeerd. Ik zag nergens iets goeds. Geldzorgen, miskenning, schouderpijn. 't Werk op een dood punt. ▫ 's Avonds las ik over de erfelijkheid van verkregen eigenschappen in Thomson. ▫ Toen bemerkte ik dat juist dat punt het krachtigste argument geeft voor mijn hypothese. ▫ De invloed van verkregen eigenschappen op het kiemplasma, de bron voor de nakomelingschap, is volgens de herediteitsleer onverklaarbaar. ▫ Toch moet erkend worden dat de variaties ontstaan onder invloed van de omgeving, een tendens toonen om zich aan te passen, zooals Lamarck constateerde. ▫ En de moderne bioloog moet nu zijn toevlucht nemen tot de selectie, dezelfde selectie die onvoldoende is om het ontstaan der variaties te verklaren. ▫ De variaties leiden, de selectie volgt, is nu vastgesteld. En als blijkt dat de variaties een weg volgen die door de omgeving wordt aangegeven dan zegt men weer: dat kan niet door invloed op 't kiemplasma zijn, dus is het enkel selectie. ▫ Maar hoe is 't mogelijk dat selectie teweeg brengt de vorm van dat krekeltje dat een bladdragende mier nabootst? ▫ Mij komt het voor dat *alle* variaties een richting, tendens hebben, onder invloed van de omgeving. Dit is onmogelijk indien de omgeving niet op een of andere wijze door 't kiemplasma wordt *waargenomen*. De somatische cellen stammen af van de kiemcellen en kunnen dus niet terugwerken op de vorming der kiemcellen. En toch wordt het kiemplasma door de ondervindingen en waarnemingen van het lichaam beïnvloed. ▫ Dit wijst dwingend op een gemeenschappelijke, blijvende eenheid, gevormd door dat wat we als kiemplasma waarnemen, maar dat veel meer onwaarneembaars bevat. Dit onwaarneembare geheel hangt samen door middelen die buiten ons sensorieel vermogen liggen, maar het heeft eigenschappen van wil en intelligentie, en bezigt de individuen als organen. ▫ ‘Alle individuen zijn de organen van een blijvend, samenhangend geheel dat de species uitmaakt. Dit geheel *schijnt* verspreid in de individuen, in de waarneembare gedaante van kiemplasma of chromosomen, maar het is in samenhang met elkaar, en met de individuen. Het is de tronk, de stam, waaruit steeds meer

nieuwe individuen spruiten als bladeren. Die stam heeft een psyche. ▫ Tusschen het individu en de species als geheel is een voortdurende psychische uitwisseling (psychisch = sensorieel onwaarneembaar) het individu ontvangt nog tijdens zijn leven impulsen (b.v. tijdens de puberteit. Muteeren van de stem, enz.), behalve de blastogene, en werkt weer door zijn ervaringen op de tronk terug. In die tronk verloopen psychische processen die invloed hebben op het varieeren en muteeren, op het vormen van nieuwe instincten en 't wijzigen der oude, enz. ▫ Deze stammen zijn eenheden, die zich echter voortdurend weer verdeelen en wijzigen. Ze zijn niet scherper begrensd dan de soorten. ▫ De individuen sterven, zooals de bladeren van een boom, na den tronk door psychische ervaring te hebben versterkt. De later ontspruitende bladeren toonen invloed van die uitwisseling.

▫ Het bestaan van zulk een tronk verklaart alle raadselachtige herediteitsverschijnselen o.a. het gelijktijdig optreden der mutaties,

het verschijnsel der reversie,

het beslist tendentieele optreden der variaties die een aanpassing der soort aan de omgeving mogelijk maken, samengaand met een ontbreken van allen *directen* invloed van het door een individu verkregene op zijn onmiddellijke nakomeling. Het neemt niet aan een werking van somatische cellen op de kiemcellen in den gewonen zin, in éénzelfde individu, maar wel een psychische wisselwerking van individu en species. ▫ Castratie = een afsnijden van den tronk, heeft algemeene gevolgen voor het lichaam, onverklaarbaar uit physiologisch-anatomisch opzicht.

maandag 24 augustus

Gister avond bij de première van ‘Een vijand van 't volk’ waar ik mij zeer amuseerde, en waar J.C. de Vos en het stuk zeer veel succes had. ▫ Dit is het eerste stuk van Ibsen dat mij den indruk geeft: ‘ik wou dat ik 't geschreven had.’ Hier is hij in zijn volle kracht. ▫ Afwezigheid van alle verhevenheid of poëzie, of schoonheid. Zeer vernuftige constructie, voortdurend ‘theater’ behalve in 't vierde bedrijf bij de rede van de hoofdrol, die ik zwak vond, maar misschien niet onnatuurlijk. En scherpe, markante beelding van het moderne leven, moderne kleinheid en banaliteit, gecontrasteerd door een zwakke verheffing daarboven in de hoofdpersoon. Sterk genoeg voor scherpe contrastwerking, zwak genoeg om het publiek niet - zooals bij IJsbrand - te ontstemmen. ▫ Alle helden en heldinnen van Ibsen zijn halve heroën, met juist zooveel banaliteit in zich, om ze voor 't

banale publiek begrijpelijk, of ten minste min of meer sympathiek te maken. ▫ Gister avond had de held, voor dit Hollandsche publiek, een volkomen succes. Hij was hun uit het hart gegrepen. Een middelmatig, tamelijk onbeduidend en banaal mensch, maar eenvoudig een beetje minder bang en kleinzielig dan het gemiddelde van onze tijdgenooten. Precies de held voor een Hollandsch publiek. Ze voelen zijn situatie precies, - omdat ze dagelijks voor dezelfde dingen staan, maar niet den durf hebben er zoo vroolijk en koppig tegen in te gaan, - en toch moeten bewonderen wie 't wèl doet. Ze zien dezen man juist een klein eindje boven zich zelf, juist zoo weinig dat het bijna bereikbaar schijnt. Al wat hij zegt bebben ze nu en dan ook wel in zich voelen opkomen, eventjes. Ze genieten als hij 't er zoo dapper uitgooit. Ze zitten zelf nog wel gansch in den modder, maar juichen toch bij 't zien van een die er uitkruipt, hoe onhandig ook. Hier is de speciale kracht / de bizondere verdienste van Ibsen, die zijn onevenredig succes verklaart, op 't allerduidelijkst. Dit stuk doet méér voor de bevrijding van onze massa, dan de mooiste werken van Goethe, Schiller of Shakespeare, omdat het zoozeer binnen hun bereik blijft. En daarom is Ibsen nu de ‘moderne groote dichter’, omdat hij grooter aspiraties heeft laten varen en alle verhevenheid heeft weggedaan, ten einde dicht genoeg bij zijn publiek, bij onze tijdgenooten te kunnen naderen, en toch juist zooveel aanduiding van herlevende grootheid geeft, om hen iets boven hun eigen, gemiddeld peil op te heffen. ▫ Hij heeft juist het recept weten te vinden voor een smakelijk gerecht, dat ze gaarne nemen, dat beter is dan de misselijke, rotte kost waaraan ze verslaafd zijn - en toch niet zoo zuivere ambrosia dat ze er van terugschrikken er en geen voedsel in vinden.

donderdag 27 augustus

Gisteren, lezende hoe Aletrino steeds den dood moet vreezen, kwam mij het volgende te binnen: ▫ Iedere gewaarwording van elk moment door elk onzer gevoeld is een reëeler en blijvender ding dan alle zoogenoemde stof of kracht. Over het onvergankelijke van stof en kracht zijn menschen als Aletrino nooit in twijfel. En toch is dat een dwaling: alle stoffen en krachten zijn vluchtige uitingen van een permanent leven dat per se blijvender en standvastiger moet zijn. ▫ Onze gewaarwordingen zijn dingen die ontstaan door de botsing van twee levensuitingen, de eigene en de omringende (of de andere, niet-eigene). Die dingen blijven bewaard en worden herinnerd, zooals alle verschijnselen weder waargenomen kunnen

worden. Ze worden afgedrukt op het eeuwige waarnemingsveld der herinnering, waar alles geregistreerd blijft. Wat wij vergeten noemen is eenvoudig onmacht tot willekeurig herdenken. Werkelijk verloren gaat geen enkele indruk. ▫ Maar nu rijst deze vraag: *wie* zal zich de door ons opgezamelde waarnemingen herinneren? - Wij, als individu, herinneren ons maar weinig en verliezen zelfs het vermogen tot herdenken op ouder leeftijd. Het wordt wel vastgelegd maar buiten ons bereik. ▫ En toch is aan elke waarneming onafscheidelijk het gevoel van eigen identiteit verbonden. Die waarneming *is* het *ik*gevoel in verschillenden toestand. Nooit kan een *ander*, onze eigen waarnemingen herinneren, schijnt ons. ▫ En toch is dit werkelijk zoo, alleen is die *ander* werkelijk *onszelf*, maar vermeerderd met hooger zelfbesef. ▫ Zoo goed als wij ons, door een bizondere geur of melodie, geheel en al weer als kind kunnen voelen, terugkeeren in die stemming en gewaarwording, zoo zullen we in hooger bewustzijnssfeer ons weer geheel individu en mensch kunnen voelen, maar met gelijktijdig besef van hooger, ruimer bestaan. En dat hooger zelfbesef zal ook het leven van alle andere individuen kunnen terugleven en herdenken. Het eigengevoel van elk onzer gaat op in een hooger eigengevoel, dat meerdere individuen omvat, eerst in dat der soort, - dan nog wijder, tot in het hoogste wereld-leven, waarvan niemand weet of zeggen kan of het een grens heeft, of altijd nog een leven boven zich. ▫ Het sterven zal dus werkelijk gelijken op een ontwaken. Want het eigenaardige van den droom is vooral gebrekkige, verwarde, en onjuiste herinnering, - en het ontwaken beteekent: beter, wijder, dieper herinnering, waarin de confuse droomherinnering bovendien begrepen is. In den gewonen droom gelooven wij niet aan een ontwaken, en begrijpen wij den waaktoestand volstrekt niet.

30 augustus

Een periode van slecht weer, die bijna ten einde schijnt. ▫ Rheumathiek ontstaat niet door te dunne maar door te warme kleeding. Ik ben nu zeker dat mijn schouderpijn te danken is aan het jasje met de dik gewatteerde schouders dat ik in New York kocht. Zoodra ik hier dat uitliet, ontstond de pijn op die plaatsen.

Ik stuurde gister Reinald (de Stamhouder) naar Van Logchem. En bij de correctie van de copie trof het stuk mij zoodanig dat ik voor mijn ander werk niet deugde. Waarlijk het staat hooger dan één stuk dat ik van Ibsen zag. Maar zal het tot zijn recht komen? ▫ Maar nu zal ik ook ‘de Vrienden-

dienst' in denzelfden toon maken. Het is goed zoo, het rechte voor onzen tijd.

maandag 31 augustus

Gister mooie muziek gehoord van Willy van Hoogstraten en Paula König. Chaconne's van Bach en Händel. Een Sonate en Ballade van Brahms.

De dag was overigens slecht, ik kon niet tot werken komen en voelde me landerig. Het weer blijft slecht. Ik las in Catherine de Medicis van Balzac. De lectuur is boeiend, maar niet opwekkend. Ook hinderde mij B's conservatisme. Hij is totaal blind voor het nieuwe leven en de toekomst. Hij is een groot imaginatief talent, maar als menschenkenner en filosoof is b.v. Sorel verre zijn meerdere. ▫ B. verdedigt Catherine de M. omdat zij in alles een groot politiek verstand had, hij bewondert haar onmenschelijkheid omdat die haar machtig politiek willen toont. Daarin is *iets* wat erkend zou kunnen worden, wanneer het met Sorel's diepte van inzicht wordt begrepen. In sommige gevallen is het voor een groote politieke bedoeling noodig alle menschelijkheid te onderdrukken. Dan gehoorzaamt de staatsman aan zijn staatkundig instinct dat hem drijft tot het vormen van groote machtige staten en rijken, waarin hijzelf het middelpunt is. Maar in Catherine de M. is het meer een laag en fanatiek zoeken naar invloed en macht, een aberratie van het politieke instinct. Dan was het in de cynische Catherina van Rusland nog eerbiedwaardiger. ▫ Het staatkundig streven is even onredelijk als het commercieele, maar van een nuttige onredelijkheid, die meewerkt tot groote, voor den staatkundige zelf, verborgen doeleinden.

Dikwijls bekruipt mij de lust een dramatische Napoleon te maken. In hem is toch het politiek instinct bijna tot zelfbewuste wijsheid geworden. Ik zou hem willen toerusten met iets van Sorel's inzicht en van uit een fantastische hoogte zijn eigen leven doen bezien en bekritiseeren. ▫ Ik moet met meer beslistheid de vrijheid van den dramaticus handhaven om de historie tot eigen bedoelingen te gebruiken. Een andere Napoleon te maken dan de historische. Een die had *kunnen* zijn. Mits de dramatische dan grooter is dan de werkelijke.

3 september

Wijk aan Zee. Het stormde gister en vannacht nog hevig. Toen wij voor 't eerst in dit huis aan zee sliepen, dat hoog op een duin ligt, geheel

aant.

blootgesteld aan de wind, kwamen twee geweldige buien met bliksem. Ik had laat in Zola zitten lezen, l'Inondation, en dacht stellig geen goede nacht te hebben onder die omstandigheden. Maar ziet! de nacht was met zachte lieflijke slaap, zooals ik die in 't huisje op Walden niet had en niet-onaangename droomen. Voor mij een bewijs dat uiterlijke omstandigheden die men gewoonlijk als oorzaak noemt niet met den aard van slaap en droom te maken hebben.

4 september

Wijk aan Zee. Ik lijd kou, depressie en werkonmacht. Het koude zeebad alleen doet me goed. Ik lees het tweede deel van Faust. Nu voor 't eerst met volkomen satisfactie. Maar welk een humbug van de wereld om dit werk te bewonderen. De wereld kan het niet bewonderen. Want er is niets in wat de wereld treffen kan, behalve hier en daar een paar citaat-regels of spreuken. Maar ik heb nooit bespeurd dat de wereld die kent, en als iemand nu zulk een werk maakte, geen schepsel zou er naar omkijken. ▫ Voor mij is de geestenwereld beter, levendiger, minder doodsch dan de menschenwereld. En hoewel ik het leven soms zeer genieten kan, is de overmaat van misère er in toch zoo groot dat ik soms duidelijk begrijp hoe de dood geen verschrikking maar een begeerd vooruitzicht kan zijn. Ik ben toch nog een der gelukkigste menschen, ik weet niemand met wie ik zou willen ruilen, en hoeveel klein getob en gemartel moet ik dóór, juist door mijn meerder gevoeligheid.

8 september

W.a.Z. Het wordt mij hier op villa Lioba een heerlijk en dierbaar verblijf. De schoonheid der uitzichten, de geriefelijkheid van 't huis, de prettige en welgemeubelde kamers zonder storende smakeloosheden, en met veel bloemen, dat alles is beter dan ik nog in een pension of verblijf gekend heb. De bergen en bosschen in Haltenegg waren heerlijk - maar hier zijn geen pensiongasten. Wij zijn alleen in huis, krijgen 's morgens een meisje tot hulp, en eten zeer goed van een huis in de buurt. Het is verkwikkelijk. Vandaag is het hemelsch weer, en de zee is vredig en glad, met groote blanke plekken.

Mijn schouder blijft pijnlijk, maar ik baad toch dagelijks, en ben overigens goed.

Vandaag kwamen mijn verzenboekjes. Harden plaatst mijn artikel. Mijn droom van 't geld van Odo verleden jaar is uitgekomen.

En zooals ik wel dacht, nu komt er op iederen aanval tegen mij ook bijna terstond een verweer. Nu van een dappere jongen met onbekenden naam, die mij een ‘genie in de hoogste beteekenis’ noemt. Ik zou wel eens precies willen weten wat hij daarmee bedoelt. ▫ Maar dat hij dit nu durft zeggen is teekenend.

Ik hoop hier menigmalen te kunnen komen. Ik heb 't eigenlijk nog nergens zoo goed gehad, en mijn vrouw is ook opgewekt, en vol van het wonder dat haar gebeuren gaat.

9 september

Hevige wind, dat 't huis dreunt, en 't fluit en giert door alle deuren en ramen. ▫ Gisteravond zag ik Othello. Ik vond het nooit een heel mooi stuk, ik had een deel van de repetitie gezien, met zeer weinig plezier. En de opvoering hinderde mij nu ook vaak. Het stuk is zoo grof. De gemeenheid van Jago ligt er zoo dik op, evenals de onnoozelheid van Othello. Het is een van die Shakespeare stukken die men maar moest beschouwen als voor een vorig tijdperk geschreven, voor een grof nog half barbaarsch publiek. Ook vond ik het bijna ergerlijk zooals de schuinigheden er botweg uitkomen, dat is toch verkeerde eerbied voor een auteur. Een schouwburg-publiek bestaat toch niet uit filologen. ▫ Natuurlijk bewonderde ik de rijke, levendige gang van het stuk, dat onmiddellijk al met krachtige actie en pakkende situatie inzet.

Hevige storm. Paul is zooeven gekomen en loopt nu langs de woeste zee. De pannen waaien van 't dak. Uit Amerika weer slechte berichten, tooneelstukken afgewezen, the Quest niet herdrukt. Een groot verschil met gisteren, in mijn ziels-barometer.

Getroffen door de gestalte van Euphorion, met zijn beide ouders, waarvan de beschrijving mij zoozeer deed denken aan mijn droomtafereel. Ook zijn wijze van zweven.

> Lass der Sonne Glanz verschwinden
> Wenn es in der Seele tagt
> Wir im eignen Herzen finden
> Was die ganze Welt versagt

12 september

Nog koud, buyig weer. ▫ Maar het is innerlijk goed. Paul was bij ons en

aant.

vroolijk en goed. Ik heb nu weer de werkstemming en ik moest toch ééns voor al afleeren zoo aan mijn werk te twijfelen. Ik weet wel dat ik geen boeken schrijven kan die er terstond ingaan en de massa terstond veroveren. Maar daar moest ik mij om verheugen. Want het is mij ook even onmogelijk kernloos, onbeduidend maakwerk te schrijven. Dat kan ik niet.

dinsdag 15 september

Nu zacht, stil, droomerig herfst weer. Het was prachtig in de bosschen van Rooswijk. ▫ Ik heb het tweede deel van Faust attent uitgelezen en de structuur nu voor 't eerst goed begrepen en doorvoeld. Het is overal interessant, maar niet overal grootsch en verheven. En de structuur is vol gebreken. Als bouwwerk een wonderlijk rhapsodisch samenstel en zeer weinig aan antieke architectuur herinnerend. Waarschijnlijk ook op zeer afgebroken, ongelijkmatige wijze geschapen. Het fraaie Helena-fragment schijnt me een tusschengevoegde en later bijgewerkte constructie.

Vandaag las ik Prometheus Unbound. Faust kan geen vergelijking daarmee doorstaan. Prometheus is bij voortduring grootsch en verheven, en van machtige, harmonische structuur. Ik weet geen dichtwerk na de antieken, na Hiob, Sophocles en AEschylus, dat er mee te vergelijken is. Maar juist omdat er niets van het banale en ‘gewone’ in is, wordt het ook zeer weinig gewaardeerd en volstrekt niet als een groot werk algemeen erkend. De Shakespeare stukken, de Goethe stukken, alle vol met maar laag-bij-de grondsche klanken en gedachten, die zijn veel meer erkend. En met Ibsen is 't nog erger, en hij is nog meer de held van dezen tijd. Dit alles wijst op belangrijke degradatie. Men is bang voor ‘groote kunst’ en ‘verhevenheid’ want men vreest onechtheid, en verstaat het echte niet. ▫ Dit zou alles consequent zijn, als men dan ook Sophocles en Aeschylus hun waarde ontnam. Zoolang die nog door de publieke opinie op hun onbereikbare hoogte worden gelaten, zoolang is ook Ibsen een stumper vergeleken bij Goethe en Goethe een zwak poëet, vergeleken bij Shelley.

Het trof mij dat de slot-accoorden van Faust een toonaard hebben, die ik met of zonder onbewuste navolging ook in ‘de broeders’ en ‘Lioba’ heb gebruikt.

Ik ben nu weer zoo geheel in de goede rustige werkstemming. Zonder eenige onrustige ambitie, zonder verlangen naar een spoedige erkenning, kalm overtuigd van wat ik gedaan heb in waarde en zwakheid. Maar ook vastbesloten, na deze neerbuiging in mijn werken, ter wille der meerderheid,

uit liefdevolle verstandhouding, weer in de oude sferen te stijgen waar ik mij altijd het gelukkigst heb gevonden en die dichter liggen bij Prometheus Unbound en bij Faust dan bij Nora en Hedda Gabler en Vijand des Volks.

zondag 20 september

Ik was een nacht in Bussum, en zag met Martha Paul vertrekken naar Londen, van het station te Amsterdam. Hij zag er keurig uit, ik hoop voor den goeden jongen dat het hem goed doet daar. -

Ik las Prometheus Unbound uit. Het is een groot wonderwerk, het grootste werk der nieuwere beschaving. Het gewichtigste literaire document na het Jezus-evangelie. ▫ Sommige regels vervullen me op een ongekende wijze, zooals deze

> ‘pinnacled dim in the intense inane’

daarbij voel ik in me een wereld van ontzetting en grootschheid. ▫ Hoe anders is het lezen van zulk werk, naarmate men zelf wijzer is geworden. Ik heb het menigmalen gelezen, maar nooit beseft wat ik nu besef.

maandag 21 september

Een serie wonderheerlijke dagen, warm, stil, wazig - met de prachtigste tinten. Ik baad weer, - het stille plaatsje heeft weer een ander aanzien, de badgasten zijn weg, maar enkele villa-bewoners of dagjesmenschen komen nog aan 't strand. Maar nu is 't er des te intiemer en rustieker. En de wandelingen tusschen Beverwijk en zee zijn verwonderlijk mooi, de uitgestrekte binnenduinen met de bruine meidoorns, de vaalgroene kattedoorns met oranje bessen, de menigte fazanten, mooie beesten die je vlak bij laten komen. En als ik om half zes naar onze gezellige woning terugkeer en de zon ondergaat in groote pracht achter duin en dorp, dan ziet alles er zoo paradijsachtig mooi en vredig uit, dat ik niet weet in welk wonderland ik ben. Ik ben nu eerst weer recht gezond, gymnastiseer, wandel dagelijks twee uur, en arbeid geregeld door.

Van middag las ik Rosalind en Helen en nooit voelde ik zoo sterk de melodieuze taal. Ik ben veel fijner gevoelig voor poëzie dan vroeger.

Ik las mijn lieve vrouw een fragment voor van het wonderverhevene gesprek tusschen Aarde en Maan, in Prometheus. Zie dat is wat ik had willen maken. Daarvoor buig ik in diepe nederigheid. Maar Shelley is ook de éénige die ik, *in mijn eigen speciale kracht*, verre boven mij voel. ▫ En is al

zijn werk ook niet, wat onze literaire poenen tendens-werk zouden noemen? Zijn het niet alle vurige psalmen ter verheerlijking van Vrijheid, Deugd, Liefde, Vreugde - en van God, den God der Schoonheid en Rechtvaardigheid?

Het zijn zalige uren, als mijn liefste bij mij zit met haar werk, voor mijn raam dat over zee ziet, en ik lees die mooie dingen, en zij denkt aan haar kindje en is stil gelukkig. ▫ En de avonden zijn niet minder heerlijk en intiem.

Ik lees bij het thee-uur een roman van Willibald Alexis. Hij was een tijdgenoot van Ebers, Dahn en Scheffel, maar hoeveel beter is dit werk! En eerst nu komt dit, naar 't schijnt, in eere. We schijnen in alles langsaam aan een periode van diepe wansmaak te ontworstelen.

22 september

Van morgen was er nevel, toen die optrok maakten mijn liefste en ik een wandeling over Rooswijk, door de stille, zonnige bosschen naar Beverwijk, en toen door het vreedsame dorp, langs de groentetuinen en door de wilgenlanen terug. Ik voelde ongekend gelukkig. Er kwam een droom-geluk in me, een vreugde in 't bestaan zooals dat in droomen alleen kwam. Een gewaarwording die ik wel ken, uit enkele momenten (zooals in Alderney) maar die ik niet verwachtte dat zich in stijgende mate en met lang aanhouden zou voordoen. Maar het was den ganschen morgen zoo. Ik genoot zoo innig van het bijzijn van mijn lieve vrouw, en alles was zonnig in me en om me. Het rechte er van is niet in woorden uit te drukken. Het sluit zich nauw aan aan droomen, en beteekent een overwinning van alle doodsvrees, en een toename van genietingsmacht. En de eenige reden van dit alles bij mij nu is het wegzijn van den druk, waaronder ik op andere plaatsen verkeer, op Walden b.v. Dan verheft zich mijn geluk uit eigen veerkracht. Mijn liefste is bij me, mijn werk, de zee, de mooie herfsttijd en geen hinderlijke menschen.

dinsdag 29 september

De schoonste dag weer van ons verblijf, warm, zonnig, stil. ▫ Het bleef natuurlijk niet zoo mooi inwendig de vorige dagen. Maar toch is het nu vandaag ook weer zeer goed. De droomen zijn ook vaak in de goede richting, hoewel niet van de hoogste soort. Betsy is er, en vandaag ook mijn moeder. Ik las de Nachtbruid, en na de eerste voorlezing was ik zeer voldaan over 't werk, en twijfel verdween.

1 oktober

Steeds warm, doodstil, prachtig weer, met effen hemel, en de zee spiegelstrak.

Nooit hadden wij zulk een heerlijk verblijf hier. Het is de meest gezegende tijd van ons huwelijk, ja van mijn leven, zou ik zeggen. De schoonheden van dit oord treffen ons beiden sterker dan ooit. En zulk een heerlijke werkkamer heb ik nergens nog gehad. Toen ik gister een paar uur in Amsterdam moest zijn vond ik het contrast ellendig. Hier met mijn zee, mijn duinen, de eenzaamheid met mijn lieve, dierbare vrouw, en mijn werk dat mij zoo tevreden maakt. Ik voltooide hoofdstuk XII en las het vóór, en ben innig tevreden dat ik dit nu alles gezegd heb, op klare, beknopte / kernige wijze. Ik zou bijna zeggen, ik ben waar ik wezen wilde, ik ben over het onzekere heen. Want alles wat nu volgen zal, dat kan ik vrij nauwkeurig berekenen. Het wanbegrip, de aanvallen, het hier en daar opdoemend verstaan, en de niet meer te stelpen of te weerhouden verdere werking. Het is nu alles zoo klaar voor mijn oog, en ik heb tot voldoening geen verdere zekerheid meer noodig. Maar ik heb nog verbazend veel te werken. Want mijn boodschap is zoo nieuw en ongewoon en gewichtig, dat ik niet bevreesd behoef te zijn mijzelven te herhalen. Al zeg ik hetzelfde nog in twaalf andere boeken, onder telkens anderen vorm, dan is het nog maar nauwelijks genoeg om als idee in het menschdom dóór te dringen. Zoo vreemd staan ze voor al wat buiten het bekende en gewone gaat.

Met innigen spijt en weemoed zal ik hier morgen van daan moeten gaan. Zóó heb ik mij aan geen verblijf gehecht, in de laatste jaren.

4 oktober

Walden. Het wonderbare stille, warme, zonnige weer houdt nu al sints 15 September aan, het is nog iederen dag stiller, serener, warmer. Vandaag bewoog geen blad, en de hemel had geen wolkje. Gister was het heet, vandaag iets koeler, de nachten koelen sterk af en zijn nevelig. -

Walden deprimeerde sterk. Maar ik sliep goed en voelde van morgen verlicht. Toch is het voor ons beiden een moeielijke teruggang, het zooveel kleiner huisje, het gemis aan een dienstbode. Mijn lieve vrouw die in haar positie en toch al niet sterk alles zelf doen moet. Van buiten komt geen steun. Het eenige wat me eenigszins aangenaam klonk was Else's schrijven dat de Intendant van 't Stuttgarter Theater een sympathiek man is.

Het Ned. Toon. heeft de twee stukken (Zendeling en Stamhouder) geweigerd. En toen moest ik weer naar de N.T.V. met onderwerping. -

Ik las in R.L. Stevenson's essays ‘a Chapter on Dreams’ en vond kenmerkend het zien aan de droomhond dat hij tot de demonensfeer hoorde, ‘hellish’ was. En dan de droom met de moord en de vrees voor ontdekking. Tot een poging om besefte behouden schijnt S. niet gekomen te zijn.

Ik las Gutskow's Knabenzeit, en herinnerde me hoe Hebbel tegen dezen schrijver te keer ging. Toch is het een fijne, aardige opmerker en verteller. Fijner, minder zwaar dan Hebbel, maar zeker geen poëet als hij. En toch een gevoelige, fijn dichterlijke ziel.

zondag 11 oktober

Walden. Van Maandag tot Zaterdag was ik met Hans in Londen. Het slaagde alles zeer goed en wij hadden heerlijk weer. Maar de tijd was toch vol pijn en weemoed. Hans was dikwijls ruw en wrevelig, zooals na 't bezoek bij Lady W. Ook maakte ons gore, primitieve logies, en Paul's weinig gedistingueerde omgeving mij neerslachtig. Dan deed Hans mij soms hevige pijn. En ik voelde dat ik mij niet verzetten kon, dat ik toegevend en goedig blijven moest, als een gevolg van de dwalingen van mijn leven, omdat ik altijd tegenover hem en zijn moeder te toegevend geweest ben. Zoodoende was mijn gansche verblijf een menging van droefheid, en toch weer genoot ik zijn bijzijn als hij vroolijk is, omdat ik hem liefheb. En toen wij in Rotterdam kwamen, en ik om geld voor hem te halen, in Haarlem stil moest zijn, had hij niet de fijngevoeligheid en de hartelijkheid, bij mij te blijven, maar liet mij alleen en spoorde dóór naar Bussum. Ik stond aan 't station en keerde mij zonder te spreken om. Hij voelde er zeker toen iets van en wuifde uit 't portier. Op 't laatste oogenblik ging ik toch weer bij hem zitten, om samen met hem te zijn tot den Haag. Hij vroeg: ‘Wacht je liever in den Haag dan in Rotterdam?’ ‘Ja!’ zei ik, en toen kon ik mijn tranen niet inhouden. ▫ 's Avonds bracht ik hem met Martha naar den trein voor Karlsruhe.

Mijn lieve vrouw is de eerste in mijn leven die mij mijn teederheid en liefde naar mijn gansche behoefte teruggeeft. Want de hartstochtelijke liefde van mijn moeder is iets dat mij soms pijnlijk aandoet, omdat zij grof is, en mij niet begrijpen kan.

Het goede van mijn tocht in Londen was dat ik er zeer vermoeiende dagen had, den ganschen dag op de been in de drukte, en dat die vermoeienis mij

verkwikte en 's nachts diep en lang deed slapen. ▫ Hier op Walden deprimeert de omgeving mij terstond weer, door de associaties aan de oude misère die nog lang niet is opgeheven.

15 oktober

Walden. Nog steeds onvergelijkelijk mooi stil weer. Met wat nevel nu en dan, en warmte overdag. ▫ Walden blijft deprimeerend. Ik verheug me op de tocht naar Stuttgart. ▫ Ik maakte een mooie wandeling over de nevelige hei, naar Blaricum. Dat was grootsch en verkwikkend.

Veel genoegen deed mij een lange brief van Wilfred Trotter. Ziedaar een waarachtig diep en fijn intellect. Hij en ik hebben de vinger gelegd op de teederste plek, het knooppunt van de zenuwen in 't menschelijk zielewezen. Maar ik zie ook een gevaar voor overdrijving en verdoling.

Waarom zouden wij alle hoogere wezens voor volmaakt en liefderijk jegens ons houden? Zijn wij menschen niet hoogere wezens voor vliegen en vlooien en behandelen wij die teeder en liefderijk?

18 oktober

Ik tuurde lang op de honderdguldensprent van Rembrandt die in reproductie op mijn kamertje hangt. Men vindt er iederen dag nieuwe wonderen op. ▫ Maar kritisch kwam deze overweging: Jezus, als hij werkelijk bestaan had, heeft duizenden ongetroost moeten afwijzen. ▫ Want als hij werkelijk allen had geheeld die zich geloovig bij hem aanmeldden, dan zou er zulk een enorme roep van hem zijn uitgegaan dat de gansche wereld zijner tijdgenooten er door zou zijn vervuld. Het zou dan onmogelijk zijn geweest voor hem, zoo onbekend te blijven als hij tijdens zijn leven gebleven is. ▫ Om de fictie van zijn historisch bestaan vol te houden moet men aannemen, dat hij uit de honderden zieken er nu en dan een enkele genas. Maar dat is precies wat de kwakzalvers, wonderdoeners, geloofsheelers, wonderbronnen enz. ook doen. Daarmee zou Jezus dus geen goddelijke macht of goddelijk weten kunnen bewijzen. Niemand denkt of spreekt ooit over die duizenden teleurgestelden die er zeker geweest moeten zijn, als hij bestaan heeft en genezingen deed. ▫ Waar een paar echte genezingen plaats vinden daar stroomt het heen, daar komen duizenden. Het zou de gansche menschheid hebben in beweging gebracht, Chineezen en Japanners zelfs zouden er van hebben gehoord.

Toen ik voor jaren de ‘Intracellulaire pangenesis’ las van De Vries, vond ik wel zijn philosophisch begrip bekrompen, maar ik vond er toch een rijk denkbeeld in, dat wijsgeerige waarde had. Nu onlangs zocht ik dat idee, maar kon het mij niet juist meer te binnen brengen, hoewel ik wist dat het tot de vorming van mijn tegenwoordige begrippen had gediend. ▫ Maar nu komt hetzelfde idee weer in mij op door Weisman's determinanten, ▫ Het is dit, dat zoowel de Pangenen van de Vries, als de determinanten van Weisman uitdrukken dat ieder individu het product is van een bepaalde menging van constanten. Dat dus de ‘eigenschappen’ zoowel *zelfstandiger* als ook *standvastiger* zijn dan de individuen. Dit kwam mij psychologisch juist voor. Al zocht ik volstrekt niet, zooals de Vries, naar ‘kleine stofdeeltjes’ die dragers zouden zijn van die eigenschappen. ▫ De determinanten van Weisman zijn geen stof-partikels, maar levende machten, zooals hij uitdrukkelijk zegt. ▫ Wat hier nu nog aan toegevoegd moet worden is dit, dat de determinanten, al manifesteeren ze zich locaal in de chromosomen, daarom niet daar gelocaliseerd zijn. Elke determinant is een eenheid die zich in eindeloos veel individuen manifesteert. Dus is de determinant van een eigenschap A in een individu B niet alleen gelijk maar identiek met de determinant van dezelfde eigenschap A in een individu C. Het is hetzelfde ding, dezelfde macht, waarvan we de *plaats* de ruimte die 't inneemt evenmin kunnen bepalen als de ruimte van graviteit of electriciteit, of van toorn of liefde.

Het zijn deze eenheden waaruit de stamziel is opgebouwd, en die zich in de individuen manifesteeren, en ook door de individuen beïnvloed kunnen worden.

dinsdag 20 oktober

Koud, eerste strenge nachtvorst, O. wind.

Ik las gister proza van Van Deyssel, en verzen van Labberton (van Ameide). Het eerste doet mij eigenlijk nooit onaangenaam aan, het interesseert me altijd eenigszins, zelfs in zijn zonderlinge, bijna onnoozele originaliteit. Evenals ik altijd graag met hem praatte. Hij ziet de wereld op een wonderlijk spookachtige manier, zonder vastheid, of verband met andere menschen. Wat er aan ontbreekt zou men dus de liefde, de samenhang met het menschwezen kunnen noemen. Daardoor blijft het altijd zonder groote uitwerking. Al praat hij veel over liefde, hij voelt zich niet één met de menschheid. Daardoor bekoort hij echter anderen die evenzeer vereenzaamd staan. Maar

aant.

ze blijven ook onderling onsamenhangend. Hij is een monstruositeit, maar vol merkwaardigheid.

De verzen van Labberton zijn daarom zoo opmerkelijk, omdat het zeer zuivere poëzie is, waar op niemand, als poëzie, aanmerking kan maken. Het is voortreffelijk werk, dat de specialiteiten als Kloos en Verwey volgens hun eigen leer en smaak moeten bewonderen. En toch ontbreekt er iets aan. En dat is karakter, sommigen zouden zeggen temperament. De ideeën zijn die van de anderen, van Kloos, van Deyssel, en er is niets nieuws en oorspronkelijks in, al is de dictie geheel echt en origineel. De mensch, het karakter, de ethos er in, is niet aangrijpend, niet bekorend, niet bewonderenswaard. Men kan gemakkelijk gelooven dat de poëet een koele egoïst is, zonder vurige neigingen, zonder diepe sympathieën, zonder groote gevoelens. En het is veel dieper waar dan hij zelf beseft als hij uitroept ‘Als dit, wat ik ben, grootheid is, wat zijn dan menschen klein!’ ▫ Maar het is ook geen grootheid.

22 oktober

Brief uit Stuttgart van den Oberregisseur die bezwaar maakt tegen de muziek in IJsbrand. Het publiek zou niet van het ‘melodramatische’ houden, het niet begrijpen, en de ‘arme lijder’ hoort haar toch immers alleen. ▫ Zoo'n man gaat nu dagelijks met theater en publiek om, en kent beiden nog zoo slecht! ▫ Het melodramatische zou in zijn leelijke afdwaling nooit ontstaan zijn als er niet een beginsel van schoonheid in lag, dat toen dom en smakeloos overdreven werd. Maar het zuivere effect moet juist teruggevonden worden. ▫ Het theater is illuzie en bestemd illuzie teweeg te brengen. De muziek in IJsbrand is het eenvoudige, natuurlijke middel om het publiek geheel in de zielstoestand van den man te verplaatsen. En dat gelukt, omdat het publiek zich zeer gemakkelijk leiden laat, en niets krachtiger leiding geeft aan 't gemoed dan goede muziek. Ook wel slechte.

26 oktober

Stuttgart. Ook wel slechte! - Gisteravond zag ik Siegfried met Hans. Van slechte muziek gesproken! - Ik vroeg Hans, die volstrekt niet onmuzikaal is en dol op goede muziek, of hij - afgezien van de vertooning - iets moois aan de muziek vond. Absoluut niet, zei hij, niets er van. ▫ Hij heeft gelijk. Nu heb ik toch eindelijk wel Wagner genoeg gehoord om

mee te kunnen spreken. Er zijn enkele melodische eindjes, flinke harmonieën. Maar het geheel komt uit een ongezonde, lage sfeer. Het is geen nobele muziek, het is demonische poespas en hokus-pokus, alles bedacht en gefabriceerd. Een schandelijke ontheiliging van de kunst van Brahms en Beethoven en Bach. ▫ Van de meer dan ergerlijke vertooning en de onzinnige verdraagsaamheid van het publiek zal ik maar niet meer spreken. Hans en ik keken elkaar eens aan. En dan die zelfde onuitstaanbare Wagnerheld, of hij nu Siegfried of Parcifal heet, met zijn misselijke gemaakte naïeveteit, zijn oudachtige jongdoenerij, zijn *in*-flauwe grappen. Hoe zouteloos, die humor van dat fluitspel om den vogel na te doen. En de menschen lachen toch even, met teedere voldoening!

Wagner is de Johannes de Dooper die den grooten profeet der toekomst heeft bewezen - uit het ongerijmde, - dat in dezen tijd een publiek *alles* met zich doen laat, alles verzwelgt, alles verdraagt, als men maar de rechte suggestie-middelen aanwendt. ▫ Hij is de kwakzalver die de geneesheer toont hoe de zieke, die geen eetlust scheen te hebben en geen voedsel scheen te kunnen verdragen, zelfs keisteenen, paardevijgen en wilde kastanjes in de schil verzwelgt en verteert, als men ze maar met muzikale saus en de noodige hokus-pokus toedient. Hij is de clown die den angstigen ruiter laat zien hoe het groote wilde paard publiek opzit en pootjes geeft en uren lang dood-ligt, als je het maar achter de ooren weet te kriebelen op de rechte plaats.

Ik had wel gelijk toen ik Andersen een universeel genie noemde. Zijn sprookje van de nieuwe kleederen des keizers bevat een van de twee of drie aller-gewichtigste waarheden van onzen tijd. En nergens vond ik haar beter uitgedrukt.

Ik was deze maal op reis niet gelukkig, zooals vroeger wel. Eerst gisteren, nadat Hans weg was, met wien ik een prettigen dag gehad had, begon ik iets terug te krijgen van het Berlijnsche gevoel in 1906. En nu ook hedenmorgen, op mijn hotelkamer, na de repetitie en een wandeling door de aardige oud-duitsche stad, ben ik heerlijk eenzaam-tevreden, met een lieve dierbare brief van mijn vrouw in mijn zak. Haar bijzijn alleen zou mijn eenzaam geluk niet verstoren. De hoofdzaak is het vrije planeeren van mijn gedachten, door de volkomen vrijheid van beweging in mijn doen en laten. Daarbij hoort ook een zekere luxe, die hier nu duur is, maar eigenlijk weinig behoefde te kosten. ▫ Opmerkelijk is de invloed van wijn. In Keulen, waar ik niet mooi gevoelde, irriteerde de wijn me en maakte me eer slapeloos, of liever ze had hoegenaamd geen invloed ten goede. Den volgenden dag

dronk ik ze daarom in 't geheel niet. Gister, toen ik tot rust en innerlijk behagen was gekomen, en alles mooi zag, toen deed de wijn goed en verhoogde de intensiteit van mijn geluk. Maar alles zeer minimaal. Ik bemerk hoe langer hoe meer dat dergelijke toxische werkingen eigenlijk een zeer onbeduidende rol spelen in mijn zielswezen en stemmingen. De hoeveelheid was misschien ¾ Liter op zijn hoogst per dag.

28 oktober

Mooie dagen. Ik maakte twee wandelingen door bosch en bergen rondom de stad. Vooral prachtig is het thuiskomen uit het stille eenzame bosch, als het schemert, en dan de duizenden helle lichtjes van de groote stad in het dal voor me. De avondhemel rond boven de zwarte heuvelen, daarin een bleeke maansikkel, en de lichtjes omlaag in donkergrijs met de helle bleeke juweelglans of de rosse gloor van electrisch licht. Dan wordt de groote stad een ander wezen voor me, al de banaliteit er van is weg, zelfs het geluid der trambellen verliest het triviale, krijgt iets van natuurgeluid, en het groote menschdier, de breede vegetatie in de dunne atmosfeer der aarde toont zich in zijn rustelooze, algemeene, onbewuste natuurwerksaamheid - of liever hooger bewuste werksaamheid. Men ziet niet meer de werking van de enkelen, maar de geweldige macht en bedoeling van het gansche.

Else Otten kwam, en hoezeer ik de ijver van het goede meisje waardeer, ze stoort een weinig mijn vrede, met haar razende jacht naar succes.

IJsbrand begint mij min of meer moe te maken. De acteurs spelen goed en de zaak zal wel goed gaan. Maar het cliché dat er van gemaakt wordt - en dat zich blijkbaar overal vrij wel hetzelfde repeteeren zal - gaat mij tegenstaan. Wat ik in mijn geest had, was oneindig veel fijner en mooier dan wat ik neergeschreven heb. En wat de spelers er van maken is nog weer een beetje grover en plomper. En zoodoende is datgene wat overblijft en wat voor een publiek bruikbaar is, maar een schamele afgevreten kern van het geestelijke origineel. Maar zóó alleen kan het in dezen tijd in stand blijven. Het feit dat de opvoering het stuk niet vernielen kan, dat een vaste kern blijft, dat bewijst dat het dramatisch deugt, dat het weerstand heeft en een rots zal blijven in onzen tijdstroom. Maar altijd weer datzelfde cliché te zien dat gaat tegenstaan voor den maker. Het is erg als men een gedicht zoo vaak leest dat men 't niet meer voelt. Datzelfde geldt voor zulk een stuk. Het verveelt niet, maar 't doet pijn, omdat het oorspronkelijk mooi niet meer gevoeld wordt.

2 november

Mannheim. De dag voor de opvoering ging ik naar den intendant baron Putlitz en zeide hem nauwkeurig wat ik verwachtte. En ook waar de fout lag, en waarom het stuk minder krachtig zou werken als in Amsterdam. Het is veel wegschrappen, en daardoor juist onderstrepen van onbeteekenende dingen en zoodoende het publiek in de war brengen. Het is zoo onmenschkundig te denken dat men de spanning zal verhoogen door dingen weg te laten, en wat er blijft erg uit te rekken. Nu bleek ook het goede spel der humoristische personen een nadeel, de toch al zwakkere IJsbrand kon er met zijn figuur niet tegen op. Het evenwicht was verbroken.

Ik was blij toen de avond voorbij was, want ik was machteloos iets ten goede uit te richten. Men had mij zooals ik Else herhaaldelijk schreef te laat gewaarschuwd. Ik had alleen die voldoening dat al mijn prognoses juist waren en mijn waarschuwingen gegrond.

Vrijdag morgen bezocht ik professor von Stockmayer, de bibliothecaris, een aangename geestige man, eigenlijk de mij meest sympathieke man die ik in Stuttgart ontmoette, en een voortreffelijk literatuurkenner. Hij liet mij de bibliotheek zien, de plek waar Goethe Schiller het eerst ontmoette en waar Schiller als acteur in den Clavigo speelde. Ook hem zeide ik mijn bezwaren tegen de manier waarop IJsbrand werd gespeeld. Ik maakte nog een prachtige wandeling naar Degerloch over het wijde exercitie-terrein. ▫ Hans kwam 's middags en des avonds hadden wij een vroolijk en gezellig feestje met de artiesten en nog eenige bekenden. Om 2 uur 's nachts brachten Hans en ik de krans die ik gekregen had naar 't standbeeld van Schiller en legden hem daar, waar hij nu nog ligt, en waar we de voldoening hadden hem den volgenden morgen te zien, terwijl er groente-markt was rondom. ▫ Toen maakten Hans en ik Zaterdag een lange, ouderwetsche wandeling, bij prachtig weer, over Degerloch, Schatten naar Solitude. We zagen de mooie, groene boomkikker, de herten van Solitude, en een groote rat op den weg die door een hond gevangen en doodgebeten werd. Hans was vroolijk en ik voelde zeer rustig en tevreden.

Het bleek dat de pers gunstiger was dan ik had gedacht. Ik maakte nog een bezoek bij Meery, den oberregisseur, ondanks zijn slecht begrip van sommige zaken toch een hartelijke en welgezinde man, en ik kon bemerken dat de juistheid van mijn voorspellingen hem geïmponeerd had. Zoodat ik alle reden heb om te verwachten dat ik een volgende maal meer zal uitrichten. Mijn geest ging terstond aan 't werk over Lioba, dat ik uitstekend

geschikt acht om te bewerken voor een tweede stuk in Stuttgart.

Gisteren ging ik met Else hierheen (Mannheim) en bezochten wij Dr Altmann en zijn vrouw. Een modern vrouwtje, actrice, in een zeer moderne woning, waar enkele fraaie dingen, maar meer leelijks hing. Else en ik lachten veel want onze situatie was nog al komisch, daar door Else's verkwistende trant en het weinige geld dat ze meegenomen had onze kas opraakte en zij niet wist hoe ze naar Berlijn zou terug komen. Else is onvermoeid in haar propaganda, en doet verbazend veel voor de zaak, maar soms is ze ook roekeloos, vooral met geld dat ze op noodelooze manier wegsmijt.

Ik kreeg een brief van Lady W. die mij verdriet deed. Mijn poging tot oprechtheid is niet goed door haar opgenomen. Dat is eigenlijk het donkerste punt in mijn prettig verblijf in Stuttgart.

Ik verlang innig naar mijn lievelingen thuis, mijn ongeboren lieveling ook, waar ik al zoo heerlijk van gedroomd heb.

3 november

Walden. Mannheim is een zeer leelijke stad, wel de leelijkste groote stad die ik ken. Zelfs de oudste gedeelten zijn banaal.

Om 5 uur bezochten we Intendant Hagemann en het scheen wel of dat de interessantste en nuttigste kennismaking was van de reis. ▫ Een jong, forsch, blond man, los en smaakvol gekleed, met bruin fluweel jacket en breed omgeslagen boord, zeer levendig en energiek in zijn spreken, zoodat hij mij aan Roosevelt herinnert. Aangename stem en manieren. Expressie van kracht, die zegt door moeielijke opgaven juist geprikkeld te worden. Een man die gemakkelijk heerscht, evenals Reinhardt in Berlijn, en dus den goeden dirigent en regisseur verraadt. Maar Hagemann is vuriger dan Reinhardt, minder diplomatisch en voorzichtig, maar meer intelligent en oorspronkelijk. Reinhardt verbergt de onzekerheid van zijn literair oordeel zooveel mogelijk, Hagemann spreekt rondweg over zijn zoeken, en zijn noodzaak om bij de klassieken terug te komen. ▫ In Reinhardt heb ik een medewerker hopen te vinden, maar ik heb me bedrogen, hij is te onzeker van smaak, te weinig literair-intelligent. Zou Hagemann mij eveneens teleurstellen? Ik meen reden te hebben om te hopen van niet.

's Avonds ging ik naar ‘Zar und Zimmermann’ in Mannheim en amuseerde mij voortreffelijk. ▫ Het is merkwaardig dat ook voor dit soort luchtig amusement en aardige, lieve muziek de vatbaarheid met de jaren toeneemt. Ik genoot het met de totale aandacht van een kind. Ik was in de

aant.

illusie, zóózeer, dat ik bij sommige al te zotte onwaarschijnlijkheden even moest denken: ‘nu ja dat hindert niet, de anderen weten ook dat 't maar comedie is.’ Zoo vervelend en hinderlijk als ik Siegfried vond, zoo totaal als mijn gansche wezen tegen deze ernstig-bedoelde parodie in verzet kwam, zoo gemakkelijk liet ik mij in de bekoring van dit stuk meeslepen.

Om één uur ging ik in den nachttrein / sliep vast en was vandaag om twaalf uur bij mijn liefste. Hier was alles in roodbruin-en-gouden herfstglans.

Mijn tocht is even welgeslaagd als die naar Amerika. Ik ben aanmerkelijk verder gekomen.

In Stuttgart zag ik nog een stuk van een Hongaar (Molar of zoo) ‘der Teufel’ genaamd. Een salon-stuk met vlotte, pikante dialoog, handig en brutaal gebouwd, met een kranig slot. Maar tamelijk schuin, met leelijk speculeeren op slechte smaak, en zonder veel diepe beteekenis. ▫ Mij trof de elegante toon, de conversatie waarvan de geestigheden insloegen en de fraaie sceneering, de bal-scène. ▫ Ik heb deze stemming ook zeer stellig noodig, dit soort mooi. Ik moet het onder mij hebben.

donderdag 5 november

Al dringt er niet veel nog naar buiten door, en al was de overwinning niet glansrijk en definitief, toch weet ik dat de innerlijke beteekenis van dit succes veel grooter is. Het is als een klein gevecht met niet zeer roemrijken uitslag waarvan echter de strategische beteekenis enorm groot is. Ik heb een sterk, rustig gevoel van voldoening. Juist omdat de omstandigheden slecht waren, is de overwinning een bewijs van een krachtige positie. In Amerika was meer éclat, maar ook gunstige toevalligheden en eigenlijk minder innerlijke beteekenis. Omdat ik weet dat ik beter dramaticus dan politiek redenaar ben. ▫ De kentering in de Hollandsche kranten komt natuurlijk, en het is alles bitter en vernederend te bedenken, dat men de menschen zoo als onmondigen behandelen moet. Dat men om nuttig en liefdevol te zijn, niet oprecht mag zijn, niet vrijuit. Met bijna *alle* menschen moet men diplomatisch zijn en zijn diepste meening terughouden. Nu zelfs met Lady Welby. Het schijnt of ze mijn oprechtheid niet verdraagt. ▫ Goddank! dat ik toch ééne heb, voor wie ik niets terug behoefte houden.

Gister dacht ik aan een drama ‘Jan de Witt’. Dit is een prachtige stof, en door mij, na al mijn ervaringen, wel te beheerschen. In hem kan ik het hooger inzicht leggen van politiek, democratie en massa-psychologie. ▫

Curieus dat zulk een werk bij mij altijd moet beginnen met een vizie. Zoolang ik niets zie, leeft het stuk niet voor me. ▫ Maar nu zag ik Jan de Witt, in zijn grauw-lakensche rok met roode sjerp, op 't oogenblik als hij bij de toebereidselen is voor den tocht naar Chatham. En dat is de kiem waaruit het heele werk zal groeien.

De Griekin in Ballingschap vorderde ook. De overgang als zij haar ballingschap begint, door de priesteres bewusteloos gemaakt, de verandering van tooneel, het nachtelijk straat-effect, de heeren die haar vinden.

Ik las Essay's van R.L. Stevenson. Het fraaie stukje 'Beggars' met de beschrijving van den rijke 'who has the money and lacks the love which should make his money acceptable.' ▫ En de Letter to a young gentleman and Pulvis et Umbra met de juiste observatie van het voortwerkend instinct dat ondanks alle ellende ten goede blijft drijven. Maar S. bemerkt niet zijn eigen waardeschatting van het nobele en deerniswaardige in den mensch, als een bewijs van hooger observatie-punt. Eindelijk het fraaie Christmas-sermon. 'We are not damned for doing wrong but for not doing right. ▫ A mortified appetite is never a wise companion. ▫ If your morals make you dreary depend upon it they are wrong. ▫ Gentleness and cheerfulness these come before all morality; they are the perfect duties.'

Ook las ik heden een intree-rede van prof. Kohnstamm over 'Determinisme en natuurwetenschap' waaruit blijkt dat men eindelijk begint in te zien dat een 'toevallig' vormen van leven een tijdsverloop vereischt ver buiten alle waarschijnlijkheid. ▫ 'Für dergleichen Spekulationen stehen die nötigen Jahr-millionen gratis zur Verfügung.' ▫ Het voorbeeld van den schrijver die zegt 'toevallig' een boek gemaakt te hebben. Een voorbeeld dat mij honderdmaal voor de oogen gestaan heeft. Het merkwaardige is dat ik nooit de moeite nam het uitvoerig te formuleeren.

zaterdag 7 november

Bericht uit Stuttgart dat de tweede opvoering beter insloeg dan de eerste. Dit is typisch voor de psychologie van het publiek. Aanvankelijk bood het weerstand, toen begon het ten slotte toe te geven. De couranten erkenden succes, toen gaf het publiek alle weerstand bij de tweede opvoering op. Het gaf toe, het geloofde, het liet zich 'er onder' komen. ▫ Dit toont weer hoe alle succes van 't tooneel af een suggestie insluit, hetzij door woord, beeld of muziek. Men bewondert als men door geloof passief geworden is, eerder niet. Dit passieve geloof bewijst niets voor de schoonheid van het waar-

genomene, alleen voor de suggestieve macht er van. Maar dit geloof is onmisbaar voor de waardeering van het schoone. ▫ Vroeger zou ik zulk een suggestieve werking smadelijk verworpen hebben, omdat ik mij de gelijke voelde van het publiek en hen als mondigen wilde behandelen. Nu weet ik dat ik, in smaak, hun meerdere ben, en het mijn plicht is zorg te dragen dat zij mij in dat opzicht eerbiedigen.

In ‘Cooperative Industry by Ernest Aves’ vond ik de volgende belangrijke conclusie. ‘Cooperative distribution grows enormously even in the hands of average people, because it has a definite economie advantage. Cooperative production lays behind because it needs apparently a manager of more than average abilities to make it a success.’

Ik nam mij voor als ik weer naar Amerika ga, een tweede audiëntie bij Roosevelt aan te vragen, die mij zeker zal worden toegestaan, en hem te polsen over de mogelijkheid van zijn leiding der Coöp. Comp. ▫ Hij kan niet de General-Manager zijn, maar wel de President of the Board. Als zoodanig zou zijn naam, zijn invloed, zijn populariteit, het publieke vertrouwen, zijn activiteit en energie, zijn ervaring als publiek persoon en als heerscher, zijn kennis van menschen - het zou hem alles tot een buitengewone kracht maken. En voor zijn eerzucht weet ik geen mooier uitweg. Hij kon grooter worden, en meer roem verwerven hierin, dan ooit als president. ▫ De vraag is, of hij 't zal inzien. ▫ Doet hij dat, dan is de uitvoering voor hem een kinderspel, een peulschil.

Ely raadde mij af hem er over te spreken, maar ik weet niet of Ely goed ziet. Ik zal er John Collier eens over schrijven.

maandag 9 november

Een brief van Lady Welby die mij helaas weer een illuzie ontneemt. Zij is in een staat van overspanning die haar heftig doet reageeren op elke twijfel aan de juistheid van haar inzicht en haar werk. Haar brief is heftig, emotioneel, door en door vrouwelijk-zwak. Ik achtte haar houding tegenover poëzie verkeerd, haar plaatsen van het centrale in wetenschap onjuist, en zij leidt daar de wonderlijkste onzin uit af. Moet zij nu, de geest aan wiens meerderheid ik mij zoo graag en loyaal onderwierp, moet zij nu ook zich in haar zwakte toonen, en mij tegen mijn wil verheffen? Waarachtig het is geen zegen, en geen geluk, tot eigen meerderheid te moeten besluiten door het een voor een wegvallen rondom ons van allen tot wie we hebben opgezien in eerbied en vertrouwen. En dat bij 't besef van eigen tekort-

koming. Hoe velen hebben mij *gedwongen* aan hun inferioriteit te gelooven.

Van avond las ik uit mijn boek vóór, aan mijn lieve vrouw. Haar oordeel is mij eigenlijk altijd de grootste voldoening. Omdat het altijd kinderlijk oprecht en eenvoudig is. Zij kan feitelijk niet bewondering voorwenden, en wat zij niet verstaat zal ze nooit prijzen. Maar in gevoel is haar smaak absoluut zuiver. En ik weet dat haar intuïtie mij bijna altijd den rechten weg wijst. En om haar bescheidenheid zal ze ook nooit mij een valsche illuzie geven die tot latere teleurstelling leidt - zooals zoovelen deden.

Brief uit Amerika. Ik moet er 18 Februari zijn. Ik zal gaan, hoewel mijn hart nu meer naar Duitschland trekt.

11 november

Gister, in de tram Amst.Haarlem, ontstond het laatste bedrijf van de Vriendendienst. ▫ Als de ruïne zeker is durft Edmund het niet mededeelen, Sir Frank ontlokt het hem, maar dat baat niet, want de tweede schuld, dat hij Gwendolen heeft, komt er niet uit. ▫ In de laatste acte jaagt Steffen hen beiden op, door Gwendolen, en brengt haar tot dubbele zelfmoord, Steffen weet dat Sir Frank hen vergiffenis wil schenken en hen daarom zoekt, Steffen weet te verhinderen dat hij hen vindt. Als hij hen eindelijk bereikt, is Edmund al dood, maar Gwendolen is teruggeschrikt en komt weer binnen, waar Steffen wacht. Op dat oogenblik komt Sir Frank binnen. Steffen vlucht, Gwendolen is radeloos en vreest haar man, maar hij stelt haar gerust en vergeeft, en vergeeft ook Edmund. ▫ In de eerste acte een liefelijk familietafereel in Sir Frank's park. De beide spelende meisjes. Het gelukkige gezin. ▫ Het bezoek van Steffen. Zijn courtoiseeren van haar en vleien van hem. Haar luchtig schertsende afwijzing. Haar gesprek met haar man over huwelijksontrouw, in edelen geest. De komst van Edmund voorbereid, en de komst zelf. ▫ In 't tweede de machinatie van Steffen om de groote onderneming te doen vallen. De concurreerende zaak die zich eindelijk gewonnen geeft, en dan niets waard blijkt. ▫ In 't derde de instorting en 't contrast tusschen de radelooze jonge man en de nobele filosoof. De pogingen van Steffen om Gwendolen te winnen, daar hij de situatie in de hand heeft.

zondag 15 november

De tijd is niet gelukkig. Gekenmerkt door de preparatieven voor de

rede in Hoorn, over poëzie en wetenschap, waarbij ik Shelley's Defence of poetry herlas en getroffen werd door de diepe en voor ons nog allernoodigste wijsheid er in, die Lady Welby ook nog zoo zeer behoeft.

Op Walden nog steeds akelige, deprimeerende stoornissen. Ik laat den tuin van ons huisje uitbreiden en de hut herbouwen, - maar zou toch niets liever wenschen als onder deze doodsche druk van de plaats weg te komen.

Ik lees ook het leven van Lessing.

Dr. Hagemann uit Mannheim en Roosevelt zouden de twee mannen kunnen zijn die als tolken mijn gedachten in zinnelijk waarneembare daden konden omzetten. Zij beiden zouden mijn poëzie in het menschenleven kunnen brengen, mijn verbeeldingen kunnen belichamen. ▫ Roosevelt door de leiding op zich te nemen van de Amerikaansche coöperatie, Hagemann door mijn tooneelwerken tot uitvoering te brengen.

Een idee voor Amerika. De macht van den *boycot* is nu algemeen erkend en meer dan men ooit vroeger vermoedde. Maar deze zelfde macht kan ook anders worden aangewend, zooals thans in Engelsch Indië, als *Swadeshi*. Dat is het alleen verbruiken van inlandsch fabrikaat. ▫ Zoo zou het Amerikaansche volk te brengen zijn tot een Swadeshi, die alleen produkten verbruikt van anti-monopolistische, anti-trust coöperatie.

18 november

Droevig en weemoedig gestemd. ▫ De rustverstoorder Toepoel die hier op Walden door Emons is gebracht en met zijn bedreigingen en kwaadstoken onrust sticht. Een decadent persoon, een mengsel van weekheid en boosaardigheid, met een zachte stem en beminnelijke manieren, maar die zijn moeder en zijn zuster met een revolver in de hand geld afperste. Nu heeft hij een minderjarig lief meisje geschaakt en woont daarmee in de hut. Hij erkende dat hij de vrouw van Emons had gedreigd haar met alle middelen, ook de vuilste, dwars te zitten. Mij heeft hij hemelhoog gevleid om IJsbrand, dat hij prachtig vond, en toen gedreigd dat hij mij als zijn vervolger zou beschouwen. Toen ik met hem sprak voelde ik mij zoo driftig worden om zijn boosaardigheid dat ik haastig moest wegloopen, om mijn zelfbeheersching te herkrijgen. Een zwakte die ik zeer betreur. En deze man is door Emons' toedoen mijn schuldeischer voor f 10000,-. Welk een situatie!

Gister een brief van arme Paul dat hij ziek heeft gelegen, door overspanning en influenza. In zijn koorts zag hij al maar lijnen en teekeningen. Hij

heeft natuurlijk zijn werk te hard aangepakt, en is in dat pension, en door zuinigheid, te slecht gevoed. Zijn brief vond ik aandoenlijk, en ik moet aldoor aan die ellendige sombere straat in Chelsea denken, en dat ik het hem niet beter geven kan. Ik stuurde hem geld van de lezing in Hoorn.

Besloten 30 Januari met de Rijndam naar New York te gaan.

Een gedachte in verband met hetgeen ik op 18 October over de determinanten van Weissmann zei: Als een dichter een menschengestalte schept dan zal die een eigen leven hebben, een waarachtige schepping zijn, als hij gebruik heeft gemaakt van de zuivere levens-elementen, de determinanten van W., en die op eene aan hun natuur overeenkomstige wijze harmonisch tot een nieuwe eenheid heeft gemengd. Dat is het, wat de menschen doet zeggen, dat een creatie *leeft*. Dat is 't ook wat onder 't schrijven den indruk geeft dat de personen zelf spreken/ zelf handelen, en dat men opschrijft wat ze dicteeren. Den indruk die mij deed voelen dat het stuk ‘de Idealisten’ door de personen van het stuk zelf is gemaakt. ▫ Het vermogen om deze determinanten, deze levens-elementen die zelfstandiger en standvastiger zijn dan de individuen te hanteeren, op te roepen en te verbinden is het kenmerk van den kunstenaar, den epischen, dramatischen en ook den histrionischen kunstenaar, van ieder die een gestalte, een persoon, een individu kan scheppen. ▫ Het gaat evenmin op, te zeggen dat men geen persoon schept, maar alleen bekende personen samenmengt en combineert, als te zeggen dat alles wat in de ziel is er ook van buiten in moet komen, of te zeggen dat de muziek van Beethoven geen scheppingen zijn omdat het maar combinaties zijn van bekende tonen.

21 november

Na de lezing te Hoorn ben ik nog niet tot werken kunnen komen. Gister met mijn lieve vrouw naar Amsterdam naar Dr Meurer en gelukkig gehoord dat alles in orde was, toen kamer in de verpleging besteld tegen Kerstmis. We bezochten mevr. Hijmans en aten gezellig aan't station, het was een gunstig tochtje.

Ik las het leven van Lessing, onze tuin wordt vergroot en mijn hut wordt hierachter weer opgebouwd, hetgeen een aardige levendigheid om ons huisje geeft. Maar ik blijf zeer ernstig en weemoedig gestemd.

maandag 23 november

Nog altijd droef vervuld van Paul die nog niet beter is, en dien ik heb

aangeraden zoo gauw mogelijk de reis naar huis te doen. En het stormde vandaag. In twijfel geweest of ik hem zou gaan halen, maar het past mij nu zoo slecht. Door dien tweestrijd nog meer gedeprimeerd. Ik wil mijn lieve vrouw nu niet alleen laten.

Lessing's leven is droevige lectuur. Een onbereikbare belezenheid en kennis in oude schrijvers, die ik hem zeer benijden zou, ware ze niet gekocht door een vroege slijtage, en gepaard aan een voortdurend polemiseeren. De harde, saaie en strenge opvoeding heeft zich zwaar gewroken. En dan een ellendig tobben om geld, en een gestadige beroerdheid van gemoed, die aan Wagner's jammeren doet denken. En het tragisch verloop van zijn huwelijk. Doch hierin is geen tragiek eigenlijk, het is eenvoudig onverdiend en beroerd fataal, zonder verheffing of tegenwicht.

Ik lees een boekje ‘Inspired Millionaires’ van Gerald Stanley Lee. Hij stuurde het mij. Het is typisch origineel Amerikaansch gezond verstand. Het bevat veel wat ik graag zelf zou gezegd hebben. Den stijl vind ik bijna onleesbaar, vol Americanismen. Maar de geest die er uit spreekt is prachtig, vol beloften, evenwichtig. Het rechte woord na de Christelijke excessen. Als er meerderen zoo in Europa waren geweest, zou Nietszsche's bombast plat gevallen zijn.

woensdag 25 november

Mooi weer na den Storm. ▫ Steeds tobbende over Paul, waarvan ik geen nader bericht kreeg. Ik heb getelegrafeerd.

Steffen Fox is de nieuwe mensch, met hevige hartstochten, ongecorrigeerd door oude wijsheid, bij wie de nieuwere wetenschap alleen het oude evenwicht verbroken heeft zonder nog een nieuw te herstellen. Hij is schrander, geestig, belezen, gevat, met artistiek sentiment, maar ethisch zwak, vernufts- en gevoelsmensch, maar zonder menschenliefde en gemeenschapsgevoel, Stirner, Nietzsche zijn zijn groote mannen. Hij ziet de kuddegeest der massa en veracht ze alleen, zonder waardeering. Edmund Bold is hem totaal antipathiek, hij vindt hem bekrompen en ridicuul, en ziet met verachtelijke verbittering hoe een vrouw meer door die kinderlijk-naieve zwetser bekoord wordt dan door Steffen's superieure geest. ▫ Aan 't eind, als hij meester is van de materieele situatie, ontmaskert hij geheel, ook als schuldeischer van Sir Frank. Maar hij lijdt een volslagen moreele nederlaag tegenover hem.

27 november

Het is alsof weer tegen 't einde van 't jaar de wolken samenpakken. Het voelt alsof er nog meer slagen dreigen.

Ik las gister uit mijn boek vóór, en maakte mij bezwaard dat men het taaie vervelende lectuur zou vinden. Te veel beschouwing, te weinig beelding. Maar ik kan niet anders. Ik voel dat ik dit alles zoo moet samendringen. Om het gezegd te hebben, om het klaar te hebben geformuleerd. En dan later de beelding in al de plannen die mij voor den geest staan. En toch was deze fictieve vorm noodig, om details te kunnen geven die men in een verhandeling of betoog niet geven kan. En ook om het leesbaar te maken.

Maar als Ehbock er nu maar áán wil, en het mij in Duitschland niet schaadt. Telkens verlang ik naar nog ander intensiever werk, hetzij dramatisch, hetzij als de Broeders, of ook als Schijn en Wezen. ▫ Tallooze dingen slaan mij weer ter neer. De eindelooze, uitkomstlooze geldzorgen nog niet mee gerekend. Maar de lange, lamme strijd.

28 november

Ik las Shaw's Caesar en Cleopatra. Het is niet alleen goed, maar ook mooi, alleen het verhevene ontbreekt. En ook het waarlijk dramatische. Maar het interesseert me zeer. Ik wilde hem kennen. Zou ik schrijven?

zondag 29 november

Gister naar Rotterdam om Paul te halen. Een ellendige avond en nacht.

Moet men een oud mensch toegeven in flagrante onbillijkheden, wanneer niet toegeven begrepen wordt als boosheid en haar ziek en ongelukkig maakt? En dan mijn moeder, die al haar kwaad eigenlijk alleen doet om mijnentwil.

Uit zuinigheid liet zij de oude tante die bij haar inwoont 's avonds bij slecht licht zitten, een oude slechtbrandende petroleumlamp. De juffrouw van gezelschap durfde er niet over klagen. Toen deed ik het, het oude mensch laat zich alles welgevallen, maar moeders huishouden drijft op haar geld. Ik betoogde dat ze goed licht moest hebben, hetgeen moeder haar niet behoorlijk gaf. Daarop uiterst onaangenaam gesprek. En de zuinigheid is alles om mij.

53 Helen Smith.

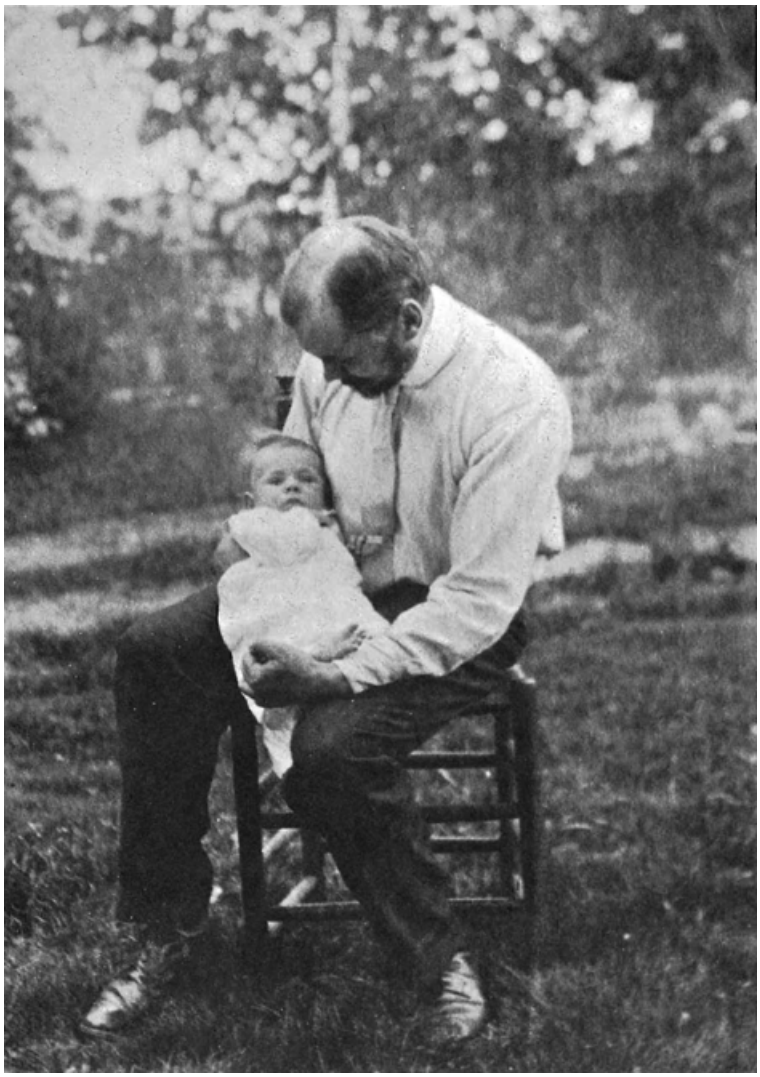

54 F. van Eeden met Hugo.

aant.

maandag 7 december

Alles is aanmerkelijk beter geworden. Paul is nu hier en knapt op en is aardig en goed. Het weer is constant mistig, de zon in geen 14 dagen zichtbaar. Ik zelf ben in vrij goede conditie. Ik raadpleegde Enthoven, de jonge rijke tabakskoopman/ over mijn financieele toestand. Een serieuze, voorzichtige, betrouwbare jonge man. ▫ Jolles is eigenlijk tot nog toe de eenige van wie ik werkelijk deugdelijke hulp gehad heb. Niet alleen goede wil, maar ook echte toewijding, en welgeslaagde hulp. ▫ 't Heeft lang geduurd eer ik slag krijg de rechte menschen te vinden.

dinsdag 8 december

Ik las de ‘trois mousquetaires’ van Dumas uit. Merkwaardig om de ethiek die de schrijver, zijn publiek kennend, weet te kunnen volhouden. Het publiek van voor vijftig jaar verdroeg dezen ‘held’ zonder bezwaar, met warme sympathie. Maar in een halve eeuw is de gansche wereld op dit punt veranderd.

Ik schrijf tevreden aan mijn boek, recht gelukkig in mijn huiselijk leven. Van de buitenwereld hoor ik weinig, maar genoeg om mij aan te moedigen. De ‘Kunstwart’ die ‘für Eeden eine kräftige Propaganda geplant’ heeft, zooals zij aan Else telegrafeerden. ▫ En IJsbrand dat op denzelfden avond weer in Amsterdam en in Stuttgart ging.

Ik las heden 't mij afdoend schijnend betoog dat de slagerszoon Shakespeare uit Stratford-on-Avon onmogelijk de op zijn naam staande stukken geschreven kan hebben. (Greenwood. Charles Simond).

zaterdag 12 december

Ik denk er over den naam van ‘de Vriendendienst’ te veranderen in ‘de Wereld-maatschap’. Hetgeen beter aangeeft de groote sociale kant van het stuk, niet het psychologisch geval. Ik kan dan ook zoodoende het groote idee der ‘Wereld-maatschap’ in de wereld brengen. Het sluit zich dan aan bij Minnestral.

Ik las de rehabilitatie van Cornelis Drebbel door Dr Naber. Een ‘Rettung’ à la Lessing. Drebbel was zeker een van de grootste genieën van ons land. Een technisch, inventief genie als Edison, en in menig opzicht grooter dan deze. Maar toch is het niet onrechtvaardig dat hij zooveel minder bij ons

beroemd is dan Huyghens, Spinoza, Leeuwenhoek, of Boerhaave. Hem ontbrak de voornaamste eigenschap van den natuur-filosoof, van den echten natuuronderzoeker, namelijk belangeloosheid. Al zijn vindingen hield hij geheim, om octrooien te krijgen en geld te verdienen. Hij werd ook rijk, maar er bleef zeer weinig over van zijn ontdekkingen, hij liet geen uitvoerige geschriften na, al zijn uitvindingen werden vernietigd, verdwenen, en die na hem kwamen kregen de eer. De roemzucht van Galileï was nog beter dan Drebbel's geldzucht, want Galileï's werk is daardoor beter behouden gebleven.

16 december

Ze willen mij in America steeds hooren over ‘mental healing’ maar ik zal hen antwoorden met *‘mental healing of society’, ‘mental healing of mankind/humanity’*.

Ik schrijf hoofdstuk XXIII. Ik gebruik nu sterkere vergrooting.

17 december

Iederen avond lees ik mijn lieve vrouw vóór wat ik overdag geschreven heb. Zij verheugt zich daarop hevig en is er zeer van vervuld. Zoo zijn het prettige dagen. ▫ Het lijkt me alsof dit boek weer geheel eigenaardig in stijl afwijkt van de Koele Meren en van Johannes. Het heeft niet het sereenhooge en vloeiend verhalende van de Koele Meren, ook niet het humoristische van Johannes, maar het is mannelijker, forscher, ongegeneerder, en ook dramatischer ondanks de vele bespiegeling. Ik merk dat ik sedert drama geschreven heb. ▫ Maar ik heb een instinctieve neiging tot het scheppen van een nieuwen toonaard van elk nieuw boek, en een sterke weerzin om mij zelven te herhalen. Elk proza-boek van me heeft een eigen stijl. En toch zou elk dier stijlen wel voor meer boeken kunnen dienen. ▫ Ik kan daaraan weinig toe- of afdoen. Ik moet wel in dien stijl schrijven of ik wil of niet, anders komt er niets. ▫ Maar ik verheug me onder 't schrijven weer op het volgende boek (Wereld maatschap) dat zoo geheel anders zal zijn. En ook op Schijn en Wezen dat ik nu stellig vervolgen wil.

Ik maak nog hoegenaamd geen preparatieven voor Berlijn of Amerika. Ik kan mij nu niet afleiden. ▫ Soms zie ik tegen Amerika op, vooral om de scheiding van vrouw en kind. Soms verheug ik mij op mijn actie daar. Voor mijn physieke en psychische gezondheid is de reis heilzaam, dat voel ik zeker.

aant.

Gister de Vogels hooren musiceeren. Ik was zeer aangedaan onder Bach. Ook zong een vriend van hen, een Noor Hansen, met een prachtige basstem, mooie mannelijk-weemoedige Finsche liederen, in de klankrijke mannelijke Finsche taal. Een oertaal leek het mij, vol origineele schoonheid.

21 december

Zaterdag was ik bij ‘een Paladijn’. Ik amuseerde mij en ergerde mij. Hoe is 't mogelijk dat men na zooveel tooneelervaring nog zoo slecht een stuk weet te bekorten en geserreerd te maken. En hoe is 't mogelijk dat een beschaafde schrijfster plezier heeft in 't uitspinnen van die cocotte-tafereeltjes.

Overigens is het een tamelijk sombere tijd. Ik ben onder den druk van dit land. Ik wou dat ik in Berlijn was of ergens anders. Het weer is grauw en luguber, en in de omgeving spoken nog kwade invloeden. De post brengt geen berichten die me opwekken.

Van nacht overdacht ik dit, dat als de natuurwetten de levensverschijnselen van de hoogste Godheid zijn, dat dan ook het dagleven dichter bij God is dan het nachtleven. Want in het dagleven alleen kunnen wij ze in hun vastheid en regelmaat observeeren. Daarentegen *voelen* wij de Godheid meer direct in het onzinnelijke leven. Maar wij werken niet in zijn levens werking. In den droom schijnen de natuurwetten van het waakleven niet te gelden.

Wij leven in een Heelal met ten deele onomkeerbare processen en met toenemende entropie. Maar is dit misschien niet maar een deel van den Kosmos, waarin een bepaalde eigenaardige toestand heerscht die daarvan de oorzaak is, en die niet blijvend en niet overal Universeel geldig is? Is de voor ons zichtbare, waarneembare kosmos niet de uiting van een afzonderlijke Godheid, die in strijd is met anderen? Een Godheid in een bizondere toestand, van groei of verwording, een eindige toestand, aangeduid door die bizonderheid der kosmische processen? -

Midden in mijn somberheid en lugubere gevoelstoon, waardoor ik alles, ook Amerika, leelijk zag, bracht mevrouw Schipperein die al meer met haar droomen en ahnungen een rol in mijn leven speelde, een zonnig vizioen. Ze had een jaar geleden van mij gedroomd, dat ze mij in Haarlem tegenkwam in een grijs zomerpak en een stroohoed, met een allerliefst meisje aan de hand. Toen ze vroeg wat dat voor een engelachtig kind was had ik gezegd: ‘dat is mijn dochtertje.’

aant.

vrijdag 25 december, 1e Kerstdag

Amsterdam bij Hijmans. ▫ Terstond door de overgang hierheen ging de somberheid grootendeels weg. Van nacht ook was de slaap meer in den gelukkigen trant van vroeger. Misschien heb ik toch een tikje climacterische neurasthenie of zooiets. Maar heel licht. Mijn werk vlot voortreffelijk. Ik verheugde mij er in.

Door het schrijven zelf kwam ik op de fraaie gedachte dat de ‘Oorspronkelijken’ de kiemcellen in 't lichaam der menschheid zijn. ▫ Wetende dat de oorspronkelijken in de maatschappij vinnig worden vervolgd, zou het interessant zijn te onderzoeken of ook de kiemcellen in het lichaam bloot staan aan een vervolging en vernieling door de leucocythen, als vertegenwoordigers der somatische cellen. ▫ Ik denk niet dat ooit een physiologisch feit op zulk een weg is gevonden.

Mijn lieve vrouw is nu veilig in de kliniek, en recht tevreden daar. Op zulk een dag is ze zoo allerbeminnelijkst, en ik voel een bijna tergende machteloosheid om al mijn oneindige liefde voor haar te uiten. Ik heb geen woorden, geen blikken voor mijn gehechtheid, mijn dankbaarheid, mijn innigheid. Eene aan wie eindelijk al de geweldige volheid van mijn liefde-vermogen wel besteed is, en van wie ik het in volkomen mate terug ontvang.

dinsdag 29 december

Van morgen neuskatarrh, dientengevolge voor alle werk ongeschikt, de wereld zag saai en luguber. Berlage kwam spreken over 't Beethovenhuis, maar was ook niet opgewekt.

Het is vinnig koud, 's middags bekeek ik met mijn lieve Elsje de porceleinen in 't Rijksmuseum. Daarna liet ik mij door D^{r} van Campen een paar kleine operaties doen, twee gezwelletjes wegsnijden/ één op de borst, één in 't gezicht. Ik vond het interessant, als pijn-observatie, en het wekte mij geheel op. Ik begin te begrijpen dat pijn beteekent de concentratie van alle niet-lichamelijke (onwaarneembare) macht op een lichamelijk punt. Het waaklijf roept het astraallijf te hulp en dwingt het tot concentratie op een bepaald punt. Het gevoel is zeer duidelijk alsof de gehele ziel pijn wordt en zich concentreert, en dan een soort duldeloos besef dat er een eind aan moet komen. Besef dat tot gezichts-vertrekken, knijpen, schreeuwen voert. (Ikzelf kon het gezicht-vertrekken een oogenblik niet bedwingen,

omdat de schaar stomp was). Men denkt, dat *kan* zoo niet verder gaan. Ditzelfde gevoel wordt echter al opgewekt door sensaties zonder pijn, het weeë gevoel van snijden, ook al is de plek ongevoelig gemaakt. Terwijl zeer pijnlijke sensaties dit duldeloos besef soms niet meebrengen. (Het hechten van de wond was pijnlijker dan het knippen en snijden, maar veel minder duldeloos.) ▫ Nu voert echter voortgezette pijn tot flauwte. Dat wil zeggen, scheiding van astraal-lijf en waaklijf. Het waaklijf op zich zelf is volkomen ongevoelig, zooals blijkt in narcose en in slaap. Het is alleen de *oorzaak* van pijn, als het astraal-lijf (droomlijf, ziel-lijf) er mede verbonden is. ▫ De flauwte bij hevige pijn is dus een soort auto-narcose, een zelf-regulatie, waarbij het astraal-lijf zich losmaakt van het waaklijf, en de concentratiepogingen staakt, omdat ze vruchteloos zijn. Er wordt dus automatisch aan alle pijn een grens gesteld. De anaesthesie van martelaars is een willekeurig, door vervoering, scheiden van astraal-lijf en waaklijf, zonder verlies van besef. ▫ De vrouw van D^{r} van Campen was zijn assistente. Aardig is hoe zulk een klein geval terstond verbroedering geeft.

Het schijnt mij een prettig vooruitzicht, behalve mijn artistiek werk, de psychologische studies weer op te vatten, en in dit vak nog nu en dan iets grondig wetenschappelijks te leveren.

30 december

Ik overdacht nog de juistheid dezer opvatting van pijn als astraal-lijfconcentratie, en van slaap, narcose en flauwte als scheiding van astraal- en waaklijf. Alle onaangename sensaties van pijn of gestoord welbevinden verhinderen de scheiding. Hetgeen begrijpelijk is als men aanneemt dat het waaklijf dan de hulp van het astraal-lijf behoeft. Daartegenover staat dat het waaklijf in diepen slaap het best functioneert en zichzelf geneest. Zoolang een wonde pijn doet geneest ze niet goed, zoodra de anaesthesie van den slaap intreedt, geneest ze snel. Men moet hieruit niet afleiden dat de verbinding met het astraallijf hinderlijk is voor de genezing, maar alleen dat het waaklijf weet wanneer het die verbinding niet tot genezing behoeft en eerst dan het astraal-lijf loslaat (inslaapt) en zichzelf verder geneest. ▫ Daarmee stemt overeen het optreden van heldere droomen (Reïntegratie van 't astraallijf) bij diepe slaap en gezond waaklijf.

donderdag 31 december

Helder, koud weer.

Gister was ik bij een operatie in de Verpleging. Laparotomie. Ik had een langdurige discussie met dr Hammers, specialiteit in chloroformeeren of aetheriseeren, over de bewustzijns toestand in narcose. Hij beweerde dat het bewustzijn eerst onvolledig en dan ‘weg’ was. Ik vroeg waar het dan bleef, en of ooit iets ‘weg’ kon zijn; en welk ander middel wij hadden om zooiets te constateeren als de herinnering van den patiënt. Hij hield vol en - niet wetend wie ik was - toonde hij zich gepiqueerd over mijn eigenwijsheid. Later kwam hij mij excuses maken. ▫ De gehoors-indrukken blijven het langst in narcose. Dit deed mij denken aan het snurken dat ik van mezelf hoorde. ▫ De indrukken van operatie en het lichaam in narcose waren luguber. Het scheen me of ik dat sterker voelde dan vroeger.

Het prettigst van den dag is het wandelingetje met mijn lieve vrouw. Maar de lust tot comedie-bezoek enz. is gering. Van nacht een lieve zomerheimwee-droom.

[1909]

1 januari

Van nacht een heerlijke droom over Indië. Niet helder, maar vol mooie landschappen, zeegezichten en heerlijke bloemen.

Amsterdam drukt me met de oude gehate leelijkheid. Ik heb hier geen gelukkig moment gehad, behalve als ik bij mijn vrouw ben en op de kleine wandelingen en museumbezoeken. Ik voel zonder eenige elatie, zonder verwachting, zonder illuzie. Koel tegen de menschen, met al hun goedkoope vriendelijkheid.

Dit jaar was nog weer een overgangsjaar vol zorgen. Maar ook met goede tijden. Het voornaamste is mijn huwelijk. De mooiste tijd die uit Wijk a/zee. ▫ Die in Amerika is geslaagd geweest, maar ... ▫ Ook Stuttgart was goed, zelfs beter, maar ... ▫ Op 't oogenblik voel ik niet warm voor die vooruitzichten. Mijn boek alleen bevredigt me, en mijn vrouw. En dat ik haar zooveel plezier doe met het voorlezen. ▫ Ik ga het jaar somber in, maar kalm. Zonder vrees, zonder hoop. Gelijkmoedig. ▫ Alleen alles wat mijn liefste betreft, mijn alles, dat leeft in me. De rest slaapt.

't Voornaamste wat ik van 't jaar deed is ‘de Nachtbruid’ - nog niet voltooid. ▫ Niet meer dan twee verzen. En een paar redevoeringen. Geen tooneelwerk. Maar concepties, en een plan gevorderd.

Verschenen Studies V, Dante en Beatrice, IJsbrand.

Opgevoerd. IJsbrand, Beloofde Land.

2 januari

Hedennacht in Bussum bij Martha gelogeerd, van morgen Paul naar den trein gebracht voor Londen. Ik sliep aangenaam in Bussum, maar was en blijf extra-droef en somber.

Heden middag in 't ziekenhuis een gesprek met Dr Hammers over de narcose en bewustzijns-toestanden. ▫ Onder 't spreken de mogelijkheid gevonden om door mijn hypothese van het astraallijf een oud raadsel te verklaren. Namelijk het bekende verschijnsel van de droom waarin men een geweer aanlegt, schiet en het schot is een geluid uit de buitenwereld. Dit is een onverklaarbaar wonder als men de gewone conceptie van lijf en ziel heeft, als men aanneemt dat hetzelfde wat droomt ook den slag hoort. Dan zou er profetie of clairvoyance bijkomen, de toepasselijke droom gemaakt vóór het geluid. Hoewel dit niet strikt onmogelijk kan genoemd worden toch hoogst onwaarschijnlijk. Maar met mijn begrip van de afscheidbaarheid van waaklijf en droomlijf is de zaak begrijpelijk en zelfs eenvoudig. Voor het droomlijf of astraallijf zijn de zintuigs-indrukken geen directe waarnemingen, maar observatie-materiaal, waarmee het naar willekeur werken kan. Het geluid wordt, als alle geluiden, door het slapend waaklijf gehoord en dit tracht de verbinding met het astraallijf er door te herstellen, dat is dus ‘wakker te worden’. Maar het astraallijf voldoet aan die oproep niet onmiddellijk, het heeft tijd noodig, en in dien tijd fantaseert het een droom, waarin het geluid te pas wordt gebracht. Dit is overeenkomstig den aard van het astraallijf, dat niet direct waarnemen kan en dat meldingen verstaat zonder indrukken te krijgen. Het *weet* dat het geroepen wordt, en waardóór, het fantaseert op die kennis, maar hoort nog niets. Maar dan, zoodra het den roep heeft gevolgd en in het waaklijf terug keert, dan eerst *hoort* het den slag, door tusschenkomst van het waaklijf dat er de herinnering van heeft bewaard. De droom ontstaat dus, zooals 't meest waarschijnlijk is, *na* het geluid. Maar de zins-indruk van het geluid wordt door het waaklijf eerst *na* den droom aan het astraal-lijf medegedeeld.

Meer en meer zie ik ook in dat het verschil tusschen bewust en onbewust alleen een kwestie van geheugen en herinnering is. Onbewust = oneindig klein herinneringsvermogen. Gradatie tusschen onbewust en bewust, naar de mate van herinnering, tot oneindig-groot, volmaakte herinnering, God, het eenige volmaakte geheugen, verleden en toekomst geheel omvattend. Maar dat geheugen omvat ook alle indrukken van wat wij onbewust noemen.

Een mensch bestaat uit veel verschillende bewustzijnstoestanden. Het identiteitsgevoel zelfs is splitsbaar. Het astraallijf voelt zich identisch met den wakenden mensch, maar het lichaam bewaart ook een identiteitsgevoel, dat het astraallijf overneemt zoodra het in 't waaklijf terugkeert.

dinsdag 5 januari

Ik lees 's avonds Barth's reizen door Centraal-Afrika (1850-55). Zijn tocht naar de Bénuë (Congo). Ik was met Balsac's Scènes de la vie privée begonnen, maar vond Barth veel aangenamer. Merkwaardig is hoe snel men uit de eenvoudige reisbeschrijving het nobele karakter van den man kan opmaken.

De jonge Hijmansen kwamen verwoed thuis van de Paladijn, vloekend op het ‘rotstuk’. Heyermans Opgaande zon had hen daarentegen echt getroffen. De fijnere kwaliteiten van mevrouw Simons' geest verdwenen bij hen spoorloos door de compositiefouten. Een goede les voor mij. Enkel geest heeft thans zeer weinig macht. Het publiek wil grof gemoeds-effect.

vrijdag 8 januari

In mijn depressie en onzekerheid schreef ik Berlijn af. Maar Else telegrafeerde en ik hield het in bedenking. Waarschijnlijk ga ik toch. De dagen hier beginnen goed te worden, de nachten zelfs zeer goed. Het evenwicht herstelt zich en ik voel me beter dan in langen tijd.

Ik zie dagelijks schilderijen met mijn lieve vrouw. Bij Buffa het mooie zelfportret van den ouden Israëls. En een Thijs Maris. Toen de merkwaardige expositie van Spoor, Mondriaan en Sluyters. ▫ Spoor een groot talent, een hard, eerlijk werker, een gezonde krachtige geest. Soms even geïnfluenceerd door de decadenten als van Gogh en de Franschen. ▫ Mondriaan een talent, dat totaal zijn evenwicht verloor, en nu lijdt aan acuut verval in ernstigen graad. ▫ Sluijters insgelijks, en deze tevens met sterke perversiteit. ▫ Hoe juist blijkt nu Ruskin's waarneming dat de kleurenzin de eerste maatstaf is waaraan 't verval merkbaar wordt, de indicator der decadence, de thermometer der verval-koorts.

maandag 11 januari

Gister avond schreef ik de Nachtbruid af. In aanmerking genomen de beknopte ruimte en beperkten tijd, waarin het boek moest worden samengedrongen kan ik toch tevreden zijn. Het staat er nu alles, en het is leesbaar en onmiskenbaar. Nu kan ik voortaan weer geheel rustig en aandachtig artistiek en wetenschappelijk voortwerken. Het boek is een soort noodgebouw, waarin ik het kostbaarste onderbracht. Maar het heeft toch vanzelf een goede architectuur en een innerlijke soliditeit gekregen, doordat de figuur van Muralto leeft. De bijfiguren zijn schetsen, maar voldoende om het geheel harmonisch te maken. ▫ Nu werk ik eerst voor de Duitsche lezing, dan een paar kleine artikelen voor Holland, dan voor Amerika. Eerst als ik van daar terug ben kan ik aan serieus werk opnieuw beginnen.

vrijdag 15 januari

Pension van Heukelum, Berlijn. Toen ik Woensdagmorgen uit Amsterdam ging een oogenblik van heerlijke verheffing. De lucht was frisch en klaar en stil, en de hemel kalm, en het was een serene morgen. Ik begreep niet hoe ik zoo blij kwam, want het kostte mij veel van mijn liefste vrouw nu weg te gaan. En later op den dag en 's avonds en gister heb ik ook veel om haar getobd en ben bezorgd geweest. Maar, ze is zoo goed veilig bezorgd als 't kan. ▫ Voor mijn lezing ging ik nog naar het Orgelconcert in de Gedächtnisskirche, mijn liefste uitgang in Berlijn.

De voordracht zelf slaagde vrij goed. Er waren weinig menschen maar dat hinderde mij niet, - méér het gezicht van Heyermans en zijn vrouw recht tegenover me. Men had mij geprepareerd op een hoogstaand publiek maar ik voelde onmiddellijk dat het niet waar was. Allermerkwaardigst is de psychologie van een spreker. De groote moeielijkheid voelde ik in het tempeeren, de kunst om de dingen die ik zeggen wilde behoorlijk samen te dringen of uit te spinnen zonder dat daarmee de samenhang verloren ging. Rekenend op een elite publiek had ik een schema gemaakt, waarin diep ingegaan werd op subtiele vragen. Onder 't spreken bleek mij dat oratorisch onmogelijk, en ik moest groote sprongen doen, waarbij ik veel gevaar liep onsamenhangend te worden. Gelukkig bleek het tweede gedeelte oratorisch zeer geschikt, zoodat ik daarin goed vrij kwam van alle préoccupatie, en mij kon laten gaan. Bij de voordracht van het vers maakte ik weer een fout, die ik vooraf niet had kunnen voorzien, namelijk door eerst

het gansche vers in 't Hollandsch te lezen. Ik voelde onder het lezen dat het te lang was, en dat ik na elk couplet de vertaling had moeten geven. Toen sloeg ik weer groote stukken over, en maakte daardoor de gansche rede te kort. Maar het geheel was toch vrij wel voldoende en ik heb geen berouw dat ik gegaan ben.

Alles doet mij hier zoo aan mijn vrouw denken en de lieve tijd dat ik met haar hier was. De groote kamer met twee bedden en het uitzicht waarop we te samen keken.

zondag 17 januari

Amsterdam. Het is nu helder weer, en de aankomst was gunstig. Ik sliep heerlijk in den nachttrein en droomde nog al merkwaardig. Vooral de sterke impressie van Truida's lieve gezicht en de onuitsprekelijke heerlijkheid die ik er bij gevoelde. Dat deed mij denken aan de Nachtbruid. En toen van morgen het geluid van haar stem in de telefoon. De blijdschap in de woorden ‘Ben jij het?’ En toen heb ik haar weer in mijn armen gehad. ▫ Nu beklemt mij de korte tijd dat ik nog maar hier zal zijn. Twaalf dagen. En in dien tijd moet ons kindje toch komen.

Jolles telefoneerde ook goeds over Walden en de bakkers.

donderdag 21 januari

Mijn bezoek bij Julius Hart in Wilhelmshagen bij Berlijn was nog al merkwaardig. Hij was de stichter van ‘die neue Gemeinschaft’ een Waldenkolonie bij Berlijn. De motieven kwamen vrijwel met de mijne overeen. Experimenteel om te zien hoe iets zich ontwikkelen zou. Maar geen poging als de mijne, de ontwikkeling langs lijnen van geringste weerstand te laten verdergaan. Mijn inzicht van het georganiseerde denken was niet verkregen.

Hart is een nerveus, min of meer slordig en vaag type. Stotterend, goedhartig, maar toch ook weer scherp. Een tamelijk somber villatje, naargeestige omgeving. Een dochter als een modern-middeneeuwsch type, blond haar langs de ooren, fluweel keursje, argelooze fijne expressie. Een aesthetische, maar zonder aanstellerij. Een waanzinnige moeder, in licht violet gekleed, die schuw en mompelend werd binnengebracht aan de koffie-tafel en waarvan men geen notitie nam. Verder Hart's broeder een kleine, bescheiden / grijsharige idealist. Een journalist, Dr Ilgenstein, redacteur van het Blaubuch, grappig-joviaal, scherp. Een oud-lid van de Neue Gemein-

schaft. En daartusschen het intelligente gezicht van Ehbock, mijn nieuwe uitgever, die nooit het belang van zijn zaak uit 'het oog verliest, en ons ieder, onder 't levendigst gesprek, blijft meten naar onze publieke waarde. Een kostelijke theater-groep. Het milieu erg somber, houten kaars-luchters aan de wanden, een toon die aan de Blaricumsche tijd deed denken.

De dagen zijn lief en bang. Ik schrijf mijn rede op voor ‘Nord und Süd’. Het heerlijkst zijn de bezoekjes aan de kliniek en mijn kleine wandelingen met mijn lieve vrouw. Maar ontzettend beklemt de aanstaande scheiding en het nog steeds uitblijven van ons kindje. Ik slaap goed, maar het gewicht der bange dagen drukt mij toch neer. Mijn liefste is vroolijk en moedig. Goede, lieve engel.

Ik at een middag bij L. Simons met Landry en Martha. Ik was toen vroolijk en opgewekt. Ik bezocht van Renterghem en zag hem in zijn succes, de overwinning na ons lang gevecht. De zaak is nu gevestigd en erkend. Het is mijn vaste bestemming, schijnt het, in allerlei wegen de eerste moeiten te dragen en het voordeel te laten aan hen die na mij komen. ▫ Hij is nu 63 jaar. Ik moet mij altijd verwonderen over het tevreden voortwerken van zulke menschen, die toch hoegenaamd geen wijder uitzicht kennen en weten dat ze binnen betrekkelijk korten tijd afgedaan hebben, dan blijft hen alleen wat opgespaard geld, en de voldoening van in hun kleinen werkkring iets gedaan te hebben. Daarmee moeten ze dan de lastige ouderdom en den harden dood trotseeren.

Voortdurend weer het bange denken aan mijn grootsten schat. Uitzien naar het uurtje dat ik haar ga bezoeken. Hopen dat het te wachten lijden maar kwam, opdat het voorbij zal zijn.

vrijdag 22 januari

Weer goede slaap. Maar drukkende somberheid hedenmorgen. O mijn engel! mijn lieve, lieve vrouw! die mij eindelijk al de liefde-volheid gaf, al de teederheid waarnaar mijn gansche natuur levenslang gehunkerd heeft. Ik zal haar lijden niet kunnen zien, en ik zal toch niet van haar weg kunnen blijven.

Buiten is het koud en donker. Het goede nieuws van Jolles is weer afgewimpeld en de geldcrisis dreigt grimmiger dan ooit.

Wij zagen gisteren op ons wandelingetje een mooi geborduurd kinderkleedje in een winkelraam, voor een meisje van 3 à 4 jaar. Ik zei zouden wij ooit zoo gelukkig zijn ons lief kindje in zoo'n kleedje te zien, als ze speelt

aant.

aan't strand, of op't gras. Het is bijna te heerlijk om te gelooven. Maar je bent 't wel waard, jij verdient het wel' - ▫ - 'En *jij* dan!' zei mijn lieve engel.

Alles ziet somber dan. Als ik in de courant lees hoe Fransche Studenten een professor beleedigen omdat hij zijn eerlijke meening zegt over Jeanne d'Arc. Hoe ze milliarden aan Rusland leenen om de tiranniek-barbaarsche regeering te steunen, - dan schijnt het geloof aan ''t genezen der wonde' te optimist.

En Amerika jaagt blind voort, zonder aandacht.

zondag 24 januari

Ik voltooide eergister mijn artikel voor Nord und Süd, de rede 'die Mission des Dichters'. Gister morgen weer dezelfde depressie. Heden is het iets beter. Eergister was ik bij Walborg Isaachsen, waar de vier meisjes zoo vriendelijk jegens mij waren en ik vroolijk deed, maar moeite had om mij goed te houden.

Ik hoorde ook het reciet van Albert Vogel met begeleiding van Henriëtte Roll en het viel me mee. De kunstuiting heeft zeker haar recht. Het is beter aldus een ballade te zeggen, dan haar te zingen. Maar de man schreeuwt te veel.

Vandaag ben ik iets beter. Ik sliep lang, en droomde eigenaardig van een stuk of artikel, waarin het schoone niet dóór wou komen, hoewel 't er in was.

Ik lees 's avonds Livingstone. En het is opmerkelijk hoe veel minder sympathiek deze man als mensch is, dan Barth. En toch is hij even dapper, even toegewijd / even goed waarnemer, even edelmoedig en zachtzinnig. Maar hij is en blijft een bigot, zelf-ingenomen nationalist en clericaal, veel minder ruim dan Barth.

donderdag 28 januari

Eergister, Dinsdagavond 26 jan. werd mijn lieve Hugo geboren. Het vreeselijke waarop ik mij had voorbereid, kwam niet. Het ging veel voorspoediger dan bij de geboorte van Hans, en dan de bevallingen van haar jongere zusters. Het is als of haar liefde en sterk moederlijk instinkt het alles overwon. Ze was zeer rustig en moedig en haar kermen zelfs had iets natuurlijks, en geleek niets op de vertwijfeling die 't hart verscheurt. En het

kind was groot en sterk, met een grooten schedel. Ik voel recht dankbaar en verheug me over het nieuwe leven. Het gezicht van de moeder, haar expressie, haar oogen is wonderbaar mooi. Ik ben zoo blij dat ik haar dáár gebracht heb, het heeft haar zoo goed gedaan, en de hulp was zoo uitstekend.

Van nacht sliep ik goed, en hedenmorgen is de somberheid er weer, in lichten graad. Mevrouw Hijmans, die zoo hartelijk deelnam en zoo opgewonden verheugd was, is nu weer ziek. Martha was er, en haar edelmoedigheid is aandoenlijk, en de gedachte aan haar eenzaamheid kwelt me weer.

Mijn reis stel ik acht dagen uit. Ook daarover tob ik wat - en over alles. De Duitsche vertaling van de Nachtbruid met de aanmerkingen van Ehbock beviel mij slecht. Ik ben nog kinderachtig licht-gevoelig.

Bij Hugo's geboorte was de Rhapsodie van Brahms niet uit mijn hoofd, voortdurend.

maandag 1 februari

Heden heb ik in den afgrond gekeken. Het ging alles tot nog toe goed met vrouw en kind, toen Truida op eenmaal hooge temperatuur kreeg 39°5. Mijn gevoel was onbeschrijfelijk. Haar lieve, dierbare gezicht, onze innige verknochtheid door het lieve kindje, ons geluk als wij maar samen zijn - en dan die dreigende hand, die klauw, die daar boven verschijnt. Het is dan alsof er nooit iemand in de wereld zoo teeder heeft liefgehad en zóó zou lijden bij 't vaneenscheuren. ▫ 's Middags om 4 uur, toen ik wéér kwam van een onrustig loopje op straat met de vreeselijkste gedachten, waarin ik mij op alles weer trachtte vóór te bereiden, zag ik terstond dat ze beter was. En toen die zegen, die verademing! Een uur lang bleef ik onafgebroken op haar lieve gelaat kijken.

En des morgens was ik weer bij Schäfer geweest, en hij had Schumann voor ons gespeeld (Spoor, Magda en mij) en dezelfde Rhapsodie die mij bij Hugo's geboorte vervulde. En toen spraken we over Lioba en de Broeders, en de muziek die hij er bij kon componeeren. Het was een heuchelijke morgen die mij met blije gedachten vervulde. Een gedenkwaardige dag.

En toen die ernstige maning. Ik voelde dat ik niet snoeven moet, want dat ik waarschijnlijk geen kracht meer zou vinden om mijn werk voort te zetten, als ik mijn liefste niet had.

donderdag 4 februari

Het stormt, morgen vertrek ik van hier. Het was een rijke tijd hier, maar

ook vol zorg en angst. Dinsdag at ik bij Aletrino die naar Zwitserland gaat. Truida herstelde gelukkig snel en mijn kindje groeit goed. Gisteren was Betsy hier, en Magda en zij zagen mijn kindje. Ik ben er zeer mee vervuld, en moet den heelen dag aan die kamer denken met mijn schatten. ▫ Ik schreef een opstel over ‘Gezondheid en verval in kunst’ voor Op de Hoogte. Het zijn eenvoudige dingen, toch worden ze maar zelden met voldoende stelligheid gezegd.

Ik werd op 't concert aangesproken door Brusse, den schrijver van het populaire ‘Boefje’. Ik kende hem niet, en wij zaten een half uur in een café gezellig te praten, ik liet mij gaan. Het kleine gebaarde mannetje scheen mij eenvoudig, en werkte daardoor op mijn spraaksaamheid.

Gister at ik weer bij Walborg, en hoorde Mary van Eeghen-Boissevain liederen zingen. Ze heeft iets oneenvoudigs, dat Truida niet zou lijken. Maar misschien is het schijn. Ik droeg een paar verzen voor.

Ik zag de schilderijen op Arti, en verheugde me over mijn steeds vaster onderscheidingsvermogen. Er was zeer weinig goeds. Goed schoolsch werk van Wenckebach. Toorop volstrekt niet mooi. Hart Nibbrig zeer slecht. Knap, maar leelijk. Eindelijk Monnikendam, de vaardigste, die schilderijen maakt met Rembrandtiekerigheid er in, vol wel-weergegeven types, en toch even leelijk als de schilderijen van van Looy.

Nu moet ik morgen scheiden en mij kranig houden. ▫ Het tweede artikel van Trotter was niet minder goed dan 't eerste.

vrijdag 5 februari

Ik zie weer evenzeer tegen de reis op als verleden jaar. Ik denk: nu doe ik zooiets nooit weer.

Het komt omdat ik zoozeer aan mijn liefste gehecht ben.

Maar 't is toch goed te gaan. Ik *weet* het.

6 februari

Eerste dag aan boord van de Statendam. Goddank één bijna om van de tien. Hoewel het nog prachtig weer is, en ik in 't geheel niet ziek ben, voel ik mij toch weer zeer gedeprimeerd, haast erger dan verleden jaar. Ik voel niets van het vrije reisgevoel. Integendeel, ik ben feitelijk bang en nerveus. Ik word hoe langer hoe minder flink.

Bij 't afscheid liep ik te schreien op straat, en had alle moeite mijn tranen

in te houden bij Truida. Zou die groote teederheid mij verzwakken? Toen zij zei ‘Dag engel!’ brak al mijn moed. En er waren veel oogenblikken dat ik graag de gansche tocht had opgegeven.

Ook nu nog zeg ik: nu doe ik 't zeker niet meer. Soms, door een gesprek met dezen of genen fleur ik weer wat op. Maar ik heb hoegenaamd geen plezier, en zie en doe alles met tegenzin. Ik sliep vrij goed van nacht. Ik heb niet wat men sombere voorgevoelens noemt. In 't geheel niet. Ik weet dat het physieke abnormaliteit, zwakte, morbiditeit is, maar ik kan er niets aan doen. Ik verlang naar Truida, naar mijn kindje, ik vrees voor stormen en zeeziekte. Ik wou dat ik rustig thuis was gebleven. En dan berouwt het mij dat ik mij soms weer zoo flink voordoe, en zoo kalm en gewoon over mijn reizen spreek en deze pijnlijke moeiten geheel vergeet. En dit opschrijven is ook niet anders als een worstelen om onder den druk uit te komen. Het beste helpt een gevoel van resignatie: laat het ergste gebeuren, ik ben bereid. Ik behandel nu mijzelven als vroeger mijn patiënten. Is het leeftijd die mij zoo verzwakte? ▫ De boot is mooi en goed. Het gezelschap niet veel zaaks. Een juffrouw Veer de Vere die nu heel slecht piano zit te spelen, een marteling. En een paar onbeschaafde Duitschers en Hollanders. Bizonder burgerlijk en vulgair.

maandag 8 februari

Nu is het ruw weer geworden en ik ben ook allesbehalve lekker. Vannacht storm, van daag geweldige deining, eerst werd het mooier weer, nu dreigt het weer. Slapen kan ik nog wel af en toe, van nacht in het ergste geslinger droomde ik heerlijk van groote witte en paarse bloemen die ik zocht op de rotsen aan den Rijn. ▫ Zal ik dit alles eenmaal overlezen met een gevoel van schaamte over mijn lafheid en zwakheid? ▫ Ik weet wel dat ik lijd, intensief lijd. Deze sombere nerveuze stemming, en het gevoel niet weg te kunnen, niet terug te kunnen, mee te moeten, om daar in 't vreemde land verder nog te gaan, en dan nog eerst diezelfde lange ellendige reis terug - dat alles foltert me. Die eerste twee overtochten waren betrekkelijk prettig - misleidend prettig. Nu eerst voel ik wat het is, God geve dat het gauw in me opklaart, en dat ik eenmaal weer met mijn lieve twee dierbaren vereenigd word. Ik word te oud, moet ik spijtig erkennen, of ik ben door mijn gelukkig huwelijk te week geworden. Er zijn nog geen drie dagen om, van de tien - nog weer drie - en dan nog drie ... en dan

nog maar Amerika. ▫ Ik heb Ibsen uitgelachen omdat hij een tocht naar Amerika zoo'n onderneming vond!! Dat krijg ik betaald.

woensdag 10 februari

Een storm nacht en dag achter den rug. Van nacht betrekkelijk rustig en goed geslapen. Nu dreigt weer slecht weer, hoewel de zon schijnt en het zoel is. Ik beproef nu weer mijn gemoedsrust te herstellen. Maar ik blijf even nerveus. Hoe ik de dagen doorkom weet ik niet, het zijn er nu bijna vijf, bijna de helft. Ik moet het goed neerschrijven, welk een hel het voor mij is, om later wel te weten wat ik doe, als ik weer moed voel en plannen maak. Ik heb het nerveuze, teere gestel van mijn vader, op sleeptouw genomen door de flinkere natuur van mijn moeder en door mijn poëtische fantasie. En dan merk ik te laat door welke ruwe wateren ik vaar. Ik ben niet bestand tegen de realiteit van mijn imaginatie - mijn lijf - zenuwgestel, wil niet mee. Vroeger ging het nog, - maar nu heb ik ‘lost my nerve’. Vreemd is daarbij dat ik uit een ellendige, gedeprimeerde, angstige, nerveuze toestand in den slaap plotseling in liefelijke droomen overga. Dit bewijst dat mijn gestel niet *diep* is aangetast. Van nacht droomde ik erotisch, maar rustig, behagelijk, verkwikkend. ▫ 's Avonds zit ik met den kapitein te praten, en ik lees zee verhaaltjes. 's Avonds is het nog het beste uurtje. Maar ik geloof niet te overdrijven als ik het lijden der andere uren erger noem dan al wat ik mijn leven ondervond. En daarbij het weten dat het nog veel erger kon zijn. Dat er veel heviger stormen nog kunnen komen, dat ik in een derde klasse hut kon slapen tusschen vuile, grove menschen. En dat er nog verschrikkelijker toestanden worden ondergaan door misschien even gevoelige naturen. Bij schipbreuk, of andere rampen, waar de menschen hun verstand verliezen. Dat ik op 't moment eigenlijk niets te klagen zou hebben, als 't niet door mijn nerveuze teederheid was. O het is zwaar te leven. Arme menschen! arme menschgod! Het denkbeeldige, moreele lijden, dat overtreft alles, wat men zich van leed kan voorstellen. De gespannen, angstige toestand - het lijden der melancholici en zenuwlijders.

donderdag 11 februari

Nog heviger storm, van nacht geen halfuur geslapen. Om vier uur hoorde ik 't water binnenklotsen, en ik was in een paar minuten aangekleed.

Een stortzee was door een luchtkoker geslagen en overstroomde de corridor. Toen 't water was opgedweild, kleedde ik mij niet meer uit, maar bleef in mijn kleeren en beproefde te slapen, maar 't lukte niet. Het dreunen en bonzen van de stortzeeën op dek is te geweldig. Mijn hart was echter rustiger dan de vorige dagen, alsof ik aan de vreeselijke omgeving wen. Maar de heerlijke, rustige wereld waar ik in geleefd heb/ lijkt nu zoo ver! zoo ver! Aan mijn dierbaren in de verte denk ik als aan een droom, iets te heerlijks om nog wezenlijk voor me te zijn. Midden in het rumoer, het dreunen en schokken van het schip, het slingeren en het hevige kraken aan alle kanten - zag ik op eenmaal de stille, vredige kamer op de Prinsengracht waar alles nu zwijgt en kalm en rustig is en mijn liefste haar kindje voedt. ▫ Ik praat veel met den kapitein en de officieren, om het rustige van hun gewonen kalmen toon. De kapitein Bruinsma, een joviale Fries, de eerste officier Zwaan een aangenaam jong man, stevige mooie man met indisch type. ▫ Melancholiek is de maaltijd met de overdreven hotel-luxe, de weeë koksspijzen, en het orkestje, het ‘strijkie’ dat altijd lustig speelt, storm of geen storm. ▫ In mijn hut hoor ik steeds iets piepen als of heel in de verte een haantje kraait. Een spookachtig geluid.

Gister gingen mijn gedachten over Amerika en mijn voordrachten. Ik had toen geslapen. Gelukkig dat mijn overtuiging steeds krachtiger wordt. Maar ik vormde het plan om niet alleen Amerika maar ook Duitschland te bewerken. Amerika is nog zoo vlottend in zijn bevolking. Duitschland is meer stabiel en bezonken. Deze gedachten deden mij goed. ▫ Van daag echter lees ik maar een romannetje, mijn hoofd staat niet tot iets anders.

vrijdag 12 februari

De storm bedaarde wat gisteravond en ik had een heerlijken nacht, met verkwikkenden slaap. Ik droomde veel, niet ongunstig. Alleen maakte ik mij wat boos op een juffrouw (vriendin van Martha (?)) die mij een ‘bok’ noemde. Merkwaardig is de totale scheiding van droom en werkelijkheid. Er is niets in mijn droom wat herinnert aan de aangrijpende werkelijkheid waarin ik leef. ▫ Van morgen voel ik mij zeer wel en opgewekt, zonder vrees, met levendig werkende gedachten. Het weer is nog niet veel verbeterd en een nieuwe storm dreigt.

De ergste bezoeking der menschen is die eigenaardige morbide toestand die men ‘vrees’ noemt, en een ontaarding beteekent van het normale instinct tot zelfbescherming. Het is onzin te zeggen: vrees niet! evenals het

zou zijn te zeggen: krijg geen hoofdpijn. Men kan zeggen: zorg zooveel mogelijk datje geen vrees krijgt. ▫ De afwezigheid van alle vrees maakt de droomen zoo heerlijk. Er is ook vrees in droomen, maar dat is een demonische angst die verdwijnt en gemakkelijk overwonnen wordt. ▫ Op deze reis leer ik de gewichtige waarheid, dat de physieke vrees wel met den leeftijd toeneemt, in den vorm van nervositeit, maar dat de innerlijke toestand van het astraallijf, zooals de droomen toonen, daarbij niet aangetast wordt. ▫ Vrees - nerveuze vrees - is een eigenschap die tusschen morbide en immoreel in staat. Men veracht den lafaard, maar het is totaal onbillijk, want men kan een zedelijk held zijn en toch door nerveuze vrees worden geplaagd.

Physiek lijf (waaklijf) en psyche (astraallijf) hebben elk hun eigen organisatie. Het gewennen aan de beweging van een schip - het overwinnen van zeeziekte - is een vergelijk tusschen psyche en physiek lichaam, waarbij zij elk voor zich hun organisch verband eenigszins wijzigen, een andere overeenkomst aangaan, zoodat het physieke lichaam zich anders reguleert bij 't ontvangen van bepaalde indrukken, onder invloed van een gestadige correctie door de psyche. Het lijf wil het voedsel telkens uitwerpen, door een verkeerde gevolgtrekking omtrent den aard der ondervonden gewaarwording. De psyche corrigeert steeds die gevolgtrekking, en brengt het lijf tot verdraagsaamheid en tot een betere aangepaste organisatie. Van daar de gunstige werking van den slaap, wanneer het lijf geen uitwendige indrukken ontvangt, en in dien tijd gelegenheid krijgt tot reorganisatie. ▫ Hier is een fout - oogenschijnlijk - want het lijf ontvangt *wel* indrukken in den slaap. Maar niet de lijfspsyche.

Er is een psyche van het lijf en een van 't astraallijf.

Als het lijf slaapt, de geest droomt/ is er toch iets wakker en actief. Datzelfde wat de moeder doet ontwaken bij slaap van 't kind. Datzelfde wat reageert in hypnose op de suggestie. Dat is de lijfspsyche. Maar die wordt *niet* aangegrepen door de scheepsbeweging. Het is wat men de *vegetatieve psyche* kan noemen. In tegenstelling met de *sensitieve psyche* die de indrukken op het astraallijf overbrengt. En die is inactief in den slaap.

Ik ben vastbesloten recht op mijn doel af te gaan in Amerika, het stichten der Coöperatie. Dat moet het onderwerp der vier lezingen zijn.

zaterdag 13 februari

Nu is de wind Noordelijk geworden en de zee stiller. We hebben nog

drie dagen vóór ons. Ik sliep goed, hoewel de droomen iets ongunstiger waren, vermoedelijk onder wat digestie-stoornis. Duidelijk demonisch. Vreemd dat die hevige stoornissen van storm en zeeziekte niets geen invloed hadden op den droom, en een weinig zwaar eten wèl. ▫ Mijn zware depressie is weg. Ik heb lust in mijn taak in Amerika, ik vind goed dat ik gegaan ben. Ik voel mij gerust en zeker van mijn zaak. Ik zal zeker rekening houden met de ondervonden zwakheid en foltering, maar geen overdreven besluiten nemen. Als ik wat verademing gehad heb voel ik mij weer krachtig. Wel verlang ik onuitsprekelijk naar mijn dierbaren, en verheug mij nameloos op het weerzien.

maandag 15 februari

Hedennacht stil, van morgen mist. Mist is een grooter gevaar maar verwekt volstrekt niet evenredig grooter vrees. Niemand scheen bevreesd te zijn. Alleen de officieren die het gevaar beter kennen nemen mist ernstiger op.

Ik las van morgen het boek van Sidney Reeve, the Cost of Competition, en was zeer verheugd over deze kolossale versterking van mijn ideeën. Zijn middel, wettelijke vaststelling van prijs, is zonder mijn plan niet uitvoerbaar. Zijn boek is veel dieper dan dat van Henry George Jr./ the Menace of Privilege. Met behulp van Reeve's boek kan ik mijn kruistocht in Duitschland volvoeren.

woensdag 17 februari

Gister middag om één uur kwamen wij te N.Y. aan in een dikken mist. Het zag alles nat, druilig en somber. Aan den steiger was niemand om mij af te halen. Bij Martin werd ik niet verwacht. Ik ging met mrs Toepfer, met wie ik aan boord had kennis gemaakt en een vriendin van haar, het zag er alles ontmoedigend uit. Toen bleek dat een telegram van mevr. Hijmans met drie code-woorden ‘Home child Hugo’ door Ely was begrepen als bericht dat ik niet kwam. Zoo zou een lieve bedoeling nog onheil stichten. Nu is alles weer fleuriger en ten goede geschikt. De Martins zijn mij sympathiek, vooral hun vatbaarheid voor humor en hun intelligentie maken hen alleraangenaamst gezelschap. Ik zit in mijn oude zonnige werkkamer en zie over de zee, waar ver weg, drieduizend mijlen ver/ mijn liefste aan mij denkt. Zij weet nu dat ik veilig overkwam. Goddank dat ik

hier zulk een heerlijk te huis heb, zonder dat zou mijn heimwee zich zeker verheffen.

vrijdag 19 februari

Gister mijn eerste lezing. Het was weer echt, helder, zonnig Amerikaansch weer. De lezing was vol, maar ik kreeg toch een beroerden indruk. Het ging niet slecht, maar ik voelde geen sympathie. Ik zag dames weggaan, en ik hoorde later dat iemand uit Buffalo die gekomen was om lezingen daar te arrangeeren, ze na 't hooren van mij had afgezegd. Ik kreeg een treurigen indruk van het laag intellectueel en moreel peil van zulk een auditorium, en ik zag niet hoe ik, onder zulke omstandigheden/ nog vijf lezingen zal kunnen houden, voor datzelfde publiek. Ze willen lachen, en daarvoor ben ik niet gestemd. En Ely maakte mij boos met zijn onnoozele manieren, en het telkens weer terugkomen op dat lekkere brood dat ik bak. Daartoe voert de onderdanigheid aan de kudde. Werkelijk, als ik dit verblijf bij de Martin's niet had, ik weet niet of ik 't uit zou houden. Ik slaap goed en ben gezond. Maar des morgens voel ik mij beklemd. Het Amerikaansche van alles staat mij dan tegen, ik denk aan Holland en Duitschland met verlangen, en aan mijn lieve kindje en zijn moeder. Het zal echter wel beter worden, als ik meer in actie kom. Acht weken zijn gauw om, en einde April zal de blijde dag wel aanbreken dat ik weer terug ga.

dinsdagmorgen 23 februari

Zaterdag lunch in Astor Hotel, waar aanwezig waren Hamilton W. Mabie, editor the Outlook/ Dean Howells, Easy chair Harpers' Monthly/ Rd. Malcolm, van de Emmanuel beweging in Boston, Dr Slicer, puritan minister, Mr. Mackannini, van de City Club, Miss Curtis dochter van George William Curtis, Ely, Martin e.a. Ik hield een kleine rede, waarbij ik weer een meer Amerikaansche toon wist aan te slaan. Zaterdag ging ik naar Riverside, en bezocht daar Zondag ook mrs Janus. Het was mooi weer, en mr Cole en ik wandelden door Leddin's Rock park.

Geen minuut van den dag was mijn lieve vrouw uit mijn gedachten. Ik moest voortdurend smartelijk naar haar verlangen. Hoewel het mooi weer was, en mijn gastheer en gastvrouw heel hartelijk.

Gisteren Maandag, Washington's birthday, was vacantiedag en de Martins en ik maakten een groote wandeling naar New Springville op Staten

Island. Eerst bezochten wij nog Edwin Markham in Westerleigh, en toen van Noppen in New Springville. Het was prachtig weer, allerlei onbekende vogels hoorde ik, en ik vond het landschap mooier dan verleden jaar, zoo ruim en groot, met wijde vergezichten. Ik voelde een oogenblik wat verlicht en vrijer gestemd. Maar deze morgen kwam het droevige, verlangende gevoel weer. Dan voel ik mij de echte banneling, ver van huis en gezin. En dan nog die lange tocht naar 't Westen voor oogen. ▫ Maar ik heb geen klagen. Ik zal geduldig trachten uit te houden, en trachten gezond en opgewekt te blijven. Een der voornaamste kranten neemt mijn zaak op. Wel weer op z'n Amerikaansch. ‘A million for van Eeden.’

woensdag 24 februari

Gister hevige regens, den ganschen dag. Ik bezocht Hoggson en praatte lang met hem over coöperatieplannen. 's Avonds was ik bij een meeting in Carnegie Hall waar Taft sprak en Booker Washington, over de negerkwestie. Er waren ook neger-koren en een vertooning van ambachten aan 't werk door leerlingen van Hampton Institute. Ik was niet vroolijk, maar ik houd mij goed. Ik was kletsnat en ik verlangde naar Aapje en mijn kindje. Dat zal wel niet beter worden totdat ik voor goed aan boord stap voor de thuisreis. Ely spreekt al van de 3e maal terug komen, en ik luister dan zonder veel te antwoorden. Ik sliep minder lekker en was bang voor ziek worden. Bij 't minste pijntje denk ik: daar zul je 't hebben. Maar nu voel ik mij toch weer rustig en gezond. Een zoet heimwee vervult mijn dagen. Nu zijn er goddank al drie weken van de twaalf om. Als ik thuis ben zal ik spijt hebben en mij schamen om mijn zwakheid. Maar ik ben nu verdeemoedigd, mijn zwakte kennen geleerd hebbend. Toch zal ik volhouden, en de aangewezen weg doorloopen, hoeveel het mij kost.

vrijdag 26 februari

Drukke bezigheid, met goed effect, en het ontvangen van bewijzen van belangstelling en vriendschap namen mijn droeve stemming wat weg, en deden mij meer te huis voelen. Wel moet ik nog steeds onophoudelijk om mijn dierbaren denken, maar de scheiding schijnt minder onafzienbaar. Misschien kan ik 20 April, over 8 weken al weer op de boot. Hoe zal ik de dagen tellen.

Mijn plan maakt voortgang en vormt zich. Gisteren sprak ik voor de

tweede maal, deze lezingen voldoen mij niet maar ik zal er mij doorslaan. Toen was ik een uur op de redactie van de Times, en discussieerde over mijn plan en werd gefotografeerd. Daarna bezocht ik Brisbane en deed hetzelfde. Hij is de invloedrijkste journalist van de V.S. en een socialistisch plannenmaker zelf. Toen kreeg ik op de City Club bezoek van den millionair Tomlinson, die bij mij theedronk. Een corporation-lawyer, die mij zeer nuttige wenken voor mijn plannen gaf. Daarna at ik met de X club, met de professoren Dewey, Crampton, Montague and Giddings, allen van Columbia Un^{ty}. Verder Ghent, de sociaal-democraat, Irvine de Christensocialist en eenige anderen. Een lange, interessante discussie over Darwin en Darwinisme. ▫ Van nacht ontwikkelden zich mijn plannen, het schema van de hoeven, met de productie van zuivelproducten, eieren en gevogelte, in coöperatief verband en de afzet bij de groote hotels van N.Y. volgens den wenk van Tomlinson. ▫ Van daag ga ik met Hoggson naar Greenwich. Goddank! een post van huis.

zondag 28 februari

Ik was van Vrijdag op Zaterdag bij Hoggson in Greenwich, in het mooie, ruime, zonnige, comfortabele huis, met zijn volmaakte netheid en geriefelijkheid. Beter hoeft geen mensch te wonen, wat meer is is overdaad en verderf. Het gezin was eenvoudig, huiselijk, gezond en gelukkig. Toch stemde alles mij droevig, omdat ik aan mijn eigen armoedig leven dacht, en aan het gebrekkige van het land en de woning waarnaar ik zoo hevig terug verlang, om mijn liefste, en waarin ik wel zal moeten blijven. ▫ Terug in New York had ik een hevige bui van depressie, zoodat ik neiging voelde tot plotseling vertrek. Ik overwon het, door aan mijn liefste te schrijven. En ik nam deel aan de lunch in hotel Astor, waar aanwezig waren: Prof. Peabody van Harvard Un., Dr Knopf, de tuberculosebestrijder, Mrs Maybrick, die vijftien jaren gevangen zat - wegens moord op haar man, en die ik zelf altijd voor onschuldig hield en die een treffende rede hield. Mrs Gilman, de dichteres, die naast me zat, mr Sydney Reeve, de schrijver van the Cost of Competition, mr Morgenthau de millionair, en mrs van der Bilt, Belmont, de moeder van de hertogin van Marlborough Consuelo, verder Hoggson, miss Peck de bergbeklimster, mijn reisgenoot miss Veer de Vère, en nog een aantal anderen.

Het lezen van mijn proeven van de Nachtbruid deed mij goed. Het boek verkwikte mij.

maandag 1 maart

Ik sliep beter en voel veel rustiger en beter.

dinsdag 2 maart

Van daag evenzoo. Ik droomde van mijn lieve vrouw, en zag haar gezicht in mijn bed, en haar gestalte onder de dekens. Dat was heerlijk. Uit mijn droomen blijkt dat mijn lichaam sterk onder invloed van physieke neigingen is. Maar dat alles concentreert zich overdag in de meest intensieve liefde voor mijn liefste. Ik denk voortdurend aan haar, dag en nacht, en dit liefhebben, zoo volkomen beantwoord, en zoo zonder eenige schaduw of belemmering, accumuleert als 't ware tot een durende verrukking.

Ik sprak Zondag voor de Y.M.C.A. over psycho-therapie. Vanavond voor Cooper's Union over Coöperatie. Soms voel ik alsof ik nu maar moest uitscheiden met die voordrachten - maar helaas! nu moet ik voort. En de miserabele geldsatisfactie komt in plaats van betere voldoening.

Gister middag een lang gesprek met de mooie, ongelukkige vrouw van Upton Sinclair. Voorbeeld van het misdadige van een huwelijk uit vriendschap. Een Hedwig-lot heeft ze gehad.

zaterdag 6 maart

Northampton, Mass. Ten huize van G.S. Lee, den schrijver van Inspired Millionaires. ▫ Mijn toestand is aanmerkelijk verbeterd. Ik moet dan ook erkennen dat alles mij meeloopt, en ik meer succes heb dan ik had durven verwachten. Ik sprak Woensdag over Psycho-therapie voor een klein gehoor, en ik ben op drie dagen achtereen 's middags bij mrs Sinclair geweest. Het spreken met haar deed mij goed, ik voelde al mijn eigenheden die in dit land geen weerklank of voedsel vinden, nu weer tot hun recht komen. Zij is een der nieuwe, kinderlijke, teedere zielen die zich nauwelijks kunnen handhaven, en lijden onder de instinktieve vervolging van de kudde. Haar blijdschap, haar dankbaarheid, voor mijn bezoeken en mijn toespraak was roerend. En ik had daartoe niets anders noodig dan een weinig openhartigheid. Al hetgeen ik in mijn lijdensjaren heb opgezameld schijnt toch wel eenige uitwerking te hebben. Alleen door het te toonen doe ik goed en breng ik troost.

Donderdag sprak ik weer en nu was ik tevreden met dat werk, en voel

ik geen ergernis of tegenzin meer. Langsamerhand verzoen ik met mijn verblijf en arbeid hier, ziende hoezeer het gewaardeerd wordt en uitwerking heeft. De bittere scheiding wordt dan met meer geduld gedragen. ▫ Donderdag avond at ik bij Tomlinson de millionair, corporation lawyer. Aanwezig waren Mr Vale, de directeur van de Telefoon Cy van America, een dikke, grijze, blijkbaar conservatieve en zeer rijke zakenman, die voornamelijk was gevraagd om met mij te discussieeren, verder Commissioner Andrews, een oude, droogkomieke, sarcastische beambte, die geheel op mijn zijde bleek, verder een democraat-freetrader, die nooit van een Hollandsche literatuur gehoord had, en een paar jongelui, zoon en neef van Tomlinson, beiden met zeer geavanceerde denkbeelden. We spraken veel over farmen en socialisme, en Tomlinson zei het volgende merkwaardige: ‘Als ik mijn kinderen wil opvoeden in wat ik goede, eerlijke, zedelijke beginselen vind dan maak ik ze ongeschikt voor zaken.’

Gisteren, Vrijdag, spoorde ik hierheen. Mijn gastheer hier is zeer zeker een geniaal schrijver en origineel denker. Een die met Thoreau en Emerson genoemd zal worden. Zeer interessant is het voor mij te zien, hoe mijn New Yorksche vrienden dezen man totaal niet waardeeren. Mrs Martin b.v. vindt zijn boek nonsens, lacht en spot ermee. Het was verkwikkend voor mij te zien hoe blij en dankbaar Lee was door mijn kalme appreciatie. Ik die niets weet van de locale toestanden, behandel hem en spreek over hem, precies zooals ik over Thoreau zou doen, en zie niets arrogants in zijn vergelijking van hemzelven en Thoreau. De Amerikanen, voor wie Thoreau een beroemdheid is en Lee niet, kunnen hem door dat verschil in aureool absoluut niet beoordeelen, zij zien Lee niet, en vinden het belachelijk Lee met Thoreau of Whitman in een adem te noemen. Wij hadden veel goede gesprekken en het voelt als een groote versterking wanneer de verstrooide groep-brekers op deze wijze met elkander in verstandhouding treden. Lee is veel zachter, beminnelijker, liever dan ik. Misschien nog te veel van den dominee. Maar hij is toch sterk, en vol van het nieuwe. ▫ Ik sprak voor een gehoor van misschien duizend jonge vrouwen, vrouwelijke studenten van Smith's College, en ik sprak beter en had meer succes dan ik ooit in dit land deed en had. Over Hollandsche litteratuur. Van morgen beklom ik met Lee Mount Tom op sneeuwschoenen. Een glorieuze heldere, zonnige dag. Wat een groot land, met zijn wijde heuvel horizonten, zijn groote rivier, zijn heldere atmosfeer. Van middag waren we op 't college, en zagen de meisjes. Er was een basketball wedstrijd en ze droegen hun sportpakjes en er was veel vroolijkheid, gezang en animo. Toen werd ik weer droefgeestig.

dinsdag 9 maart

Weer op Staten Island. ▫ Mijn verblijf bij Lee heeft mij verwonderlijk verkwikt. De groote goedheid en zachtheid van dezen man, zijn enthousiasme, zijn kinderlijkheid, zijn dankbare vereering van mij, zijn behoefte mij goed te doen en te helpen, dat alles heeft me diep getroffen en ik voel dat het voorbarig van me was te zeggen dat ik nu wel geen vrienden in mijn leven zou maken. Hij is mijn vriend, of ik 't wil of niet. ▫ Hij is niet mooi. Lang, mager, bleek, met een grooten neus, en een bokken-mond. Maar zijn oogen kunnen met arends-blik kijken, en hij is vol humor. ▫ Zijn vrouw is klein, en naar 't schijnt ouder dan hij, niet mooi, en met bruine, vriendelijke oogen. Haar conversatie had iets bekrompens hoewel ze vrij intelligent is, maar ze was dogmatisch en had dezelfde vrees voor de toekomst als Martha. Ze geloofde in Symbolisme. Ze is schrijfster en verdient geld genoeg voor beiden, zoodat hij op eigen wijze kan voortwerken. Ik las een boek van haar, Simeon Tetlow's Shadow. Zeer knap werk, met feodale moraal in modernen tijd.

Zondag naar huis sporend zat ik in de tram een jong echtpaar, dat ik terstond voor Duitschers aanzag. Ze hadden iets intiems, hartelijks, niet-Amerikaansch. Ik had een gevoel dat ik met hen kennis wou maken. En zie, het bleken gasten te zijn door de Martin's uitgenoodigd. De heer en mevr. Dr Hegemann. Aardige, sympathieke menschen, vol sociaal idealisme. Ik ga er Maandag lunchen. Ze zijn uit München, en blijven maar twee jaar hier. Gister lunchte ik bij Charlotte Perkins Gilman, de dichteres. Ik las haar verzen en mag die graag. Haar boek over de vrouw en economie ken ik niet. Ze is zeer bekend, ook in Europa, door dat boek. De Martin's zeiden me dat ze zeer ongelukkig is, met al haar faam. Maar ik vond haar recht goedhartig en eenvoudig. Alleen zeer vervuld van haar sociale ideeën. Ik gaf een dieper uitleg aan haar gedachten, en sprak van het ideaal-anarchisme. Maar dat begreep ze niet. ▫ Bij haar was een mrs Campbell, een oudere dame, ook een schrijfster van een boek ‘Prisoners in Poverty’ of zooiets. Het aardige was dat die terstond over Lee begon, en bleek hem te waardeeren. ▫ De dochter van Mrs Gilman, een bleek aristocratisch type, doet aan schilderen, evenals haar vader, mr Stetson. Maar dat was niet bizonder, en ik zeide ook niets. Ze nam het echter heel goed op. We wandelden langs de prachtige Riverside Avenue en zagen Grant's graftombe.

De vrouw van Lee zeide: ‘ze vinden mijn man wel eens verwaand. Maar

aant.

geef hem ook maar een klein weinig van wat hem toekomt, en zie eens hoe bescheiden hij wordt.' ▫ Precies zoo gaat het mij.

Vandaag een heerlijke brief van mijn vrouw, vol van Hugo, en zijn mooie, blauwe, sterren-oogen. Die maakte mij zoo gelukkig. ▫ Over acht weken kan ik al weer thuis zijn, als alles meeloopt, Deo Volente.

zondag 14 maart

Een week van zoo snel en rijk leven dat ik niet tot opschrijven kwam. ▫ Woensdag eerst lunch met Boyden van de American Magazine, gesprek met de redacteur en afspraak om een serie artikelen voor hem te schrijven over Happy Humanity. Daarna de kennismaking met Hugh Mac Rea en zijn kolonisatieplannen in Wilmington. ▫ Toen het gesprek met Walter H. Page, waarin hij beloofde 'the Quest' uit te geven, en mijn andere boeken. ▫ Toen bezoek bij Dabo, waar ik versterkt werd in mijn hooge schatting van zijn werk. 's Morgens de voordracht over Psycho-therapie.

Donderdag 11. De laatste lezing over Happy Humanity. Het ging nu alles goed, en ik ben blij dat dit achter den rug is. Lunch bij Ely. Daarna bezoek bij Tomlinson, en toen weer bij Mac Rea waar ik de kaarten en photo's van de Wilmington kolonie's zag. De Grieksche secretaris Adossidos. Ik maakte plan den 19e met Mac Rea naar Wilmington te gaan.

Vrijdag 12. Om 12 uur naar Stamford. Ik ben aan 't corrigeeren van de Nachtbruid en verdiept in 't boek en vol liefde er voor. In Stamford de auto aan 't station met Amerikaansche en Hollandsche vlaggen. De twee dagen een vreemde droom, vol grillige en ook mooie aandoeningen. Het feest in de blokhut, met de groote schoorsteen en de vlammende reuzenblokken. De twee uilen er voor. Het schemerlicht, de kaarsen, de kwasi-Hollandsch gekostumeerden, maar een totaal onhollandsch geheel, bijna spookachtig, maar fantastisch, rijk, uniek. Nieuwe wereld-sensaties. Lange Goudsche pijpen, en bier uit steenen kroezen. De namiddag in een oogwenk om, met toasten en gezang. Ik dronk op de 'Witch of Stamford.' De oude Commodore die liedjes zong en toastte. Een half-artistieke, half millionairs-atmosfeer. Het geanimeerde praten in de stoelen om het houtvuur. Toen het ongeluk met de automobiel. De malle, dikke dame die bijna verpletterd was. De hip-hip-hoera's voor den ierschen chauffeur, in de schemer van de blokhut. Toen het nagesprek met Virginia en Helen en Marjon. Den volgende morgen het bezoek bij professor Thaddeus Wakeman, de oude

filosoof in het prachtige land, slordig en vies, vol van Goethe, Metchnikoff en Lester Ward. De groote serre's op Lindenlodge vol anjers en rozen. Dickinson, genaamd Pip, de jongen van 10 jaar, die al een vertrouwd chauffeur is. Het snelle rijden in de buggy met het vurige paard. ▫ Dit alles was leven, rijk leven, en ik voelde of ik ruimer werd, mijn kleine vrees verloor, en weer in het wereld-leven intrad. Dit is niet een *minder* naar mijn huis en lievelingen verlangen, maar een *rustiger*, breeder, kalmer verlangen. Een zich meer thuis gevoelen overal. Ik sliep van nacht diep en zwaar, en voelde gisteravond zeer goed en tevreden. Een lieve brief van mijn Aapje wachtte mij op.

Dit feest was al verleden jaar beraamd maar ik kwam niet toen, omdat ik meende dat de Witch of Stamford, Helen Smith, de millionairsdochter, ernstige teekenen van verliefdheid toonde. En nu liet ik mij overhalen om toch te komen, en Helen zorgde dat ik niet in twijfel kon blijven over haar gezindheid. Zooiets had mij in mijn jonge jaren moeten overkomen, wat een glorie. Het zachte, modeste Keesje van de Oudegracht, amant van een Amerikaansche millionaire. Het is vol doordringende humor. Maar het geval bezorgt mij geen moment onrust, en laat mij geheel kalm en in mijn wel-afgebakenden weg. Zij is een wonderlijke vrouw, wild en geestig, zorgeloos en goedhartig, maar eigenlijk geheel ongecultiveerd van geest, en ze heeft niets van het mooie, zuivere gemoedsleven, het innige en natuurlijke dat mij met mijn dierbare lieveling verbindt. Maar ik geloof dat ze 't vermoedt en daarom die grenzelooze vereering voor me voelt. Als een instinctief verlangen naar het diepere gemoedsleven.

maandag 15 maart

Ik ben met dat al maar weer geheel hersteld en in betere conditie dan in langen tijd. Het is merkwaardig, hoe een verblijf in dit land mijn zenuwen versterkt. Van het gedeprimeerde, nerveuze, vreesachtige is nagenoeg niets meer over. Soms even een schaduw er van, die terstond verdwijnt, en aantoont hoe het geweest is en hoeveel beter het nu is. Ik heb ‘my nerve’ terug, ik voel weer even koelbloedig als toen ik jong was, in auto's, liften, booten en sporen. Ik bewonder New-York, en ben dóór en dóór rustig, en te huis in de groote stad. Het voelt als mijn eigen land - wat vertrouwdheid betreft. Al zou ik er niet aarden, als bewoner misschien. Ik ga deze week nog niet naar Wilmington, maar de kolonisatieplannen daar worden steeds

waarschijnlijker. Deze middag conferentie met Tomlinson, Hoggson en Mac Rea.

woensdag 17 maart

Ik ben beschaamd. Ik schaam mij over hetgeen ik de vorige dagen schreef. Het is een filister-achtige en kleine zienswijze die een nobele natuur niet durft vertrouwen. Helen Smith is een nobele natuur en ik heb haar onrecht gedaan. Het is alsof ik voortdurend door kleine, malicieuze invloeden belemmerd werd om haar in zuiver licht te zien. De Ely's, de Cole's, al die vlekkelooze burgerlui die mij voor haar waarschuwden en - met succes - van haar weg trachten te houden. Hoe kinderachtig schijnt mij dat alles nu. Ik dank God dat ik de moed en oorspronkelijkheid gehad heb, mijn eigen weg te gaan. Nu is dit land eerst mij lief geworden, nu eerst voel ik mij voldaan in mijn werk, en diep gerust in mijn ziel. Nu ik een edele, diepe, eerlijke affectie heb erkend en gewaardeerd.

Hoe prachtig was New-York gisteravond. De Singer toren in vollen gloed en links en rechts, in een wijden cirkel om het donkere water, de stralende lichtvonken. Het was een wonder-aangrijpend schouwspel. Dagelijks word ik dieper door de schoonheid dier stad bewogen. ▫ Ik ben nu zoo rustig en gelukkig. Zoo dankbaar. Ik voel mij zoo veilig. Ik kreeg een lieve brief van mijn dierbare vrouw met een lokje haar van ons kindje. Het is nu alles rondom me vol warme glorie. Het Heelal is als levend van liefde voor me. De vrees is verstorven.

22 maart

In den sneltrein naar Chicago. Ik voel mij soms als iemand die een snelle stroom afvaart, eerst beangst, en langsamerhand meer en meer gerust en verheugd over de snelle vaart en het prachtige schouwspel. Ik vertrouw mij nu weer geheel aan mijn noodlot toe, ik ben gelukkig, in-gelukkig en niet meer bevreesd.

Ik spoor nu langs de groote meren. Hun kleur is als die van de Zuiderzee. Er is nog veel ijs op.

Woensdagmiddag was ik in 't Hippodroom en zag de verwonderlijk gedresseerde zeehonden.

Donderdag den ganschen dag op Staten Island, brieven schrijvend en de Nachtbruid corrigeerend.

Vrijdag naar Stamford. 's Middags met de Buggy naar Riverside. De eerste teleurstelling in dit land kwam Donderdag, de weigering van Page van ‘the Quest’, maar ik hield mij goed, en ging Zaterdag morgen al naar Putnam, om hem te vragen.

Zaterdag lunch bij Ely, met Kennedy de acteur-tooneelschrijver, zijn zuster Mrs Gorst, een geaffecteerde Engelsche, en miss Wald, die mij zeer sympathiek is.

's Avonds de ‘entertainment’ in Stamford waar Helen spelen moest. Er waren wel aardige dingen, maar ik was toch blij dat het uit was. Ik zeide haar dat ze zulke dingen niet doen moest. Ook vond ik haar keuze niet goed. Ze neemt het alles zoo dankbaar, deemoedig en goedig op. Het is een van de naar verlichting en verheffing smachtende naturen, die in een gewone omgeving alles verkeerd doen en daardoor aldoor misverstaan worden.

Gister, Zondag, een rit naar een groote hoeve van de Commodore/ een mijl of drie in 't land. Het was heerlijk zonnig weer. Ik zag een snip uit 't moeras vliegen en hoorde veel voorjaarsvogels. Het was zeer Zondagsch en stil. Ik stoeide met Pip en was zeer vroolijk. Een heerlijke studeerkamer wordt voor me ingericht. ▫ Linden Lodge is een huis om er zoo een novelle over te schrijven, misschien maak ik er wel een drama van. Helen zou een prachtige figuur kunnen zijn voor een drama. En de spanning is er al, met de gezelschapsjuffrouw/ door Helen vroeger aangesteld en die nu niet meer weg te krijgen is en den ouden man weet te beheerschen en op zijn geld aast en Helen brutaliseert.

dinsdag 23 maart

Madison Wisc. Gister avond om elf uur hier aangekomen. Ik was niet moe, en sliep hedennacht heerlijk in de University Club. Er was niemand aan den trein omdat ik den verkeerden trein had genomen. Toen reed ik in een oude vigilante, waar de twee dames ongevraagd bij kwamen, naar prof. Jastrow's huis. Het geval was zeer komisch, vooral omdat de koetsier maar weg reed zonder dat iemand van het drietal had gezegd, waar hij of zij heen wilde. Er was iets wonderlijks in deze burgerlijke, landelijke gemoedelijkheid, het provincie-steedsche in een zoo vèr land, dat voor kort nog wild was. Bij Jastrow keurige, fraai gemeubileerde en verlichte kamers, met photo's van Italiaansche kunst, alsof 't in Berlijn was.

Ik heb zooeven de voordracht gehouden en verwonderde mij over de

psychologie van 't geval. Dezelfde voordracht, die in Northampton zoo uitstekend slaagde, voldeed mij hier absoluut niet. Misschien lag het aan de slechte voorbereiding doordat mijn hoofd te veel met andere dingen vervuld was. Daarbij een minder bevattelijk publiek, dat mij niet tot vuur kon brengen. Ik was in 't geheel niet op dreef en sprak ook slecht en daardoor was de tijd niet behoorlijk gevuld en in plaats van tijd te kort te komen was ik te vroeg klaar, wat altijd een miserabel gevoel is. Ik moet mij niet door een toevallig geslaagde rede laten verleiden die niet behoorlijk te prepareeren.

Vanmiddag zag ik het prachtige Universiteitsgebouw met de marmeren trappen. Het museum met de indiaansche zaken, met de oude kolonisatie overblijfselen, de koperen pijl- en lanspunten uit de voorhistorische tijd, die hier uniek zijn, omdat koper hier soms gedegen gevonden wordt. Verder de groote bibliotheek met 400000 boeken. De oud-hollandsche boeken uit de Tank-bibliotheek, hoogst merkwaardig. Dan de voorwerpen door tornado's vernield, zware stukken ijzer dwars door boomen gedreven, een hooi-vork door een paal, enz. Ik deed ook een wandeling door de stad en zag de meren, waaraan de stad ligt. Ze waren nog met ijs bedekt. Toen een theereceptie bij professor Hohlfeld, waar ik een verbazend aantal handen te geven en namen te onthouden had. Opmerkelijk was de afwezigheid van mooie vrouwen en van Angelsaksische typen, of Amerikanen, het waren de bekende Hollandsch-Duitsche, min of meer burgerlijke en leelijke typen van 't Europeesch vasteland. Daarna wandelde ik met mrs Presber naar haar huis, om haar kinderen te zien. Zij is de gescheiden vrouw van Else Otten's zwager en leeft hier met vier mooie, flinke kinderen. Ze was zeer spraaksaam en leeft in een aardig huis, buiten de stad.

Ik werd aangenaam getroffen door het gezicht der mooie eekhoorntjes die hier overal vrij en wild in de stad rondspringen. Ze zijn verbazend mooi van kleur en elegant van houding, en zoo tam dat ze uit de hand eten en op schouder springen. Een verordening verbiedt hen kwaad te doen of te vangen. ▫ De zoon van mrs Presber vangt slangen in den zomer, vertelde mij zijn moeder. Zelfs groote, giftige, van vijf voet lang. De jongen vertelde me dat ze elken winter sterven, maar dat de eieren overwinteren en des voorjaars door de zon uitkomen. Er zijn ook ratelslangen.

Het wapen-dier van Wisconsin is de ‘Badger’, de Amerikaansche Das.

De lezing Woensdagmorgen ging veel beter en had veel succes, de studenten begroetten mij met den ‘Sky rocket’ een soort welkomst-kreet. Sssh! ... whoe-oep ... ssh! ... haâa!!! Dat vond ik erg aardig. ▫ 's Middags

lunchte ik bij den bekenden socioloog Dr Richard T. Ely, wiens boek over Economie ook in 't Hollandsch vertaald is. Een klein, pittig, uiterst bedaard mannetje met wit haar. Hij liet me zijn manuscripten zien, met een zekere schaamte, dat hij zooveel geschreven had. ▫ Ik zag ook 't kapitool, waar de Universiteit een kamer heeft om studenten in wetgeving op te leiden. ▫ De Universiteit heeft ook een farm. Op de club eten ze Universiteits-boter. ▫ De studenten hebben een coöperatieve winkel. ▫ De lezing 's middags was zoo vol, dat over tweehonderd menschen moesten afgewezen worden. ▫ Den vorigen dag voelde ik hoofdpijn opkomen, maar ik wist die te bezweren door een half uur slaap. ▫ Gister avond - toen ik liever rust had gehad - nog een diner bij Jastrow waar ook de president van Hyse was. Ik las Hollandsche verzen.

donderdag 25 maart

Nu zit ik in mijn prachtige hotelkamer, in hotel Majestic te Chicago. Ik ben zeer tevreden en opgewekt. Ik zie uit over het Michigan meer. Ik vind dat het reizen hier gemakkelijk gaat.

vrijdag 26 maart

Chicago. De lezing verliep gisteren uitstekend. Ditmaal was het aan huis bij een multi-millionair, Ira Morris, een jood, zoon van een business-man (packer). Het was een beminnelijk jong echtpaar, de man was uit zaken gegaan omdat het hem tegenstond en wijdt nu zijn leven aan kunst en wetenschap en sociologie. Ondertusschen zag zijn huis verbazend weelderig, en had zijn vrouw de mooiste parelsnoeren aan die ik ooit zag. Er waren een honderdtal gasten, waaronder Dr Turck / een zonderling Amerikaansch type, meer op een Griek of Turk gelijkend, die onderzoekingen doet omtrent het weerstandsvermogen van serum tegen toxinen, o.a. bij maagzweren.

Payne is een typische literator, die zwaar rookt. Iets als Mac-donald in Harrow, verzot op literatuur. Maar een literaire en *niet* dichterlijke geest, die van Lee noch Shaw iets begreep. ▫ Verder de gewone fashionabele typen. Een oude dame met stijve, grijze krulletjes (Agrippina) en een klatergouden strik in 't haar, zwaar geblanket. Een malloot van over de 70 jaar. Ik sprak goed en er was veel appreciatie. ▫ Nu ga ik naar Indianapolis, hoop hier terug te keeren.

zaterdag 27 maart

Indiana is een vruchtbaar land vol hoeven. Maar de hoeven zagen niet welvarend of aantrekkelijk. Veel maisvelden, met de dorre stengels. Een paar paardengeraamten bij een poel. Veel rivieren met geel water. ▫ Indianapolis is ruim gebouwd met veel gazons en boomen. Ook verbazend monumentale gebouwen en gedenkteekenen, alles zeer imitatie. Mijn voordracht ging goed, het publiek een club-publiek, maar ze schenen zeer onontwikkeld en deden domme vragen. Toen werd ik aangesproken door de hartelijke Hanna Wolff de pianiste, met haar man, Freeman, en ik ging met hen naar huis en sliep op een echt logeerkamertje met Hollandsche meubeltjes. Ze speelde heerlijk voor me, Beethoven. Haar spel was mij zeer sympathiek, meer dan van iemand die ik mij herinner. Zoo vol vastheid en ziel, zoo origineel. Ik sliep kort en verkwikkend, om 7 uur op, met de Freeman's de stad gezien en de lange reis weer terug naar Chicago, waar ik van avond een mooi orkest-concert bijwoonde in de Orchestra Hall. Brahms' 4e symphonie en een pianiste Alide Verne. ▫ Hanna Wolff was het met mij eens over Wagner. Dat is wéér een componist die mij bijvalt.

maandag 29 maart

Streator Ill. In een keurig huis van mr Plumb/ een tegelbakker, en makelaar in vaste goederen. De vrouw een type als mrs Cole, New-England menschen. Het huis ruim, comfortable en zeer in de puntjes.

Eergister terugkeer naar Chicago, gegeten met Payne in de Cliff-dweller Club, daarna goed concert in de Orchestra Hall, orkest van Stock/ 4e symphonie van Brahms. Een pianiste Alida Verne, zeer vlug en vaardig en sterk. Ik logeerde in Majestic en sliep, evenals altijd tegenwoordig, vast en verkwikkend, doch vroeg wakker, 7 uur. ▫ Er is geen spoor van helderheid in de droomen. Ik slaap dadelijk in en ben vroeg wakker, en voel dan geheel uitgerust. ▫ Gister lunchte ik bij den millionair Ira Nelson Morris, hij is een gevoelig, artistiek man. Zijn vrouw bracht me in de auto naar den trein. ▫ Ik sprak gisteravond voor een goed gehoor hier. Merkwaardig was dat ik hier in dit prozaïsche stadje, in 't binnenland, twee van mijn eigen belangrijke ideeën tegenkwam. De gewezen mijnwerker Williams, die het inzicht had van de revolutie van boven af, en van het onbevredigende van individueel voortbestaan. En mr Plumb, de tegelfabrikant die het denkbeeld uitsprak dat wij menschen de cellen zijn van een grooter lichaam. Dat trof

mij zeer. ▫ Ik voel een beetje ongelukkig door het lange gemis aan brieven. ▫ Ik zag ook 't merkwaardige boek van Bucke, Cosmic Consciousness.

dinsdag 30 maart

Chicago. Weer in Majestic. Gister uit Streator terugkomend had ik juist tijd om me te kleeden en telefoneerde naar Morris die mij met de auto kwam afhalen om bij Jane Addams te gaan eten op Hull-house, de reusachtige stichting in de armenbuurt van Chicago. Wij aten in de gemeenschappelijke eetzaal en zagen het groote gebouw met club-zalen, gymnastiekzalen, voordrachtzalen, instructiekamers voor ambachten, typewriten, pottebakken, smeden, enz. Een zonderlinge combinatie van school, kerk, societeit, van eenvoud en van luxe. Alles het werk van Jane Addams. Ik kon niet nalaten het te voelen als een vertoon van goedgezindheid, zonder waarlijk diep-heilzame beteekenis. Het zaakje kost 40000 dollars 's jaars. De voornaamste kunst van Jane Adams is, behalve het organiseeren, - het bijeenbedelen van dit geld. ▫ Daarna gingen we naar de Comedie en zagen een stuk Ganton & Co, waarin de ‘packer’ de Chicago-fabrikant van vleeschwaren, de millionair zakenman wordt uitgebeeld. Het stuk was pover, maar het spel goed, en de uitbeelding slaagde wel. Curieus was dat ik er zat met den zoon van den man die als model had gediend. De oude Morris was de groote ‘packer’ van Chicago. ▫ Den volgenden morgen werd ik weer door de auto gehaald om bij Morris over zijn werk te praten. Ik mag hem graag lijden, hij is een gevoelige, artistieke jongen. Impulsief, sensueel, verstrooid, vol generositeit, kinderlijk, ondernemend. Zijn werk was nog weinig-zeggend maar misschien wordt het iets. ▫ Hij hing zeer aan me, en vertrouwde mij al zijn intieme streven. Ik bleef er lunchen, met Robertson de acteur (broer van Forbes Robertson uit Londen) en zijn vrouw en zoontje. ▫ 's Middags ging ik weer met vier dames naar 't theater: ‘la Souris’ van Pailleron. Wij amuseerden ons wel. Ik at weer bij Morris, nu met mrs Sheldon en haar zoon. Zij is een zeer ontwikkelde en interessante vrouw, wier jongste zoon, 23 jaar, een welgeslaagd tooneelspel schreef ‘Salvation hel’ dat nu op verschillende plaatsen gespeeld wordt. Het was een eigenaardige avond. We lagen op groote berevachten om een electrisch verlichte fontein midden in de kamer, en praatten over kunst. En mrs Morris floot een solo. Morris liet zijn schatten zien, schilderijen - één mooi van Lawrence, een van Kever en Zoetelief Tromp, middelmatig en veel prullen - zijn prachtige perzische kleeden, zijn edelsteenen en

Egyptische en Syrische kostbaarheden, van zijn reizen meegebracht. Het was weidsch en toch gemoedelijk-gezellig.

donderdag 1 april

In den trein. Gister morgen ging ik weer naar Morris, die mij de secretaris van zijn moeder meegaf om Chicago te zien. Toen zagen we eerst de stockyards, de groote slachterijen, waar Morris zijn rijkdom uit heeft. Het was wel afzichtelijk, maar niet zoo erg als ik verwachtte. Het was zeer ordelijk en zindelijk, en het afgrijselijke niet erger dan in een gewone slachterij. Buiten ziet men de roodbruine koetjes nog rustig en geduldig staan eten, in de vierkante omheiningen. In 43 minuten zijn het stukken vleesch in de koelkamers. De schaapjes troffen me het meest, zooals ze op elkaar gepakt stonden, zonder blaten of geluid, alleen maar trachtend bij elkaar te blijven in hun kudde instinct, met de stomme, geduldige expressie in hun groote, donkere oogen. En dan het onvermijdelijke noodlot dat hen één voor één pakt, bij de achterpooten en omhoog hijscht. En geen een van al die donkere oogenparen werd gespaard. En zoo gaat het elken dag daar, duizenden per dag. De man die daar dagelijks duizenden levens uitbluscht, - ▫ Het vordert wel veel vuil om een bloem te laten bloeien. Welk een afzichtelijke basis voor onze beschaving. Ik zou wel wenschen dat ik vegetariër had kunnen blijven. Het is een diepe vernedering voor ons, dat dit alles voor ons leven en ons mooi noodig is. ▫ Daarna zagen we de Universiteit / door Rockefeller gesticht. Een groep tamelijk leelijke gebouwen, een weinig op de Engelsche colleges geïnspireerd / maar smakeloos. ▫ Daarna een heerlijke afwisseling in de groote serres van het park, met een overvloed van geurige en kleurrijke bloemen, een berg ter weerszijden van hel-kleurige cineraria's en de fijne geur van het gele citroenkruid. Dat nam de ‘leelijke smaak weg uit de mond’. ▫ Eindelijk het museum, waar ik één zaal vond met meesterstukken. Een prachtige Rembrandt, een Hals, een ter Burg, een paar Hobbema's, waarvan één zeker echt, een Jan Steen, een goede Ostade, - en een prachtige voorstudie van de Delftsche Vermeer / van zijn gezicht op Delft in 't Mauritshuis. Een heerlijk stuk. ▫ Van de modernen niets van beteekenis. Een schilder uit Chicago (Giraud geloof ik) die het Amerikaansch landschap vrij goed gaf, hoewel niet als Dabo. ▫ Mijn begeleider vertelde mij met veel voldoening dat alles in dit museum echt was. Hij hield de gansche collectie pleister-afgietsels in de beneden etage voor origineelen. Het was een diepe ontgoocheling voor hem toen ik op de giet-naden wees en op de

etiketten, en zei: dat zelfs het rijke Chicago zoo'n collecte origineelen niet betalen kon. ▫ Hij was zeer trotsch op zijn stad en zei dat ik het onvoltooide maar over 't hoofd moest zien, want dat het al heel mooi was in zoo'n korten tijd zoo'n groote stad te maken.

Van morgen, wakker wordend in den trein kreeg ik weer de impressie hoe leelijk de Amerikanen dit land hebben gemaakt. Het land der onbegrensde leelijkheden. Dit was misschien een lage morgenstemming, maar er is waarheid in.

2 april

Lawrence. Kansas University. Twee heerlijke voorjaarsdagen. Een transparante atmosfeer, en de zilveren boomstammen met de bruine bloesems prachtig tegen de helblauwe lucht. Verre verschieten van af de Universiteitsheuvel. Ik kwam om elf uur aan en vond prof. Carruth aan den trein. Een groote post met twee brieven van Aapje. Haar tobben met Hugo's voeding deprimeerde mij wat. Vandaag een betere brief. Ik sprak gister denzelfden middag in een groot auditorium voor misschien 1000 menschen. Ik was wat moe en heb ook van nacht niet zeer diep geslapen. Maar ik ben frisch en krachtig. Vandaag spreek ik tweemalen, maar ik zie verlangend uit naar het einde, als ik de terugreis begin. Des namiddags soupeerde ik in de dames-studentenclub. Ik zag zelden zooveel mooie jonge vrouwen in één huis. Gezond, mooie tanden, flinke figuren. 't Is waar, er ontbreekt iets - iets ja! wat is het? Dat wat menschen als van den Broek heemzucht doet voelen. Het diepe, innige. Van alle Amerikaansche vrouwen waren het alleen Meta Sinclair en Helen Smith die er een zweem van toonden, en die twee zijn er dan ook eenzaam door, en ongelukkig - en als smachtend naar hetgeen ik hen er van geven kan. Een der meisjes vroeg mij voor tafel te bidden, wat ik niet deed. Aan 't eind sprak ik een paar woorden om hen dit te verklaren. Daarmee deed ik Carruth groot plezier. Toen ging ik het arme meisje bezoeken dat een hevigen aanval van chorea had. De familie overstuur. Ik trachtte er wat rust en goeden raad te geven. Tot slot een gesprek om het haardvuur bij Carruth. ▫ Van morgen eerst een bezoek bij het zieke meisje. Daarna weer een toespraak tot de studenten, bij een Vrijdagmorgen godsdienst oefening. Het godsdienstig leven is hier zeer curieus. Er zijn veel secten en kerken, maar ze doen allen mee aan allerlei gezamenlijke formaliteiten. En het gaat zonder iets wat men in Holland als ‘stemming’ verlangt. Het gaat midden in de vroolijkheid en 't gewone

leven. Men begroette mij weer met een ‘college-yell’. Ik sprak over Significs. ▫ Ik zag de mooie roode kardinaals vogel, heel tam. En weer tamme eekhoorns en konijntjes overal in de stad.

4 april

Lawrence. Warm voorjaarsweer. Gister mijn verjaardag. Ik kreeg veel brieven van huis. Nog een van mijn liefste en van moeder en Martha Hans en Paul. Een telegram van Helen. Zoodoende voel ik hier in de verte toch de nabijheid van alle liefde die ik in de wereld ondervind. Ik heb toch veel reden tot dank.

Ik vertrok 's morgens vroeg al van hier naar Kansas City, en zag daar twee hospitalen, één gloednieuw, reusachtig, mooi, allermodernst ingericht, en een oude, vuile barak, waar negers, besmettelijken en waanzinnigen maar bij elkaar worden gestopt. Typisch Amerikaansche contrasten. Ik zag ook een institutional church, kindergarten, kookschool enz. Een religieus filantropische uitwas, zooals er hier veel zijn. Ik lunchte met een paar professors van de Universiteit en sprak voor de studenten over kwakzalverij en de fouten der geneeskunde. 's Avonds at ik in Lawrence in een club met prof. Carruth waar we een rede hoorden over E.A. Poe. ▫ Ik heb hier een patientje met hevige choréa, dat mij zeer vervult. Een lief meisje met een domme moeder, die haar door haar nerveuze liefde nog zieker maakt. Ik tracht de moeder van haar af te houden en een goede nurse er tusschen te schuiven.

Ik tel de dagen, want hoe goed ik 't heb, en hoe aardig en vol succes alles is, ik zal toch 't moment zegenen als ik weer mijn gezicht huiswaarts keer. Vooral de voordrachten bezwaren mij. Ze gaan altijd goed, maar het is een taak waar ik tegenop zie, zoodra het publiek groot en populair is. Ik voel dan dat dit *niet* mijn weg is. Ik doe dan iets wat beneden mij is, terwille van geld, en dat hindert mij. ▫ Nog vier dagen hier, dan Kansas City, dan Goddank weer naar de kust. ▫ Eergisteravond een heerlijke canoe-tocht met Jan van den Broek op de Kaw rivier. Een stille, zachte lucht, en maneschijn, en een breede, effen, zachtstroomende rivier. De sneltrein naar Californië raasde voorbij.

maandag 5 april

Gister zijn we weer in de cano op de rivier geweest, maar het woei te

hard. Het werd steeds warmer en onstuimiger. Ik lunchte met een groot aantal professoren als gast van Carruth, in een ander huis. Twee in 't wit gekleede meisjes met tulpen getooid, bedienden. Ze zongen een liedje van ‘that little Dutch garden’ en ik dacht aan mijn verre tuintje. Om half vijf godsdienst-oefening, een volle zaal, muziek, gebed, zang - en ik zou spreken. Ik dacht: dat is een kansje, en ik gaf ze de volle laag. Ik heb zeker nooit zoo stout en zoo indrukwekkend in Amerika gesproken. ▫ Daarna weer naar mijn patiëntje dat beter was. Toen gegeten in een ‘fraternity’ of studentenclub. Daarna op 't balcon bij Carruth met een aantal vrienden van Jan zitten praten tot tien uur. We zaten zonder hoed of jas in de maneschijn, het bleef warm en winderig. ▫ Hoe zouden Hollanders en Duitschers lachen om zulk een studenten-bijeenkomst, waar niets wordt gepresenteerd als water en een doos met chocola-fondants. Er werd ook niet gerookt.

Op een wandeling des middags in de omstreek met van den Broek zag ik de prachtige blue-bird, de meadow-lark met zijn gele borst, en verscheiden spechten, ook een zwerm kuifmeezen. ▫ Ik slaap goed. Van nacht de eerste zweem van helderheid. Nu zal 't wel komen.

dinsdag 6 april

Lawrence. Gister een warme dag. Mijn klein patiëntje gaat vooruit en vervult mij zeer. Ik schreef 's morgens brieven en werkte aan mijn lezing. 's Morgens wandelde ik in de stad met de jonge Shea. 's Middags lunchte ik met Carruth bij prof. Hog, de zieke. Er was ook Dean Temple. Daarna bezocht ik museum en bibliotheek en zag de fossielen. Ik voelde ergernis om de domme voorstanders van ‘natural selection’ zonder richtende variatie, bij 't zien van de snelle ontwikkeling van 't paardenras, uit de Eo-hippos. Mijn lezing over Holl. literatuur slaagde goed. Daarna diner bij professor Duncan, de chemicus. Hij en zijn vrouw meer verfijnde, bijna Engelsche typen, maar ook minder sympathiek trouwhartig als de West-Amerikanen. Daarna een zeer volle receptie bij Chancellor Strong, ter eere van Carruth die 50 jaar werd en een stoel kreeg. ▫ Des nachts een hevig onweer, nu is het heerlijk geurig, en het groen komt snel. ▫ Ik kreeg brieven van huis, een van lieve Aapje, wat tobben over Hugo, arme hart! kon ik haar maar troosten.

woensdag 7 april

Laatste dag in Lawrence, gelukkig. Prachtig stil, koel, zonnig weer.

Gister nog een voordracht, een lunch, een diner, de verkiezing met stemmende dames, 's avonds conferentie met medische studenten. Eindelijk een brief van Else. ▫ Ik verlang weg te komen. Deze Westersche wereld bevredigt mij niet. Ik voelde mij beter in Chicago - om van Stamford niet te spreken. Vooral haat ik hun godsdienstige larie. Precies wat mij in hen hindert kan ik niet beschrijven. Ik mis het vrije, gepassioneerde. De wereld is hier onder een domper. ▫ Ik sliep diep en heerlijk, maar had vuile faecalie-droomen. De demonen zijn bezig, en ik kan ze in de verste verte niet bereiken. Maar er is geen kwaad bij, ik ben rustig en tevreden. Vooral omdat ik morgen vertrek.

donderdag 8 april

Ik was gister wat geërgerd door de valsche godsdienst hier, maar het werd 's middags beter. Ik maakte een heerlijke rit in den omtrek, en zag de Indianen-hoogeschool. Haskel's institute. Wij hoorden veel vogels in 't struweel, het was een heerlijke frissche zonnige dag. Ik lunchte als gast van Camp, de bloothoofd-dichter enthousiast, half Walt Witman, half Lee, er waren wel twintig gasten, in Eldridge House. En ook Hamilton Holt van de Independent, die toevallig hier ook sprak. ▫ 's Middags laatste lecture, zeer vol. Mijn patiëntje gaat vooruit, het zal mij kosten haar achter te laten. ▫ Diner bij Dean Templin, weer bediening door de dochters. Daarna lecture over de Vredes-conferentie door Hamilton Holt, door mij geïntroduceerd. ▫ Ik sliep weer goed, maar kort, en met een gruwel-droom. Ik liep met het afgehouwen hoofd van Christus en wist niet waar het neer te leggen. ▫ Van morgen weer een lecture met med. studenten. Daarna bezoek aan het industrieel-chemische laboratorium van Duncan.

Een kardinaal-vogel - redbird - kwam in de zaal vliegen terwijl ik sprak, en begon boven mijn hoofd te zingen. Alleraardigst.

vrijdag 9 april

Kansas City. Gister morgen nam ik afscheid van mijn lief patiëntje Orpha. Bij haar laat ik ook een deel van mijn hart. Ik had haar zoover dat ze met me de trappen op en afliep. Allerliefst waren haar vroolijke, dankbare maniertjes, haar blijdschap als ik kwam, haar verdriet dat ik vertrekken moest. Aandoenlijk was de dankbaarheid van de ouders. Het was alles mooi en een heerlijke herinnering. Om haar alleen zou Lawrence mij dier-

baar blijven. Ik heb een heldere, blije herinnering van die dagen. Ik zag nog de merkwaardige industrieel-chemische fellow-ships van prof. Duncan, en reisde om drie uur met Duncan en Carruth naar Kansas City.

Daar sprak ik 's avonds, eenigszins in dezelfde omstandigheden als bij de Economic Club. Het werd weer te laat en te lang, en ik had moeite. Maar het was toch bevredigend. ▫ De noodige reporter-interviews, en weer een Hollander, de jonge van Houten, zoon van den staatsman, die een ranch heeft in New Mexico op de Maxwell-landen, waar ook Verwey voor 30 jaren heenging.

Vanmorgen juffrouw Dwars en prof. Duncan, van Houten aan 't ontbijt in 't hotel. Toen van den Broek. ▫ En eindelijk bezoek van een jongen Duitscher, vriend van Helen, von Pawel, wiens gesprek mij ontzaglijk veel plezier deed, omdat hij volkomen mijn gunstige opinie over Helen bevestigde. Hij zei ‘er is geen edeler, trouwer, genereuser vrouw in Amerika, ik sta voor haar in met mijn eer als edelman, en het is niemand geraden in mijn tegenwoordigheid kwaad van haar te spreken’. ▫ Dit zeide hij met al de trots van een Pruissisch landjonker en officier, en ik had recht mijn plezier in zijn romantisch, edelmoedig enthousiasme.

Ik ben zeer gelukkig en tevreden. De droomen zijn nog altijd hetzelfde. Het is nu duidelijk een vijandige invloed. Er is een bepaalde figuur in mijn droom / een man, die mij haat en fel tegenwerkt, hopeloos vijandig. Maar het laat mij volkomen gerust.

maandag 12 april

Stamford. De aankomst gister, na 43 uur sporen was niet bemoedigend. Er was niemand aan den trein en ik voelde wat irritabel en spijtig. De gespannen toestand in dit huis, door de strijd tusschen de dochter en de indringster was weer zoo merkbaar. Maar van morgen had ik een vrije, heerlijke rust-morgen. Ik ging boodschappen doen met Helen in 't rijtuigje, kocht schoenen, bracht mijn geld op de bank en bracht mijn heerlijke kamers hier in orde. Ik heb hier alles wat ik begeeren kan, en ga nu vol moed aan 't werk. Het weer is nog koud/ maar helder en zonnig.

In Kansas City nog een goed gesprek met Dante Barton, de journalist en Faxon de koopman, beiden sympathieke kerels. ▫ Mijn laatste rede in Kansas City Kansas, was de beste van alle. Ik sprak twee uren en ‘swept the audience’.

dinsdag 13 april

Zoel, winderig weer. ▫ Ik werkte vandaag aan mijn artikel voor de American Magazine in mijn heerlijk torenkamertje. 's Morgens weer boodschappen rijden, bloemen en kippen en eenden kijken, met de honden stoeien en met Pip balspelen. Gister avond had ik even weer een spijtige bui. En het aardige is dat de dingen die mij spijtig maken - slechte manieren, onhandigheden van mijn gastvrouw - hoegenaamd mijn goede stemming, mijn geluk niet verstoren. Het is hier een wonderlijke chaos van edele en banale dingen, van hooge stemming en vulgaire manieren, en ik verdraag het alles met gemak. Ik wankel soms een oogenblik, maar voel mij ontzachlijk vooruitgegaan. En al dit nieuwe, ruime geeft mij een groote blijmoedigheid.

donderdag 15 april 4 uur namiddag

Ik zit in mijn torenkamertje, rondom in 't licht, het is heerlijk april-weer. Ik zie de larixen uitkomen, en de roode bloesems aan de maple-boomen. De groote magnolia staat op ontluiken, de blackbirds schreeuwen en fluiten. Beneden hoor ik miss Sames en Helen spelen, de melodieën van Schubert's serenade en Mendelssohn's Frühlingslied, met viool-geluid, komen naar boven. Een boeket anjers, wit en fijn rood, en lichtroode rozen staat voor me. Een fijne pracht in al deze sensaties. De muziek klinkt met dat vage komen en gaan, als op zachten wind, dat zoo dramatisch werkt. Ik leef als met een intens leven, een diepe, blijde rustigheid. Maar niet de zware grootheid die alleen uit sombere weemoed kan geboren worden, en die mijn beste werk deed ontstaan. Neen, alles is licht, teeder, vrij, ruim en intensief. Helder als de wit-en-roze anjelieren, de reseda-geur, de onvergelijkelijk frissche Amerikaansche atmosfeer. ▫ Een trap lager is mijn groote werkkamer waar de type-writer juffrouw zit te tikken. Nooit in mijn leven kon ik zooveel op één dag afdoen. Met dit arrangement zou ik dichtwerk en practisch werk onafgebroken kunnen verbinden - en nog tijd overhouden voor lichaamssport en conversatie en lectuur.

Gister een scène hier in huis. Er is hier een geraamte in de kast, een incubus, een zwoele spanning, een vervaarlijk gevecht. De oude commodore die door een vulgair wijf wordt beheerscht, en het wijf dat alle menschen beleedigt en aan den ouden rijkaard hangt als een teek. Helen, de dochter, oorspronkelijk een karakter vol zachtheid en goedheid, maar toch trotsch

aant.

en energiek, is in dit gevecht absoluut ongeschikt, beurtelings wijkend waar ze moest standhouden, en dan weer alle zelfbeheersching verliezend en zich ruw verwerend. Gisteren werd ze in mijn bijzijn door den incubus grof beleedigd, en het ging tot handtastelijkheid. Ik was in groote verontwaardiging, ging op den Commodore toe, en vroeg of hij als gentleman zijn dochter door een vreemde kon laten beleedigen, en ik zei, dat ik het *niet* verdragen zou. Het was jammerlijk den ouden man te zien, hij kon niets antwoorden en staarde mij met uitpuilende oogen aan. Hij verlangt naar vrede en tracht elk te sussen, maar hij kan dat wijf niet missen, zij slaapt op zijn kamer en verzorgt en verpleegt hem, en hij is er niet toe te bewegen haar weg te sturen. Vermoedelijk uit schaamte. Hij is nog maar half toerekenbaar maar heeft heldere buien, en deze onzekere toestand maakt alle ingrijpen onmogelijk. Als 't niet om Helen was zou ik natuurlijk zijn weggegaan. Nu blijf ik en zal haar steunen wat ik kan. Overdag, als de Commodore en de incubus weg zijn, dan is 't hier heerlijk en vredig, er wordt gewerkt en gemusiceerd, en alle bedienden voelen met Helen mee. De keukenmeid, een goede ziel met een bril, kwam van morgen, na de scène, die iedereen gehoord had, een mooie roos op Helen's bord leggen als een stille troost en hulde.

Gister een werksame dag in New York. Ik zag Hoggson, Ely, Walter H. Page en lunchte met Mac Rae, Helen en miss Hoit. ▫ Ik hoorde zooveel goeds van MacRae, dat ik waarachtig geloof een prachtige kans te hebben tot uitvoering van mijn plan. Ik zal nu toch met hem naar Wilmington gaan. ▫ Ik zag verder een comedie, genaamd ‘Sham’, niet onaardig als staaltje van New Yorksche society zeden, maar niet bizonder nieuw of krachtig. Curieus zooals al deze Amerikaansche stukken moraliseeren.

vrijdag 16 april

Verjaardag van mijn lief Aapje. Ik kreeg zulke teedere brieven van haar over ons kindje, dat ik diep geroerd was. God geve dat ik hen beiden gezond en blij terug zie, en dat het lieve kindje sterker wordt.

Ik was in New York en lunchte met de heele firma Doubleday Page & Co. Kreeg een opdracht voor een artikel in ‘the World's work’. Het was heerlijk aprilweer. 's Avonds een conversatie met de oude Commodore. Dat was een delicaat moeielijk werk. De oude man is een bazig heer, die niet erkennen wil dat hij onder die incubus zit, en zijn geest is volstrekt

onder suggestie van haar. Ik hield flink vol, zonder hem al te zeer te irriteeren.
Ik ben zeer gelukkig.

zondag 18 april

Heerlijke lentedagen. De magnolia ontluikt in twee dagen, overal vogels, en het piepen der kikvorschen. De boomen zijn lichtrood getint, robijnkleurig en blank. ▫ Gister weer een emotievolle dag. We reden met Helen en mrs Maybrick (de vijftien jaar lang gevangen gehoudene op vermoeden van moord op haar man) naar Artmere, het huis van Virginia Janus in Riverside - ik was in mijn feestelijkste stemming, geneigd tot dansen en zingen, vol grappen - de lunch was aardig en gezellig. Mrs Maybrick viel mij niet mee, ik had haar steeds voor onschuldig gehouden, maar ze heeft iets oneenvoudigs dat me niet aanstaat, en iets onbescheidens - ik zou voorzichtig met haar zijn. Na de lunch nam ik Virginia even apart, en sprak over de toestand op Linden-Lodge. Toen begon zij weer met haar vage, algemeene beschuldigingen tegen Helen. Het was een Circe, die alle mannen tot zwijnen maakte, door haar was haar vader zoo ongelukkig, hij had een wild leven geleid en zij had het in 't bloed enz. Ik begon warm te worden en drong aan op een feit. Toen na lang, gebiedend dringen noemde ze een feit. Haar vriend Arthur de Vore, had haar verteld dat hij met Helen in een New York hotel had overnacht, in dezelfde kamer, in't zelfde bed, - en dat hij haar had losgelaten ‘as she did not appeal to him’ - en van een andere heer wist ze hetzelfde. Van wel 50 mannen! ▫ Toen had ik genoeg en stond op, zeggende: ‘dank u, dit is een feit’, en ging heen. Toen riep ze me achterna dat dit geheel confidentieel was, en dat ik er geen misbruik van mocht maken. Ik antwoordde, dat ik van geen confidentie had gesproken en zeker zulk een monsterachtige aantijging niet vóór me zou houden. Ik was woedend, en kon mij op de rit naar Greenwich nauwelijks inhouden. ▫ Eerst kwam ik bij mrs Cole en hoorde dat ze de Nachtbruid niet kon vertalen, omdat ze er te puriteinsch voor was. ▫ Goed zoo! zei Helen. In 't eerst was ik er verlegen onder. Later bedacht ik dat dit een grondige reiniging zou beduiden. Ik moet een andere vertaler hebben. Mrs Cole zei ook dat ze ‘sorry’ was dat ik op L.L. logeerde. ▫ Toen kwamen we bij Hoggson in het lichte, frissche, mooie huis. Daar nam ik Helen apart op 't grasveld en vertelde Virginia's aantijging, er bij zeggende dat ik kookte van woede en dat ik wist dat ze loog en verraderlijk handelde. Helen

was waardig en kalm in haar voor mij volkomen onnoodige ontkenning. Ik wist ook zonder dat ze 't me gezegd zou hebben dat ze een reine, zelfs prude en weinig gepassioneerde vrouw is. Zij zeide eenvoudig dat ze na de geboorte van haar jongen nooit sexueel voor een man iets gevoeld had of geweest was, en ik geloof haar onvoorwaardelijk. Ook voor haar onwaardige man was zij niet een rechte vrouw geweest. De teleurstelling in hem had het zuivere liefdeleven verstikt, omdat hij een ruwe brutale man was. ▫ Ze zeide naar Virginia terug te zullen gaan om haar portret terug te halen, en ze beloofde me plechtig met een hand, zichzelve te beheerschen en geen hevige taal te spreken. Toen heeft ze tegen Virginia gezegd ‘If you promise me to tell no more lies about me, I will promise you not to teil the truth about you’. ▫ Daarmede nam ze voor goed van haar afscheid, en verklaarde haar voortaan voor non-existent. Ik at bij Hoggson in het lieve, blije gezin, speelde base-ball en nam een bad. Ik sprak met Hoggson over Helen, en hij begreep me en was het met me eens. ▫ 's Avonds zag ik haar nog in Walhalla, en ik liet haar rustig vertellen wat ze Virginia had gezegd. ▫ Ze heeft een karakter dat me van alle menschen 't meest aan Hebbel doet denken. Oneindig teer en goedig voor dieren en eenvoudige menschen (Hebbel's eekhoorntje)/ onverzettelijk trotsch als ze eens beleedigd is, grenzeloos vertrouwend zoolang ze niet bedrogen is, maar zonder vergiffenis voor wie haar teleurstelde. ▫ Eigenlijk een pracht-type van menschelijkheid. ▫ Maar ik ben haar warm genegen, met een affectie die ik voor mijn lieve vrouw 't minst van allen behoef te verbergen.

dinsdag 20 april

Gister een warme zonnige dag. 's Morgens weer gewerkt aan mijn artikels en mijn plan. 's Middags met Helen naar 't strand gereden, waar we lang in 't wagentje voor de zee stonden. Ik had een oogenblik het duidelijke gevoel van het zand en de boompjes precies zoo nog eens gezien te hebben. Een paar dagen geleden hoorde ik Helen hetzelfde zeggen.

Zondag een dag vol muziek. Een vriend van Helen, Michael Banner, een jood uit California, kwam vioolspelen. Hij speelde zeer vaardig en levendig. Hij was een vurige geest vol plannen. Hij had groote gedachten over den Bijbel, en de Jezusfiguur, die hij voor den echten Messias der Joden hield. Hij wilde die gedachten in een boek uiten, en er lezingen over houden. Des middags kwam miss Sames en er werd lang gemusiceerd, Bach, Mozart, en later lichter muziek, twee violen en piano: Helen speelt

aant. heel vaardig, maar haar keuze bevalt me matig. Grieg en Wagner. Maar Banner was het volmaakt met mijn smaak eens en zeide heel interessante dingen over muziek, hoewel wat overdreven in zijn lof. Ieder was ‘the greatest on earth’ in dit of dat.

Heden, Dinsdag, mijn lunch, waar de eerste ernstige bespreking over de coöperatieve kolonie werd gehouden. Er waren Page, Boydon, Miss Tarbell, Hoggson, Ely, MacRae en ik. Het zal nu toch waarschijnlijk gebeuren, het schijnt haast ongeloofelijk.

vrijdag 23 april

Wilmington, N. Carolina. Woensdag morgen vroeg bracht Helen me naar den trein en dien dag reden we met de Atlantic Coast lijn naar 't Zuiden, Het gezelschap bestond uit MacRae, Hoggson, Bolton Hall (de schrijver van 3 acres and Liberty) Mr en Mrs Narodny, de Fin die ik al bij van Noppen ontmoet had, en die sints met een landgenoote getrouwd was die hij in Petersburg uit de gevangenis had bevrijd (zie mijn bezoek op 23 febr.). Donderdag morgen vroeg om half acht stapten we uit aan de Kolonie St. Helena, de Italiaansche, van daar door 't bosch naar Castle Hayne waar de Hollanders wonen, we passeerden nog 't station Rocky Point, alles ongeveer 20-30 mijlen van Wilmington. ▫ Het was een van de heerlijkste dagen in Amerika, zelfs in mijn leven. Het warme weer, de weelderige vegetatie, het rijke groen, de bloemen/ vooral de sterke geur brachten mij in een roes van sensaties, als een jongen, zoodat ik intens genoot. ▫ Maar ik verzuimde mijn werk niet en nam zooveel informatie als ik kon. Er was iets bijzonder aantrekkelijks in de rijke plantengroei. De kolossale eiken, de magnolia's, sycomoren, cipressen, ceders en de groote pitch-pines, en dan de overvloedige geurige azalea's de geurige gele jasmijn die overal overheen groeide/ de roode klimop, de paarse wistaria - het was een prachtige indruk. Vooral het moment bij de rivier, de weg in 't water, de dichte jungle rondom, het schreeuwen om den veerman, en toen de picnic aan de overkant, onder de boomen waarvan het mos afhing, terwijl de roode kardinaaltjes om ons heen vlogen. Dat was het hoogtepunt.

Nu logeer ik bij MacRae in het groote, prachtige maar uitwendig zeer smakelooze huis. Morgen gaan we naar Washington om autoriteiten te spreken. ▫ Ik sprak in de kolonie Castle Hayne de Hollanders Tinga, van Nes en Pilgrim/ de laatste een gewone koetsier, de twee eersten aardige, flinke kerels.

reden we des morgens eerst naar 't zeestrand, een zandig strand als in Holland, met blauwwit zand en mooie schelpen. Het was voor badplaats ingericht met groote hotels en pensions, alles van hout. Bolton Hall de oude jeugdige Ier, met zijn Engelsch-accent, zijn licht kleurig pak en knickerbockers stelde een bad voor, in de branding, en wij genoten een van de heerlijkste zeebaden. De lucht was ongeveer 75°/ de zee 62°, de branding krachtig, het strand vlak. ▫ Toen zagen we het buitengoed van MacRae's zuster, met de velden vol roode phlox. Deze bloemen toonen in 't wild al hun neiging tot variatie. Ik vond ook de kleine oenothera, en de groote vliegenvanger die alleen hier groeit. De ‘beschuitbloem’ bleek de Nepenthes te zijn. Het land wisselde af van dor tot weelderig, overal de long-leaf pine en overal geurig door azalea en jasmijn. ▫ We reden in de auto den omtrek rond en lunchten bij Mac Rae in het groote huis waar we allen overnacht hadden. 's Middags waren we druk bezig op zijn office in 't uitzoeken van de situatie voor de kolonies. Toen diner, ons troepje werd zeer gezellig, wij discussieerden levendig en amuseerden ons best.

Terwijl ik dit schrijf, komt het mij met groote dankbaarheid te binnen, hoe ik overal, in de laatste jaren, deze eigenaardige geest van inspiratie om mij heen vind. Zoo was het in Berlijn, in Stuttgart, in Harrow, in Amsterdam. Herhaaldelijk doorleef ik zulke tijden waarin groote plannen worden voorbereid en ieder voelt dat hij gedenkwaardige dagen heeft gehad.

Het Finsche paar was ook sympathiek. Zij is een zangeres en een aardige, natuurlijke vrouw. Hij ziet sjofel en ziekelijk, maar is een dappere strijder. Hij was vol belangstelling voor mijn plan. ▫ Om 7 uur gingen Hoggson en ik terug naar Washington waar we den volgenden morgen aankwamen. Daar waren we zoo gelukkig terstond bij president Taft te worden toegelaten en zijn belangstelling voor ons plan te wekken. Verder spraken we nog de minister van handel en nijverheid Nagel, en die van Landbouw Wilson. De laatste een oude, sceptische conservatief, de eerste een jonge, flinke man die van harte ons plan toejuichte en zijn steun beloofde.

Daarna een zeer gezellige lunch bij de Hollandsche gezant Loudon. Daar was ook zijn oude moeder. Hijzelf een uitnemend Hollandsch aristocratentype, beschaafd, hoofsch en welwillend, een weinig schuchter en vol goede intenties, zonder daarom geheel vrij van geest te zijn. Maar zijn Hollandsche vooroordeelen in een allerbeminnelijkst kleed van bescheidenheid en waardeering gehuld.

Taft maakte een veel gunstiger indruk dan Roosevelt. Eenvoudiger, kalmer, en vooral met meer scherpe onderscheiding. Hij wist in eens wat hij van ons te denken had, zat neer, schreef een paar woorden en wees ons naar 't rechte adres. ▫ Om 12 uur 's nachts kwamen we in Greenwich. Zeer voldaan over onzen tocht. ▫ Het heerlijke groene land van Wilmington als een prachtig vizioen voor oogen.

maandag 27 april

Gisteren was ik in Greenwich bij Hoggson en werkte met hem aan de A.C.C. ▫ Ik verlangde echter liever in Stamford te zijn. Ik deed een kleine rijtoer en toen een wandeling alleen. Ik vond voorjaarsbloemen, de witte Dutchman's breeches, de roode Akelei (Columbine) en een mooie witte bloem (bloodroot) en een witte saxifraga. Ook een witte immortel. ▫ Van morgen met de tram naar Stamford. Een brief van huis die mij verkwikte, maar tevens verlangen deed om weg te komen. Na de lunch ging ik naar New York en schreef en telefoneerde bij Hoggson. Ik had zwaarder geslapen dan anders en liefelijker gedroomd van mijn lieve vrouw. Maar nu was ik heden ook minder energiek en veerkrachtig. Van avond zelfs voel ik iets gedeprimeerds, de neiging om maar naar huis te gaan. De toestand hier is nog onveranderd en de oude heer grimmig.

woensdag 29 april

Maandag was ik belemmerd, en ik werd niet beter eer ik besloten had toch maar Dinsdag a.s. te vertrekken. Zoodra ik dat stellig had voorgenomen ging alles weer glad. Ik vond nog vele brieven van huis, o.a. het bericht van Emons over den kooper van Walden. Dat is verontschuldiging genoeg voor mijn vertrek. En ook is het beter dat ik niet blijf om te wachten of ik de C.C.A. nog verder krijg. Hoggson besloot dadelijk nog Maandag een meeting te beleggen. Gister ging alles zeer vlot en coulant. Ik sprak E.R.L. Gould en Walter H. Page en lunchte met Hamilton Holt. ‘We gaan een Amerikaan van hem maken’, zei Gould tegen Holt. ‘En wat een goede!’ riep Holt terug. ▫ Ook vandaag was ik den ganschen dag bezig met brieven schrijven op 't kantoor van Hoggson, en 't bezoeken van menschen om hen tot Trustees te krijgen. Ik was den ganschen dag in Wallstreet ‘the grand Cañon’.

vrijdag 30 april

Slecht weer. Gisteren een dikke laag sneeuw en onweer. ▫ Gister avond vond ik twee dichters, Sydney Lanier, met zijn prachtige Hymns of the Marshes. ▫ En Holmes met zijn niet minder schoone Silence of Love. ▫ Dit is zulk een gebeurtenis, want de veelheid van middelmatig werk verstompt en maakt wantrouwend. Men durft nauwelijks gelooven in schoonheid, bij zooveel valsch schoon. Maar in deze twee herkende ik terstond den grooten klank, de edele ziel. Lanier is meer dan Poe, meer dan Whitman, ook meer dan Swinburne. Hij wordt een van mijn broeders. ▫ De Silence of Love werd mij door Helen aangebracht. Zij kreeg het van haar vriendin Florence Sames. Lanier kreeg ik van zijn zoon.

Ik had gisteren met Helen mijn plan besproken om een comedie te schrijven die zou heeten: ‘de Incubus’. ▫ En ziet denzelfden middag bracht zij mij een courant met de aankondiging van een stuk van Brieux ‘the Incubus’. ▫ Maar het zal mij niet weerhouden het stuk toch te schrijven. ▫ De sombere, vulgaire erfenisjagerin, de oude man, ruïne van een nobel huis, de fiere, roekelooze dochter, de fransche gast en zijn Amerikaansche vriend. Ziedaar het prachtige gegeven. Prachtig om de situatie der karakters, de verschillende begrippen van moraal, beschaving en levens-ideaal.

zaterdag 1 mei

Gister gaf Helen me de verzen van Eric Makay te lezen, ‘the lovers Missal’ en ik werd er diep door getroffen. Een dergelijke liefde hymne is na Dante's Vita nuova, Shakespeare's sonnetten en Shelley's Epipsychidion niet geschreven. Hij is de grootste van dezen tijd. Zijn miscellaneous zijn onbeduidend en zwak, misschien jongenswerk. Als zoodanig te begrijpen. Maar the Lover's Missal is enorm door directe, schoone dictie en door machtig gevoel. ▫ Moest ik daarvoor naar Amerika komen om in 24 uren tijd drie groote dichters te ontdekken? Ontdekken voor mezelf, want de wereld kent ze wel. Maar niet genoeg, ze worden weinig genoemd, en Holland kent ze geloof ik niet. Ze hebben hun stille vereerders zooals Florence Sames die het boekje aan Helen gaf. ▫ Ik ben er door in diepe ontroering en niet tot geregeld denken en werken in staat. Het weer is kil en nat, de wegen modderpoelen. Deze grootsche Amerikaansche reis eindigt zooals hij begonnen is. Somber vóór, somber na, een vlammend licht in 't midden.

dinsdag 4 mei

Aan boord Nieuw-Amsterdam. Ik heb dan nu de sombere stemming weer gekend die tot productie voert. Op de blije lichte van 15 April zie ik nu neer, als uit de hoogte. Ik ben diep ingekeerd en vind mijn oude, edelste zelf. n Deze maanden zijn geweest als een frictie met de wereld die mij tot hooger potentiaal geladen heeft. ▫ Merkwaardig dat ik in dezen ganschen tijd geen enkele heldere droom gehad heb. ▫ De laatste dagen werden gekenmerkt door veel onrustige gedachten, vooral over de psychologie van Helen. Ik geloof dat ik nu eindelijk het rechte heldere gezicht heb op deze wonderlijke vrouw. Ik blijf haar niet minder genegen, maar begrijp dat er iets aan hapert, en de sleutel is haar opvatting van ‘spiritueele liefde.’ Ik gaf te kennen dat ik ‘enkel spiritueele liefde’ even immoreel, even onrein vind als ‘enkel physieke’. Haar sexualiteit is gebroken, gescheiden, vergroeid. Het onherstelbare kwaad waaraan ook Hedwig leed.

Vrijdag avond was ik bij Hoggson en sprak 's avonds voor een aantal gasten van hem. Zaterdag was ik des middags in Stamford terug, en des avonds at ik met Hoggson bij Hamilton Holt. Ik was later nog op de Century Club en vond daar Flint, Scott (Century) prof. Carpenter, Giddings e.a. Ik logeerde weer bij Hoggson en lunchte Zondag bij mrs. Cole, die mij een mooi horloge voor mijn vrouw meegaf. ▫ Op Linden Lodge vond ik Michaël Banner, en miss Case en miss Sames in de hut. Ik had steeds met de verzen van Mackay gereisd en las toen twee litanieën voor. Toen merkte ik, al lezende - en ik deed het zeer goed, voelde ik - een wisseling van blikken tusschen Helen en Banner die mij voorkwam alleen mogelijk te zijn tusschen geliefden. Het was, of Banner mij die verzen deed zeggen voor hem tot Helen. Ik zag dat onmiskenbaar en het hinderde mij. Niet van hem, Hij is een naïeve enthousiast, en zijn vereering voor Helen uitte hij in de sterkste termen, met den grootsten eerbied. Niet minder eerbiedig, bescheiden en enthousiast sprak hij over mij en tegen mij. Maar Helen maakt hem verliefd, en ze ziet het niet of wil het niet zien. Ze noemt het spiritueel, en zegt dat hij alleen zijn kunst bemint. Dit is larie, hij staat in vollen gloed, en haar vereering voor mij gaat over in vereering voor Banner. Ze zal niet minder vriendschappelijk tegen me zijn en voor me doen wat ze kan - maar het hoog gespannene van de eerste dagen is over, dat is onmiskenbaar. Hiermee is de gansche Helen-episode anders belicht. Ik heb haar nu ronduit gezegd, hoe onzuiver, verward en onheilbrengend ik zulke romantiek vind, die zoo hoog vlamt en zoo snel wisselt. En scherp uitte ik mij over haar

verachten van ‘domestic love’ tegenover ‘romantic love’. Hoe oneindig veel hooger, edeler, sterker is de ‘domestic love’ van mijn lieve vrouw, dan deze romantische vlagen. O hoe vereer ik nu eerst recht het trouwe, dierbare wezen dat mij aan de andere kant van't water wacht. En ik schaam mij, dat ik weer zoo roekeloos aan 't idealiseeren ben geweest.

Gister de eerste vergadering van de A.C.C. Er waren maar zeven opgekomen, maar het zal toch wel tot iets komen. Tomlinson was er ook en dat is een goede kracht.

Helen bracht me van morgen aan de boot. De toestand bij haar thuis zal toch tot een crisis komen, gelukkig voor haar. Tomlinson zal haar helpen. Hij had meer dergelijke gevallen gehad.

Het is een prachtige Mei-dag, de zee blauw en stil. Het is een mooie boot, en ik heb de ruimste/ mooiste hut die ik ooit had.

Ik heb nu een zuiver, koel oordeel over Amerika en mijn reis. Ik zal het land waar ik zooveel doorleefde en zooveel meer goed dan kwaad ondervond wel blijven liefhebben. Maar de groote slotsom van mijn gemoedsbewegingen is een verdubbelde liefde voor mijn dierbare vrouw. Hoe weegt de beteekenis van één reine, trouwe liefde-gloeiende ziel toch tegen alle wereldgebeurtenissen op. Banner citeerde een merkwaardige plaats uit 't oude testament, waar Mozes de profeten berispt die hem zeggen dat er onbevoegden onder de profeten zijn. Hij verwijt hen dat ze zijn persoon daardoor geschaad achten, - dus de persoonsvereering - en hij zinspeelt op de toekomst waarin *allen* profeten zullen zijn. Dit is goed door Banner begrepen.

donderdag 6 mei

Het is warm geworden, zonnig, de zee vlak. Gister avond heerlijke maneschijn. Mijn lieve engel weet nu dat ik kom. Even als 't vorig jaar herlees ik nu al haar lieve, vurige brieven, en ik herdenk haar in al haar houdingen en spreekwijzen. Welk een schoone en heerlijke liefde heb ik toch gevonden. Hoe verbleekt daarbij alles wat ik tot nog toe onder de menschen waarnam. Hoe mooi zijn haar brieven in hun eenvoud en zuiverheid. Zij weet het niet, - en ikzelf waardeer het eerst nu recht ten volle, nadat ik zooveel meer van menschen en wereld leer kennen.

Gister hoorde ik mooi pianospel in de salon. Schumann. Ik bleef langen tijd luisteren - en sprak toen den speler aan om hem te danken. Het was

Coenraad Bos, en de lange man die op Kloos lijkt in zijn gang en houding is Ludwig Wüllner.

Ik las in Anatole France. Een goede definitie van een cellulaire gevangenis: ‘Un laboratoire établi par des fous pour fabriquer des fous’.

vrijdag 7 mei

Ik zit voor op 't bootdek, de oceaan voor me. De wind is met het schip mee, zoodat het absoluut stil is waar ik zit, vóórop, hoog uitziend over de zee. De rook gaat recht omhoog. ▫ De temperatuur is heerlijk, juist warm genoeg om hier te zitten. Zulk een oceaanvaart heb ik nog niet gemaakt. Ik voel verkwikt en tot rust gekomen. ▫ Gister veel muziek gehoord, Wüllner speelde viool, Bos piano. Sonates van Mozart. Het deed mij goed. Wüllner is een zeer sympathiek man, eenvoudig, beminnelijk, met al de kinderlijkheid van een genie. Zwaartillend, nerveus, goedhartig, bescheiden. Hoogst muzikaal.

Vannacht sliep ik slecht. Het gif van Helen's onzuivere sensualiteit heeft nog niet uitgewerkt. Ik stond van nacht op en herlas Virginia's brief. Er moet meer waarheid in zijn dan ik eerst dacht. Ik heb toen een langen brief aan Helen en aan Michael Banner geschreven. Een confessie en een waarschuwing, zoo eerlijk en openhartig mogelijk. En ik heb de ‘domestic love’ van mijn lieve vrouw en mij verdedigd tegenover Helen's romantic love.

zaterdag 8 mei

Na een lange goede nachtrust ben ik nu in volkomen evenwicht. Mijn blik op hetgeen achter me ligt is nu wel klaar en blijvend. Het is volkomen onnoodig Helen's karakter te beschouwen op de wijze van Virginia Janus, en toch moet men erkennen dat er een betreurenswaardige abnormaliteit in haar bestaat. Ik voel mijn genegenheid voor haar onveranderd, maar de romantische idealisatie is goddank verdwenen. Ze heeft mooie, goede dingen, maar ze is ziek, heeft een moreele afwijking, half ingeboren maar vooral verworven door slechte leiding en valsche theorie. ▫ Ik hoop dat het mij gelukken zal dit alles dramatisch uit te beelden. Het is van overgroot gewicht. Dit wordt mijn werk voor dezen zomer. Lioba vertalen, de Amerikaansche artikelen, en het nieuwe tooneelstuk. *Orpha* de hoofdpersoon.

zondag 9 mei

Ik schreef aan Helen dat ik haar tranen toewenschte. Zij zeide mij alleen te schreien wanneer ze dieren kunsten zag vertoonen in een circus. Maar ik wenschte haar de ‘contrition’ de ‘compunctio’ die zoeter tranen doet weenen. De toestand die ik ken als somberheid die verzen doet voortbrengen. Een somberheid schooner en beter dan alle opgewektheid. ▫ En overdenkend hoe de valsche vromen gekant zijn tegen feestvertoon op Zondag, en tegen opgeruimdheid en blijgeestigheid zelfs, kwam ik op de gedachte dat dit een aberratie moet zijn van hetzelfde oorspronkelijk ware en juiste gevoel. ▫ Alle religieuze gewoonten en voorschriften - die nu onnatuurlijk en doodend zijn, vinden hun equivalent in levende gevoelens die wij hebben ten opzichte van kunst. Ik bedacht dat ook gisteren toen een goed violist hier Bach speelde voor de passagiers. Ze vinden Bach vervelend en hooren liever Grieg of American Songs. De schoonste muziek is hun te somber en te saai. Dat is volkomen als de Zondag der vromen. Maar het Zondags-voorschrift is een doode aberratie, een dogma geworden. Terwijl de schoonheid van Bach en Beethoven voor den gevoelige volstrekt levend en intens is. Hier is de religie van onzen tijd. Muziek *is* religie. De schoone ernst die mij verzen doet schrijven is de religieuze gezindheid der Middeneeuwers die hen Kathedralen deed bouwen. Het is één en hetzelfde. Een mrs Kennedy sprak mij aan, omdat ze gehoord had dat ik socialist was. Ze is een ‘lecturer on Socialism’. Ik had haar voor een actrice gehouden, wat ze ook geweest is. Quasi-mooi, nog al opzichtig gekleed, blank en donker haar, mooi figuur en armen, een oogenschijnlijk veel oudere echtgenoot die in zijde-artikelen handelt. Zij zelf druk, dweperig, veel over Jezus en love, mystiek. Christian Scientist geweest.

dinsdag 11 mei

Mooi, stil weer met vlakke zee. Maar steeds koel. Mijn neus voelt het weer. Morgen zien we land, en overmorgen ... ik kan het nauwelijks begrijpen en gelooven, ik zal haar weer in mijn armen hebben. Hoe zal ze er uit zien? Zou ze veel verzwakt zijn door 't tobben met Hugo? En zou het ventje mij mee of tegenvallen?

woensdag 12 mei

Het is prachtig, stil weer. Van nacht mist, zoodat we langsaam stoomden.

▫ Nu komen de inzinkingen. Van morgen was ik lusteloos, onmachtig tot werken, neerslachtig, met de neusprikkel die ontstemt. ▫ Daarbij, merkwaardig genoeg, weer intensiever droomen, met bloemen, en mijn liefste. En ook mijn kindje. Maar dat was demonen-bedrog. Toch heb ik deze droom-sensaties niet gehad sints de sombere dagen op de Statendam.

Ik bemerk dat het tijdsverschil invloed heeft op mijn slaap. Ik was altijd vroeg op in Amerika, omdat dat overeen kwam met de Hollandsche tijd waarop ik gewend was op te staan. En nu de dagen weer langer worden en de klok vóór wordt gezet, nu ben ik na 't opstaan down en slaperig. en word niet goed eer ik van 10 tot 11 weer geslapen heb.

Gister zong Wüllner hier aan boord. Het is een recht sympathieke man met een zuiver kunstbegrip. Maar ik vind weer dat hij schreeuwt en overdrijft, in plaats van zijn kracht in relatieve juistheid te zoeken. Het is niet fijn, niet geacheveerd.

Mrs Kennedy gaf mij gister een proefje van haar psychisch vermogen. Het was niet-oninteressant. Door automatische bewegingen duidde zij, zonder te zien, plaatsen aan in mijn boek (de Blijde Wereld) die haar werden beduid door hooger invloed, als belangrijk. Ze noemde het geen geest, het was een hooger bewustzijn, zeide ze, niet onverstandig. De aangewezen plaatsen waren inderdaad karakteristiek, en wezen allen op religieuze ideeën van denzelfden aard. Ze bladerde in 't boek zonder er naar te kijken, dan begon haar hand te trillen en wees met spastische bewegingen naar de bedoelde regels. Ze gaf me een boekje ‘the next step in Evolution’ door Isaac Funk.

Ik zat weer voorop 't dek in het heerlijkste weer, de zee prachtig blauw, zachtgerimpeld, vele mooie zeilschepen links en rechts voorbij, de kusten van Engeland links, van Frankrijk vooruit. ▫ Toen kreeg ik een aantal ‘messages’ van mrs Kennedy, die mij ditmaal zeer troffen. Ze had in haar hut de volgende boodschappen omtrent mij ontvangen. ▫ ‘He is still a little blind, but he will see’. ▫ ‘He had denied his own Christ, this is his punishment’. ▫ ‘God loves F.v.E.’. Dit was niet zeer merkwaardig, maar toen gaf ik haar Hollandsche boeken en daaruit greep ze terstond mijn ‘Passielooze lelie’ en wees daarin aan die regels aan Jezus: ‘Het is mij heden dat gij zijt gekruist’ en ‘O dat mijn land, mijn God gevonden waar’.

En daarna gaf ik haar dit dagboek, en de Blijde Wereld, en de Nachtbruid. ▫ In dit laatste boek wees ze aan: ‘een getrouwe, eerlijke, geduldige mededeeling tot aller goed’. ▫ In ‘de Blijde Wereld’ de plaats waar ik de autoriteit tot God terugbreng, daar bekwaamheden de openbaringen van God

zijn. Een zeer karakteristieke plaats. ▫ In dit dagboek wees ze eerst op den naam G.S. Lee, en sloeg toen haar bijbel open en wees op ‘mighty men’. ▫ Toen wees ze tweemalen op een regel waarin ik sprak van ‘mijn lieve vrouw’ en mijn ‘smartelijk verlangen’. Toen wees ze in haar bijbel op de woorden ‘wife’ en ‘remember’. ▫ Eindelijk gaf ik haar Helen's portret in papier gewikkeld. Toen schudde ze ‘neen’! en wees in haar bijbel op de woorden ▫ ‘be not rash with thy mouth’ en toen op ▫ ‘weakeneth the hand of the mighty’ en toen op mij wijzend ▫ ‘from the house of the mighty’ herhaaldelijk den vinger op mijn borst stootend.

Mrs Kennedy kent geen woord Hollandsch, en had ook nooit van G.S. Lee gehoord.

Gister had ik haar gezegd dat ze zich al te zeker en overtuigd voordeed. Ik zei dat ik liever een meer onzekere bescheiden houding zag. Zij loochende dat ze al te zeker zich voordeed, ze *was* zeker, zei ze hooghartig. ▫ Toen kreeg ze des avonds zelf een vermaning dat ik gelijk had gehad, en dat ze ‘headstrong in badness’ was geweest en ‘humble in goodness’ behoorde te zijn. Maar mijn kritiek paste alleen voor haar natuurlijke mensch, haar gewone wezen, niet voor de waarheid die uit haar sprak.

Wie gezien heeft hoe ze deze woorden en zinnen aanwees, geheel zonder er naar te kijken, met een haastig nerveus krampachtig omslaan en terugbladeren, tot ze de plaats gevonden had, die ze als ‘smooth’ voelde, - en dat in haar geheel onbekende boeken in een vreemde taal, in geschreven schrift, zooals in dit dagboek - en wie dan opmerkt hoe volkomen toepasselijk en ad rem de aangewezen woorden zijn, die zal niet meer van ‘toeval’ of handigheid of comedie of zooiets kunnen spreken. ▫ Welke macht hier werksaam was behoeft men niet te beslissen, maar zeker is het niet gewone, menschelijke werking. ▫ Ze gaf nog enkele aanwijzingen die ik wel begreep, en vol schoone aankondiging schenen, zooals ▫ ‘Ik wil uw oud gelaat herbloeien doen’ en toen ▫ ‘Boven al uit rees 't wonderschoone huis’ en toen, met samenstelling van enkele aangewezen woorden uit haar bijbel ▫ ‘he will purify them as gold’.

Ik was zoo getroffen dat ik naar mijn hut ging, en al mijn neerslachtigheid weg-schreide. Het heeft mij wonderbaar gesterkt.

donderdag 13 mei

Vandaag de groote, gezegende dag van weerzien. ▫ Ik kreeg nieuwe berichten van mrs K. Een deed mij bizonder goed. Er werd van mij gezegd

▫ ‘For he shall stand at the right hand of the poor, the naked, the barefoot, the desolate’. ▫ Ook een aanwijzing over mijn moeder en mijn vrouw, dat zij niet harmonieerden en dat ik moest ‘stand up against the mountains of Israel his mother and his brethren’. ▫ Ik moest niet bevreesd zijn, niet voor ‘reproach’ niet wegens ‘geld’. Van mijn moeder werd gezegd ‘she is breeding mischief and sowing discord’/ ‘She is a woman of harsh words’.

zaterdag 15 mei

Koele Meidagen.

Het is een tijd van diepe inkeer. De volle reactie en penitentie is ingetreden. Donderdag avond reed ik naar Walden en kwam mijn liefste mij tegen op den weg, en kwam in't rijtuig. Het was een groote zaligheid. Dienzelfden avond hoorde ik dat Paul in't Sanatorium voor longlijders was. Dat was de eerste zware slag. In een hoop brieven was geen enkel goed bericht, en vele pijnlijke. Het telegram dat Helen zou gestuurd hebben was niet gekomen, hetgeen mij doet vreezen voor de andere dingen waarin ik op haar vertrouwde, mijn brieven om op te sturen, het geld dat ik achterliet om rekeningen te betalen, enz. Ik weet niet wat haar bezielt of wat er in haar omgaat. Ik bezocht mevrouw Hijmans en Paul. Ik vond hem nog al fleurig en in vrij goeden toestand. Mijn lieve kleine Hugo is ook redelijk wel, wij zijnzoo innig blij met ons kindje. ▫ Ik kan nog tot niets komen. Ik slaap en eet. De droomen zijn nog vuil en griezelig. Het eten smaakt mij uitstekend, deze eenvoud na het weelderige hotel-eten. Ik ben zeer stil - ‘wenig froh’. Maar zeer gelukkig in de dierbare nabijheid van mijn vrouw. Het is een inkeer, een retraite, tot mijn diepe, eigenlijke zelf. Maar met haar, mijn trouwe, innige, dierbare vrouw. Ik heb geen woorden meer om het alles uit te drukken.

Van daag bezoek van mrs Kennedy en haar man. Zij gaf weer vele berichten, die echter niet zoo treffend en duidelijk waren als aan boord. ▫ Wel vond ze dadelijk in Truida's Hollandsch bijbeltje de plaats over de rijken, en over ‘die gehaat wordt zonder reden’. En herhaaldelijk bracht zij Truida en mij bijeen en legde onze handen in elkaar. Zij vond Truida zoo lief, en troostte mij veel, in mijn somberheid. ▫ Ik wandelde met hen op Boekesteijn en liet hen de nachtegalen hooren. Het was een aardig bezoek.

zondag 16 mei

Van nacht weer een bange droom. Ik was door dominees ter dood ver-

oordeeld en stond op de wagen gereed voor 't schavot, al de dominees rondom me. Duidelijk het enge gevoel: ‘nu is het werkelijk zoo, nu gaat het gebeuren’. ▫ Maar van morgen begin ik wat te herleven. Er was vooral een gedachte die mij prikkelde en opwekte. Dat is deze, dat er toch stellig iets van waar moet zijn, dat Helen onder sterke, slechte invloed staat, evenals haar vader. En ik zoek die invloed bij den man die haar den onzin van ‘spiritueele liefde’ heeft bijgebracht. Den man met het Egyptische uiterlijk, kwasi-patriarchaal. Het is niet onmogelijk dat hij Helen in zijn macht heeft en zoekt te houden, misschien met hebzuchtige bedoeling. En het is evenzeer mogelijk dat hij zich nu tegen mij verzet, voelende een macht die voor de zijne gevaarlijk wordt. Er is zooveel raadselachtigs in de geheele zaak. Dat hij nooit bij Helen aan huis komt. Dat zij hem steeds de ‘Love of her Life’ noemt, dat ze zoo bang was te laat te komen op die lessen. ▫ Ik zal eerst weer tot vrede en innerlijke rust komen als ik het alles dramatisch-poëtisch verwerken kan. Als ik hier weer aan 't schrijven ben.

De immoraliteit in sexueele verhoudingen wordt van zelve aangeduid door de verwarring van vertrouwelijkheden. Wie zich aan een ander geeft, geeft ook zijn ziel met alle geheimen. En het is onmogelijk zich aan meerdere personen met alle geheimen en vertrouwelijkheden te geven. Men moet dan steeds anderen bedriegen. Men kan maar met één mensch heel vertrouwelijk zijn, - tenzij er een volkomen vertrouwelijkheid tusschen meerderen tegelijk kan bestaan, wat op dit tijdstip ondenkbaar is. ▫ Dit heeft niets met conventie te maken, het komt direct uit onze natuur. ▫ Helen's raadselachtigwezen schijnt mij alleen verklaarbaar door de aanname van een persoon die haar beheerscht, en haar mooie natuur verward heeft.

maandag 17 mei

Wat zoeler, regenachtig. ▫ Het gaat mij slecht. Alleen geniet ik van mijn huiselijk leven, mijn lief kindje en mijn vrouw. Daar is geen schaduw. Het kindje is gaaf als een lelietje zooals mijn lieve vrouw zegt. Fijn en blank, zonder een vlekje, met lieve, zachtzinnige en geestige oogjes, - en ik vind het heerlijk hem in mijn armen te hebben.

Maar ik voel mij als verlamd tegenover de buiten wereld. Ik kan niets doen, zelfs geen brieven schrijven. Ik ontving brieven van Hoggson over de C.C.A. maar ik ben er niet tegen opgewassen. ▫ Helen stuurt mijn brieven niet op en laat niets hooren. Else antwoordt evenmin. Vruchteloos be-

proefde ik mijn artikel voort te zetten. En daarvan moet ik nu toch bestaan en Paul en Hans voorthelpen.

vrijdag 21 mei

Een heerlijke volmaakte zomerdag. Er is in alles wat meer vrede en ontspanning gekomen. Helen stuurde brieven op en schreef er een kalm, droog, vriendelijk briefje bij. Maar nog even opmerkend dat ze op tijd op haar les gekomen was. Ik ontving berichten van Ehbock en van Else. Ik zag Paul, Betsy, mevrouw Hijmans, en mijn moeder en tante. Mijn artikel is bijna af, maar er wachten veel brieven. ▫ Gister was het wedrennen bij mooi weer, en we hadden bezoek van Tinus Hijmans en z'n vrouw. Het is hier nu zo mooi. De boogaards staan in vollen bloei, overal wit-bebloesemde boomen en helder meigroen. De nachtegalen zingen, en het aardige spotvogeltje in onzen tuin, en de grasmusschen. Het is druk van vogels. Hugo staat in zijn wagen in den tuin. Hij is zoo lief om te zien, en mijn vrouw en ik genieten langen tijd van hem te zien slapen en drinken, van al zijn gebaartjes en geluidjes. Zijn gezichtje is zoo fijn en welgevormd, zijn oogjes zijn zoo helder en geestig. Het is een lust hem te zien. ▫ We maakten een rijwieltochtje door 't lenteland. En ik zwom in de vaart op de Meent en nam een lang lucht- en zonnebad. 's Avonds dronken wij thee voor ons huisje, en zagen het nieuwe maansikkeltje.

Martha is vroolijk en vriendelijk. Wij aten er Zondag. Maar telkens als ik haar bezoek voel ik pijn, omdat ik bang ben dat ze 't eenzaam heeft. ▫ Ik zie ook al mijn vergissingen en dwaasheden scherp. Mijn vrouw, die toch anders zacht genoeg over mij oordeelt in haar groote liefde, zei het voor een paar dagen nog zoo juist: ‘Keesje heeft te roekeloos met het geld van anderen omgesprongen.’ Ze zei het vol liefde en eerbied, maar het was zoo raak. Het kwam voort uit een lichtelijk fanatisch idealisme, uit het gevoel dat dit geld ook feitelijk niet aan de eigenaars behoorde, evenmin als't mijne. Maar het was toch een vergrijp tegen de maatschappij, dat zich noodwendig wreekt.

Maar ik heb in deze heerlijke dagen het beste leven wat ik hebben kan, zoo goed als ik 't verdien.

vrijdag 28 mei

Het is nog heerlijk meiweer, maar koeler, en het heeft weldadig geregend. De meidoorn staat nu in vollen bloei, en de brem, seringen en gouden

regen. Hugo staat elken dag buiten, en hij lacht zoo oolijk tegen ons dat het lijkt of hij ons voor den mal houdt. Het is dagelijks ons groot genot hem te bezien, hij is nu ook zoo gezond, en ligt als hij niet slaapt rustig te kijken. Mijn lieve vrouw geeft hem de teederste namen: roosje, rozeblaadje, weggevlogen engeltje, zuiver lelietje, heilig kinnie. En zij zei: wat zou ik nu ongelukkig zijn, als ik dit alleen moest genieten. ▫
Gister en eergister was ik met de familie Page uit. Vader, moeder en het mooie dochtertje. We gingen met mijn moeder uit rijden in Haarlem, en naar de ruïne van Brederode. En gister lunchten ze in ons huisje, en 's middags bezochten we met een auto Naarden, Oud-Bussum, Huizen, Blaricum, dronken thee bij Betsy, en aten bij Buwalda. Martha zag hen ook, toen ze Truida eieren kwam brengen. Het was een aardige dag en ze waren erg dankbaar. Langsaam aan voel ik de oude diepe stemming terug komen. Die waarin de Broeders en Schijn en Wezen zijn ontstaan. Ik moet mij weer heel vrij en rustig voelen, veel in de natuur zijn, in mijn oude dagboeken lezen, en mooie verzen. Dan herken ik mijn oude beste zelf. En daarin wordt dan de groote wereld die ik doorreisd heb opgenomen, zoodat beiden, wereld en zelf, er door winnen in waarde.

zondagmorgen 30 mei

Hedenmorgen - of van nacht al - besloot ik weer aan mijn zuiver poëtisch werk te gaan. Schijn en Wezen, Lioba, het nieuwe stuk. Het praktische moet daaruit toch voortkomen. De beslommeringen raken mij dan niet.

Het lijkt me of ik me heel anders jong voel dan andere menschen. 't Is of ik allerlei afgeleefde menschen achter me laat en zelf op nieuw begin. Dat geheele vorige leven lijkt me maar een voorloopig leven. En toch is het lang geweest en ben ik er oud in geworden. Ik begrijp het niet, het is een vreemd gevoel. Maar ik heb nog meer levenslust, zelfs levenshonger, dan vroeger. Ik begrijp niet hoe ik die verzadigen kan, terwijl er toch maar zulk een korten tijd voor me overblijft.

woensdag 2 juni

Van nacht voor't eerst een heldere droom. Na een halfjaar uitblijven. En van morgen de brief van Helen die haar spel verraadde. Het is zulk een wonderbaar samentreffen, dat de wijzing nu wel voor ieder duidelijk zou

zijn. En toch komt er altijd nog een element van twijfel. Zooiets als: het is te mooi, het kan niet. Maar verbindt dit met de berichten van Kennedy, en dan is het toch wel al te duidelijk. Helen's ‘flash light’ is ‘out’ schrijft ze. Arm schepsel en arme jongen. Ze hebben beiden zooveel goeds en edels, moeder en zoon.

zaterdag 5 juni

Donderdag was ik bij Walborg Isaachsen op de koffie en wij deden boodschappen samen. Zij is een trouwe. Ik kreeg van haar ‘Entweder-Oder’ van Sören Kierkegaard. Ik gaf haar Mackay.

Gister avond hoorde ik de Mis van Mozart in de Naarder Kerk. ▫ Vooral het zingen van Aaltje Reddingius trof mij ontzachlijk. Ik had haar in geen jaren gehoord, en onderwijl hoorde ik veel binnen- en buitenlandsche zangers en zangeressen, waaronder zeer beroemde. Maar hoe werden ze allen verreweg overtroffen door deze zuivere en edele stem, die het groote blanke kerkgebouw geheel vervulde. Het was een geluk en een lust, dit vrije, volle jubelen zonder iets van het geaffecteerde, bestudeerde der groote zangers. Het was edel natuurgeluid/ blij en machtig.

maandag 7 juni

Diep gedaald in Hollandsche somberheid voel ik toch weer dichter bij hetgeen ik liefst bereiken wil. ▫ Ouder wordend moeten we, als van nature, gestadig denken aan het vergaan van 't lichaam. Soms zie ik mijn lijf aan, met een weemoedige genegenheid, omdat ik er zoo gauw afscheid van nemen moet. Het is alsof het me maar zoo kort gediend heeft, en het is samengesteld en met zooveel moeite gegroeid en in stand gehouden. ▫ En dat denken geeft somberheid, maar die somberheid dwingt ons tot reddende gedachten. ▫ Van morgen ben ik tot niets in staat als tot lanterfanten, droomen in de zon. Het is koud, Noordewind, nu en dan wat zon. Mijn neus plaagt me. Ik verlang te slapen. Ik krijg geen berichten die me opwekken. Ik lees in Kierkegaard en vind daar een verwante reflectieve stemming. Het is niet bizonder mooi, wel geestig - en vooral het vrije en reflectieve doet me goed. Dat is de rustgevende gezindheid, waarin ik dichter bij mijn goede droomen ben. Dat is mijn poëtisch land, waar ik wandel en vrij ben en droom. Daar is de waarheid dichterbij. ▫ Kierkegaard kan deze sceptische, cynische, sombere natuur niet gefantaseerd hebben. Hij was het zelf. Hij was beurtelings a en b. Vandaar dat hij verkeerd begrepen, misverstaan

en gehaat werd. Zijn ‘persoon’ was niet ‘uit een stuk’ niet vast genoeg, en daardoor werd zijn oprechtheid bedriegelijk gevonden. Zie ‘de Nachtbruid’. ▫ Als hij zegt dat zijn Godsliefde vooral ‘berouw’ is, dan vermoed ik dat hij de weemoedig sombere stemming bedoelt die ook bij mij de meest religieuze is. Maar daarin is toch geen echt ‘berouw’/ geen zelfbeschuldiging, geen spijt of betreuren van gedane dingen.

dinsdag 8 juni

Ik wandelde gister alleen in Spanderswoud om mijn weemoed kwijt te raken. Ik sliep onder een boom op 't mos. Het was stil, doodstil. Ik herinner mij van vroeger zulke wandelingen, als ik ook somber was. Dan werd ik rustig door 't bosch, na eenige uren. Velen hebben dat gevoeld. Het moet de inwerking zijn der vrije plant- en diergeslachten die daar strijden en groeien. Ik voelde wel eenige verlichting maar 't duurde niet lang. Er is nu zooveel meer. Vroeger was het alleen de werkkracht die geen uitweg vond, en de miskenning en de beleediging. Nu komen daar de geldzorgen bij, de armoede, het gebroken huwelijk, Martha's verloren geld, Paul's ziekte het verlaten en verwaarloosde Walden, de onzekerheid van onze toekomst, en dan de naderende ouderdom. En Holland/ Holland met zijn zware, vijandige atmosfeer. De eenige vriend die iets voor me doet is Jolles. En dat is dan nog een zeer verwijderde vriendschap. De eenige die mij nog wel eens een vriendelijke brief schrijft is Jacob de Haan, de arme perverse zwaarmoedige man. ▫ Wie zou ik de zorg voor mijn schriftelijke nalatenschap kunnen opdragen? Mijn dagboeken? Wie is er liefderijk, ruim en bekwaam genoeg een eerlijke biografie van mij samen te stellen? Ik weet niemand.

Kierkegaard is taai. Ik heb geen geduld zijn abstracties te volgen. Deze speculaties in onze gebrekkige taal zijn mij zoo onwetenschappelijk, dat ik er van terug deins.

Ik kan maar weinig met voldoening lezen. Zeer mooie verzen, maar niet lang achtereen. Romans alleen als ze zeer goed zijn. En dan altijd geschiedenis, feiten. En wetenschappelijke dingen.

Aan mijn werk en verblijf in Amerika denk ik noch met voldoening, noch met verlangen. Met een zekere bitterheid denk ik aan al die vroolijke lui die slaven zijn van een onbekende macht. De herinnering aan al wat ik daar deed stemt me droevig. Alleen aan de bloemen van Wilmington en het wilde bosch daar, denk ik met genoegen. Ik zou dolgraag weer weg willen, om 't even waarheen, Schwalbach, Zwitserland.

aant.

10 juni

Ik ben begonnen aan een tooneelspel over Amerika. Ik schrijf aan Schijn en Wezen. Dat laatste voldoet me 't meest.

Merkwaardig is 't, zoo nieuw als mij alles van mijn kindje is. Het is een lief, schrander jongetje. Hij is vroolijk als hij mij ziet en oefent zich al in geluiden. Het is stellig onwaar dat lachen een reactie is op schrik. Lachen is een herkenning van een ander mensch. Het eerste wat een kind herkent is een menschengezicht. Daarin voelt het de verwantschap, en het geeft een teeken en dat teeken is blijdschap, en de uitdrukking is lachen. ▫ Hugo kent nog niets van de buiten wereld als menschengezichten, en een paar blinkende dingen. ▫ Het doet me denken aan de primitieve schilders die alleen 't menschengezicht in volkomenheid afbeelden, maar een dier zeer gebrekkig.

vrijdag 11 juni

Vandaag Else hier. Het bleek mij dat ze coupures in de Nachtbruid wilde/ niet om te bekorten, maar omdat sommige gedeelten haar irriteeren. Vooral die welke ze ‘doceerend’ noemt, aan den ‘lieven lezer’. Maar die zijn juist essentieel, en ik begreep dat ze die menschen moeten irriteeren, die zich verbeelden oorspronkelijk te zijn, maar het werkelijk niet zijn. Want het ‘lieve lezer’ is alleen gericht tegen de oorspronkelijken, en is onverstaanbaar voor de niet-oorspronkelijken. En ieder mensch houdt zich voor oorspronkelijk. Het geheele boek is dus één doorloopend sarkasme, dat door den oorspronkelijke alleen begrepen, en door den niet-oorspronkelijke met ergernis gevoeld wordt, omdat ze er de aardigheid niet van zien.

Borel schreef een brief aan Emons, dien hij mij wilde doen lezen. Daaruit blijkt dat hij mijn 5de bundel aanvaardt - behalve de voorrede, die hem boos maakt, en hij bewondert de verzen van Dante en Beatrice maar wordt weer boos door de enkele kleinere ‘Goede werking’ en ‘Aan mijn vrienden’.

Dit geprikkeld worden is niet een aesthetisch-artistiek oordeel, maar een ethisch verzet tegen mijn wezen. Voor een nakomeling wordt dit effect miniem. De grove verzen van Vondel maken niemand kwaad. Men keurt ze hoogstens aesthetisch-artistiek af. Maar iets zoo grofs maakte ik niet, en voorrede en kleine verzen zijn volstrekt niet zoo zeer in disharmonie met

de rest. Het zijn serieuze gedachten, die ik mij niet behoef te schamen. Ze zijn waar en oprecht, en volstrekt niet ethisch-leelijk.
Ik wees B.'s toenadering af.

Vanavond dacht ik aan de *eenzaamheid* van het leven na dit leven, als de schim geen middel van gemeenschap en mededeeling heeft. ▫ En daaraan sloot zich de waarneming van het lachen van mijn kindje, als het voor 't eerst menschengezichten herkent. Dan is zijn eenzaamheid voorbij. Hij kan communiceeren! ▫ Het is een *her*kennen, het is verstandhouding door innerlijke, aangeboren kennis. Hoe zou een kind de overeenkomst tusschen ons, zijn ouders, en hemzelven kunnen opmerken? Dat is onmogelijk. Kan hij zichzelf met ons vergelijken? ▫ Hij kan ons uiterlijk niet met het zijne vergelijken. Toch vergelijkt hij iets, want hij weet dat zijn signaal, het lachen, begrepen zal worden, en dat hij en wij dus gelijksoortig zijn.

maandag 14 juni

Zaterdag avond was ik met moeder en Martha bij de Götterdämmerung. Ik had gehoopt dat het beter zou zijn dan de rest. In den trant van de Walküre waar de mythologische eindjes nog het beste zijn. Of Rheingold, als de goden spreken. ▫ Maar het was een jammerlijke verbastering van de Siegfried-Brünhilde geschiedenis. Een akelige, sentimenteele, ondramatische, onbeholpen voorstelling van het verhaal. En even slechte muziek als in al de latere Wagner-werken. Morbide sentimenteel, zeer kunstig, maar absoluut zonder wijding of verheffing. Niet mooi, in één woord. ▫ Ik begin te bemerken dat overal de ontgoocheling onder de Wagnerianen begint. ▫ Gisteren erkende Joh. Schoonderbeek dat hij van blind vereerder en discipel nu tot zeer kritisch-gezind beoordeelaar was geworden. Zijn geloof was het eerst aangetast in het dramatische. Daar was dus de suggestieve werking der muziek het eerst verzwakt.

Den dag na die uitgang was ik zeer goed en voelde de nieuwe comedie groeien. ▫ Het wordt dan ook een tamelijk scherp uitgesproken anti-Wagner tooneelspel. ▫ De slechte invloed van hem demonstreerend. ▫ Maar het is kil weer, en ik kan nog niet geregeld werken.

zondag 20 juni

Gisteren kwam er een kooper voor Walden, de nieuwe burgemeester 's Jacob. Ik was er wel eenigszins door van streek. Het was als een naderende

aant.

verlossing van veel zorgen. En toch weer voelde ik dat het ontkomen aan dien geld-zorgen-druk geen zoo groote zegen zou zijn als het leek. Ik maakte er ook geen groote verwachting van en er komt ook wel niets van. Ik moet te veel geld vragen. Misschien koopt hij een gedeelte.

Ik kreeg een bemoedigende brief over mijn artikel in the World's work met een check van f 500, -. Ik verdiende nu al meer dan f 6000. - in de eerste helft van dit jaar. Maar het verdwijnt alles weer, aan zure betalingen van rente, aan Hans en Paul. Ik ben echter nu met ijver aan een volgend artikel begonnen, voor de American Magazine. ▫ Ook aan mijn tooneelspel heb ik gewerkt. Deze drie werksaamheden - artikels Happy Humanity, tooneelspel en Schijn en Wezen - worden nu vooreerst mijn uitsluitende bezigheid.

Ik had bezoek van professor R.K. Duncan met vrouw en dochter. We deden een rijtoer in Mevrouw Hijmans' rijtuig.

In ons huisje heerscht groot, zuiver geluk. Mijn lieve vrouw is nu zoo blij en opgewekt, en ons zoontje is een groote vervulling en een dagelijks weerkeerende altijd even groote vreugde. Hij is zoo mooi en fijn en gaaf, zoo oolijk en schrander van expressie.

maandag 28 juni

Ik schrijf nu aan mijn tweede artikel voor de American, en het slaagt nog al naar wensch. Ik zal van de Amerikaansche editie van de Blijde Wereld nu een veel pakkender boek maken. Meer de losse toon van de brieven aan Cornelissen, en daarbij de uitkomst van al mijn laatste inzichten en denkingen. Nu is alles zooveel helderder en scherper in me, vooral ook door die lezingen tournee. Dat heeft toch mij ook veel verhelderd, en ik voel hoe ik alles nu veel meer in mijn macht heb, en het al luchtig sprekend,diep zeggen kan.

Het is jammer dat ik mijn comedie weer moet laten rusten. Maar ik kan nu maar één ding tegelijk.

Ik las V.Hugo's Misérables en de Italiaansche Renaissance van Burckhardt.

zondag 4 juli

Gisteren eindelijk een zomerdag, zoodat wij op ons grasveld konden zitten, en ik kon zwemmen op de Meent. ▫ Eergisteren bezoek van Dillon, die mij veel vertelde van de Europeesche politiek, waarin hij zelf een ge-

wichtige rol speelt. De Tsaar haat hem, maar kan hem toch uit Petersburg niet wegsturen. Hij is een bescheiden, beminnelijke man, en ik voelde hoezeer ik hem genegen was, en hoe dat wederkeerig was. Ik zag dat hij wel iets meer dan vroeger voldaan was over zijn gewichtig werk. Maar hij zeide toch het verblijf in Petersburg zeer onaangenaam te vinden. ▫ Truida mag hem graag lijden, maar ze was zeer bang dat hij mij zou overhalen naar Petersburg te komen. ▫ Hij verwachtte evenals ik, dat er nog een Europeesche oorlog komen zal, al kan het nog jaren duren. ▫ Maar Rusland is *niet* bereid te vechten, Duitschland en Oostenrijk wél. Daarom is Rusland's diplomatische macht geringer dan ik dacht. Men weet dat het toch niet vechten zal, als 't er op aan komt.

8 juli

Steeds guur en buïig weer. ▫ Ik dacht over onze indirecte waarneming van electrische stralen, zooals die in de laatste eeuw ontwikkeld is. ▫ Daardoor is een gaping in 't register aangevuld. Maar ook schijnt mij dit een aanwijzing dat wij een zintuig zouden kunnen ontwikkelen dat deze stralen *direct* waarneemt. ▫ En ik dacht over de enorme beteekenis daarvan. ▫ Alle schoonheid onderkennen wij nu door stralen van 40-80 billioen, en door geluidstrillingen. ▫ Welke schoonheid zou zich openbaren als wij de geheele reeks van stralen tot 75 milliard onmiddellijk waarnamen met een speciaal zintuig.

Eergister een heerlijke fiets tocht van Leiden naar Noordwijk en toen van Noordwijk naar Haarlem. Ik vloog met wind achter en een gladde weg. De weg tusschen Noordwijkerhout en Vogelsang was heerlijk mooi, aan weerszij van den duinweg de overvloed van helblauw slangenkruid, een azuren garneersel. Door de natte voorzomer zoo prachtig als ik 't nooit nog zag. Het was een gelukkige gewaarwording.

10 juli

Het stormt en het regent elken dag. Paul is er geheel melancholiek door, en op mijn werk heeft het ook invloed. Ik ben ook onzeker wat ik doen zal, hier blijven wonen of verhuizen. Ik houd van dit huisje en den tuin. Wij beiden doen dat. Maar Holland drukt mij toch zwaar, en Paul vindt het naar dat ik hier woon, Hans ook.

aant.

12 juli

Gisteren, Zondag, was Dirk Schäfer hier en wij beraamden het plan om Lioba met muziek te voorzien en opvoerbaar te maken. Ik ben nu van daag begonnen het werk door te zien en muziek-aanwijzingen te geven.

zondag 18 juli

Gister bracht ik Jolles weg op de Kawi van de Rott. Lloyd, van Rotterdam naar Maassluis. Mevrouw Boon was er ook, want haar man was kapitein van dit schip. Het was een aardige tocht, mooi weer, lunch aan boord, Indische bedienden, een fraai schip. ▫ Rotterdam heeft iets eigenaardigs voor me. Een raadselachtige stemming is er aan verbonden. Ik zie vaker Rotterdam voor me, in gedachtebeeld, dan eenige andere stad. En het zijn aangename, mooie associaties. Op reis gaan, zomerboomen in stad, Hotel Leygraaf.

Ik ben nog in gespannen afwachting wat de American Magazine van mijn stukken zegt. Daarvan hangt mijn naaste toekomst af.

Page schreef een hartelijke sympathieke brief en prees mijn stukken zeer. Dat is dus in elk geval iets. Rueter maakte een ontwerp voor vergrooting van mijn dierbare huisje. Ook ben ik met Valborg Kommerrust gaan zien, waar vroeger de Koo woonde en later Valborg zelf. Mogelijk kan ik dat huren.

Onze lieve Hugo is ons gestadig geluk. Hij is zoo fijn en vroolijk. Zulk een mooi gevormd voorhoofd, zulk een fijnen mond, zulke geestige oogen.

dinsdag 20 juli

Gister met mijn moeder naar Wijk aan Zee. Er is iets vreeselijks in, tegenover een oude moeder, die altijd hartstochtelijk van me gehouden en veel voor me gedaan heeft, te moeten optreden om haar onrechtvaardigheden en onoprechtheden. Ik zou niets liever dan haar vereeren, en ik doe alles om haar te sparen. Maar ze dwingt me tot harde woorden, door haar telkens weer terugkomen op hetzelfde en gelijk willen hebben, door haar bazigheid en verblinding.

Het zijn zulke ethische conflicten die Victor Hugo vooral voelt. En dat doet mij sympathiek aan. Daarin zit de ware tragiek, het onafwendbare, waarin geen moed of zielskracht baat. ▫ Maar V. Hugo heeft een curieuze

55 Martha van Vloten. 1908.

56 Giza Ritschl.

aant.

zwakheid, een gemis aan zelf-kritiek en contrôle van zijn imaginatie, waardoor hij vaak kinderachtig wordt. Kinderachtig door onwaarschijnlijkheid en gezochtheid. ▫ De 'Guet-apens' in de Masure Gorbeaux, als Marius een uur lang met een pistooltje gereed staat en maar niet durft schieten, en alles hoort en ziet door een scheur in de muur, die hij eerst na zes maanden ontdekte. Dat alles is zoo vol gezochtheden en onwaarschijnlijkheden, dat het hindert en tegenstaat. ▫ Balsac, Zola waren minder heldhaftige en edele naturen dan V. Hugo, maar ze waren nauwkeuriger waarnemers en getrouwer beelders. Ook niet 'objectief' geen van beiden, maar ze wisten door beter zelf-contrôle den lezer beter in de illuzie te houden.

Ik had deze gedachte: de aarde had vroeger een egaal tropisch klimaat, zonder jaargetijden. In een berekenbaar tijdsverloop zijn dus alle planten uit de gematigde zones van thans z.g. 'winterhard' geworden. De aarde heeft overblijvende planten gekweekt, die strenge winters doorstaan. Dit is niet te verklaren alleen door natuurlijke selectie. Want men zou dan moeten aannemen dat tropische planten voortdurende variaties in winterhardheid vertoonen, die bij een klimaatsverandering konden gespaard blijven. Wanneer de planten niet op de klimaatsverandering terstond opzettelijk reageeren door een *tendens* tot winterhardheid, dan zou de geheele vegetatie uitsterven, tenzij de klimaatsverandering zich over een oneindig langen tijd, billioenen en billioenenjaren uitstrekte.

woensdag 21 juli

Het blijven sombere dagen. Het eerste artikel door de Am. Mag. geweigerd. Over het tweede nog geen bericht. ▫ Het weer steeds ongunstig. Vandaag koel en grijs, altijd ruw. ▫ Valborg was bij ons op de koffie. Ik wandelde met haar en sprak veel onderweg. Dat gesprek deed mij goed.

Bij 't alleen terug wandelen kwam de gedachte in mij op aan een nieuw proza werk. Ik wil toch nog eenmaal weer beproeven den Held der nieuwe tijden af te beelden. Een ouderen, wijzeren, sterkeren, machtigen Minnestral. De Held van het Witte Paard. ▫ Ik zou het wel dramatisch willen doen. Maar waarom niet beide? Waarom niet episch even goed? ▫ Men kan zich zelven wel herhalen zoolang men het telkens met meer zorg en met andere motieven doet, hoe vaak herhaalden de schilders niet hun onderwerp. ▫ En ik maak toch telkens weer een nieuw eigenaardig wezen: Marcus, Minnestral, Muralto, IJsbrand. ▫ En nu komt nog Baruch Rosenow. ▫ Ik voel dan weer even de melancholie en depressie wijken, en de lust in al dit groote

aant.

werk. ▫ Soms voel ik alsof het verdwijnen van geldzorg, een mooi comfortabel huis, geen schuldeischers, enz. mij tot beter arbeid in staat zou stellen, zoodat ik steeds dóór opgewekt werken kon. ▫ Maar dat zou ook wel illuzie blijken. Ik heb in mijn meest onbezorgde tijden altijd depressies gehad. Het minst nog toen ik hier op Walden landwerk deed.

Ik zou weer verhalen als in de Kleine Johannes. En ook weer de fantasie in het realisme. ▫ En geen bladzij zonder wat mooi is. ▫ Maar eerst zal ik toch Baruch afmaken.

donderdag 22 juli

De innigste tegenstrijdigheid in ons bestaan ligt al dáárin dat wij ons in het *midden* van al het bestaande voelen, en tegelijk weten dat er geen midden zijn kan. ▫ Ons ego is het midden aller realiteit voor ons, en ook het midden van alle tijd. Waarom juist dit punt midden in alle eeuwen, midden in alle ruimten, midden in alle gevoelens en gedachten? ▫ Het kan niet, het moet een waarnemingsilluzie zijn. Ons ego is een schijn.

vrijdag 23 juli

De hierboven neergeschreven gedachte vond ik terug in een boekje van Dr. Groddeck. Een boekje vol origineele inzichten en vol moreel-anarchistische onzin. Nietzschiaansch, ook invloed van Mach. Goethe-vereering zonder besef van Goethe's ware wezen.

Ik vind Victor Hugo toch een wijs man, en sympathiek ook in zijn zwakheden, en zijn rhetoriek. Het mooie is dat hij de oorzaak van het pessimisme voelt, evenals Hebbel. ‘La vie est ainsi faite qu'on y sent la punition’. Dat is wat Hebbel deed spreken van ‘eine Wunde Gottes’. Dat is de bron der wereldsmart en van het pessimisme der zwakkelingen. Dat is wat Wagner en Ibsen vervulde en ook Schopenhauer. Maar Hugo staat al in de Opvaart/ hij gelooft onvoorwaardelijk aan de genezing, de bevrijding, de verlossing. ▫ Hij deed mij goed, door mij weer levendig te herinneren aan de noodzaak van het tragische.

Langsamerhand verzoen ik weer met mijn situatie en voel de scheppingslust herleven. ▫ Ik voltooide weer een artikel. Ik schrijf af en toe aan Schijn en Wezen. En ik meen een *nieuwe* toonaard te hooren voor dat proza-werk: de Held van het Witte paard.

aant.

woensdag 28 juli

Eergister, Maandag, kwam het tweede stuk van de Am. Mag. terug. Nu werd het al te mal, het is het beste artikel dat ik ooit schreef. Maar nu zal ik ze toch wel te pakken nemen, met behulp van de autoriteit van Page. Ik stuur hun als derde stuk dat wat Page hoog geprezen heeft en zelf zeker aannemen wil. Terwijl het toch inferieur is aan de beide afgewezen stukken. Daarbij schrijf ik een nieuw stuk voor Page en plaats de andere stukken bij Holt. ▫ Ik weerstond de teleurstelling gemakkelijk, want ik had aan Schijn en Wezen gewerkt (zang IX) en een heel stuk aan de Held van 't witte Paard geschreven. En dat voldeed me. Een buitengewone vreugde is dat werk, dat me met veel verzoent. Maar ik moet nog een anderen naam hebben.

Ik ging toen, om me te verfrisschen/ naar Noordwijk en Wijk aan Zee. ▫ Thuis komend vond ik bericht uit New York dat ik weer gewacht word, dit najaar, om te spreken. Ik voel dat ik niet weigeren mag, dat het in alle opzichten hoogst wenschelijk is. Voor de kolonie en voor mijn literair werk.

Ik verheugde mij ook op de lezingen in Duitschland, - vooral om 't vooruitzicht daar met intellectueele menschen in aanraking te komen. Het is treurig zoo geïsoleerd ik in mijn eigen land ben. Van Nouhuys alleen begint nu een anderen toon aan te slaan. En dat hoewel ik hem nog al scherp bespot heb, toen hij meedeed in 't koor.

Een nog treffender bewijs tegen de onzinnigheid der natuurlijke selectietheorie is het electrisch orgaan der visschen. Omdat alles waarschijnlijk maakt dat het in betrekkelijk *kort* tijdsverloop ontstond.

maandag 2 augustus

Een diepe somberheid, gister en van daag, waarin ook het productievermogen verdwijnt. ▫ Dan drukt mij alle misère ontzettend. Martha verarmd, de kinderen die ik zoolang moet onderhouden, en die hun Vaatje niet meer aan me hebben, de miskenning in dit lugubere land, de hopelooze strijd om er bovenop te komen, Emons die mij geruïneerd heeft en nu vooral voor zichzelf schijnt te zorgen. Weer een tocht naar Amerika, waar ik tegen op zie. Al mijn vergissingen en domheden, - van morgen de deurwaarder om belasting.

Gister at ik met Paul en Martha in Haarlem bij mijn moeder die 76 jaar werd.

Ik zie de Duitsche Nachtbraut na en corrigeer proeven van het Beloofde Land. Ik schreef zang IX van Schijn en Wezen, hoofdstuk 1 van 't Witte Paard, ik stuurde een derde artikel naar't Am. Mag.

Een dag als deze is wel geschikt om mij te doen besluiten naar Wilmington te trekken. De hopelooze somberheid van dit land, de naargeestige gure zomer, vandaag weer een Noorderstorm met koude regen, en dan die zorgen zonder eind, die deprimeerende tobberijen en haspelarijen - en dat eenmaal tegen mij vooringenomen volk, dat niet gelooven, en niet begrijpen en niet voelen wil.

In Wilmington zou ik hebben, het zachte klimaat, de wondere vegetatie, het nieuwe land, de zee. Het leven niet duur, een beter huis dan hier zonder twijfel. En met lezingen, en tijdschriftartikelen toch zeker een inkomen. ▫ Had ik maar den moed het door te zetten. Maar de Duitsche tournee moet gebeuren en dan zit ik nog weer een zomer aan Holland vast.

dinsdag 3 augustus

Van morgen voelde ik zeer duidelijk den invloed op mijn gedachten door 't verschil in opgewektheid en depressie. Van morgen wist ik weer mijn weg. Beslist, rustig, vreugdig. Ik moet dat werk in Amerika doorzetten. Daaraan, en aan het literair werk mag ik alles ondergeschikt maken. ▫ Maar later kwamen weer de pijnen en de weekheden en neerslachtigheden. Paul, Martha, mijn moeder, Emons, oud worden, de schulden. Alles even zoo veel smarten. Daarbij hetzelfde koude grimmige weer. ▫ Zaterdag, door Schijn en Wezen en het nieuwe boek was ik een weinig in rust en vrede. Zondag, door mijn moeders verjaardag, bedierf alles. Toen door de deurwaarder, Emons, en de rest werd het nog erger.

Ik heb met Emons gebroken. Het moest er toch van komen. Hij is te ijdel en te klein om ooit tot inzicht te komen, en in den laatsten tijd was het toch een gedwongen verhouding. Ik zag dat hij zijn verantwoordelijkheid niet meer voelde. Hij voelt zich mijn schuldeischer, - de man die berooid en arm bij mij kwam, meer dan twee ton van mij weg maakte, en nu een aardig baantje, een huisje met twee dienstboden eenige motorfietsen, en een pretensie van f 1000, - op mij heeft. En mij met de bloedzuiger Toepoel heeft voorzien. En nog voelt hij alsof hij mij steeds diensten heeft bewezen. ▫ Ook hem heb ik door te veel vertrouwen bedorven, hoezeer ik hem met zorg op een afstand trachtte te houden. Hij wou en zou ‘mijn vriend’ zijn. Toen heb ik mij door die illuzie een tijdlang laten bedriegen en hem

werkelijk voor een vriend gehouden, omdat hij zoo geweldig zijn best scheen te doen. Maar wat is de vriendschap waard van een ijdel, zelf-overschattend man, zonder helderheid of omzichtigheid? Hoe meer 't gemoed erbij in't spel komt hoe gevaarlijker zulke vriendschap is. Zoolang hij zich gevleid voelt doet hij zijn best, zoodra dat ophoudt laat hij de zaken in de steek.

woensdag 11 augustus

Het is nu eindelijk zomer. Ik zwem dagelijks in de Naarder Zwemschool. Ik ben weer rustiger, werksamer en geniet den zomer. ▫ Ik heb alle werk voorloopig achtergesteld bij het tooneelstuk ‘'t Paleis van Circe’, en dat bevalt mij wel. Het gaat als van zelf. Het is niet zulk een intens genot als ‘de Legende van Sirius Blancheval’, niet zoo verrustigend en verkwikkend als Schijn en Wezen, maar 't is toch prettig werk, dat mij voldoet en van zelf komt, uit plezier geboren.

Ik las ‘les Misérables’ uit en het deed mij recht genoegen. Zie hier een waar dichter-karakter. En de publieke opinie heeft het begrepen. De groote figuren in 't boek, vooral Jean Valjean, zijn naar bestaande modellen. Ze schijnen overdreven, maar dat is 't volle recht van den kunstenaar. Hij mag boven den mensch uit scheppen, zoo goed als Phidias of Rafaël. ▫ En het ethisch schoon is het eenigste en hoogste, - de rest is mooyigheid.

Ik kreeg een verzoenende brief van Labberton, zoogenaamd uit contritie. Maar die contritie was zoo vol verwaandheid, en zoo leeg van begrip, dat ik ze terugwees. Daarop schreef hij weer een brief, dien ik ongeopend terug stuurde. Dat kon toch niets worden. 't Zal mij toch verwonderen of hij mij nu weer anders gaat zien en zich gekrenkt toont. Het zou bewijzen dat ik gelijk had. Ik ben nu wel zeker dat het schimpvers dat ik eens van hem las op mij slaat. Ik twijfelde er aan omdat het zoo geheel leugenachtig was, een totaal verdraaide vizie met onware details. Nu schrijft hij dat hij meende mij te minachten, en inderdaad bang voor mij was en mijn vriend was. Ik antwoordde dat dat aan een tegelijk brommende en kwispelstaartende hond deed denken, die niet weet wien hij vóór heeft.

Onze plannen zijn volkomen onzeker. Hier blijven gaat niet. En verhuizen ... waarheen? Ik zag een huis in Beverwijk. Geldzorgen zijn nijpend, en nog lang geen uitkomst in 't zicht.

zondag 15 augustus

Eergister, Vrijdag 13, was een akelige dag. Ik dacht des morgens om

het bijgeloof der zeelieden, door Nansen zoo kranig overwonnen, en ik begreep dat zulk een bijgeloof kracht heeft, wanneer men er aan toe geeft, of wanneer een zeker ongeluks-voorgevoel er mee samentreft. Zoo was het Vrijdag. Ik sliep slecht, want ik werd veel gestoord door mijn zoontje, en toen ik 's middags even sliep werd ik geweldig somber wakker. Aan tafel had ik een uitbarsting van prikkelbaarheid, die mijn arme lieve vrouw erg verschrikte, en toen zag ik het telegram op tafel liggen uit New York dat ook mijn 3e artikel afgewezen was. ▫ Tot nog toe ben ik die sombere dag niet te boven. ▫ Ik voel alleen dat het een goede waarschuwing voor me is, dat Amerika van mij zou vergen een onderwerping aan de publieke opinie, - en dat het beter zal zijn arm en onafhankelijk van geest in Holland te blijven dan wel geld te verdienen in serviliteit in Amerika.

dinsdag 17 augustus

Die dag van somberheid heeft mij aangegrepen, en vooral de lectuur van 't eerste deel van les Misérables droeg daartoe bij. Er moet wederom een keerpunt komen, de slinger is zoo ver uitgeslagen dat hij weder terug moet. Ik was eerst te ver gegaan in renunciatie, ik had te veel van mijzelven gevergd, toen ging ik toegeven, en ik kwam er toe naar een volledige voldoening te verlangen, naar een compensatie, een weelderig leven, rijkdom en eer. Het kwam mij toe, dacht ik, na zooveel vrijwillige ontbering, - waar anderen 't wèl hebben, en ik 't niet minder verdien. Nu slaat de slinger weer terug, ik voel te goed hoe zulke verlangens rusteloos en ontevreden maken, hoe het veel veiliger is de eer te zoeken in onthouding en zelfbeheersching, zonder zelfkwelling. Ik wensch dit eenvoudige leven voort te zetten, ook al kon ik gansch anders leven. Het Godsbesef wordt nu weer levendiger in mij, en daarmee de verzoening met den Dood.

Ik las ook Spitteler en vond hier een groote esthetische bevrediging. In deze fantasieën, zoo intensief, zoo breed en ruim, zoo simpel uitgesproken, wordt altijd iets van de onuitsprekelijke waarheid aangeroerd, die achter het vergankelijke schuilt. ▫ De mysteriën der werkelijkheid zijn niet precies zóó, maar zij zijn eenigszins gelijksoortig. ▫ En ik vind evenals bij 't lezen van Dante's Divina Commedia een onbeschrijfelijke voldoening in 't lezen van die diepe fantasieën, van zoo duidelijk bovenmenschelijke herkomst.

Ik sprak gisteren Van Nouhuys en de redacteuren van 't Vaderland, die mij een betrekking als tooneel-recensent aanboden tegen f 1800 - 's jaars. Ik doe het niet, maar ik mocht het niet ondoordacht verwerpen. ▫ Ik be-

loofde van Nouhuys een artikel over ‘het Dichterschap’, en maakte daarvoor in mijn geest een mooi plan, - de eigenschappen te bespreken die den dichter vormen:
1. *woord-plastiek*, 2. *scheppings-kracht* (Gestaltungskraft), 3. *zuivere grootmenschelijke aard* (ethos), 4. *conceptie-vermogen* (structuraal-macht), 5. *dramatisch vermogen*, 6. *suggestief vermogen* (aplomb), 7. *oorspronkelijkheid* (aansluiting aan het Oerverstand), 8. *zelfstandigheid* (roepings-gevoel), 9. *wijsheid* (gevoels-begrip), 10. *kennis* (wetenschap), 11. *eindelijk goeden smaak*.
En dan hiernaar de verschillende dichters der laatste eeuw te bespreken, Goethe, V. Hugo, Byron, Hebbel, Schiller en ook eenige minder bekende nieuweren/ Lanier, Mackay, Spitteler. ▫ En dan de Hollandsche poëetjes, die zich zooveel inbeelden.

donderdag 19 augustus

Gisteren las ik in Spitteler en was diep ontroerd en getroost. Zie! dit werk zou ik gemaakt willen hebben. Het Kronos-drama wat zoo lang in mij heeft gebroeid, dat is soortgelijk werk. De figuur van Uranos en zijn woede tegen Anangkè is groot en heerlijk, grootmenschelijk. Het is ook diepgevoeld, diep-ontroerend. Ik weet niet of ik het episch of dramatisch zou verkiezen. Ik moet mij in dit werk verdiepen en er mijn eigen werk door vinden. Waar uit zuivere bron geput wordt is er geen gevaar voor onze originaliteit. Alleen manier is gevaarlijk, geen echte oorspronkelijkheid.
Eén groot sentiment moet de oplossing worden van al onze twisten, en misverstanden, - dat wat Richet uitdrukte tijdens den boeren-oorlog: ‘Pauvres êtres humains! - arme, arme menschen!’

zondag 22 augustus

Gister naar Kleef geweest. Een weemoedig gevoel meegenomen. Ik was er graag langer gebleven, om Paul. Ik hoopte op een tocht met hem naar Xanten, maar het regende te veel.

dinsdag 24 augustus

De eerste acte van 't Paleis van Circe gisteren af. Ik weet nu dat het stuk af komt. Misschien doet het meer dan andere stukken. Else heeft er een ‘dumpfe Ahnung’ van. Misschien valt dit toevallig meer in 't genre dat 't publiek begrijpt.

aant.

Als ik aanteekeningen maak voor een stuk raak ik in de war. Ik moet niets vooruit opschrijven. Dan kijk ik op de aanteekeningen en weet niet meer wat ik bedoelde. Het stuk ontwikkelt zich letterlijk van zelf, zoodra de personen leven. Is de gang er eenmaal in, dan kan ik 't niet tegenhouden, dan moet ik het verder afdenken.

Ik las een stuk van Robert Kennedy Duncan over het ontstaan der zonnestelsels. De theorie van Laplace is verlaten, de zonnestelsels ontstaan door het naderen van twee sterren die elkanders massa verstrooien. Over het leven op de planeten zei hij het volgende merkwaardige, dat het ontstaan *zonder* intelligentie zou zijn als één kans tegen de geheele arithmetica. De eerste wezens op aarde zijn uit zeewater en lucht gebouwd. ▫ Ik dacht er over hem een brief te schrijven, daar hij mijn denkbeelden allicht gebruiken kan.

Gister lezend in Spitteler kwam het bij mij op hoe eenvoudig de verklaring is van den invloed aller booze machten op onze droomen, daar Spitteler Asklepias zoo juist laat zeggen: ‘Drum müssen wir im Schlafe, wo der Geist die Beute des fremden Willens ist - wir können dieses heute - mit kundgem Handgriff ihnen die Gedanken stehlen und das Erinnerungsvermögen weg befehlen.’

Alleen door deze juiste zegging door den dichter wordt duidelijk, dat niet alleen Suggestie in Hypnose, maar elke vreemde wil in den slaap machtig is over den geest, en de herinnering kan vervalschen. Dit doen de demonen bij 't droomen.

Ook de hoogste natuurwet is willekeur. God is vrij en zijn wetten zijn zijn willekeur. Alleen is die willekeur voor onze kleine willekeur noodlot en wet. Er is een oneindige gradatie van willekeurigheid. In 't laagste wezen is iets van Gods gebondenheid, Gods wet, en van Gods vrijheid, Gods willekeur.

26 augustus

Gister kwam, op weg naar Wijk aan Zee plotseling het inzicht van wat mijn weg nu voortaan is, mijn duidelijke plicht. Ik moet de moeielijkheden hier op Walden onder de oogen zien en niet ontloopen. Ik moet op 't groote huis mij installeeren, en mij trachten te handhaven, en het bezit op waarde houden en rendeerend maken. Dit is het eerlijkste tegenover mijn crediteuren, en het verstandigste voor mij en mijn familie. Mijn grootere verdienste zal ik dan aanwenden om Walden meer te doen opbrengen. Zoo

woon ik het goedkoopst, omdat dit toch mijn eigendom is, en bewaar mijn goed het beste. ▫ Dit besluit gaf mij groote voldoening en wekte mij zeer op. ▫ Ik zocht mijn aspirantenlijst af om een rentmeester te vinden, en mijn keus viel op Vant Veer, dien ik terstond telegrafeerde. ▫ Mijn lieve vrouw was ook met het plan ingenomen, en ook Jolles.

Else stuurde goede berichten, dat IJsbrand in Dusseldorf en Coburg gaat. En Page stuurde een goede, verstandige brief die mij moed gaf. ▫ Ook vlot mijn nieuw tooneelstuk goed. Ik ben op de helft, midden in 't tweede bedrijf.

zondag 29 augustus

Gister een nieuwe moeielijkheid die mij echter voldoening gaf. Mevrouw Hijmans maakte bezwaar haar belofte te houden om mij een jaargeld te geven. Toen was mijn geduld ten einde, ik zei niets, maar nam mij voor nu voor goed met deze rijke menschen te breken. Ik had geluncht in het overdadig weelderige huis van Saar Enthoven, haar dochter, en moest toen allerlei excuses hooren, dat ze 't niet langer doen kon, enz. ▫ Het was zoo goed, het kwam zoo juist van pas, deze herinnering, dat ik aan de zijde der armen sta, en niet mag heulen met den vijand. Dat is te zeggen, met den rijke, die zijn onrecht niet in ziet. Langsamerhand, al genietend van hun comfort en welvaren, komt men toch weer in de sfeer van zelfbedrog en waan.

Ik ga nu ernstig vechten voor mijn bestaan, hier op Walden. Maar dat is en blijft een gevecht voor den arme, niet voor mij. En dat is 't wat ik nooit vergeten mag. Als ik tracht hier deze plaats rendabel te maken, doe ik een economische plicht, - als ik daarbij zorg zelf uit schulden te komen doe ik een maatschappelijke plicht - maar eindelijk moet ik ook aan mijn menschelijke plicht denken, namelijk door een uiterst sober en eenvoudig leven en een eerlijke en billijke behandeling van de werkers die ik onder mij heb, en vooral door het aanwijzen van mogelijkheid tot betere organisatie. ▫ Dat is de weg, en het wijzen van die weg is de strijd. ▫ Al mijn actie geleid door het besef van 't gepleegde onrecht en het streven het weg te doen.

woensdag 8 september

Na een ingespannen tijd voltooide ik heden ‘Het Paleis van Circe’. Ik ben blij dat het gelukt is want de combinatie van drukke bezigheden was overstelpend. De reorganisatie van Walden, de preparatieven voor mijn der-

aant.

de Amerikaansche reis, en de toevloed van kolonisten voor Wilmington. ▫ Maar onderwijl - of ik wilde of niet - ontwikkelde zich het tooneelspel, en vormde zich stil en precies, zonder oponthoud. De fijngesponnen fabel, de sluitende dialogen, de opvolging der tooneelen, alles ging van zelf, zonder correctie of doorhaling. En het werden van zelf drie bedrijven op de vereischte lengte. Mijn eigen verwondering over zulk een merkwaardige machinerie in mijn kop, zulk een zuiver werkende fabriek, is misschien het grootst.

Zal dit stuk nu meer ‘inslaan’ dan de vorige? ▫ Het mag wel, want ik rijd op zeer dun finantieel ijs. Hoe moet het alles betaald worden? f 3900, - rente - behalve het achterstallige, f 1600, - voor Hans en Paul, f 800, - voor een rentmeester, dan nog een paar duizend onkosten voor reparatie en exploitatie ... En dan kan ik eerst aan mijn huishouden denken.

Het was slecht weer, nu is't stil, koel en herfstig. Ik ben echter veel beter en opgewekter dan den ganschen zomer. Mijn reis bepaald op 9 October.

zaterdag 11 september

Gister hoorde ik dat ook in Weimar IJsbrand zal gespeeld worden. Op klassieken bodem. Het terrein van Goethe, en Bach.

Gister las ik in het laatste boekje van Kloos over Jacques Perk. En het jammerlijk gewawel van dezen man met zijn eenmaal zoo groote allures vervulde mij droevig. De onoprechtheid walmt je verstikkend tegemoet.

zondag 12 september

Nu weer bezorgd door complicaties in Berlijn met de uitgave van de Nachtbruid, waarvoor ik 1100 Mark zou krijgen. Het boek verschijnt maar niet en het geld evenmin. En ik heb Versluys steeds moeten terug houden opdat de Duitsche uitgave eerder zou verschijnen, en Original-Ausgabe zou zijn, en nu was heden de uiterste termijn waarop de Hollandsche editie was gesteld. En Else stuurt vage en geaffaireerde telegrammen, maar laat me onkundig van wat er eigenlijk gebeurt. Ik ben er gedeprimeerd onder. ▫ De zomer is snel voorbijgevlogen. Gister nog één mooie dag.

Ik geloof dat het wijs zal zijn mijn opstel ‘Over het dichterschap’ uit te breiden tot een monografie, en daarvoor een aantal voorstudies te maken. Dit zou dan een standaardwerkje worden. Ik bespreek dan eerst de verschillende dichtereigenschappen, psychologisch-philosophisch. Daarna pas ik

dat toe op de grootste bekende dichterfiguren, - die ik daartoe allen weer nauwkeuriger bestudeeren moet. En eindelijk, in een annex, op de Nederlandsche literatuur. ▫ Ik heb dan een afgebakend veld voor studie.

zondag 19 september

De complicaties met den Berlijnschen uitgever en de zorgen met het reorganiseeren van Walden benamen mij allen tijd. Ik was daardoor geaffaireerd en onrustig. Er waren enkele lichtpunten, het volledig herstel van Paul.

dinsdag 21 september

Nog altijd te druk. Ik moet eerst weer mijn rechte zelf terug vinden. Dat kan alleen door mij los te maken, door onverschillig te voelen van alle beslommering en precies te doen wat ik 't liefste doe. Alleen daardoor heb ik altijd alles uitgehouden en alleen zoo kan ik het verder volhouden.

De evenementen gaan sneller en sneller voorbij, als telegraafpalen langs een steeds harder rijdende trein. Hugo's geboorte, de tweede Amerikaansche reis, het Paleis van Circe - alles met spanning tegemoet gezien, - nu alweer achter me. ▫ Nu komen: de derde tocht, - de Duitsche IJsbrandopvoeringen, - de Duitsche tournee, - de Circe-opvoeringen - de geboorte van Gemma - ▫ En allereerst nog de verhuizing en de vraag of ik't op Walden houden kan.

En dan - 't volgend jaar, als ik vijftig ben ... zou ik dan een lange, vrije tijd tot arbeid en studie krijgen? Waarin ik de ‘Legende’ voltooi en mijn boekje over den Dichter, en eindelijk een groot Drama ontwerp, en Schijn en Wezen II voltooi.

Soms tob ik bitter over al de menschen die ik me tot vijand moest maken. En ik vergeet dat dit onvermijdelijk zoo hoorde. ▫ De dichter moet lijden omdat hij liefheeft die hem antipathiek zijn. Hij wil meer en beter dan zijn medemenschen, en hij wil vooruit en zij trekken hem neer. Dat doet pijn, des te meer naarmate de liefdeband sterker en het verschil grooter is.

Het sentiment der loyauteit van vasal tot Heer, dat altijd zoozeer bewonderd is ('t meest wel in Japan, en ook in onze riddertijden) dat is een schaduw van 't groote sentiment der loyauteit van den mensch tot Christus, van het individu tot de stamziel. De Heer, de Koning stond in plaats van de menschheid. Was schert mich Weib? ▫ Maar dat is nog weer iets anders

dan de liefde tot God. We lijden niet voor God maar voor Christus. We vertrouwen, met Christus, op Gods rechtvaardigheid. (De loyauteit aan Napoleon in ‘die Zwei Grenadiere’).

dinsdag 28 september

Uit Düsseldorf terug, waar ik een paar heerlijke dagen had. ▫ Zaterdag de reis er heen, met een romannetje van von Liliencron. 's Middags de ontmoeting met Jeanne Hijmans die viool stond te studeeren in de kamer in ‘Breidenbacher Hof’ waar de kellner mij heen leidde. Dr. Stahl de dramaturg van 't Schauspielhaus haalde mij af. Een bescheiden, beschaafde en geletterde jongeman. ▫ 's Avonds ‘A doctor's dilemma’ van Shaw. Wel goed gespeeld maar er ging veel van 't aroma verloren door 't Duitsch. En de slechte compositie van 't stuk ergerde me. Geen structuur, geen groote lijnen, geen naïveteit, geen stemming, geen plechtigheid. Een sterfscène van een hopeloos koude, intellectueele nuchterheid. Geestig, vol juistheden, wereldwijs en ook diep. Maar Engelsch sarkastisch-koud en bang zich te geven.

Den volgenden morgen ‘Gedenkfeier’ voor von Liliencron. Bijna geheel naar mijn smaak. Een echte Zondagmorgen aandacht. Goede muziek van Brahms en Cesar Franck. Een duister tooneel met een kleine vlam. Een geïllustreerd vers, gezegd door Frau Lindemann-Durnont, gedanst door een gracieuze jonge vrouw, met muziek van Bach. ▫ Enkele dingen hinderden. Het kostuum van den redenaar b.v. Maar de rede was goed, en de voordracht nog beter. ▫ Liliencron een eerlijke, goede werker. Maar een schuldenmaker en drinker. 't Beste beviel mij zijn keuze uit de Duitsche dichters: Goethe, Kleist, Hebbel, Möricke, C.F. Meyer, G. Keller. Ik voegde er Th. Storm en Hölderlin bij.

Toen een tocht met twee auto's naar Urdenbach aan den Rijn, naar 't fraaie huis en tuin van Director Lindemann en zijn vrouw. Er waren nog vier gasten behalve ik, meest van 't theater. Er was een vrij groote luxe. Het gesprek werd gaandeweg levendiger en interessanter, en ik moest ook veel vertellen. Het was een prettige middag.

Des avonds ‘Gespenster’ van Ibsen, voortreffelijk gespeeld door de Lindemann's. ▫ Ik was er niet onder, maar het stuk viel me toch mee. Het slot had iets grootsch, - meer dan ik dacht. En ik bewonderde zeer de groote lijnen, de zuivere compositie, - het bekwame werken, recht op 't doel af, zonder dat het in 't oog valt. Bizonder trof me de kunst om lange, banale

gesprekken te geven, die de illuzie van natuurlijkheid wekken, en toch precies dienstig zijn voor de ontwikkeling. Ik voelde dat ik in Circe weer iets te abrupt gewerkt had. Ik leerde nu dat ook veel gerekter dialogen verdragen worden mits de spanningsdraad niet geheel breekt. Dat is juist Ibsen's kunst, het hedendaagsch publiek een illuzie van natuurlijkheid te geven, de spanningsdraad tot het uiterste te rekken zonder dat hij breekt, en met die dunne draad de aandacht toch stellig en precies te boeien en te leiden waarheen hij wil. ▫ Als zoodanig is dit stuk het beste wat ik van hem zag. Oneindig beter dan het rammelende ding van Shaw. ▫ Als literatuur - woordkunst - is het niets, maar *wil* noch *pretendeert* iets te zijn. Het is gestaltenbeelding en illuzie-werking, van enorme kracht.

Ik praatte nog lang na met de Lindemann's, en vond het de beste theaterdirigenten die ik ooit zag. Vooral de rustige ernst en doelbewustheid stak gunstig af bij Berlijn en Stuttgart. ▫ God geve dat ik met hen wat opschiet. Het laat zich goed aanzien. Ik was geheel verlicht en verkwikt door die paar dagen.

2 oktober

Prachtig najaarsweer.

In een drukke herrie en rommel met het verhuizen naar 't groote huis. Mijn arme, lieve vrouw doet zoo haar best, soms is 't of het te veel voor haar wordt. Alles hier is mij dierbaar om haar, en in die groote ruimten zou ik met plezier willen blijven, hoe onaantrekkelijk de kast ook is, als ik 't met haar kan hebben. Die groote slaapkamer is mij nu al weer zoo lief, omdat ik die met haar deel. En ik slaap er goed, nadat den eersten nacht de demonen hun streken beproefd hebben. Een griezelige droom, waarin Hugo verpletterd werd tusschen Aletrino en Jacob van Lennep. Maar het was merkbaar een demonenstreek. Ze schijnen toch wel aan bepaalde localiteit gebonden. In mijn hut had ik er nooit last van, en de eerste nacht in het nieuwe huis wèl. Maar nu is 't over, en ik voel er mij niet ontevreden. Ook schijnt er veel zon, en ik houd van de ruimte. Het is een raar mengsel van ouderwetschheid en moderniteit nu, van royaliteit en armoe. Oost-Walden is nu bijna geheel verkocht, op het lieve terrein na, waarop mijn hut stond, mijn ‘huis’ zooals ik 't vroeger noemde. Dat hoort mij nog. ▫ Mijn lieve, vroolijke jongen is ook een heerlijk bezit. ‘Engel-schoon’ noemt zijn moeder hem, of ‘Schoonheidsbloem’. ▫ Over acht dagen moet ik weer ver weg. Het is goed - maar pijnlijk.

4 oktober

Warm, buijig en winderig.

Gisteren - merkwaardige coïncidentie - kreeg ik bericht van den dood van den ouden Commodore Smith, - en droeg ik in Amsterdam ‘'t Paleis van Circe’ vóór. ▫ Ik ben nu benieuwd wat Helen doen zal, - en wat het testament omtrent miss Thomson zegt.

Het stuk zelf beviel mij wèl, onder 't lezen, en had veel succes. Ik voel dat het een van die vlotte, geïnspireerde stukken is, die mij de minste inspanning kosten en het meeste succes hebben.

10 oktober

Aan boord Rijndam. Maakt huiselijk geluk ons week, en moeten we ons dan weer met pijn en moeite harden? ▫ De scheiding was bitter en haast niet te dragen. Ik zat in 't rijtuig en reed de oprijlaan van Walden af, mijn lievelingen waren op 't grasveld en Hugo zat in zijn wagentje overeind, gesteund door zijn moeder. Toen liet zij hem met zijn handje wuiven, en hij keek heel aandachtig en ernstig, zooals hij doen kan. En ik voelde dat ik uit zou barsten. En gister den ganschen dag was ik diep weemoedig en somber. Toen ik aan boord kwam stond het mij tegen, de bekende scheepsgangen, de herinnering aan de lange dagen dat ik hunkerend uitkeek naaar de vordering die we maakten iederen dag, dankbaar voor elke minuut dichter bij Holland. En nu moest ik dien gehaten afstand weer afleggen, en alles van voren aan doorworstelen. Veertig dagen zal ik dit jaar op zee zijn, veertig van de 365. Maar er is toch een innerlijk licht dat mij troost. Telkens breekt het even door. De nachten zijn goed, de droomen gunstig.

Ik herlees mijn aanteekeningen van de vorige reis en vind weer precies hetzelfde. De somberheid en beklemming, de goede nachten met lieve droomen, de flauwe schemer van troost, het pijnlijke scheidingsgevoel en het hevige verlangen naar vrouw en kind. ▫ Dus maar zoo dóórtobben. Het kon erger. Ik doe goed met te gaan.

Gisteren las ik een boekje van Ernest Giran een fransche dominee in Amsterdam. ‘Job fils de Job’. Niet slecht, en vol suggestieve gedachten. Ik dacht toen veel en dieper over smart en lijden. En het schemerde me, dat er een wijze van waarneming moet zijn, waarbij smart geen smart meer is. Alle smart en lijden is te analyseeren in angst en repulsie. De physieke pijn is een zielstoestand die ons onhoudbaar toeschijnt, waar we zoo spoe-

dig mogelijk uit willen. Het zijn dus alles wijzigingen, bewegingen die ons deze of gene richting op drijven. En kunnen we niet, dan is het alsof we zullen bezwijken. Maar dat bezwijken is een ophouden der smart. Smart is dus een soort graviteit, die door onze gebrekkige waarneming iets zoo slechts en onrechtvaardigs schijnt, en in strijd met Gods goedheid en almacht. Maar in waarheid is het een gestadige werking ten goede, meer of minder werkdadig, altijd heilzaam.

Onze groote zwakheid en oordeelsfout is echter het beschouwen van onze individueele sensaties als realiteit, en toch als voor eeuwig voorbijgaande, vernietigde onrechtvaardigheden, onherstelbaar. Maar het daagt mij langsamerhand dat onze individueele gewaarwordingen maar kleine deeltjes zijn van een groot gewaarworden. En dat groote gewaarworden voelt óók onze smart, maar *niet als smart*, hoogstens als moeite, of kitteling. Al het slechte en onrechtvaardige van de smart is daarmee vervallen. ▫ Ons lijden *is* dus niet wat het ons schijnt. ▫ In herinnering is ons lijden ook nooit zoo erg als op 't oogenblik van ondervinden. ▫ En als men de *angst* uit het lijden wegneemt is het ergste er af. Zelfs de ergste physieke foltering zou ons niet verschrikken als we zeker waren dat ze ophield en gevolgd werd door behagen en rust.

Herinneren is een gewaarworden van het blijvende. Het eeuwig zijnde wordt door ons, herinnerend of vóórvoelend, waargenomen. Herinneren is dus een begin van Goddelijk waarnemen, omvattend al wat is en was. Want niets vergaat, ook onze smarten niet. Maar onze smarten worden als vreugden waargenomen zoodra ons waarnemingsvermogen zich ontwikkelt. ▫ De smart van een kind is voor ons geen smart meer, zoodra we de nietigheid er van begrijpen. Als het schreit om eten b.v. - dan lachen we er om. Voor het kind is het ernst. Ook lachen we vaak om eigen smarten, als ze voorbij zijn, en de angst er uit weg.

Zoo zullen we eens lachen om onze allervreeselijkste smarten. ▫ Smart en lijden is niet slecht, noch onrechtvaardig. Het is foutief-waargenomen vreugde. ▫ En dit foutieve waarnemen moet er zijn - opdat er leven zijn zou, opdat er iets zijn zou. ▫ Alleen ons anthropomorfisch denken en waarnemen misleidt ons.

Het is eigenaardig zooals alle pessimisme en bitterheid en angst verdwijnt, als er zekerheid wordt gevoeld van het voortduren onzer gewaarwording na den dood. Dan voelen we als 't ware dat alles gered is, dat alles terecht kan komen. ▫ Daarom is het wèl belangrijk voor de menschheid dit voortduren als waarschijnlijk aan te toonen.

Weemoed is het duidelijkst voorbeeld van goed waargenomen smart. Weemoed is smart - wee - maar toch mooi en begeerlijk. Daarom is weemoed zulk een gewichtig element in alle kunst, in muziek. ▫ Kunst leert ons alle smart, als *schoonheid*, dus ook als *vreugde* waarnemen. ▫ Hierbij komt gestadig ons stellig begrip van onze onmacht om de dingen buiten den tijd te beschouwen. Dit doet berusten, waar we niet begrijpen.

Voor mijn vertrek had ik een woordenwisseling met Martha, waar Truida bij was, - waarin ze heftig en droevig mij mijn gevoelens tegenover de rijken verweet. Dit kwam natuurlijk door het geval Hijmans. ▫ Toen voelde ik eerst recht, wat mij altijd van Martha vervreemd heeft. ▫ Haar weekhartigheid was oorzaak dat ze mij altijd verwijten maakte als ik tegenspoed had door mijn natuur en denkbeelden vol te houden. Succes verzoende haar, tegenslag maakte haar vijandig en ongeloovig. Haar persoonlijke indrukken beslisten altijd over haar geloof en vertrouwen. ▫ Nu voelde ik eerst het diepe onderscheid tusschen haar liefde en de waarachtige trouw en het liefdevolle geloof van mijn lieve vrouw. ▫ Niet, dat deze mij altijd gelijk geeft, daarvoor is ze veel te oprecht en te zelfstandig. Maar ze *gelooft* in me, en persoonlijk nare ondervindingen veranderen daaraan niets. ▫ Dit ontbreekt de meeste vrouwen. Ook Betsy was zeer veranderlijk door tegenspoed of succes.

11 oktober

Heden weer harde wind en hooge zee. ▫ Ik sliep heerlijk van nacht en had een wondermooie droom, over een ideaal-Japan. Opmerkelijk zijn die mooie en bekoorlijke droomen op zee, waarin al de schrik van het zeeleven weg is. Maar de ruwe werkelijkheid maakte me weer nerveus.

Vrijdag, even voor mijn vertrek, las ik haastig Spitteler's Olympischer Frühling uit. Het slot voldeed mij niet. Het is te ruw te joviaal, te boersch zou ik zeggen. En het laatste woord van zijn wijsheid zegt hij er niet in. Dat staat eer nog in 't begin. Maar weer zijn er prachtige gedeelten in, zooals Hera's vrees voor den Dood. En het schoone verhaal van Elymosine, die het menschengeslacht redt. ▫ Het groote van Spitteler is zijn begrip van Anangke als een booze macht. Dat is juist, mits men er een nog hoogere en goede macht boven stelt. Spitteler, als modern mensch, deelt niet de stomme eerbied der Grieken voor Anangke. Hij tast de onschendbaarheid van het noodlot aan, hij beschuldigt en beschimpt het, - daarbij als van zelve een nog hooger macht veronderstellend die Anangke's rijk zal doen

eindigen. Dat wordt met woorden gezegd in 't eerste deel. ▫ Deze wijsheid maakt Spitteler tot een groot, volwassen dichter - b.v. in vergelijking met Gorter, aan wien hij soms denken doet, maar die nooit iets meer is geworden dan een aanvanger en een dilettant. De wijsheid in Gorter is enkel intuïtief, bijna toevallig, niet gerijpt en beheerscht. ▫ Spitteler heeft zijn werk diep en doelbewust beoefend, met de volle kracht van een gerijpt verstand. Al zijn gevoel, zijn levenswijsheid geeft hij in zijn kunst, zooals 't behoort. ▫ Gorter is, na zijn jeugd-werk, terstond verdoold, door theorieën afgeleid, en verwilderd. Evenals Beets is hij aan eigen werk gaan twijfelen, - heeft zijn volle toeleg op zijn kunst verloren, - heeft niet zijn leven aan zijn kunst dienstbaar gemaakt - maar andersom.

En toch, in onzen tijd, is de dichter de mensch van wien de nieuwe wijsheid, de nieuwe godsdienst, het nieuwe leven wordt verwacht.

dinsdag 12 oktober

Steeds ruw weer en hooge zee. ▫ Gister werd ik zeer nerveus en ik sliep hedennacht slecht. Het was weer de oude foltering, evenals op de Statendam. En de nacht bracht geen troost, in de droomen drong de angst door. Ik droomde van een sterk man die naast me stond, en me tegen den wand drukte zoodat ik dacht te stikken. ▫ Maar er kwamen ook weer prachtige berg-landschappen, vizionnair. En ik had weer die wonderbaar liefelijke overgang, van de waakangst in een droomidylle. Onder het schudden en kraken van 't schip was ik op eenmaal in den droom, en wandelde op het veldje achter ‘de Lelie’, en plukte groote, zoete bramen. Dat was weer die tooverachtige overgang, zooals de bloemen aan den Rijn, die ik plukte, slapend op de Statendam.

Ik was zeer ellendig gisteren, en ben nog niet veel beter. Als bittere spot klonk mij mijn eigen uitdrukking: ‘Smart is een foutief-waargenomen vreugde’. Er is trouwens nog veel gebrekkigs in dat betoog. Het rechte kan ik niet zeggen. Elke gewaarwording is het product van twee dingen, en kan er dus niet zijn als die twee er niet zijn. Elke smart-sensatie is dus zooals wij die voelen. Ze kan alleen weder waargenomen (herinnerd) worden, meer of minder volkomen en dan in die herinnering het afschuwelijke verliezen. Dat is ook hetgeen kunst doet, ze geeft de menschelijke sensaties weer, zoodanig dat we er van genieten, in plaats van er door te lijden. Het Al-geheugen is volmaakt, en kan dus al onze herinneringen nauwkeurig waarnemen. Wij herinneren des te beter naarmate we meer ontwikkeld

zijn, meer deel aan 't Al-geheugen hebben. ▫ En als eenig verhelderend feit blijft dit: dat we als onbeteekenende kleinigheid, of zelfs als liefelijke herinnering kunnen beschouwen wat tijdens de ondervinding een vreeselijke smart geleek. Dit geldt voor sommige soorten van lijden, niet voor alle. Maar we kunnen ons denken dat het voor alle leed geldig zou zijn.

Het is een bittere gedachte dat deze misère, deze foltering op mijn zeereizen, nooit minder zal worden, eerder erger. ▫ Zoodat ik het geregeld verkeer met Amerika, zooals dat zou behooren bij het leiden der kolonie, wel zal moeten opgeven. Ik ben verbazend benieuwd hoe zich ditmaal mijn gevoelens in Amerika zullen wijzigen. En ik zou mij zoo voor deze zwakheid schamen. ▫ Denk aan juffrouw Vere de Vere, die de geheele reis ziek en angstig was, en toch dapper jaar in jaar uit naar Amerika ging. ▫ Maar ik voel nu ook sterk het verlangen naar mijn geregeld werk op Walden. Ik heb daar zooveel te doen, en wat ik daar schrijf is mijn beste werk. En ik zou het niets betreuren daar nu voor goed te blijven. ▫ Ik heb ook Duitschland nog als arbeidsveld.

woensdag 13 oktober

Hedennacht was de storm op 't ergst, en nu staat er nog een geweldig hooge zee. Ik bleef gister niet aan 't diner, las in een aardig boekje van Barrie (the little minister) en ging om 8 uur naar kooi. Maar mijn ellende was even groot, zoo niet erger dan op de Statendam. Vooral het gevoel van mee te moeten, van onverbiddelijk verder te gaan ... het geeft een neiging om heilige eeden te zweren dat je nooit meer gaan zult. ▫ Gelukkig was het stampen minder, maar het slingeren erger. Dit maakte dat ik beter sliep. Het stampen schrikt mij telkens wakker en maakt mij meer nerveus. Het slingeren is lastiger met aankleeden en loopen, maar is niet zoo angstwekkend, ook kraakt het schip er minder door. Toch lag ik nog uren wakker, - telkens even 't licht opdraaiend om te zien of de nacht haast om was. Een marteling.

Vanmorgen is er een begin van beterschap in me, maar nog niet veel. En we zijn nog niet halfweg. ▫ Ik dacht aan alle heerlijkheden thuis. Aan een rustig wandeltje met lieve Truida in 't Spanderswoud. Aan de ruime huiskamer en de groote slaapkamer met de heerlijke bedden, die zoo vast en stil staan. ▫ En aan het heldere schetterlachje van Hugo als hij ‘lacht als een mensch’ zooals zijn moeder zegt. ▫ Alles lijkt me nu heerlijk daar, het nieuwe huis, de zorgen voor de tuin en de bakkerij, ons huishoudentje met

Aukje. Ons lieve zoontje. ▫ Alles heerlijk! heerlijk! met zorgen en al. ▫ Ik moest denken aan de eerste warme dag in Maart, als we de deuren op 't balcon opendoen en merken dat de lente komt, en de meezen hooren.

donderdag 14 oktober

Ongeveer half-weg. Door 't slechte weer vorderen we langsaam. Vandaag is de wind minder, maar 't is donker, regenachtig en druilig-kleverig weer, en nog steeds hooge deining. ▫ Gisteravond heb ik geschaakt met de jonge Kerbert, en tot 12 uur zitten praten met Kapitein van den Heuvel, en den heer Vlierboom, vertegenwoordiger van de Holland-Americalijn in New-York. ▫ Ik ben echter nog niet tot rust en evenwicht gekomen. ▫ Het liefst denk ik aan huis, aan mijn vrouw en kind. Als ik van hen verwijderd ben lijkt het mij altijd alsof ik hen nog niet genoeg gewaardeerd heb. En ik moet Truida's lieve teedere gezegden en manieren alle overdenken, en mij goed voorstellen dat ik dat alles werkelijk gehad heb. O zou ik het werkelijk alles weer hebben, eens!

Ik voel nu alsof ik nu eindelijk genoeg geworsteld en mijn brooze, fijne natuur genoeg gekweld heb. Als of ik nu recht heb voortaan geheel op mijn liefste wijze te leven. Geregeld, met een vaste studie, een kalm huiselijk leven, met buitenwerk, poëzie en gelijkmatige creatie van mijn mooiste werk.

▫ Ik weet als ik mij daartoe eenmaal bepaal, dan wil ik er niet meer uit. Dan vervallen alle ondernemingen. ▫ En nu is dit de vraag: Is deze neiging laf? Of is de tegengestelde neiging te eerzuchtig? ▫ Ik wil noch 't een noch 't ander zijn. ▫ Ik zou dan het denkbeeld om met vrouw en kind naar Amerika te gaan moeten opgeven. Ik zou daar zeker nooit zo goed werken als op Walden. ▫ Ook lijkt het mij nu niet te doen iemand als mijn lieve vrouw, die nog teerder en veel zwakker is dan ik, aan de ruwheden van zulk een reis en de moeielijkheden van zulk een leven bloot te stellen.

Laat ik dit alles goed overwegen en mij niet door tijdelijke gevoelens laten meesleepen. ▫ De erkenning van mijn werk en ideeën komt *toch*. Overal zie ik het nu. ▫ Ik zou kunnen volstaan met nu rustig door te arbeiden, zonder mij zooveel moeite te geven met practische dingen. ▫ Maar ik moet dan sterk staan in Amerika en mij niet laten verleiden. ▫ In elk geval geen spoedig terugkomen beloven. ▫ En mijn erkenning niet zoeken door persoonlijke propaganda, zooals Amerika dat wil. ▫ Ze moeten mij erkennen in mijn beste werk. Dat eischt tijd, maar is ook veel solider en duurzamer.

Als de geldzorgen mij het maar toelaten. Dat is een groote vraag. Wordt

die opgelost dan behoef ik niet te twijfelen. ▫ Dan laat ik het kolonisatie plan geheel over aan Amerikanen, - en bepaal me tot Walden, mijn studie en mijn drama's.

vrijdag 15 oktober

Hevige storm. De hevigste die ik nog meemaakte. ▫ Ik schaakte gisteravond, het was toen stil weer en ging om half twaalf slapen. Ik sliep heerlijk en verkwikkend, met mooie erotische - maar niet lascieve - droomen. Er was iets zeer moois in. Om zeven uur werd ik wakker door den storm, toen was 't lang aan 't waaien. En nu ben ik kalmer dan te voren. Het is allermerkwaardigst zooals alle details van deze reis gelijken op die van Februari. Maar alles nog iets sterker geprononceerd. Het mooie weer bij 't vertrek, de depressie, de doodelijke misère bij steeds toenemend stormweer, de lieve droomen daar tusschen, eindelijk het kalmer worden ondanks hevigste storm. Alles precies herhaald.

Er is iets zeer merkwaardigs in dit banale hotel leven dat zijn geregelden gang gaat te midden van een woedende zee. De bedienden loopen af en aan, fluitend of neuriënd, druk in hun bezigheid, de passagiers zitten levendig te praten en te lachen in de ontbijtzaal. De dames vinden het interessant, de heeren schertsen met den kapitein over de vermoedelijke vertraging. De zeeën slaan over 't dek, en het water stroomt langs de gangboorden - en binnen zit een juffrouw piano te tokkelen, en een paar kindertjes kibbelen en dreinen. Een juffrouw speelt met haar kleine, witte hondje. ▫ Rondom werken krachten die ons in een seconde konden verpletteren. En een paar honderd menschen weten zich kalm en ongedeerd er door heen te bewegen. ▫ En daarbij valt vooral op de onbeduidendheid van die menschen. Alleen de kapitein en de zee officieren hebben iets waardigs in hun koelbloedigheid. Men weet dat ze zich bewust zijn van wat er omgaat, ze kennen de zee, en ze kennen hun schip. ▫ Maar de passagiers laten zich maar in oppervlakkige lichtvaardigheid meenemen. Hun kalmte is geen moed, maar kleinheid, onwetendheid, onbeduidendheid. ▫ Men weet precies hoe jammerlijk ze zouden worden bij een paniek. Een Amerikaansche zei dat ze 't jammer vond dat we wel de hooge zee zagen, maar de storm niet. Het onnoozele mensch meende dat de storm ergens anders woei, en alleen de golven hier waren. Eerst toen ze beproefde op 't dek te komen merkte ze dat het heusch hard waaide.

Men voelt in deze omstandigheden zoo duidelijk dat de kracht van den mensch buiten het individu ligt. ▫ Al deze individuen zijn totaal niets tegen-

over de krachten die ze overwinnen. Ook kapitein, officieren, machinisten - elk van hun is alleen totaal machteloos. Ze hangen niet enkel van elkaar af, maar ook van de bouwers van schip en machine. En toch zijn ze gerust, en vertrouwen op al die onbekende menschen die meegewerkt hebben voor dit resultaat van hun veiligheid.

Ik krijg sterk de impressie van het menschwezen, het soort-wezen dat hier heerscht en handelt. Alleen dit is machtig hier, en geeft de rustigheid aan zijn individuën.

De Oceaan is prachtig, de schuimkoppen stuiven van de enorme golven af. ▫ Tegenover de Oceaan zijn al deze menschjes pover en ridicuul - maar het menschwezen, Christus toont zijn moed, zijn beleid, zijn heldhaftige grootheid. ▫ Ik zie maar twee dingen, de Oceaan en Christus. ▫ Wie is het die den Oceaan trotseert en zijn ruwe macht weet te bemeesteren? Christus, de menschheid, - niet zijn kleine cellen, de menschjes, elk voor zich. Die arbeiden voor hem, maar hij volvoert zijn bedoelingen door hen. ▫ Hij alleen is imposant en grootsch hier, - een waardige tegenstander van den oceaan. ▫ Het zou veel natuurlijker staan als al de passagiers liepen te jammeren en te handenwringen, of op hun knieën lagen te bidden.

zaterdag 16 oktober

Hedennacht kalm, van morgen helder zonnig weer en frissche bries, maar veel minder deining en wind. ▫ Ik lees ‘Cashel Byron's profession’. Een fijn, geestig boek van Shaw. Zeer goed is b.v. de psychologie der onbeduidendheid in Miss Alice Goff. Onbeduidendheid in de beteekenis van ‘kud-de-mensch’. ▫ Het boekje van Barrie lijkt daar tegenover tamelijk kinderachtig. Toch heeft het meer dramatisch vermogen en is ook als tooneelstuk zeer wel geslaagd. Maar de lafheid, onoorspronkelijkheid van Barrie blijkt uit zijn ‘bevredigend slot’ en zijn volstrekt banale filosofie. Toch zegt hij aardige dingen. En mij persoonlijk trof zijn citaat uit het N.T. als Petrus over 't water naar Christus toe gaan wil. Dat was als een van die toepasselijke, voorbeschikte dingen, waarvan ik alleen de toepasselijkheid gevoel, en die mij diep roeren.

Ik schreef Aletrino een intieme brief. Ik hoop hem te steunen bij zijn doodsvrees en twijfelzucht.

maandag 18 oktober

Het begon gister morgen weer te waaien en nu staat er weer sints 24 uur

een harde grimmige tegenwind, we komen twee dagen over onzen tijd aan. Het heeft nu de gansche reis onafgebroken uit het Westen gewaaid, aldoor pal tegen, met alle sterkten van bries tot orkaan.

Ik heb een nacht over mijn drama ‘Johan de Witt’ gepeinsd. ▫ En dezen nacht over de Griekin in ballingschap. Ik wensch het natuurlijke gevoel te doen uitkomen dat van renten leven een veel onteerender professie is dan valsch speler, prize-fighter, kroeg-baas of koppelaarster. Daartoe moet langsamerhand de mysterie van dat - voor ieder normaal gevoel geheimzinnige beroep worden onderzocht en opgehelderd. En dan moet het natuurlijke hart er in afschuw van terugschrikken en iets verkiezen wat algemeen als onteerend geldt. ▫ Daartoe een zeer rijk, aristocratisch gezin, vol respectabele plutocraten van verschillend gehalte.

dinsdag 19 oktober

Ik sloeg gister het diner over en had een heerlijke nacht, sliep van half negen tot 7 uur, met kort wakker-zijn om 4 uur. De boot was nu nagenoeg rustig. ▫ De droomen waren buitengewoon gunstig. Lange helderheid, hoewel zonder hooge elatie. Maar ik voelde van morgen krachtig, en door Christus gesterkt.

Ik moet in Amerika vooral gedaan zien te krijgen dat een tijdschrift, Page of Holt, geregeld kleine scherpe stukjes van mij opneemt. En ik mag niets toegeven. Ik moet staan waar Christus mij gewezen heeft: ‘On the right hand of the poor’.

Ik las Shaw uit. Hoe is 't mogelijk dat hij niet tot 't inzicht komt dat Lydia's profession heel wat minder honorable is dan Cashel Byron's.

Omar Khayyam zwerft hier weer overal. De Omar-cult schijnt stilletjes door te dringen. Als hier geen mysterieuze invloed, vèr boven 't individu, aan 't werk is, dan vergis ik mij bizonder.

Wat vinden al die jonge vrouwen aan dit gedicht - als 't niet is de bevrediging van een reactionnaire neiging tegen de bestaande religieuze ‘cant’, waarvan de duivel dankbaar gebruik maakt.

Ik schreef aan Lady Welby. Over Educational facts en Educational Words.

donderdag 21 oktober

Homedale, Greenwich. Gistermorgen om 8 uur landden wij. Het was

een heldere zonnige dag, frisch en opwekkend. ▫ Mijn eerste indruk was zeer merkwaardig. Ik herkende alle sensaties, maar het demonische kleefde er aan. En zoo, alsof ik het vroeger wel ondergaan, maar niet opgemerkt had. Ik was dus nu wakkerder, helderder, en *zag* het. ▫ Ik gevoelde mij echter zeer spoedig op mijn gemak. Als een pak dat mij goed zit, omdat ik 't vroeger gedragen heb, sloot zich New-York om mij heen. Ik werd een ander persoon, met andere gedachten en gevoelens. Het sombere verdween en de oude lust en activiteit kwam terug.

Ik schreef Helen een briefje over den dood haars vaders. En gister avond telefoneerde ze mij. Ik was er echter niet, - en van morgen telefoneerde ik haar te vergeefs. ▫ Het is eigenaardig hoe dat gaan zal, en vooral is moeielijk de gedachte dat zij nu rijk en onafhankelijk is geheel te ecarteeren en te vernietigen.

Het is nu hier prachtig. Met aandacht bestudeerde ik de loovertinten en de verwelkte bloemen en bladen. Het verschil met Europa is geringer dan ik dacht. ▫ Maar nu vallen vooral de bontgekleurde vogels op, de mooie blue-bird, prachtig in het donker-purper van de Sumacs, en 't geel der maples. Een lieve brief van mijn liefste, - en 't goede bericht dat Else haar 't geld van Ehbock zond. Ik sprak gister Hoggson, hij haalde mij van de boot, maar kwam te laat. ▫ We lunchten met E.E. Prussing van Chicago die ons grond in Texas (Wichita Falls) verkoopen wil. ▫ Toen bezocht ik MacRae, en at bij de Ely's.

vrijdag 22 oktober

Zacht, bewolkt weer. ▫ Ik wandelde gister door het mooie heuvelland van Connecticut. De boomen zien als in bloed gedoopt. Prachtig is een vallei vol gloedroodbruine Sumac-trossen en donkerwijnroode bladen en dan de herfstasters en de guldenroeden.

Van morgen naar stad. Een docter, tuberculose-specialist, sprak mij aan in den trein. Hij vertelde onder andere dat de Chineezen in New-York verborgen localiteiten hebben, die ze ‘Houses of eternal rest’ noemen, en waarheen ze hun afgeleefde verwanten brengen die wenschen te sterven. Die krijgen dan wat water en voedsel en worden alleen gelaten. Na drie dagen komt men zien of ze dood zijn. Zoo niet dan worden ze weer teruggehaald. Die huizen zijn geheim, ook voor de politie verborgen.

Ik sprak met Page en dat onderhoud was zeer bevredigend. Nu ben ik gerust, dit is de reis waard.

aant.

Ik lunchte in-genoegelijk, alleen op de Club, met tea en toast. Er waren veel brieven, drie van huis.

Ik onderhandelde nog over het Texas land, en sprak van middag Helen door de telefoon. Maandag komt ze me afhalen. ▫ Ik ben zoo rustig als ik in langen tijd niet was. Heerlijk het goede nieuws van huis, over mijn lief zoontje en zijn moeder.

zondag 24 oktober

Gister morgen schreef ik brieven en ordende mijn papieren, wandelde en plukte een bladerboeket. ▫ 's Middags was ik bij Page en sprak met hem af drie artikelen te schrijven. Ik voelde dat ik een gek figuur sloeg, omdat ik mij door hem liet bepraten te doen wat ik voor de lui van 't American Magazine weigerde. Ik at er met zijn beide zoons, en nog een paar vrienden. Ik was maar half voldaan. Sliep lang en goed.

maandag 25 oktober

Hoewel ik geen klagen heb en alles nog al naar wensch gaat, en ik gezond ben en een prettig te huis hier heb - zoo ben ik toch vol van een innerlijke weemoed. Als dit langdurig en sterk wordt dan is het heimwee, en ik voel dat het iemand kan dooden. Het is sterker nu dan op mijn vorige reizen, omdat het nieuwe van Amerika af is en omdat mijn tehuis op Walden mij nu werkelijk meer een tehuis begint te worden, en omdat ik veel minder neiging voel om hierheen mijn te huis over te planten. Ik verlang naar vrouw en kind, en voel dat ik niet lang buiten hen kan. Het vrije zwerversgevoel van vroeger komt niet meer terug.

Gister was ik op Staten-eiland bij de Martins. Het was er vroolijk en gezellig als altijd. Het is eigenlijk het gezin waar ik 't liefste ben, in Amerika. Om hun humor, hun beschaving, hun eruditie. En Ida vertegenwoordigt er het gemoed, het warme hart. ▫ We wandelden door de herfstbosschen, en bestudeerden de boomen. De Allantis, die een groote sumac lijkt, de Sassafras met bladen die de vorm van een want (mitten) hebben, de sweet-gum met zijn spitse stervormige bladen, de tulpenboom, de dogwood-heester, de hickory, en de verschillende eiken, de maples, olmen en elzen.

dinsdag 26 oktober

Gister kwam Helen Smith mij met de auto afhalen, en het was een mooie

rit door het prachtige herfstland bij helder zonnig weer. De verhouding was nu veel makkelijker en vrijer, en ik was blij te bemerken dat mijn oorspronkelijke goede meening van haar toch niet zoo onjuist was. Mijn beoordeeling schommelde zeer sterk en was evenzeer overdreven in het slechte naderhand als in 't goede aanvankelijk. Ze was blijkbaar de vorige maal ook bang en nerveus door mij gemaakt, en maakte daardoor zulk een onbetrouwbare, verwarde indruk.

Het spijt mij bitter dat mijn innige brief aan mijn lieve vrouw over Boulogne niet is aangekomen. Ik verlang weer hard naar nieuws. En zij heeft nu nog niets van me gehoord sints mijn vertrek. ▫ Maar alles gaat hier goed, en ik word weer steeds beter. De lange zeereis terug is nog 't ergste.

woensdagmorgen 27 oktober

Ondanks weergaloos prachtig weer en afwezigheid van tegenspoed voel ik mij toch onrustig en ongelukkig. Ik heb sints Vrijdag niets meer van huis gehoord en ik kan er gewoon niet meer tegen. ▫ Ik moet van avond spreken en ik zie er zwaar tegen op, wat de vorige malen het geval niet was. ▫ Als ik alleen ben, zooals van morgen, en aan mijn gedachten overgelaten dan wordt het heimwee zoo pijnlijk, dat ik wel zóó weer zou willen afreizen, en niet weet hoe ik nog een maand het hier uit zal houden. ▫ En het is zoo jammer want het laat zich aanzien dat het kolonisatieplan hier slagen zal. MacRae en Hoggson zetten er al hun talent en energie achter. Dat moet goed gaan. ▫ Ik houd mij nog goed. Zij bemerken geen zwakheid in me. Maar ik voel dat ik een rust en kracht voorwend die niet geheel diep zit. In 't voorjaar was ik na eenigen tijd hier in evenwicht. Nu wil het niet komen. Ik moet steeds om mijn lieve vrouw en kind denken, en ik verlang smartelijk naar huis. ▫ Ik droomde van nacht ook griezelig. Mijn broeder Johan was in 't spel, en Betsy. ▫ De lieve gestalte van mijn vrouw kwam even.

Gister lunch met MacRae, Hoggson en Goeverneur. Daarna bezoek bij Boydon en Phillips.

donderdag 28 oktober

Koude noorden wind. De voordracht verliep even als de vorige. Ik voelde wel niet veel sympathie, maar ik maakte toch vaak indruk. Het was vol-

aant.

doende. En van morgen was mijn depressie weg. Ik voelde gewoon, normaal, rustig. Ik stel me voor dat ik bezig ben geld te verzamelen om weer naar huis te kunnen. Die voorstelling maakte me rustiger. Dan doe ik iets om aan mijn leed een eind te maken, dan vorder ik. Gister dus 50 dollar verdiend. En mijn artikel bijna af, dat is misschien $ 200. Waar ik mij vroeger voor schaamde wordt nu mijn troost. Een brief van huis die 't mij nog pijnlijker maakte. Er is niets bizonders gebeurd, maar ze is even als ik, te ongelukkig zonder mij, ze draagt haar leven te zwaar, arm kind. Te denken dat ze in bed zat te schreien op haar eenzame, groote slaapkamer, - en ik toen ver weg op zee. Gelukkig is ons zoontje wel.

Hans is door zijn examen. Zou er langsamerhand meer en meer verlichting komen? Ik ga mevrouw Hijmans schrijven. Ik ben te ruw geweest. Zo'n tijd als deze is wel geschikt iemand klein te krijgen.

zaterdag 30 oktober

Gister op Linden Lodge geweest, in de hut gegeten. Het was gewoon en gezellig. In de auto, in harde koude wind, thuisgebracht. Bericht, dat IJsbrand in Lawrence gespeeld wordt. Aanbod $ 200 en vrij reizen als ik er komen wil. Ik zal 't niet kunnen doen.

Mijn toestand dezelfde, op en neer. Zooals altijd hier, geen heldere droomen.

Van daag Halloweendinner bij Helen. Helder, hard, zonnig weer.

dinsdag 2 november

Zeer zacht zoel weer, gisteravond mistig en stil. Het feestje bij Helen was zeer jolig en geslaagd. Ik voelde nu gansch anders er buiten en boven, alleen deelnemend als waarnemer, hoewel ik een ernstige toespraak hield. Mijn stemming was zeer afwisselend/ soms zeer vroolijk en in den toon, soms ging ik alleen in een donkeren hoek zitten en bleef een uur onopgemerkt en somber. ▫ Er was een interessant man, Poultney Bigelow, een bekend publicist, een van die Amerikanen die met Europeesche edellieden op familiaren voet zijn. Een middending tusschen een preussische jonker en een Amerikaansch staatsman. Zeer gemakkelijk, met een zekere distinctie, en toch grof en ruw nu en dan, niet zonder geest, zeer wereldwijs en bereisd, wat cynisch, middelmatig intellect, met al het aplomb en de hooghartigheid van een Europeesch edelman. Deze man heeft het zelfs tot een vriendschappelijke verstandhouding met den Duitschen keizer gebracht. Het was

feitelijk de eerste man van distinctie in Helen's huis, hoewel hij daar ook zeer uitgelaten en ongegeneerd deed. Ik eet heden met hem.

Gister zag ik de prachtige collectie Hollandsche schilderijen bijeengebracht voor de Hudson Fulton feesten. Vijf Vermeers, dertig Rembrandts, Halzen, enz. Twee mooie Terborch's. ▫ Terborch vereenigt eigenlijk nog het meest volkomen de groote eigenschappen der verschillende meesters. Zijn afwerking is bijna volmaakt, zijn expressie vol leven en juistheid, zijn kleur altijd gedistingeerd en zuiver. Hij heeft niet de ruwheid van Hals, noch het onbeholpene van de Hooch, noch het bijna decadente van Vermeer met zijn overmatig fijne kleureffecten. Hij heeft echter ook niet het diep oorspronkelijke en machtige van een van die anderen. Hij is geen Rembrandt en geen Vermeer. Hij is alleen de meest vaardige en geëduceerde discipel van allen.

Sommige van die ernstige, diep-zwaarmoedige en toch kalm-berustende Rembrandt-gezichten zijn onbeschrijfelijk en onvergetelijk. Ze geven al de bittere weemoed van ons menschengeslacht, met enkele lichtende, zonnige momenten, zooals dat vriendelijke jonge vrouwengezicht, en de fijne, juweelige Saskia, het bloemegelaat vol innerlijken luister.

Rembrandt maakt gansch Amerika hatelijk en antipathiek voor me. Tegenover die diepe ernst is al deze lichtvaardige drukte verachtelijk.

woensdag 3 november

Nog steeds zoel, gister 65°. Ik at gisteren met Dabo. Ik zag eerst zijn nieuwste schilderijen, en ging toen naar Poultney Bigelow waar het een gewone afternoon-tea was, tot ons beider teleurstelling. Wat dames en wat gedrang. Ook Helen en eenigen van haar vrienden.

Ik heb dan nu zekerheid dat Helen een diep gedepraveerd wezen en een verfijnde leugenaarster is. Wat ik te weten kwam zijn feitelijk gruwelen van moreele depravatie. Ze gaat soms zóó ver dat ze als prostituée fungeert en het aldus verdiende geld bewaart. Om de sensatie te hebben. ▫ En toch beminnelijk, goedhartig, innemend. En steeds laat ze er nieuwe mannen inloopen en het curieuze is dat ze nooit ernstige moeielijkheden heeft maar al haar gewezen minnaars als vrienden behoudt. ▫ Het waren allen ci-devants, gewezen favoris die ik bij haar ontmoette. Mrs Janus heeft geen woord te veel gezegd, en ik ben even grondig bedot als zooveel anderen. Mijn artistiek instinct heeft haar in Circe juist geteekend, of eigenlijk nog veel te mooi en normaal. ▫ Het ergste is de gecompliceerde leugen en be-

driegerij die in haar positie onvermijdelijk is. De ziekte zelf, de nymphomanie, is haar natuurlijk gemakkelijk te vergeven. Die is treurig, maar belet niet sympathie. ▫ Maar dat ze mij zooveel anderen als lasteraars en schurken liet beschouwen dat is verfoeielijk. Zoo moet haar gewezen man, Cummings, een door en door fatsoenlijk man zijn, die haar met de uiterste consideratie behandelde. ▫ Ik hoorde ook zeer ongunstige berichten over de algemeene immoraliteit der Amerikaansche vrouwen. Er mag wat overdrijving bij geweest zijn, ik begrijp toch dat er veel waars in is. Het zedebederf kan als noodwendig gevolg der plutocratie niet uitblijven. Lediggang, weelde en macht doen de instincten verwilderen. Deze vrouwen verlangen prikkeling, en daar een vrouw vooral een sexueel wezen is, verwilderen de sexueele instincten het eerst en zoeken ze sexueele prikkels. En de groote vrijheid en consideratie die Amerikaansche vrouwen genieten maakt het hen maar al te gemakkelijk. ▫ Ik begrijp nu eerst hoe raak mijn ‘Paleis van Circe’ is.

In den trein zat ik gister naast een jongmensch, dat Lee's tijdschriftje, Mount Tom, uit mijn zak zag steken. Hij vroeg dadelijk of ik socialist was, en wij hadden een discussie tot New York toe. Hij bleek te zijn Rockwell Kent een jonge schilder met veel talent, zooals Dabo me verzekerde - en hij woont aan huis bij Phelps Stokes de socialist die in Stamford woont.

zondag 7 november

Boston ten huize van den Unitarian priester en schrijver C.F. Dole, schrijver van ‘the American Citizen’, ‘Ethics of progress’ enz. Het is helder zonnig weer en een rustige morgen. Ik zit in Dole's studeerkamer. Er is iets zeer Zondagsch en ietwat saais en doodsch in de omgeving. Maar daarbij ook weer vredig en ernstig. Het eigenaardig gevolg was dat ik van nacht een heldere droom had, wat me nog nooit in Amerika gebeurde. Ik droomde van mijn gastvrouw, een beminnelijke stille oude dame. Ze raadde mij af een fooi te geven. Ik zag ook nog andere menschen o.a.H. de Booy en zijn vrouw. En ik kon niet goed herinneren waar ik sliep. Ik dacht ergens aan den Rijn. Op 't laatst begon ik herinnering te krijgen en dacht dat ik in Engeland was. De Booy sprak toen van ‘Rye’ en ik herinnerde dat ik daar in de buurt was (Greenwich ligt vlak bij Rye) maar ik dacht meer aan Engeland dan Amerika. Ik vroeg ook waarom het erotische nog zoo vaak in heldere droomen kwam. Gister had ik eenige versregels geschreven en ik droomde het sentiment, de innigheid ondanks verre afstand.

Gister sprak ik voor de 20-century Club, ongeveer 200 dames en heeren.

Er was groot enthousiasme. Discussie met Graham Brooks, die expert in coöperatie en zeer op mijn hand is.

De broeder van D^{r}. Dole, Nathan Dole was hier ook, vertaler van Tolstoy en anderen, schrijver van tal van boeken. Een echte belletrist. Iets als Jan ten Brink, maar niet zoo kwasterig.

Ik had lange philosophische gesprekken met mijn gastheer, een zachtzinnig, idealistisch, vroom man. Een geest als Lee, maar minder scherp en oorspronkelijk.

Ik sprak Vrijdag op een Ely-lunch/ natuurlijk in tegenwoordigheid van verschillende rijke dames, mrs Belmont, mrs Untermeyer, mrs White. Verder Forbes Robertson de acteur, George Kennedy de globe-trotter, Irvine de socialist-dominee, Hando een japanner, en veel anderen. ▫ Ik sprak over mijn tooneelwerk, en schaamde me later dat ik zoo tam geweest was. Ik had ze er meer van langs kunnen geven.

Ik bezocht ook Helen Smith voor 't laatst en vond dat ik voor mezelven een beroerd figuur sloeg, daar ik innerlijk van haar absolute valschheid en depravatie overtuigd was, en toch deed alsof ik haar geloofde.

We hadden ook een lunch met Hoggson, MacRae, Dr Glenn, Rev. Mix en een zekere miss Alice Bennett die mij zeer sympathiek toescheen.

maandag 8 november

Boston. Gister twee voordrachten, in Fall River en Boston. Ik dacht dat ik moe zou zijn, maar ik voelde absoluut geen vermoeienis, hoewel ik 's middags en 's avonds telkens bijna twee uur sprak. ▫ Mijn geest is een wonderlijke machine. Soms zoo broos, zoo bang, zoo teer - en soms weer zoo sterk, en zoo verbazend lenig. Ik maakte tusschen de twee lezingen, in den trein, op 't station Hollandsche verzen. Eergister een op weg naar Boston, dat noemde ik *De verre scheiding, de schemer, de nacht*.

> Nu weet mijn hart geen beter raad
> dan al wat hunkert te begeven
> en op een liefelijker leven
> te wachten en een beter staat
>
> Hoe pijnlijk smachten nu wij beiden
> naar het vergaan van wat ons scheidt
> ach, zelfs de zee van innigheid
> bluscht nog de vlam niet van ons lijden

Wij zijn geboren tot verlangen
naar wat dit leven niet vermag
wat wij alleen van heller dag
en later glorie gaan ontvangen

Het donkert zachtjens, en de dagen
zijn gansch van avondrood getint.
't Is enkel in uw armen, kind!
dat ik wat komen gaat, kan dragen.

De nacht was vriendlijk. D'oceaan
werd tot een fijne lijn verminderd
en door geen ruimten meer verhinderd
voelde ik uw hart aan't mijne slaan.

Het andere, geschreven tusschen Boston en Fall River, is nog mooier en heet: ‘toen ons kindje glimlachte’. Het is nog niet af. ▫ Ik hoor die verzen, zooals men plotseling een vogel hoort zingen. En het is heerlijk omdat ze mijn gedachten geheel aftrekken van mijn voordrachten, tusschentijds. Ik was bang, na Fall River, waar de voordracht redelijk goed was, beter dan in New Haven, dat ik 's avonds moe zou zijn. En zie! integendeel, ik was nooit zoo goed, sprak nooit zoo vurig en gemakkelijk en had nooit zooveel succes als gister avond in Ford Hall.

Ik heb nu hier geleerd heftig te zijn in spreken en gematigd in schrijven, wat veel wijzer is dan andersom, zooals de meesten doen, en ook ikzelf vroeger.

Als men mij als jongen had gezegd dat ik eenmaal een groot publiek in Amerika in geestdrift zou brengen door een rede in het Engelsch, die mij volkomen natuurlijk en gemakkelijk afging, zoo van zelve en zoo ongedwongen als een gesprek met mijn lieve vrouw, waarin ik de beste en heiligste dingen die ik heb, zonder vrees aan een groot publiek durfde geven omdat ze beschut werden door de macht van mijn ernst en mijn overtuiging - dan zou ik dat als een onmogelijke fantasie hebben beschouwd. ▫ Dit is wel een reden tot groote, groote dankbaarheid.

dinsdag 9 november

Northampton bij G.S. Lee. Ik had gistermorgen nog een lang gesprek met Ch.F. Dole over Christus. Hij lijkt van alle Amerikanen die ik zag

aant.

wel 't meest op een heilige. Zoo van eigen goedheid onbewust, vol vertrouwen, altijd het beste ziend. En daarbij past zijn kinderlijk uiterlijk, een kinderlijke oude man, zijn ernstige eerlijke oogen die omhoog afdwalen als hij de ware expressie zoekt voor zijn gedachten, - zijn onbevallige gang en gestalte, - ietwat platvoets, een oud petje op, volstrekt zonder eenige gedachte aan wat men van hem denken zal en toch vol begeerte om niemand te hinderen en te zijn als anderen. Een roerend gezicht voor ons, zooveel meer zelf-waarnemers en zelfbewusten. ▫ Zulke menschen kunnen overal vertrouwen geven en toch niet bedrogen worden. Daardoor is hun gezicht op de wereld heel anders. Maar zeer weinigen zullen zulk een man bedriegen. Daarom gelooft hij nooit dat de menschen zoo slecht zijn. Idse van Alua werd beetgenomen omdat hij niet de kinderlijke onbewustheid van dezen man had.

Ik lunchte bij Grahams Brookes den schrijver van ‘Social Unrest’. Ik zie in hem een goede kracht voor ons plan.

Ik spoorde toen naar Northampton en nam deel aan een diner van Mr Cable den schrijver, ter eere van den nieuwen president van Smith College, Burton. Ik praatte nog veel na met Lee.

Het vers is af. Dit maakt alleen waarlijk gelukkig, zoo gelukkig als men zijn kan op de wereld. Ik merkte het nu met treffende duidelijkheid, hoe alles mij onbevredigend en onvoldoend voorkwam in vergelijking met dit subtiele, heerlijke werk. Het luisteren en opschrijven.

Toen ons kindje glimlachte.

Toen hij geglimlacht heeft, 't eerst van zijn leven
kwam hij uit verre stille landen zweven
daar had hij geen gehoor en geen gezicht
en leefde alleenlijk bij inwendig licht.

Daar is het eenzaam en geen enkel ding
wordt er verwacht of laat herinnering.
Alles is daar zeer ernstig, en de nacht
heeft er geen weemoed en ook niets dat lacht.

Met al de strengheid in zich van die sferen
Kwam hij het luide lichte leven leeren,
de klanken en de groote mensch-gezichten
de schitteringen en de lampe-lichten.

't Was alles hem oneigen, en om 't even
Want niets verbond hem aan dit nieuwe leven.
Tot hij zijn moeder en zijn vader zag
opmerksaam op het wonder van hun lach.

Dat vreemde teeken dat hij niet verstond
dat wonderlijk bewegen van hun mond
dat sein van liefde, met een zacht verdriet
door 't weten van verleden en verschiet -

dat zocht hij stil te ontvangen met begrip
zoo ernstig, als de stuurman van een schip
die zoekt op onbekende zee zijn koers
en ziet een lichtsignaal door 't nevelfloers.

Hij liet zijn ooge' als tweelingsterren gaan
en zag ons beurtlings d'een na d'ander aan
alsof hij omzocht in zijn hartegrond
of hij geen antwoord voor dat teeken vond.

Toen was het plotsling of een vogel diep
in hem ontwaakte die daar heel lang sliep
en met een schoone stem aan 't zingen ging
liedren van blijdschap en herinnering.

En als een bloem uit 't verre schemerland
ontbloeide in hem herkenning en verstand
hij zond het liefdeteeken tot ons weer -
Hij lachte zelf ... en was niet eenzaam meer.

donderdag 11 november

Chicago, bij I.N. Morris. Na een beroerde nacht in een veel te heete slaapwagen, met een prikkelneus, ben ik gelukkig bij mijn vriend Morris aangeland. Hij redde mij uit de handen van Prussing, een advocaat die mijn gastheer wou spelen. ▫ Het is niet alles je te moeten aankleeden in een slaapwagen, terwijl je drijft van 't zweet door de hitte en je neus voortdu-

57 Lady Welby.

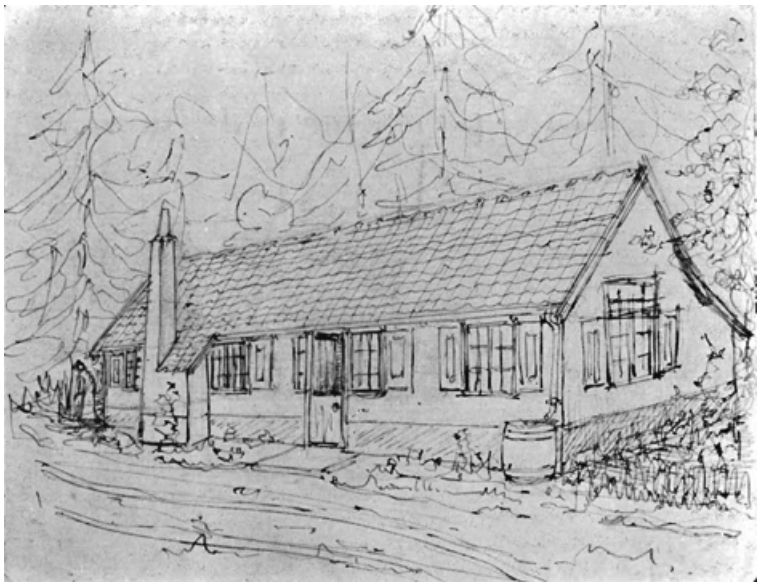

58 Truida's huisje.

rend druipt, zoodatje zakdoek op zakdoek moet gebruiken, en afwisselend moet niezen en snuiten. ▫ Gelukkig verdwijnen die katarrhen tegenwoordig ook op eens en geheel. Zoodra ik spreken moet b.v.

Steeds droevig omdat ik niets van mijn lieve vrouw hoor.

Ik lunchte gister met Franks de secretaris van Carnegie. Hij voelde veel sympathie voor 't plan en zal er Carnegie mee in kennis stellen.

maandagmorgen 15 november

In den spoortrein. Weer op den terugweg. Ik ben beter gestemd, hoewel ik niets van huis hoorde. Er was gister zelfs een mooi geluksgevoel in me, als een goed voorgevoel.

In Chicago was het recht prettig omdat ik meer en meer van Morris ging houden, en vooral, omdat ik mijn moreel evenwicht in de moeielijke positie van een arm man die de gast is van een millionair zoo goed wist te handhaven. Ik was geheel mezelf en zei geen enkel onoprecht woord en verzweeg ook zelfs niets wat ik wilde zeggen.

Ik heb zeer veel in die enkele dagen gezien en afgedaan. Donderdag ging ik 's middags naar de South Beach Country Club, een typische zeer weelderige plaats met prachtige danszaal aan het meer. Morris en mrs Swift en nog een dame. Chicago is ontzettend leelijk, het meer is groot en doodsch, de omgeving van de stad is een zandige woestijn met spoorwagens en vuile rookerige houten huizen en fabrieken. En toch ben ik graag in Chicago, ik weet niet waarom. Een vóórgevoel.

Ik at Donderdag bij miss Kiper, een joodsche familie, evenals de Morrissen, maar de vader is verarmd. Florence Kiper is een schrander talentvol meisje van 23 jaar, die goede verzen maakt. ▫ Haar aanstaande, Jerome Frank was 'n sympathieke jongen, met goede sociale begrippen - zooals men ze in Chicago nog maar weinig aantreft.

Ik sprak voor de Book & Play Club. Maakte daar kennis met Levy Meier/ een rijke advocaat met groote praktijk die de theatertrust van Frohman adviseert. Een type van den gladden sterken Amerikaanschenjood.

Vrijdag was ik eeregast op de Cliff-dwellers Club, waar ik over de Amerikaansche kunst sprak. ▫ Een lange conversatie met Hamilton Garland, den schrijver van vele beroemde romans, onbekend in Europa. Een eerlijk tweede rangs kunstenaar, geloof ik. ▫ Ook de beeldhouwer Taft maakte een aangenamen indruk. Een bescheiden gedistingueerd man. De schilder Clarkson, een middelmatig portrettist.

's Middags hoorde ik een goed concert in de Orchestra Hall. De 2e symphonie van Brahms.

Daarna sprak ik voor een dames club van vrouwen die een academischen graad gehaald hadden. Ik gaf hen eenige noten te kraken van sociaal economie, die ze blijkbaar nooit geproefd hadden. ▫ Toen nog reunie op 't atelier van Clarkson. ▫ Diner bij Morris met mr en mrs Prussing, de laatste een Circe volgens informatie. ▫ 's Avonds kwam Morris' broeder/ de echte zaken jood, nu hoofd van de firma, een vulgair type. ▫ Een jonge schrijver en schilder *Stevens*, een veelbelovend talent.

Zaterdag morgen conversatie met miss Kiper, en met Morris over zijn werk. Toen zag ik moderne schilderijen en dat was bedroevend. Er was maar één schilderij van beteekenis: ‘The return of the daughter’ een parijsch tafreel in een cabaret. De versufte, vergane/ verstompte vader en moeder, de dochter met nog het licht van verdwijnend mooi in de oogen, een uitdoovend leven, als de zonsondergang van een ziel. Het was een aangrijpend stuk van diepen ernst. De schilder is MacCameron.

Toen lunch met Donald Robertson en zeer bevredigend gesprek met hem en den jongen Johnson, over IJsbrand en mijn andere stukken. ▫ Overeenkomst gemaakt dat ik 5% krijg van de recette, zoolang de week niet meer dan $ 5000 opbrengt. En voor elke $ 1000 meer ook 1% meer. Speelt hij het stuk vier weken niet dan kan ik het elders aanbieden.

's Middags zag ik het stuk ‘the Dawn of tomorrow’ een vrij goed stuk, dat uitstekend gespeeld werd. Vooral de actrice Tobson was meesterlijk. De schrijfster is dezelfde van ‘little lord Fauntleroy’.

Daarna bezocht ik met Morris het reusachtig kantoor van Levy Meier, die mij introducties gaf voor Frohman.

's Middags diner bij Morris met May Morris, de dochter van William Morris den dichter. Zij maakt een droevigen indruk, zoo schuw en timide en melancholiek, en toch zes maanden lang dit land rondtrekkend, lezingen houdend, terwijl ze het reizen akelig vindt.

's Avonds gingen we naar Tartuffe gespeeld door de Robertson-troep. Dat was zeer slecht, zooals ik wel verwachtte. Het plompe, rauwe Engelsch inplaats van 't zwierige vlotte Fransch, - en dan alleen Robertson die een goed figuur maakte.

Zondagmorgen lange conversatie met Ira Morris over zijn literair werk. Hij is oprecht, gevoelig - maar nog ongeletterd en ongecultiveerd.

Toen gesprek met Stevens over de bewerking van Minnestral.

Ik kreeg een telegram van Hoggson dat ik Maandag gewacht werd, en

was blij weer naar 't oosten te kunnen gaan, dichter bij huis, en naar de brieven die mij in New York wachten. Hoewel ik mij zeer thuis voelde in Chicago en het Morrisgezin ongaarne verliet. ▫ Ik sliep heerlijk in den slaapwagen en droomde van huis. Dat ik weer ‘asjeblieft’ hoorde zeggen, en een ander Hollandsch reiziger zei ‘dat klinkt als muziek.’

woensdag 17 november

Druilig, zoel, stil weer. Goddank veel berichten van huis en een innerlijke rust door het vast stellen van mijn reisplan. Vandaag over drie weken weer op zee. En Hoggson gaat waarschijnlijk mee.

Maandag in New York een maaltijd bij de arme, vroolijke miss Bennett in het armste gedeelte van New York. Er waren Henry George J^{r} en zijn vrouw/ een zekere mr Brush, een miss Goodenow - en ik moest veel over onze plannen vertellen. ▫ ‘If you succeed’ zei H. George ‘you will be the greatest benefactor of mankind.’

Hoggson is nu heelemaal gewonnen, niemand brengt hem meer van het plan af. Nu nog 't zelfde bij MacRae, de volgende week. ▫ Een goede kracht is Graham Brooks, uit Boston.

Ik kreeg kritieken over IJsbrand uit Duitschland. Daaronder waren er even vinnige en afbrekende als de Hollandsche. Een had ‘nog nooit zoo'n vervelend, onhandig, ondramatisch stuk gezien’/ een bewijs dat ik ‘absoluut geen dramatisch talent had.’ ▫ Zooiets hindert mij nu maar zeer weinig omdat het zoo verregaand en duidelijk onwaar is. Die man is zoo blijkbaar nijdig en kwaad, als de rechte filister.

Ik wandelde gister naar Riverside heen en weer en dronk thee bij mevrouw van Noppen. Ze was zwaar ziek geweest door de giftige klimop. We praatten over Helen Smith en ik vertelde mijn ontgoocheling. ▫ Marjon de Vore was er, lief als altijd. Ik was zeer vredig en kalm gestemd.

woensdag 17 november

Eerst regen, toen helder en koud.

Geluncht met Page, Lanier, O Higgins en Crasty (die over journalisme schrijft). ▫ Datum van vertrek waarschijnlijk vervroegd, omdat de N. Amsterdam uit de vaart is.

aant.

vrijdag 19 november

Koel, sneeuwig.

Ik ga waarschijnlijk op de Baltic, was het al zoover. ▫ Gisteren in New York. Mijn boek Happy Humanity samengesteld, op de City club, en 's avonds aan Page gegeven, ter gelegenheid van het Peary diner. ▫ Diner van 500 man op de Aldine Club, ter eer van Peary. ▫ Peary een groote, forsche man met een ietwat vulgair gezicht, maar sympathiek door de rustige energie en fermiteit. Blauwe, vaste oogen. Zijn speech een eenvoudig zakelijk verhaal. Nadruk leggend op het welberekende en door langjarige ondervinding voltooide van zijn plan. Er was geen hasard in/ maar kennis en berekening. Hij deed acht tochten eer de laatste slaagde. ▫ Cook werd als een bedrieger gebrandmerkt door Admiraal Chester van U.S.N. Het is nu vrij wel duidelijk dat hij van Peary's welslagen hoorde en toen onmiddellijk zelf voor den dag kwam met zijn ontdekking van 1908, eer Peary's succes bekend werd. Op die wijze had hij juist gelegenheid er tusschen te komen en een hoop geld te verdienen, zooals hij ook gedaan heeft. Zijn photo's zijn valsch, of niet aan de Pool genomen. De zon werpt schaduwen van een hoogte van 32 graden, hoewel die hoogte niet meer dan 16 kon zijn.

Ik sprak met George Kennan, de Siberië-reiziger, die mij tot den brief aan den Tsaar inspireerde. Hij ziet al vrij oud, een grijs professor.

Ook maakte ik kennis met Thomson Seton, den schrijver van Wab en ‘Wild animals I have known.’ Vandaag reisde ik met hem.

zaterdag 20 november

Op 't punt van Greenwich te vertrekken. Morgen naar Wilmington. Na een goeden nacht is het heimwee weer pijnlijk sterk, vooral door de reizen die ik nog doen moet. Vandaag over 14 dagen op de boot, Goddank! Was 't al zoover. ▫ Ik denk onophoudelijk aan mijn lieve vrouw en kind, en aan 't weerzien.

Gisteren lunchte ik met Dabo, en was verwonderd te zien hoe hij eenige notities maakte in 't Japansch, in Japansch schrift en Japansche taal, die hij met groote vlugheid neerschreef. Hij vertelde me dat hij, uit voorliefde voor Japan, de taal geleerd had en er zich nu van bediende als een soort snel- en geheimschrift. ▫ Hij sprak veel met me, en was zeer hartelijk en vleiend in zijn uitingen. Hij geeft mij een van zijn schilderijen.

dinsdag 23 november

Wilmington.

Prachtig warm weer. Gister een echte zomerdag. Van nacht regen, hedenmorgen frisch en zacht. De reis was goed, hoewel veel door heimwee en verlangen gekweld. Een middagmaal, zeer goed, voor 75 cts in Ricky Mount. Ik kwam Zondag avond in Wilmington, MacRae was aan den trein. ▫ Zijn vrouw is een zeer eigenaardig type. Ze is mooi, en ziet nog jong/ maar ze moet toch over 40 zijn en ze heeft grijzend haar. Ze is ietwat gemaakt, zooals alle Amerikaansche vrouwen, maar toch zeer lief en eenvoudig en allerliefst is het dochtertje Agnes, 12 jaar. Een schilderijtje in al haar houdingen. Ze maakt versjes en leest mij voor uit haar boeken.

Dien eersten Zondag avond deed MacRae mij het verhaal van de revolutie in Wilmington, de rassenoorlog tusschen negers en blanken tien jaar geleden. ▫ De negers werden oproerig en brutaal en de blanken besloten hen tot rede en onderwerping te krijgen. MacRae was de leider en organisator. De heele stad was gewapend en georganiseerd. Men vernielde en verbrandde de drukkerij van een negercourant, die ergerlijke artikelen drukte, men nam de ergste en gevaarlijkste negers gevangen, zette hen op een locomotief en bande hen uit de stad. De gemeente-raad die gekozen was door omkooping van de negers, werd gedwongen ontslag te nemen, tot de burgemeester toe. Een paar negers die schoten, werden doodgeschoten, eenige andere gevangen genomen, en later onder bescherming uit de stad verwijderd.

Dit alles was tegen de wet en op eigen gezag. Maar het was noodig en had volkomen succes. De brutale en ergerlijke dingen zijn nooit meer voorgekomen. Het stemrecht der negers is een doode letter geworden.

Hoe meer ik hier leer, hoe beter ik de kolossale fouten in deze maatschappij opmerk. Alles technische organisatie-fouten.

Maandag brachten wij den ganschen heerlijken zomerdag door op Castle Haynes. We spraken Row, de superintendent, Vogels, Beversen, Dekker, Tinga, van Nes, Pelgrim en Plevier, allen Hollanders. Verder zagen we de Hongaren in 't bosch aan 't werk. Het was een heerlijke dag buiten. Gisteren, Dinsdag, kwamen Vogels, Beversen, Dekker en Plevier in Wilmington en we namen het terrein op voor de nieuwe vestiging dichter bij de stad.

donderdag 25 november

Na één koude dag is het nu weer zonnig en heerlijk.

Gister de vergadering met de bankiers waarbij zij een leening van 25000 dollars beloofden.

Ik heb het hier goed en 't zal mij spijten van hier weer op de lange lange spoorreis te moeten gaan naar 't Westen. Hoeveel liever bleef ik hier tot mijn afreis naar Europa. Ik voel mij hier thuis, en zie al minder en minder bezwaar om mijn dierbaren hier over te brengen. Het is hier heel wat lichter leven en voorspoediger werken dan in Holland. En waarom zou ik mijn dieper zelf ook hier niet vinden/ Vond ik het niet al in Boston, toen de verzen kwamen?

Meer en meer ga ik van mijn gastheer en gastvrouw houden. Vooral bevalt mij de eenvoud en matiging in hun leven. Geen knechts, geen auto's, geen diners. En de vrouw is even lief en beminnelijk als eenvoudig. De Amerikaansche gemaaktheid is maar schijnbaar. Ze heeft een mooi gezicht, mooie oogen, en haar haar is niet gecrepeerd maar in een dikke grauwzwarte vlecht om haar hoofd gelegd. Eenvoudig, origineel en smaakvol. Het meisje Agnes is een van die wezentjes, zooals die mij in mijn jeugd tot vervoering konden brengen. Een van de meisjes uit Johannes Viator en de Kleine Johannes. Een en al bekoring voor me. Als Gemma eens zo werd.

vrijdag 26 november

Wilmington. Een wonderbaar heerlijke dag voor een Hollander. De lucht is frisch, koel en droog, de zon helder en warm, de lucht stil en transparant. Van nacht vroor het wat, nu kan men weer zonder jas buiten zitten. Het is weer zooals men somtijds, heel zelden, in Maart of April in Holland heeft, als de zon warm is. En daarbij is de stemming in dit huis zoo eigenaardig. Het is de ouderwetsche stemming van een zomer-vacantiedag, de stille schitterende zonneschijn, de rust in huis, de groote koele kamers, het geluid van een piano in de verte, en wat matig straatgeruisch. Daarbij de aromatische geur van hars en terpentijn, een zachte verkwikkende geur die de heele streek hier kenmerkt.

Nu ik hier zo zit en schrijf - en ik stel mij voor dat mijn vrouw en de kinderen hier waren - waarom zou ik dan ook hier niet kunnen werken en gelukkig zijn in 't zoeken naar mijn beste zelf? ▫ Dit is met recht een klimaat voor den ouden dag, als men behoefte heeft aan peinzen in de zonneschijn, aan warmte en stille buitenlucht. Nooit zou ik willen emigreeren naar een even ruw klimaat als Holland. Maar een plant, in Holland gehard, zal hier des te beter gedijen. Omgekeerd zou niet gaan.

Gister hadden wij een pic-nic, een ‘oyster-roast’ aan de zeekust, op de mooie plaats van Mac Rae's zuster mrs Parsley. Daar staan prachtige zware boomen/ moerbeien, ilexen, magnolia's, sycomoren, begroeid met klimop en lang mos, en vlak voor ligt de sound, de zee-inham en verder op de oceaan. Een heerlijk oord. We zagen de neger-visschers die met een wagen vol visch terugkwamen, de vangst van vijf man op één morgen. ▫ De oesters waren zoo uit zee gehaald en werden op een rooster boven een houtvuur geroosterd. Er stond een tafel, voor die gelegenheden gemaakt, op het gras en daaromheen stonden we allen - Mr en mrs Mac Rae, Dr Love en zijn vrouw/ mrs Parsley en haar chauffeur - en de oesters werden midden op de tafel gegooid en onze bordjes met gesmolten boter stonden er op een plank lager omheen. Ieder krijgt een oestermesje en opent de oesters, haalt de oester er met zijn handen uit doopt hem in een oesterschelp met boter en eet hem op. Daarbij dronk men bier, en er was nog kalkoen en pumpkin pie. Het was een vroolijke partij, ter eere van Thanksgiving day, - de jaardag van den dag waarop de Pilgrim fathers de schepen zagen aankomen die hun redding brachten en provisie voor den winter.

Des namiddags ging ik nog per auto naar Castle Hayne en had een lange conferentie met Vogels, Dekker en Beversen. Ik deed hen inzien dat het veel beter was dicht bij Wilmington te beginnen en het groote stuk verderop voor later te bewaren.

Het was een koele serene avond en de maan reeds bijna vol in de violette schemer. Prachtig straalde Venus. De avond daalde snel. ▫ Huiselijk en gezellig is dan het keuvelen des avonds aan het haardvuur. Beter dan bij Hoggson waar ze bijna elken avond uitgaan.

Mac Rae is het beste type van den ‘inspired millionaire’. Hij strijdt, precies zooals Lee het aangeeft, tegen de uninspired/ de haaien van Wallstreet.

Ze hebben hem vreeselijk te pakken gehad.

Hij is - zooals Page het zei - gepakt en beroofd en door de modder gesleept, opzettelijk, met voorbedachten rade, zonder scrupule of genade. Een prachtige onderneming door hem beraamd ten beste van 't land - The Rockingham Water Power - is door de groote financiers op de meest gewetenlooze wijze geruïneerd - eenvoudig door het niet nakomen hunner beloften - met het doel de zaak daarna voor een koopje in te palmen. Nu is Mac Rae hun verbitterde vijand en besloten tot het eind te vechten. Ik meen dat de toekomst van 't land afhangt van de overwinning van de menschen van zijn slag tegen de gewetenlooze hyena's.

Mac Rae voorzag, evenals Sydney Reeve, een revolutie als onvermijde-

lijk. Deze schurken putten het volk uit, tot eigen bate. Tot nog toe doen ze dit ongestraft, omdat ze de wet ontduiken, en omdat de hulpbronnen van dit land zoo enorm zijn dat er toch nog betrekkelijke welvaart overblijft. Maar komt het eenmaal tot een einde, wanneer het gansche land bevolkt is, en de bronnen minder vloeien, dan is één enkele crisis voldoende om de gansche bevolking tot het uiterste te drijven. Dan zouden ze in staat zijn - zooals ze vaak genoeg toonen in kleiner gevallen, bij lynchings b.v. - de wet zelf in eigen hand te nemen en in een groote beweging de hoofdschuldigen te vatten en te dooden. Een beweging waarbij de Fransche revolutie kinderspel zou zijn.

Wat ik hier geleerd heb bracht mij tot het denkbeeld, dat een krachtig drama op dit oogenblik een enorme werking zou hebben, als het dien toestand aangaf. ▫ En misschien is het mogelijk mijn plan voor ‘de Vriendendienst’ in dien geest te wijzigen. ▫ Maak van Fox de machtige financier die denjongen man belooft te helpen en hem dan genadeloos in 't verderf stort. Ziedaar de essentieele wijziging die het gansche drama een wereld-beteekenis kan geven. ▫ De rijke, wijze denker die den jongen man ideeën geeft. ▫ De overmoedige, geestdriftige jonge man die zijn land wil goeddoen. ▫ De gewetenlooze geldspeculant en financier, die een mooie kans ziet beiden te ruïneeren en zichzelf te verrijken. ▫ Dit alles versterkt en verrijkt met de actuele bizonderheden omtrent Amerika, die ik nu geleerd heb. ▫ Dit zou een effect kunnen hebben als ‘an Englishman's Home’ in Engeland.

zondagavond 28 november

In den trein tusschen St. Louis en Kansas City. Ik spoor nu al sinds Vrijdag avond/ twee nachten en twee dagen. Lang - en aldoor verder van mijn lieven. Bijna het verste punt bereikt. Over acht dagen op zee!

Gister een allerhartelijkste ontvangst bij Loudon, den gezant te Washington.

De tweede vergadering van bankiers te Wilmington was nog beter dan de eerste. Mijn plannen werden geestdriftig begroet en aangenomen.

Ik las Indian Boyhood, het beste boek (van Eastman) over den Indiaan dat ik ken. ▫ Hoe is het de Amerikanen gelukt hun mooi land in korten tijd verfoeielijk leelijk te maken! ▫ Het ontroert mij altijd als ik die groote rivieren met hun mooie namen - de Mississippi, de Missouri, de Wabash, de Susquehanna - overga. Maar droevig is het aspect der steden en landen - beroofd, monotoon, kaal, goor.

29 november

Lawrence. Druilig weer. Het verste punt bereikt. Overmorgen terug. ▫ Ik las de memoires van mad. Junot. Napoleons psychologie is mij nu volkomen duidelijk. Oorspronkelijk was hij een wijs en ook bezadigd man, ruim en verstandig - hoewel met een groote dosis onscrupuleuze hardheid. Toen werd hij door zijn speciaal talent van veldslagen-leider in den waan gebracht almachtig te zijn. Zijn fouten tegen 't gezond verstand zijn verbazend. In zijn diplomatie was geheel gebrek aan karakter. Er ligt geen groot menschelijk idealisme in. Een groot rijk maken, ziedaar alles, - met behulp van zijn militair talent. Van een beter samenleven - het motief der revolutie - had hij geen flauw begrip. ▫ Het meest verwonderlijke vind ik dat hij Goethe zoo totaal kon inpakken, zoodat deze in hem bleef gelooven, zelfs na 1812. ▫ Ik voel dat ik veiliger en duurzamer bouw dan Napoleon. Zij het dan ook langsamer.

Zijn methode om de menschen door hun eerzucht en ambitie te leiden, aanvankelijk zeer werkdadig en practisch, had dit groote gebrek dat hij er niet de opvoeding tot een hooger inzicht aan verbond, zoodat de eerzuchts-instincten, ongebreideld, hemzelf aan alle zijden bemoeielijkten. Een voortdurend kijven en elkaar misgunnen der hertogen en koningen die hij gemaakt had - totdat ze eindelijk, uit eerzucht, hemzelf verlieten en verrieden.

woensdag 1 december

Lawrence. Een druilige regendag. De heldere hemel van Kansas zal ik niet zien. Ik was wat Hollandsch gestemd en verheugde mij alleen op 't idee om weg te komen.

Maar een gedachte - en wel deze, dat ik het theater tot een *religieuze instelling wilde maken, zooals het geweest is* - wekte mij op. In deze gedachte ligt al mijn werken opgesloten.

Vanavond weg! Vanavond oostwaarts!!!

Ik herkende Zondag de restauratie aan 't station te Saint-Louis - en ik verbaasde mij dat het zulk een *aangename* herkenning was. Dat was omdat ik *oostwaarts* ging, de eerste maal toen ik er kwam. Toen was ik zoo blij, want het was de terugweg.

Ik had een goede ontmoeting in't hotel. Allen White, die grooten invloed heeft, en tot de goede groep behoort.

Er zijn hier allerlei kinderachtige animositeiten, waartusschen het lastig is den weg te vinden.

Ik kreeg een brief van mevrouw Hijmans, die mij nog hinderde. Die gansche geschiedenis zit mij nog dwars. Ik had zoo dubbel en dwars gelijk, en ik verspeelde mijn prestige door een zeer geringe overmaat van scherpte. Nu schijn ik tegenover hun voortdurend in onrecht en vinden zij aanleiding een hooge borst te zetten. Het beste van de zaak is de houding van mijn vrouw, die mij niets verweet.

Ik sprak gister weer in de ‘Chapel’ voor een vrij groot gehoor, en ik sprak zeer goed.

Ik leidde de eerste repetities van IJsbrand. Enfin! ik ben dankbaar dat ik de opvoering niet zal bijwonen.

Zeer verheugd was ik een uitstekende vertaling van Circe te krijgen door Mellie von Auw. Dat is een goede vondst geweest.

Prof. Boodin is de man die mij hier bracht en die ook, op eigen risico, IJsbrand deed opvoeren. Ik bemerk dat zijn werken en streven hier vijanden maakt en jaloezie opwekt. Hij irriteert door zijn stille, volhardende werksaamheid, het doorzetten met zijn Scandinavisch geduld. Maar hij *doet* wat. En ik vind de houding van Carruth kleingeestig. Boodin irriteert door gemis aan *tact*, want hij is een ongecultiveerd man, van arme ouders.

5 december

De laatste lange spoorrit achter den rug. Nu aan boord van de Baltic, met Hoggson. Iedere minuut dichter bij huis! ▫ Het spoorreizen was lang, lang! maar alles ging glad. Ook in New-York, ik had nog een gesprek met Page, een lunch met Mac Rae, Hoggson en Mellie von Auw in de Dutch Oven, bij miss van Leeuwen, het Hollandsche meisje. Ik corrigeerde de laatste acte van de vertaling van Circe en bracht het stuk bij Ely, en bracht hem met Mellie in connectie. ▫ Eindelijk had ik een prettige laatste avond bij de Martin's en logeerde daar. ▫ Ik deed verbazend veel in een korten tijd. Alles zat glad. ▫ In Lawrence ontmoette ik nog William Allen White, een bekende schrijver en geestverwant. In den trein vergezelde mij Charles Dillon die mij zocht als redacteur van de Kansas Star. Ook een schrijver en geestverwant. ▫ Ik hield Woensdag nog een rede over het Drama als *religieuze instelling*. Het ging mij goed af. Ik vind hier een buitengewone waardeering en eerbied. Ik weet dan niet hoe ik 't heb. ▫ In Chicago was ik een paar uren stil en lunchte op de Cliffdwellers Club met Chatfield (?)

Taylor die een biografie van Molière en van Goldoni schreef. Maar hij kent geen Duitsch!!

Ik sprak verschillende menschen over het denkbeeld om een *League* te stichten, een Happy-Humanity League. Feitelijk om den strijd van de inspireds tegen de uninspireds te steunen.

8 december, aan boord Baltic

Halfweg. Midden op de Atlantische. Hoggson en ik werken aan onze plannen. Hij is altijd even vroolijk gestemd en hartelijk. Een prettig gezelschap, hoewel ik natuurlijk geen volkomen gezelschap aan hem heb, en dikwijls liever alleen ben. ▫ Ik vind de reis beroerd. Walden lijkt mij een zegen en een uitkomst, met tobberij en al. Ik heb te veel van zeereizen en van Amerika gehad. Het maakt me min of meer wee. ▫ Alleen Wilmington heeft nog bekoring voor me. De rest staat me tegen. Maar dat is uiterlijk, sensueel zou ik zeggen. Ik erken steeds dankbaar het vele goede dat ik er vond, ook in mezelven. De heerlijke werksaamheid. 't Is het leelijke, gore, monotone, onromantische Amerika wat mij tegenstaat. Het contrast met Wijk aan Zee, en Schwalbach, en Haltenegg, de dierbare plaatsen van onze liefde.

In mijn somberheid dit besluit: ik ga niet terug naar Amerika tenzij ik feitelijk rijk ben of word. Ik voel mij gerechtigd voortaan thuis te blijven zoolang ik niet met vrouw en kind en dienstbode royaal reizen kan. ▫ Dit maakt mijn toestand dragelijk door de gedachte dat ik zeker een van twee goede dingen hebben zal. Of mijn gezin en rust in Holland, of vrijheid van de oude zorgen. ▫ Nog steeds ben ik somber, en haat ik dit reizen en dit zeeleven. Hoe onbeschrijfelijk snak ik naar huis. Het blijkt wel uit mijn droomen. Altijd weer mijn lieve vrouw en haar nabijheid. ▫ Ik ben gezond, voldaan over mijn werk, ik heb geen sombere voorgevoelens - en toch voel ik me ellendig door mijn omgeving en het verlangen. De reis is tot nu toe voorspoedig, vlakke zee, zacht weer, groot comfortabel schip, afleiding in Hoggsons gezelschap. Maar het lijden blijft. ▫ Mijn dagboek overlezend kan ik voldaan voelen. Mijn oordeel en inzicht wordt blijkbaar wat beter/ ik maak minder grove flaters. ▫ Als een soort toets voor mijn inzicht zal ik eenige vermoedens opschrijven. ▫ Ik blijf het min of meer onredelijke voorgevoel houden dat ik rijk zal worden. Dat heb ik al jaren lang gehad. Voorgevoelens van ernstig onheil heb ik niet. ▫ Ik vermoed o.a. dat de Wilmington-kolonie zich eerst na vier of vijf jaren zal beginnen te ont-

wikkelen. Ik vermoed dat ‘Circe’ niet door 't New Theatre zal worden aangenomen. Maar dat het in Holland wel succes zal hebben. ▫ Ik vermoed dat ik op Walden zal kunnen blijven wonen en mijn renten betalen en schulden afbetalen. ▫ Ik vermoed dat mijn naam eerst zeer langsaam tot een zekere algemeene bekendheid zal komen. Misschien eerst over een jaar of tien. ▫ Ik vermoed dat IJsbrand meer succes in Amerika zal hebben dan men zou verwachten - meer dan ik zelf verwacht. Mijn vermoeden is hier in tegenspraak met mijn redelijke verwachting. ▫ Ik vermoed dat ik weer terug moet - ik vind 't nu te erg om er aan te denken - maar eerst na langen tijd. En ook dat er een betrekkelijk veel beteren tijd voor mijn lieve vrouw en mij zal aanbreken, eer de groote laatste scheiding komt. ▫ Het is vreemd hoe ik bij al die niet ongunstige vermoedens toch nog zeer ongelukkig voel. ▫ Maar dat is juist het ongelukkig voelen van iemand, die de zaligheid kent en voorziet, maar belemmerd wordt en verhinderd. Ik heb niets noodig als geduld en vertrouwen. Ik ben vurig verlangend en bang het te missen.

Ik herinner mij een gravure, aan huis bij Dole in Boston, voorstellend ‘Old Age’. Een grijsaard in een bootje op een groot water, en een opengaande wolkenhemel met een machtig licht en een kleine engelenfiguur die tot hem afdaalt. Er was iets heerlijks in, een toets van het onbekende generzijds. Ik wilde dat ik die gravure had.

Ik lees een boek van Gissing, ‘A secret of the North sea’. Het lijkt veel op Thomas Hardy. Ernstig eerlijk werk. Northumberlandsch dialect.

Als grootste zegen zou ik beschouwen een paar jaren rustig werken op Walden. ‘Schijn en Wezen’, ‘de Legende’, ‘het Dichterschap’, het nieuwe tooneelstuk, en misschien een begin van het grootere drama. Dit werk afgewisseld door arbeid in den tuin. ▫ Maar daartoe moeten eerst een paar nuttigheidswerkjes voltooid zijn, Lioba vertaald, Happy Humanity voltooid door Page.

Dankbaar herdenk ik hoe sterk ik bleek te zijn, ondanks mijn teere constitutie, bij de inspannende dagen in Amerika. Ik voelde eigenlijk nooit vermoeienis. Wel relaxatie, maar geen vermoeienis die mij belette te spreken of te werken.

9 december

Steeds stil, warm weer, licht bewolkt. Ik was zoo neerslachtig en beroerd gisteravond, dat ik lachte om al mijn gunstige vermoedens. Het was of de

wreede Anangk*η* mij honend dreigde, en ik met al mijn blijde vooruitzichten op den zeebodem zou terechtkomen.

zaterdag 11 december

Het weder is steeds wonderbaar gunstig geweest, even als op mijn tweede terugkeer. Zoel, en nu is de W. wind achter ons aan. ▫ Ik ben ontzaglijk veel beter en zooals gewoonlijk, wat beschaamd over al mijn tobben en vreezen. Het is alles min of meer physiek en gaat buiten het dieper zelf om. ▫ Ik voel nu weer werelden vol geluk in bereikbare nabijheid.

Hoggson en ik hebben in deze week op zee de aanvankelijke organisatie van de Co-productieve Co. gereed gemaakt. De regels en overeenkomsten. We hebben goed en vlijtig gewerkt. En ik voel zeer hoopvol over deze zaak.

Ik heb nu de rechte Gissing gevonden. ‘The secret of the north Sea’ was van Algernon. Maar ‘The private papers of Henry Ryecroft’ zijn van George. En deze laatste is verreweg de grootste. Vermoedelijk zijn het broeders. Het boek van George Gissing is een conceptie als ‘de Nachtbruid’ maar in sommige opzichten beter, in andere zwakker. Het is bescheidener, harmonischer, fijner - maar minder diep, minder beteekenisvol, minder machtig. Is het een schepping, en geheel verschillend van autobiografie dan is het meesterlijk. Maar het is ook eenvoudiger, makkelijker, onbeduidender. ▫ Het is een volkomen schets van de ‘homme de lettres’ zooals Macdonald/ Lady Welby's vriend, er een is. Zijn afkeer van ‘het volk’, zijn liefde uitsluitend voor ‘'t verleden’, zijn tegenzin in ‘Psychical Research’ maken hem tot een type van den zwakken, nieuwen mensch, die wel tot de losbrekers en oorspronkelijken behoort, maar de kracht en de neiging mist om zich te laten gelden. Zijn liefde-macht is niet groot genoeg - toch kan zijn invloed groot zijn, alleen door de oprechte boekstaving van zijn gevoelens. ▫ Hij moet Martha b.v. geheel sympathiek zijn. Ik zal het boek voor haar koopen.

Ik maakte gister kennis met Madame Marchesi, de zangeres, en haar man Baron Cacciamisi. Een temperament dat aan Giza deed denken. Een zware vrouw met blond haar en lieve lichtbruine oogen. Ze is zeer demonstratief, heftig in gebaren - zij en haar man zijn beiden volbloed Sicilianen - en ongeloofelijk spraaksaam. Ze klaagde dat het geld haar ontvlucht en dat ze in alles ongeluk heeft. Maar ze heeft toch een collectie van 40 meesterstukken van moderne kunst. Ze heeft allerlei vrome en sentimenteele impulsen,

maar volstrekt geen wijsheid genoeg om het uitblijven van grooten roem en rijkdom en het naderen van den ouderdom gelaten te dragen.

Van morgen las ik voor 't eerst de ‘Legende’ weer over en was zielsverheugd door 't hervinden van mijn rechte zuivere zelf.

Alles hangt af van ons geloof aan het Leven van alles om ons heen en aan de onverwoestbaarheid van ons eigen Leven. ▫ Dan is er niets wat ons kan ontmoedigen. Buien van depressie zijn als slaap nachten en slechte droomen of ziekten - ze bewijzen niet dat iets verloren is, omdat het tijdelijk uit 't gezicht was.

dinsdag 14 december

Na een rijke volle dag in Londen, en een afschuwelijke nacht op de Harwich-boot - eindelijk thuis. ▫ Die nacht heeft me geweldig aangepakt. Ik voel er zeer door ontmoedigd. Ik kan dit niet meer trotseeren. ▫ En de angst om mijn liefste, nu ik haar weer heb en hoor hoe het tobben haar heeft vermoeid, zal me niet meer toelaten haar te verlaten. ▫ Het is me of ik alles moet opgeven en me bepalen tot thuisblijven en studeeren. Een tweede nacht als deze wensch ik niet te riskeeren.

20 december

Nu een week op Walden, en ik geniet het zeer. ▫ De herinnering aan die verschrikkelijke nacht op de Harwich boot vervolgt me nog. Het was doodsangst en melancholie, te samen. Even als in April 1908, maar veel erger. ▫ Nu is alles weer vrede en rust en de stervensvrees totaal verdwenen. Alleen de herinnering aan dien nacht is er nog.

Het blijkt toch wel dat het *te huis* zijn een ding van diepe beteekenis is. ▫ Er zijn instincten die ons dwingen zonder dat we er iets van begrijpen. Het idee ver van huis te sterven - of liever de onrust die ontstaat door het ver van huis zijn, - daarin is niets redelijks, want doodgaan schijnt voor 't verstand altijd even erg. Maar nu voel ik, in dit bed, op deze slaapkamer volkomen veilig en gerust, hoewel de dood daar natuurlijk even dicht bij is. Terwijl ik aan boord van de Harwich-boot, waar het gevaar toch werkelijk niet bizonder was, op een traject dat ik tallooze malen heb afgelegd, misschien wel honderd maal, in een radeloos nerveuze, angstige toestand was.

En ik was vaak in veel erger levensgevaar zonder een schijn van vrees. Ik kreeg een lange brief van Aletrino, die is ook van 't zelfde vervuld. Ik begrijp zijn leven nu beter.

Met Hoggson bezocht ik Laren, Blaricum (Rueter), Amsterdam (Rijks museum), Haarlem - daar zag ik met hem mijn geboortehuis, waar nu 't kantoor van Krelage is, en ik vond er een teekening van mijn vader, een plattegrond van de kweekerij. ▫ We hadden een aardige middag in Barendrecht, zeer interessant voor hem. De huisjes langs den dijk, de kindertjes met de klompjes, het aardige gezin van Vogels, de flinke vrouw met de mooie kinderen.

Het scheen alleen of Hoggson niet veel sympathie voor mijn lieve vrouw voelde. Ten minste dat was haar gewaarwording en zulke dingen voelt ze wel goed. Hij heeft misschien niet veel geduld met zwakheid of teerheid.

Een eerste schok was de gezondheid van mijn liefste. Ze was erg aangegrepen door het getob met de dienstbode. Ze zag er slecht uit - en in de urine was suiker gevonden. Ik was er zeer door verschrikt, maar hoop dat het voorbijgaand is.

Toen kwamen nog slechte brieven uit Amerika. Van de Ely's die raasden tegen ‘Circe’, als zou dat mijn naam in Amerika voor goed bederven. Robertson die IJsbrand niet spelen wil. ▫ Ik woonde Zaterdag een repetitie van Circe bij, en het stuk beviel mij wel. Het is een moreel stuk - heelemaal niet ‘Art pour l'art’ zooals die malle Ely's zeggen.

woensdag 22 december

Gisteravond las ik de ontdekking van het proefstation te Svalöf, dat de selectie machteloos is tot rasverbetering, wanneer ze alleen de beste individuen bijeenbrengt. Dan gaat het ras toch weer achteruit. Alleen door het letten op de afstamming, en het kweeken uit dezelfde stammoeder kregen ze goede resultaten. ▫ Hiermede is de hoofdidee van het Darwinisme wederlegd. De wijzigingen komen van *binnen* uit, niet van buiten.

Het oude woord ‘stam’, ‘stamboom’, ‘stammoeder’ duidt al aan dat men mijn denkbeeld min of meer duidelijk behield, van den boom en de bladeren. ▫ Wat Darwin heeft verbeterd is het begrip van een uitwendige schepping door een afzonderlijke schepper. ▫ Wat hij niet duidelijk zag is dat de rassen zichzelf scheppen, en een stamziel hebben.

De verschillende vormen zijn constant, hereditair, onwrikbaar. Hun combinaties maken de soorten. ▫ De nieuwe vormen ontspringen van bin-

nen uit, als *ideeën* van de stamziel. ▫ De uitwendige natuur schept niets. De stamziel schept, geleerd door de weerstand der uitwendige natuur.

vrijdag 1e Kerstdag

Het is alles zooals ik voorgevoeld heb tot nog toe. ▫ Walden is nu heerlijk. Ik heb een ruime werkkamer juist zooals ik die behoef, en een tehuis, zooals ik dat wensch. Ik zou niets meer verlangen als 't zoo blijven mocht. De nervositeit, de vrees, de somberheid zijn nu hiermee verdwenen. Als ik 't nu maar mag behouden.

De Duitsche tournee, evenals ik dat altijd dacht, bezwaart me niet. Integendeel, die trekt me aan. Het meer intellectueele, contemplatieve, artistieke in tegenstelling met Amerika. Dat is 't wat ik behoef. De wijzingen worden nu duidelijker.

Een paar brieven van Frau Tina Pfeiffer-Raimund deden mij genoegen. Uit haar boekje ‘das Mysterium des Weiblichen’ zie ik dat ze een der zeldsame vrouwen is die algemeene ideeën kunnen voelen en uitdrukken. De Nachtbruid was voor haar ‘überwaltigend’.

2e Kerstdag

Het was een heerlijke huiselijke dag gisteren. Wij hadden een kerstboompje en ik kreeg mooie foto's van mijn liefste met ons zoontje. De Van 't Veer's kwamen op een kopje thee en zagen de kaarsjes branden. En des avonds waren mijn lieve vrouw en ik alleen. ▫ 's Middags maakten we een kleine wandeling door 't winterbosch. Het was nevelig en vochtig. En het thuiskomen in het met hulst en klimop versierde huis des te genoegelijker. ▫ Een schilderij van Dabo brengt Amerika in onze huiskamer. De groote Hudson rivier bij zons-opgang met de fabrieken en lichtjes aan de overkant.

30 december

De Amerikaansche fut is er nu uit, ik kan nauwelijks vooruitkomen aan mijn laatste stuk voor de World's Work. Ik kan veel slapen, en zie alles

weer bezwaarlijk in. Ik voel hoe hachelijk ik hier zit, in dit groote huis, met het dure huishouden, en niet meer dan een paar duizend gulden, waarvan hypotheek, rente, belasting, assurantie en de jongens in een oogwenk alles opslokken.

Maar tevens is de oude diepe levenssfeer weer naderbij waarin ik thuishoor. Die waarin ‘Schijn en Wezen’ is geschreven.

In het boekje van Pfeiffer-Raimund vind ik steun en voedsel voor dat betere en hoogere, zooals zij het in mijn werk vond. Ik las ook Viator over en hervond mijn oude, edelste zelf. Ik werkte ook weer aan Schijn en Wezen, en zag Else's vertaling van Lioba door.

Heyning, een jonge pianist-componist kwam mij om f 20.000 ter leen vragen. De jongen is een naïeve vreemdeling in de wereld, maar te zeer vervuld van eigen belangrijkheid. Natuurlijk zou echte genialiteit hem verontschuldigen. Maar die moet hij eerst bewijzen. Absurd! zooals ik weer met bedel-brieven wordt gekweld. Het valt moeielijk dat zonder verachting te ondergaan. Al die menschen alleen vervuld van hun persoon die absoluut geholpen moet worden. Ik schaam me voor de enkele momenten waarop ik verontwaardigd voel, omdat men *mij* niet helpt.

Donderdag avond. Een aantal Hollandsche besprekingen van ‘de Nachtbruid’, echt doortrapt Hollandsch, ploertig, nuchter, honend, schamper, koud en wreed, blind en dom - enfin! zooals het altijd was, - en zooals het wel blijven zal zoolang ik leef.

Daarbij merkwaardig zooals ze half-bewust verraden dat ze weten wat ze doen. Een noemde dit boek ‘een nieuwe struikeling op den kruisweg van mijn leven,’ blijkbaar niet beseffend de diepe zin van dit beeld, die hij zelf hielp verduidelijken door het smijten met de noodige drek en modder. ▫ Als dit niet duidt op een sterken demonischen invloed, dan vergis ik me zeer. ▫ Ik besef nu, hoe dwaas het is nog op een kentering te rekenen in Holland, en zelfs hoe dit betrekkelijk gelukkig leven op Walden toch wel afgebroken zal moeten worden. Want als de demonische krachten zoo sterk blijven wordt ook wel de materieele basis van mijn leven hier ondermijnd. Minder verkoop, een tegenstrooming, zooals zoo vaak voorkomt - zooals ook Rembrandt ondervond - en wat baat dan ijver en werkkracht? ▫ Dan schiet niets anders over dan verkoop van Walden, en een klein huisje buitenslands. 't Liefst denk ik nog aan Duitschland of Zwitserland. ▫ Amerika is weer heel ver. Ik voel weinig voor Amerika, ondanks al mijn succes daar, ondanks het vaste geloof in de toekomst van mijn werk daar. Maar ik verlang wat alleen troost geeft in ouder worden - Gods nabijheid.

aant.

Vrijdag 31 december

Oudejaarsavond. De nederslag is weder goed aangekomen, en gebleven. Ik zal er misschien aan wennen. Het is geen nerveus gevoel zooals aan boord, maar droef-gelaten. ▫ Ik moet erkennen dat het jaar een vooruitgang is geweest bij de vorige. ▫ Niettemin ben ik recht droevig en weemoedig. ▫ De Hollandsche filisters, de altijd dreigende zorgen, de onzekerheid van onze toekomst, of ik 't hier volhouden kan.

De vooruitgang is geweest, dat ik een groot deel der schulden heb kunnen afbetalen, en dat ik mijn bezitting hier in waarde heb verhoogd, zoozeer dat de hypotheek er nu wel door gedekt is. ▫ Behalve de schuld aan Janssen, aan Betsy en aan Jolles, die geen van drie dreigend zijn - staat er nog 42000 hypotheek op Walden, dat aan grond alleen wel 60000 waard is, met gebouwen die misschien 80000 gekost hebben en nu wellicht de helft waard zijn. ▫ Het wonen in dit huis vind ik een groote vooruitgang. Dolgraag wilde ik hier blijven en het mij langsamerhand voor werk en studie goed inrichten. Ik heb in 1909 bijna f 10000 verdiend - maar het vliegt weg en de toekomst beklemt me. Want ik zie ontzettend tegen een nieuwe reis naar Amerika op, ik *kan 't* niet doen. En als ik er niet zelf heenga, word ik er vergeten.

Ik werkte hard dit jaar. Ik heb mijn best gedaan. Ik schreef ‘de Nachtbruid’ af, een aantal artikelen, een paar verzen, Het paleis van Circe, ik begon ‘de Legende van Sirius Blancheval’, ik werkte aan ‘Schijn en Wezen’ en hield een groot aantal voordrachten.

Verschenen is ‘de Nachtbruid’ in Duitsch en Hollandsch, en ‘'t Beloofde Land’.

Ik legde ook den grondslag voor de coöperatieve kolonie in Wilmington.

Het beste wat ik dit jaar las was de Olympischer Frühling van Spitteler. En dit jaar kreeg ik mijn lieve dierbare zoontje Hugo, het blijde mooie kind, onze Engelschoon.

In de afgeloopen decade en kort daarvoor (voor correctie vatbaar) Winter 1886-'87 Don Torribio geschreven.

1898	Walden gekocht, hut en huis de Lelie gebouwd.
1899	Hoogstratens op Walden gekomen. Truida bouwt er haar huisje.
1900	Parijsche tentoonstelling. Psychologisch Congres. Schreef Koele Meren.
1901	Sterfjaar van mijn vader. 6 Maart verheldering. Rijnreis Martha en de jongens. Cursus Blijde Wereld begonnen. Martha en Hans typhus. Stichting G.G.B.(?)

1902	Met Hans naar Goeree. Najaar Dusseldorf.
1903	Groote spoorstaking.
1904	Oprichting van de Eendracht. Voorjaarsreis met mijn moeder naar Locarno, Lugano, Milaan, Genève. ▫ Eerste najaarsverblijf met Truida in Wijk aan Zee. ▫ Opvoering Don Torribio. Blijde Wereld verschenen.
1905	Voorjaarsreis naar Capri, Napels, Rome en Milaan. Kleine Johannes II en III. ▫ Met Truida naar Wijk aan Zee. ▫ Eerste winterbezoek aan Berlijn. De Zendeling.
1906	Met mijn moeder en Hans naar Bellagio en Como. Met Truida naar Langenschwalbach - Minnestral - Emons aan de Eendracht, begin der ruïne - Sterfgeval van Mevr. van Vloten. - De Stamhouder. Sterfjaar van mijn broer. Tweede bezoek in Berlijn in December.
1907	Failliet van de Eendracht. Scheiding van Martha. Huwelijk met Truida in Aug. te Wijk aan Zee. Najaarsverblijf in Haltenegg bij Thun. Winter in Bloemendaal. Schreef IJsbrand (in Maart in Berlijn). Begon de Idealisten.
1908	Winterverblijf met Truida in Berlijn. - Eerste reis naar Amerika - Daarna met Truida en moeder naar Guernsey. ▫ Zomer op Walden, kleine huisje. ▫ Najaar op Lioba te Wijk aan Zee. ▫ IJsbrand te Stuttgart. Schreef de Nachtbruid.
1909	Winterverblijf in Amsterdam. Hugo geboren. Januari voordracht te Berlijn. Tweede reis naar Amerika, Kansas/ Wilmington, Stamford. ▫ Tweede zomer op Walden. Circe. ▫ Derde reis naar Amerika, October-November. ▫ Nachtbruid verschenen. ▫ Betrok 't groote huis op Walden. ▫ Ontwierp de Legende van Sirius Blancheval.

Ik was van middag - oudejaar 1909 - nog bij Walborg Isaachsen in 't vroolijke gezin om mij wat op te fleuren.

Hoe onwaar is de conventioneele voorstelling van 't ouder worden. ▫ De weerstand tegen zorgen vermeerdert - het aardsche zou onverschilliger laten. ▫ Maar 't meest opvallend is dat de weerstand tegen pijn en zorg *minder* wordt, en de

genietingskracht, de levenslust *grooter*. ▫ Ik geniet mijn leven intensiever, en ik lijd veel heviger onder zorg en verdriet. ▫ Ik begrijp nu ook dat de zelfmoord *toeneemt* met de jaren, *tegelijk met de levenslust*, hoe paradoxaal dat ook klinke. ▫ Men geniet intensiever, maar wordt meer verhinderd en belemmerd - en de folteringen van zorg en angst worden zoo

hevig dat men nog verkiest er in ééns af te wezen, wetend dat het toch eenmaal komt.

Maar deze melancholie, mijn weemoed van 50 jaar, is niet de dorre naargeestigheid van mijn jeugd. ▫ In deze weemoed is geen ongeloof, geen twijfel. ▫ 't Is meer spijt om het missen of nog niet bereiken wat zoo nabij en zoo heerlijk is. ▫ 't Is angst voor lijden dat zooveel intensiever is, en verlangen naar zaligheid die zooveel grooter is.

Ik ben bang, bezorgd, maar tegelijk hoopvol en geloovig, en beschaamd om mijn angst. Het is de losmaking van de vlinder uit de pop.

Het lieve, hoopvolle gezichtje, vol aandacht, van ons zoontje lacht me toe in 't nieuwe jaar.

[1910]

zondag 2 januari

De Nieuwjaarsdag was mooi en vredig. ▫ Ik speelde weer tennis, voor 't eerst na tien of twaalf jaar met Jolles, en 't was alsof ik 't den vorigen dag pas gedaan had. Het was een prachtige dag, zoel en zonnig. Toen wandelde ik met mijn lieve vrouw door Spanderswoud en de verlichting, met de lage zon, was heerlijk op 't sparrewoud.

donderdag 6 januari

In mijn oude dagboeken lezend vond ik zooveel onbelangrijks dat ik mij schaamde. En wat ik nu nog weten wou, vond ik niet. ▫ Mijn leven is nu zeer bevredigend. Ik heb 't goed en ben rustig. De nachten zijn heerlijk. Maar er is nog een groote spanning of ik 't hier houden zal. Het schijnt echter wel mogelijk dat de zaak hier, tuin en bakkerij, rendeeren gaat en mijn zware lasten betalen. ▫ De verkoop van mijn boeken in Holland neemt niet toe, is stationair, of gaat eer achter- dan vooruit. In 1909 was mijn honorarium - als Versluys betrouwbaar is, wat niet zoo heel vaststaat - f 1600. -. Dat kan nog achteruitgaan. Op dit publiek valt niet te bouwen. De lezingen en tijdschriften maken het goed, dat ligt meer in de zede van den tijd dan de boekenverkoop. Zoo is 't in Amerika en overal. ▫ Uit Duitschland kreeg ik bitter weinig. Daar zat ook Pech. Schuster onbetrouwbaar, zijn opgaven stellig te laag - Ehbock evenmin, hevige herrie wegens zijn slechte zakelijkheid en weinige stiptheid met geld - Else eindelijk die mij nog beet tracht te nemen met mijn tantièmes, waarschijnlijk omdat ze in schuld zit door haar weelderige gewoonten. In haar zit de verkwistende

aard van haar vader. ▫ Uit Duitschland pl.m. 1080 Mark. ▫ Ik voel nu alsof ik beter doe op de opbrengst van Walden te vertrouwen dan op mijn schrijverswerk.

12 januari

Darmstadt. Op mijn Duitsche toernee. Zooals ik wel dacht is die aangenaam en vol rust en voldoening. Ik zag er weggaande tegen op, vooral om het voordragen in de Duitsche taal. Maar mijn tegenopzien was *verstandelijk*, mijn gemoed voelde anders, wist beter. ▫ In Düsseldorf was ik verdrietig en ontmoedigd. Ik had een aardige avond met Hans, die hartelijk en lief was. Maar we zagen een opvoering van Mittsommernachtstraum, die me zeer ontstemde. Een moord op Shakespere. Een Schwank gemaakt van het edele en waardige. Alles Posse, waar enkel een glimlach past. En dat onder regie van Lindemann van wien ik zulke verwachting had. En men gaf mij de gelegenheid niet de IJsbrand-repetities behoorlijk bij te wonen. Nu zag ik alleen het eerste bedrijf. Vrij goed, maar niet zooals ik gehoopt had, geheel naar mijn inzicht. Nu trek ik mijn hart er maar van af.

In Frankfurt een heerlijke voordrachtsavond. Een groote zaal, duizend menschen, en een groote geestdrift. Er kwamen hoorders mij de hand drukken terwijl de tranen langs hun gezicht stroomden. ▫ Toen voelde ik dat ik in Duitschland was. Dat had ik nog niet gezien in Amerika. ▫ Ik bezocht den volgenden morgen het Staedler Museum met de dames Frau Spier-Schmitz en Frau Schlösser. Er waren enkele zeer fraaie stukken. Vooral van moderne Franschen. Een heerlijke Courbet, een donkergroene woeste zee onder een violetgrijze lucht. Een wonder van kleur en toon. ▫ En ik zag een modern schilderij dat nader stond aan de oude portretschilders/ aan Holbein en de groote Italianen dan één ander dat ik zag. ▫ De schilder heette Karl Freiherr von Pidoll. Hij stierf ongewaardeerd. ▫ Verder een prachtig landschap van een mij onbekende Chitroin of zooiets. ▫ En een mij onbekende oude Hollander Griffier. Een heerlijk droomlandschap vol menschen. ▫ De groote Rembrandt, Samson en Dalila vond ik zeer interessant maar niet mooi van kleur. Een geweldig werk, vol Rembrandt overal, maar niet een zoo heerlijk geheel, als hij anders weet te maken. ▫ Meer eigenlijk een krachtproeve, naief en eerlijk en forsch. Maar weinig poëzie.

Teniers is bijna altijd demonisch. Er is demonisme tot in zijn kleuren. Hij *kent* het demonenrijk, zoo goed als ik.

aant.

En Griffier kent mijn droomenrijk. Een wonderwerkje is het kleine schilderij. ▫ Er was nog veel schoons.

In Darmstadt dronk ik thee bij Wiese de Haan, dochter van den musicus en opera-directeur de Haan. Een lieve, eenvoudige vrouw, die mij mooie muziek gaf. ▫ Ze speelde Mozartjes voor me op een spinet, en Bachjes. Hoe aanbiddelijk moet het ventje Mozart geweest zijn, die muziek als achtjarige spelend op 't spinet, met de fijne droomachtige tinkel-klank.

12 januari

Stuttgart. Hier word ik heelemaal verwend en bedorven. Lange stukken in alle couranten, mijn portret voor de winkels. Boeketten viooltjes van onbekenden. 't Zal goed voor me zijn als ik weer op Walden ben bij mijn eenvoudige engel, die niets geeft om uiterlijke roem. Zij, mijn zegen! ▫ Ik wist het wel, dat Duitschland nog Duitschland is.

14 januari

Walden. In Darmstadt zag ik bij de familie Becker een pleister-afgietsel van Shakespere, vrij zeker van zijn lijk gemaakt. ▫ Het was een prachtige fijne kop, en zeer zeker den schrijver van de groote drama's waard - hoe hij dan ook moge geheeten hebben. ▫ Er stond op † anno dom. 1616. De kleur was een mooi warm lichtbruin. De oogharen zater er nog in.

De voordracht in Stuttgart was de mooiste. De kleine mismaakte Dr Büring die mij omhelzen wilde en riep: ‘hätt ich nur so einen Freund gehabt!’. De vrouwen die me bloemen in de hand drukten. De schuwe Julia Strobel die uit Ulm was gekomen om mij te hooren.

Nu zit ik weer in de gewone zorgen. Finantiën - Hans ziek in het armelijke hotelletje in Gelsenkirchen. Else die om haar percenten vraagt.

In den trein las ik de aardige verhalen van Max Eith den ingenieur.

zondag 16 januari

Een rustige dag thuis. Morgen moet ik weer op 't pad. Ik zie er toch nog altijd tegenop.

Gister repetitie van Circe. Ik heb plezier in het aardige, vlotte stuk. Het zal er wel in gaan.

donderdag 20 januari

Neen, het is er niet in gegaan. Het blijkt dat ik nog steeds de mij vijandige macht in Holland dusdanig onderschat, dat ik voor 't eerst van mijn leven een geducht valsche theater-prognose maakte. ▫ Het lag niet aan 't stuk, noch aan de spelers. Het stuk, voor een sympathiek publiek, moet werken zooals ik 't bedoelde. Maar het deed het niet. Er was van den aanvang af die koele, stugge sfeer, die ook een redenaar verlamt, en het beste koud doet neerslaan. Ik voelde het. Er was oppositie, tegen de hoofdfiguur vooral, vermoedelijk juist van de joden. De arme speler had zwaar werk, in zijn mooiste tooneelen werd hij gehoond en uitgelachen.

En ik had dit niet voorzien. Ik rekende op meer oogenblikkelijke werking en minder tegenstand dan bij IJsbrand. Maar bij IJsbrand had ik de machtige figuur van van Dijk, en het fijne spel van Poolman. En het voortreffelijke spel van Rika Hopper en Reule kon die suggestie niet vervangen.

In den nacht voelde ik deze nederlaag zeer smartelijk. In mijn hachelijke positie leek ze mij fataal. En ik sta zoo alleen. Niemand aan mijn zij als mijn lieve vrouw. Ten minste niemand van macht en beteekenis.

vrijdag 21 januari

Ik heb Königsbergen afgezegd om een paar dagen rust te hebben. Ik heb er toch spijt van, maar 't is beter.

Gisteren wandelden wij weer door Spanderswoud, mijn lieve vrouw en ik. En het was een serie van de heerlijkste tafereelen. Het was zoel winterweer, met lage zon en buien. Het hooge dennebosch met de zware, rosse stammen verguld in de zon. Het mos schitterend groen, met de helderbruine dorre bladeren, de berkeboomen en beuken met een lichtbruin waas over de twijgen. Dan weer een reeks silhouetten van groote dennen tegen de lichte lucht. En toen we op de hei kwamen, de hei fonkelend in zonlicht goudbruin, de kleine dennen zacht donkergroen - een zware, donkergrauwe wolkenlucht in 't oosten wegtrekkend en een machtige, dubbele regenboog die opwelfde in volle pracht tot aan 't zenith boven onze hoofden, en 't geheele vergezicht omspande. Wij beiden daarin, als figuurtjes van Jan Luyken, ouderwetsch, - ik in mijn grijze manteljas en grijzen vilthoed, Truida in haar roode mantel. Ik wijzend met mijn wandelstok.

Mijn lieve vrouw is zoo fijn-gevoelig voor al dat mooie. Het is haar leven, en ze onderscheidt zoo scherp en zuiver.

Heden, na een goede nachtrust, begon vanzelf het tooneelspel van ‘Irene's Ballingschap’ zich te vormen. ▫ Ik zal de twee sferen, de schoone en dichterlijke, en de burgerlijke, kleine, onschoone - nog krasser en levendiger tegenover elkaar stellen. ▫ Het eerste tooneel zuiver Grieksch, klassiek - met goede verzen en verheven toon - en een machtige God, die ook in onzen tijd beteekenis heeft (Dionysos? of Apollo?) vergunt haar een ballingschap in Hades, als boete of uitkomst. Hij verkrijgt dat van Anangk*η*. ▫ Dan verandering voor de oogen der toeschouwers - en uit het duister doemt een hedendaagsch milieu van rijke filisters, waarin Irene gevonden wordt, slapend. ▫ Dan haar boetegang in deze wereld, waarin alleen een jonge man, door zijn liefde, haar verstaat en volgt. Ze wordt waanzinnig verklaard - Dionysos verschijnt haar en hem. De geneesheeren spreken veel over hysterie. ▫ Door drie bedrijven deze marteling. ▫ Het laatste bedrijf een terugkeer op het eerste, de verheerlijking.

zondag 23 januari

Eergisteren een aardig bezoek van Rika Hopper. Ik schreef een verklaring aan de artiesten dat ik geheel voldaan was over hun voortreffelijk spel. ▫ Ik denk nu aan de opvoering van Circe als een *succes*. Het stuk is geslaagd, al slaagde het publiek er niet in het te verstaan. ▫ Dat raakt mij eigenlijk het minst, dat is hun zaak. Het stuk is goed en ik ben blij het gezien te hebben. ▫ Liever zie ik mijn stukken goed gespeeld zonder succes - dan - zooals IJsbrand in Duitschland - slecht gespeeld met succes.

27 januari

Weenen. De schaduw der naargeestigheid heeft mij sints mijn vertrek uit Holland vervolgd, door Berlijn, tot hier toe. Nu eerst trekt ze langsamerhand weg. ▫ In Berlijn liep alles tegen. Ik vond alleen troost in een weemoedig-berustend herdenken van de vroegere lieve dagen daar. De groote verheldering van 1905 en IJsbrand in 't Hospiz des Westens, en de dagen met mijn lieve vrouw. ▫ Dat beschouwde ik alles nu voorbij. Waarde genoten. Zonder bitterheid. Ik wou Else beduiden nu maar niet meer voor mij te werken.

De nachtreis hierheen mooi maar somber. Sneeuw en harde vorst. ▫ Weenen is oud en achterlijk. Een wonderlijke Duitsche enclave in een Slavisch land. De menschen goedig, beleefd, en slof en gemoedelijk. ▫ De

stad 's avonds druk en vol en niet ongezellig. ▫ Vanmiddag zag ik Schönbrunn. Een zeer leelijk geel stucco bouwwerk. Maar flink ruim aangelegd.

29 januari

Weenen. Het is goed geworden. De voordracht goed, vooral door 't effect tegen de aesthetici. 's Avonds nagepraat met den fijn intelligenten jood Dr Martin Buber met zijn jonge Rabbi-kop. Zijn bewondering van Hedwig's dagboek deed mij genoegen. Hij noemde dat ‘drie-dimensionale kunst’ in plaats van de gewone vlakke kunst. Hij vroeg mij een band van ‘die Gesellschaft’ te schrijven. Ik dacht er over en kwam tot de idee om de psychische organisatie der maatschappij te behandelen. Met Trotter als uitgangspunt, en Lady Welby en Tine Raimund als richt-einde.

Gisteren was Weenen glorieus mooi met de heldere zon op de sneeuw. Ik deed een lange wandeling door de stad. ▫ 's Avonds hoorde ik heerlijke muziek bij de familie Gombrichs waar ik met den boekhandelaar Heller soupeerde. Frau Gombrichs speelde voortreffelijk met Dr Brünauer een sonate van Brahms voor twee piano's. De groote muziekale traditie van Weenen leeft nog voort. Haydn, Mozart, Beethoven, Brahms.

Van morgen de oude schilderijen op 't Hofmuseum gezien.

Bij 't doorloopen der Romeinsche standbeelden plotseling een trotsch, glorierijk gevoel dat ik een wereld in me draag, schooner en beter dan de Romeinsche.

Onder de schilderijen vooral getroffen door een prachtig mansportret van Lotto. Dat is toch fijner, edeler, voornamer dan iets wat de Hollanders in portretkunst gaven. ▫ Er waren ook mooie Rembrandts. In Berlijn had mij zijn oud zelfportret bijna pijnlijk getroffen, met de oude, half kindsche glimlach. Hoe kan iemand die er zoo uitziet zichzelf zóó schilderen, zoo boven zich zelf uit, en zoo vaardig. ▫ Maar hier in Weenen zag ik duidelijk dat wij eigenlijk veel meer van Rembrandt niet mooi, niet geslaagd, leelijk moeten noemen. Vooral door 't zien van de wèl schoone werken. Zooals 't portret van Titus, en van zijn moeder. Dat zijn wonderwerken, waarbij veel van zijn ander werk totaal verdwijnt.

Ik dacht ook over de Legende, en de gangen van Sirius door Oud-Egypte en Japan en Rome, en de Hollandsche middeneeuwen.

zondag 6 februari

Weer op Walden. Ik ben weer in reactie tijd, en vooral flink geknauwd

door de slechte ontvangst van het stuk waarmee ik zelf zoo ingenomen was. Dat de smaak van het publiek en de recensenten beter zou zijn dan de mijne - nu, daarvoor is niet veel arrogantie noodig om dat te betwijfelen. Het feit is dat ik met hen nog niet het gemeenschappelijk terrein vond waarop wij elkander geregeld kunnen ontmoeten. En de vraag is, waaraan dit ligt.

Van Weenen en Dresden heb ik een mooie herinnering. De sneeuw, de drukke mooie steden, het heldere zonnige weer. ▫ In Dresden logeerde ik in Stadt Gotha, een net gezellig hotel in een drukke straat.

Het avontuur met het Boheemsche meisje, dat ik bij 't station vond, met haar angstige beschreide oogen en haar wanhoop. Een zachte, ongeloofelijk naieve slavische natuur. Toen ik haar een glas bier liet drinken, het eerst vragend naar mij opzien: ‘werd ich nun betrunken?’ En de grenzelooze dankbaarheid toen ik haar logies en 't logement en haar billet naar haar geboorteplaats betaalde. Midden in de volle lichte straat viel ze me om den hals. En toen het argelooze vragen om haar toch niet alleen te laten des nachts. Ik moest lachen om het booze gezicht van den hotelhouder, die vooral den goeden naam van zijn hotel niet in gevaar wou brengen ‘Das erlaubt der Herr Wirth wohl nicht’, zei ik. ‘Gewiss nicht!’ zei deze streng. ‘Aber meine Schwester hat auch mit ihrem Franz zusammengewohnt, und niemand hat was davon gesagt’ zei Ella. Doch dit argument hielp gelukkig ook niet. En toen haar twee, drie malen weer terug komen en mij omhelzen, alles voor de deur van 't hotel, al roepend ‘Danke vielmals! Danke vielmals’ met haar Boheemsch accent.

In Dresden werd ik gechaperoneerd door Frau Vally Voigt, een goedig, heldenvereerend type, iets tusschen Mirauer en Wed de Jong in. Geblanket, vrij oud, heel niet intelligent, met een groote boeket gele rozen voor me. En toch blijkbaar in contact met talentvolle jonge menschen, zooals de uitgevers van ‘die Tat’ de gebroeders Horneffer. Zelf begrijpt ze van al dat moois blijkbaar niet veel. Een type als mevrouw Boon.

In Bonn de gast geweest van prof. Ruhland met zijn jonge, stille vrouw met haar romeinschen kop met mooi roodblond haar. Ik had des nachts in den trein maar twee uren geslapen. Maar beide voordrachten slaagden zeer goed.

Bezoek bij professor Bülbring met zijn Hollandsche vrouw, dochter van den bankier Kann uit den Haag. Een nichtje van de Hijmansen, doch zeer gebeten op mevrouw Hijmans, die ze door en door valsch achtte. Zoo erg is 't niet, maar de antipathie is verklaarbaar. Het huis was heerlijk. Het

eenige bewoonbare luxe-huis dat ik in Duitschland zag. En veel moderne Hollandsche schilderijen en aquarellen. Ze was een vriendin van Jozef Israëls.

In Dresden zag ik hoe Rembrandt toch veel navolgers heeft gevonden. Er was wel een dozijn schilderijen (Aart van Gelder, Bol, Koning) die allen den schijn van Rembrandtjes hebben. Maar 't is enkel zijn manier die gevolgd werd, niet zijn geest.

dinsdag 8 februari

Zacht voorjaars weer. ▫ Droevig en neerslachtig. Ik hoop maar dat het evenals altijd tot de rechte verheffing voert. ▫ De bakkerij gaat vooruit, maar de tuin kost nog veel geld en God weet hoe ik er door heen kom. ▫ Als ik ergens vooruitzichten heb dan word ik er door mijn natuur telkens toe gebracht die in gevaar te brengen. De verhouding met Else is belangrijk verkoeld. En als men in Amerika de Frankfurter Zeitung leest met het feuilleton over Circe, dan wordt het daar ook niet beter voor me. ‘Brutaal’ noemt van Nouhuys me. In waarheid is het ‘consequent’ en karaktervast, - maar er is veel draagkracht noodig om een karakter als het mijne in dezen tijd streng vol te houden. En ik ben eigenlijk zoo teer.

Emons schreef aan Jolles dat ik mijn geld ‘wegsmeet’. Hij meent zeker alleen het recht te hebben mijn geld weg te smijten.

Als Page nu nog mijn derde artikel weigert, dan begint het er kwaad uit te zien.

maandag 14 februari

Van avond ga ik naar 't Noorden. Ik heb een paar voordrachten gehouden in Antwerpen en Brussel met veel succes. Ik logeerde in het gezin Muls, een groot, ouderwetsch, katholiek gezin in een nieuwgebouwd steedsch huis, een wonderlijk contrast van min of meer hyper-aesthetisch ornament en decor, en van ouderwetsche inboedel. De muren beschilderd met tamelijk kinderachtige idealistische tafreelen, à la Burne Jones, en spreuken als: ‘Het ideale leven is weenen en droomen’. En dan weer ouderwetsche bedden, katholieke prenten en beeldjes, een rood-geborduurd H. Hart, en een Maria met eeuwige ampel. ▫ Vier flinke zoons, de jongste Jozef, advocaat, brengt het modern-aesthetische. De dochter een knap meisje, lijkt op Else Otten, een mooie stem. ▫ De lezing onder deftige auspiciën, in de Balei,

de advocaten in hun toga, zeer vol. In Brussel in 't groote Paleis van Justitie, dat er bij avond uitzag als de thermen van Caracalla. ▫ Het was een moeielijke zaak voor me, om precies te weten wat te zeggen en wat te zwijgen. Ik sprak toch vrijwel mijn hart uit, en het zal in Holland wel herrie geven. Maar wat kan men mij meer doen dan men al gedaan heeft?

Ik zag het prachtige museum van Antwerpen in gezelschap van Pol de Mont. We praatten druk over de schilderijen. Ik kreeg hier veel meer den indruk dat de moderne schilderkunst zich geleidelijk aan de oude aansluit. De inzinking in de 18e en 19e eeuw is minder diep. Er waren toch altijd hier nog geniale werkers. Zoo is Leys, in de slechtste tijd, een merkwaardig voorbeeld van verheffing uit eigen kracht. Wonderbaar is zijn opstanding uit wankunst, toen hij al vrij oud was. Hij is een tijdgenoot van Allebé, en de Marissen. Ik zag zijn wandschilderijen in 't Stadhuis. Forsch en goed. In alles de trots der burgerlijke onafhankelijkheid. ▫ Ook een merkwaardige triptiek van een jonge doofstomme schilder. ‘De landverhuizers’ naief, onbeholpen, maar met diep gevoel. ▫ Antwerpen's kathedraal-toren was prachtig in de heldere Februari-zon. De Vlaamsche kunst drukker, demonstratiever/ weelderiger en bonter, maar ook grover en uiterlijker dan de Noord Nederlandsche.

woensdag 16 februari

Hotel d'Angleterre. Kopenhagen. Een mooie kamer met uitzicht op Kongens Nytow. Buiten sneeuw. Ik voel rustig en dankbaar. Vooral omdat ik ondanks het reizen en al de vermoeienis frisch ben en gezond. Van avond hier voordracht over Blijde Wereld. Ik reisde ineens door van Maandag avond tot gister avond. Gesterkt door de gedachte dat het de laatste week was. ▫ De lieve Magda Meijer was aan den trein, en Cavling van Politiken.

We dineerden met ons drieën, Georg Brandes, Cavling en ik, in het tamelijk grootsteedsche hotel. Deze staatsie beviel mij minder dan de huiselijke ontvangst in Weenen, in Bonn of in Antwerpen. ▫ Van nacht was de slaap verkwikkend, hoewel licht, maar vol aankondigingen en zwevingen. Veel over mijn vader.

Brandes was oud geworden, maar nog even aardig causeur. Hij toonde precies als Björnson, de behoefte om mijn mystieke wereldbeschouwing te hooren, met al de belangstelling van een oud man die aan het einde denkt, en in agnostiek is grootgeworden. Hij laafde zich blijkbaar aan mijn overtuiging.

aant.

Ik zie telkens weer tegen de voordrachten op. Totdat het gevoel komt van mijn missie, en de onverschilligheid omtrent uiterlijk succes. Dan denk ik: ‘als er maar een paar bij zijn die mij begrijpen, de rest kan me niet schelen’. En dan word ik rustig. ▫ Vooral hinderde mij den ophef die hier in de bladen van mij gemaakt is. Alleen tegenover Holland vind ik dat aardig. Op zich zelf is 't vervelend.

Ik stuurde Circe met een kalme voorrede aan van Nouhuys. Misschien wil Couperus het stuk toch plaatsen. Van Nouhuys is benauwd, en onder invloed der toonaangevers. De rechte broeder niet. ▫ Ik ben nu heel content en kalm er over. En besloten toch ‘de Vriendschapsdienst’ of de ‘ *Wereldmaatschap*’ te schrijven. Of ze 't spelen of niet. ▫ Ik voel dat ondanks zulke tegenslagen als met Circe mijn sneeuwbal toch aan 't rollen is, en niet meer kan tegengehouden worden. Hij zal zijn loop hebben. ▫ Ik *voel* het stuk. Minder *abrupt* dan Circe. Met uitvoeriger/ aannemelijker uitwerking.

Het gehalte van mijn droomen van nacht gaf vooral mij rust.

donderdag 17 februari

Ik sprak goed, voor een zeer volle zaal, en een waardeerend gehoor. Georg Brandes zei, dat juist omdat ik geen redenaar wilde zijn, ik er een was. ▫ Het was een deftig, schijnbaar zeer officieel souper na afloop. Met twee ministers. Maar ik begon toen eerst te bemerken dat ik in handen van een politieke partij was gevallen. Ik ben feitelijk geëxploiteerd door Politiken, het radicale blad. Alleen dat blad heeft de reclame voor mij gevoerd, soms op zeer kinderachtige en smakelooze wijze. ▫ Er waren aan 't souper verscheiden menschen, ook Hollanders, die mij waarschuwden en het geval jammer vonden voor mij. ▫ Het raakt mij niet veel, nu ik 't eenmaal weet. Een volgende maal zal ik er wel vrij van sturen, als ik hier weer kom.

's Middags met de jonge Cavling (al even weinig fijn of intelligent als zijn vader, een echt journalist in slechten zin) op den ronden toren geklommen, en de schilderijen in 't nieuwe museum gezien. Zeer weinig goede nieuweren.

19 februari

Stockholm. Ten huize van Dr Poul Bjerre. ▫ Het doet ontzachlijk goed in zulk zuiver gezelschap te zijn als dat van Hjalmar Wijk en Poul Bjerre. O! O! O! - had ik zulk een atmosfeer om mij gehad in mijn vaderland. Strenge, bescheidene, edele jonge mannen, niet bevreesd om ernstig te zijn,

door en door goed zonder sentimenteel te zijn, sterk en karaktervol. Weinig spraaksaam, wat stijf, maar betrouwbaar - mannen van recht en evenwicht.

Eergister, Donderdag, had ik bezoek van den heer Cardozo, Belg, die vroeg of hij misschien beter werksaam kon zijn dan nu - hij is in den handel - in Amerika.

Ik zag met M. Meijer de schilderijen nogmaals. Vooral de jongeren. Een Adam en Eva, die Magda prachtig vond. Een paar fijne, bleek verlichte naaktfiguren op een groene boschachtergrond. De pose was mooi, het gezicht van Eva ook, de expressie. Maar ik kon het niet zoo naïef bewonderen, omdat ik er te veel het model in zag, en de kleur mij niet mooi aandeed. Toch moet ik erkennen dat het veel heeft wat de vroegere schilders niet konden hebben. Een natuurlijkheid, een expressie, een psychologie zou ik zeggen, - die vroeger niet gezocht werd. Het was zoo heel anders als de machtige Michel Angelo, of de onwezenlijke Rafaël. Zoo eenvoudig en klein-lief eigenlijk - een naakt meisje met verwondering en verwachting den naakten man ziende, rein en kuisch en nobel. Maar geen menschenmoeder. Een modern, ontkleed meisje.

Ik at bij de familie Bang. Dr Niels Bang een fijne interessante man/ socioloog, en zijn jonge, beminnelijke vrouw, een echt Scandinavisch type. Brandes was er ook, en zij brachten mij allen aan de boot. Ik was gedeprimeerd. Het stormde, en ik ging weer verder van huis. Dat drukt mij altijd.

Ik sliep goed in den trein, in de uitstekende zweedsche slaapwagen. ▫ Hjalmar Wijk was aan 't station en Poul Bjerre. Ik voelde zoo warm en hartelijk voor deze jonge mannen. Hjalmar de eenige die zich een genereus vriend heeft betoond in mijn leven. Dat vergeet ik nooit. En Bjerre, een dichter-arts, een wetenschappelijk kunstenaar als ik.

Gister, voor de voordracht, had ik bezoek van Dr Ruhe, een schrijver hier. Die zeide mij dat het niet onmogelijk was dat ik in aanmerking kwam voor de Nobel-prijs voor literatuur. Ik had eenigen tijd noodig voor ik realiseerde wat zulk een geweldige sprong voor mij zou beteekenen. Maar ik hoorde het heel rustig aan, als maakte het geen indruk.

Heden, Zaterdagmorgen, bezocht ik den beeldhouwer Karl Milles op zijn buitenhuis. Helder, zonnig voorjaarsweer. Sneeuwige maar dooiende wegen, de granietheuvels met sparren en knoestige eiken, de heerlijke meren en zee-armen vlak rondom de stad. Steeds Amerikaansche herinneringen, Boston of Connecticut. ▫ Milles' huis breed, forsch, groot aangelegd. Geweldige granietblokken, strenge, sobere houten versiering ongeschilderd. Ruime lichte kamer en atelier. Uitzicht over meer en stad. ▫ Zijn werk

aant.

forsch, geniaal, vol karakter. Vooral de olifantengroepen, en de voorwereldlijke dieren. Ook de kleine Hollandsche figuurtjes. Soms wat te veel Rodin'sche manier. ▫ ‘Sie haben einen interessanten Kopf’ zei hij onmiddellijk toen hij mij zag. ‘Haben Sie Zeit? So möchte ich Ihre Büste machen’. ▫ Eenvoudig en onvormelijk als de echte artist.

dinsdag 22 februari

Gelsenkirchen. Het is mooi voorjaarsweer en ik zit in Hans' hotelletje.

Stockholm heeft een diepen indruk op mij gemaakt. Na het bezoek aan Milles des middags met Hjalmar het bezoek aan 't huis van den bankier Thiel. Een prachtig huis, - voor mij een ideaal huis, door de suite van groote kamers met bovenlicht, vol schilderijen, - en dan het sprookjesachtige heerlijke ontbijtkamertje, met het zonlicht, het uitzicht en de lichte, blijde, fijne schilderijen van Karl Larsson. Een groot kunstenaar, en zoo fijn en geestig en geacheveerd. ▫ De prachtige dier-stukken van Liljefos, mooi van kleur, uiterst vaardig en goed. Een groot meester. Deze Zweden zijn in sterken bloei. Ik zou zeggen het is de gezondste bloei op aarde, op dit oogenblik. Deze twee huizen, van Karl Milles, het forsche, sobere, stoere - en van Thiel, het weelderige, fantasierijke, lichte en kleurige - op de grens van oververfijning - ze vertegenwoordigen als twee zijden van mijn eigen wezen. ▫ De moderne schilderijen waren over de grens van 't decadente. Vooral de buitenlanders. Maar Liljefos en Larson zijn gezond, dóór en dóór. En meubels en tapijten waren ontworpen door den schilder die ook fraaie sneeuwstukken maakt. ▫ Er stond een groep gesneden houtfiguurtjes door een Zweedsche boer gemaakt - voorstellend een lijkrede, om een kist. De typen van prediker en boertjes met hun zwarte hooge hoeden waren zoo kostelijk in hun roerende erbarmelijkheid. Het was wonderlijk onbeholpen gedaan, en eenvoudig zwart geschilderd, behalve de koppen - maar de expressie was voortreffelijk. ▫ Milles een forsche blonde jonge man/ stoer en kort, blozend. Hij deed me iets denken aan Zeil, maar hij zag fijner en intelligenter. Ik bewonder zijn werk zeer. Ook de machtige polychrome figuur van Gustaaf Wasa in het Nordisk Museum. Een grootsche schepping.

De tweede lezing in Stockholm was voller dan de eerste, en ik kreeg nu het kalme, ernstige Zwedenvolk waarlijk in geestdrift. Dit was heerlijk.

Daarna een soirée bij Bjerre aan huis. Hij hield daar een mooie rede die mij diep roerde: ▫ ‘Liebe, Freiheit und Erhabenheit’ dat gaf hij aan als

aant.

mijn leuze, en ik voel mij nu als de Kruisridder, en aanvaard de leuze. Er was een uitgezochte menigte. Een dame speelde Zweedsche volksliederen.

Ida Bäckmann was er ook maar gedroeg zich kleingeestig door haar spijtige afgunst jegens mevrouw Boon en haar protsen met gravinnen en automobielen.

Den volgenden morgen zag ik Bjerre's vrouw, de lijderes die altijd te bed moet liggen. Ze is veel ouder dan Bjerre, en had een dochter uit een vorig huwelijk, waarvan een charmant portret in de kamer hing. Haar vader was Westenberg de beroemde staatsman en dichter. Zij lijdt aan vreeselijke hoofdpijnen die het haar onmogelijk maken op te staan. De tragische oorzaak van dit lijden is een luëtische infectie in haar eerste huwelijk opgedaan. ▫ Ik mocht haar even zien, zij had alles meegeleefd de vorige dagen en het feestje vanuit haar bed gearrangeerd. Ik zag een bekoorlijk lief gezicht, in weelderig haar. Ze zal misschien even oud zijn als ik, maar had een jonge lieve expressie. In een seconde waren wij vertrouwd en elkaar begrijpend. Ik legde mijn hand op haar voorhoofd en kuste haar hand. Ze prees haar goeden man, die zoo alleen staat en zulk een strijd heeft. Het was een heerlijk moment dat ik nooit vergeet en mijn gansche tocht kroonde.

De twee trouwe vrienden, Hjalmar en Bjerre brachten mij aan den trein. O, dat ik dit nog zien en beleven mocht, deze soort vriendschap die ik uitgestorven waande. Dit sterke, gezonde, edele. *Dit* is wat onze gansche jonge beweging in Holland ontbrak. Dit is wat mijn jeugd ontbroken heeft en mij arm deed zijn in al mijn voorrechten. ▫ Ik ging dankbaar weg, innig gesterkt. ▫ De reis was rustig, ik sliep door alles heen en bemerkte niet dat de trein op ponten over de zee ging. ▫ In Hamburg gebruikte ik mijn tijd om de Oldach's te zien. Ze waren volkomen wat ik dacht. 't Is wonder zooals ik de kleuren in mijn fantasie zoo juist geraden had. Vooral op het kleine meesterstukje van de Johanniskerk. Nieuw was voor mij de ‘Alte Müller’ waarvan het niet zeker is of Oldach het schilderde. Een heerlijk schilderijtje. Na Holbein is er zoo niet in Duitschland geschilderd. De zuivere kleuren, bleekgroen, wit en roze - en de dunne, zekere schildering.

Oldach's portretten hebben dit bizondere, dat ze een zekere vaste stijl van menschelijk schoon aangeven. Precies als Rafaël, Hals en Van Dijck. Hij kiest als zijn typen de strenge, nobele, mannelijke gezichten der Oost-Friezen uit den aanvang der 19e eeuw. De strijders uit de Duitsche bevrijdingsoorlog. En het zijn mooie, gezonde, ook zwierige typen van menschelijkheid. Hij was een schepper van menschelijk schoon. Men kan dat type het

Oldach-type noemen, hoe weinig hij in zijn kort leven ook heeft kunnen maken.

Ik reed Hamburg rond in een open rijtuigje, het was een zonnige voorjaarsdag.

Onverwacht spoorde ik Gelsenkirchen voorbij, en ik nam snel het besluit daar te overnachten. De trein was al weer verder, maar ik stapte in Oberhausen uit, telegrafeerde Hans, en reed naar Gelsenkirchen terug, waar ik hem aan den trein vond en een uurtje nog met hem praatte. Hij was eerst stuursch, omdat hij bang was niet genoeg aan mijn bezoek te zullen hebben, maar later werd hij vroolijk.

Toen had ik een zeer mooie, zegenrijke heldere droom. Onbeschrijfelijk mooi. Ik verlangde, voor 't eerst, los te zijn, los uit mijn eigen lichaam om in die heerlijkheid te kunnen blijven. ▫ Dit was zoo allerduidelijkst een belooning, een zegenende wenk.

Merkwaardig was ook, dat Tina Pfeiffer ook aan Bjerre haar boekje had gestuurd, hoewel ze onmogelijk kon weten dat er eenige relatie was tusschen hem en mij. Ik sprak met Bjerre over haar en vertelde dat ik haar kende. ‘Hoe weinigen zijn wij nog op de wereld’ zei hij. Hoe zij hem uitgevonden heeft is nog een raadsel.

Hjalmar gaat naar Amerika. Dat vind ik heerlijk.

In den trein las ik Renner's Ahasver. Dat is groote, goede kunst. Nog weder een der onzen.

Van avond in Aken nog, en dan naar het enge Holland. Maar ik heb mijn vrouw en zoontje en Walden en mijn werk. Ik ben goedsmoeds.

‘Du Courage!’ zie de lieve martelares tot mij. Hoe roert mij toch het gezicht van moedig gedragen lijden door een nobele ziel.

23 februari

Aken. Dit is een weinig een daling na mijn mooie tocht. Een zachte overgang tot Holland. Bij Hans bemerkte ik al, hoeveel hooger de Zweedsche sfeer was geweest. En nu hier ontmoette ik geen enkel interessant mensch. Wel was de lezing goed en succesvol, zooals gewoonlijk. En ik zie nu niet meer op tegen nieuwe reizen in een volgend seizoen. In Europa namelijk. Amerika moet wachten.

Ahasver van Renner is prachtig. Het is de voortzetting van Goethe's traditie, maar geheel origineel en geoorloofd. Het is waarlijk verheven. Alleen ‘de Broeders’ kan er mee vergeleken worden, maar Ahasver is

aant.

soberder en strenger van structuur. Daarentegen is zijn versificatie stijver, minder kleurig en levendig. Voortreffelijk zijn de korte tooneelaanwijzingen in hun impressieve kracht.

Duidelijker dan ooit gevoel ik de roeping der onzen. Tegenover de domme bende die zich door stukken als ‘Elektra’ laat overdonderen.

vrijdag 25 februari

Bussum. Thuis! - nu werkelijk thuis! in een mij dierbaar thuis. Met mijn engelachtig zoontje en zijn dierbare moeder. Ik wachtte op zware nederslagen, maar ze kwamen niet. Ik ben ook nog niet ingezakt. De voorspoed in de zaak Walden, de bakkerij en de tuin, is opwekkend. Ik vind niets heerlijker dan het besturen en zien van tuinarbeid, en het meedoen daaraan. Dat is mijn verkwikkendste physieke actie. En het gaat nu alles geregeld, ordelijk, gemakkelijk - omdat er goede autoriteit is. Geen zweem van moeite. Ieder werkt hard en is tevreden, omdat er goed beheerd wordt.

Hugo is een bekoorlijk engeltje. Zoo mollig en blozend, vol geest en leven. Vroolijk en vriendelijk. Een zon in huis, waaraan ieder zich koestert. ▫ Van middag zong ik in den gang, zooals in mijn gelukkigste tijden.

Ik corrigeer ‘de Zendeling’. Ik blijf het een zeer goed stuk vinden, en kan niet anders denken of het zal eenmaal gespeeld en gewaardeerd worden.

zondag 27 februari

Een zonnige, stille voorjaarsdag. Ik was heel gelukkig van daag. We wandelden door 't bosch, mijn lieve vrouw en ik, met ons zoontje in de wagen. Op Walden is alles in actie en voorspoed. Het huis is zoo vroolijk en zonnig en wordt mij elken dag dierbaarder. Als dit nu zoo maar blijven kan! dit is mijn vurigste wensch. In dit huis, binnen de omheining van Walden, in deze omstandigheden kan ik het vijandige Holland trotseeren.

Als ik nu bij Martha kom, voel ik ook dáár de mij vreemde sfeer. De sfeer die *vijandig* is, door ongeloof en wantrouwen. En die zich toch in 't geheel niet vijandig acht, maar bevriend en welwillend. ▫ Ik voel nu hoe ik daarin jaren lang geleefd heb, en er onder geleden heb. Mijn beste zelf kon ik er nooit geven, ik kon het niet uitspreken. Het werd niet ontvangen. De ruimte was er niet voor. ▫ Dit is nu zoo anders - en zoo veel beter.

Voor de oorspronkelijken die de natuur der menschen hebben doorgrond doet zich een geweldige moeilijkheid op. Wij weten dat de mensch beheerscht wil wezen en moet wezen. En dat de oorspronkelijke zijn gevoel

moet doen gelden door gezag. Maar het zich onderwerpen aan gezag is voor alle oorspronkelijken verachtelijk en past alleen aan de niet-oorspron-kelijken. ▫ En nu moet dus de oprechte oorspronkelijke tot de menschen zeggen: ‘gij totwieik spreek, zijt niet oorspronkelijk en moet u dus aan het gezag der oorspronkelijken, dus ook aan mijn gezag, in dingen van schoonheid en waarheid, onderwerpen. Maar gij acht u, ten onrechte, voor even oorspronkelijk als ik en zult dus beleedigd en boos worden om wat gij een aanmatiging van mij vinden zult. En toch is het niet anders, en moet ik in oprechtheid zóó tot u spreken, hoezeer ik 't ook anders zou wenschen. Ik zou u gemakkelijker aan mijn gezag onderwerpen, wanneer ik huichelde en u vleide, en zelf bescheidenheid voorwendde. Maar dat is tegen het wezen van mijn oorspronkelijkheid.’

De oude vraag over het gebruik van het woordje ‘gij’ schijnt mij opgelost door de versmelting van Noord- en Zuid-Nederlandsch. In Vlaanderen is ‘gij’ nog steeds algemeen gebruikelijk. De dichters hebben recht het daarvan over te nemen. Het ‘U’ als verkorting van ‘UEd’ kan dus vervallen, tenzij in comedie of conversatie-taal. Er blijft ‘gij’ en ‘jij’. ‘Gij’ voor ‘Vous’ en jij - of dij voor ‘tu.’

Ik las weer in ‘les Misérables’. Van ‘grof en onmogelijk’ gesproken! Maar een man als Hugo zocht, evenals Shakespere, en evenals ik, het felle, kleurige, hetzij schitterend of afschuwelijk, de tot het uiterste gedreven menschelijke hartstochten. ▫ Dit heet thans ‘drakerig’ en ‘grof’. Maar dat hangt af van de beteekenis. In mijn tooneelstukken is het nog zeer gematigd.

woensdag 2 maart

Ik ben in een geheel nieuwen en onbekenden toestand van geluk en vrede. Ik leef als een planter of heereboer, en ga daar geheel in op. Het verbeteren en vruchtbaar maken van Walden neemt mijn geheele attentie en geeft mij volkomen voldoening. Daarbij het ruime zonnige huis, het grootehuiselijke geluk, het lieve engelachtige kind. Daarbij vandaag een onvergelijkelijke voorjaarsdag, zonnig en stil, met veel vogels. Ik spitte vandaag en gisteren den geheelen dag en sliep vast en zwaar.

Ik heb een neiging om mijn geheele auteurswerksaamheid te vergeten. In dit beheeren van mijn landgoed vind ik bevrediging. Het geluk der creatie zal wel weer komen, maar ik zoek er niet naar en ben ook tevreden al bleef het weg. Ik voel dat ik mijn plicht gedaan heb, en dat mijn werksaamheid niet meer genegeerd kan worden. Na dit effect van mijn laatste inspan-

ning voel ik gerust. En ook het anders schrikwekkende idee van het einde laat mij geheel kalm, zooals bij een normaal goed geëquilibreerd mensch behoort. Ik weet wel dat mijn kunst hoofdzaak is van mijn leven evenals altijd. Maar ze is dat weer ondanks mezelven, het voor erkenning vechten, dat altijd een gevaar en in dit geval een noodzakelijk kwaad is behoeft nu niet zoozeer meer. Ik ben innig blij om deze rust, ook omdat het bewijst dat eigenlijke eerzucht niet bij mij ontstaan is, ondanks het willen erkend zijn. Nu ik vrij zeker ben dat mijn arbeid niet te vergeefs is geweest en zal erkend worden, nu verlang ik volstrekt niet de kleine streelingen van ijdelheid. Integendeel ik ben blij als ze wegblijven. Ik verheug me in de zon, in den groei van boomen en planten, in de bloemen die ik zal kweeken, in het mooi van dit mij nu zoo lieve land - en in mijn lieve vrouw en kind. Nu zeg ik met Hebbel: moge het zoo blijven.

zondag 6 maart

Onze intieme trouwdag. Ik heb voor veel bloemen gezorgd en het is een schitterende voorjaarsdag. Mijn liefste speelt

> ‘Nun armes Herze sei nicht bang
> Nun wird sich alles, alles wenden.’

En nu voelde ik ook weer wat ik te doen heb. Dit zoete weemoedige gevoel van smartelijk vertrouwen, ondanks alles, dat is het groote wat ik te zeggen heb. ▫ Dat is het thema van de Legende. De vader die het voelt, en de moeder - en beider verwachting dat het kind het zal verwerkelijken. ▫ Ook hetzelfde in Irene's ballingschap. Ook in Schijn en Wezen. ▫ Schrijven over ‘De Dichter en het Nieuwe Weten.’

donderdag 10 maart

Langsaam aan begint de oude stemming terug te komen. Ernstig, bijna somber, maar in staat tot serieus werk. Het hooggestemde, geestdriftige van op reis ver weg, gedrukt onder Holland, vijandschappen en geldzorgen. Maar ook bewust van mijn ernstigste, diepste zelf. Een eenvoudig leven, physiek en moreel, sober en hard. Daarin werk ik het beste.

Gister een veiling, waarin het stuk grond dat ik verkoopen moet weer opgehouden werd. Ik was niet teleurgesteld, ik verwachtte niet beter.

Paul krijgt een betrekking bij de Larensche Kunsthandel. Hij is weer verloofd. Een goede jongen en mij zeer getrouw. Maar hij mist het kinder-

lijke, - ondanks zijn naïeveteit in sommige dingen - hij mist het blij-bewonderende, het edelmoedig verheugen, de geestdrift voor het mooie en goede. Hij had iets ouwelijkers dan ikzelf. Hij is fijn en gevoelig - maar wat decadent.

Nu eerst zie ik goed, hoe slecht gepaard Martha en ik waren. ▫ Dat ontbrak haar - en langen tijd leed ik ontbering, omdat ik trouw wou zijn en dat niet vond. Toen, door Betsy, kwam de verheffing, de ontplooying, de uitbarsting van mijn rechte zelf. En daaraan heeft Martha nooit kunnen gelooven, en Betsy heeft het niet kunnen verstaan en verdragen. Totdat ik in mijn lieve vrouw het geloof vond en de diepe trouwe liefde. Maar Martha noch Betsy dragen mij een kwaad hart toe, want ze kennen beiden mijn oprechtheid. En Betsy is veel veranderd en haar liefde is veel dieper en vaster en verdraagsamer geworden. ▫ De dichter moet *geloof* voor zich durven eischen. Zonder dat is hij niets, en vermag hij niets. En wie niet in hem gelooft, is zijn vijand, onvermijdelijk.

Hedenmorgen aan Schijn en Wezen, - van avond aan de Legende geschreven.

zaterdag 12 maart

Een vroeg voorjaar, elken dag pluk ik een schaal vol viooltjes. Dag aan dag zacht stil weer.

Er zijn veel kleine zorgen en ergernissen. Mijn lieve vrouw en ik lijden onder den druk van personeel en dienstboden. Zij heeft weinig gezag en we moeten steeds vechten om onze suprematie in huis te handhaven tegenover een ‘astrante’ juf en pleegzuster. En toch is ze verplicht die hulp aan te nemen om haar zwakte.

En arme kleine Hugo begint een slecht humeur te toonen sints eenige dagen. Dan is hij nerveus en onbedaarlijk driftig en greinerig. Arm ventje, zooals hij dan voorover in slaap valt op zijn stoeltje, geplaagd door angsten of irritaties. En daartegenover toch streng te moeten zijn. En bij alles is hij zoo innemend, met zijn lieve expressie, zijn teere maniertjes en gracieuze handjes.

Men kan zeggen dat het doel van 't leven uiterst duidelijk is en eenvoudig: zaligheid. Dit woord duidt al aan dat het is waarheen alle verlangens en neigingen - dus alle levensbewegingen - gaan. Om dit als levensdoel te begrijpen moet ook een voortduren van ons leven na den dood worden aangenomen. En dat wij ons geen geluk zonder reactie of verveling

kunnen denken, - dat heeft al heel weinig bewijskracht tegen de mogelijkheid er van.

zondag 13 maart

Gutzkow zegt in zijn ‘Briefe aus Paris’ naar aanleiding van het fiasco van Balzac's Quinola ‘Ich erstaunte das ganze Pariser Publikum gegen Balzac so gereizt zu finden. Alles hasst ihn, Alles verfolgt ihn. Kein Bedauern über seinen Fall, allgemeine Schadenfreude’. Hetzelfde, in motief, wat ik in mindere mate ondervind.

Ik wil in de ‘Legende’ een zuivere reeks beelden geven. Alle met dezelfde sterke vergrooting gezien. Dat maakt het volgen lichter.

dinsdag 15 maart

Ik hoorde een Beethoven-concert hedenmiddag. Maar het had weinig effect. Bij zijn ouvertures (Egmont, Leonore) moet ik soms, door een zonderlinge associatie, denken aan zijn portret met den hoogen hoed.

Ik zag de bewegingen van een zwerm spreeuwen boven 't Naardermeer. Ik zou die fotografisch weer willen geven, bioscopisch zoo mogelijk. Het zijn precies de bewegingen van een amoebe of plasmodium, maar sneller. Dit is voor mij uiterst belangrijk en gewichtig. Deze gelijkheid in plastiek en beweging, wijst op een gelijkheid in *samenhang*. Er is dus overeenkomst tusschen de samenhang van naast elkaar vliegende spreeuwen, en de moleculen van een protoplasma-lichaampje. Ook de afgrenzing van de spreeuwenzwerm is zeer scherp, het zijn zuivere, distincte grenslijnen. Soms splitst de zwerm zich in twee. De bijen hebben nooit zulk een eenheid in hun zwermen.

donderdag 17 maart

Van Nouhuys stuurde me van morgen 't ‘Paleis van Circe’ terug. Dit is half een calamiteit, omdat het mij onmogelijk maakt verder mede te werken aan Groot-Nederland, half een geluk omdat ik nu ook niets anders schrijven zal dan wat mij 't liefst is. ▫ Te denken, dat ik mij zou moeten voegen in de autoriteit van iemand die zooveel nonsens over mijn werk op zijn geweten heeft. En dat ik nu, op mijn vijftigste jaar nog niet compe-

tent zou worden geacht in mijn eigen werk te beoordeelen wat het drukken waard is of niet.

Ik heb echter de plannen gevormd voor twee boeken die ik ook zal uitvoeren, zonder me aan tijdschriften of redacteurs te storen

1. De dichter en het Nieuwe weten. Hollandsch, voor Hollanders.
2. Die Umwandlung der Gesellschaft. Deutsch.

Of ik nog iets voor Amerika schrijf hangt van Page af.

zondag 20 maart

Stil, kil, zonnig weer. Frisch en helder. Er bloeien veel viooltjes, daar waar vroeger mijn bijenstal stond. ▫ Ik heb het goed, mijn huis is mij dierbaar. Er is veel zon en ik heb het leven dat ik wensch. Spitten, studeeren, schrijven, kleine wandelingen met mijn lieve vrouw. Een zaak besturen die goed gaat, planten en ordenen en verbeteren. Bloemen zaaien en planten.

Toch is er nog iets niet goed in me. Een zekere gejaagdheid, die mij belet goed te produceeren. Ik wacht ook elken dag ons tweede kindje. ▫ En dan Holland, en de Hollanders. Ik heb niets van land of menschen hier te wachten. Ik weet het. En niet altijd kan ik dat gelijkmoedig dragen. ▫ Ik las mijn dagboeken over. Er staan veel waardevolle gedachten in. En ik weet feitelijk niemand die in staat is ze er uit te zoeken en te editeeren.

dinsdag 22 maart

Steeds mooi zonnig voorjaarsweer. Mijn leven is zoo goed als ik wenschen kan. Wat nog ontbreekt ligt aan mezelven. Ik zie met de welbekende ontroering van vijftigjarigen het vlieden van den tijd. Elk tijdspunt dat zooeven nog ver vóór mij lag is plotseling al ver achter me. Hoe gauw zal dan ook de laatste baken van dit leven vlakbij zijn. Dat besef maakt ernstig - en doet ook met schrik denken aan al wat er nog te doen valt. Soms denk ik: ik deed genoeg. Laat ik het nu rustig en gemakkelijk opnemen. Dan doe ik ook het meeste en 't beste. ▫ Maar onwillekeurig komt de haast weer en de zorg om al wat ik nog te zeggen en te doen heb. ▫ Ik schrijf aan de ‘Legende’ en ‘Schijn en Wezen’. Maar de dagen zijn me te kort. Op Walden veel te bedisselen. Veel brieven, bezoeken.

Ik herlees oude dagboeken. De lange smartelijke jaren van inwendig wroeten, belemmerd en krampachtig beklemd door onnatuurlijke en gedwongen verhoudingen. Wonder dat er nog zulke goede werken in ont-

staan zijn. ▫ Maar hoe veel beter had ik geleefd, misschien ook geproduceerd als ik mijn vrijheid eerder had veroverd. ▫ Dit veroveren van mijn vrijheid heeft twee groote stadiën gehad, twee crisen, twee losbrekende daden en tijden. ▫ Het mij losmaken van oude banden en het vinden van mijn lieve vrouw, dus de groote omkeer van negen jaar geleden, de scheiding en het huwelijk daarna. Dat heeft mijn leven ontzachlijk verruimd en verhelderd. Toen ben ik eerst recht mezelf geworden. ▫ Het tweede is het eerste verblijf in Berlijn, toen ik mijn waarde ging voelen, Daarna ben ik nooit meer de kleinmoedige geweest van vroeger.

Maar wat ik daarmee dan ook verloren heb, is de kring van vrienden en bekenden. Ik heb niemand meer van de ouden. Om Martha zijn ze gebleven. Van mij zijn ze weg. ▫ Maar dat is zooals 't hoort, en goed. En heb ik niet vergoeding veel grooter dan 't gemis?

woensdag 23 maart

Heden is 't goed in mij. Ten minste hard verbeterend. Ik zag Sirius van avond en voelde iets van 't heimwee naar 't verre Vaderland, dat de dood niet vreeselijk maar zoet maakt. En toch is 't heden des te mooier. ▫ En te gelijk vormt zich - zooals dat altijd ging - het nieuwe werk weer langsaam aan. Ik trof terstond den juisten stijl, ik heb niet, zooals bijna bij alle andere boeken, herhaaldelijk moeten beginnen. 't Begin was op eenmaal goed. Maar 't verschiet nog onklaar, nevelig. Nu klaart het langsaam op. ▫ De vader, in zijn machteloos diep besef, de trotsche, oorspronkelijke en verbitterde. Al wat goed aan hem is, is gericht op zijn kind. ▫ De moeder, de naieve, vast liefhebbende en vertrouwende. ▫ Het kind, Sirius, eerst door die twee gesteund, dan zich zelf oprichtend, triomfantelijk, een lichtgestalte. ▫ De ontmoeting met den Menschgeest, de verantwoordelijke. Taede's woede en worsteling met hem. ▫ Het zachte meisje, Elymosine, dat hem bij den Mensch brengt, - en dan weer bij zijn kind is. Dat hij weg wil jagen, maar niet kan.

vrijdag 25 maart

Koude N. wind. Ik schreef aan Schijn en Wezen en voelde de troost en de rust die het diep denken aan hooge en eeuwige dingen geeft. Dan verliest het ouder worden het vreeswekkende. ▫ Ook heb ik nu niet meer 't gevoel, dat ik vroeger wel had, van om niet gewerkt te hebben, zooals Keats dat

meende, het verloren gaan van 't mooie dat ik toch gegeven heb. Dat kan nu niet goed meer, en nu bekommert het mij niet zoozeer meer.

Maar van avond kon ik niet werken aan de ‘Legende’, want we verwachten elken dag de komst van Gemma (of Evert). En dan voel ik de schrik van het groote gebeuren voor mijn dierbare vrouw, en de pijn en 't gevaar. Dan voel ik weer angstig hevig hoe lief ze mij is, en hoe alles in dit huis als doortrokken is van haar lieve wezen. Wij zijn zoo geheel wolkeloos gelukkig met elkander. Ik verlang niets anders in haar, en het samenzijn met haar is altijd een nieuwe vreugde. Ik geloof dat ik dit huis liever heb nog dan ons kleine dierbare huisje, omdat zij er nu eerst recht de huisvrouw in is. En het huisvrouw zijn gaat haar goed af, veel beter dan ze zelf meent, het staat haar, en geeft haar naïeve, zuivere wezen iets vasters, meer voltooid.

zondag 27 maart

1e Paaschdag. Gister werd ons tweede zoontje geboren. Het was een prachtige voorjaarsdag, evenals vandaag, en de geboorte was wat men voorspoedig noemt. ▫ Aanvankelijk had ik het gevoel van lafheid, er niet bij te durven zijn, om het lijden niet te zien, en het scheen me alsof vooral de weerstand tegen zulk een aandoening in ouderworden verzwakt. Maar dat was een bui van depressie, een melancholisch vleugje. Toen het gebeurde was ik er bij, en kalm. Maar ik vond het erger dan de vorige maal, en er doemde een vreeselijk gevoel in me van bittere verontwaardiging, van trotsch verzet, tegen een macht die zoo slecht zorgt, zoo slecht inricht - dat om het allernoodigste te doen gebeuren, het lieve, teedere wezen tijdelijk moet worden vernietigd en misvormd en tot schande gebracht.

Hugo heeft de gewoonte tegen elk mensch, ook tegenvreemden,metzijn gracelijk handje te wuiven. Toen hij zijn kleine broertje Evert zag, bekeek hij 't eerst aandachtig, als een vreemd diertje of ding. Maar toen hij zag dat het leefde en geluid gaf, herkende hij het menschje, en wuifde het vroolijk en langdurig toe, een welkom.

woensdag 30 maart

Harde koude N.O. wind. Betsy was Maandag hier en ik las haar ‘de Legende’ voor. Het maakte blijkbaar veel indruk, het is ook zoo geheel verrassend anders dan mijn vorig werk.

Ik ben zeer geïnteresseerd door mijn zoontje Evert, ik kan hem lang bekijken. Zijn hoofd is goed gevormd, regelmatiger dan dat van Hugo, zijn oortjes vlak aan 't hoofd. Mijn lieve vrouw herstelt vlug. Ze is mij zoo dierbaar.

Gister weer een rit te paard met Hans die mij goed deed.

Bezoek van Mevrouw van Dorp - van Stolk, weder een vrouw wier intuïtie zich op merkwaardige, heftige wijze verzet tegen de dwalingen van onzen tijd. Ze is daarbij zeer weinig literair, en schrijft onhelder en slecht. Maar onmiskenbaar is de vaste, oorspronkelijke waarheid die ze in zich voelt, - en haar worsteling met allerlei abstracties, dialectische en philosophische schrijvers en natuurwetenschappelijke boeken maakte haar ten slotte zenuwziek en deed haar in handen vallen van zenuw-artsen, die natuurlijk alles nog erger maakten. ▫ Ze is eene als Tine Pfeiffer, of Lady Welby, maar veel zwakker en onwetender. Maar ze voelt hetzelfde. En intuïtief is ze wijzer dan de geleerden (Bolland, Lorentz, Bruyning enz.) die ze bespreekt.

Van daag zag ik de prachtige bloemen in Haarlem, en het vervult me als een levendig vizioen. Ik bracht een Amaryllis lelie mee voor mijn vrouw. Er was een variëteit naar mij genoemd. Hij stond naast Victor Hugo.

donderdag 31 maart

Dezelfde harde wind. Kroosjes bloeien. Hedenavond, onder de sterrenhemel, een gevoel als in mijn kindsheid: waarom ben *ik ik*? Wat beteekent die wonderlijke centralisatie van alle waarneming in mijn nietig persoontje? Ik weet dat ik één ben uit milliarden en een oneindig klein stipje in tijd en ruimte - maar toch ben *ik* anders als al het andere, en alle anderen, want *ik* ben *ik*, en alles bestaat alleen omdat het mij aandoet. En vermoedelijk voelen alle menschen iets dergelijks, maar toch ben ik, door dat ik-gevoel, anders dan alle anderen. ▫ Mijn verstand zegt dat er geen *ik* is, behalve de Almacht, God. ▫ Maar nooit en nergens heeft er toch iets of iemand bestaan met ditzelfde persoonsgevoel. En waarom juist ik? ▫ Alles machtelooze woorden om een onuitsprekelijk gevoel te benaderen.

Ik bezag lang mijn pasgeboren zoontje en ik overdacht dat zijn wezen zich vooral in drie opzichten onderscheidt van ouderen:

1. door het voelen zonder herinneren
2. door het voelen zonder vooruitdenken of vermoeden
3. door het eenzaam zijn, gescheiden van anderen.

Dit alles verandert langsamerhand, er komt herinnering, reflectie en profetie. Daarmee wordt het besef van tijd verkregen, en het gevoel raakt daarmee buiten den tijd. Het vat, langsaamaan, toekomst en verleden bijeen. Tevens komt er verbinding van eigen en oneigen. Het is dus een uitbreiding van 't gevoel, van uit één punt, over tijd, en over ruimte. Ruimte niet enkel in tastbare uitgebreidheid, maar in den zin van veelheid. Het wezen herkent gelijksoortige wezens, breidt zich daardoor uit, treedt er mee in contact en wisselwerking. ▫ Als deze uitbreiding van het gevoelspunt een zekere climax bereikt heeft, sterft het lichaam af. Een terugkeer tot het aanvankelijk bestaan kan dat niet zijn. Het uitgebreide gevoel kan niet weer inkrimpen. Wel zich scheiden, afscheuren van het lichamelijk hulpmiddel dat dan weer het reflectie- en profetie-looze bestaan voert, als materie van een ander wezen, de aarde. ▫ Maar het volgroeide mensch-wezen, het volwassen individu, heeft als hoogste evolutie niet meer dan het *soort-wezen*, de menschheid. In die eenheid ligt de hoogste volmaking van de enkeling. ▫ Nu moet dat soort-wezen, blijkens zijn wonderbare creatie der individuen wel oneindig wijzer zijn dan de volmaaktste mensch. ▫ Maar met dat al is het toch nog maar een beperkte wijsheid, met een beperkte waarneming van het bestaande.

1 april

Dor en somber, misschien door het dorre weer. ▫ Het afstooten van een deel van 't lichaam door de insecten, is veel meer dan een symbool. Het is een analogie. ▫ Het insectenras staat veel verder van ons, en is veel meer begaafd met ons onbekende eigenschappen dan andere diersoorten. Het is niet onmogelijk dat wij bij de insecten waarnemen wat wij in ons eigen ras niet zien, en wat de insecten zelve ook niet kunnen waarnemen. ▫ Zeer zeker heeft de rups geen verwantschapsgevoel met den vlinder. Voor de rups sterft het individu in de cocon. Al wat rups is, gaat verloren. Wij noemen de vlinder ook stoffelijk, en zien niet wat er weer van de vlinder overblijft als die sterft. Maar dat is een kwestie van waarnemingsvermogen. ▫ Het meest grove, meest materieele, zien we bij de rups afsterven. Wat overblijft is fijner, en ook werkelijk geestelijker. De vlinder is veel fijner begaafd, ook geestelijk, dan de larve. Er is in waarheid geen scherpe scheiding tusschen stoffelijk en geestelijk. De scheiding wordt alleen gemaakt door ons waarnemingsvermogen. We noemen iets ‘weg’ ‘verdwenen’ als we 't niet meer zintuigelijk, direct of indirect, kunnen waarnemen. Niets

geeft ons recht aan te nemen dat de geheele vlinder verdwijnt, bij zijn sterven, evenmin als de geheele larve verdwijnt - en evenmin als de geheele mensch verdwijnt bij de desintegratie.

zaterdag 2 april

Stiller, warmer. Ik kocht een biographie van Leonardo voor mijn 50sten verjaardag. ▫ Ik merkte op, in zijn physische beschouwingen hoe hij belemmerd wordt door het gebrekkig weten van zijn tijd, en hoe hij reageert tegen het bijgeloof van zijn tijd en alreeds te ver gaat in reactie. ▫ Zoo voel ik nu in onzen tijd dezelfde belemmeringen. ▫ Over eenige eeuwen weet men niets meer van het verschil tusschen ‘geestelijk’ en ‘stoffelijk’. En al ons verdedigen van het geestelijke zal er onverstaanbaar door worden. Omdat men niet meer over het ‘stoffelijke’ hoort spreken.

Vandaag kwam in mij op, hoe de psychologische verschijnselen van het ‘dubbel-ik’ in verband kunnen gebracht worden met het bestaan van ons ‘droomlijf’. ▫ Als de slapende mensch zich gedeeltelijk reïntegreert tot een nieuwe persoonlijkheid - zooals bij somnambulen - dan is die persoon misschien meer uit het ‘droomlijf’ gevormd. En wel daarom, dat zij meer macht heeft over sommige functies b.v. het genezen. Ze heeft meer plastisch vermogen. ▫ Ideoplastie, persoonsverdubbeling, droomlijfdrie nieuwe begrippen die op verband en beschouwing wachten. Werk genoeg voor mij - als ik niet verder imaginatief werken kan of wil.

Ik zag heden de moderne schilderijen in de nieuwe afdeeling van het Rijksmuseum, met Valborg. Ze maken toch een goed figuur bij Duitschers en Scandinaviërs. ▫ Ik zag ook de teekeningen van Dupont en de Japansche kunstvoorwerpen in de Larensche Kunsthandel, waar Paul nu een betrekking heeft. Prachtig werk.

Ik ben zeer ernstig en niet vroolijk, maar rustig. Af en toe komen bittere gedachten, vooral 's morgens, evenals altijd. Maar rustig en tevreden. Alleen het vervuld zijn met groote en eeuwige dingen geeft rust, anders niets. Op het dagelijksch geschrijf moet ik geen acht geven.

zondag 3 april

Heden 50 jaar geworden. ▫ Een mooie zonnige lentedag. Mijn lieve vrouw goed vooruitgaande, mijn kindertjes lief en gezond. Dit is een groot geluk - ander geluk heb ik dan ook niet.

Nu was het recht duidelijk hoe totaal vereenzaamd ik sta in Holland. Alleen Martha kwam mij van morgen goedig een plant en delicatessen brengen. Anders niemand, geen brief, niets.

Een brief van Page, zoo goed als een weigering van mijn artikel behelzend, een lamme brief. ▫ Nu de bittere kamp tusschen mijn trots en de zorg voor vrouw en kind. Moet ik om den broode schrijven gaan? ▫ Deze uitgevers zouden dolgraag een grooten geest ontdekken en aan zich verbinden, maar ze dwingen juist tot datgene wat een groote geest nooit doen zal: het publiek naar de oogen zien.

Toch - mijn moeder telefoneerde. En Valerie schreef me een vers van Hugo. 'Il faut vous rejouir, car voici le printemps' 'il faut'! Goede vader Hugo.

Uit deze sombere dagen kunnen nog wel lichte scheppingen geboren worden. Dit is de reactie op de reizen vol prikkel en voldoening. Nu weer: per aspera ad astra. Door de ernst tot beter blijdschap, tot creatie.

vrijdag 8 april

Ik ben nu langsaamaan in 't goede spoor gekomen. ▫ Feitelijk is men alleen dan waarlijk rustig en gelukkig als men gestadig en zonder vrees denkt aan het generzijds. Zoolang men daarin niet staren durft is alle zielsrust gekunsteld. En alleen door het recht en voortdurend in 't oog houden blijft men wakker en geduldig.

Tina Pfeiffer had gedroomd dat Evert kwam en onder bescherming van goede machten staat. ▫ En dat ik het onmogelijk schijnende mogelijk zou maken.

Ik schreef dat ik niet naar Amerika terugkeer eer mijn boeken er zijn uitgegeven of het kapitaal gevonden voor ons plan.

Gutzkow's Briefe aus Paris zijn een merkwaardig bewijs van journalistiek meesterschap. In een maand tijd een boek over Frankrijk te schrijven, in twintig brieven, zoo onderhoudend en zulk een goed beeld gevend van land en staat, dat is al bizonder knap. En daarbij zooveel gezond verstand en zulk een heldere, ruime blik op Maatschappij en Staat. Wat hij over socialisme en communisme zegt is uitstekend hier en daar. Curieus dat hij de socialisten tegenover de Fourieristen stelt.

Ik at bij mevrouw van Dorp-van Stolk in 't Hotel te Hilversum. Een merkwaardig type. Een gewoon, lief, mooi vrouwtje, dat plotseling in wijs-

geerig verzet komt tegen de bestaande dwalingen, en hevig aan 't studeeren en aan 't schrijven gaat. En daarbij zeer interessante dingen zegt.

Met Paul hoorde ik een declamatorium ‘Terwe’ van René de Clerq met muziek van Hubert Cuypers. De muziek was te hoog en te fijn voor dat boerengevalletje. Daardoor ontstond een comisch contrast. Het beviel mij niet. Maar 't publiek was geheel bekoord. Weer een bewijs hoe muziek als machtige suggestieve band de menschen tot aandacht weet te boeien bij een uiterst onnoozel dramatisch geschiedenisje. ▫ Als *dat* eenmaal goed geëxploiteerd werd! ▫ Minnestral, Lioba of de Broeders met machtige muziek, - welk een effect zou men bereiken! enorm. ▫ Ik zal toch mijn volgend drama, vers-drama, - van den aanvang af *met* muziek concipieeren.

zaterdag 9 april

Ik was vandaag in Bloemendaal bij Giza. Het was prettig en opwekkend daar te praten, evenals vroeger. Ze is een ruim, onhollandsch mensch - en de ruzie die we eens hadden, over 't pensiongeld, is glad vergeten. Prettig was 't met haar te praten over ‘'t Paleis van Circe’. De geschiedenis van dat stuk kan me soms nog bitter stemmen. Te denken dat in ons poenenland, waar zooveel lauwe, matte, saaie en onnoozele stukken nog gerespecteerd worden, op dit pittige en amusante werk laag zou worden neergezien, als een mislukking, tot leedvermaak van ventjes als L. Simons - dat is kras!

Ik liep door Bloemendaal met Giza en Ilonka, en zie een bizonder mooi en lief jong meisje aankomen, van een jaar of veertien. Ik herken in 't gezichtje, de gelijkenis met een ander meisje dat ik in Locarno ontmoette, en Iloesch zegt: ‘Dat is Dorrie Stoop’. Dat is het meisje dat mij tweemalen zulk een aardig briefje van bewondering schreef. Ik ga de straat over en steek mijn hand uit, haar aankijkend, en zeg: ‘Dorrie Stoop?’ Even kijkt ze onzeker en verwonderd, toen krijgt ze een kostelijke hooge kleur en zegt: ‘meneer van Eeden!’ Dat was een allerliefst moment, dat mij den heelen dag goed maakte.

Toen ik voor een bloemenwinkel stond, met Giza en Ilonka, bezig op mijn viets te klimmen, de handen vol met bloemen en een taschje, kwam ze weer terugloopen. Dat deed ze er om want ze was geen honderd pas ver gegaan. Maar ik had werk op mijn viets te komen en zag haar niet, eer ze voorbij was. ▫ Maar het bekoorlijke en verheugde gezichtje met den

blos zie ik nog. En zoo'n kleine ontmoeting maakt veel goed aan wrange ondervindingen.

zondag 10 april

Vandaag mijn liefste weer beneden. Ik had groote witte Maria-lelies, roode amaryl-lelies, rose tulpen in een Chineesch-blauwe pot, rozen in een donkerblauwe vaas, gele genista met paarse hyacinten - het was zonnig en vroolijk in de huiskamer. Wedren-dag. De bakkerij maakte een goede week, we gaan overhouden.

Ik heb nu de volgende plannen op mijn programma voor het volgend decennium. Maar het kan ook in vijfjaren afgewerkt zijn.

Allereerst: 1. *Schijn en Wezen II*. Ik ben aan de elfde zang, op een na de laatste.

Dan: 2. *De legende van Sirius*.

3. *Het Dichterschap en het nieuwe weten*. Een boek voor Holland, met bespreking van buitenlandsche en Hollandsche dichters (Spitteler, Renner, Mackay, Kloos, Gorter, Verwey). Tevens een krachtig verweerschrift.

4. *Die Umwandlung der Gesellschaft*. Een boek voor Duitschland en Scandinavië. Eerst 1. Philosophisches, dan 2. Psychologisches, dan 3. Biologisches eindelijk 4. Sozial-economisches.

5. Een groot Drama, in den trant van de Broeders. Ik denk dat ik de hoofdpersoon Ulmo noem. Misschien ook David. Ik maak het opvoerbaar met aanwijzingen voor de muziek.

Tusschendoor twee meer gewone tooneelspelen: 6. *De Vriendendienst*. 7. *Irene in Ballingschap*.

Als deze twee laatste stukken zich voordoen worden ze achter elkander afgemaakt. Al het andere wordt veel langsamer afgewerkt, met studie en geduld.

Als ik dit programma afgewerkt heb, mag ik tevreden en voldaan zijn. Heb ik dan nog kracht en tijd, dan zijn er nog drama's te maken al Jan de Witt. En dan kan ik trachten een wetenschappelijk werk over nieuwere psychologie te maken. Over het droomlijf, de ideoplastie, en het onwaarneembare.

woensdag 13 april

De eerste lentedag. Een milde regen, een zoele lucht. Des avonds koor

der blijde worken. In huis kropen de padjes. Ik plantte bloemen den heelen dag. Het verheugt me zoo ordelijk en netjes nu alles om ons huis is, en hoe nu het groen zoo mooi uitloopt, en al het gewas en de boomen door zorgvuldige behandeling beter groeit.

Vanmiddag een paar zeer onaangename brieven. Else die mij door haar advocaat laat beleedigen - want zulke zakenbrieven, op zulk een toon, zijn voor mij hevige beleedigingen. En een Amerikaansche firma die mij lastig valt om een schuld van geleverde knipsels. In beide gevallen heb ik iets onhandigs gedaan, hoewel ik in waarheid gelijk heb. Maar mijn eerste impressie is die van eigen stommiteit. Dan heb ik een tijd noodig mezelven in eigen oogen te rehabiliteeren. Den geheelen dag behoud ik de neiging mezelven klein en dom en onhandig te zien in alles. ▫ Maar wel beschouwd is de houding van Else zeer min. Ik moet het geval weer aan Jolles overlaten.

vrijdag 14 april

Vanmiddag vietste ik bij heerlijk lenteweer naar de Horstermeer. Het vlakke groene land, het heldere water met de dotterbloemen en pinxterbloemen, de leeuweriken in de blauwe lucht, de geur van waterplanten en omgewerkte aarde - het verfrischte en verkwikte mij. De eerste diepe voorjaarssensatie.

Ik sprak met de Boer en zijn vrouw Trijntje, oude vrienden die blij waren me te zien. Kleine veeten van vroeger waren vergeten. We zijn beiden wijzer geworden. Hij ook, de hartstochtelijke ongeschoolde kop vol energie en initiatief - en zelfoverschatting. ▫ Er was veel gewerkt in de Horstermeer, er was leven en vooruitgang.

's Morgens bij een wandeltje met mijn lieve vrouw had ze ook weer voor 't eerst haar aardige, blije maniertjes. Gisteren morgen nog was ze zoo somber en melancholiek. Ik streelde haar voorhoofd toen ze naast me lag en toen begon ze te schreien. Ze zei: ‘Je hand is zoo licht en zoo zacht, nu moet ik denken hoe die eens zwaar zal zijn en naast je neerliggen.’ ▫ Die somberheid kwam ook na Hugo's geboorte.

Ik was weer den ganschen dag in de tuin bezig.

Vrou Titsingh was bij Martha. Ze wist dat Else een nieuwe ‘vlam’ had zooals ze 't uitdrukte. Ik dacht ook wel dat die Frau Siegfried invloed op Else heeft. Het is treurig.

zaterdag 16 april

Verjaardag van mijn liefste. Ze was opgewekter dan een paar dagen geleden, en ze is me voor al wat ik doe zoo dankbaar. Als ik bloemen voor haar schik of lekkers meebreng. En dat zijn juist voor mij de liefste pretjes. En dan vindt ze me zoo goed en lief dat ik er confuus onder word. Ze heeft altijd een goed, lief woord voor me, en bij al dien twijfel die anderen pogen op te wekken ziet zij me juist steeds in gunstiger licht en vindt mij vooruitgaan in zorgsaamheid en liefderijkheid. Zij is het die mij van verbittering vrijwaart, zij alleen, en dat alleen zou reden zijn voor alle menschen die mij en mijn werk kennen om het te loven dat wij man en vrouw zijn geworden.

Vandaag zong een nachtegaal, aan den weg naar de Meent.

Herman Gorter sprak me van daag aan op straat. Hij was een weinig gegeneerd in zijn spreken, ik hoorde het. Ikzelf voelde zeer rustig en kalm en vriendelijk.

woensdag 20 april

Ik lees Leonardo's leven, en het doet mij goed. ▫ Prachtig zou zijn de tegenstelling van Michel-Angelo en Leonardo in een drama. Het zou een drama met twee helden zijn. De sombere, bittere worstelaar die toch groote werken tot stand brengt - en de rustelooze waarnemer en zoeker, te veel natuuronderzoeker en wijsgeer, te weinig maatschappij-mensch om verbittering te kennen - maar wiens grootste werken bijna alle mislukken door overmaat van zoeken en zorgen. ▫ Zeldzame overeenkomst tusschen Leonardo en Goethe. Geheel dezelfde soort geest, 't zelfde soort genie. Wat bij Leonardo de schilderkunst was, was bij Goethe de dichtkunst. Leonardo was vaardiger als musicus, als architect, als uitvinder en technicus. Hun kunst kwam bij beiden ongezocht als facet van hun schitterend leven. ▫ Volkomen gelijk is het dichterlijk-onderzoekend genie in beiden, waarvoor niets onbelangrijk was. En de zekere onverschilligheid voor nationaliteit en voor maatschappelijke idealen. Beiden zijn vorstendienaars en zien daarin niets vernederends. Leonardo dient zelfs zonder scrupule den vijand van zijn land. Zooals Goethe graag Napoleon had gediend. ▫ Geheel anders als Dante en Shelley, bij wie het maatschappelijke sterk overwoog.

Gorter was bij me en zag Hugo.

aant.

vrijdag 22 april

Ik ben door een tocht naar Haarlem om de bloemen te zien weer in een meer vunze sfeer geraakt. Ik was zoo goed en sereen geworden. Contact met het journalistengespuis bezoedelt me dan weer. Vooral als ze over ‘Circe’ beginnen. Iemand als van Hall die krokodillen-tranen huilt.

Troost vond ik in een gevoel dat ik nu in mijn huis op Walden het vooreerst zal kunnen houden, en misschien een tijd van rustigen arbeid te gemoet ga, volkomen onbekommerd door het canaille. ▫ Meer troost nog in een paar goede gedachten. Aan 't station te Amsterdam, de leelijke menschen ziend, begreep ik de mogelijkheid van verdere evolutie. Het moet toch den weg volgen van *Adel*. De proeven van Svälof leeren de beteekenis van de *stamboom* en van de *innerlijke wijziging* van het ras. De genieën - in kracht, schoonheid, wijsheid, als Leonardo b.v. - zijn zulke uitgangspunten. Uit hen moet de adel worden geformeerd, vooral nog door de *moederlijke genieën*. En deze adel moet worden geëerbiedigd en zuiver gehouden. ▫ Het leelijke ras van thans, de vulgaire massa, is enkel een groeibodem voor de genieën, is afval, en ontaardt misschien nog dieper, zooals de apen. Maar het ras van edelen dat er uit opgroeit is een liefdevol en zachtzinnig ras, en kan niet rusten eer het de ontaarden heeft bijgestaan, opgevoed, en in het beter ras omgezet.

De bloemen ziend in Haarlem, voorzag ik de mogelijkheid de gansche plantengroei op aarde te veranderen tot een reusachtig bloemenwoud.

Eindelijk las ik de manifestaties van Myers en verheugde mij in zijn gezegde, ontwijfelbaar van hemzelven ‘no poppies grow on the Elysian shore’. ▫ Er wordt *niets* vergeten. Zoo was ook mijn intuïtie.

zondag 24 april

Het is goed dat ik nu geregeld aan mijn werk blijf, zonder afleiding door Amerika, of door Else. Ik schreef zang XI van Schijn en Wezen II. Als S. en W. af is houd ik mij aan twee dingen: ‘Het verweerschrift’ en ‘de Legende’. Ik voel duidelijk dat dit de goede koers is. Komt onderwijl een drama, dan gaat dat tusschendoor.

Ik ontving de Engelsche vertaling van de Broeders. Opnieuw gevoel van verontwaardiging over de wijze waarop dit stuk in Holland ontvangen is. Hoe durven ze nog met hun oordeel bij mij aankomen?

Terechtstelling in Teheran, voor ‘de Legende’.

Ik verheug me over de ontwikkeling van Paul in zijn nieuwen werkkring. Hij krijgt iets degelijks in zijn weten, en optreden, methode in zijn zelfstudie, zelfvertrouwen, en werkelijk kennis. Zijn geheugen is goed en wat hij wil weten leert hij gemakkelijk. Hij leest nooit onbeduidende boeken. In zijn teekeningen is hij zeer accuraat. Dit komt onverwacht bij zijn vroegere tegenzin in leeren, zijn absoluut verzet, zijn slordig schrift, zijn lanterfanten van vroeger, zijn ongeregelde instructie.

Evertje is even fijn als Hugo was, maar minder mooi, schijnt het. Hij heeft een welgevormd rond hoofdje en fijn gezichtje, goed aan 't hoofd sluitende oortjes, welgevormd lijfje. Oogen grooter en wijder van een dan Hugo.

Maar nog geen trek van intelligentie en een oudachtige expressie door de lange bovenlip.

Vandaag scheen hij even te lachen. Hij huilt meer en eet meer dan Hugo, en is niet zoo fel en driftig als die was.

dinsdag 26 april

Gisteren naar Arnhem om de schilderijen van van Ingen te zien. Ik kon haast niet denken dat ze me werkelijk zouden treffen en ik was blij te voelen dat ze het toch deden. Het was een gelukkig uur tusschen die koetjes en lieflijke zomerlandschappen, met het stijgende besef, dat het echt was, echte diamanten waar we zooveel namaak gewend zijn.

Ik lunchte en at bij de familie Brandt waar mijn nicht Johanna Brandt uit Transvaal was gekomen. Ze had gevraagd of ik haar eens wou bezoeken. En tot mijn groote verbazing bemerkte ik dat ook in haar het nieuwe weten tot ontplooying komt. En zij getrouwd met een stijve, correcte, orthodoxe aristocratische man, een type van het wellevende, handige, correcte ras der gentlemen. In haar woelt en bruist het nieuwe Leven, en hij is dominee onder de Transvalers. Hoe moet dat gaan?

Welk een reeks vrouwen hebben er zich nu al op mijn weg gesteld die min of meer vaag het licht der Toekomst zien, en van mij steun verwachten. Mrs Upton Sinclair, mrs Kennedy, Tina Pfeiffer, Spier, Geldmacher, van Dorp - in allen dezelfde revolutiegeest, het gevoel van de dolingen van onzen tijd en van de vrouw die het licht en de hulp zal brengen. ▫ Om de grootste van allen, Lady Welby, niet te vergeten. ▫ Het moeder-genie, dat wordt gewacht. ▫ Het was weer een bezoek dat mij diepe voldoening gaf. Zij was mij zoo dankbaar.

aant.

Ik dacht ook over het verweerschrift en besloot het te richten aan ‘jonge Nederlanders’, vooral vèr over de hoofden mijner vijanden heen.

zaterdag 30 april

Ik leef onder zware depressie. Ik schreef een stuk over de schilderijen van van Ingen. Gisteren bemerkte ik hoe het slecht staat met de gezondheid van Paul. Het werk in Amsterdam dat hem voldoening en zelfvertrouwen gaf zal hij niet mogen volhouden. Alleen een luxe-leven, met veel rust en weinig werk en veel buiten zijn kan hem redden. En dat luxe-leven is hem door mijn ongeluk onmogelijk geworden.

Intens voel ik al wat ik verkeerd deed, ik heb bijna geen rustpunt voor mijn gedachten. Ik verwijt mij alles en denk niet om het goede wat ik deed. En dan heeft men me ijdel genoemd. ▫ Wel ben ik niet gejaagd, innerlijk rustig en passief. Heel anders als aan boord. Maar diep somber. Veel kunnen slapen.

Gelezen over periodieke veranderingen in de zon, om de 11 à 13 jaar. De zon is een variabele ster, en heeft telkens uitbarstingen van grooter hitte. Daarmee overeenkomstige toename van regenval op de aarde, door grooter verdamping van de oceaan. Dit komt echter eenige jaren later, de maxima vallen niet samen. ▫ Diep getroffen door de photo's van metaalgas-erupties van de zon. Vlammen duizend maal grooter dan de gansche aarde. Het wonder is dat we die dingen kunnen zien en weten wat het is. Ons begripsvermogen eigenlijk veel te groot voor ons kleine lijf en leven. ▫ Dit is het allerverhevenste en schoonste natuurtafreel. Ik zal het in de Siriuslegende trachten te zeggen.

Nog weer telkens onuitsprekelijk verwonderd over die waarnemings concentratie in mijn ik. Ik spreek altijd over ‘wij’ en ‘de mensch’ maar dat is een onderstelling, een aanname, men zou zeggen: een beleefdheid. Er is alleen ‘ik’ voor mij. En dat ‘ik’ is geplaatst in een nietig menschje, in een nietig puntje op een klein planeetje. En toch is het anders dan alle andere, en voor mij het éénige. Of waarom ‘voor mij’? - het is het éénige. En millioenen hebben hetzelfde gevoel. En dat juist is onmogelijk. Ze kunnen niet precies hetzelfde gevoel hebben. Het is een ijzingwekkend, angstig besef, als ware ik één enkele uitzondering in de oneindigheid. ▫ Het is niet te zeggen. Wat beteekent het? Het moet het allergewichtigste voor mij beteekenen. En er is bedrog, illusie bij. Wie zal dat ophelderen, en wanneer?

Bitter aandoenlijk trof mij 't gezicht van een kerkje in een krankzinnigen-

gesticht. Daar wordt de Schepper geloofd en gedankt door die arme gefolterden voor hun rampzalig leven! 't Is of de dieren uit een menagerie een eeredienst instellen voor den mensch!

zondag 1 mei

Steeds onbeschrijfelijk weemoedig. Peinzen en slapen, 't eenige waar ik toe in staat ben. Ik schreef nog eenige strofen aan S. en W.

Ik las de brieven uit China van Borel. Het zich moderniseerende reuzenrijk.

Roosevelt is in Holland. Pour acquit de conscience stuurde ik hem een telegram en kreeg een briefje terug, dat 't hem speet mij niet te kunnen zien. Ik deed geen stap.

Ik denk aan Amerika ook met weemoed, om de gedachte aan al de ellende die daar wordt voorbereid. Ze moeten nog zooveel dóór, eer het evenwicht komt.

Het is koud. Het schrikkelijke kille meiweer, droeviger eigenlijk en pijnlijker dan wintervorst en sneeuw.

Hoe zeldzaam en kort zijn de momenten van innerlijke zaligheid in mijn laatste jaren. Ik kan de kortstondige momenten opnoemen: in Parijs 1900, - in den schouwburg te Londen, even, - op 't eiland Alderney, een minuut, - op een wandeling met mijn vrouw op Rooswijk bij Wijk aan Zee - op 't Frederiksplein voor Hugo's geboorte, toen ik naar Berlijn ging, des morgens ... ▫ Ze zijn intensiever, misschien door 't contrast.

Over arme Paul is ook de weemoedswolk gekomen.

dinsdag 3 mei

Gister was de somberheid het ergst. Ik was overtuigd dat Paul zijn betrekking moest opgeven, en ik voelde innig meelij met den goeden, zachten jongen. ▫ Ik was in Amsterdam en bezocht Madeleine Keller met haar Spaansch-Hollandsche temperament. Een curieus persoontje. ▫ 's Middags kwam plotseling een onverwacht bericht, dat men de Zendeling in Berlijn spelen wil. Een van die zeldsame gunstige berichten die in de laatste jaren door mijn zwarte depressies heen flitsen. Het was het beste wat ik verwachten kon.

donderdag 5 mei

Slecht, koud regenachtig weer. Gister reed ik uit op een vietstocht. Aanvankelijk voelde ik zeer vrij en gelukkig, en ‘de Wereldmaatschap’ kreeg meer en meer gestalte. Ik voelde hoe ik door een kleine moeite die aannemelijkheid kon teweegbrengen die men in Circe zeide te missen. Juist door het onbelangrijke meer ruimte te geven. ▫ De Veluwsche heuvelen, de ruimte en eenzaamheid deden me goed. ▫ Ik sliep in de ‘Woeste Hoeve’ in een bedstee, maar had een slechte nacht. ▫ Ik stelde een reeks vragen op, om door mrs Verral aan Myers te richten. ▫ Ik zag een dood hert liggen, waarschijnlijk in barens-nood gestorven. En 's nachts bij de hoeve loopend kwam een vreemd geblaas uit een hok. Dat was een groote Oehoe of Ooruil, die de boschwachter gebruikte voor de jacht. Ik zag ook twee houtsnippen boven mijn hoofd vliegen.

Het leven van een Grieksch meisje, volkomen van de wereld afgesloten, alleen met moeder, zuster, en slavinnen - en haar weefgetouw en spinrokken - en dan de enkele dagen als ze meedoen mocht aan de groote plechtigheden, de panathenaëen, of mysteriën, geweldige dagen vol plechtigheid, vol pracht, vol leven en emotie, vol diepe beteekenis en wijzing. Het eenige wat ze van de wereld daarbuiten zag was enkel schoon, verheven, plechtig, vol allerdiepste emotie van religie, daarmede vulde ze de eentonige maanden te huis. Welk een betere zielsopvoeding dan de onze, wat een schild tegen banaliteit. Maandenlang schoonheidshonger, geduld, ontbering - en dan de volle maat van het allerbeste.

Πειθω de overreding.

maandag 9 mei

Het begint lente te worden, zon en stilte, maar nog zeer koel. De koekoek eerst heden middag gehoord. ▫ Ik ben wat prikkelbaar, misschien omdat ik in spanning ben omdat mijn verzen bijna af zijn. Dan wil ik ze beëindigen en dan gaat het niet, en moet ik weer rustig worden en geduldig. ▫ We zitten 's avonds in de serre, het is er gezellig. ▫ Gister speelde ik tennis. En ik lees Mannoury's belangrijk boek over de Philosophie der Mathesis. Dat sterkt en verkwikt me zeer. Dat is werkelijke wijsheid en wetenschap. De zuiverste waarheid. ▫ Deze kennis is wel een enorme vooruitgang. Men ziet de gradueele vorderingen der synthetici als Descartes en Kant. Ze komen tot de dichters nader, die altijd intuïtief op de juiste hoogte blijven, tot in

aant.

Hegel die niets was als een in metaphysisch jargon verstikte poëtenziel. ▫ Aardig dat ik ook - van uit mijn intuïtie - tegen Descartes te keer ging, en zijn grondstelling omkeerde. (Gr. v. Verstandhouding).

dinsdag 10 mei

Kritieken van Kloos en Scharten lezend, moest ik denken aan de groote Amerikaansche wereld en de minachting waarmee die totaal de dingen negeert waarin die kritiekschrijvers dag aan dag verdiept zijn. En de vraag is: zou het ooit voor 't Amerikaansche volk belang hebben of Poot of Bilderdijk goede verzen gemaakt hebben of niet? Zullen ze er ooit iets om geven? ▫ Maar ze geven er nu reeds zeer veel om of Rembrandt een mooi portret gemaakt heeft. En in kunst van Maeterlinck en Wagner stellen ze overgroot belang.

vrijdag 13 mei

Gister de eerste warme lentedag. Ook van daag mooi en zonnig, O. wind. Gister kwam Tina Pfeiffer. Ik was zeer onzeker wat ik te verwachten had. Ik kende alleen haar boekje, dat ik mooi vond. Ik kende niet haar persoonlijke zwakheden of gebreken. Tot nog toe valt het niet tegen. Ze is eenvoudiger, minder wijsdoend of grootdoend dan men zou kunnen vreezen. En Truida mag haar, naar 't schijnt.

Ze sprak over Drews, zijn boek de Christus-mythe en den strijd daarover in Duitschland. ▫ Ze had gedroomd dat ik mijn dochter Melusine noemde. Dit beteekende een water-godin, en volgens haar heeft het water een kracht die uiterlijk succes veroorzaakt. Dit scheen mij alles wat middeneeuwsch fantastisch.

zondag 15 mei

Een prachtige, warme Meidag. Des namiddags een hevig onweer en regen, toen weer prachtig. De maan schijnt nu en er zingen wel tien of twaalf nachtegalen om het huis. Er zijn er meer dan ooit op Walden, zelfs bij Martha waar ze nooit kwamen.

Tina Pfeiffer is in de hut getrokken, en Johanna Brandt, de lieve Transvaalsche logeert hier. We wandelden naar 's Graveland door het bosch. We aten bij Martha, ook met Betsy en 's avonds zongen Martha en Truida - ‘nicht Truitje’ zooalsJohanna zei, - duetten.

Er is iets zeer glansrijks in dezen tijd. Vooral de pracht van de Mei op Walden, nu alles ordelijk en goed onderhouden is, en er bloei is en voorspoed. En mijn lieve vrouw gewaardeerd, en mijn twee lieve kinderen.

Gister voltooide ik Schijn en Wezen/ tweede boek. Het is misschien rijper en belangrijker dan 't eerste, - maar er is minder in de hartstochtelijke en toch ingehouden intensiteit van 't eerste. Dat voel ik. In 't eerste waren sommige gewaagde rijmen, die in 't tweede niet voorkomen, maar die van een heftiger geestdrift getuigen. ▫ Het publiek zal hiervan echter niets bemerken.

De gedachte aan de schoone natuurverschijnselen, regenboog, bergmeer, onweer, rivier, - in de Legende.

dinsdag 17 mei

Gisteren was ik met Tina Pfeiffer op een concert te Naarden, van gewijde muziek, in de kerk. ‘Der Tod Jesu’ van Graun. Ik was eerst zeer getroffen, het mooie lichte kerkgebouw, de mooie meidag met het heldere groen, en de zangstemmen, vol en heerlijk. Maar het muziekwerk was te lang en werd niet door groote kracht gedragen. Het was Bach'sche school, met mooie gedeelten, maar te veel uitgesponnen. Zonder het Bach'sche genie. Veel menschen gingen weg.

's Avonds een lange, warme discussie met Pfeiffer over Wagner. Zij is een vurig Wagneriaan, en de eerste die mij den indruk geeft van echtheid in haar vereering. Zij zegt de dingen goed. Toch ben ik volstrekt niet overtuigd. Pfeiffer is door en door Duitsch, met alle gebreken ook van dien. Haar gedachten bewegen zich vooral in het Germanendom, in de germaansche mythologie, en de moderne Christelijke strijd. Maar ze heeft een gebrekkige algemeene (wetenschappelijke, politieke, biologische) kennis. ▫ Wagner heeft haar getroffen toen ze jong was, evenals Schumann mij. En nu associeert zich het mystieke en bovenaardsche bij haar met Wagner, zooals bij mij met Schumann. En ze vindt alles in hem wat ze wil.

donderdag 19 mei

Ideaal weer, omstreeks 70°, zoel en vochtig en stil.

Gister met Pfeiffer bij Isaachsen geluncht waar Mary van Eeghen ook was, van de Vrouwenkiesrechtbond. ▫ 's Middags de prachtige bloemen in Haarlem. ▫ 's Avonds muziek bij mijn moeder. Andriessen speelde, zijn

meisje zong, er waren Paul, Johanna Brandt, mijn nichtje Johanna van Warmelo. Het was een mooie avond. Ik dacht over mijn voorwoord voor Lioba, het wezen van muziek en spreektaal. ▫ Pfeiffer's Duitsche systeemzucht, en haar neiging tot symboliek kwamen dadelijk uit. ▫ Ik hield vol, dat géén één groot dichter symbolisch werkte, maar als zijn figuren beteekenis hebben ligt die in hun wezen. ▫ Zoo kan b.v. een speer niet een symbool zijn van genezing - zooals in Parsifal - dat is een bedachte, onnatuurlijke verbinding, en dan moet het een ‘tooverspeer’ zijn. Gestalten mogen niet symboliseeren, alleen representeeren. Symboliek is altijd per se onartistiek en ondichterlijk. Alleen geoorloofd in het intellectueele denkwerk der geleerden en mathematici.

zaterdag 21 mei

Warm zomerweer. Eergister wandeling naar Flevo, waar Mary van Eeghen en Valborg musiceerden. Het was mooi, veel nachtegalen, bloeiende brem. Noorsche liederen.

Gisteren met Hugo en Truida aan het weiland gelegen. Op Boekesteijn de heerlijke seringen en lelietjes gezien.

's Avonds met Betsy en Pfeiffer thee gedronken in het cafeetje aan den grintweg naar de Scheiwal. Door den maannacht terug.

Voor 't eerst gezwommen.

zondagavond 22 mei

Warme, rulle O. wind, veel stof en droogte.

Het is een mooie tijd, het gras is vol bloemen, vooral Veronica's, en de meidoorns en kastanjes bloeien prachtig. Van middag speelde ik tennis, in mijn wit flanel. 's Avonds zag ik de komeet van Halley, met Paul, bij Martha. ▫ Maar er is een gestadige weemoed in me, of liever somberheid, die ik niet verklaren kan, tenzij door mijn leeftijd. Want ik heb nu méér dan ik ooit gehad heb. 't Eenige wat ik nooit had zijn mijn 50 jaren.

Van avond het bittere besef van ons voortdurend bedrogen worden, de hopelooze diepte van bedrog en illuzie om ons heen, de eindelooze begoocheling. ▫ Ik dacht daaraan nu ik langsamerhand een persoontje als Tina Pfeiffer ga doorzien. Haar Wagner-vereering, haar germaanschheid, dat schrikte mij al af. En wat beteekent haar bewondering voor mijn werk, als ze op zulk een manier het werk van Wagner kan bewonderen. Hoe

weinig waarde heeft dat alles. ▫ En ook als ze gelijk heeft, en ik me vergis, en Wagner werkelijk zooveel heeft wat ik niet zie, als werkelijk diepzinnigheid is wat ik holle woordgalm en verwarring vind - welk een nieuwe illuzie, welk een begoocheling dan weer aan mijn kant. ▫ Hoe tasten we allen onzeker. En zij voelt zich zoo overtuigd en ziet het alles zoo precies: de doode Titurel het oude kerkelijke Christendom, de speer die wondt en geneest de kennis, Parcifal de moderne Christen. Alles past zoo mooi en er laat zich zooveel in fantaseeren en filosofeeren. En het laat mij toch alles koud als een zielloos spinsel van gedachten en symbolen.

vrijdag 27 mei

Heden koud, N. wind.

Gister een ideale dag, stil, zonnig en frisch. Ik was weer op de Veluwe op Deelerwoud, bij de Smelts. Een gansche dag in een jacht- en jagersatmosfeer. Op Clay-pigeons geschoten. Een Jhr van Voorst tot Voorst die zei: ‘jacht en peerden, dat is toch maar 't beste in 't leven.’ Ik vond 't interessant zulke typen eens weer van nabij te zien.

Uren door hei en bosch geloopen. De fiets-rit door 't groote wijde heuvelland heerlijk.

Ik observeerde hoe mijn gevoel tot een groote blijheid omsloeg, in den morgen al, des te intensiever, naar 't scheen, na den druk van weemoed die mijn gewone toestand is de laatste maanden - jaren bijna. De vreugde-uitbarstingen zijn dan buitengewoon, met een fijne schittering van allerlei zeer oude stemmings-herinneringen en heerlijke verwachtingen. Alles veel welbewuster dan vroeger genot, dat alleen in herinnering heerlijk was. Vooral ook het generzijds zie ik prachtig, en toch het leven hier ook. ▫ Toch gaat met die stemming iets min of meer lichtzinnigs gepaard. Nu, vandaag is 't weer als van ouds, droevig ernstig - en mij gister te lichtzinnig vindend. Maar de blijheid zelf acht ik wel goed.

Diep droevig maakt mij de gedachte aan zulk een feest als nu in Amsterdam, ter eere van een onbeduidende vrouw en een zuigeling. Wat een blindheid, een illuzie, een waan en begoocheling. En hoe sleept dit alle menschen mee. Zelfs mijn lieve vrouw las gretig over het ‘prinsesje’ en over de geestdrift der kinderen. Ze neemt deel in het groote gevoel. De onwerkelijkheid en onredelijkheid van dat gevoel treft haar niet. Misschien is het minder dwaas dan het schijnt, maar stellig moet het eens voor iets beters wijken.

zaterdag 28 mei

Intensieve somberheid, die mij dwong tot slapen. Eerst tegen den avond werd het beter. Ik schreef het voorwoord voor de Duitsche Lioba, een beknopt, raak stukje. Tina Pfeiffer vond het alles ‘Gedankenfehler’. Zelfs begon ze over de typische mannelijke gebreken. Zoodanig is zij ver-wagneriaand. Uit zich zelf is ze bescheiden genoeg, en zou ze nooit zooiets zeggen. Maar op Wagner steunend wordt ze arrogant.

vrijdag 3 juni

Het is nu prachtig hier. Het gras gemaaid. De rozen beginnen. Gister voor 't eerst weer gevietst met lieve Aapje.

Een heftig gesprek met Pfeiffer. Daarbij weer de groote moeielijkheid gevoeld van verbale verstandhouding inzake kunst. Vooral door Wagner. ▫ Langsamerhand kwam aan 't licht waar de haper zit. Ik verlang trouw aan de werkelijkheid, daarin begrijpend ook de onzinnelijke innerlijke werkelijkheid. Maar zij spreekt van iets wat ‘boven de werkelijkheid’ gaat. En dat meent ze is door Wagner gegeven, en dat wil ze zelf geven. Haar poging - in haar roman - is absoluut mislukt. Het is een romantisch-verheven verhaaltje zonder eenige echte waarde, zonder leven. Alles veel te mooi, veel mooie woorden. Naar mijn smaak onuitstaanbaar, en even wee en vaag als Wagner's philosophie en muziek. Ze wil ‘boven het uiterlijke, zinnelijke, materieele uit.’ ▫ Daar is juist het kwaad en 't gevaar. De eeuwige fout van het te hoog grijpen, boven de macht reiken. We hebben trouw te zijn aan ervaring, en alleen dat weer te geven wat klaar en stellig is. Ook in kunst past de wetenschappelijke geest, de geest van Leonardo en Goethe. Dat is de rechte vroomheid, de trouw aan Gods openbaring, de deemoed om niet hooger te willen stijgen dan zijn openbaringen toelaten. ▫ Dat is wat de natuurgeleerden afkeerig maakt van metaphysica, en wat de wetenschap zoo machtig en algemeen geëerd maakt.

maandag 6 juni

Warm, O. wind.

Als staaltje van slecht waarnemingsvermogen van onze Wagneriaansche logee: Ze zag een Madonna van Lippo Lippi voor modern aan, en de honderdgulden prent van Rembrandt voor iets van ... Botticelli nota bene!

woensdag 8 juni

Van morgen ontstemd door onze logee, Tina Pfeiffer, die schamper deed over 't bijgeloof van een vrouw die vrome rijmpjes copieerde om een wensch te laten gebeuren, - waarop ik zeide dat ze toch nog wetenschappelijker was dan Pfeiffer zelf. Er is een nare, spannende verhouding, omdat ik meer en meer bemerk hoe ze in een waan leeft, en het echte verlangen naar wijsheid mist. En bovendien te arrogant is om kritiek te verdragen.

Zoo zei ik al in 1907, naar aanleiding van St Franciscus, dat enkel gemoed toch nog zwakker is dan enkel verstand.

In melancholie verzwakt of verdwijnt het normale lichaamsgevoel, hoewel alle organen gezond zijn. Ze schijnen buiten werking te zijn. Dit schijnt te wijzen op slechte connectie tusschen astraal-lijf en waaklijf.

donderdag 9 juni

Gister lang uitgepraat met Tina Pfeiffer. Ze is geheel ontdaan en van streek. Omdat mijn verzet tegen Wagner haar zoo teleurstelde. Dat ik den musicus erken is haar niet genoeg, den priester moet ik eeren.

vrijdag 10 juni

Gister vertrek van Pfeiffer. Gelukkig. Het was een verlichting. Aan de vruchten kent men den boom, aan de philosophen de philosophie. En als de uitwerking van Wagners philosophie zoodanig is, en het Wagnerisme zulke onrustige, overspannen en prikkelbare zielen kweekt/ dan is dat niet geschikt mij er toe te bekeeren. ▫ Te denken dat men in zulk psychisch onevenwicht zijn vrede en troost moet zoeken in Tristan en Isolde, of Götterdämmerung of dergelijke hooggespannen, ziekelijk opgeschroefde kunst. ▫ Dan nog eer Plato, of Spinoza, of Kant, of den Bijbel, of Shakespeare, of Gibbon, of Darwin, of Livingstone, of Brehm, of mathesis. ▫ Dat alles geeft rust, en ontheft aan onrust, bevrijdt van passie - maar Wagner! Ik zou eer het demonische vreezen bij Wagner.

Vannacht sliep ik voor 't eerst sints langen tijd met helderen droom. En mijn geest is ook zeer rustig en vredig. ▫ Ondanks dat ik het stoute besluit nam een ernstig geval van morfinisme en cocaïnisme in huis te nemen. ▫ Toen Pfeiffer zou komen, voelde ik zeer onzeker en zei tot Truida: haar goede eigenschappen ken ik - maar ik ken haar zwakten niet. ▫ Die zijn

toen dan ook bar losgebroken. ▫ Maar voor den patiënt die vandaag in huis komt heb ik geen dergelijk bang vermoeden, hoewel de handboeken zijn geval als ongeneeslijk noemen. ▫ Het is Dr X., een goedhartig, sympathiek man, die zeer mijn deernis opwekte. Ik woonde zijn cocaïne intoxicatie bij in onrustbarenden vorm. Het is een wonderbaar perfide en subtiel gif. De patiënt is een psychologische studie voor me, juist door zijn intelligentie en zachten, goedwillenden aard. ▫ Alcohol en cocaïne werken beide vooral op de psyche - het onwaarneembare - het astraal-lijf. Daarom verzwakken ze de moraal, brengen echte waanzin te weeg, en geven bijna geen onthoudingsverschijnselen. Ze vleien om zoo te zeggen, de psyche, en hullen alles in een omgeving van aangename associaties, voor een wijl. Vooral bij cocaïne is alles, ook de somatische troebelen en pijnen, met aangename gevoelens verbonden. ▫ Het vreugde-orgaan van het astraal-lijf, en alle emotioneele elementen zijn geprikkeld. ▫ Er is een blij *verwachtingsgevoel* (b.v. toen de patiënt het mooie uitzicht op de Melkweg zag, had hij het verwachtingsgevoel van iets of iemand op komst langs dien weg. En iets prettigs). ▫ Er is een heftige kamp van het hoogere - moreele - gedeelte der ziel, om zich integer te houden, en b.v. de schaamte niet te verliezen, het gevoel van eigenwaarde.

Hallucinaties beteekenen een scheiding tusschen somatisch en astraallijf - waardoor demonische tusschenkomst mogelijk wordt. - X. observeerde b.v. dat de meubels in een kamer malle gezichten kregen en met elkaar gingen worstelen, enz. Daarbij was hij niet bang, goed bij besef, het amuseerde hem. ▫ Men kan alle abnormale, toxische symptomen vergelijken met sommige droomfenomenen. De droom-desintegratie, hoe normaal en natuurlijk en veilig ook, vertoont alle abnormiteiten van toxische waanzin. De emotioneele excessen, de demoralisatie, de oordeelsen geheugens-vervalsching.

Bij dit alles heb ik 't besef dat de hypothese die in de geheele psychologie een revolutie en nieuwe klaarheid zou brengen, niet ver van mij af ligt. Alsof ik er met toeleg en inspanning op komen zou.

zondag 12 juni

Nog steeds prachtig zomerweer, van avond kille damp, zoodat mijn catarrh weer begon. ▫ Gisteravond naar Lohengrin met mijn moeder. Zoo'n avond, met het diner samen in Americain, vind ik aardig. De vertooning zelf, hoewel ik er nu vrijwel aan gewend moest zijn, werkt vooral op mijn

ergernis en lachlust. Ik verveel mij niet en wil niet meer wegloopen, als in 't eerst. De ergernis is dus minder, maar de absolute koelheid is meer. En deze muziek is nog de beste van alle Wagner muziek. Nu en dan zeer liefelijk. Vooral liefelijk. Iets verheffends, zelfs op de meest plechtige momenten, mis ik er in. En onder den indruk brengt ze me nooit, hoe gaarne ik me anders ook laat gaan. Ik zie niets als zingende poppen en piassen, en een malle hansworsterij. Daarbij waren de kostumes bizonder smakeloos. ▫ Ook trof me nu de dwaasheid van een koor dat allerlei opmerkingen door elkander zingt. Het staat al bizonder absurd, en is al uiteraard onverstaanbaar. ▫ Wanneer zal de wereld verlost worden van dezen Wagnerwaan? Blik en karton in plaats van leven. Symbolen en troebele theorieën in plaats van wijsheid en gevoel. Overspanning, hartstochtelijkheid, opwinding in plaats van de rust en vrede van echte kunst.

Ik was gelukkig van morgen. Ik zag kans X. te helpen. Walden zag net en ordelijk, en was prachtig in den warmen Junidag. Ik liet Martha de bloemen zien en ze was lief en vroolijk. Ook Paul was tevreden en zag er beter uit. Ik kreeg een mooie, hartelijke brief van Bjerre. Op den achtergrond het blije gevoel van mijn nieuwe boek. Het aandoenlijke vertrouwen van X. Het gevoel dat ik deze taak nog aan kon en hoeveel goed het nu zal doen.

Toen, als tegenwicht, nog een schep Hollandsch krantenvuil in mijn gezicht, en een neuskatarrh. Maar dat is minder, nu.

Ik zal spreken van ‘psychisch lijf’ en ‘somatisch lijf’. Daarvan de samenhang en de onderlinge betrekking. ▫ Het plasmodium dat uit den stam te voorschijn komt, een somatisch lijf bouwt, daardoor groeit en assimileert, en dan onder afstooting van het somatisch gedeelte, zich weer bij den stam voegt.

zondag 19 juni

Weer stil, zacht zomerweer, na een paar koele dagen met N. wind. Erg droog. Een zware tijd, zoo druk, dat al mijn schrijfwerk, zelfs dit dagboek bleef liggen. ▫ Slechte nachten door mijn patiënt die alles stukgooit wat hij grijpen kan om een morfine-injectie van mij te krijgen. En dat een van nature kiesche en bescheiden man. Hoe vernedert een mensch zichzelven. ▫ 's Nachts ben ik soms bezorgd en bevreesd, in de zeer vroege morgenuren. Overdag is 't goed.

Door de langsame vermindering van financieele zorg voelde ik mij zeer

verlicht. En wat mijn leven betreft, dat is eigenlijk nog nooit zoo gelukkig geweest. Ook op Dennekamp niet, want nu heb ik een gelukkig gezin en een veel werkdadiger activiteit. En van zooveel verblindingen ben ik genezen. Er blijft nog, maar het is toch veel helderder.

Ik suggereer mijn patiënt weer en begrijp beter wat ik doe. Men moet het psychisch lijf begrijpen als een verstandelijke éénheid, een persoonlijkheid, waarvan de voornaamste eigenschappen zijn serviliteit en plastisch vermogen. ▫ Maar het eigenlijk zelf, de wakende persoon, het centraliseerend verstand is er niet altijd in. Het psychisch lijf weet alles wat gebeurd is, maar is niet altijd in verband met het zelf. Het is geheel emotioneel, onbeheerscht, direct door iedere macht beïnvloed. Het centraliseerend verstand is alleen in onmiddellijk verband met de Stamziel.

dinsdag 21 juni

De langste dag, een rechte zomerdag. Het is nu alles heerlijk en goed. Mijn lieve vrouw is nu wat sterker en ook opgewekter. De kleine Evert is een mooi, fijn mannetje, terwijl ik hem eerst veel leelijker vond dan Hugo. Maar hij heeft mooie, donkere oogen en een fijn rond gezichtje. Ook groeit hij nu goed. Hugo is allerliefst om te zien als hij ronddribbelt in zijn blauwe kruippak met zijn armen balanceerend zooals een jong haantje met zijn vleugels. Hij heeft een groote levenslust en geniet alles blijkbaar intensief, zooals zijn rijtochtjes in den wagen. Hij is mij overdierbaar. Beiden mijn kleine jongens en hun lieve moeder.

Ik heb de laatste dagen niet geschreven, maar corrigeer nu drie uitgaven (Schijn en Wezen, Circe en de Stamhouder). En ik voel mijn boek levendig in mijn hoofd. Het groeit en ook de nieuwe drama's rijpen. ▫ IJsbrand zal nu ook eindelijk in Berlijn gespeeld worden. ▫ Ik lees een boek van Upton Sinclair en zie onze geestverwantschap. Alleen reeds de keuze van de drie groote lievelingswerken is alles-zeggend: Prometheus Vinctus, Samson Agonistes, Prometheus Unbound. Ik hoop dat hij hier komt.

Mijn patiënt is nu morfine-vrij. De meest merkwaardige verschijnselen van zijn onthouding zijn de *jactatie*, d.i. het onrustig zijn der beenen, met spiertrekkingen, de *gestoorde accomodatie*, dubbelzien enz., en het *visionarisme* d.w.z. in alles fantastische vormen en wezens zien. Een wollen deken aan zijn voeteneind scheen hem een groot varken enz. ▫ Minder essentieele verschijnselen zijn de psychische onrust, de diarrhoe, de neerslachtigheid. ▫ Al deze verschijnselen zijn samen te vatten in een begrip van des-integratie.

Het verband tusschen psyche en psychisch lijf en het somatisch lijf is wrak geworden. Misschien omdat het vergif de verbinding al te gemakkelijk maakte, zoodat er een gevoel van welbehagen ontstond en zaligheid, vrijheid van de psyche. Maar dit gemak ontstond ten koste der organisatie, die nu bij opheffen van de prikkel slap en wrak blijft. ▫ Het effect van den wil, zoowel remmend als prikkelend, is verzwakt. De spieren komen daardoor niet tot ontspanning. De psychische elasticiteit is verslapt.

Daarbij is het visionarisme te wijten aan een week en impressionabel zijn van een deel der psyche. Evenals dat bij groote vermoeidheid, en lang waken gebeurt. Ik herinner me bij nachtwaken hetzelfde verschijnsel. ▫ Wie die impressies op dat weeke gedeelte voortbrengt blijve daargelaten. Bij mij, in vermoeidheid, waren het meestal mooie, lieflijke beelden, bloemen en landschappen, bij mijn patiënt zijn het demonische.

Ik voel maar al te goed, hoe gebrekkig de ware toedracht door mijn termen wordt weergegeven. Maar er moet een kern van waarheid in zijn. Evenals in de beschouwingen van Leonardo over ‘kracht’ en ‘gewicht’ enz. Het zal mij al een voldoening zijn als ik iets bijdraag om een einde te maken aan de kortzichtige physieke verklaringen, die meestal kant noch wal raken.

woensdag 22 juni

De stoornissen bij een neuropaath zijn op te vatten als anarchie, gebrekkige en verbroken organisatie. Het diepste Zelf heeft het centraal beheer verloren. Het wordt meestal als ‘Wil’ aangeduid, - maar er zijn ook andere groepeeringen met ‘wil’ in het menschelijk wezen mogelijk. Het droomlijf heeft ook een wil, maar een slecht beheerde, serviele of woeste wil. Het beheerende Zelf, de legitieme centrale macht is die, die met het oerverstand, het ras in nauwst verband staat. In dit diepste zielecentrum behoort alle beheer te berusten. Het wezen kan zich echter splitsen in verschillende persoonlijkheden, elk met eigen impulsen, die ‘wil’ kunnen heeten. De ‘vrije’ wil is die welke met het goddelijke 't nauwst samenhangt, dus met het algemeene, het ras, of den Kosmos.

Het geheugen en de herinnering is daarbij verdeeld. Het hoogste Zelf heeft geen herinnering van al wat de lichamen wedervoer, daarentegen heeft droomlijf herinnering van somatische indrukken en ervaringen, waarvan het hooger Zelf niets weet. De lagere organisaties kunnen echter niet herinneren wat het hoogste Zelf ondervond/ in zoover het boven hun bevatting

gaat, maar zij zijn het, die 't hooger Zelf van aandoeningen voorzien, en deze dus ook zelf onthouden.

Het menschelijk wezen is als een staat, een verzamelwezen. En ook in zijn hoogste organisatie is het nog maar weer een onderdeel van hooger groepeering. Een volkomen gescheiden individu, of persoon bestaat niet.

Psychische hygiëne is het centraliseeren der organisatie. ▫ De zoogenaamd ethische of moreele eigenschappen zijn alleen eigen aan 't hooger Zelf. Schaamachtigheid, gevoel van eigenwaarde, zorg voor anderen en voor de toekomst.

Het somatisch lijf is geheel en al dierlijk-kortzichtig, laag, roekeloos, indecent. Het droomlijf is vooral gepassioneerd, onbeheerscht, serviel en heftig.

Merkwaardig is het bij mijn morfine-patiënt de terugkeer te zien van de hoogere eigenschappen. Nu komt de schaamte, het besef van zijn vernedering, daardoor een veel dieper neerslachtigheid, en angst, vooral uit vrees voor zichzelve (dat wil zeggen voor de macht van zijn lagere groepen) dat hij zich weer zoo blameeren zal. Hij schreef dit vooral aan de cocaïne toe. Deze heeft dus de meest desorganiseerende werking en scheurt het hooger zelf van de lagere groepen af. ▫ De werking dezer vergiften kan nooit direct het hooger Zelf aantasten, ze verstoren alleen de communicatie tusschen het soma en de hoogere ziel.

24 juni

Meer en meer krijgt deze psychologische theorie vastheid en duidelijkheid voor me. ▫ Zoo zijn b.v. de stoornissen in het lichaamsgevoel duidelijk verklaarbaar uit gestoorde communicatie. Mijn morfine patiënt begon eerst toen hij beter werd een *gevoel van uitputting* te krijgen. Zoolang hij hallucineerde, niet sliep en opgewekt was, voelde hij zijn moeheid niet. ▫ De klacht der melancholici is altijd dat ze hun lichaam niet voelen. ‘Alles staat stil in mijn lichaam’ zegt een patiëntje van me. Ze voelen geen genot, en ook geen smart. ‘Ik kan absoluut niet schrikken’ zeide dezelfde. Bij waanzinnigen worden ook pijnen niet overgebracht. Toch is er geen anaesthesie. Maar ze krabben en verwonden zichzelf lachend, als de martelaars. ▫ De banen tusschen 't hooger zelf en 't soma zijn gestoord als *wil* centrifugaal, en als *perceptie* centripetaal. Maar dit gaat alles vèr buiten het zinnelijk waarneembaar organisme om.

30 juni

Koel en onstuimig. Zondag was Jacob de Haan hier en het was een gestadig en vermakelijk spiegelgevecht met Giza en hem. Hij schijnt mij toe een geduchte kracht in Holland te kunnen worden als hij zich op wetenschap en kritiek toelegt. ▫ Zijn poëzie is zwak.

Ik zou een driedeelig boek kunnen maken waarin ik de ideeën neerschreef die later voor anderen een richtlijn kunnen worden.

I. Philosophisch. Over Significa, het onwaarneembare. De menschstam Jezus. De Dichter. Het genie.
II. Psychologisch. Het psychisch en somatisch lijf, de ideoplastie. Suggestie/neurose.
III. Sociologisch. De omzetting der maatschappij.

Ik moet daarvoor echter veel studeeren, en ik houd elken dag maar zoo weinig tijd over.

vrijdag 1 juli

Slechte dag. Mijn lieve vrouw tobt met dienstboden. Zij mist het vermogen tot heerschen, geheel. Ze kan niet, zooals andere veel onbeduidender vrouwen, zich doen vreezen en gehoorzamen. En toch is ze een goede huisvrouw en zorgsaam en net. Dit kost haar nu groote inspanning, en tegen een brutale meid kan ze niet op. En toen ik haar wilde steunen en zelf optrad werd ik te heftig, en verspeelde mijn prestige en zelfrespect.

▫ Een wonderlijk ding is gezag. Het is als een paard dat nog steeds voor de verkeerde wagen loopt. Het is nog altijd niet terecht waar 't hoort. Het is een persoonlijke eigenschap en ieder voelt - en wendt vóór - dat het een zaak van algemeen recht is.

maandag 4 juli

Ik las ‘Geschichte der Erde und des Lebens’ van Walther, en voortdurend vervult mij nu de gedachte aan die oneindig lange tijdperken en die groote gebeurtenissen. ▫ En wonderlijk! er was iets aantrekkelijks in de eindeloos lange opvolging van dezelfde soortvormen. ▫ En nog vreemder hetzelfde voelde ik voor het diepzee-leven, waar het donker is en koud, waar geen licht is en geen planten, en waar enkel kleine dieren leven die fosforiseeren. Maar ze hebben een oneindig gebied waar de omstandigheden altijd

aant.

gelijk zijn, geen golven, geen beweging - overal dezelfde duisternis, dezelfde stilte, dezelfde temperatuur, dezelfde soorten diertjes. Hierin was iets dat me verbazend interesseerde. ▫ Ik denk dat het een flauwe schemer van vermoeden is van een hooger bestaan/ waar ook eindelooze ruimte, eindelooze tijd en eeuwig gelijke omstandigheden ons omgeven.

Ik ben nu ernstig begonnen aan het werk ‘de Dichter-Koning en het Nieuwe Leven.’ En ik schrijf dit weer in mijn hut.

Buien van depressie en irritabiliteit, met schitteringen van verrukking kondigen nieuwe werkdadigheid aan.

dinsdag 5 juli

Gister ontving ik een boek getiteld ‘Siderische Geburt. Der Tod der Welt und die Taufe der That. Serafische Wanderung’ door Volker. ▫ Ik moest erkennen dat er veel Wortschwall in voorkomt, maar tevens schitteringen van glansrijk nieuw licht. Woorden als zwaardslagen, schitterend en raak. En de naam Volker, de zanger-strijder, laatste genoot van Hagen, - (gelukkig nog niet door Wagner verwaterd). ▫ Ik was er zeer door vervuld. Er is iets heerlijks in dat boek, iets dat juist samentreft met wat ik denk en schrijf.

zaterdag 9 juli

Het gestadige gure, grijze weer maakt weer wat ongeduldig. Ik zou naar Wilmington gaan verlangen. De kou belemmert mijn werk, doordat ik mij minder vrij en frisch voel, kleine physieke stoornissen.

woensdag 13 juli

Weer zomerweer gelukkig. Gisteren gezwommen. ▫ Zondag naar den Haag voor de Zweedsch-Nederlandsche Vereeniging. Ik deed het uit dankbare herinnering aan de Zweden in Stockholm, en omdat mevrouw Boon meende dat het van beteekenis kon zijn voor me, en mij met den Zweedschen gezant, graaf Ehrensvärd, in kennis wou brengen. ▫ Het was een beetje een wonderlijke boel, maar ik had toch geen berouw gegaan te zijn,

aant.

want ik logeerde bij de Boon's met Heyenbrock en zijn vrouw en had een interessant gesprek met hem. En ik maakte ook een bezoek bij Toos die bij mevr. Douwes Dekker inwoont. En toen bij Loudon die mij weer allerhartelijkst ontving.

Heyenbrock is een merkwaardig type. Hij heeft een ruwe, ongegeneerde toon die allerkomischt afsteekt bij de fijne eenigszins dwepende toon van zijn vrouw. En toch gaan de twee uitmuntend samen. Hij is een geniale kerel die vastberaden zijn groot voornemen vervolgt om de hedendaagsche industrie, het groote bedrijfsleven, in beeld te brengen. Daarbij is hij een geestdriftig begrijper en bewonderaar van den toekomstigen mensch en de moderne ontwikkeling van ons ras. Schamper spreekt hij over de eeuwige aanbidding van middeneeuwen en antiek, met al die verouderde gevoelens en begrippen. Het aestheticisme is hem een gruwel. Het groeiend begrip, de nieuwe wetenschap vervult hem gestadig. Tegelijk met zijn kunst bestudeert hij alle industrieën wetenschappelijk. ▫ Mooi was het geloof en de eerbied van zijn vrouw in hem, dwars door zijn ruwe uitvallen. In menig opzicht zijn zijn ideeën met die van G.S. Lee verwant, en hij hoort in Amerika thuis. ▫ Wij gingen samen tot aan het combineeren van optisch en acoustisch effect. Daarin gelooft hij niet, op theoretischen grond. De aandacht kan zich niet verdeelen, zei hij. ▫ Ik wist vooruit hoe hij over Wagner zou denken, en dat kwam uit. ▫ Wij discussieerden lang over die vraag van de aandacht, over de geluidslijn op de phonograaf-plaat, over het ontwarren van gemengde zins-indrukken.

Ik ben zoo blij nu weer in mijn hut te werken. Ik heb een goed leven nu!

In de ‘Siderische Geburt’ van Volker vind ik steeds nieuwe verkwikkende schoonheden. Hij voert de lijn van Duitsche Denkers - van Eckhard over Nietzsche - verder. Evenals al zijn voorgangers bezondigt hij zich aan Wortschwall en buldert hij om beter verstaan te worden, wat niet de manier is. Maar hij is voor den verstaander vol diepe waarheid, en hij wéét wat hij doet en hoe gebrekkig zijn woorden zijn.

> ‘Feier istet nicht sondern ‘ist’ feiert.’
> ‘Gott ist nicht sondern ist Gottet.’

vrijdag 15 juli

Vandaag bezoek van de Loudon's waardoor ik den heelen dag wat gedesoeuvreerd voel.

Gister weer een flinke klap op mijn kop door een brief van Stoop aan

Jolles, na ontvangst van mijn eerste rente betaling (à f 500. -) waarin hij zegt nu nog f 3100 achterstallige rente en f 7000 achterstallige aflossing van mij te vorderen te hebben, - en of er redelijke kans bestaat dit zonder publieke veiling van Walden binnen te krijgen. Dit herinnerde mij aan mijn nog steeds hachelijke positie. ▫ Dan kost het moeite van de heerlijkheden der ‘Siderische Geburt’ te genieten.

Heyenbrock was hier, en ik bewonderde zijn geniaal werk en zijn gedachten.

donderdag 21 juli

Een gevolg van den materialistischen waan is het denkbeeld dat ‘de wereld’ reeds bestond eer de mensch er was. ▫ Volker's kloeke en forsche verscheuring van dien waan deed me ontzachlijk goed. ▫ ‘De wereld’ dat wil zeggen: bergen, zeeën, boomen, aarde, zon en sterren, dat alles bestaat in onzen geest en door onzen geest. Het bestaat ook *anders*, dat kan zijn, maar dan is het niet de wereld die wij hebben leeren kennen. Wat wij de wereld noemen is het product van onzen geest, en van ander Leven, ander Zijn. Maar al wat wij kennen, direct of indirect, is zooals het is door onzen geest. Zonder onzen geest is het er niet.

Ik ben den ganschen dag in verwondering over al deze zoo noodwendige, eenvoudige en toch zoo ongewone inzichten. Alles wordt anders in ons. Ik sloeg de hand aan een harden muur en dacht: dit is nu in zijn zoo stellig schijnend bestaan gemaakt door den menschengeest, die veel ouder is dan ik, en in mij maar een nieuw orgaan vindt. En zijn stellig materieel bestaan is juist een *lager* vorm van zijn. Het hoogere, meer waarachtige zijn is vlietend, minder vast, minder dood. Is alle zoogenaamde vaste stof door beter kennis niet tot ijlheid en beweging geworden? Feitelijk ‘geworden’ veranderd dus, door ons begrip.

Dit wonderbare boek beteekent een keerpunt in de gansche beschavingsgeschiedenis. Méér dan dat. ▫ En ik wist het, en op mijn wijze heb ik het ook gezegd. Ik vind tal van mijn eigen gedachten weer. ▫ Zoo ‘der Geist der Gattung’ / zoo de beschouwing over de mathesis, over de taal, over de ‘Hyle’ (‘Hielé’) of 't materieel ziels-lijf.

Maar vooral één gedachte is nu duidelijker geworden: dat de *persoonlijkheid* verdwijnt in 't hooger leven dat we te gemoet gaan. Dat is hetgeen ik, met Lady Welby, altijd stelde tegenover Myers' ‘personality’. ▫ En dat daarom alle gedachte aan God en ook aan Christus, als een *persoon* valsch

moet zijn. Het Al-leven is veel méér dan persoon. ▫ En Volker's vurige woorden, al zijn ze soms smakeloos en zwak door herhaling, drukken dit zoo juist en diepgevoeld uit. ▫ Ik voel me door dezen machtigen bondgenoot onuitsprekelijk gesterkt. En ik hunker bijna naar den strijd, en heb geen geduld in mijn zoo ontzachlijk versterkte overtuiging. Het is om tureluursch te worden dat ik dit alles zoo langsaam, woordje voor woordje, moet neerschrijven, dat het zoo lang moet duren eer ik het plastisch heb gebeeld en neergeschreven. Want ik kan het in zichtbaarder en tastbaarder vormen geven dan Volker. Ik ben zoo benieuwd wie hij is. Ik weet maar een man die hij zou kunnen zijn, en die staat er toch ook niet hoog genoeg voor. Ik meen Martin Buber, de jood. Maar Volker is jonger, en genialer, en geen jood. Hij reikt ver boven Nietzsche.

zondag 25 juli

Gisteren las ik de Siderische Geburt uit. Ik vond nog veel van mijn eigen gedachten terug o.a. de waanzin als een storing der verbinding tusschen geest en lichaam. De arme enkeling in een rijke gemeenschap, de ‘heilige Elementargeesten’ der soorten, de verwerping van de afstamming. ▫ Ik schreef hem heden.

dinsdag 26 juli

Dagen lang regen. Guur, nat en koud.

Gister kwamen de Rijkens in pension Beerestein, van daag Julia Culp. Wij zien nu nog al menschen, en alles gaat vrij goed.

Ik schreef Volker en Upton Sinclair. Ik las het ‘Journal of Arthur Stirling’ uit. Het is zeker een geniaal boek, eigenlijk het beste wat ik van Amerikaansche literatuur las. Ziedaar de botsing van den ‘siderischen’ mensch met de Amerikaansche Maatschappij. ▫ Maar er zijn er ook geweest als Leonardo en Goethe, die wèl voor hun bestaan konden zorgen, en toch hun inspiratie konden vrijlaten.

vrijdag 29 juli

Gister en eergister heerlijk zomerweer. Het is een aardige tijd. X. en ik vietsten naar de Isaachsen's en lagen met Isaachsen en de meisjes op 't heerlijke grasveldje aan de Zuiderzee. Ik laat Julia Culp een kuur doen om haar

voor de winter-campagne op te knappen. Zij bood mij aan in haar villa te Zehlendorf te logeeren als ik weer naar Berlijn ga.

X. heeft zich aardig bij ons ingericht, en lieve Truida zei eergisteren dat ze nu weer plezier in 't leven begon te krijgen. Vooral door wat verlichting van geld- en personeelszorgen.

Ik had Valborg hier en sprak haar over Volker. Ik kon 't niet laten. ▫ Volker toont ook de beteekenis van de wet der entropie te begrijpen, 'tzelfde waarop ik ook wees.

Ik maakte ook een prettige tocht met lieve aapje naar Soestdijk, een echte zomerdag.

zondag 31 juli

Ik las weer in Freud, en mijn vroegere antipathie en verontwaardiging werd nog sterker. Deze man meent een voorganger te zijn die zich van het materialisme bevrijd heeft. Maar hij is veel erger dan de materialisten. Want de fout het hoogere uit het lagere af te leiden begaat hij in veel heviger en gevaarlijker mate. Hij bewijst dat de materialistische waan niet enkel aan het stofbegrip gebonden is. Dat men kan erkennen dat wij enkel geest zijn en dat de geest het lichaam beheerscht - en onderwijl toch een gruwelijke filister zijn. Het komt veel meer aan op dichterlijkheid dan op wijsgeerig inzicht. Freud bekommert zich absoluut niet om fijnere of hoogere gevoelens - met een brute plompe grofheid viviseceert hij zijn slachtoffers - quasi om ze te genezen. Een cynische, ploertige geest - materialist of niet.

vrijdag 5 augustus

Weer een eigenaardige tijd van stagnatie, waarin ik op brieven wacht, terwijl de post steeds niets brengt. ▫ Het is nat Augustusweer, stil, met veel regen. Veel bloemen in den tuin. Als de zon schijnt is het zeer zomersch, dampig, groeizaam.

Maandag waren we in Haarlem, Truida, Hans en Paul, X., bij mijn moeder. Martha is in Zwitserland. De jongens waren dol vroolijk, vooral Hans.

Gisteren fietste ik met X. naar Loenersloot. Wij lunchten bij de Middelbergs op Donkervliet. Een mooi oogenblik aan den plas, in het volle licht, aan het water met het riet. Ernstig, diep. Ik moet gestadig om de Siderische Geburt denken. Maar Volker antwoordt mijn brief niet. Ik las het tijdschrift

‘die Tat’ door, en meende in Heinz Schnabel den schrijver van de Siderische Geburt te herkennen. Een goed sympathiek stuk over Hebbel. Als hij 't niet zelf is behoort hij toch tot die groep. Ook de Horneffers zijn goed maar minder diep dan Volker.

zondag 7 augustus

‘Volker’ schreef me. Hij heet Erich Gutkind en zijn brief beantwoordde aan mijn beste verwachtingen. ▫ Hij is jong, bescheiden, gelukkig gehuwd. Hij kent mij door ‘de blijde wereld’ dat hij het mooiste, het eenig-socialistische boek noemde van dezen tijd. Hij begreep terstond intuïtief, dat ik hem begrijpen zou. ▫ Ik herlees zijn boek en zie dat hier het Genie is waar onze tijd op wacht. ▫ Niet zoozeer door zijn artistiek talent. De glans van zijn proza ontstaat alleen door zijn overtuiging. ▫ Maar die overtuiging, die vurige stroomende zekerheid, dat is zijn Godsgave.

De grens tusschen waaklijf en psychisch lijf wordt zeer nauwkeurig aangegeven door het herinnerings- en reproductie-vermogen van muziek. We kunnen muziek in ons hooren, geheel zuiver, zonder dat er eenig begin is van reproductie, zonder dat we neuriën of fluiten. Dat is 't psychisch lijf. Zoodra we beginnen te reproduceeren, door neuriën of fluiten, dan doen we ook willekeurige bewegingen - en terstond ook vermindert de zuiverheid der muziek. Dan maken we fouten, en banaliseeren. Dat is soma, waaklijf. ▫ Het wijsje dat we niet kunnen kwijtraken, is in het somatisch- of waaklijf. Het wordt steeds onzuiverder en banaler. ▫ De goede compositie ontstaat aan de andere zijde van de grens - in de psychische domeinen. ▫ Bij den muziekalen mensch is de verbinding tusschen waaklijf en soma op dat gebied eng en vast, zoodat de reproductie zeer nauw luistert.

vrijdag 12 augustus

Een zomerweek. Gisteren gezeild op de plassen. Het vooruitzicht voor de lezingen in Duitschland is slecht, maar dat is misschien goed voor 't schrijfwerk dezen winter. Ik schrijf nu aan een nieuw autobiografisch artikel voor Page. En ik heb veel plezier in ‘de Legende.’ 't Tweede hoofdstuk is af. Ik voltooide ook 't eerste hoofdstuk van ‘de Dichter-Koning’.

Ik las in ‘die Tat’ een stuk van August Horneffer over ‘Moderne muziek’ dat ik volkomen beaam.

18 augustus

Ik las in Lucretius, en vond dat dit toch een man was zeer na verwant aan de genieën Leonardo en Goethe. Het moedige onverschrokken doordenken, de echt wetenschappelijke geest, de vrijheid van geest, gepaard met de teedere gevoelens, de heldhaftige schoonheid van den dichter. Zijn z.g. atheïstische conclusies/ zijn ongeloof aan de onsterfelijkheid der ziel, dat alles is echt, oorspronkelijk, noodwendig. Het is echter intellektueel, en op vele plaatsen bewijst hij mystisch-intuïtief dat hij wel wijzer is en beter weet. Vooral als hij over 't oneindige spreekt en zegt dat ‘de muren der wereld vallen en het goddelijke licht schijnt.’ Hij is de geniaalste romein en nu begrijp ik de voorliefde van mijn vader voor hem. In hem werd het werk der Grieken voortgezet, met hem begint de moderne wijsheid, de hoogste stijging, die in onze eeuw zijn keerpunt vindt. De contemplatieven als Plotinus en Epictetus brachten de wereld niet zoozeer verder. Lucretius was in 't rechte spoor der ontwikkeling.

zaterdag 20 augustus

Gister avond zong Juul in Laren. We reden er allen heen in een auto, ze zong Adelaïde en liederen van Brahms ‘Immer leiser wird mein Schlummer.’ We reden toen in de auto vol bloemen terug en vonden een soupeetje klaar op Beerestein. Het was aardig, gezellig. Truida en ik hebben er ook eens gegeten. Ik mag Rijkens graag, hij is meer een man dan X. en heeft een wel-geëquilibreerden, verstandigen, rechtschapen geest.

Ik betwijfelde wel vaak of die innerlijke climax waarop ik toch altijd heimelijk uitzie, wel te bereiken is. Ik durfde niet op dat vaste gevoel te vertrouwen dat mij zegt dat het beste nog komen moet. Ik heb wel gemerkt dat het niet komen kon door de zelfverloochening alleen - want dan verdwaalt men in de dweepzucht. Maar evenmin komt het door zelf-indulgentie en al te goede omstandigheden. Maar tot nog toe ben ik toch niet van de stijging afgeweken. Ik kom steeds verder en hooger. En als het meest markante van dezen tijd beschouw ik Volker's boek, dat samentrof met mijn ‘Dichter-Koning’ en mijn toenemend inzicht. Daardoor is een innerlijk licht veel helderder en vaster geworden - en vele twijfelingen houden op. Ook het ‘te wijde uitzicht’. Ik verheug mij op de verschijning van Schijn en Wezen II. ▫ En vooral verwacht ik veel goeds van mijn verblijf in Berlijn dezen winter. Het zal zich nu aansluiten bij die mooie dagen van

aant.

1907, toen ik daar als ontwaakte. ▫ En het wordt nu beter dan toen, want het wordt nu geen verblijf bij Else Otten - maar een nieuw en vrijer verblijf. In 't huis van Juul, - en in omgang met Volker.

zondag 21 augustus

Van morgen bracht ik om zeven uur Juul met de auto naar Amersfoort. Het was een heerlijke rit en ik voelde de opvaart, het geluk, evenals op 't Frederiksplein voor Hugo's geboorte. Ik weet nu hoe zwak het slot-hoofdstuk is van de Koele Meren en begrijp beter de welgeteekende feiten uit het begin. Geen enkel werk van me kon ik goed beëindigen, omdat ik dit niet kende. Vooral begrijp ik nu beter de verheven indruk van het weelde-leven, zooals ik dat ook door Hedwig laat voelen. De vroomheid van de weelde. God is de opvaart, de weelde, maar dan alle weelden - maar in de weelde herkent de fijngevoelige en gezonde mensch de goddelijke roepstem.

woensdag 24 augustus

Volgens Volker is het chemische en physische - anorganische - het afloopende leven. Het biologische - organische - het op nieuw stijgende. Hier is dus een slingerbeweging - waarin het keerpunt het begin der biogenese is. De aarde is dan te beschouwen als de verste uitslag van een vorige levensfaze. En niet alleen de aarde, maar alle werelden waar onze physische wetten heerschen. De wereld, onze Kosmos. Daarop ontstaat nu, als keerpunt, het zoogenaamd organische leven. De Algonkinsche fauna, de Kambrische tribolieten. ▫ Dit moet plaats vinden op millioenen en millioenen planeten, in ons sterrenstelsel, tegelijk. Dit duurt eenige millioenen jaren totdat de hoogste vorm, voor elke planeet, bereikt is, en het levende wezen de physische wetten aan zich onderwerpt. Dan gaan de werelden te gronde en uit hun ondergang ontstaat het pleroma, als de kiem uit het zaad. ▫ Deze slingerbeweging houdt nooit op, en is niet op een of andere tijd beëindigd, noch op een of andere plaats bepaald. Ook de stijging in Pleroma is oneindig. Alles is, in alle oneindigheid.

Terwijl ik dit schrijf komt weer het wonderlijke denkbeeld, als een schim voor mijn geest, waarom het alles juist zoo eigenaardig en bizonder is, en of dat eigenaardige en bizondere niet een teeken is van absurditeit. ▫ Dit denkbeeld is 't gevolg van het nieuwe, ongewone dezer oneindige ruimte rondom onzen geest. Tot antwoord diene dat het Zijnde niet eigenaardig of

bizonder is, want dat het *alles* omvat, alles, mogelijk of schijnbaar onmogelijk. Terwijl onze geest alleen ontzet en verbijsterd is door het inzicht van haar algemeenheid en universaliteit.

Ik kreeg gister het tweede boek van Schijn en Wezen. Er zal nog wel een derde volgen.

Ik maakte het artikel voor Page af. Hoop nu weer verder te komen met de Legende.

vrijdag 26 augustus

Niemand kan een groot dichter heeten die reactionnair staat tegenover de verandering van 't geslacht, zooals die steeds voortgaat. De groote dichters gaan daarin vóór, komen niet achteraan. Daarom is Bilderdijk geen groot dichter. Hij was een sterke persoonlijkheid, maar hij heeft hoegenaamd geen cultuur-historische beteekenis. De menschheid zou er niets bij verliezen als hij er niet geweest was. Hij was geen profeet, geen wegwijzer, geen geniale geest. De in veel opzichten zwakkere Multatuli beteekent veel meer in den gang der menschheid.

Nu ik in den laatsten tijd veel beter mijn positie en mijn roeping heb begrepen, nu is mij de afstand tusschen mij en mijn medemenschen veel duidelijker, en verwondert en ergert mij hun blindheid veel minder, terwijl ze me nu toch veel grooter schijnt. Ik sta aan 't keerpunt der groote slingerbeweging. Zij moeten de volle uitslag nog maken. Wij botsen dus onvermijdelijk. En toch zullen ze me spoedig moeten volgen.

Het beklemt me als ik nu met menschen op een zeer vriendschappelijken voet kom, zooals nu met de Rijkensen en X. Hoe nader ze mij staan, en hoe aangenamer ik hun gezelschap vind, des te meer voel ik die eigenaardige beklemming. Het is veel gezonder voor me *niet* die gezelligheid en hartelijkheid te ondervinden. Ze leiden me af, en er is iets bedriegelijks in die verhouding, juist door hun waardeering. ▫ Alleen met een als Volker, die blijkbaar *verder* is dan ik, zou ik me rustig voelen, denk ik.

dinsdag 30 augustus

Langsamerhand denk ik mij beter in in den toestand na 't sterven, zooals ik die nu reeds des nachts af en toe bereik. ▫ De vrijheid, de rust, het gelukkige volmaakt onbezorgde waarnemen, zonder eenige vrees, voor wat ook - dat alles moet al verwonderlijk heerlijk zijn. En dan te weten dat alles

doorstaan is - en het rustige zoeken naar nieuwe mogelijkheden en begrip. ▫ Telkens verdiep ik mij in mijzelf, onder 't waarnemen overdag, oplettend: ‘Ik ben het, ik ... waar is ik? wat neemt waar?’ En dan het goed bedenken hoe al dat waargenomene zoo en zoo is omdat ikzelf zoo en zoo ben, dus een geestelijk, door mijzelf ten deele gecreëerd wezen heeft. ▫ En zeer curieus is het te denken dat dit het eigenlijke wezen is van de religieuse extasen die zooveel menschen gesterkt en getroost hebben. Want het zoeken naar het Ik is het zoeken naar God, en in het ‘Ken u zelven’ lag de wijsheid van alle Godsdiensten.

Ik studeer geologie en palaeontologie en ben verbaasd over de geweldige uitbreiding en complicatie, de menigte levensvormen die alle al bekend en beschreven zijn, en de vernuftige conclusies. Maar hoe kon Darwin, met al deze feiten voor zich, zoo kortzichtig zijn.

donderdag 1 september

Gister met Hans gezeild. Het was mooi maar 't woei hard en ik voelde weer dat ik minder zelfvertrouwen heb, in physieke dingen, dan vroeger.

vrijdag 2 september

Ik beleef een paar beroerde dagen, omdat mijn rentmeester van 't Veer verlof heeft, en ik meer en meer voel hoe de elasticiteit van mijn zenuwgestel vermindert. Het moeten boekhouden en uitbetalen, met zorg voor onverwachte wissels en eventueel te kort in kas, maakt mij gedeprimeerd en nerveus. Ik ben nog maar alleen goed voor literaire productie, - en ook nog voor redevoeringen. Al het andere moet ik aan anderen overlaten. Als dat maar gebeuren kan. Wat ik zou moeten doen als Van 't Veer weg ging of ziek werd, begrijp ik niet. In den Eendrachttijd kon ik zooiets nog weken volhouden, nu geen dagen.

Onderwijl begon de Legende juist vandaag goed op te schieten. Vreemd is dat. Ook herlees ik Schijn en Wezen II met voldoening.

zaterdag 3 september

Ik eindigde Walther's Geschichte der Erde und des Lebens. Eigenaardig is het slot, waar de meest voor de hand liggende conclusies *niet* gemaakt worden. Zoo scherpzinnig als hij is bij 't beoordeelen der oude feiten zoo

blind staat hij voor de groote gevolgtrekking - omdat hij den geest van zijn tijd niet durft weerstaan. ▫ Hij prijst de groote geest van Darwin en ziet niet hoe Darwin steeds loochende wat het duidelijkst in het heele boek spreekt - het innerlijke wezen der soorten en geslachten. Walther erkent hoe ze aan eigen innerlijke voorwaarden moeten gehoorzamen, hij spreekt zelfs van opgespaarde vitaliteit en vormkracht, hij beschrijft hoe ze zich in rust voorbereiden voor een groote opvaart, en dan uitsterven zonder uitwendige reden, door innerlijke uitputting - en nog wil hij vasthouden aan het begrip eener toevallige ontwikkeling door natuurlijke selectie. ▫ Hij zegt terecht dat Darwin de enorme lange tijdsperioden voor zijn theorie behoeft - maar doet ons tevens inzien, dat de geologische perioden niet zóó lang zijn als aanvankelijk wel zou schijnen. ▫ Maar al waren ze nog veel langer, voor Darwin's theorie zijn ze altijd te kort.

zondag 4 september

Men kan de persoonsverdubbeling aan zichzelf waarnemen, wanneer men verstrooid is en iemand iets tegen ons zegt. Dan wordt het gezegde goed gehoord, het oor en het soma, of de buitenpsyche nemen de klanken op en verklaren ze juist. Maar het zelf hoort niet en gaat met de eigen gedachten door. Een paar minuten later echter wordt de aandacht meer naar buiten verplaatst, en het zelf vindt het gehoorde welbewaard terug, verstaat de vraag en antwoordt.

Ik voel hoe ik langsamerhand ongeschikt word voor ander dan literair of filosofisch werk. Er is een eigenaardige weerzin in me, die vermoeit, en uitput, zoodra ik b.v. moet rekenen. Ik kan het alleen 's morgens en niet lang, en nooit zonder vergissingen. Als ik cijfers optellen moet heb ik allerlei vreemde associaties en stemmingen, ik denk b.v. aan Egypte. Maar eenigszins ingewikkelde rekeningen, met tegen elkaar wegrekenen, debet en credit - die gaan nooit zonder vergissingen. Dit is verdrietig, - als ik bedenk hoe de domste menschen daarin zooveel vaardiger zijn. Hoezeer zijn we allen fragmentarisch, ondergeschikte instrumenten.

maandag 5 september

Ik las gisteren uit de legende voor. Ik ben goed aan 't werk en zou geregeld voort kunnen blijven werken. En daarbij ben ik weer in de stille, droomerige, weemoedige stemming, waarin ik niets anders heb als geduld en

gelatenheid. De vroolijkheid is voorbij, de zomer loopt ten eind, bezoek is er niet meer, en de beloofde bezoeken komen niet. En toch ben ik zoo het best, het meest productief, het rustigst. De zakelijke zorgen moet ik maar laten betijen, ik heb mijn best gedaan, laat komen wat er kan. Er is uitkomst, er is een toekomst, ik behoef van de wereld niet meer te verwachten. Ik zal wakker worden in het vrije zielsbestaan, ik zal een hooger zijn bereiken.

Het stormt weer om mijn hut, precies als vroeger om de koepel van Mijnsheerenland. Ik schijn altijd in storm en wind te moeten produceeren. Zie 't begin van Viator.

woensdag 7 september

Ik heb weer geduld en zielsrust. Gister nam ik een nieuwen tuinman aan, nu op een buitenplaats in Hilversum. Ik zag het rijke buiten en de fraaie bloemen in de warme kas. De reusachtige bloem van een Braziliaansche klimplant, een soort Asterolochia scheen het, een witte ondiepe gebogen kelk met donker rood bruine bodem als met wol overdekt en een meterlange neerhangende spits. De geur zeer onaangenaam. 't Geheel de speelsche fantasie van een grof en grillig wezen, een mindere godheid. Maar een godheid.

Ik las ook over Verres in Sicilië. De verfijnde kunstkenner die zich door 't allerschoonste omringt, beelden en vazen, heerlijke tuinen en bloemen in de goddelijke Siciliaansche natuur, en in zulk een omgeving de grofste hebzucht, wreedheid en onrechtvaardigheid pleegt. Zie Ethiek en Aesthetiek. ▫ Ik weet nu de oplossing van deze kwestie, omdat ethiek alleen de complete aesthetiek omvat, terwijl aesthetiek zonder ethiek het voornaamste, - de beweging, de groei, de liefde - mist. Zuivere contemplatie is verderf en dood. Schoonheid zonder levensschoonheid is het allerverfoeielijkste. Alleen door de ziel als iets dat groeit en verandert te begrijpen verklaart zich dit. Waar die groei stilstaat, is ook bederf en dood. Dat is het individualisme, de aesthetiek zonder ethiek, de kunst om kunst, enz.

zondag 11 september

Eergisteren wandelde ik met Valborg in het mooie land bij de Zuiderzee. De limietbosschen. Ik voelde vrij en rustig. ▫ Gisteren zeilde ik met haar broer op de Zuiderzee, met harden wind. Ik dacht aan Muralto. Het was ook een goede dag.

dinsdag 13 september

Een hevige regendag, den ganschen dag. Mijn moeder was hier om haar kleinkinderen weer eens te zien. ▫ 's Avonds werk ik aan de Legende. Ik ben overdag wel somber. Het Hollandsch klimaat is zoo ongunstig, het is toch geen land om bij voorkeur te bewonen, als men ergens anders terecht kan. Ik denk met verlangen aan de zonnige Amerikaansche dagen.

Maar ik droom elken nacht gunstig. Dezen nacht droomde ik in verband met Sirius, hoe ik magische krachten had en die dan anderen ook leerde.

Hoe anders begrijp ik nu ‘het wonder’. De verwachting er van door het volk bij elken profeet. En het verlangen er naar, zooals in 't eerste hoofdstuk van de Kleine Johannes. Ik herinner me nu verscheiden voorbeelden van mijn gestadig uitkijken naar ‘het wonder’. En ook de verhaaltjes die ik las zooals van dat nachtelijk bezoek aan kinderen door wezens van een andere planeet, die echte bloemen achterlieten. En de kinderlijke neiging tot sprookjes. En de diepe indruk toen ik op een spiritistische séance de tafel had zien draaien. Alles uit begeerte naar het supra-natureele, dat ook ons waarachtig doel is.

woensdag 14 september

Weer dezelfde droom. De nachten zijn heerlijk, de dagen vol zorg en mismoedigheid. Ik droomde hoe ik de zweefkracht demonstreerde, toonde hoe hoog ik vliegen kon, met welke beperkingen.

Overdag kou, nalatigheid, altijd weer geldzorg. Hoe zal het 't volgend jaar gaan? Geen lezingen, geen comedies, geen paying guests, geen patiënten - niets in 't vooruitzicht. Het jaarbedrag van Versluys over 1910 zal heel matig zijn. De bakkerij is op 't oogenblik op een dood punt, waar we maar niet overheen komen. De tuin blijft geld kosten. De electrische machine moet hersteld voor f 780. -. In Januari komt Stoop zeker om zijn f 2000. - aflossing. En nu de dure winter voor de deur met brandstof en licht.

Bijna bijgeloovig vermijd ik elke gedachte of zinspeling op de uitkomst die mij eens is voorgespiegeld. Met Valborg op den heuvel staande, die ze ‘wenschheuvel’ noemde omdat daar alle wenschen uitkomen, wenschte ik het, maar met dit voorbehoud: ‘dat het goed voor me - voor mijn zielsontwikkeling - zou zijn’. Valborg zei: ‘hier komen alleen wenschen uit die goed voor ons zijn’. In la Sua voluntade e nostra pace.

zaterdag 17 september

Eergisteren zag ik l'Aiglon van Sarah Bernhard in Rotterdam en logeerde bij de familie van Dorp. ▫ Het oude stuk met de oude actrice maakte maar weinig indruk. Het had iets navrants. Er is echter veel moois in het gegeven. De situatie is bij uitstek dramatisch. Maar het is slecht uitgewerkt, gerekt, door veel te veel woorden, door kinderachtige grappen en verwikkeling verzwakt, en het wordt slecht gezegd. Hoeveel korter, massaler, monumentaler zou Shakespeare zooiets verwerkt hebben. ▫ Ook is er veel meer fransch nationaal patriotisme in dan in een kunstwerk gepast is. Het is berekend voor franschen/ niet voor de wereld, al moet de situatie iedereen treffen.

Bij de van Dorps was ik graag. Een brave, onbeduidende man, een lieve, mooie vrouw met hooge gedachten maar weinig cultuur.

Des nachts waakte mijn goede genius, en wekte mij door 't geruisch van ontsnappend gas, hoewel ik diep en vast sliep. Ik stond op en wist terstond welk gevaar ik liep en sloot het gas af. Zonder perceptie van dat lichte geruisch zou ik misschien nooit meer wakker zijn geworden. Volker zou zeggen: ‘natuurlijk! Als men voor iets bestemd is, kan er niets gebeuren. Dan wordt er gewaakt’.

Weer een boekje van een Freudianer gelezen. Het is een ziekte. Een psychose van psychiaters ... Freudisme. En met hun zieken geest wroeten ze in de zielen van ongelukkige zenuwlijders en verspreiden de ziekte, als een besmetting.

De weifeling van Hamlet om zijn vader te wreken verklaart deze man, door het ‘onbewuste’ besef van Shakespeare dat elke man eerst op zijn moeder verliefd is. Daardoor voelt Hamlet een zekere verplichting tegenover de moordenaar van zijn mede-minnaar, zijn vader! Dit is gedrochtelijk, demonische onzin.

Zuster Moltzer een Freudistisch besmette verpleegster behandelde een kind ‘psycho-analytisch’. Het kind braakte na 't gebruik van spruitjes. En de verpleegster ‘genas’ het kind door het, al uitvragend, te laten bekennen dat het aan de kindertjes in de kool dacht, en daarvan misselijk werd. ▫ Dit is wel ‘grober Unfug’.

zondag 18 september

Gisteravond zag ik twee bedrijven van Rosmersholm. Weer dezelfde

indruk van mufheid, burgerlijkheid - die saaie Noorsche heeren in hun leelijke kamers die op leuningstoelen zitten te redeneeren. Maar weer bemerkt hoe handig het is bereikt om de menschen bezig te houden en door zulke jammerlijke middelen, zulke banale taal, toch effecten van groote kracht te weeg te brengen. De bouw van de stukken is altijd goed, er zit structuur in. Datzelfde kan men zeggen van ‘Circe’, van ‘de Idealisten’ ook van ‘Kenterend Getij’. En die hebben alle veel meer kleur, meer fantasie, meer leven en gebeuren, meer frischheid. Maar ze eischen meer van 't publiek. Ibsen geeft ze precies het soort menschen en gesprekken waaraan ze gewend zijn, en ook van hun gezichtspunt bezien (b.v. de profeet-vagebond Ulrik). Eigenlijk ware dat zoo makkelijk. Telkens als ik een Ibsen-stuk zie denk ik: hoe goedkoop is dat speciale succes eigenlijk. Hoe goed zou ik datzelfde kunnen bereiken, met wat toeleg. De vraag is: Zal ik mij daarop toeleggen? Het antwoord: Als het mij voor de hand ligt. Misschien in dat volgende stuk: de Vriendendienst. Dat wil zeggen: door meer het gezichtspunt van 't publiek in te nemen, door gewoner, uitvoeriger teekening van bekende soort menschen, een sterker illusie van realiteit wekken.

maandag 19 september

Nu heerlijke herfstdagen. Gisteren aten we bij Martha en ik vietste met Martha en Hans naar Valkeveen. Daar was iets zeer weemoedigs in. Paul was 's middags uiterst somber. ▫ Maar ik ben nu goed en moedig.

dinsdag 20 september

Van Oordt is stervende. De droefheid van onze verwijdering en misverstanden is nu niet meer voor me wat het vroeger zou geweest zijn. Alles omdat ik nu beter het blijvende en eeuwige besef. Ook de luguberheid van zijn sterfbed, daar in de hut, met vrouw en jonge kinderen. Ik weet nu te goed hoe dit alles vereffend en gecompenseerd zal worden.

Ik ben diepgaand veranderd dit laatste halfjaar. Veel vrediger, innerlijk rustiger, vaster. ▫ En wat opmerkelijk is en vooral gewichtig, is dat ik veel beter het dagelijksch bedrijf der menschen met alle misverstand en miskenning kan dragen, omdat ik beter bewust ben van mijn eigen positie. ▫ Ik weet dat wat ik te zeggen heb eerst geldigheid krijgt over geruimen tijd. Ik begrijp veel beter dat het nu nog geen waarde schijnt te hebben voor de

menschen, dat ze het nog niet plaatsen en gebruiken kunnen. ▫ Die gestadige ergernis van vroeger hoe menschen zoo onbegrijpelijk blind en kortzichtig kunnen zijn, is nu zoo aanmerkelijk bedaard, juist omdat ik zooveel helderder zie en zoo zeker weet dat mijn tijd, de tijd van mijn ideeën, komen zal. Ik ben nu schijnbaar veel bescheidener omdat ik innerlijk veel meer waardebesef heb. Ik voorzie beter, en zie de wereld veel duidelijker.

dinsdag 27 september

Dresden. Ik leef in Spitteler's wereld, voor mij nu belangrijker en reëeler dan wat ik om mij zie. Gister in den trein den ganschen dag in Prometheus en Epimetheus gelezen. Hoe duidelijk wordt nu de miskenning van mijn werk, door het weten dat dit werk sinds 1881 onopgemerkt bleef. Er is iets al te ongebondens in, iets als in Novalis. Maar het is veel machtiger dan Novalis. En het is zoo intensief, iets dat mij vervult als het doordringen in een onbekend cultuurvolk. Het is een wereld. Een schoone, rijke, wonderlijke wereld.

Er zijn nog een paar gebeurtenissen aan te teekenen. ▫ Betsy die zich allertreurigst gedroeg, en toonde dat de duivel in haar nog lang niet overwonnen is door de engel die ik in haar liefhad. En door de liefderijke wijze waarop mijn lieve vrouw haar sarren en beleedigingen droeg ben ik zoo mogelijk nog meer aan mijn vrouw verbonden. En de grenzelooze blindheid van de arme vrouw, die meent dat zij zelf het geplaagde slachtoffer is.

G.S. Lee had een paar goede dagen in Walden en onze verhouding is nu solide en deugdelijk. Ik ben voldaan over ons samenzijn, meer dan in Amerika.

Dan de ontdekking van Heyenbrock, nu werkelijk onze grootste schilder. De eerste krachtige dageraad-schilder, geen avond-schilder. Lee en ik brachten hem een prettig bezoek. Zijn vrouw zoo verheugd en toegewijd. Lee vol geestdrift.

Een prachtige herfsttocht met Lee door de dorpen, Ankeveen, Loosdrecht, Kortenhoef. Hij was er in, het was ook weergaloos mooi.

woensdag 28 september

Dresden. Stadt Gotha. Een slechte nacht. Evenals die op de Woeste Hoeve. Maar eigenaardig hoe daarna, den volgenden dag, alles mooi wordt, mijn hoofd licht en helder, mijn werk vlottend. Laat ik dit onthouden,

het is hoogst nuttig. Er zijn zulke dalingen die als 't ware bevrijden, losschudden.

Een heerlijke droom-morgen in het herfstelijke stadpark, de grosse Garten. Ik zat er lang te peinzen en wandelde veel, tot 's avonds laat aldoor te voet, zonder vermoeienis. Toen de slechte nacht.

Op de IJsbrand-repetitie aanvankelijk weer zeer moedeloos. Op 't punt van weg te loopen en alles maar op z'n beloop te laten. ▫ Maar zie! in 't laatste bedrijf toonde Paul Wiecke zijn meesterlijke zeggingskunst. En toen begreep ik op eens de fouten van mijn stuk. Want die zeggingskunst had hem in den aanvang ontbroken, en dat was natuurlijk mijn schuld. Ik had moeten zorgen dat hij steeds zoo indrukwekkend *spreken* kon. Daardoor begon ik veel beter alles in te zien omtrent mijn theatraal werk. Ik kreeg zelfs neigingen dadelijk iets nieuws te beginnen. Ook bespeurde ik nu eerst hoe slecht Else's vertaling is. Slordig. Ook in 't stuk zie ik nu eerst wat er veel te verbeteren zou zijn.

's Avonds zag ik een stuk van Wied: ‘Der alte Pavillon’. Aardige dingen er in, maar een zwakke bouw en eigenlijk niet veel dieps. Uitnemend gespeeld. De hoofdfiguur is een mislukking. Vooral te sentimenteel.

donderdag 29 september

Gister een goede morgen, een heerlijke middag, een slechte avond en een rustige nacht. Meer en meer begint zich het voor-voelen in mij te ontwikkelen. Ik onderscheid al beter en beter tusschen het waarschijnlijk komende en het onwaarschijnlijke. Half intuitief, half overlegd. Maar ach! in welke kleine sfeer leven we. Dan ben ik in saaie diepten en herinner me niets, dan op eens stijg ik in heerlijke hoogten, en vind al het verlorene terug.

Gister namiddag in Weisser Hirsch, waar militair-concert was in 't bosch. De boomen prachtig goud, rood en groen, daaronder de promeneerende en koffie-drinkende menigte. Ik had heerlijke momenten. En toch hoe dicht ben ik helaas nog aan die menigte verbonden.

Toen de vallende avond in het eenzame groote dennewoud. Langs een beekje, het stille schemerpad, de geurige lucht.

Ik sterf en herleef zoowat elken dag eenige malen. Een arme ongelukkige slaaf en bedelaar, vernederd en beschaamd - en dan weer een zwevende adelaar, een rustig heerschend koning.

aant.

vrijdag 30 september

Ik werk met lust aan de Dichter-Koning. Ik krijg nog al goede berichten en voel de goede werking van het weer op reis en in drukker actie zijn.

Ik zag de schilderijen gister even. En vond Rafael's Madonna ditmaal bizonder aardsch en realistisch, - een lief vrouwtje met een kind dat hij zeker zoo gezien heeft ergens in de buurt van Rome. En de kleuren vrij flets. Overigens had ik veel genot.

's Avonds zag ik Uriel Acosta. En ik moest erkennen dat ik het een zeer goed stuk vond. Als het beter gespeeld werd zou ik het werkelijk bewonderen. Nu was de hoofdpersoon zeer slecht. Maar het is de beste navolging van Lessing die ik ken. Waarom toch is de talentvolle Gutzkow met zijn fijnen smaak, zijn goed oordeel en scherpen toekomstblik, zijn wijsgeerig gezond verstand eigenlijk toch zoo weinig populair? ▫ Het trotseeren van den grimmigen Jodenvloek door het meisje in een mooi dramatisch moment. Ook het zien van Acosta als ze 't gif genomen heeft. De strijd zelve is niet uit den tijd, nog lang niet. Het conflict is ons allen nog bekend. ▫ Aardig en treffend vond ik het optreden van den jongen Spinoza. Ik dacht dat het mal zou zijn. Maar het is een alleraardigste vondst, voortreffelijk aangebracht. ▫ Daarbij heeft het oog ook wat, en zou er met de mooie kostuums en het schilderachtig milieu iets werkelijk schoons te maken zijn.

Ik dronk thee bij Weninger den ober-regisseur, schoonzoon van Lina Schneider, en praatte veel met den sympathieken Paul Wiecke.

zondag 2 oktober

Ik tref hier al de mooie najaarsdagen. Ik zal van Dresden houden, om het sterk innerlijk leven wat ik hier had. Het is goed voor me, een tijdlang gansche dagen vrij te zijn, zonder menschen die me ophouden. Mijn lieve vrouw bij me ware nog beter. Maar ik verlies hier geen tijd en word niet afgeleid van mijn eigen gedachten, terwijl ik toch niet tot depressie kom en de dagen vol zijn.

Of er van IJsbrand deze maal iets meer terechtkomt durf ik nog niet zeggen. Curieus dat elke vertooning precies dezelfde gebreken hier in Duitschland heeft en dezelfde eigenaardigheden geeft. Een figuur als mevrouw Poolman is hier niet te vinden.

Ik zag met veel genoegen ‘You never can tell’ van Shaw. Ik vind het

een alleraardigst stuk, vol mooie en geestige dingen. Het werd uitstekend gegeven, behalve wat te veel ‘posse’ op 't laatst.

Een mooie wandeling van Tharandt heen en terug naar ‘Edler Krone’. Dat lieve berglandschap, de bosschen, de rotsen, het stroomende water, het is mij alles even vertrouwd als mijn vaderland. Ik verheug mij het weer te zien, zooals men zich verheugt in 't weerzien van ons tehuis. Ik ben weer blij te kunnen klimmen op een bergpad en de eenzame bosschen te doorkruisen, en de sparrengeur te ruiken, en de duitsche huisjes te zien. Vaderlandsliefde is niet vast aan een enkele plek. Men voelt hetzelfde overal waar men eens genoten heeft. De aarde is mijn vaderland overal waar ik haar schoonheid heb genoten. ▫ ‘Gnaden Gottes’ ‘Elder Krone’ ‘Unverhofft Glück’ de drie herbergen met hun gelukkige namen achter elkaar in 't lieve dal. ▫ De forellen zijn teere vischjes levend in een uiterst begrensd gebied, zoodat men niet begrijpt hoe ze nog kunnen voortbestaan. Ze moeten nacht en dag in beweging blijven tegen den sterken stroom. In droge tijden krimpt de ruimte nog meer in. En voor dit moeielijk leven moeten ze zich aangepast hebben op wonderbare wijze, in den korten tijd - geologisch gesproken - dat een vastland zich uit de zee ophief en het regenwater liet afstroomen. Verklaar dit eens door ‘natuurlijke selectie’!

woensdag 5 oktober

Zehlendorf. Mijn hart is rustig en vol vreugde. Ik zit in Julia Culp's mooie, kleine huis, waar alles zoo keurig en in orde is, en ik heb van middag bij de Gutkind's gegeten. Met IJsbrand in Dresden gaat het goed. Ik heb een avond bij Wiecke gesoupeerd en de IJsbrand vertaling geheel nagezien en gewijzigd. Het blijkt een slechte vertaling, die de opvoering enorm bemoeielijkt. Wiecke is een sympathiek man, een nauwgezet, energiek kunstenaar, 48 jaar en een jongen nog.

Ella Dusil heb ik teruggezien en het goede meisje een paar gelukkige dagen bezorgd. Een aller-eigenaardigst avontuur. Ik begon het met beklemming, en had menig angstig moment. Niet alleen angst voor schandaal, ook angst voor mezelf, voor mijn zelf-bedrog, voor mijn eeuwig er-in-loopen. Ik zei tegen mezelf: nu ga je een meisje op den slechten weg brengen, ontrouw plegen, je naam in gevaar brengen. Maar nu lach ik om al die angsten en ik weet geheel goed gedaan te hebben, al kan men er allerlei kwaad in zoeken. ▫ Het meisje is zulk een eigenaardig wezen dat ieder Hollander er totaal door zou misleid worden. Had een van mijn Hol-

landsche vijanden mij ontmoet/ die zou gezworen hebben dat ik met een meisje van 't ballet, of van de variété aan de zwier was. Ella ziet er uit als een ‘chorus-girl’ en ze heeft het hart van Kätchen von Heilbron. Ze is door en door vroom en kuisch en eenvoudig en ze heeft de zwier van een caféchanteuse of een boulevardière. En dat in een oogwenk, hoewel ze zoo versch uit de boheemsche bergen komt en verleden week nog barrevoets bramen liep te pukken in 't bosch, en eten kookte in haar zusters huishouden. Een ietwat ordinaire zwier, een chic à la Giza, is haar aangeboren, misschien door haar fransch bloed. ▫ Daarbij komt vooral haar eigenaardig haar en haar oogen. Ze heeft, van nature, de schoonheid die elke ballet-of buffet-juffrouw in Engeland als het ideaal beschouwt. Dik, zwaar grof haar van dat rossig-geel blond dat op de variété's met moeite door kleurstof wordt verkregen. Daarbij zware, bijna zwarte wenkbrauwen en donkerbruine oogen met lange zwarte wimpers. Die oogen zijn echte slavische oogen, vol weeke hartstocht, toewijding en zwaarmoedigheid. De oogen van mijn Paul, en ook eenigszins die van Ilonka Ritschl. Verder is haar gezicht grof, maar zacht en vriendelijk, niet leelijk. Verder eenzelfde ietwat ordinaire zwier in haar gestalte en gang. Het merkwaardige was nu hoe gemakkelijk dit wezentje een dame werd. Toen ze kwam zag ze er uit als een boere-dienstmeisje. Want ze was doodarm, en ik had haar van haar dorp laten komen, omdat ze mij wou komen bedanken voor wat ik haar in 't voorjaar gedaan had. En toen kocht ik haar een nieuwen hoed en een paar handschoenen, en toen kon ik met haar door de stad wandelen, zonder dat ze iemands attentie trok behalve door haar mooie oogen. Ze was in eens een dame geworden, - wel is waar van een inferieur soort, maar in dat soort compleet. En daarbij die eenvoud, die allerzeldsaamst kinderlijke naieveteit, het blije babbelen, de grenzelooze vreugde over haar nieuwen hoed, waaraan ze aldoor denken moest. Het plezier in de schaduw van den hoed op de straat, en alle andere hoeden er mee vergelijken en minder mooi vinden. En de roerende dankbaarheid, het blinde vertrouwen in alles wat ik haar zeide, het verbaasd niet begrijpen als ik haar sprak van gevaren of schandaal, de onbeperkte gehoorzaamheid, de eerbied zonder één indiscrete of ongepaste vraag - en vooral het merkwaardige onvermogen om iets te zeggen of te doen wat niet waar was, en wat toch door haar positie als dame-boeremeisje wel eens voorkwam - dat alles maakte haar voor mij een bizonder interessant sympathiek wezen, ondanks volslagen gemis aan alle cultuur, alle kennis of eigenlijke geest. Ik idealiseer niets, want er viel niets te idealiseeren - ze was zooals ik haar beschrijf. Ze is weer naar

haar dorp teruggegaan, met een tweedaagsch geluk in haar hoofd, en ik weet dat ik niets aan haar bedorven heb, maar eer veel in haar gered. Want haar leven is ellendig, en ze staat zeer dicht bij zelfmoord, uit armoede en door een lage, doodsche omgeving. ▫ Haar toestand schijnt gevaarlijk, zonder vragen of weifelen zou ze alles voor mij doen, evenals dien eersten avond toen ze mij vroeg bij haar te blijven. Was ik een schurk geweest ik had haar met 't meeste gemak kunnen verleiden en bedriegen. Maar zij zeide ‘neen! want ik vergis mij niet in goede menschen’. En ze heeft precies dezelfde fierheid en vrouwen-eer als Giza. Voor liefde bezwijken zou ze onmiddellijk en er hoegenaamd niets anders in zien als het goede en natuurlijke. Maar meegaan met een man, zonder liefde, zal ze niet, dan sprong ze eerder in de Elbe. De omgang met dit zachte, oprechte en fiere wezen deed mij goed en ik ben recht voldaan over mijn ‘avontuurtje’.

Erich Gutkind is vrij nauwkeurig wat ik had gedacht. Vrij zwak van uiterlijk en gestel. Niet vrij van min of meer decadente neigingen. Niet de forschheid van Heyenbrock of het gezond-praktische van Lee. Maar een wetenschappelijk man, mathematicus en astronoom, daarbij fijn en dichterlijk. Geniaal, want zijn boek staat ver boven zijn persoon. Hij is dus instrument van hooger leven. Zijn vrouw, mooi en ietwat Berlijnsch-mondain, beviel mij minder. Ik miste de diepe gezonde eenvoud. Hij moest eer een Truida of een Ella Dusil hebben. ▫ Daarbij is hij zooals ik dacht, kind van rijke ouders. Ik at er, en wij spraken lang en veel over allerlei.

donderdag 6 oktober

Wat ben ik tevreden en gelukkig. Ik sliep van nacht tien uren. Het is zoo diep stil rondom en het huisje zoo gezellig en fraai. Ik voel mij nu langsaam aanlanden waar ik behoor, op den top waar de elite geesten der wereld werken - zonder elkaar nog te kennen of als elite erkend te zijn - en van waar alle geestelijke werksaamheid aanvangt en uitstroomt. Dat geeft mij die innerlijke zielsrust en kalmte. Ik doe dat waarvoor ik bestemd ben, - en ik zie alles zich als van zelve, zonder inspanning rangschikken en voegen. Waar ik vroeger met groote inspanning niets uitrichtte. Maar die inspanning heeft mij gesterkt en opgevoed.

Gutkind is schraal, evenals Lee, maar teerder en dweperiger van expressie. In gewonen zin leelijk, met te groote ooren en bleek gezicht. Zijn oogen zijn groot en hebben den wijden snit die ook Goethe en Bismarck's oogen hadden, maar ze zijn niet zoo mooi van blik. Ietwat doen ze aan Spinoza's

oogen denken, met de hooge brauwen en rustigen, licht-verwonderden blik.

vrijdag 7 oktober

Het is heerlijk dat mijn voorgevoelens hoe langer hoe meer nauwkeurig juist worden. Ik wist dat dit verblijf in Berlijn goed zou zijn en het komt ook vrijwel uit. Gutkind is vrijwel juist zooals ik hem gedacht had, en onze gesprekken zijn heerlijk en nuttig.

Hij toonde mij de wonderbare ontdekking van de beteekenis der getallen 23 en 28 die zulk een groote rol spelen in 't leven van man en vrouw. En die - o wonder! - overeenkomen met de lengten van de beide assen der zon. ▫ En ook de overeenkomst van de wetten der kristalvorming en der muziek.

's Avonds sprak ik met Dr Licho, den acteur-regisseur van de N.F. Volksbühne en hoorde tot mijn groote voldoening dat IJsbrand al voor 33 opvoeringen op 't repertoire stond. ‘Durchfallen gibt's nicht bei uns’. Het zijn abonnees, die altijd komen. Er zijn er 40.000 en de zaal is altijd vol. En een naïef, ontvankelijk publiek. ▫ IJsbrand was door de commissie aangenomen met algemeene stemmen (alle dertien) wat zeer zeldzaam is.

maandag 10 oktober

Eergister kwam Merten thuis. Het huis is nu vol, en ik hoorde veel zingen en sprak veel met Juul en Merten. ▫ Ik heb me verbaasd dat een vrouw eigenlijk zoo grof en onedel in haar karakter, zoo zonder gevoel voor het voorname en fiere, toch mij kon tot tranen roeren door haar zang. ▫ Juul is grof, sensueel, oppervlakkig-goedhartig, eerzuchtig, egoïst, roekeloos - en toch sleept ze duizenden mee en wordt geëerd en bewonderd. Door een krachtig geluid, een muziekale techniek, een goed geheugen, een dramatisch voordracht-vermogen. ▫ Arme Juul, het wordt een treurig leven, als ze ouder wordt. ▫ De sfeer hier is lang niet zuiver. Hoe gelukkig reken ik me, met mijn rein lief gezin, - mijn diep-eenvoudige en zuiver-voelende vrouw. Hoe zeldsaam vond ik zulke omgeving.

Eigenaardig is de overeenkomst van veel dingen uit mijn Paleis van Circe met wat ik hier weer zie. De vrouw, die niemand zou achten of verdragen, als ze arm, leelijk of talentloos was - nu geëerd, gevierd, bewonderd, met toewijding gediend, door mannen aangebeden, hetzij om een mooie stem,

aant.

hetzij om geld of schoonheid, - terwijl al die vereerders en toegewijden eigenlijk veel hooger in karakter staan. ▫ Het rang-gevoel, de onderschikking is merkwaardig. Het spreken over de ‘Gnä-Frau’ door de meiden, door de dóór en dóór fatsoenlijke huishoudster. Ze zouden alle misstappen bedekken en vergoelijken. En wat goedhartige aanhaligheid van de meesteres verrukt hen.

dinsdag 11 oktober

Dresden. Geheel vervuld van het boek van Wilhelm Fliess over de merkwaardige rhythmus 23-28 in al het levende. In de aantallen en in de tijdruimten.

donderdag 13 oktober

Dresden. Ik wou dat ik al weg was van hier. Een voordracht aangenomen waarin ik geen zin heb. En de stad beklemt mij.

Het boek van Fliess maakte mij onrustig en zelfs treurig, omdat hij een schat gevonden heeft en er geen gebruik van weet te maken. Ik begrijp er zelf niets van. Ik weet alleen dat zijn hypothese onzin is. Wat beteekent die overeenkomst in aantal *individuen* en aantal *dagen*? Hetzelfde rhythme in uitgebreidheid en in tijd.

De IJsbrandopvoering gaat goed en de uitslag spant mij bijna niet. Maar wel begrijp ik, dat Wiecke hier weg wil.

Ik verlang naar Gutkind. Hij schreef mij mooi, over de ‘Winkelried-bresche’ die wij zullen maken. Dat is kranig gezegd: de Winkelried-bres.

Hedennacht een lange, mooie heldere droom. Juist zooals ik verwachtte na de zweefdroomen. Ik droomde eerst van mijn lieve vrouw, en dat ik al thuis was, en bedacht: ik heb mijn werk niet afgedaan. Toen begonnen landschappen, en de zonneschijn en het geluk.

zaterdag 15 oktober

Dresden. Gister een bui van zware, leelijke depressie. Ik voelde dat ik noodig weg moest uit Dresden. Met Martha, Paul en de Gutkinds naar Meissen gevaren, met de boot. Mooie, klare dag en mooie rivierlandschappen. Maar ik was in zeer slechte stemming. De IJsbrand opvoering verliep

zeer goed en het succes was grooter dan ergens anders. Maar ik werd weer, tegen mijn wil, op 't tooneel getroond.

Pötzcha (Wehlen). Goddank! buiten. In rust en landelijkheid. Uitzicht over de Elbe. Een tuintje rondom. Eenvoudige vriendelijke menschen, geen kellners. Stilte. De gang vol zakken rogge. Een bloemenvaas van de juffrouw op tafel. ▫ Een prettig diner bij Wiecke.

zondagavond 16 oktober

Pötzcha. Het is hier goed. Ik sliep lang. Prepareerde mijn voordracht. Ging toen wandelen in 't heerlijkste, glorieuze herfstweer. Eerst op den Rauenstein. Toen van middag met Professor Zschalig en zijn vrouw naar de Bastei gewandeld. In den maneschijn langs het bekoorlijke Elbe-voetpad terug. Van Rathen naar Wehlen. Zoo iets liefelijks heeft de Rijn niet. ▫ Ik voel me bizonder wel en gezond, physiek krachtig in alle opzichten. En toch had ik enerveerende dagen. Vreemd! Als ik volkomen rustig en hygiënisch leef, voel ik me lang zoo flink niet.

Ella Dusil was naar IJsbrand geweest. Ze vond het heel mooi. Maar toen het uit was bleef ze stil zitten wachten, wat er verder zou komen. Ze wou namelijk weten wat er met de f 200.000. - gebeurd was.

Het dienstmeisje van professor Zschalig dat hier komt koken vroeg aan haar mevrouw of ik nu een Dichter was. En toen ze hoorde van het tooneelstuk vroeg ze of het een vroolijk of een treurig stuk was. En toen mevrouw zeide: ‘meer treurig dan vroolijk’ toen zeide zij ‘dann werde ich früh zu ihm hinausfahren um ihn ein Bischen auf zu heitern.’

maandag 17 oktober

Schitterende herfstdagen. Onbewolkte lucht, klare zonneschijn, windstilte, 's avonds volle maan. 's Morgens op den Bärenstein geklauterd nadat ik mijn rede geprepareerd had. ▫ 's Middags kwamen Dr Zeiss en zijn vrouw op bezoek. Het was een gezellig en vroolijk bezoek. De goedige, typische Duitsche professor, en zijn niet-minder goedige vrouw die hem steeds poogde te weerhouden van 't declameeren of voordragen, omdat hij het niet kon, en zij bang was dat hij zich belachelijk maakte. ▫ Aber nein! Heinrich, dass sollst du nicht thun. Du kannst es nicht. Du langeweilst die Herrschaften. ▫ Maar hij liet zich niet tegenhouden en tracteerde ons op voorlezingen

aant.

van Gorki, en op Italiaansche volksrijmen uit Capri, die hij daar verzameld had. De vrouw van Zeiss is ook een voordraagster. En ik droeg de vertaling van Lioba voor. Het was alles hoogst gemoedelijk en amusant. ▫ Daarna nog een prachtige maneschijnwandeling.

donderdag 20 oktober

Weer veel voorbij gevlogen. Nog een mooie wandeling naar de vesting Königstein, die bezichtigd. Met de boot terug. Steeds prachtig weer. 's Avonds voordracht. Stampvol. Veel baronessen en gravinnen. Geen best publiek. Maar toch groot effect. Toen lang gepraat met Wiecke en Zeiss. Beiden waren het volkomen met mij eens over Wagner. Wiecke ging nog verder dan ik. Zijn dramatisch gevoel kwam er door uit.

's Morgens het vertrek uit Dresden was licht weemoedig. Ook omdat Paul niet op zijn tijd was. Het was toch een mooie tijd. En ik voelde zoo gezond. Dat bergenklimmen is zoo goed tot afwisseling.

Gister was de dag minder goed, maar ik kreeg de uiterst interessante rede van Poincaré over de nieuwe mechanica. Daarmee zeer vervuld. En ik zag mijn lieve Gutkind's weer. Heerlijk, eindelijk een mensch die voelen en *denken* kan.

Van morgen een gewichtige dag. Goede berichten. IJsbrand in Weenen aangenomen. De goedige, zuinige professor die mij toch nog 100 Mrk. achterna zond.

Toen 't bericht van Mas' dood. Nu zal ik Zondag mijn lieve vrouw weerzien, want ik moet naar Holland. ▫ Het arme, afgestreden zieltje is niet te beklagen dat nu eindelijk rust heeft. Zondag al mijn lieve vrouw in de armen te sluiten! Wat een blij vooruitzicht.

Vervuld van het ‘Manifest’ dat Gutkind en ik beramen. Van avond zie ik Oppenheimer. ▫ Nu begint het ernst te worden met me.

maandag 24 oktober

Walden. Een ding *is* voor ons zooals wij het begrijpen. IJzer *is* dus niet meer hard, vast, stijf, onbewegelijk - want wij begrijpen het als een menigte samenhangende maar alle in uiterst snelle beweging zijnde en zich vrij van elkaar bewegende deeltjes. En zoo is het ijzer *geworden*, door de verandering van onzen geest. Dat onze zintuigelijke indrukken nog niet veranderd zijn doet er niets toe.

Op de interpretatie dier indrukken komt het aan. Holland begon met mij zeer te deprimeeren. De begrafenis van mijn oude tante die eindelijk haar lange kwelling dóórgeleden is, - mijn moeder nerveus en ziek van overspanning, dan notarissen en testamenten, en eindelijk het leelijke, gedegenereerde volk. Daarbij kou en wind, het zomerschoon gedaan. Zoo snel voorbij.

Ik verliet de Dutkinds des avonds na een levendige discussie met Oppenheimer. Hij is een kranige kerel, een geweldig intellect, en vol vitaliteit. Maar een Jood in ongunstigen zin, kinderlijk ijdel en protzend met zijn kracht en zijn verstand, glad in het zich aanpassen aan degenen wie hij om zich heeft, - het voorwenden van dingen die hij ziet dat gewaardeerd en gezocht worden. Hij ‘speelde’ het genie, zooals ik Gutkind schreef. ▫ Ik denk niet, dat hij met ons zal samenwerken.

Duitschland is een mengsel geworden van Germanen, Joden en Slaven. Al wat zich nu het krachtigst laat gelden is Joodsch of Slavisch. ▫ Zweden schijnt mij nog het zuiverst Germaansche land.

Vandaag een genoegelijke middag in Amsterdam, boodschappen met mijn lieve vrouw. Morgen ga ik weer naar Zehlendorf.

26 oktober

Zehlendorf. Het is stil en herfstig. Een donkere schaduw van naargeestigheid was over mijn ziel in Holland. De eeuwige geldzorgen, de eeuwige filisters, het najaar, de kou. Fel griefde mij een domme bespreking van Schijn en Wezen. De arrogante, kwasi-welwillende botheid. Een van die kleine, kwaadaardige poeetjes. Als de schaduw over mij is dan wonden en irriteeren zulke dingen. ▫ Holland krioelt van zulke êtres.

Ik zit hier nu weer stil en rustig en hoop op mijn verhaal te komen. Onder de schaduw is het onmogelijk zich de vrije toestand voor te stellen. En omgekeerd.

donderdag 27 oktober

Zehlendorf. Nog altijd bittere weemoed. Het ergste is als die de activiteit verlamt, en twijfel brengt aan eigen waarde. En wonderlijk genoeg, het gaat uit van geldzorg. Het bittere gevoel van al die groote verliezen en die schulden, die zoo onnoodig waren, dat verzwakt het zelfvertrouwen. Ik was vrij, en heb me laten verstrikken, door genereuze onvoorzichtigheid.

aant.

vrijdag 28 oktober

In weemoed wijzen de voorgevoelens onjuist. Dat bemerkte ik gisteren. Ik liep in diepe neerslachtigheid door Berlijn en verlangde maar weg te komen. Ik zei tot mezelven: ik zal naar Frau Mirauer gaan, maar die is natuurlijk niet thuis, ik zal ook naar Louise Wolff gaan, maar dat levert niets op. En ik vond het juist goed zoo, want ik wilde weg. Maar mijn voorgevoelens - anders in den laatsten tijd zoo merkwaardig juist - kwamen glad verkeerd uit. Mirauer was wel thuis en ik had een aangenaam gesprek. En het bezoek bij Louise Wolff was zeer geslaagd. Ik werd opgewekt, levendig, spraaksaam. Maar nu ben ik niettemin toch niet tevreden. Ik had door de diepte heen moeten gaan - niet er uitgehaald worden. Want in die diepten vind ik het goede werk.

Waarom maakte het mij ook weemoedig toen ik mijn zoontje op schoot had? Wat is het aandoenlijke in het kinder-wezen? Waarom voel ik meewarige pijn als ik denk aan zijn stemmetje, als hij zijn pas geleerde woordjes zegt. Het vertrouwensvol vragende: ‘did-doen?’ als hij de deur wil dicht doen, tevreden als hij die opdracht mag uitvoeren, en het hem gelukt. Is het zijn teere zwakte tegenover het geweldige wreede leven? ▫ Is het zijn vertrouwend geloof tegenover het oneindige bedrog dat hem wacht?

zaterdag 29 oktober

Gister avond soupeerde ik bij Frau Louise Wolff en had een lang gesprek met Oscar Bie den redacteur van de Neue Rundschau. Hij is voornamelijk musicus, zooals ik terstond begreep, en uit ons gesprek kwam ik meer en meer tot de overtuiging dat de muziek een gevaarlijke vernielende macht heeft. Iets wat Lady Welby mij al voor twintig jaren verzekerde, maar wat ik toen niet begreep. ▫ Maar Bie onderwerpt zich, bidt haar aan, noemt haar verschrikkelijk, aanbiddelijk, oppermachtig, een godin en een slet, waartegen alle weerstand machteloos is. ▫ In mij werd evenwel daardoor de weerstand des te krachtiger. ▫ Er was ook een operadirigent Blech - en het scheen mij als de proef op de som. Een door muziek gedegenereerde. Mij antipathiek.

Van morgen een gesprek met den fijnen, intelligenten jood Dr Martin Buber, die ik in Weenen leerde kennen. ▫ Deze gelooft in de macht eener religieuze schok, en in de onbeduidendheid van alle sociale hervorming

zonder transcendenten beweeggrond. Elk doen acht hij goed dat uit onmiddellijke diepe impuls voortkomt.

Buber zei van Oppenheimer dat hij niet representatief genoeg was om een grooten aanhang te hebben.

Bie formuleerde mijn meening over de komische opera zeer goed door te zeggen dat in deze buffo-opera het paradoxale der opera tot these was geworden, en mij daarom niet hinderde.

dinsdag 1 november

Gutkind gaf mij de Galgenlieder van Morgenstern. Piet Paaltjes en de Schoolmeester beide overtroffen. Ik heb er mij dagen mee geamuseerd. Men moet literair ontwikkeld zijn om er al de kostelijke gekheid van te vatten. Alleen een literair zeer begaafd mensch kon ze maken. Geapprecieerd zullen ze worden door Martha, Aletrino, Ch. van Deventer, Hans, misschien door Rijkens en Jolles en X. Overigens weet ik er niet veel. Ook mijn vader en Gerlof van Vloten zouden er in genoten hebben.

Ik ben zoo dankbaar om de Gutkinds. Het was zulk een zegen deze menschen op dit tijdstip van mijn leven te ontmoeten. Het is alsof ik mijn rechtvaardiger gevonden heb. Hier is de fijne intelligentie met het edele gevoel. En de gelijke zin voor 't komieke dat ons bindt.

Gister at ik met Licho en Dr Ettlinger bij Kempinsky. Licho die zich een Russisch maal samenstelde, als fijnproever. Beginnend met Wodki en Kaviaar.

woensdag 2 november

Een lieve droom van Martha. Er was weer iets van de oude innigheid tusschen ons. Maar nu reiner, zuiverder, sterker. Zij begreep mij en ik had haar lief. O mocht ik eens door liefde, door zuiver geestelijke middelen aan haar goed maken wat ze door mij moest lijden.

Eerst van daag begrijp ik hoe ik van de Vriendendienst een groot werk kan maken. Door de hoofdpersoon/ de wijsgeer, tot een meer ideale figuur te maken.

Gister was ik met de Gutkinds en Frau Wolff op de Vincent-expositie. Bijna potsierlijk is de Duitsche roem van dezen half-waanzinnige. Zie de Botticelli's eens naast die Arlésienne, of de Velasquez Venus naast die naakte prostituée. Het is interessant en gruwelijk.

's Middags was ik op de Agentuur Harmonie en sprak met Jadassohn (ik zou maar Judassohn gebleven zijn in zijn plaats). Het wordt tijd dat er tegen Else eens flink opgetreden wordt.

zaterdag 5 november

Gisteren op de laatste repetitie was Edström de Zweedsche Beeldhouwer. Een geniale kolos, een groot kind. Arbeider geweest, in Zweden geboren, Amerika als vagebond doorgereisd om kunstenaar te worden. Zijn vrouw Iersch, ze wonen nu in Parijs. Zijn werk Rodin-achtig, maar zeer origineel. Na de opvoering voelde ik in de donkere zaal zijn armen om mijn hals en zei hij: '*I like you!*' Hij noemde IJsbrand 'the greatest modern Drama'. Hij maakt nu mijn buste.

Gister voelde ik de inzinking komen, een gevoel van dit succes hier te moeten ontwijken. Ik verwachtte iets van dien aard. Zooals ik al tegen Truida zei, misschien moet ik eerder terug.

En nu zegt Juul - naar haar bedorven-kinderen-manier - me op eens 't verblijf op, omdat een vriendin komt. Ik kan nu nergens terecht, en moet alles half in den steek laten.

maandag 7 november

De opvoering achter den rug. Zoo goed geslaagd als men maar kon verwachten. De pers zeer welwillend. Maar er ontstaat een gevoel van tegenzin, van naar-huis-willen in me. Gister een diner bij Louise Wolff, waar alle muziekale grootheden waren. Nikisch en Busoni - en ik voelde er mij niet terecht. Ook Oscar Bie en zijn uitgever Fischer waren er en ik voelde dat ik met die menschen niet zal opschieten. Bie is een echte literator, er zit geen vuur, geen overtuiging in. Alles moede zielen, of gericht op voordeel. Het gezicht van den zakenjood Fischer.

Busoni een fijn, bleek, nerveus gezicht.

Het gaat mij tegenstaan nog meer voor mijn roem te doen. Het is een bitter gevoel als men zich moeite geeft om vriendelijk en beleefd te zijn en tegelijk denkt: dat zou ik nu niet doen als ik er niet nog iets meer van verwachtte. Het steeds er bij denken: 'kan dit van belang voor mijn naam zijn' is ellendig. En dan weer het gevoel: 'ja! dat is je plicht want je moet geld verdienen.'

Ik ben bedroefd, ik heb heimwee. Ik wilde wegloopen. Bij Edström zit

aant.

ik wel graag - en natuurlijk bij de Gutkinds. Maar het is hier zulk een wonderlijke rommel. Een joodsch-slavisch land. Ook het landschap heeft voor mij iets antipathieks. De groote eentonige dennebosschen, met de meren. Mos, dennen en water anders is er niet. En nergens het fijne, intieme van Holland. Nergens iets landelijks. Dennen en villa's.

Vandaag verhuis ik naar Nikolassee. Hoe zal het nu gaan? Er behoeft maar weinig te gebeuren of ik breek op, en geef er den brui van.

En dan weer de eeuwige geldzorgen!!!

11 november

Uiterlijk goed. Innerlijk nog slecht. De sluier van Maja. Ik zie den wonderbaren kop die Edström van me maakte met een schuwe, beschaamde eerbied. Dat is mijn beste zelf, mijn goede genius, droevig waarachtig.

dinsdag 15 november

Nikolassee. Van nacht weer een helderen droom, hoewel kort. Van morgen was 't eerste wat ik zag het bericht, dat P. Heyse den Nobelprijs heeft. Gisteren een kritische dag waarin ik me op 't eind zeer gelukkig voelde en de gedachten tot mij kwamen voor den ‘Oproep aan de Koninklijken’.

Ik schreef het artikel over Spitteler af, en was er voldaan over.

Zondag was Paul hier. 's Avonds was ik bij de oudelui Gutkind in de Victoriastrasse. ▫ Gisteren zag ik Kahane weer. ▫ Ik ben bizonder rustig, ondanks het dreigen der geldzorgen. Ik verheug mij op het thuiskomen, en op het werk dat volgen gaat. ▫ Ik ben in 't minst niet teleurgesteld. Noch twijfel ik aan mijn voorgevoelens. Integendeel. Duidelijker dan ooit zijn de leidingen en wijzingen.

donderdag 17 november

Nikolassee. Ik voel dat ik weg moet. Gisteren eerst bij Dr Ettlinger gegeten, met Wegener de acteur, Licho en Strecker, de kritikus. Ik praatte met Wegener over de judificatie van Duitschland. Hij meende dat de Germanen, de Ariërs, nog altijd de eigenlijk-productieve krachten waren, en de Joden de exploiteerende krachten (schacheraars). Toen begon hij met zijn vrienden over Dostoiewsky. En ik bemerkte, dat de russisch-slavische in-

aant.

vloed hem evenzeer beheerschte als alle Berlijners. Alles bewondert hier Dostoiewsky. ▫ 's Avonds soupeerde ik bij Kahane en had weer dezelfde gewaarwording als vroeger. Een tijdlang voel ik warm-sympathiek, door zijn fijnheid en zachtheid en het lieve gezin, met de aardige kinderen. Maar dan komt weer het slappe, energie-looze, sensueele - het laat blijven zitten, zwaar rooken, bier drinken - en dan begin ik me zeer onbehagelijk te voelen.

zondag 20 november

Het is nu nog maar een geduldproef, om tot Woensdagmorgen uit te houden. Zoozeer verlang ik weer naar vrouw en kinderen.

Gisteren was ik eerst bij Landauer in Hermsdorf, 's avonds bij Buber in Zehlendorf. Beide bezoeken goed en leerrijk. Vooral Buber is buitengewoon intelligent en ik las veel in zijn Tschuang-Tse.

Eergister was ik bij Gravin Trolle en praatte veel met haar. Een fijn, gracieus, gevoelig persoontje, die dweepte met mijn Kl. Johannes. Terwijl wij praatten zat Edström ons van alle kanten uit te teekenen.

Gister was de wereld zeer grauw en troosteloos. Toch kan ik altijd goed spreken en ben gelijkmatig gestemd. ▫ Ik kan niet anders als meer goeds van 't volgende jaar verwachten.

dinsdag 22 november

Gister een mooie avond met Buber en Gutkind. Het was een prachtig, rijk gesprek, dat ons alle drie evenzeer wel deed. Hier was het fijnste intellect en het diepste gevoel der wereld bijeen. Een soort heimelijk triumviraat. Ditmaal zonder schijn of illusie. Hieruit moet iets groeien, dat kan niet anders.

's Middags nog het gedoe met uitgevers en agenturen. 1000 Mark in 't gezicht, die ik niet aannemen mag om niet later uitgezogen te worden. ▫ Gravin Trolle nog even gesproken.

Morgen, morgen weer in de armen van mijn lieve vrouw!!

Dan een zéér werksame winter, en dan het voorjaar!

zaterdag 26 november

Walden. Een stille, zonnige koude dag. Alles was goed te huis. Orde en

voorspoed. Ik kon mijn moeder troosten en opwekken door veel lichtpunten.

woensdag 30 november

Zaterdag kwam Querido in een automobiel Walden oprijden en vroeg mij een voordracht te houden in zijn Querido-vereeniging. Ik was verbaasd en wat geërgerd. Moest ik nu gratis medewerken om een vereeniging te steunen die Querido onderhoudt? Dat was kras. En nog krasser was dat hij zeide zelf ‘tallooze’ aanvragen voor voordrachten te krijgen, maar niet voor geld te willen lezen. ▫ Maar ondanks mijn verontwaardiging, voelde ik een zekere zachte, sympathieke verstandhouding. Boos worden kon ik niet. ▫ Gelukkig kwam er den volgenden dag een brief, waarin mij f 100. - voor de voordracht werd aangeboden, en Querido zeide mijn omstandigheden niet geweten te hebben. ▫ Die brief verzachtte mijn ergernis en ik nam het aanbod aan. Querido is niet kwaad. Een jood metjodenkwaliteiten, maar ook zacht en oprecht. Aanstellerig, over 't paard getild, maar eerlijk en goedwillend.

Ik ontving het MS van een nieuw boek van Sinclair. Het interesseerde mij bizonder. Een oprecht, stoutmoedig boek. Als hij zoo voortgaat wordt hij een der eersten. (Love's pilgrimage).

De herinnering aan Berlijn is prachtig. Nu eerst voel ik de glorie van het leven in een grooten tijd. Dat wat men meende dat de Nieuwe Gidstijd voor mij was. Maar de Nieuwe Gidstijd was jammer en misère bij *dit* vergeleken. Klein, bedompt, goor. Deze geestes-gemeenschap met Buber, Volker, Sinclair, Bjerre - dat is het ware, nieuwe leven.

2 december

Ik vind Holland toch erbarmelijk. Trouwens de wereld hier in 't Noorden is overal vaal, en goor en saai. Sneeuw is nog het beste. Maar de arme, leelijke menschen, de leelijke stad, de leelijke dingen - het doodsche kleurlooze leven dier duizenden. Het is verschrikkelijk. ▫ Het maakt me niet moedeloos. Het kan immers alles in een oogenblik veranderen. Het is alles tijdelijk, voorbijgaand. De geest is almachtig. Maar ik zie het nu zoo schrikkelijk helder, - het is alles zoo armelijk, zoo vaal en zoo leelijk.

zondag 4 december

Dagen lang somber grijs, guur weer. Ik schreef een artikel voor Landauer's Sozialist over Tolstoy. Verder was ik inactief. ▫ Sinclair's boek is autobiografisch. Ik herken de geschiedenis van hem en zijn vrouw, zooals zij mij die verteld heeft. Het is een oprecht boek. En hij heeft het structuraal vermogen. Het boek is grootsch geconcipieerd.

maandag 5 december

Gister toen ik van een wandeling thuis kwam, zat Spoor, de schilder, bij mij thuis. Hij kwam mij vragen of hij iets doen mocht om mij uit geldelijke moeielijkheden te redden. Dit kwam mij zoo ongehoord en onwaarschijnlijk voor dat ik in lachen uitbarstte.

Ik zie op tegen de lezing in Amsterdam, omdat het zoo in 't hart is der vijandige sfeer, en ik maar al te goed weet hoe weinig men daartegen vermag. ▫ Ik ben nog werkeloos, niet op dreef. Het is zulk een leeg gevoel. Maar ik weet, verstandelijk, dat de leegte schijnbaar is. De schijn ontstaat doordat het kennislicht een leege plek beschijnt.

donderdag 6 december

Ik moet goed onthouden hoe ik mij totaal leeg en onbeduidend kan voelen. Dan vliegen de dagen spookachtig snel voorbij en ik richt niets uit, en voel voornamelijk mijn onwaarde, mijn zwakheden en domheden. Ik begrijp niet hoe ik nog iets in de wereld kan doen. ▫ Op dit oogenblik is dat gevoel weer weg. Nu schijnt het kennislicht weer over grooter ruimte, en ik bemerk dat ik als van zelf doe wat ik te doen heb. De organisatie van mijn wezen werkt dóór ook al ben ikzelf als directie er tijdelijk buiten. Ik behoef mij niet in te spannen. Ik ben ook niet moe. Ik voel alleen maar tijdelijk leeg, saai en donker omdat ik de rijkdom die ik vergaard heb niet meer zie. Dat waartoe ik bestemd ben zal ik wel volbrengen. Gelatenheid helpt me.

zondag 11 december

Ik heb het volgende werkprogramma voor de eerstvolgende weken. Eerst de voordracht van overmorgen. Dan

1e. de Zendeling omwerken, volgens de zeer bruikbare opmerkingen van Petersen.
2e. de ‘Oproep aan de Koninklijken’ tot een ‘Wereldrijksdag’
3e. Voortzetting artikelen Page
4e. Siderius
5e. De Wereldmaatschap
6e. De Dichter-Koning.

Het plan van de ‘Wereldrijksdag’ is minder onuitvoerbaar dan het lijkt. Al dadelijk wekte het de aandacht van ieder die er voor geschikt en in gemoeid was, zooals Landauer en Buber en Schwaner. Er zijn niet meer noodig dan een paar hoofdpunten van overeenstemming, en wel: 1e inzicht van de materialistische waan

2e inzicht van het sociale onrecht.

En voorts moeten alleen die worden uitgenoodigd die blijk gegeven hebben van een waarlijk vrije gezindheid. En die vrije, koninklijke gezindheid moet duidelijk worden gekenschetst in de oproep, - zoodat niemand er zich in vergissen kan.

Een practisch programma is onnoodig - evenals statuten, bestuur enz. enz. ▫ Alleen een secretariaat.

Wat er gedaan moet worden zal voortvloeien uit de gedachtewisseling en de verstandhouding. ▫ Het allereerste moet zijn een zuivere, nobele, klare verstandhouding. Een voorzichtig vergelijken, een wijsgeerige neiging tot eerlijk, onzelfzuchtig, belangeloos verstaan. ▫ Is dat goed omschreven - dan volgen de daden van zelf.

Eerst de significa. Een geduldig kritiseeren van elk woord. ▫ Een uiterste matigheid in woorden. ▫ Een zeer bedachtsaam vaststellen van algemeene begrippen door niet mis-te-verstane woorden.

Dan zal volgen een publicatie, een tweede manifest, - nu opgesteld door de gemeenschap dezer enkelen. Het best-gekeurde, door één ontworpene, of het uit verschillende ontwerpen samengestelde. Dat wordt dan zoo wijd mogelijk verbreid.

Op die wijze wordt gemeenschappelijk gedaan, wat Tolstoy alleen deed. ▫ Een uitspraak, waarop ieder let. ▫ Gelukt het eenige der grootste geesten terstond te verbinden, dan krijgt deze rijksdag meer macht dan de Duitsche/meer macht dan het Nobel-instituut. ▫ Omdat ieder er op letten zal. En omdat ieder zal bemerken dat hier werkelijk een zuiver, oprecht oordeel wordt gesproken. Een *eervol* oordeel, eerlijk en buiten alle invloeden van geringer aard.

dinsdag 13 december

Ik lees Oppenheimer's boek door. Een kranig stuk werk.

Een electrische schok werkt soms doodelijk, soms niet - al naar de geest min of meer gespannen is. Een slapende zal door den schok gewekt worden zonder schade. Dezelfde spanning of stroomsterkte die een man dooden kan, kan hem ook uit bewusteloozen toestand opwekken. Het is mogelijk een door den schok getroffene weer op te wekken, door een nieuwen schok van dezelfde kracht. ▫ Dit alles wijst op een subtiele werking waarbij het aangrijpingspunt ligt tusschen ziel en lichaam, of tusschen astraal lijf ensoma. De electrische schok schijnt die twee soms te splitsen, soms weer bijeen te brengen.

Gister las ik in Amsterdam voor de Querido-vereeniging. Ik schaam mij achteraf dat ik 't gedaan heb, maar ik mocht de f 100. - niet afslaan. De voordracht was heel bevredigend, een volle zaal en een vriendelijk publiek. Maar die vereeniging zelf vind ik zoo'n ergerlijke malle zaak. Een genie in zakformaat dat zich door een ‘vereeniging’ laat steunen. En zelf bij al die vergaderingen tegenwoordig is, waarop de voorzitter er aan herinnert dat bijdragen om ‘het genie’ te steunen ingewacht worden bij den thesaurier. Welk een wansmaak, wat een gemis aan eergevoel, aan bescheidenheid van onmisbaren aard. Wat een naief ijdel kind, welk een ongecultiveerde geest moet men zijn om daarin plezier te hebben. 't Is geen benijdenswaardige positie.

zaterdag 16 december

Een week van zaken-zorg achter den rug, omdat een cilinder van den motor sprong en wij zonder licht en kracht zaten, tot groote schade, terwijl juist de nieuwe batterij werd opgeladen. Nu is het defect voorloopig hersteld en kan er weer gemalen worden en licht branden.

Gisteravond een gesprek aan huis bij Spoor, met van Haren Noman directeur van 't Blauwhoedenveem, een merkwaardig dichterlijk-wijsgeerig zakenman, tegelijk vrijmetselaar, theosoof, die uit zich zelf de waarheid omtrent het kuddeinstict gevonden had.

Van nacht een heerlijke heldere droom. ▫ Van morgen het inzicht hoe ik de Legende verder zal afmaken. ▫ Onbeschroomd naar eigen, vrije smaak. In Sirius scheppen het bevrijdende genie dat de krachten der menschheid organiseert.

Er moet van den aanvang af een strenge en strikte methode worden gevolgd. Niet zooveel mogelijk deelnemers in de wereldraad. Maar de eerste aaneensluiting zoo volkomen en nauwkeurig mogelijk. Eerst door gesprek en geschrift, tot diepe, onverbrekelijke verstandhouding komen, die van zelf echte liefde brengt. En dan niemand opnemen, aleer die stellig en zeker, volgens het oordeel van allen, in die gemeenschap deelt. ▫ Dan, later, is de kracht van die eerste groep groot genoeg om de toetreding van velen te verdragen zonder te ontaarden.

maandag 19 december

Waarom worden kinderen nooit krankzinnig, zooals volwassenen? Bij kinderen vindt men alleen idiotie, achterlijkheid. Nooit acute manie, paranoia, vervolgingswaan, melancholie. Ook hier kan onze psychiatrie nooit de verklaring vinden.

Bij een gezond mensch is hevige pijn een aansporing tot uiterst verzet. Men gevoelt alsof dit zoo niet voort *mag* gaan, alsof er een eind aan moet komen, daar anders al wat is zou vergaan. Dus de allersterkste nood en dwang. Daarbij het gansche kennislicht in die pijn geconcentreerd. Men *is* dat pijntje, anders niets. Er bestaat niets anders voor ons dan pijn. ▫ Dit alles is natuurlijk schijn en bedrog. Iets doet ons zoo voelen en denken met een bepaalde bedoeling. ▫ Sommige krankzinnigen, waarbij dus verband van lijf en ziel veranderd is, voelen pijn in 't geheel niet meer zoo. Ze zijn er onverschillig onder. De psychische werking er van blijft uit.

Vanmiddag een heerlijke wandeling met mijn lieve vrouw naar Hilversum. Er was iets zeer plechtigs en gelukkigs in het naar huis keeren door 't bosch in den schemer, het lichtje dat ons over den grooten, stillen boschweg toewenkte.

Het droevige besef van Martha en de jongens verlaat me nooit. Dikwijls verdiep ik me smartelijk in herinneringen. Maar het heden overweegt door zijn ernst en diepte al het verleden. Ik ben uit mijn vorige leven verre gegroeid. ▫ Ook al heb ik nu nog zware depressies, zwaarder dan ik de laatste tien jaren had, en meer zooals in den tijd van Dennekamp, toen ik ook veel vrijen tijd tot productie had - toch verlang ik niet naar het oude bestaan terug omdat dit zooveel helderder is. ▫ In de Walden en Eendracht-tijd had ik hevige zorgen, maar geen depressies. Ik had geen tijd er voor, tusschen practisch werk en productie. Nu komt de depressie als mijn werk niet vlotten wil.

aant.

Ik werk aan de Legende en aan de Oproep. Ik voel ook dat er een tooneelspel in mij rijpt. Maar ik weet niet welk. Van hooger aard, met intensiever dictie, zwaar en krachtig.

zondag 1e Kerstdag

Spitteler beschrijft ergens hoe de schimmen der afgestorvenen opgaan ‘bei des grenzenlosen Gartens Eingang, wo der steile Bergpfad führt vom Höllenfeld hierneder nach dem sel'gen Grunde, stehen edle Fraun bereit, und wenn sie nun gewahren die gestorbnen Seelen, wie sie reihenweise, mühsam am Gebüsch sich haltend, abwärts steigen auf den schmalen Stufen, bleichen Angesichts, die schwachen Glieder zitternd von der schlimmen Lebenskrankheit, ziehn sie jedem Einzelnen entgegen, unterstützen ihn mit ihren weichen kräftgen Armen, trösten iln mit liebenden Gesprächen, bis sie endlich ihn geleitet nach dem Friedenstor, und allda lehnen sie den heftig Weinenden an ihren Busen, lenken ihn mit Flüstern nach der ew'gen warmen Heimat’ - ▫ Dit is niet minder mooi dan Dante's begin van 't Purgatorium.

Dit zal ik tot motto nemen voor Sirius. Het vervult zijn wezen.

maandag 2e Kerstdag

Het was een goede Kerstavond. Ik las Lukas II voor, en het derde hoofdstuk uit de Legende, voor Giza en Ilonka. En we versierden den boom en staken de kaarsjes op.

Ik had Martha en de jongens wat geld gestuurd, f 25. - en wat lekkers en een boekje. En toen er een vriendelijke briefkaart kwam met ‘veel dank’ ging het mij door 't hart.

Als ik nu Walden maar kan houden en als een waardevol bezit achterlaten, misschien wil Hans het dan wel later beheeren. Dan houden ze toch wat over want het wordt steeds meer waard.

Steeds broed ik nog over mijn nieuw tooneelstuk. Hoe het schoon en intensief van taal moet worden, geen onbeduidend woord - en toch zóó dat ons publiek de karakters volgen en begrijpen kan. Geen vers, maar krachtig proza. En schoone tafereelen, geen banaliteiten en mufheden als Ibsen, en toch het nieuwe leven.

dinsdag 27 december

Gister weer een vroolijke dag met Giza en Ilonka, en Truida zoo veel gemakkelijker met hen.

Vandaag weer weemoedige golven, die mij soms overstelpen. Om het weinige wat ik deed in mijn leven, om het ontglippen van zooveel, het snelle voorbijvlieden. ▫ En telkens moet ik dan aan Martha denken. Ik denk aan een brief van haar waarin ze mij eens zoo aandoenlijk bedankte voor de zachte wijze waarop ik met haar omging. Een brief die mij zoo goed deed. En nu zal ik hem niet terug kunnen vinden onder de vele brieven. ▫ En dan moet ik denken hoe ze zeide: ‘hoeft het niet?’ van de scheiding - en hoe ik toen niet meer terug kon of wilde. Ze had het eerst zelf voorgesteld. ▫ En dan nu die twee lieve, onschuldige kinderen - ook die maken me weemoedig. Ze moeten toch de ‘schlimme Lebenskrankheit’ nog door, tot het bittere einde.

Ik werk de Zendeling om.

Ik voel de hoofdfiguur uit ‘de Wereldmaatschap’, de oude geleerde met de jonge vrouw en het vele geld. ▫ Hoe hij 's avonds peinst - ik zie het nu - na vrouw en kinderen goenacht te hebben gewenscht. Een vroolijk tooneel vooraf. Dan komt een kleine, oude vrouw - als zijn boos geweten.

Ik voelde ook op eens de mogelijkheid de Significa te dramatiseeren. Door de bond der oprechten. Het begin eener nieuwe eeniging. ▫ Het laten zien, op 't tooneel, wat een nieuwe eeniging, een nieuwe unie, een nieuwe gemeenschap zou beteekenen. ▫ Ik voel dit als een zeer vèr, zeer stout plan, dat een waarachtige inspiratie vergt. ▫ Want het zou al 't begin zijn, van 't wonder. En het zou, van het tooneel af, het publiek zóó meesleepen dat ze elkander weenend in de armen vielen. De Promethiden.

Dat is het.

Het droom-tafereel van Torribio, maar dan in diepe ernst. ▫ Ja, als ik dat bereik, dan zal ik waarlijk tevreden kunnen sterven.

woensdag 28 december

Daarbij behoort de heelende werking, de genezing. Deze is altijd samengegaan met alle magie, met transcendente stroomingen, met het evangelie. De genezing kan het eerste symptoom zijn van een nieuwe samenhang. ▫ Het zou op 't tooneel te beelden zijn door het plotseling ziende worden van een blinde, als de drie oprechten weer te zamen komen. ▫ Zij ontmoeten

elkaar toevallig, avontuurlijk, bij een schipbreuk of treinongeval. Dan ontstaat hun band, door een diep intiem gesprek. ▫ Later komen ze weer bijeen, als antagonisten, in een fellen belangenstrijd. Ze herkennen elkander en de eenheid herstelt zich - en hun macht wordt magisch en grijpt om zich als een brand.

Een spoorweg-accident is nu tragisch te gebruiken - een auto-accident nog niet. Daarvoor is de auto nog te nieuw, en door zijn nieuwheid min of meer komisch.

Ik heb bedacht dat het pathologische in onze samenleving vrij nauwkeurig samenvalt met het ondichterlijke. Zoo is de handel alleen ondichterlijk waar ze de moderne bedriegelijke handel is, niet de eerlijke waren-ruil. Maar al wat geldhandel, beurs-speculatie, en kapitalistisch monopolie is, is per se dichterlijk onbruikbaar. Het schijnt soms of alleen de primitieve toestanden poëtisch zijn, de akker en de landman, de jager en visscher - maar we bedenken niet dat bij alle cultuur terstond het pathologische intrad.

zaterdag

Ouderjaarsavond. Mijn moeder is hier. Mijn vrouw is naar bed, en door haar gemis aan zelfverloochening deed ze mij verdriet. ▫ Hoe noodig is die groote deugd, gelijkmoedig en opgeruimd zorgen te kunnen verdragen. Dat is 't wat kinderen geleerd moet worden, veel noodiger dan wetenschappen die ze zichzelf kunnen leeren.

Ik las weer over Japan, en de bekoring van dat oude Japansche leven komt weer over me. De schoonheid, heldhaftigheid, ridderlijkheid, zelfbeheersching. Ik vind,het altijd mooier, interessanter dan de Europeesche middeneeuwen. Vooral ook om die fijne kunst, die goede aesthetische smaak er bij, in alles. En de wreedheid en de dapperheid maken de Dood zoo machteloos en het lijden zoo onbeduidend. - De onbeschrijfelijke aantrekking van die vormen, kleuren en geuren van Japan - de zuivere zwaarden, de zwierige gewaden, de onzichtbare Keizer in zijn verfijnde omgeving - en het schoone heuvelland.

Ik voel dat er twee dingen zijn die ik nog bereiken moet, om mij op den top van mijn leven te voelen. Ik moet de schuldenlast niet meer voelen, en ik moet een naam als dramatisch dichter hebben die het mij mogelijk maakt te schrijven wat ik wil. Ik ben, dit jaar, veel verder gekomen in de richting van die twee - veel verder dan de vorige jaren. Maar ik ben nog niet waar ik wensch. ▫ Als ik daar ben zal ik gevoelen of ik iets mis, een

aant.

soort desillusie, zooals bij een voltooid boek. Nu is het er, nu heb ik het ... en wat dan nog? ▫ Dan zal ik eerst recht de diepe zelf-bezinning zoeken. De eenige duurzame troost.

Ik verwacht in 1911 geen bizondere evenementen. Eer een geleidelijke voortgang. ▫ Het volgend seizoen wellicht een paar nieuwe stukken in Duitschland. Dat is al het mooiste. En door IJsbrand misschien weer eenige lezingen. En al zijn die nieuwe stukken (misschien de Zendeling of Lioba) geen groot succes, of zelfs een echec, dan nog blijft de voortgang aanhouden, en vind ik ingang op 't Duitsche theater, en krijg ik reputatie genoeg om voort te kunnen werken. Vóór 1915 hoop ik wel dat die beide tijdmerken voorbij zijn. ▫ Dan eerst is een krachtiger werksaamheid mogelijk in Amerika, en in de 'Nieuwe Unie.'

Het mooiste feit in 1910 was het vinden van Gutkind. De reizen in Duitschland en Scandinavië - en de verblijven in Dresden en Berlijn waren alle vol goede, soms schitterende herinnering. De twee dagen in Stockholm en de avond met Buber als glanspunten. ▫ Het echec van Circe deed weinig af aan het goede jaar. ▫ Ik maakte Schijn en Wezen II af, ik werkte aan de Legende, maar bracht het niet verder dan misschien 1/4 of 1/5. Ik begon 'de Dichter-Koning' en schreef er twee hoofdstukken van. Ook niet meer dan 1/4. ▫ Ik beraamde - en dat is misschien nog 't voornaamste wat ik deed - met Gutkind het manifest, de Oproep aan de Koninklijken. En ik schreef er schetsen voor neer. ▫ Dramatisch vorderden mijn plannen wel, maar niets werd neergeschreven. ▫ Ik schreef een groot Duitsch artikel en eenige kleinere. En twee Engelsche artikelen. ▫ Behalve Schijn en Wezen maakte ik geen verzen. ▫ Ik hield voordrachten in Düsseldorf, Frankfort, Darmstadt, Stuttgart, Weenen, Dresden (twee), Antwerpen, Brussel, Kopenhagen, Stockholm (twee), Bonn, Aken, Amsterdam.

Mijn huis bevalt mij goed. De zaak waar mijn finantieele behoud van afhangt is verbazend vooruitgegaan. (van f 150. - tot f 700. - omzet 's weeks) ▫ Walden is voorspoedig en ordelijk. Ik was gelukkig in de keuze van van 't Veer. ▫ Mijn lieve Evert werd geboren en is niet minder aanvallig en gezond dan Hugo. Hun moeder gaat nog te zeer gebukt onder het groote huis, kinderenzorg en dienstboden. ▫ Moge daarin 1911 verbetering brengen.

En moge ik inniger voelen, wat ik al meer en meer schroom onder woorden te brengen. De Goddelijkheid van het Ik.

Beknopt chronologisch overzicht van deel II (1901-1910)

1901	mrt.	verbintenis met Truida Everts.
	4 mei	F.W. van Eeden Sr. overlijdt.
	juli	Rijnreis per boot en te voet.
	okt.	oprichting van de Vereniging Gemeenschappelijk Grondbezit (G.G.B.)
	versch.	*Van de passielooze lelie*.
1902		talrijke lezingen in Nederland.
	dec.	breuk met Karel Alberdingk Thijm.
1903	apr.	spoorwegstaking.
	juni	F.W.H. Emons wordt Van Eeden's secretaris.
	sept.	*Don Torribio* opgevoerd.
	versch.	*De blijde wereld*.
1904	mrt.	reis met moeder naar Ticino en Milaan.
	apr.	oprichting van De Eendracht.
	aug.	ontdekking van G.TH. Fechner.
	versch.	*Studies IV*.
1905	mrt.	reis met moeder naar Napels en Capri.
	dec.	eerste verblijf te Berlijn en Dresden.
	versch.	*De kleine Johannes II*.
1906	mrt.	reis met moeder en zoon Hans naar Zwitserland.

	aug.	verblijf te Langenschwalbach.
	versch.	*De kleine Johannes III*.
1907	jan.	*IJsbrand* opgevoerd.
		begin van een lange reeks wijsgerige bespiegelingen in het dagboek.
	feb.	*De idealisten of Het beloofde land* opgevoerd.
	mrt - apr.	verblijf te Berlijn.
		faillissement van De Eendracht.
	zomer	scheiding van Martha van Vloten, huwelijk met Truida Everts.
	herfst	reis naar Duitsland en Zwitserland.
		de kolonie Walden geliquideerd.
		het kleine huisje op Walden betrokken.
	dec.	verblijf te Berlijn.
	versch.	*Minnestral*.
		IJsbrand.
1908	jan.	verblijf te Berlijn.

	feb. - apr.	eerste lezingentournee in de Verenigde Staten.
	mei	verblijf op Guernsey.
	okt. - nov.	verblijf te Stuttgart en Mannheim i.v.m. opvoeringen van *IJsbrand*.
	versch.	*Dante en Beatrice*.
		IJsbrand.
		Studies V.
1909	jan.	verblijf te Berlijn.
	feb. - mei	tweede lezingentournee in de Verenigde Staten.
	okt.	het grote huis op Walden voorgoed betrokken.
	okt. - dec.	derde lezingentournee in de Verenigde Staten.
	versch.	*De nachtbruid*.
		De idealisten of Het beloofde land.
1910	jan.	*Het paleis van Circe* opgevoerd.
	jan. - feb.	eerste lezingentournee in Duitsland en te Wenen.
	feb.	lezingen o.a. te Antwerpen, Brussel, Kopenhagen, Stockholm en Aken.
	sept.	verblijf te Dresden en Berlijn, vriendschap met Erich Gutkind (Volker) en Martin Buber.
	okt.	*IJsbrand* in andere Duitse steden opgevoerd.
	versch.	*Het paleis van Circe*.
		Het lied van schijn en wezen II.

Aantekeningen[1)]

Blz.	regel	
1901		
503	28	*Binnenlandsche kolonisatie*. Tw. Ts. VII, I, 204 v., met enige wijzigingen herdr. *Studies IV*, 251 v.
504	36	*School der minne. V.d. passielooze lelie* 123. *7 Maart*: titel in hs. van het gedicht: *Opstanding*, in *V.d. passielooze lelie* (blz. 22): 'Uitkomst'.
508	1	J.H.L (abberton?), *Literatuur en leven* (Kroniek 23 maart 1901) noemt FvE een mysticus die met eigen maatstaven gemeten moet worden en neemt het op voor de socialistische kolonies.
509	22	de Engelse rede: *Account of Sittings with Mrs Thompson*, in West-minster Townhall, Londen, gehouden voor de Society for Psychical Research op 21 april 1901 (Proceedings S.P.R. XVII, 75 v., Nederlandse versie *Over spiritisme, Studies IV*, 5 v.)
511	1	Kettering, verg. *De coöperatie in Kettering*. Sociaal Weekblad 15e jaarg. nr. 28 (13 juli 1901) herdr. *Studies IV*, 236 v.

1) Dl. I (1878-1900) bevat blz. 1-500, I-XXIV en Pl. 1-34;
Dl. II (1901-1910) bevat blz. 501-1146, XXV-XLIV en Pl. 35-58;
Dl. III (1911-1918) bevat blz. 1147-1726, XLV-LXV en Pl. 59-74;
Dl. IV (1919-1923) bevat 1727 en vlg., LXVI en vlg., Pl. 75-96 en het Register.

513	35	in de oosthoek van Walden woonden Adriaan van Oordt en de Van Hoogstratens.
518	19	*Heileeuwerik, V.d. passielooze lelie* 125, *De rivier* ald. 127.
523	23	*Dante en Beatrice* 71.
	38	D.S. van Warmelo, *Mijn commando en guerilla commando-leven*. Met een voorwoord van Frederik van Eeden (Amsterdam 1901).
524	7	*De planeet. V.d. passielooze lelie* 129. een op M.: *Mijn bloemenpleegster*, ald. 131. *De onterfden*, ald. 111.
	10	Wernle, *Anfänge unserer Religion*.
	16	de Engelse vertaling *Deeps of Deliverance* verscheen in 1902 te Londen bij Fisher Unwin en te New York bij Putman.

	25	dit was de oprichtingsvergadering van de vereniging Gemeenschappelijk Grond Bezit (G.G.B.). Zie de nauwkeurige uiteenzetting van de stichting in prof. dr. I.B. Cohen's artikel in Mededelingen F.v. Eeden-genootschap V, 1 v. met als bijlage de oprichtingscirculaire, en *Verbonden schakels, verzamelde opstellen uit het maandblad der vereniging* '*G.G.B.*'. Uitgegeven bij het dertigjarig bestaan van G.G.B. in 1932.
525	12	BvH ging in Aerdenhout wonen.
526	2	Willem Bauer.
	23	Eudoxia, in *De Broeders*.
527	19	cursus, in verscheiden plaatsen gehouden, samengevat in *De blijde wereld*.

1902

530	8	van Hans' club.
	25	'Zij stond op eenen heuvel', verg. *De geest der waarheid, Jeugdverzen* 85.
532	30	De Nieuwe Tijd VII (1902) bevatte een reeks van zes vinnige artikelen van J. Saks: *De pionieren van Bussum*.

533	9	Vrede: de aan de Blaricumse kolonie verbonden, eerst in Den Haag gevestigde drukkerij.
535	14	*Dante en Beatrice* 51 en 41.
	37	FvE reageerde in De Amsterdammer van 11 mei 1902 scherp op de bestrijding van G.G.B. door J. Saks in De Nieuwe Tijd (zie ook De Pionier van 11 okt. 1902) en door Reyne in De Amsterdammer.
538	12	Van Adriaan Van Oordt.
	33	eerste van de artikelen waardoor de vriendschap met Van Deyssel eindigde, zie hierover *De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel* 354 v.
540	13	*Kern van 't leven*, XXe Eeuw 1902 IV, herdr. als *Des levens kern*, *Dante en Beatrice* 39.
541	1	als voren 42.
	13	in het ‘waskamertje’ werd gereedschap voor de bijenstand bewaard en was gesmolten.
543	27	FvE en Tromp verkochten huis aan huis de op Walden gekweekte groente.
544	12	nl. voor de Nederlandse vertaling, herdr. *Studies IV*, 396 v.

18 J.K. Rensburg recenseerde *Van de passielooze lelie* en noemde alles

		in FvE's werken wat God en godsdienst betreft onecht en rhetorisch. De Amsterdammer 14 dec. 1902.
	38	Jan Prins.
545	23	A. van Schendel was met Bertha Zimmermann getrouwd, verg. blz. 464, 36.
547	35	*Alles voor U!*, XXe Eeuw okt. 1903, herdr. *Dante en Beatrice* 46.
548	21	Engels concentratiekamp waarin Johanna Brandt-van Warmelo als verpleegster gewerkt had.
549	29	*Over wankunst*, verg. *aant. bij* blz. 538, 33.
550	3	Chr. de Wet, *De strijd tusschen Boer en Brit. De herinnering van den Boeren-generaal* (Amsterdam 1902).

1903

553	11	anoniem in de Pionier van 17 januari 1903?
	26	C.B. *Schijn of wezen?* (*naar aanleiding van 'Iets over woordkunst I' door Frederik van Eeden*) N. Gids 18e jaarg. (N. Reeks 8e) 380 v.
555	14	op initiatief van Troelstra opgericht tijdens een vergadering van de S.D.A.P., de vakverenigingen en de Vrije socialisten, 20 feb. 1903: 'Comité van Verweer dat een krachtige agitatie zal voeren ter

		handhaving van de vrijheid van den arbeider'.
	24	verg. *In memoriam G.v.V.* XXe eeuw okt. 1903, herdr. als *In memoriam, Dante en Beatrice* 63.
556	29	de directeuren van de H.IJ.S.M. ('Hollandsche Spoor').
557	2	door de vijandige bevolking van Huizen en Blaricum werd de kolonie van de Internationale Broederschap in brand gestoken; verg. A. Perdeck, *De ramp van Blaricum*. Mededelingen F.v. Eedengenootschap III, 17 v.
	4	7 juni 1902 begon De Pionier. Veertiendaagsch Blad. Orgaan van de Vereeniging Gemeenschappelijk Grondbezit te verschijnen onder red. van Felix Ortt. 31 jan. 1903 werd het een weekblad onder red. van FvE. 5 nov. 1904 kreeg deze er drie mederedacteuren bij. Najaar 1906 kwam er een Commissie van redactie van zeven man, onder wie FvE. Het blad bevat talrijke gegevens over de interne geschiedenis van de produktie- en consumptiecoöperatiebeweging en over de wrijving van de kolonies met de anarchisten en de sociaal-democraten.
	9	de spoorwegstaking eindigde met een uitsluiting. Om de paar duizend hierdoor brodeloos geworden arbeiders aan een bestaan te helpen richtte FvE toen 'De Eendracht' op, verg. *aant. bij* blz. 585, 12 en Pl. 45.

	16	Nationaal Arbeids-secretariaat, centraal orgaan van de vakbeweging, dat politiek neutraal trachtte te blijven teneinde alle arbeiders te kunnen omvatten.
558	28	kunstmanifestatie o.a. in het Paleis voor Volksvlijt ten bate van De Eendracht.
559	7	mentholhoudende watjes.
	9	voor ‘Truida en Truida-aksent’ is geen verklaring gevonden.
560	32	vooral van sociaal-democratische zijde.
563	3	de broer en de man van Bertha Zimmermann.
564	8	Piet Gijzenbrug was een spoorhalte ter hoogte van Noordwijkerhout.
566	34	Nico van Suchtelen viel FvE woedend aan om zijn kritiek op Marx, die vE volgens hem niet begreep en zelfs niet kende (Pionier 22 aug. 1903).
567	16	*Vrees niet* XXe Eeuw okt. 1903, herdr. *Dante en Beatrice* 79.
569	4	*Zelf-schouw, Dante en Beatrice* 67.

570	18	welk vers dit is, kon niet worden vastgesteld. Het sonnet *Eudia* uit het blijspel *Het sonnet* van 1883 is ongewijzigd herdrukt in *Jeugdverzen* (1926).
571	10	kiem van *De zendeling*.
	29	van V. Welby. 1903.
572	7	*Vae victis*, brochure over de uitsluiting, herdr. *Studies V*, 5 v.
	20	de smeden: poging om een G.G.B.-groep te stichten.
573	17	Nieuw-Harmonie, aldus genoemd ter ere van Owen, was een tuinbouwgroep van G.G.B. in de Horstermeer, die uitgroeide tot een boerenbedrijf onder N.S. de Boer, een der bekwaamste medewerkers van de beweging. Hij was een tijdlang secretaris van het hoofdbestuur van G.G.B.
	22	Roodenburg was een mogelijke koper van BvH's huis De Maerle, als dit doorging zou zij meer geldelijke steun kunnen geven.
574	21	djoeat: Ind. vrucht met antidiabetische werking.
	33	*De blijde wereld*.
576	6	'Landelijk Comité tot ondersteuning van de slachtoffers der algemeene werkstaking' (FvE, A.M. Reens, F. Ebeling resp.

		A.W. Ammerlaan). Verg. Pl. 46.
577	17	*Albert Verwey* in De Amsterdammer nov. 1903, herdr. *Studies IV*, 380 v.
	26	de sonnettencyclus *Dante en Beatrice* die de gelijknamige bundel (Amsterdam 1908) opende.

578	14	Het Volksdagblad van 11 december 1903 had op de voorpagina een ‘Ingezonden’ stuk van FvE, *Gorter's logica*. Na een debat voor de Amsterdamse studenten op 8 december wilde hij het standpunt van de produktieve coöperatie tegenover dat van de sociaal-democraten verduidelijken.
	23	‘De XXe Eeuw’, voortzetting van het ‘Tweemaandelijksch Tijdschrift’, die hij samen met Verwey redigeerde.
	37	in het Volksdagblad.

1904

579	7	sonnet XXII in de cyclus.
	29	*De trusts en de toekomst der beschaafde wereld*. Als feuilleton opgenomen in De Pionier.
	32	*Geestelijk leven in Nederland. Christelijk profetisme. Frederik van Eeden, De blijde wereld*. XXe Eeuw 1904 I, 19 v.
581	6	na het overlijden van haar man vestigde Lady Welby zich te Harrow.
	37	*De klok*, XXe Eeuw 1904 II, herdr. *Dante en Beatrice* 3.
582	38	Willem, verg. *aant. bij* blz. 892, 13.

583	11	er was een deel van Walden verkocht, waarop een fabriekje voor wasverwerking gezet was. FvE vreesde dat de bijen door de geur zouden worden aangetrokken.
	30	Jakob Israël de Haan.
585	12	kiem van De Eendracht (‘de Amsterdamsche zaak’, ‘de Warmoesstraat’, ‘het Spaarkasplan’): een verbruikscoöperatie die de uitgesloten spoorwegarbeiders in dienst nam; behoudens de schamperheid een bruikbaar overzicht bij G. Kalff, *Frederik van Eeden* (Gron. 1927) 255 v., met vermelding van bronnen.
	13	reis met moeder naar Italië. Het krabbeltje naast de tekst is ongetwijfeld geen zelfportret.
589	25	op een 1 mei-bijeenkomst in Bellevue te Amsterdam pleitte FvE voor het coöperatie-principe (verslag in het Volksdagblad van 3 mei). Hij droeg een gedicht van 12 strofen voor, dat, opgedragen aan Domela Nieuwenhuis, verscheen in De Pionier van 7 mei 1904. De eerste strofe en de laatste geven een voldoende beeld van de inhoud:

Werkers, door den vloek geslagen
van vermomde slavernij,
nu genoeg van klage' en vragen
neemt uw rechten, vecht u vrij -

't edel hart en duldt geen schand
van vernederenden band.

O gij kunt als kracht en kennis
u bezielen wijd en zijd
weren elke vrijheidschennis
niets weerstaat eendrachtigheid.

Eigen meester niemands knecht.
Dat zij aller menschen recht'.

	37	veel gelezen, anoniem verschenen roman (van E.v. Heyking-Flemming). Berlijn 1903, derde dr. Wenen 1904.
593	16	*Van de koele meren des doods*.
	17	*Pijpelijntjes*.
	22	Duinweide was BvH's huis te Bentveld.
594	16	Shelley.
595	30	Beweging feb. 1905, herdr. *Dante en Beatrice* 54.
596	29	kiem van het tijdschrift De Beweging.
600	15	van André Siegfried (Parijs 1904). Een vertaling werd als feuilleton in De Pionier opgenomen.
601	23	door D.Th. Jaarsma in De Kroniek, door FvE fel en beledigend beantwoord in het nr. van 22 oktober.

1905

606	22	Shelley.
607	10	hs. aldus.
608	12	‘Helpt mij dan, wolken met uw zilverranden!’
	17	in Domela Nieuwenhuis' Vrije Socialist waren in januari al stukjes tegen Emons en De Eendracht verschenen. No. 15 van deze 8e jaargang (22 feb. 1905) bevatte een onbelangrijke maar fel persoonlijke polemiek tussen D.N. en FvE. Zakelijker werd het toen F. Ebeling aan D.N. vroeg (1 mrt) waarom hij De Eendracht eigenlijk bestreed, en deze antwoordde: omdat D.E. voorgesteld wordt als het begin van een oplossing van de sociale kwestie, terwijl het alleen maar een middel is om uitgesloten stakers aan eten te helpen: ‘Humbug’.
609	8	hetzij *Illusions perdues. Simples pages d'un journal* recueillies par Fr.

		Berthet (Parijs 1899), hetzij een preview van *Illusions perdues*, roman van H. Datin (Parijs 1906).
615	27	*Stem van generzijds*. Beweging juni 1905, herdr. *Dante en Beatrice* 57.
	28	in De Amsterdammer van 7 mei gaf FvE op verzoek van de redactie openhartig zijn oordeel over Schiller († 1805): ‘een dapper en populair moralist, geen dichter’ (verg. ook blz. 614, 22). Hiertegen kwam 14 dagen later J.J. Griss in het geweer, waarop FvE in een naschrift zijn oordeel wel handhaafde, maar erkende dat zijn toon te schamper geweest was.
617	22	*de Kooplui* = *Minnestral*.
618	36	een der kiemen van *De Nachtbruid*.
	36v.	c, d, e, aldus in hs.
619	9	‘drong ik mij aan tegen mijn getrouw geleide: en zoude ik zonder hem den tocht hebben gedaan?’ Purg. III, 4 v. (vert. H. Boeken).
621	22	Henriëtte Roll en haar zuster Anna Ris-Roll, pianisten.
	25	Ch.-Victor de Bonstetten, *Briefe an Friederike Brun*, ed. Fr. von Matthison (Frankfurt 1829).

623	10	Dobbe was een boer aan de duinrand ten N. van Noordwijk a.Z.
624	19	HvE was voor een herexamen gezakt.
	30	*De kleine Johannes III*.
625	38	in 1905 verschenen van de hand van M.H.J. Schoenmaekers, gewezen priester: *Levenswil* en *Ontgin u zelven. Onsectarische beschouwingen over mensch en samenleving*.
626	16	voor studie aan de E.T.H.
634	24	*Das Kätchen von Heilbronn* van H.v. Kleist.
	28	van Gerh. Hauptmann.
	31	verg. over deze Duitse bewerking van *De Broeders* Mededelingen F.v. Eeden-genootschap I 24 v.

1906

637	32	Brook Farm. Idealistische, Fourieristische kolonie die 1841-1849 te West Roxbury (Mass.) bestond. Verg. voor mogelijke invloed op Walden: L. Swift, *Brook Farm* (New York 1900). *La Clairière*, comedie van M. Donnay en L. Descaves (Parijs 1900).
640	5	dit moet slaan op Anna de Savornin Loman's furieuze kritiek op een reeks artikelen van F.W.H.

Emons: *Walden en G. Grondbezit* in De Hollandsche Lelie van 29 nov. tot en met 20 dec. 1905.

643	23	van Stephen Phillips.
644	29	mijn plan, zie blz. 654r, 38.
646	17	E. Thompson Seton, *Wild animals I have known* (London 1902).
647	6	*Lioba. Dramatische Scène van F. van Eeden*, voor sopraan, tenor en bariton-solo, vrouwenkoor en orkest getoonzet door Dan. de Lange (Amsterdam-Leipzig z.j.).
	36	Nico van Suchtelen bracht met het oog op zijn studie enige tijd met gezin en schoonmoeder in Zürich door.
648	11	warenhuis met gerenommeerde tea-room.
650	2	*Der kleine Johannes*. Deutsche Ausgabe besorgt von Else Otten. (Berlijn 1906).
651	31	heeft stellig betrekking op *De duinen*, Almanak A.S.C. 1880, herdr. *Jeugdverzen* 3.
652	6	*De kleine Johannes*, Tweede en derde deel. Bew. II, 2, 96 v.
656	16	R.A. Vaughan, *Hours with the mystics*. 1856 en latere dr.

658	25	*Poëzie, wijsbegeerte en mathesis* Bew. II, 3, 21 v., herdr. *Studies V*, 149 v.
661	2	hs. boek 18.
	35	door de nalatenschap van zijn schoonmoeder.
664	20	*Quia absurdum*. Roman (Amsterdam 1906).
666	29	O! o! welk een vuur! het komt op mij af! Aesch. *Agamemnoon* vs. 1256.
668	5	open variant: boven ‘wezen’ dat niet doorgehaald is, schreef FvE ‘leven’.
670	10	Borel was medewerker aan het te Semarang verschijnende dagblad De Locomotief.
677	35	hs. Paradisio.
681	5	de Isaachsens bewoonden toen een zomerverblijf op Flevorama.
685	7	de Volharding was een met de Eendracht konkurrerende zaak van de gebroeders Toepoel.
	11	Julius de Boer.
686	5	*Par.* X, 112-124; hen: Dante en Beatrice.
688	35	*Tagebücher IV*, 146 (Hebbel spreekt daar overigens over Franz I).

691	3	het Utrechtse: lustrumfeesten 1905.
693	27	BvH had na terugkeer uit Zürich een huis in Blaricum laten bouwen naast de Van Suchtelens.

694	18	*Free Work at Walden*, vertaling van de brochure *De vrije arbeid op Walden*, herdr. *Studies V*, 53 v.
	19	*Ellen. Ein Lied vom Schmerz*. Vertaald door Otto Hauser (Grossenhain 1905).
696	25	zijn zeer vergrote werkkamer op de Lelie.
968	8	G.G.B. had een commissie van onderzoek ingesteld die de arbeidsvoorwaarden op Walden moest nagaan. Het rapport bevatte klachten over onvoldoend omlijnde regelingen en het gevoel dat FvE een soort ‘voogdij’ uitoefende.
	34	*Gemeenschappelijk Bezit*. De Pionier 29 september 1906.
701	4	verg. *De menschelijke onredelijkheid en het socialisme, Studies V*, 74 v.
702	3	*Frederik van Eeden en De kleine Johannes*, Bew. 1906 II, 4, 210 v.
	7	het artikel, waarvan de Ned. vertaling met de titel *Hollandsche dramatiek* in *Studies V* staat, verscheen oorspronkelijk in Die Schaubühne; het besteedt veel aandacht aan Verwey's drama's *Jacoba van Beieren, Johan van Oldenbarnevelt* enz.
	9	kiem van het Ik-Nu-besef uit later jaren.

703	1	De Amsterdammer november 1906, herdr. *Studies V*, 137 v.
	2	De Pionier 27 oktober tot 22 december 1906; Cornelissen in het Volksdagblad. Zeven van de negen stukken van FvE herdr. *Studies V*, 166 v.
711	25	niet gerealiseerd.
27	*Julius Oldach* (1901), *Dante en Beatrice* 71.	
714	32	Shakespeare, 's *The Winter's Tale*.
718	27	van F. Wedekind.
719	1v.	Duits volksliedje in dialoogvorm.
	10	ver: blijkens de grote spatie geen voorvoegsel maar bijwoord van graad bij ‘loochent’.
720	12	scheiding van MvV.
721	9	*De kleine Johannes* (I-III) vertaald door Laura Ward-Cole. Een tweede uitgave verscheen in 1911 bij Mitchell Kennerley, New York-London.

1907

737	38	zie voor de volgende beschouwingen: S.M. Noach, *Het lied van schijn en weezen en Fechner's ‘Tagesansicht’*. Nieuwe

		Taalgids XXVII (1933) 97 v.
744	24	Paul zou een cursus volgen op de Kensington School of Arts te Londen, zie blz. 891, 3.

746	25	de Berlin, bij Hoek van Holland.
749	6	als *Hollandsche dramatiek* vertaald herdrukt *Studies V*, 128 v.
	24	Duinweide, in Bentveld.
753	29	‘ein bürgerliches Trauerspiel’ van Hebbel.
758	38	*Wie Stürme segnen. Roman*. Vertaald door Else Otten (Berlijn 1907). Herdr. 1908.
759	12	van deze denkbeelden is alleen *De Idealisten* gerealiseerd.
764	29	van Gerhardt Hauptmann.
769	29v.	*Voor de liefste (V.d. passielooze lelie* 20), verg. blz. 140, 35.
770	9	de vertaling van *De kleine Johannes: The Quest*, verg. echter de *aant. bij* blz. 721, 9
773	38	*Die Nibelungen. Ein deutsches Trauerspiel in* 3 *Abteilungen*, van Hebbel.
778	3	Mien Hazelhoff Roelfzema.
779	21	Tooneelvereeniging.

789	14	*Die freudige Welt. Betrachtungen über Menschen und die Gesammtheit Aller* (Berlijn 1907). Deze vertaling van *De blijde wereld* door Else Otten bevatte een extra-hoofdstuk of 'naschrift', dat in De Gids 1907 IV, 102 v. in het Nederlands verscheen onder de titel *Mijne ervaringen op sociologisch gebied*, afz. herdr. Amsterdam 1954 (De Beuk).
790	9	*Brieven van Frederik van Eeden. Fragmenten eener briefwisseling uit de jaren 1889-1899* (Amsterdam-Leipzig 1907).
793	1	een der kiemen van *De nachtbruid*.
	27	idem.
796	38	extra-hoofdstuk, verg. *aant. bij* blz. 789, 14.
799	34	De Twee Steden: hotel aan het Toernooiveld in Den Haag.
805	28	van Alfred Sutro.
807	13	dit boek: hs. no. 19.
	20	Het Nederlandsch Tooneel.
814	22	Wetenschappelijke bladen.
817	1	Onder FvE's nagelaten papieren is een onvoltooid manuscript waarvan de

oorspronkelijke titel *Wat is Christus* door hem veranderd is in *Een onderzoek en een hypothese naar aanleiding van Nietzsche's 'Antichrist'*.

820	29	zie *aant. bij* blz. 892, 35.
821	21	door Hamilton Holt.
834	4	‘True love in this differs from gold and clay, / That to divide is not to take away’. Shelley, *Epipsychidion* vs. 160-161.
	7	*Het gebergte*. Gids 1907 IV, herdr. *Dante en Beatrice* 83 v.
835	12	Svengali: griezelfiguur uit George Du Maurier's *Trilby*, verg. blz. 355, 1.
	23	‘ik ben ook boven geweest’.
835-837		deze versjes *Dante en Beatrice* 91-94.
837	10	Karisruhe: hier zette HvE aan de T.H. zijn studie voort.
839	3	de journalist Maximilian Harden had als redacteur van het weekblad Die Zukunft de homoseksuele hofkliek met graaf Eulenburg als middelpunt aan de kaak gesteld.
	9	verg. *aant. bij* 789, 14.
841	24	van L. van Deyssel.
842	19	*De omgekeerde wijze* (in een noot bij de titel aangeduid als: *Korte samenvatting van een opstel, getiteld Mijne*

		ervaringen op sociologisch gebied, in de Gids van October II.) Bew. III, 4, 236 v.
847	1	trame: stramien, opzet.
851	4	zie *aant. bij blz*. 790, 9.
1908		
861	11	bij Giza Ritschl, die gescheiden was van Bas Veth, verg. 856, 12.
862	14	*Johannes der Wanderer. Blätter der Liebe*. Deutsche Ausgabe besorgt von Else Otten. Berlijn 1908.
864	37	dit was in Groot-Nederland 1909 II, 249 v. de titel, en in de afzonderlijke uitgave de neventitel van *De Idealisten*.
865	15	de bakkers waren, op enkelen na, met stille trom en medeneming van hun gereedschap vertrokken om zich bij hun al eerder vertrokken vakgenoten in Bussum te voegen.
866	22	Meerenberg is de oude naam voor het Provinciaal Ziekenhuis te Santpoort.
873	3	FvE sprak 8 maart in Carnegie Hall over *Practical Communism, Work and Bread*, vertaald gedrukt onder de titel *Is communisme een*

		droombeeld? Studies V, 222 v.
878	27	Virginia.

882	28	E.R. Scidmore, *As The Hague ordains: Journal of a Russian prisoner's wife in Japan*. (New York 1907).
883	4	*Dante en Beatrice*.
	6	*De nachtbruid*.
	15	er zijn in 1908-1910 geen stukken van FvE in Die Zukunft verschenen. Wel een scherpe maar opbouwende kritiek *Frederik van Eeden* van Fr. Oppenheimer (1908), verg. blz. 887, 1.
	16	Ehbock was directeur van de Concordia Deutsche Verlags-Anstalt. Gaf uit: *Lioba, IJsbrand, Die Nachtbraut*.
884	6	wschl. B.L. Putman Weale, *Indiscreet letters from Peking. Being the notes of an eye-witness which set forth in some detail, from day to day, the real story of the siege and sack of a distressed capital in* 1900, *the year of great tribulation*. Londen (1900).
887	10	by Nathaniel Hawthorne (eerste dr. 1850), zie blz. 871, 3.
	37	*How Mind can heal the Body*.
889	35	de Nederlandsche Tooneelvereeniging, onder directie van A. van der Horst en M. Ternooy Apèl.

891	3	uitvoering van het op blz. 744 vermelde plan.
892	35	H. Willem, kweker op Guernsey, schrijft in het Frans, heeft ervaring met communistische ondernemingen; wschl. identiek met de op blz. 582 en 583 genoemde Belg.
893	32	in de op Guernsey geschreven voorrede bij *Studies V* nam FvE op schampere toon afscheid van zijn landgenoten.
901	23	Ullmo: ook op blz. 1087 noemt FvE deze naam voor een hoofdpersoon.
903	16	de Gist- en Spiritusfabriek.
904	32	J.A. Thomson, *Heredity*. Monografie.
910	24	van deze plannen is niets verwerkelijkt, behalve dat het obstinate motief ‘trots verbrijzeld’ in *De heks van Haarlem* en *De bokkerijder oj Het skelet* op een bepaalde manier gestalte kreeg (verg. H.W. van Tricht, *Het hoogmoedsmotief in Van Eeden's drama's*. N. Taalg. XLIII (1950), 284 v.)
	31	W. Trotter, *Herd Instinct and its Bearing on the Psychology of Civilised Man*. Sociological Review I, 3, 227.
914	25	de ik-figuur uit *De nachtbruid*.

923	37	*Dante en Beatrice*. Harden, zie *aant. bij* blz. 839, 3.
925	15	lyrisch drama van Shelley.

932	19	melodrama betekent hier: door muziek begeleide declamatie.
	34	in Karlsruhe.
937	10	F. Molnár.
945	35	*Cornelis Drebbel, de ster van* 1572.
947	9	van J.A. Simons-Mees.
948	28	‘Elsje’ is de naam van de nachtbruid.

1909

956	7	zie over ‘het genezen der wonde’ blz. 663, 9 en 670, 13.
970	37	Helen, verg. blz. 973, 986, 991: kiemen van *Het paleis van Circe*.
985	35	hs. ‘the World Work’.
988	11	alleen een kritisch onderzoek ter plaatse kan de ontwikkeling van deze plannen nauwkeurig vastleggen. MacRae (1865-1951) was inderdaad een ‘inspired millionaire’ die de hand gelegd had op uitgestrekte, geabandonneerde terreinen. Hij wist die, blijkbaar met grote vakkennis, in cultuur te laten brengen door groepen Europese

immigranten, meest tuinbouwers, die eigenaar van de grond konden worden en van wie velen schijnen te zijn geslaagd. De Greenboro (N. Car.) Daily News van 23 oktober 1951 noemde MacRae ‘southern industrialist, engineer, agriculturist and resort developer’ en zegt: ‘Fortunately for agriculture, mr. MacRae was not content to hoard the fortunes he made in the development of real estate (...) and in utilities. With his money and his vision, he was able to activate his ideas. When he was unable to convince Americans (...) he turned to Europe. A result was the development of Castle Hayne, populated by Hollanders, which has the highest per-acre income in the State. He settled Italians, Poles and Russians in St. Helena and Germans in Delco enz.’ In deze necrologieën is niets van FvE of zijn denkbeelden, coöperatie b.v., te bekennen. ‘Vaneeden-Colony’ schijnt opgegaan te zijn in het naburige Castle Hayne. - Merkwaardig was dat drs Sj. Wartena, conservator der handschriften aan de U.B. te Amsterdam, aan wie deze berichten te danken zijn, in 1970 in New-Mexico een kolonie bezocht waar men FvE niet kende, maar de eigen beginselen met enige geestdrift hèrkende in FvE's brochure *Van Eeden-kolonie in N. Carolina U.S.A. Inlichtingen voor*

		aspirant-kolonisten met een schrijven van Dr Frederik van Eeden / Van Eeden-Colony in N. Carolina U.S.A. Informations for settlers with a letter by Dr Frederik van Eeden (tweetalige brochure Amsterdam 1912), de Nederlandse tekst herdrukt *Studies VI*, 147 v.
1004	6	een der kiemen van *Toen ons kindje glimlachte*.

	29	zie *aant. bij* blz. 893, 32.
	32 verg. blz. 835-837.	
1006	24	*Internationale antwoorden. Studies V*, 166 v., verg. blz. 703, 2.
1008	2	kiem van de opvoering op Duin-en Kruidberg in 1912.
1009	29	kiem van *Sirius en Siderius*.
	37	een der hoofdpersonen in *Het paleis van Circe*.
1010	13	kiem van het Ik-Nu besef.
	23	G. Groddeck, *Nasamecu. De gezonde en de zieke Mensch*.
1011	3	verg. blz. 970, 10.
	8	in de Independent. H. Holt was de schrijver van *The life-stories of undistinguished Americans as told by themselves*. New York 1906; verg. blz. 821, 21.
1016	31	dit levensplan is inderdaad uitgevoerd, verg. ook blz. 1017. 28 september betrok FvE voorgoed het grote huis op Walden. TE's huisje kwam ter beschikking van de rentmeester K. van 't Veer. Emons verhuisde naar Bussum-dorp. Pl. 36 en 58.
1018	21	*Jacques Perk en zijn beteekenis in de historie*

		der Nederlandsche Literatuur. Een studie. (Amsterdam 1909).
	27	*Die Nachtbraut. Roman*. Vertaald door Else Otten (Berlijn 1909). In 1920 het derde duizendtal onder de titel *Die Traumbraut*.
1032	10	Walter Page redigeerde The World's Work, verg. blz. 847.
1034	23	Halloween: de avond voor Allerheiligen.
1039	12	een der personen in *De Idealisten*.
1044	20	*Aan den keizer aller Russen*, N. Gids 1890, herdr. *Studies II*109 v.
1058	31	de notitie over *Don Torribio* staat boven aan de bladzijde buiten het tekstverband.
1910		
1062	24	het voornaamste onderwerp van de tournee was *Die Mission des Dichters*.
1069	7	ter opneming in Groot-Nederland. De mederedacteuren Buysse en Couperus verzetten zich echter tegen de plaatsing, verg. blz. 1078, 32.
1071	24	in het hs. is de plaats voor de naam opengelaten.

	31	Zeil 1. Zijl.
1072	27	verg. blz. 711, 27.

1074	5	van Hugo von Hofmannsthal, door R. Strauss als operatekst gebruikt (opgevoerd Berlijn 1909).
1090	23	verg. blz. 1094, 9.
	35	door N. Levi te Pretoria, verg. Mededelingen F.v. Eeden-genootschap II, 38 v.
1092	5	*Studies VI*, 190 v.
1095	3	*Studies III*, 5 v.
1107	13	Volker (pseud. van Erich Gutkind), *Siderische Geburt. Seraphische Wanderung vom Tode der Welt zur Taufe der Tat*. Berlijn 1910.
1108	2	‘mejuffer C.A. Everts, te 's-Gravenhage Mimi's veeljarige trouwe en zorgzame vriendin en huisgenote’. Jul. Pée, *Brieven van Multatuli aan Mr. Carel Vosmaer*, 1942. Voorwoord.
1114	26	hs. trilobieten
1124	9	van Gutzkow (1846).
1129	36	Paul bezocht een kunstnijverheidschool in Dresden en woonde er met zijn moeder op kamers.
1131	24	Magdalena P. van Eeden.

1133	25	2 november schreef Bie dat hij een door FvE ingezonden artikel niet plaatste, wel de korte ‘Anmerkung’ over Volker en over Spitteler.
1136	12	Pl. 61. De kop is door FvE aan het Frans Hals-museum te Haarlem vermaakt.
1137	26	kiem van de Forte-Kreis.
1143	1	*Welt-Eroberung durch Helden-Liebe* door Frederik van Eeden en Volker (Berlijn 1911). Nederlandse vertaling van FvE's gedeelte door H. Borel: *De geestelijke verovering der wereld* ('s-Gravenhage 1933).
1146	26	o.a. *Drama und Musik*, door Else Otten vertaald, in Masken, Wochenschrift des Deutschen Schauspielhaus IV H. 21. Dusseldorp 1910.
	27	o.a. *The endowment of young writers* in The Independent (New York 1910).
	28	de tuinbouwkundige exploitatie van Walden.

Lijst van illustraties

Pl. 35 Spotprent van Joh. Braakensiek in De Amsterdammer van 18 dec. 1898. De titel *Waarvan leven wij?* had menigeen in de waan gebracht dat de bekende medicus diëtistische wenken kwam geven. Zijn betoog kenschetste evenwel alle rente als woeker.

Pl. 36 Het grote huis op Walden, oorspronkelijk het buiten Cruysbergen.

Pl. 37 Op Walden genomen foto van F. van Eeden, omstreeks 1900.

Pl. 38 Voetreis 1901.

Pl. 39 F. van Eeden. Foto van onbekende herkomst.

Pl. 40 Koektrommel van de Electrische Bakkerij Walden (vergroot).

Pl. 41 Spotprent van J. Linse in de Ned. Spectator van 27 september 1902. In de XXe eeuw was toen het eerste artikel *Over woordkunst* verschenen. Wat de Waldenaars daarmee te maken hadden is evenmin duidelijk als de gelijkenis van de hoofdfiguur met F.v.E.

Pl. 42 Spotprent in het weekblad Vooruitgang van 7 maart 1903. Waarschijnlijk een - overdreven - reactie op de op 25 februari 1903 genoteerde grote stoornis op Walden.

Pl. 43 Spotprent van Joh. Braakensiek in De Amsterdammer van 8 maart 1903. Het onderschrift wijst evenals dat van Pl. 42 op geruchten over een breuk tussen Van Eeden en de kolonie.

Pl. 44 Tot dit bosfeest droeg de muziekvereniging Excelsior acht nummers bij, het Gemengd Koor Werkmans Kunstgenot vier, het Vrouwenkoor Apollo en het mannenkoor De vrije zangers samen twee, afzonderlijk drie. Tussen nr. 4b en 6 zal Dr. F. van Eeden zijn rede uitspreken *Kunst- en Gemeenschapszin*, tussen nr. 14 en 16 T. Luitjes de zijne: *Noodzakelijk socialistenwerk*.

Pl. 45 Strooibiljet van het Landelijk Comité tot Steun van de Slachtoffers der Algemeene Werkstaking.

Pl. 46 Strooibiljet van De Eendracht.

Pl. 47 F.W.H. Emons, Van Eeden's administratieve rechterhand 1903-1907, zette

na het faillissement van De Eendracht het spaarkasbedrijf op zakelijke basis voort met gunstig resultaat. Het bord werd hem door het personeel aangeboden t.g.v. zijn 80e verjaardag.

Pl. 48 Mr. Joh. M. Jolles, die Van Eeden als rechtskundig adviseur grote diensten bewees. Veel later (1937-1941) president van het Gerechtshof te Amsterdam. Tekening in gekleurd krijt door G. Rueter, 1946. (Atlas Dreesmann 1099. Gem. archief Amsterdam.)

Pl. 49 F. van Eeden en Truida Everts ten huize van Giza Ritschl te Bloemendaal. 1907.

Pl. 50 F. van Eeden met ‘Lille Merta,’ verg. blz. 795.

Pl. 51 F. van Eeden. 1908 of 1909. Tijdens een der Amerikaanse tournees gemaakte foto.

Pl. 52 Gerald Stanley Lee, schrijver van *Inspired millionaires*, verg. blz. 943, 1037-1039.

Pl. 53 Helen Smith, Van Eeden's gastvrouw te Stamford, Conn.

Pl. 54 F. van Eeden, terug uit Amerika, met Hugo. 1909.

Pl. 55 Martha van Vloten. Augustus 1908.

Pl. 56 Giza Ritschl bij Van Eeden's begrafenis. 1932.

Pl. 57 Victoria, Lady Welby.

Pl. 58 Ontwerptekening van Willem Bauer voor ‘Truida's huisje’ op Walden.

N.B. Het bandstempeltje is, verkleind, ontleend aan de door R.N. Roland Holst gemaakte tekening voor de band van *Johannes Viator* (1892), ook gebruikt voor *De Broeders* (1894).